

Јован Радовановић

**ДРАГОЉУБ
ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ
У ОГЛЕДАЛУ
ИСТОРИЈСКИХ
ДОКУМЕНАТА**

Друго допуњено и проширено издање

ГШШЦД
Београд, 2003.

3. Јован РАДОВЛНОВИЋ

Јован Радовановић
ДАРАГОЉУБ ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ
У ОПТЕДАЛУ ИСТОРИЈСКИХ ДОКУМЕНАТА

Издавачи

ш т т

САВЕЗ УДРУЖЕЊА БОРАЦА НОР-а СРБИЈЕ
(ФОНДАЦИЈА „ДРАГОЈЛО ДУДИЋ“)
САВЕЗ УДРУЖЕЊА БОРАЦА НОР-а СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ

За издаваче

Миле Кордић
Милосав Бојић

Редакција

Љубомир Зечевић
Слободан Обрадовић
Јован Стаматовић

Рецензенти

Др Бранко Латас, научни саветник
Војни историчар Петар Вишњић, пуковник и публициста

Предговор

Проф. др Гојко Миљанић

Редактор

Иван Матовић, новинар и публициста

Лектор и коректор

Јелисавета Миловановић, професор

РеТисШар личних имена

Иван Матовић

Ликовна, Шехничка и компјутерска обрада
Александар Шведић, академски сликар

ШШампа

, Београд

Београд, 2003.

Предговор другом издању

Прво издање ове књиге, штампано 1996. године, наишло је на велико интересовање читалаца, на позитивне оцене историчара и стручне критике и брзо распродато. Више година аутор је вршио допунска истраживања, радио на прикупљању грађе и проширивању првог издања. Обрадом нових поглавља и допуном неких од обрађених тема знатно је увећан укупни обим и квалитет овог дела. Свако допуњено поглавље, као и дораде обрађиваних тема у првом издању, поткрепљено је новим изворима и документима. Ту чињеницу посебно обогаћује зналачки коришћена богата и веома обимна грађа којом се аутор служио. Стога ово ново издање представља научно дело писано лаким стилем и разумљивим језиком. Чита се као лепа литература.

У првом реду разрађена су и документима ауторова закључења, потврђена посредно и непосредно колаборација четника са италијанским и немачким окупаторима, посебно у бици на Неретви и Дрини почетком 1943. године, а потом и колаборација у Србији и другим деловима Југославије од 1943. до 1945. године; у време продора 2. пролетерске и 5. крајишке дивизије у Србију у пролеће 1944, у Топличко-јабланичкој операцији, у борбама на Ибру, Копаонику итд. Све оцене о тим борбама поткрепљене су четничким и окупаторским документима, као и извештајима немачких „официра за везу“ у штабовима четничких команданата (мајора Војислава Лукачевића, мајора Драгослава Рачића, капетана Жике Марковића и сл.). Непобитно документа дају потпуну истину о догађајима који су обрађени.

Низом нових докумената четничке провенцијенције, успешно су приказани четници као војска, која је огрезла не само у злочинима него и у корупцији која задаје страх народу. Четници, кад у документима говоре о себи као војсци, показују сву прљавштину и беду у својим редовима, што указује на морално и војничко посрнуће и расуло те тзв. војске у отаџбини.

Поред бројних четничких злочина, које је аутор обрадио у првом издању, о геноциду над муслиманским живљем у околини Фоче, Чајничка и Бијелог Поља, у новом издању аутор је још детаљније и уверљивије приказао и документовао четничке злочине, посебно у Шумадији (село Друговац код Смедерева, села око Београда, у Јаго-

дини, Параћину и Ђуприји, око Горњег Милановца и Чачка). Оригинална документа и чињенице указују да су четници у суштини били терористичка војска.

Анализом и приказом тзв. Михаиловићевог плана о решавању српског националног питања, које су уз њега формулисали и разрадили Стеван Мољевић и Драгиша Васић, аутор документовано доказује да је то био план раван геноциду у односу на друге народе и националне заједнице.

Аутор је успешно и документовано обрадио улогу др Слободана Јовановића (у ратно време потпредседника, односно председника емигрантске Владе Краљевине Југославије), једног од Михаиловићевих идеолога. Аутор је такође документовано доказао бројне његове подвале савезничким командантима - генералима Де Голу и Двајту Ајзенхауеру - да одликују Михаиловића „као осведоченог борца против окупатора". Његовом заслугом, односно подвалом, Михаиловић је одликован високим француским одликовањем - Легијом части и похваљен од Ајзенхауера, а његови команданти: Баћовић, Лукачевић, Остојић и др. такође високим савезничким одликовањима. Све се то догодило у време битке на Неретви, кад се Михаиловићеви четници налазе у истом строју са окупаторима - Италијанима, а делом и са Немцима и „на истом казану"! Та историјска подвала савезницима у Другом светском рату, којој нема премца, представља нонсенс своје врсте и у овој књизи пластично је приказана.

Уверљиво су негирани покушаји четничких следбеника, па и неких историчара, да у разним публикацијама скорашњих датума рехабилитују четнике и њиховог вођу Михаиловића. Те бројне публикације, које се у последњих десетак година често објављују, највећим делом представљају историјски фалсификат, са јасним политичким конотацијама.

У посебном поглављу аутор суптилном анализом поткрепљеном обиљем докумената, пише о Михаиловићу као политичару и војном команданту. Он је коришћењем докумената који сами казују у овом делу доказао да се Михаиловић, иако високо војно образован и са дипломатским искуством, у рату показао као танак политичар, који није дорастао времену догађаја, а као војник са великим претензијама - без иједне важније победе над својим противником! Као војник није имао прави компас. Сарађивао је са бројним савезницима, често се са њима и препирао, верујући да ће их надмудрити, али није успевао. Сарадња са окупатором и одбијање позива за борбу против окупатора су га најпотпуније компромитовали. Имао је слабе процене, вукао погрешне војничке и политичке потезе и редовно трпео поразе.

Таква политика га је неминовно довела до пропасти. Одрекли су га се и савезници и Краљевска влада па и сам Краљ Петар II - септембра 1944.

Ауторова оцена о Михаиловићу, о његовим способностима и неспособностима, његовом укупном ратном понашању тако је документована и упечатљива да се чита као посебан есеј.

Ово дело осведоченој Публицисте ч историчара Јована Радвановића, Писано са Пуном одговорношћу, По оспу и По садржинч ваљано уређено, сврставам међу најдокументованије, најобјективније и најспешније књиге о четништву и њиховом вођи ДраЈолубу Дражи Михаиловићу.

Проф. др Гојко Мљанић

ИЗВОДИ ИЗ РЕЦЕНЗИЈА

... Друго издање књиге ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ У ОГЛЕДАЛУ ИСГОРИЈСКИХ ДОКУМЕНТАТА обogaћено је новим деловима садржаја, базираним на новим документима и публикацијама, што је аутор зналачки уградио у текст првог издања. Са текстом првог издања и додатим новим поглављима, *рукопис представља целовито научно дело о историји чеШничког покрећа чија је персонафикација Михаиловић*. Нове целине текста, које квалитетно допуњавају прво издање, односе се и на четничко планирање и спровођење програма за решење српског националног питања; опсег колаборације четника са окупаторима у бици на Неретви; сарадњу са окупаторима у Србији; четнички терор; „ђенералови дани и ноћи“. Ту је и Михаиловићева обмана савезника везана за њихов захтев да онеспособи два моста: на Ибру и Јужној Морави. као и део у коме се разматра питање како је Михаиловић ишао на изазивање „грађанског“ рата чему је подредио све војне активности укључујући и сарадњу са окупаторима. Део текста је посвећен публикацијама у којима се прекрајају историјске чињенице, у сврху рехабилитације четника и Михаиловића, а део на Михаиловића као политичара и војника без јасне војно-политичке визије.

Гледано у целини, велика вредност овога рада, који се темељи на изворним документима четничке, британске, америчке и окупаторске провенијенције, као и релевантним публикацијама домаћих и страних аутора, је у томе да *документ-Ша Јоворе, и у основи деманшују измишљоШине и лажу о Шобожњој анишокупа-Шорској борби чеШника, Ше је прави ШренуШак да се оно појави као публикација досШутна ширем крују корисника*.

" Др Бранко Латас,
научни саветник

... Аутор Јован Радовановић годинама је изучавао четнички покрет и његовог вођу Дражу Михаиловића и објавио већи број радова на ову тему. Садашње, друго издање дела „Драгољуб Дража Михаиловић у огледалу историјских докумената“, обogaћено додатним темама и новим изворним документима, појављује се у време ломова или великих промена, када смо сведоци деструкције и заборава истине, када се желе рехабилитовати верни сарадници окупатора и прекројити историја лажима и неистинама. Ово дело Јована Радовановића чини још комплетнију и уверљивију слику четничког покрета и представља једну од најуспешнијих и најквалитетнијих његових објављених књига. *Убрајам Ја у ред врло значајних прилоја и ауШентичних доказа у изучавању настајања, улоге, сарадње са фашисШичким окупаШорима, извршених злочина и пропасШи чеШничког покрета, посебно њеЈовој орјанизаШора и разарача, Драже Михаиловића*.

Писано језиком науке, истине, стрпљења и толеранције, богато садржајем и новим темама, дело побуђује шире интересовање јавности. Читаоци, не само историчари, кад узму књигу у руке, читаће је до краја, као узбудљиво и пријемчиво штиво. Због свега тога са посебним задовољством преноручујем је читаоцима.

Л ' А ^ ^ Д Т
Пуковник Петар вишњинг,
војни историчар и публициста

УВОДНИ ДЕО

Увод

Већ неколико година се у разним крајевима Србије, односно Југославије, подижу спомен-обележја лицима која су у Другом светском рату била колаборанти окупатора, а негде и улице и насеља добијају њихова имена. Међу њима су и генерал бивше Војске Краљевине Југославије и председник квислиншке Владе Србије под немачком окупацијом Милан Недић и пуковник исте војске Драгољуб Михаиловић, познатији као Дража, за време рата генерал и командант Југословенске војске у отаџбини, односно четника. Обојицу је историјска наука, и наша и савезничка, оценила: Михаиловића - као колаборанта и ратног злотвора, Недића - као квислинга окупатора, па их, као издајнике народа, и осудила. Али поједини политичари у нас, припадници неких странака и мали, скоро занемарљив број историчара-ројалиста, у шовинистичкој еуфорији, траже рехабилитацију тих људи, посебно Михаиловића. Чак је једна посланичка група у Скупштини Србије затражила да се то питање стави на дневни ред заседања. Једноставно речено, тражи се опроштај за издају, за потпуну колаборацију са окупаторима и за извршене покоље хиљада невиних у ратним годинама, Да ли је то тражење историјски оправдано? Зашто се то уопште покреће? Да ли Французи траже „опроштај“ за маршала Петена? Да ли Норвежани покрећу рехабилитацију Квислинга? Не, сасвим сигурно.

У овом раду биће речи о Драгољубу Дражи Михаиловићу, вођи четничког покрета и начелнику Штаба Врховне команде, у ствари - о команданту Југословенске војске у отаџбини, старешини „црних тројки“, односно његових терориста, односно о четништву у целини. Говорићу снагом докумената и језиком чињеница. Наводићу или коментарисати документе четничке, савезничке, окупаторске и друге провенцијенције, стављајући на увид само факта. Дакле, писаћу како је било.

Да видимо, најпре ко је био Драгољуб Михаиловић, шта је и како радио, како је и против кога ратовао, с ким је био у савезу или дослуху, од кога је помоћ примао, кога је варао? Шта је све радио, у шта и у кога се заклињао? И, напослетку, докле је стигао. Шта није урадио, а требало је да учини. Све у времену ратном, од 1941. до 1945. године.

Драгољуб Михаиловић, рођен 1893. године у Ивањици, војно школовање започео је пред балканске ратове и као кадет учествовао у Првом балканском рату. У том рату је добио и први официрски чин, а потом је учествовао и у Првом светском рату. После рата завршио је више војне школе, па се налазио на разним дужностима у Генералштабу и у Краљевјој гарди. У Француској је похађао курс француског језика, а потом био војни аташе у Бугарској, па у Чехословачкој. Имао је у тој војно-дипломатској служби, и уопште у војној каријери, успеха, али и падова.

У балканским ратовима учествовао је као војни питомац - поднаредник и произведен је у чин потпоручника, затим у Првом светском рату и у пробоју Солунског фронта. Рањен је код Лерина. Из рата је изишао у чину поручника. Одликован је са две златне медаље за храброст, једном сребрном, за храброст, орденом белог орла са мачевима IV и V реда и енглеским Војним крстом „по избору једини у дивизији“. У мирnodопским условима између два рата, поред напредовања у чиновима, кажњаван је и осуђиван, премештан „по казни“. Два пута (1939. и 1940) кажњен је са по 30 дана затвора.¹

Још у то време формирао је о себи високо мишљење као о способном човеку који може друге лако да надмудри, па и да сваког опонента „жедног преко воде преведе“. То илуструје и један његов обавештајни „подухват“ из времена када је био војни изасланик у Чехословачкој. Тада је Чехословачка армија добила позив да пошаље делегацију у Совјетски Савез, на маневре које је изводила Црвена армија. Дража је имао добре сараднике у војном врху Чехословачке, па је и он инкогнито увршћен у ту војну делегацију са личним подацима чехословачког официра. Маневри су били и прошли. На крају, када су свима дељени сувенири, овај „чехословачки официр“ је добио табакеру. Кад ју је отворио угледао је цедуљицу на којој је писало: „Пуковнику Краљевске југословенске војске господину Драгољубу Михаиловићу“!

Дража Михаиловић је, вероватно „прогутао кнедлу“ и тек тада схватио да су га Руси „прочитали“.

Током рата 1941-1945. Михаиловић није био дорастао крупним догађајима и фактички се изгубио. Није имао ни снаге ни способности да усмерава и води један покрет. Временом се он и његови четници постепено претварају у колаборационисте. Спроводе терор, компромитују се у народу и код савезника. Англо-Американаца. Михаиловић је своје четнике током рата одвео на трагичне страпцутице сарадње са окупаторима, братоубилаштва, издаје и терора, са којих није било повратка. Као такви, и Михаиловић и његов четнички покрет неминовно су морали пропасти. Ратни вихор их је једноставно одувао. Коман-

дант четника је, по оној песми „много хтео, много започео...“, али томе није био дорастао, па је, на крају, доживео агонију.

Бројне присталице Драже Михаиловића обични људи, као и млађи официри у великом броју у почетку устанка су желели да се боре против окупатора, за ослобођење земље. Пришли су четничком покрету из родољубља. Али су лоше вођени од Краљевске југословенске владе у емиграцији и од Михаиловића, и све време рата погрешно усмеравани не у праву борбу против окупатора, већ у братоубилачки рат - морали пропасти и командант и његови четници. Још у почетку, са Равне горе, због четничког оклевања и неборбености, бројни официри, нарочито млади, напустили су Михаиловића и прикључили се партизанским одредима и Ратко Мартиновић, Радивоје Јовановић - Брадоња, поп Влада Зечевић, Предраг Марковић, Јака Авшић и др.

У научној јавности, па и у ширим масама читалаца посебно млађих генерација, мало је познато да се велики број активних официра и подофицира бивше Краљевске Југословенске војске, у јулским устанцима 1941. и касније, определио за партизанске народноослободилачке одреде, одн. Народноослободилачку војску. Према истраживањима публицисте Ивана Матовића, у јулским устанцима учествовало је око 400 старешина југословенске војске са чиновима од поднаредника до пуковника. Међу њима су и: пуковник Саво Оровић, мајори Бранко Пољанац, Михаило Апостолски, капетан I класе Велимир Терзић, капетани Перо Ђетковић, Раде Хамовић, Руди Петовар, Јован Вукотић, Драгослав Петровић Горски, Франц Пирц, Периша Грујић, Владимир Кнежевић Волођа, Средоје Маркићевић, Павле Илић Вељко, поручници Божо Лазаревић, Слободан Секулић, Момчило Смиљанић, потпоручници Љубиша Урошевић, Рајко Танасковић, Милорад Јанковић, водник Здравко Јовановић и многи други. Број старешина бивше Југословенске војске у Народноослободилачкој војсци Југославије, уочи капитулације Италије (9. септембра 1943. године), износио је преко 700. Из њихових редова, углавном првобораца НОР-а, њих 96, за осведочено јунаштво и заслуге за ратне победе, проглашено је за народне хероје, а 38 током рата добило чинове генерала, док су у деценијама мира, из те категорије старешина, њих 157 добили чинове генерала ЈНА.²

У војсци Краљевине Југославије Михаиловић је био командант пука, начелник секција за фортификацију у Министарству војске, морнарице и ваздухопловства, заменик начелника штаба армије. Априлски рат 1941. затекао га је на дужности заменика начелника Штаба 2. армије. Из Добоја, где се затекао кад је потписана капитулација Југословенске краљевске војске, са групом официра, подофици-

ра, војника и жандарма, да би избегао заробљавање, упутио се према Србији. Отад па до 11. маја са својом групом путовао је преко Хан Пијеска, где му се придружила још једна група официра и војника, Олова, Сјеверског и Старог Брода до планине Таре у Србији. Одатле је путовао поред Заовина и манастира Раче до села Николића између Ужица и Бајине Баште, где се група поделила на два дела. Са Михаиловићем је остало 7 официра и 13 подофицира и војника (по другим верзијама у групи их је укупно било 26, односно 32). Преко Јелове горе, Косјерића, Тометиног Поља и Гојне горе група је стигла на пошумљену зараван између планина Маљена и Сувобора - на Равну гору³. Тамо је Михаиловић формирао свој штаб, а затим са председницима суседних сеоских општина водио разговоре о снабдевању.

Одлука Михаиловића, као и хиљаде официра и подофицира краљевске војске, да избегне заробљеништво и не прихвати капагулацију готово је једина светла тачка у његовом четниковању. Све друго што је чинио, готово без изузетка, водило је његов покрет у дволично понашање - час савезништво час непријатељства са разним оружаним формацијама, у колаборацију са окупатором до понора и у националну издају. На Равној гори он се лагодно осећао, мада та територија није била далеко од немачких гарнизона у Ваљеву, Чачку, Ужицу, Горњем Милановцу. За Михаиловића и његове људе Немци су врло брзо сазнали. Али стари и искусни обавештајац умео је „да се обезбеди“ и од окупатора. Похватао је везе са директним сарадницима Немаца Миланом Аћимовићем и другим, касније и са Миланом Недићем, председником тзв. „Владе спаса“. Контактирао је и са Немцима - Јозеф Матл, официр Абвера, професор славистике у Грацу, два пута је у лето 1941. долазио на Равну гору⁴. Разаслао је своје официре у разне крајеве Србије и Црне Горе, па у Херцеговину, Босну, Далмацију, Словенију. Са својим сарадницима, као и са појединим личностима из неких политичких странака (Милош Секулић, Драгиша Васић, Живко Топаловић, Стеван Мољевић, Младен Жујовић) формирао је Централни национални комитет. У програму свога покрета Михаиловић се определио за тзв. тактику чекања, односно тактику атантизма - док „дође време“ за борбу! То је део „стратегije ишчекивања“. Његов програм посебно је истицао борбу до истребљења против Муслимана и Хрвата и потпуно етничко чишћење појединих територија, с тим што је „примарни задатак“ била и остала борба против комуниста и НОП-а у целини.

У свом „Политичком програму“ од 28. септембра 1941. године Михаиловић је предвиђао:

„...Б. омеђиши де факио сриске земље и учиниши да у њима остане само сриски живаљ,

В. посебно имаШи у виду брзо и радикално чишћење Градова и њихово поцуњавање сриским елеменШом,

Г. израдиШи план чишћења или померања сеоскоТ сШановнишШва са циљем хомоТеносШи сриске државне заједнице,

Д. у срискојјединици, као нарочиШо Шежак проблем, узеШи пиШање муслимана и по моТућносШи решиШи Та у овој фази...

После непуна три месеца овај програм стварања „чистих српских земаља“ без „свих народних мањина и ненационалних елемената“ Михаиловић и његови најближи сарадници разрадили су до танчина на темељу потпуног етничког чишћења.⁶

О борби против окупатора у том Програму - ништа!

Измишљен „први герилац Европе“

Иначе, цело пролеће и половину лета 1941, када је у Србији, односно на територији Југославије почео оружани устанак под вођством Комунистичке партије Михаиловић и његови четници су веома лагодно проживели. То је била родна година а села у Шумадији богата, па су се његови четници шепурили, залазили у сеоске куће и тражили гоубе. Отуда су четници, још из тих првих дана, у народу названи „гибаничари“. О томе сведочи и поручник Ратко Мартиновић, тада четник код Михаиловића, касније партизан, односно генерал ЈНА, у свом делу „Од Равне горе до Врховног штаба“. Михаиловићеви људи, посебно у иностранству из редова емигрантске Владе, бивших амбасада у САД, Канади и др. - после Другог светског рата, су га прогласили „првим герилцем Европе“, што он никад није био. Све до почетка устанка који је повела Комунистичка партија, његови четници нису ништа, ама баш ништа, учинили што би имало и призив герице. Нису извели ниједну акцију, чак ни без употребе оружја, која би имала било коју одлику герице.

Ни у домаћим ни у немачким документима нема доказа да су четници Михаиловића током лета 1941. године, изводили било какве, па ни герилске акције, а народноослободилачка борба у јулу се већ била снажно распламсала и у Србији, у Црној Гори, у Босни и Херцеговини. Тек почетком августа се у појединим немачким извештајима, који су из Србије упућивани у Берлин, говори о опасности да оружани устанак под руководством Комунистичке партије захвати и неке наци-

оналистичке организације. Представник Министарства спољних послова Трећег Рајха у Србији, Феликс Бенцлер, на тражење својих претпостављених захтевао је да генерал Данкелман (тада немачки командант Србије) упути податке о том питању. И већ 14. августа генерал Данкелман извештава:

„Приписивање српским националистичким кружковима саботажних и Шерорисичких акција, што се до сада мојој Швердиши, извршених према јединственом плану, а које се наслављају и које су Шакође усмерене против Вермахта, не може се доказати”¹

Један други извештај, од 27. августа, који је упутио Бенцлер, нешто је друкчији. У њему се наводи да се „Михаиловић забринуо због тога што су неки четнички одреди учествовали у борбама против Немаца.⁸

Петнаестак дана касније, 12. септембра, Бенцлер пише да четници са партизанима учествују у борби, „мада досад са њима није било никакве борбе...”

Ни најмање акције, дакле, Михаиловић није изводио против окупатора. Ништа нема од „првог герилца” Европе. Била је то обична фарса која се појавила знатно касније, после 2. светског рата, кад је Михаиловић тотално пропао, односно сишао са сцене, а његови обожаваоци теже да га рехабилитују.

Податке из наведених немачких докумената сасвим допуњава и Михаиловић. У једном документу од августа 1941., у ствари првом писменом наређењу о формирању четничких јединица - на крају се и> ричито каже:

„ Сукоби са Немцима да се избегавају!...

Михаиловић, дакле, својим одредима наређује пасивност. Избегавање сукоба са окупатором. Кад документа тако говоре, где је онда „први герилац Европе”? Нема га једноставно. Спава док партизански одреди воде борбе широм земље против окупатора и његових помагача жандарма, полиције итд.

Фалсификатори историје народноослободилачког рата у дневној политици страначког надметања и у шовинистичкој еуфорији протурaju ту измишљотину о „првом герилцу”. Међутим, историјске чињенице су тврдоглаве. Оне сасвим друкчије говоре. Прва „герилска јединица” у окупираној Европи, колико се досад зна, формирана је у Пољској 27. септембра 1939. године, позната под именом „Служба победи Пољске”. После Пољске, покрет отпора настаје у Француској, где су у зиму 1940. на 1941. формиране борбене јединице „Слобода”. „Отпор” и друге.

Очевидно, Михаиловић није био „први герилац“ ни у Југославији ни у Европи. Али, његове апологете држе се максиме, коју је давно изрекао Ђордано Бруно: „Ако није истина, оно је лепо измишљено“.

Звучни назив, приписан Михаиловићу као „првом герилцу Европе“ једноставно су измислили људи монархистички оријентисани и противници Народноослободилачке борбе народа Југославије. Основу за таква обмањивања дао је још у првим годинама рата професор др Слободан Јовановић, који је у време кад је био председник Југословенске краљевске Владе у емиграцији, вештом пропагандом обавештавао савезнике да се Михаиловићеви четници боре против окупатора и то у време њихове најшире колаборације са Недићевим и окупаторским снагама (Немци, Италијани, Бугари, у периоду масовне легализације четничких јединица). Ту тезу је Јовановић, после четничке пропасти, у емиграцији још више „развијао“, посебно у време хладног рата. Последњих година његови следбеници - националисти иду још даље. Чак и споменике подижу колаборационистима окупатора и вођама терориста - Дражи креатору познатих „црних тројки“ - кољача, Павлу Ђуришићу „носиоцу“ Хитлеровог „гвозденог крста“, Филипу Ајдачићу једном од најсвирепљих четничких злочинаца итд.

Међутим, историјска наука, њене чињенице су неумољиве и веома убедљиве. Оне ту тезу о „првом герилцу“ тотално негирају. Отпор немачком окупатору и фашизму знатно раније повела је Комунистичка партија, односно народноослободилачки покрет, одмах после 27. марта 1941. године, када је народ одбацио приступање Краљевине Југославије Тројном пакту, на Саветовању КПЈна Чукарици у Београду, Јосип Броз Тито је одредио стратегију КПЈ: да комунисти, њихови симпатизери појачају антифашистички фронт, да се одазивају на мобилизацију за одбрану Југославије и за борбу против тзв. пете колоне. У прогласу од 15. априла те године КПЈ је поновила тај позив и тражила да се официри, подофицири и војници Југословенске војске као и други родољуби боре против фашистичке најезде. Тога месеца организован је и Војни комитет Комунистичке партије (у почетку устанка прерастао у Главни, оди. у Врховни штаб партизанских одреда). Убрзо су формиран и комитети у покрајинама и многим градовима, који су почели интензивно да раде на припремању народа за антифашистичку борбу: скупљање оружја, обука у руковању оружјем, обука санитарских кадрова. Првомајски проглас КПЈ, као и други документи из тог времена, позивао је такође у борбу против окупатора. Посебно је то учињено одлукама познатог Мајског саветовања КПЈ. Све се то догађало пре појављивања Драгољуба Драже Михаиловића на Равној гори. Чак у почетку устанка тај „први герилац“ је буквално спавао.

Епитет „првог герилца“ данас, на жалост, користе разни квази-политичари, као и неки историчари - фалсификатори (већином млађи, мада међу њима има и старијих који су монархистички или шовинистички опредељени), у еуфорији страначких борби, посебно у Србији и Црној Гори, и БиХ. И тиме једноставно обмањују генерације које тај покрет не познају. На срамоту тих историчара - фалсификатора, та груба неистина о „првом герилцу Европе“ и Михаиловићу као „антифашисти“ улази и у школске уџбенике историје у Србији, што је историјски фалсификат.

Сарадња и сукоб партизанских одреда и четника 1941. године

Године 1941. у окупираној Југославији, односно на територији Србије настала су два покрета за борбу против окупатора и ослобођење поробљене земље. Народноослободилачки покрет организовала је Комунистичка партија Југославије, под вођством Јосипа Броза Тита, а други, четнички, повео је пуковник БЈВ Драгољуб Дража Михаиловић.

Позив на устанак против окупатора који је упутио Политбиро ЦК КПЈ 4. јула народима Југославије организације Комунистичке партије и војни комитети су дочекали спремни. Крајем јуна и током јула формиран су бројни партизански одреди: Ваљевски, Чачански, Први и Други шумадијски, Космајски, Крајински, Врањски, Посавски и други широм Србије и Војводине, тако да су у септембру дејствовала 24 добро организована и бројна одреда. Од седмојулског пуцања у Белој Цркви, кад су ликвидирана два жандарма који су добили оружје од окупатора да чувају окупаторски систем и воде борбу против НОП, из дана у дан све су бројније акције: напади на железничке мостове, тунеле, на пруге, диверзије по градовима, нарочито у Београду, разоружавање жандарма који су били у служби окупатора. Почеле су се стварати слободне територије, од којих је била најпространија у западној Србији. Ослобођене су варошице: Ариље, Рача, Богатић, Крупањ, Лозница и др.

Други покрет, војно-четнички, како се у почетку звао, настао је касније и развијао се спорије. Пуковник Михаиловић је са групом официра и подофицира, из Босне доспео у Србију, у рејон Равне горе средином маја. Током лета окупљао је официре, жандарме и друга бивша војна лица. Распоређивао их је у разне крајеве Србије и прокламовао борбу за обнављање Краљевине Југославије под династијом

Карађорђевића, а вербално се изјаснио за ослобођење земље, али да за борбу „још није време“.

Током лета, нарочито у јесен представници оба покрета су имали више сусрета и покушавали да одреде заједничке циљеве и методе борбе. Одржано је више састанака и преговора на нижим нивоима, по срезовима и градовима: у Губеревцима код Чачка, 21. јула, августа у Годовику код Пожеге, 14. августа на Церу - у Мачви, 19. августа код Краљева и у другим крајевима.

Више састанака и разговора о могућностима заједничке борбе против окупатора одржано је и на вишем нивоу. Међу њима су и преговори у Београду 8. септембра (Благоје Нешковић, Ђуро Стругар и Војин Николић - партизански представници и представници четника: пуковник Бранислав Пантић и мајор Велимир Пилетић), затим, два сусрета на највишем нивоу: први 19. септембра у Струганику (Тито и Дража) и други, у Брајићима, 27. октобра (Тито, Сретен Жујовић и Митар Бакић, а од четника: Дража, потпуковник Драгослав Павловић и Драгиша Васић). Пре тога, средином октобра са Дражом, Васићем и Павловићем састали су се Александар Ранковић и Милош Мишић на Равној гори.

На састанцима на нижим нивоима било је успешнијих споразумевања и договарања, док су се на вишим нивоима постигали незнатни договори. Дража се упорно држао своје девизе да још није време за устанак и борбу. Тражио је оружје и муницију из фабрике оружја у Ужицу и део пара из Ужичке банке (што је добрим делом и добио) од Врховног штаба.

Према немачким извештајима до 14. августа 1941. четници нису извршили ни једну оружану акцију, док су партизански одреди широм Србије и Југославије водили значајне борбе. Ипак, током друге половине августа, у септембру и октобру дошло је до мањих заједничких договора, па и већих заједничких акција, посебно у ослобођењу Крупња, Чачка, Горњег Милановца, и других места у западној Србији. Најуспешнија сарадња остварена је између Ваљевског партизанског одреда и четничког одреда Владе Зечевића и поручника Мартиновића и Краљевачког НОП одреда и Ибарског четничког одреда Вула Вукашиновића.

У ослобођеним градовима: Чачку, Горњем Милановцу, Ариљу, ЈБигу, Крупњу, Мионици. формиране су партизанске и четничке команде места, бирани и мешовити народноослободилачки одбори (Чачак). У ослобођеним градовима: Чачак, Пожега, Ужице, Горњи Милановац и други, јавно, на трговима, једни поред других вршили су уписивање у партизане или четнике (у Чачку упис у партизане вршен је у кафани „Пролеће“, а упис у четнике у кафани „Драгачево“).

Ваљевски партизански одред и четнички одред Владе Зечевића и Ратка Мартиновића, у заједничкој тродневној борби, ослободили су Крупањ, 3. септембра 1941. године. Дража Михаиловић, на преговорима са Немцима у селу Дивцима 11. новембра 1941. године је дословно рекао: „Напад на Крупањ није моје дело, већ је то дело отпадничког поручника Мартиновића...”.

Штабови та два одреда направили су претходно споразум: о заједничкој борби против окупатора, добровољном ступању нових бораца у партизанске, односно четничке одреде и осуди става Драже Михаиловића „да још није време за борбу против окупатора” и направили план за ослобођење Крупања. Према сведочењу Ратка Мартиновића, нападом је руководио Штаб Ваљевског партизанског одреда. Пре напада на Крупањ команди немачке јединице упућен је ултиматум да преда гарнизон, са знаком да ће свим Немцима који положе оружје, животи бити загарантовани. Ултиматум, написан на немачком језику, потписао је поручник Ратко Мартиновић. Немачки командант Крупања тражио је од своје више команде одобрење за предају, која је јавила да је капитулација искључена. Тада су одреди напали Крупањ (1. септембра увече) и после жестоке борбе 3. септембра Немци су истакли белу заставу у знак предаје. У тој борби ослободилаци су постигли значајан успех. Непријатељ је претрпео велике губитке: 9 мртвих, 30 рањених и 175 заробљених, док су губици ослободилаца износили: 6 мртвих и 12 рањених. Ратни плен, за ондашње прилике, био је врло велики: 2 тешка и 6 лаких минобацача, 22 пушкомитраље за „шарац”, више од 70 пушака, 12 стројница, 10 пиштоља, око 300 хиљада пушчаних метака, затим 18 моторних возила, две радио станице, једна комплетна хируршка болница, два магацина пуна хране.¹⁰

На дан напада на Крупањ четничка јединица којом је командовао потпуковник Веселин Мисита, без одобрења Драже Михаиловића, ослободила је Лозницу и заробила 93 Немца. Том приликом Мисита је погинуо, како бележи Мартиновић, „од српске руке”. Убио га кафеџија Лазар Хајдуковић.¹¹

Тај кафеџија је осуђен и погубљен, мада га је жестоко бранио игуман манастира Троноша, касније четнички командант и кољач, погубљен од партизана као одметник после ослобођења.

Краљевачки партизански одред успешно је сарађивао са Ибарским четничким одредом којим је командовао угледни краљевачки фотограф и антифашиста Вуле Вукашиновић. Његов одред је у почетку био под командом Косте Пећанца, али га је Вукашиновић, учесник Топличког устанка 1917. године, енергично напустио због повезивања са Немцима. Садејство јединица Краљевачких одреда и Трнав-

ског партизанског батаљона и Вукашиновићевих четника остварено је при нападима на Краљево и у супротстављању надирању немачке јединице која се из Крушевца пробијала у Краљево. Успешна сарадња је остварена и у интендантури - прикупљању хране у околним селима и у заједничком лечењу рањеника. Кад су четници напустили опсаду Краљева и кренули на Чачак, Вукашиновић је спречио своје чете да у тој издаји учествују. После повлачења партизанских јединица крајем 1941. из западне Србије, Вукашиновић је остао веран борби против окупатора. Међутим, његове јединице су се почеле осипати, па су је четници Машана Ђуровића разоружали, а Вукашиновића предали Немцима, који су га стрпали у логор на Црвеном крсту у Ниигу. У логору се храбро држао и био један од организатора пробоја и том приликом је погинуо „на жици“ којом је био опасан логор.¹²

И у другим покрајинама бивше Југославије, нарочито у источној Босни и у Црној Гори, у првим месецима устанка, односно у јесен 1942. године, тамошње снаге народноослободилачког покрета и четника деловале су или заједно или су садејствовале.

Најуспешнија сарадња партизана и четника како по ангажовању снага тако и у позадинским акцијама - уређивања ослобођене територије, организовања позадине, лечења рањеника - остварена је у долини Западне Мораве. Та сарадња добила је највећи обим у опсади и нападима на немачки гарнизон у Краљеву. За опсаду Краљева формиран је заједнички оперативни штаб, који су сачињавале најодговорније старешине чачанских и краљевачких партизанских одреда и четничких - мајор Радосав Ђурић и капетан Јован Дероко (четнички представници), Моле Радосављевић, командант и Ратко Митровић комесар Чачанског партизанског одреда и Павле Јакшић, командант Краљевачког партизанског одреда (представници партизана). Колико је та сарадња била блиска и успешна сведочи исказ мајора Радосава Ђурића. Он наводи да је, у време опсаде Краљева, спавао у истом кревету са Молом Радосављевићем, а Ратко Митровић са Ђурићевим ађутантом, затим да су биле заједничке болнице, амбуланте, лекари и да су и јединице често биле измешане и сви су желели заједничку борбу.¹³

У ослобођеном Чачку заплена је једна батерија од четири топа 75 мм „снајдер“. Батерија је подељена „на равне части“, по два топа партизанима и четницима од којих су формиране батерије и ускоро упућене на положај у опсади Краљева. Неколико дана касније партизанске јединице - Таковски батаљон и 5. љубићка чета - запленили су у борбама против Немаца и два оштећена немачка лака тенка „хочкис“ - први у селу Мајдану, у Дубоком потоку, други на речици Деспотовици - који су иако оштећени одвучени у Горњи Милановац, па у

Чачак где су у Војнотехничком заводу поправљени. Тенкови су такође подељени, један је припао партизанима, други четницима, па су и они упућени на Краљево.¹⁴ Под руководством Оперативног штаба здружене партизанске и четничке јединице извршиле су два већа напада на Краљево (уз учешће артиљерије и тенкова), па иако су мањи делови упали у град, претрпели су знатне губитке.

У више ослобођених места остварена је сарадња у раду команди и органа власти и лечења рањеника: у Чачку, Гучи, Горњем Милановцу, Крупњу, у Мачви и другим крајевима. Петог октобра команде четничког и партизанског одреда именовале су заједнички Градски народноослободилачки одбор Чачка од по 10 партизанских и четничких одборника. Формирана је и заједничка комисија за борбу против пете колоне. У заједничким болницама лечени су и партизански и четнички рањеници у Чачку, Гучи, Горњем Милановцу, Горњој Горевници. У Чачку је мешовита команда руководила железничком станицом. На сахране погинулих бораца у опсади Краљева ишли су и четнички и партизански представници.¹⁵

Међутим, иако је борбена и друга сарадња показала неке резултате, она није дуго трајала. Дража је преко својих представника одржавао тајне контакте са Недићем, чак и са Немцима и под утицајем емигрантске Владе прекинуо сваку сарадњу са НОР. Кад је Колубарска чета Ваљевског партизанског одреда 8. септембра у Белановици, при хапшењу мајора Марка Олујевића и потпоручника Славка Пипана, запленила план о договору Недићевих и Дражиних представника о заједничкој борби против партизана и о новчаној помоћи четницима, Врховни штаб је имао у рукама четнички компромитујући документ. Преломни тренутак за оружани сукоб четника и партизана представља долазак групе официра из Каира у Дражину команду (мајори Захарије Остојић и Мирко Лалатовић) средином октобра 1941. Они су донели тајну усмену поруку тадашњег потпредседника емигрантске Владе Слободана Јовановића (мимо знања генерала Симовића, председника Владе) да се прекине сарадња са партизанима, а да се тражи ослонац на Недића, па и код Немаца.

Општи сукоб почео је у рејону Ужица, четничким нападом на град, 1. новембра, па су Дражине јединице напустиле и опсаду Краљева и нападе на Чачак. Мајор Ђурић није хтео да изврши Дражино наређење, а овај га је привремено сменио и за четничког команданта поставио капетана Дерока издавши му наређење (писмено - на француском језику) да одмах нападне партизане у Чачку.¹⁶ Сукоб се проширио на читаву западну Србију, на Шумадију, Босну, Црну Гору. И пред два примирја тај сукоб се претворио у потпуна непријатељства.

Два покрета су се коначно разишла и постала непомирљиви противници. Дража је издао наређење - да са партизанима (по њему - са комунистима) „не може бити никакве сарадње и да су они главни непријатељи". Ускоро је велики део својих јединица, после пада Ужичке републике, легализовао код Недића, а преко, њега и код окупатора. Сукоб је прерастао у непрекидни рат у којем су четници, ослањајући се на квислинге - Недићеве и Љотићеве оружане формације, па на окупаторе (Немце, Италијане, Бугаре) и са њима споразуме склапао, изгубили поверење и помоћ савезника, који су их готово две године помагали, трпели пораз за поразом од НОП, односно Народноослободилачке војске и тотално изгубили углед у народу и поражени.

Напомене

1. Др Јован Марјановић, *Дража Михаиловић између Британаца и Немаца*, стр. 47, „Просвета" - „Народна књига", Београд, „Глобус" - Загреб, 1979.
2. Иван Матовић, *СШарешине ЈуТословенске војске на антифашистичким фронтшовима*, необјављени рукопис.
3. Др Јован Марјановић, н.д. стр. 64-66; Војна енциклопедија, књ. V, стр. 537, Београд 1962.
4. Др Жарко Јовановић, *Неостварени рашни циљеви Драже Михаиловића*, Београд 2001. УНИС, стр. 730 наводи мало познат (или непознат) податак да је Матл, са Миланом Аћимовићем још крајем маја 1941, када устанка и борбе у Србији није ни „било", посетио Равну гору и разговарао са Дражом.
5. Архив Војноисторијског института (даље А ВИИ), Ча 162, 34/1.
6. А ВИИ, Ча, 1/10-1.
7. Феликс Бенцлер, представник Министарства спољних послова Трећег Рајха код немачког заповедника Србије, А VII, микрофилм, НА\У-И-Т-501, ролна 246, сн. 8385.
8. Јозо Томашевић, *Четници у Друхом светском рату*, 334, Загреб 1979, Свеучилишна наклада „Либер".
9. А ВИИ, Елаборат о војној организацији покрета Д. Михаиловића
10. Ратко Мартиновић, *Од Равне Јоре до Врховној шШаб*, „Рад", библиотека Летописи и сећања, Београд 1979, стр. 289.
11. *Исто*, стр. 290.
12. *Народни усШанак и борбе за Краљево 1941*, „Народна књига" Београд и Општински одбор СУБНОР Краљево, 1981.
13. Проф. др. Миодраг Зечевић, *Суђење РавноЈорском покрету*, књ. 3, стр. 1399.
14. *Чачански крај у НОБ*, Историјски архив, Чачак 1968. стр. 107.
15. *Чачански крај*, стр. 115 и 123.
16. *Суђење РавноЈорском покрету*, стр. 1400. У четничком нападу на Чачак погинуо је и капетан Јован Дероко.

Михаиловићев програм о националним питању

Први документи Михаиловићевих погледа на српско „национално питање“ потичу од Пројекта, односно Меморандума др Стевана Мољевића (пре Другог светског рата адвокат у Бања Луци и председник локалног одбора Српског културног клуба). Тај пројекат Мољевић је израдио јуна 1941. године, пре него што се сreo са Михаиловићем. Мољевић је заступао идеју о „хомогеној Србији“, односно о Великој Србији у Великој Југославији, истичући да Срби треба да буду водећа нација на Балкану.

„Србима се намеће данас прва и основна дужност: да створе и организују хомогену Србију која има да обухвати цело етничко подручје на коме живе Срби и да јој осигурају потребне стратешке и саобраћајне линије и чворове, те привредна подручја како би јој био омогућен и обезбеђен слободан привредни, политички и културни живот и развитак за сва времена.

Те стратешке и саобраћајне линије и чворови, потребни за сигурност, живот и опстанак Србије, иако где-где данас не би имали српску већину, имају да послуже Србији и српском народу да се не би више понављала тешка страдања која Србима наносе њихови суседи чим им се пружи прилика.

Пресељавање и замена житељства, нарочито Хрвата са српског и Срба са хрватског подручја, једини је пут да се изврши разграничење и створе бољи односи између њих, а тиме отклони могућност да се понове страшни злочини који су се дешавали у прошлом рату, а нарочито у овом садашњем, на подручју на коме су Срби и Хрвати били измешани, и где су Хрвати и Муслимани по плану ишли за истребљењем Срба...“¹

Према замислима др Мољевића територија тзв. Велике Србије обухватала би не само далеко највећи део бивше Краљевине Југославије, већ и неколико подручја суседне: Мађарске (Печуј), Бугарске (Ћустендил и Видин), Румуније (источни Банат и Решице) и Албаније северни део са Скадром (види карту). Очигледно, били су то мегаломански захтеви према суседима. Поред територије Србије из 1912-1913. године (Македонију и део Санџака), обухватили су Црну Гору и део Санџака који је прикључен Црној Гори после балканских ратова,

целу Босну и Херцеговину, Далмацију од ушћа Неретве, до близу Шибеника, са Дубровником (посебан статус града). Док би неколико општина у западној Херцеговини и Босни имале аутономију унутар Србије. Затим, већи део Лике, Кордуна и Банију, територију источно од Пакраца на север до мађарске границе (Дарувар, Грубишно поље, Слатина, Нова Градишка и Славонска Пожега), део Славоније са Вуковаром, Осијekom и Винковцима и Барању. Занимљиво је и то да је Мољевић, што је усвојио и Михаиловић, предвиђао стварање и тзв. велике Словеније (Истра, Словеначко приморје, Корушка и део мађарске територије). И, по тим замислима, све је требало „решити“ до краја рата, тј. заузети све те територије.²

У августу 1941. године је основан четнички Централни национални комитет, а 28. септембра те године донесен је тзв. Политички програм. И Мољевић и касније Дража Михаиловић геноцид над српским народом приписују муслиманима и Хрватима, а не усташама.

Потом се у Пројекту наводи:

„Срби морају имаши хејемонију на Балкану, а да би имали хејемонију на Балкану, морају Прешходно имаши хејемонију у Јуџославији.“³

По Мољевићу, дакле, не само Велика Србија у границама бивше Краљевине Југославије, већ „велика“ и на рачун суседа: Албаније, Бугарске, Румуније и Мађарске. Треба нагласити да Мољевић не спомиње етничко чишћење, већ пресељавање, размену становништва „са Хрватима и муслиманима“. Касније ће се видети да је Михаиловић радикализовао Мољевићев план, „разрадио“ га и „допунио“, правим правцима етничким чишћењем, односно геноцидом - чишћењем „српске земље“ од „несрпског становништва“.

Септембра 1941. направљен је „Програм четничког покрета Драже Михаиловића“, (који је упућен емигрантској Влади у Лондону по др Милошу Секулићу), састављене од поглавља: Рад за време трајања рата; Рад у прелазном периоду; Припреме за нормално стање и питање унутрашњег уређења - социјалног и политичког. Занимљиво је да је у тачки 1 (подтачка 2), истакнуто:

„2. НасШојаШи да се По сваку цену онемоЈуНи Јрађански раШмеђу Србима и у Шом правцу утицаШи на друје“.

Међутим, Михаиловић се тога није држао. Чим је добио „илегално усмено“ усмерење од потпредседника емигрантске Владе др Слободана Јовановића да су им „партизани највећи непријатељи“, одмах је „окренуо ћурак“, па му је народноослободилачки покрет постао „најглавнији непријатељ“. Такву поруку упутио је и Павлу Ђуришићу.

Али, већ у тачки 2 Михаиловић показује праве намере за етничко чишћење, па каже:

„2. Припремиши се да би у данима слома мојли изеригиши ове акције:

а. да казни све оне који су на злонички начин служили непријатељу и који су свесно радили на искористивању српској народа;
б. омеђиши дефакто српске земље и учиниши да у њима остане само српски живаљ;

в. посебно имаши у виду брзо и радикално чишћење Градова и њихово попуњавање свежим српским елементом;

г. израдиши план за чишћење или померање српској становништва са циљем хомогенизације српске државне заједнице;

д. у српској јединици као нарочито Шешак проблем узети питање муслимана и по могућности решити га у овој фази, и

ђ. унапред одредиши које и какве јединице треба да спроведу извршење програна под б, в, г, д

У овом „Програму“ Михаиловић, нема сумње, увелико најављује етничко чишћење: да у „српским земљама остане само српски живаљ“, затим „радикално чишћење градова“, а онда „као нарочито тежак проблем узети питање муслимана и по могућности решити га у овој фази рата“. То „питање муслимана“, видеће се касније, Михаиловић је „решавао“ управо у фази рата - тј. правим геноцидом - истребљењем, нарочито у долини Лима (у ширем рејону Пријепоља) и у Фочи и суседним насељима и то у време када је његовој Врховној команди, па и у неким већим штабовима имао британске војне мисије, од којих је то крио „као змија ноге“ и једно време вешто их буквално лагао. Али, то није могло дуго трајати. То су сазнали не само Британци, већ и други међународни фактори, па и емигрантска влада, али „поправке“ није било. Михаиловић је буквално харао по српским народима и муслиманској мањини.

У једној својој забелешци из тог времена Михаиловић је записао шта намерава да учини Муслиманима:

„Питање муслиманског становништва потребно је да реши Влада. Муслиманско становништво је својим држањем довело до тога да их наш свет више не жели и неће да има у својој средини. Потребно је да се још сад припреми исељавање у Турску или ма где ван наше територије. На дан устанка они ће сви бити покренути са својих насеља, а што нико неће моћи спречити. - У датом моменту сви Муслимани биће протерани са својих огњишта. Они који су ближе хрватским областима тамо, главно је да сви буду покренути“.⁵

Четничка замисао будуће Југославије, из 1941. Јодине
(Према једној четничкој брошури под насловом „Наш пут“,
у архиву Војноисторијског института, Београд)

Сумње нема, све муслиманско становништво треба „покрени-ти“ и то са „родних огњишта“! То сасвим сигурно, значи само једно: чистити и уништавати.

Ове документе Михаиловић је „разрадио“ и допунио у „Прогла-су српском народу“ од 20. децембра 1941. године, а још детаљније у пи-сму - поруци односно „инструкцији“ вођству пригорских четника (мајору Ђорђевићу Лашићу и капетану Павлу Ђуришићу). У тој поруци, између осталог, овако формулише свој програм:

- „1. Борба за слободу целокуиној нашеј народа под скрптом Њ. В. Петра II.
2. Створити велику Југославију и у њој велику Србију, етнич-ки чисту, у Јраницама Србије (мислећи и на Македонију, Ј.Р.),

Црне Горе, Босне и Херцеговине, Срема, Баната и Бачке).

3. Борба за укључивање у наш државни живот и свих још неослобођених словеначких територија под Италијом и Немцима (Трст, Горица, Истра и Корчука) као и Бугарске и северне Албаније са Скадром.

4. Чишћење државне територије од свих ненародних мањина и националних елемената.

5. Створити непосредне заједничке Транице између Србије и Црне Горе, као и између Србије и Словеначке чишћењем Санцака од муслиманског живља и Босне од муслиманског и хрватског живља.⁶

У „инструкцији“, Лашићу и Ђуришићу Михаиловић посебно наглашава:

„ Са комунистима - партизанима не може бити никакве сарадње, јер се они боре против династије и за остварење социјалне револуције, што никада не сме бити наш циљ.“

Тако Михаиловић пише, односно наређује 20. децембра 1941. године. Све у духу тајне поруке Слободана Јовановића - да су „комунисти наши непријатељи“. Закључак, сам по себи, јасно говори да је Михаиловић још 1941. године водио борбу против НОП-а.

У поглављу „Употреба четничких одреда у Црној Гори: у даном тренутку“ Михаиловић им даје задатке - да изврше прави геноцид! Сада конкретније и одређеније него раније. И то: делом снага од Бијелог Поља према Сјеници „очистити Пештер од Муслиманског и Арнаутског живља“, онда „делом снага“ преко Чакора ка Метохији „да се очисти територија од Арнаута, као и да се пресретну они који ће бити гоњени од Пештера - Санцака“. И најзад: дејствовати ка југу у циљу заузимања Скадра.⁷

Сумње нема, „створити велику Србију, етнички чисту“ значи искључиво - право етничко чишћење и геноцид! О било каквој борби против окупатора ни речи. Од „Пројекта“ Мољевића, преко септембарског „Програма“, па до инструкције црногорским четничким вођама Лашићу и Ђуришићу „развија“ се Михаиловићево „решење“ националног програма - од пресељавања до етничког чишћења, до правог геноцида. Сумње не може бити.

Идеја о „Великој Србији“ није оригинални изум ни Мољевића, а ни Михаиловића. Она је наслеђена, односно буквално преписана из Нацрта програма српских грађанских политичара. Они су 1940. године направили нацрт програма тзв. „Српских земаља“.

У 1. члану тог Нацрта предвиђено је:

„Бановине Врбаска, Дринска, Дунавска, Моравска, Зетска и Вардарска спајају се у једну под заједничким именом Српске земље, чије је седиште у Скопљу.

Досадашње бановине се претварају у области, задржавајући своје називе и своје седиште.“

Нацрт овог плана бо је пандан стварању бановине Хрватске, која је настала споразумом Цветковић - Мачек.⁸ Проф. др Јован Марјановић наводи да је део Нацрта преписао из примерка који је поседовао проф. др Васа Чубриловић, а овај га је добио од Драгише Цветковића, 8. фебруара 1943 године.

Мољевић и Михаиловић, као и њихови сарадници, само су допуњавали већ постојећу идеју о „Великој Србији“. „Допуњавали су је ставовима о етничком чишћењу, као и намераваном експанзијом у друга национална подручја, па чак и у суседне државе.

Програмом четничког покрета и „решавањем“ националног питања бавила се и конференција младих четника интелектуалаца, одржана од 30. новембра до 2. децембра 1942. године у Шаховићима, недалеко од Бијелог Поља у Црној Гори. Михаиловића су на тој конференцији заступали његови потчињени команданти: Захарије Остојић, Ђорђе Лашин и Павле Ђуришић. Главни закључци, који су имали службени карактер, остали су непромењени из ранијег „Четничког програма“. Посебно је потврђено да будућа држава треба да има три националности: Србе, Хрвате и Словенце.

Четврта тачка закључка овако је формулисана:

„На територији будуће државе живеће само Срби, Хрвати и Словенци. Националних мањина не може бити.“⁹

Главним одредбама само су додати циљеви: аграрна реформа, национализација индустрије, велетрговине, банкарства итд.¹⁰

У децембру те године појавио се и „Приручник“ о организацији и циљевима четничког покрета. Ништа посебно ново, што није предвиђано ранијим четничким плановима и прокламацијама, нема у приручнику, сем „југословенства“, које у ствари никад четници и нису могли да остваре, јер састав њихових јединица и присталица готово занемарљиво је имао било каквог успеха изван Србије и Црне Горе, као и територија коју су настањивали Срби у Босни и Херцеговини и Хрватској. Уосталом, замисао о великој Србији била је суштински у супротности са Југославијом, мада су и ранија четничка документа спомињала „велику Србију у великој Југославији“.¹¹

Др Стеван Мољевић и књижевник Драгиша Васић, четнички

идеолози, више пута су у међусобној преписци, као и у преписци са Михаиловићем, додиривали проблеме српског националног питања. Мољевић у писму Драгиши Васићу (из друге половине децембра 1942), најпре хвали Михаиловића и Васића (и његове сараднике и другове), па каже да „има још много да се уради“. А сам наводи „шта се у свету ради“ и шта треба учинити.

У Лондону Хрвати г.г. Крљевић, Виндер, Бићанић и др., а исто тако и Словенци г.г. Крек, Кухар и др. раде: једини за Хрватску, други за велику Словенију. У Америци раде г.г. Шубашић, Савица Косановић, и др., а код Рузвелта ради г. Адамич. Хоће да наставе стару песму. и све то имају да плате Срби својом крвљу.¹²

Даље, Мољевић обавештава да шаље мемоар (који није пронађен као докуменат) о разговорима са Србима из Босне и Херцеговине. Приморја, Црне Горе, Санџака и Јужне Србије. И прилаже карту „о разграничењу са Хрватима“. Али, овога пута Мољевићу је важније да Михаиловића убеди да мора осетити „интриге“ чланова емигрантске Владе, нарочито свађе између Срба и Хрвата, па и Словенаца. И упућује га:

„Ви имаШе да ТовориШе нашој ТосПоди у Лондону, а не они Вама, и исПред Вас а без Вас.

Пресеците мушки и једном за сваТда овакав начин рада Преко лондонскоТ радија, и то одмах док није било касно.“¹³

У једном другом писму (које је Драгиша Васић упутио Михаиловићу), из прве половине маја 1942, опет се покреће питање „хомогене Србије“ и етничког чишћења. У погледу „поседовања територија“, кад рат буде готов, Васић је врло изричит и доследан. Наводи „да је потребно запоседнути територију одмах, и пре него што се ико прибегне, очистити од страног елемента, мислим да нам ово питање не мора задавати много брига.“¹⁴

Напоменутк^, Васић •Јакљ^ч^е свој ппедоаје о етничком чишћењу током рата и одмах иза његовог завршетка:

„Дакле, ако будемо Паметни, ово питање чишћења односно Пресељавања и измене становништа, неће нам бити нарочито тешко.“¹⁵

Као што се види, сви четнички идеолози, почев од политике предратног Српског културног клуба (у коме су главну реч водили др Слободан Јовановић и Драгиша Васић), укључујући и Мољевића и друге интелектуалце полазили су од „хомогене Србије“, од „велике Србије“, етнички потпуно чисте на свим територијама где су живели

Срби. То се „у длаку“ слагало и са Михаиловићевим схватањима од којих је полазио на почетку ратне каријере, па до оних која је, евентуално, надограђивао од његових саветника. Кад се све уопшти, са Србима нико не може живети! Морају бити „сами на своме“. А измешани су на целој територији Краљевине Југославије, сем „уже Србије“! Заједно су живели и у Војводини, и на Косову, у Санџаку, са другим народима и народностима. Посебно у Босни и Херцеговини и Бановини Хрватској.

Истраживач се усуђује да предвиђа: шта би се догодило да су, којом несрећом, победили? Какви би покољи били извршени пре него се „ико прибере“? Било би, највероватније, као што се догађало у грађанском рату у Хрватској и у Босни и Херцеговини деведесетих година?!

Програм „решавања националног питања“ Михаиловић и његови четници су током рата, још 1942. године, једним делом и почели остваривати. Пре свега, путем заиста злочиначких и заиста крвавих покоља муслиманског становништва у ширим рејонима Бијелог Поља, Чајничка и Фоче, као и муслиманског и хрватског народа у рејону Прозора.

Михаиловићеви команданти, посебно Павле Ђуришић, Петар Баћовић и Захарије Остојић (наравно и многи други, нижи по субординацији) били су још у почетку силно наоштрени против муслимана посебно, а и против Хрвата. Остојић је, на пример, изјавио: „*Санџаклије се морају клаШи, јер ако ми нећемо њих, они ће ПокушаШи нас*“.¹⁶

У погледу „решавања националног питања“ Михаиловић се држао свог програма и „Инструкције“ коју је дао Ђуришићу, децембра 1941. године и добрим делом је спровео.

Неколико недеља после кад је Италијанска команда протествовала код четника због извршених покоља, четнички комаданти су, како наводи мајор Петар Баћовић, издали „формално наређење“ о стрељању више четника који су окривљени извршили, да би се „оправдали“ код савезника - Италијана! Стрељања није било, наравно. Опет фарса. Чак и кад је вест о покољу муслимана „отишла у западне земље, па кад је др Слободан Јовановић, млако као и увек, због тога опоменуо Михаиловића, рекавши му да то код савезника изазива љутње и прекоре, Дража је, у свом обмањивачком стилу, јавио да су то измишљотине, чак да су муслимани са четницима: „*Ми муслимане имамо у нашим редовима и радо их Примамо...*“ ПоШом: „*Молим да се ово деманШује Преко Радио - Лондона као крајњу измишљотину усШашко-немачку*“.¹⁷

Због покоља који су четници починили у јесен 1942. године, у заједничкој италијанско - четничкој операцији „Апфа“ против јединица

УВОДНИ ДЕО

5. пролетерске (црногорске) бригаде, међу муслиманским становништвом у ширем рејону Прозора (страдало је преко 800 муслиманског цивилног становништва свих узраста), Италијани су, улити: но наредили својим „савезницима“ четницима да напусте терито

И то је изразит пример како су Михаиловић, Мољевић, В други њихови сарадници, као и извршиоци четнички командант шавали српско национално питање“.

Четнички конгрес у селу Ба, јануара 1944. године, одржаг неуспели „одговор“, као пандан одлукама Другог заседања АВ у Јајцу. И поред бројних упозорења Британаца већ више од год] на да поведе борбу против окупатора, а прекине колаборацију Михаиловић и његови саветници (Мољевић, Васић и Живко Т вић) одлучују се - за одржавање свог конгреса. У резолуцији к са четнички покрет Михаиловића само је незнатно „ретерирас гледу етничког чишћења (није смео ни да га помене) и термин ка Србија“. Све друго је остало „на нивоу“ дотадашњих прогр начела. Поред осталог у „општем народном покрету“ говори с нови Југославије, да је то програм „свих Југословена, првенстве ба“ да се у Југославији (на федеративном принципу) створи ср] диница „на демократским основима“ који ће окупити „део срп род на његовој територији“.¹⁸

Милан Грол, у време четничког конгреса министар спољ слова у избегличкој влади Божидара Пурића, оцењује сасвим н но конгрес у селу Ба. Под датумом 16. март 1944, године, Грол ; лежио:

„Влајић... говори о рђаво стилизованом и рђаво нада> проТрам ДражиноТ конТреса. Тамо се оТлашује борба проШњ низма... Ми се бранимо од полишичке Шенденције ТиШа) а Шре признамо као право Дражи.“¹⁹ У башкој резолуцији тај Мих; Ђев „антикомунизам“ је добро запазио Грол - и сасвим негат оценио. Ни Михаиловић као ни организатори конгреса нису им мало „њуха“ да схвате да им је то била последња шанса, макар тој резолуцији освесте и да одговоре језиком политике, ре флексибилне политике, а не језиком неукусне пропаганде и фг катима, као што су ови делови:

„... КонТрес најодлучније проШесШвује проШив познаШи

И потом се још више заглибљује у фалсификате називајући Народноослободилачки покрет „усташким“ којег подржавају „усташе и Немци“:

„... Конгрес жали што су, услед недовољне обавештености о нашим стварима и стварним приликама, неки од наших савезника придали незаслужен значај посебној комунистичкој акцији, те изражава наду да ће ова погрешка бити исправљена у општем интересу Југословена и остите наше савезничке ствари, утолико пре што та акција све више постаје усташка и бива подржавана од стране усташа и од стране Немаца, њихових сателита и њихових криваца у овом рату.“²⁰

То су резони и терминологија Драже Михаиловића коју је он кључао у бројним телеграмима емигрантској Влади у Лондону. Управо, стање је било обрнуто: Михаиловић се везивао и за италијанске и немачке окупаторе, од њих је помоћ добијао, био с њима на фронту. Правио споразуме са усташким јединицама и властима. Као ни раније у телеграмима својим наредбодавцима из Лондона, тако ни у резолуцији башког конгреса, ове обмане нису могле да прођу. Нико од званичника и савезника није поверовао овим Михаиловићевим обманама.

Четнички покрет никако није успевао да реалистички постави и схвати питање националних мањина, а посебно што није признавао националне особености Македонаца и Црногораца. Њега је (касније, у емиграцији) врло добро и објективно описао др Живко Топаловић. прва „фигура“ четничког Конгреса у селу Ба и представник на Конгресу створене и проглашене Југословенске демократске и народне заједнице (која је у ствари била обично политичко недоношче). Он је у књизи „Покрети народног отпора“ записао:

„Антихрватство, антимуслиманство и антијугословенство, то је идеологија српског четничтва...“

Искуство је, међутим, показало да је, мимо узајамних уништавања, верско - шовинистичка идеологија имала је једину последицу да и Србе и Муслимане Јони у зависност и у потчињавање туђем освајачу. Само се тако могао очувати свој народ и изборити се са домаћим иноверцима. Комунисти су, међутим, ударили дружим путем, путем заједнице свих Јужних Словена и верске подношљивости. Они су успели да за то нађу разумевања код млађих Јенерација Срба, Хрвата и муслимана, управо у овим мешаним крајевима...“²¹

Све у свему, четничка идеологија и „решење националног питања“ није било прихватљиво ни за један други народ ни националну ма-

њину у Југославији, чак кад би га прихватила некаква Михаиловићева Србија.

Иначе, резолуција четничког конгреса је превише исполитизована. Четнички идеолози и аутори резолуције окомили су се на Друго заседање АВНОЈ-а, одржано у Јајцу 29. новембра 1943. године (непуна два месеца пре четничког конгреса), готово псовачким и гестаповско - полицијским језиком говоре о одлукама АВНОЈ-а, називају их „усташко - комунистичка мањина“, те да АВНОЈ није „никаква народна влада“, да је „партизанска војска“ у великој мери „допринела упропаштавању масе нашег народа“, итд.

Поједини аутори, задњих година, иду чак толико далеко да тврде да је концепт четничког решавања националног питања у Југославији, посебно у Србији, био квалитетнији од онога што је прокламовао народноослободилачки покрет, те да су комунисти најкривљи што је у време последњег рата дошло до разбијања и цепања Југославије.²²

Ту тезу је у последњим годинама живота, међу првима лансирао др Бранко Петрановић. Потом су га подржавали још понеки историчари од угледа: др Здравко Антонић, донекле и др Венцеслав Глишић, а под њиховим утицајем, вероватно, и др Милан Лазић у закључку своје књиге. Те закључке као да су „додали“ рецензенти? За све су најкривљи комунисти?!

Међутим концепт Народноослободилачке борбе у решавању националног питања, не само Срба, него и других народа и народности у другој Југославији (односно СФРЈ), далеко је, неупоредиво прогресивнији од Мољевићевог и Васићевог, односно Михаиловићевог концепта. Само на мултинационалној, заједничкој основи могуће је дугорочно и сигурно решење националног питања. Сви народи заједно и међусобно у свему су равноправни имају шансу да раде и живе, развијају се дугорочно. Михаиловићев, односно четнички концепт решења националног питања је тотално назадан. Он се показао у „правом огледалу“ деведесетих година у међусобном међунационалном, грађанском и верском рату у Хрватској и Босни и Херцеговини.

Напомене

1 Архив војноисторијског института, Ча, бр. 4/1, кут. 144; Зборник НОБ (даље 36), т. XIV, књ. 1. стр. 2. Оригинал овог документа је у Архиву војноисторијског института.

2. Исто, стр. 2-4; Јозо Томашевић, н. д. 156-158.

3. 36. XIV, књ. 1. стр. 5.

4. *ИсШо*, стр. 26-29.
5. А ВНИ, Ча, к. 1, рег. ор. 17/3-18. Цитира у фусноти приређивач Зборника Бранко Вуковић (36. IX, фус. 7, стр. 28).
6. 36. XIV. књ. 1, стр. 93-94. док. 34.
7. *Исто*, стр. 97.
8. Ј. Марјановић. *Устанак и НОП у Србији 1941*, стр. 189.
9. 36. XIV. књ. 1, стр. 737.
10. Документа о издајству Драже Михаиловића. I, стр. 14-25.
11. *Исто*, стр. 14-25.
12. Наводи Ј. Томашевић, н. д., стр. 101.
13. 36. XIV, књ. 1, стр. 198.
14. *Исто*, стр. 259-260.
15. *Исто*, стр. 260.
16. 36. XIV, књ. 2, стр. 31.
17. *Исто*, стр. 555.
18. Милан Лазих, „*Равнојорски покрет 1941-1945*“, „ЈНИСм“, Београд 1997, стр. 282-283.
19. Цитира, Милан Грол, н. д. стр. 535. Влајих Божидар Бока министар у емигранској Влади.
20. Према, М. Лазих, н. д. стр. 283.
21. Живко Топаловић, *Покрстч народно! отпора у Југославији 1941-1945*, Париз. 1958, стр. 52-53, цитира Ј. Томашевић. стр. 162-163.
22. Закључак Лазихеве књиге одудара од претходног текста те публикације. Терминологија и закључак писани су језиком пропаганде.

2

КОЛАБОРАЦИЈА СА ОКУПАТОРИМА

У Дивцима Михаиловић тражи муницију и оружје од Немаца

Четничка колаборација са Немцима и Италијанима почела је врло рано у 1941. години. Михаиловић је још у лето те године „похватао“ везе са београдским отвореним квислинзима Миланом Аћимовићем и Драгим Јовановићем, а ускоро и са Недићем. Нешто касније ти контакти су почели и са представницима немачке команде. То је довело до састанка „на врху“ између Михаиловића са најближим сарадницима и начелника оперативног одељења команданта Србије потпуковника Рудолфа Когарда. Састанак је одржан у селу Дивцима, недалеко од Ваљева, 11. новембра 1941. године. Тада је Михаиловић покушао да „лажира“, говорећи да није ничији представник, ни Лондона ни емиграције, него је „националиста“, али је тражио оружје (постоји читав лист неопходних потреба), а захтевао је да му се „одмах“ испоручи нужна количина муниције. Дакле, ту је отпочела сарадња са немачким окупаторима (управо, сарадње је било и раније: предаја Ужица 21. септембра 1941). А пошто оружје није добио, вукао је нови потез који је ишао у рачун окупатору: легализовао је део својих одреда код Недића (код Српске државне страже и тзв. Добровољачке команде, касније СДК), ставивши их у службу Немачке. Ти његови одреди, највећим делом у Западној Србији, добијали су оружје и храну од Недића и окупатора, у једном фронту са Немцима, борећи се против партизанских јединица, док су заробљене партизане предавали Немцима. Чак су и плате примали! Поједине четничке старешине биле су команданти места на окупираној територији (у Чачку, на пример, капетан Предраг Раковић). Како му кад одговарало, Михаиловић је сарађивао јавно или тајно. Као образовани обавештајац и војник, генералштабни пуковник покушавао је - да би „сачувао себе“ - да се, кад год је то могао, не потписује на споразумима и не састаје јавно са Немцима. Своје потчињене је упућивао да њега, „због јавности“ не увлаче у договоре са Немцима и Италијанима, а за писмене споразуме увек је тражио посебну клаузулу - да тајност буде загарантована! Веровао је превише у себе и своје способности, често полазио од народне изреке да ће сваког преговарача умети да насамари! Разумљиво, то није било

могућно. Понешто је привремено могао и сакрити, али не задуго. Ратним просторима кружили су обавештајци и шпијуни свих зараћених страна, а у Михаиловићевој команди све време рата били су и британски, односно амерички војни представници. Они су, путем разних канала, све видели или касније откривали, па о томе обавештавали своје команде и владе.

Бројна су и карактеристична документа немачког, британског, америчког или четничког порекла о колаборацији четника и окупаторских војски, као и појединих квислинских формација у Србији, Босни, Црној Гори, Хрватској. Људи који се нису бавили овом материјом, међу њима и бројни историчари, а да се не говори о другим професијама које, по природи послова, нису упућени у збивања у Југославији за време Народноослободилачког рата, а под условом да су објективни у приступу и закључивању - морају бити изненађени чињеницом колико много докумената о тој колаборацији постоји у разним историјским институтима и архивама. Ако се жели истина о тим документима до ње је веома лако доћи.

Своју „антифашистичку“ сарадњу Михаиловић је почео са српским квислинзима Аћимовићем, Драгим Јовановићем и, као највећим међу њима, генералом Миланом Недићем, председником квислиншке Владе у окупираној Србији. Један исказ Милана Недића, дат 9. јануара 1946. године, пред Државном комисијом за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, сведочи о почетку његове врло ране сарадње са Михаиловићем. Недић говори о разговору и споразуму са делегацијом Михаиловића у Београду од 1. до 5. септембра 1941. године:

„ Писмени ујовор између мене и Ше делегације није прављен с обзиром на Шо да су сва Шројица били моји официри мени добро познаШи, па сам смаШрао да нема поШребе за писменим ујовором, а они Шо нису ни Шражили. Између нас је направљен споразум у следећем:

- 1. О сарадњи између мене, односно моје Владе, и Драже Михаиловића за борбу проШив комунисШа у циљу њиховоТ унишШења.*
- 2. Да одмах издам новчану помоћ да би моТли издаШи плаШе официрима и подофицирима, као и Шо да би моТли купити животне намирнице за исхрану војске.*
- 3. Да одмах одредимо једноТ официра за везу који ће стално биШи при штабу Драже Михаиловића.*

4. Да преко Немаца аздејствујем лејализацију Драже Михаиловића и његових четника у томе да их Немци не Тоне и да се могу слободно кретати.

5. Да после чишћења, односно уништења комуниста у Србији, моја Влада укаже потребну помоћ Дражи Михаиловићу ради смирења Трајанског рата у Босни и Црној Гори.

6. Да се после формирања владиних одреда, с чиме се било започело, донесе један операцијски план између мене и Драже за чишћење Србије од комуниста”.¹

По Недићевој изјави Дражина делегација је добила тражену новчану помоћ и однела је на Равну гору, а он је одмах обавестио генерала Хајриxa Данкелмана о договореном споразуму и затражио да овај одобри легализацију четника, што је прихваћено. Недић је одредио потпуковника Марка Олујевића за официра за везу у четничком штабу, који је, са Дражиним обавештајцем, поручником Славком Пипаном, кренуо на Равну гору. Међутим, партизани су их ухватили у селу Белановици и том приликом код Олујевића пронашли план (сакривен у његовој ципели) по коме је требало да жандарми и четници униште партизана.²

Септембра и октобра 1941. године Михаиловић је водио преговоре и са представницима Главног штаба Србије и Врховног штаба народноослободилачких партизанских одреда (НОПО) Југославије. У Београду је иста ова делегација која је направила споразум са Недићем преговарала и са Благојем Нешковићем и Ђуром Стругаром, представницима Главног штаба Србије, односно Комунистичке партије, али без резултата. Делегација Врховног штаба са Титом на челу била је 19. септембра 1941. на разговорима са Дражом Михаиловићем у Струганику. Преговарачи су договорили само о лојалности Михаиловићевих четника према партизанским одредима. Михаиловић никако није пристајао на борбу, опредељујући се за чекање. После више од месец дана, 27. октобра састале су се у Брајићима опет делегације Врховног штаба НОПО Југославије и Врховне команде Михаиловића. У то време вођене су широке и успешне борбе против окупатора и на неколико фронтава. Партизани и четници, заправо више њихових одреда, били су у истом фронту и савезништву, истина лабавом, против окупатора. Међутим, ни преговори у Брајићима нису дали неке опипљивије резултате. Михаиловић је од Врховног штаба НОПО Југославије тражио и добио помоћ у муницији и пушкама (које је ускоро употребио у борбама против партизана), затим знатне количине жита, као и део новца затеченог у трезорима народне банке у Ужицу. По-

нуђену заједничку команду није прихватио, али је тобоже прихватио лојалност према партизанским одредима.

О тим разговорима у Брајићима Тито је више пута говорио. Посебно је занимљиво његово казивање у време писања мемоара са групом војних историчара:

„... Ту вече (27. октобра 1941, у Брајићима - прим. Р.В.) Дража је катеТорички рекао да није вријеме. НемојШе биШи несПрПљиви, каже, није вријеме. И ви не би Шребали, каже, да излажеШе и вашељуде и народ и куд Тод пролазиШе Шу крв Шече'. 'Е, рекох, без крви нема борбе ни ослобођења. На Шо морамо биШи спремни'. 'Ви сШе заузели Ужице', вели ми он. 'Ту је фабрика оружја, банке сШе заузели'. 'Па добро, насШавља Дража, ја ћу да видим међу људима, ако неко хоће да се бори, али само као чеШник, али не као под мојом командом, неТо само да се бори, јер ми имамо Ша-кво наређење од Владе. Али дајте нам пушке'. Добро, рекох, колико вам Шреба?' 'Па, боТами, једно 400-500', он ће онако са сШрахом, 'Добро, рекох, добићеШе'. 'Немамо ни средсШва, немамо ни пара, не можеш купиШи нишШа, морају људи да вам бадава дају, мени је Шо мука, каже, ја не волим узимаШи од људи. Немамо нара, ви сиТурно имаШе'. 'Добро, рекох, колико вам Шреба?' 'Па, каже, који милион'. 'ДобићеШе 5 милиона. Милион у сребру а друТо у папиру'. Када сам рекао да ће добити неШмилиона, Павловић, који је крај мене сјдео, каже: 'БоТаму, да купим барем кошуљу'. Па ми покаже своју масну, црну, не знаш да ли је била икада бијела ни какав је Шо маШеријал. 'ВидиШе, каже, какав сам. Морам кошуљу купиШи'. Добро, рекох, добићеШе Шо?...'
УјуШро, кад смо устали дали су нам досШа добар доручак. Дража нас је предсШавио оиши својим цивилима који су били Шу као власШ. Ту је био ДраТиша Васић. На расШанку се ја сДражом изљубим. 'Ми смо добри пријаШељи, каже ми он, ја сам одмах видио да ми можемо с вама'. 'Како да нисмо, рекох. Не бих ја дошао к вама да мемам пуно повјерење у вас'.
Тако ми сипамо комплименШе један друТоме. Онда Дража каже: 'Ајде, Васићу, испраШи их'... Док нас је праШио Васић каже: 'Слушај, ја мислим да ми можемо и ми ћемо ШребаШи да заједнички идемо. Ако ја вид^иш да ови нешто шурују и ишШа ја знам, будиШе сиТурни, оставићу све и доћу ћу к вама'... Па, рекох, ја вам вјерујем. Ви сте били у Русији 1927. Ви сте написали тамо у том... Они су сви мислили да сам ја Рус. ЗбоТ тоТа су се, изГледа, са прилично респекта односили према мени. ”³

Десетак дана после првог састанка Тита и Драже у Струганику, Александар Ранковић, члан Врховног штаба партизанских одреда и Милош Минић били су код Драже на разговорима на Равној гори. И Ранковић је забележио занимљиве и мало познате податке. Наводи да му је Драгиша Васић рекао на растанку:

„Иницијал Штом за ове разјоворе ви сШе мноЈо учинили и Шо вам неће заборавиши овај напаћени народ... РециШе ТиШу да ћу ја у овој команди седеШи док видим да посШоји воља за сарадњом и заједничком командом

Михаиловић је преговарао са свим зараћеним странама, али је од окупатора, како ће се видети, тражио највише и једино њима обећавао - да се против њихових трупа неће борити. „чак и да буде нападнут". Кад се темељитије процењују његови поступци о ширењу покрета, о савезницима, о стратегији, опет неодољиво избија на површину његова самоувераност - да ће све партнере и „партнере" изиграти и надмудрити, како је волео да каже. Примера ради, Михаиловић се није хтео одазвати Титовим позивима да дође у Ужице или неки други ослобођени град 1941. године на преговоре. Веровао је да су он и његови сарадници војсковође, а сви други лаици! Правдао се заузетошћу, пословима, обавезама. Тако му је Тито двапут „ишао на ноге": у Струганик и Брајиће под Равном гором, у циљу заједничке борбе против окупатора. Из овог неминовно следи оцена да се Тито више, чак и упорно залагао за заједничку борбу четника и партизана за ослобођење земље, и то је Михаиловић одбијао, тачније речено саботирао.

Доласком двојице мајора Мирка Лалатовића и Захарија Остојића (са британским мајором Хадсоном), октобра 1941. године, у четничку Врховну команду који су донели тајну усмену поруку потпредседника емигрантске Владе др Слободана Јовановића, мимо знања генерала Душана Симоновића као преседника Владе, и без знања Хадсона, настаје преокрет у политици Драже Михаиловића. Он усваја поруку Слободана Јовановића да се ослања на Недића, па и на Немце, а никако на партизанске одреде (јер „они су највећи непријатељи"). Михаиловић је и дотад већ увелико био развио тајне контакте са Недићем, Миланом Аћимовићем, Димитријем Љотићем и другим квинслизима који су били у директној служби окупатора. После доласка „двојице мајора" Михаиловићеви обавештајци, по његовим упутствима, ступају у контакте и са Немцима у Београду. Занимљиво је да постоји документ који потврђује да су Дразини представници ступили у контакт са окупатором *суШрадан после разјовора ТиШо - Михаиловић 27. окШобра 1941. у селу Брајићима, на Равној Јори. Тај*

документ је извештај официра Абвера (немачка обавештајна служба) професора славистике у Бечу капетана Јозефа Матла од 30. октобра - о понуди Драже Михаиловића да своје јединице стави на располагање за борбу против партизанских одреда у сарадњи са Немцима. Матл наводи „да се 28. октобра у 16 часова у мом приватном стану на Дедињу појавио од раније мој лични познаник српски капетан Ненад Митровић заједно са српским генералштабним пуковником Браниславом Пантићем”.⁵

Потом Матл наводи да је Пантић изјавио „да је од пуковника Михаиловића овлашћен да ступи у везу са председником Владе Недићем, као и са надлежним инстанцама у немачком Вермахту, како би се четнички одреди Југословенске војске, који се налазе под командом Драже Михаиловића ставили на располагање у циљу сузбијања комунизма у Србији. Изјава је пуноважна. Пуковник Пантић даје као гаранцију своју официрску част”⁶

Исто тако, како је записао Матл, Пантић је изјавио да Михаиловић „признаје чињеницу да је земља побеђена и да Немци поседују права окупације”. Вођени су разговори (који ће бити тајни) о захтеву опуномоћеног генерала (Франц Беме, пр. Ј.Р.) да пуковник Михаиловић дође у Београд на преговоре и да ће му бити загарантована лична сигурност и у доласку и у повратку, без обзира на исход преговора. Матл је „обојници госпде”, издао „одговарајуће легитимације како би их надлежни командири јединица Вермахта пропустили на путу до Драже Михаиловића”. Том приликом договорено је да Михаиловић дође у Београд. Матл лично преузима да га прати од Лајковца до Београда и натраг, а да ће дочекати „госпду у понедељак, 3.11.1941. по подне између 15-16 часова у Лајковцу”⁷

Тога истога дана, 30. октобра, упућен је писмени позив овлашћеног лица начелника штаба опуномоћеног команданта у Србији Дражи Михаиловићу за састанак ради преговора о сарадњи у борби против партизана. У позиву је поручено да су без Михаиловићевог „личног присуства беспредметни сви даљи преговори”.⁸

Сутрадан је Михаиловић упутио писмо - изјаву команданту 342. немачке дивизије у Ваљеву.

То је један од првих докумената са пута издаје, односно тражења путева за колаборацију са Немцима (та дивизија је у јесен 1941. године доведена из Француске у Србију да буде главна снага за гушење устанка). У том писму, поред осталог, стоји:

„1. На колубарском фронту нема комуниста. Уколико их има још неких биће опемојћени.

2. Организација чешника је у сиању да у иодручју Заиадне Србије одржи ред.

3. Комунистичка опасност ће престати да постоји од тренутка када се четничкој организацији пружи могућност да не сметано делује...

Услов једовољно оружја које недостаје...

6.... подручје западне Србије нема никаквог војног значаја за немачке трупе и требало би да буде слободна зона у којој четништво одржавати ред, уз претпоставку да у томе неће бити спречавано и даће бити у довољној мери наоружано".

У потпису: Генерал-табни пуковник Дража Михаиловић.⁹

Писмо-захтев упућено је 1. новембра 1941. године, самотрида на после разговора Тито - Дража у Брајићима, тачно оног дана кад је Михаиловић фронтално напао партизанске одреде у западној Србији.

Већ 3. новембра Михаиловић одговара на позив начелника штаба немачког команданта у Србији и прихвата „у интересу добробити мога народа" да лично дође у Београд. Потом, с обзиром на „борбе великих размера које моје јединице воде против комунистичких елемената и које се вероватно претварају у општи сукоб", предлаже да „свој тачан дан доласка у Београд" јави преко свог преговарача. Тачност превода је оверио Јозеф Матл („као заклетни судски тумач"). Занимљиво је да је шеф Управног штаба опуномоћеног генерала у Србији, генерал Харолд Турнер био против преговора са Михаиловићем и о томе упутио своја два извештаја Бемеу, од 3. и од 6. новембра.

Ипак, до преговора је дошло.

Други документ се односи на преговоре Драже Михаиловића и његових најближих сарадника са начеликом оперативног одељења немачког команданта Србије потпуковником Когардом и другима, 11. новембра у Дивцима, на коме је тражио оружје и муницију од окупатора. Дакле, Михаиловић није хтео да иде у Ужице на Титове позиве, а на позив окупатора дошао је у Дивце!

Као што ће се видети, Михаиловић је овде отишао Немцима право „на ноге", мада је првобитно било договорено да се састанак одржи у Београду, па га је Михаиловић отказао „због тајности". Документ о овом догађају је записник (наравно немачки) о том сусрету који због његове важности цитирам у целини:

Поверљиво

За одељ. 1 ц бр. 1514 41 пов.
Београд, 12.11.1941.

ЗАПИСНИК

са састанка са српским генералштабним пуковником Дражом
Михаиловићем 11. новембра 1941.

Састанак је одржан у гостионици преко пута станице Дивци
(код Ваљева), а почео је у 19,15 и завршио се 20,35 часова.

Присутни су са немачке стране:

Потпуковник Когард (Рудолф)
Војни управни саветник др Кисел (Георг)
Капетан Матл
СС-оберштурмфирер Винике
Штандартенфирер Матерн

Присутни са српске стране:

Пуковник Дража Михаиловић
Мајор Александар Мишић, обојица у униформи
Пуковник Пантић
Капетан Митровић, обојица у цивилу.

Скраћенице у тексту:

п.пуковник Когард = К.
пуковник Дража Михаиловић = Д.М.
мајор. Александар Мишић = А.М.
пуковник Пантић = П.

Потпук. Когард прочитао је следећу изјаву:

„Господине пуковниче! Од стране Главне команде у Србији
имам налог да изјавим:

Пре 2 недеље поручили сте нам преко Ваших повереника у Београду да је Ваша намера „да нећете више дозволити да се српека крв бескорисно пролива и српска имовина даље уништава“. Истовремено сте понудили да се заједно са немачким Вермахтом и органима Недићеве владе борите против комунизма. Понуда је од стране Главне команде ипак одбијена, јер:

1) немачки Вермахт ће сам у најкраћем времену окончати са комунизмом и
2) главни командант не може имати поверења према Вама као савезнику.

Недићева влада, полазећи од правилног сагледавања стања у Србији, од почетка се ставила у борбу против комунизма. Генерал Недић је тежио да за ову борбу придобије све расположиве борце у срп-

ском подручју, али му то, упркос многим настојањима, код Вас, господине пуковниче, није пошло за руком. Ви сте се ставили на страну оних који желе Немце да протерају из земље и који су већ крајем септембра склопили са комунистима чврст борбени савез. Борбу сте водили са оним официрима, подофицирима и војницима који су се својевремено сакрили у шумама и засеоцима и који нису на одговарајући начин одведени у ропство од стране немачког Вермахта. О Вашим борбеним методама мора се, на жалост, истаћи да се Ваши људи често служе лукавствима да би остварили успехе против мирних немачких трупа. Притом указујем на заробљавање немачких војника код Крупња, Лознице и Горњег Милановца. Ваши четници нанели су на тај начин штету немачком Вермахту, примењујући средства која нису у употреби регулисаних трупа.

И ако се Ви сада, после свега наведеног називате савезницима немачког Вермахта, онда се то не може сматрати као стварно уверење.

Немачки Вермахт је почео са уништавањем свих „устаника“ и у том постигао добре успехе. Вама је, такође, познато да су у покрету првокласне фронтвске дивизије и тенковски одреди, Ваш положај, господине пуковниче, погоршава се из дана у дан, док се наш положај стално побољшава. Као генералштабни официр Ви свакако оцењујете исправно положај и знате да ће се зима и наставак немачких операција рђаво завршити по Ваше борбене групе.

Немачки Вермахт не може да се оптерети таквим савезницима који му се привремено прикључују из разлога опортунитета. Сем тога, став Ваших вођа и бораца не може се тако брзо променити као што је то потребно.

Да је Ваша понуда дошла из стварног уверења, господине пуковниче, то би се морало осетити у вођењу борби у последње време. Али, то није био случај, јер Ви сте допустили да Краљево буде 1. новембра нападнуто тенковима, иако сте 28. октобра упутили понуду немачком Вермахту.

Ви сте господине пуковниче, имали више прилика да се прикључите елементима реда у интересу српског народа, па ипак их нисте искористили. Коста Пећинац је правовремено кренуо исправним путем.

У односу на Вашу намеру да поштедите српску крв и имовину овлашћен сам да Вам означим једини пут. а то је:

„Обуставање борбе и безусловна предаја“.

У то спада: Предаја свог оружја као и целокупне опреме и муниције. Ослобађање немачких затвореника који су ухваћени од стране Ваших група или се налазе у Вашем подручју. Познато вам је господине пуковниче, да наставање борби на Вас ставља кривицу за даље

проливање крви. То утолико више што за сваког мртвог Немца, стотину, а за сваког рањеног педесет Срба одговара својим животом. Ваши људи такође знају да немачки Вермахт мора да примењује мере одмазде у првој линији на породицама бораца који се налазе у шумама.

Вама, господине пуковниче, неће бити лако да донесете одлуку о капитулацији. Главна команда у Србији не види ни после зрелог размишљања никакав излаз из ситуације. Не би ни са немачког ни са српског становишта било одрживо да ваше борбене групе у погодном тренутку поново почну са илегалном борбом. А то је изгледа намера Ваших претпостављених, оних који вуку конце из Лондона.

У колико Ви, господине пуковниче, не прихватите услове које сам навео, борба против ваших четника наставиће се у истој форми као што је против комунистичких банди већ почела. Можете бити уверени да ће Србија по други пут, али овог пута од ваше стране, бити непотребно гурнута у несрећу, да ће у њој после најновије офанзиве немачког Вермахта за најкраће време бити заведени мир, ред и рад"

Пуковник Дража Михаиловић је одговорио (приложено сенограму):

„Нисам представник ни Лондона ни било које друге земље. Не интересују ме зато ни Ваше досадашње ни будуће намере. Али, у Србији су у току мере на основу којих се неће проливати крв оних који нису криви. Комунисти ће и даље изазивати препаде да би убијали невинне. Недић се није могао пробити, јер се није могло деловати на отворени начин. Српски народ воли слободу, без обзира на то што је слободу изгубио, он се нада да ће је поново стећи. Недићева влада је потпуно отворено иступила и ставила се на страну окупатора, и то је била њена грешка. Није моја намера да ратујем против окупатора, јер као генералштабни официр познајем снаге обеју страна, Нисам комуниста, нити радим за њих. Али ја сам покушао да ублажим и спречим њихов терор. Сами Немци су предали Ужице, а тиме је почела трка између мене и комуниста. Пошто су Немци повукли свој слаби гарнизон, комунисти су напали Горњи Милановац, па сам стога и ја то морао да учиним. Они су кренули на Чачак, па сам морао и ја. Пошли су на Краљево, морао сам и ја.

Напад на Крупањ није моје дело, већ је то дело отпадника поручника Мартиновића. Али, моји људи су кренули на Лозницу зато да је комунисти не заузму. Напад на Шабац је дело непослушних елемената. Тамо сам наредио повлачење, јер је бесмислено нападати Шабац, ако се не може узети лева обала. Никад нисам склапао озбиљне споразуме са комунистима, јер они се не брину за народ. Њих воде странци, они који нису Срби: Бугарин Јанковић, Јеврејин Линдмајер,

Мађар Борота, два Муслимана чија ми имена нису позната, припадник усташа мајор Боганић. То је све што знам о комунистичком вођству. Они хоће да погине што више Срба како би доцније имали успеха. Моја једина намера је да спречим терор који је исто толико ужасан као и немачки. Народ је трнутно изложен двома терористичким акцијама, а невин је! Терористички акти комуниста се спроводе изазивањем инцидента, како би били стрељани они које су Немци похапсили.

Као војник не стидим се што сам националиста. У том својству желим једино да служим народу. Притом нисам се ставио на страну оних који желе да истерају Немце. Али, нећу да дозволим, узимајући у обзир слабе немачке снаге које су у земљи, да Србија постане комунистичка. Водила се борба са појединим официрима и подофицирима, али то је ипак био само мањи број. Наша дужност је као војника да се не предамо докле год можемо издржати. Стога нам се не може пребацивати зашто се не предајемо. Никад нисам ни помишљао на то да се у вези с тим служим лукавствима.

Захтевам да ми се омогићи да наставим борбу против комунизма која је почела 31. октобра. Ми знамо како се води борба у шуми, нарочито против елемената који желе да се сакрију.

Неопходно је имати муницију! Рачунајући с Шим дошао сам овамо.

Комунизам у земљи представља опасност за српски народ и за немачки Вермахт који има други задатак него да га овде сузбија.

Надао сам се да ћу још ове ноћи добити једну оТранинену количину муниције и мислио сам да ће на првом месту ово питање бити разматрано!

Није ми познато да су се моји четници служили недозвољеним средствима. Борба против окупатора била је нужно зло како народне масе не би прешле на страну комуниста. Мени је као војнику ситуација више него јасна. Никад се не би упустио у препаде да није дошло до комунистичких препада и да Немци нису предавали градове и села. Комунисти располажу једном фабриком муниције у Ужицу и поседују складиште муниције. *Молим да ми се још ноћас у инШересу српској народа, као иу немачком инШересу, ако јемојуће, испоручи муниција.*

У том случају не би дошло више ни до каквих препада на немачке трупе. У супротном случају, то јест, ако се муниција не испоручи, комунисти би поново завладали подручјем и успоставили везу са Црном Гором и Санџаком. Они насилно мобилишу људе, уз примену терора и са пиштољем у руци терају их у напад. У редовима комуниста нема нарочито много убеђених идеолога. У селима број њихових присталица износи једва 1%, у градовима нешто више. Моја потајна зами-

сао била је да српски народ, који је прожет националном свешћу, заштитим од комунизма. Стога сам морао да покушам да будем толико снажан да могу да заштитим националне елементе и да тиме избегнем непотребне жртве на свим странама. За напад од 1. новембра код Краљева нисам ја одговоран, јер сам управо наредио да се моје трупе повуку и да се сакупе ради борбе против комунизма. Али, око Краљева има још данас група партизана.

Са Костом Пећанцем нисам се могао сложити, јер је био склопљен један отворени споразум који народ не би могао да прихвати. Коста Пећанац је изгубио сваки углед у народу. Да сам следио његов пример, остао бих такође без угледа и утицаја. Не знам да ли ћете Ви као странац разумети моју изјаву, али помислите може ли човек да ступи отворено на страну окупатора, а жели отворено да се бори против оних који су преузели примамљиво име „бораца за слободу“. Коста Пећанац је добио ознаку издајника. Може се само потајно деловати на националној основи да се национална ствар не би компромитовала.

Претпостављам да би се после ове изјаве мени могло указати више поверења када је реч о мојој исправности и мојим намерама, као и да би ми се мојла пружиШи помоћ. Молим да се положиј схвати онако како је то корисно за обе стране.

Молим још једном да ми се још поћас испоручи одрећена количина муниције!

Само по себи је разумљиво да ово са обе стране мора да се држи у највећој тајности. Молио бих, ако је мојућно, да ми се још поћас да одТовор у вези са помоћи муницијом. Све моје снаге су окупљене за борбу против комунизма".

К.: Права окупатора су тачно утврћена у међународном праву. На основу тога, Ваша је борба, пуковниче Михаиловићу, илегална. Уосталом, Ви сте имали многе прилике за сарадњу. Немачки Вермахт није почео са проливањем крви. То је само по себи проишло из илегалног вођења борби. Притом, ми смо имали два непријатеља: пуковника Михаиловића и комунизам. Њихов терор изазвао је мере одмазде. Као на пример злоупотребе поверења наводим препад у Горњем Милановцу. Тамо су немачки војници, под изговором да су угрођени од комуниста били обманути и заробљени.

Д.М.: Овај случај ми није познат, по мом наређењу није испале ни један метак.

К.: Од главнокомандујућег у Србији ја немам никакав други налог сем да пуковника Михаиловића питам да ли он безусловно капитулира или не.

Д.М.: Не видим никаквог разлога зашто ми је упућен позив за овај сусрет ако се хтело да ми се ово саопшти. То ми се могло поручити и преко посредника.

К.: Морао бих одмах да добијем одговор.

Д.М.: Иако сам вођа, ипак нисам сам. Не могу ову одлуку да донесем, а да не чујем мишљење својих потчињених вођа.

К.: Када могу да рачунам са одговором?

Д.М.: Моји другови су у борби против комуниста на врло широком фронту, а ова борба је тешка и скопчана са многим губицима. Одговор за кратко време могу онда да дам када га добијем са фронта.

К.: Ако одговор не испадне позитиван, борба против Вас биће настављена.

Д.М.: *Нећемо се борити проШив Немаца, па ни онда ако нам ова борба буде намеШнуШа.*

К.: Ја сам у Чачку и сам доживео једну такву борбу.

А.М.: Ми смо једино хтели да држимо окупљене наше снаге, јер смо се бојали да ће се једног дана немачке трупе отуд евакуисати. Тада бисмо сви ми доспели, под крвави нож комуниста.

Д.М.: Знам да су долине Мораве и Дунава важне за Немце. Због тога сам ја претпоставио да предстоји са њихове стране напуштање појединих градова и села западне Србије и да је ово подручје за немачки Вермахт без интереса. Стога нисам могао допустити да комунисти овладају овим подручјем, у толико пре што је у Србији сасвим мало идеолошки привржених комуниста.

К.: Моја изјава је окончана. Када желите, господине пуковниче, да будете враћени на договорено место?

Д.М.: Одмах.

А.М.: Изјава пуковника Драже Михаиловића, са којом се у потпуности слажем, долази из најплеменитијег српског срца. Молио бих да се његовој речи поклони поверење. *Ми вам нећемо биШи неверни.* Оно што сте ви изразили одговара срцу сваког старог ратника. Молим вас да то испоручите господину генералу.

К.: Није у војничкој природи да се непотребно пролива крв, ми ударамо само против рђавих елемената.

А.М.: Ми идемо тако далеко да Вас молимо да до нас упуШиШе официре за везу, да би сШе се, уз пуну Таранцију, моТли увериШи у нашу борбу проШив комунисШа. (подвукао Ј.Р.)

К.: Известићу о томе генерала. Зашто, међутим, водите ту борбу тако касно?

Д.М.: Борба је увек вођена, али са тактиком да се придобије народ.

П.: Активна борба је почела тако касно јер смо ми тачно знали да је већина народа настројена русофилски. Комунисти су први почели борбу, док је Михаиловић стајао потпуно по страни и припремао се за борбу у правцу Босне и Санџака. Он је желео да изврши одмазду над усташама које су побиле стотине хиљада Срба. Комунисти су своје акције поставили на националну базу и тиме су привукли на своју страну широке народне масе. Народ је веровао да је почела ослободилачка борба, а није видео да је крајњи циљ комуниста био политички, а не национални. Требало је да прође три месеца да народне масе увиде куда их води комунизам и да то није била борба на националној основи. Када је то сазнање дошло заједно са казним експедицијама већина народа је видела да је заведена. У великом броју прилазили су од комуниста покрету пуковника Михаиловића који је био национални и који никада и ни у ком случају није намеравао да се бори против немачких оружаних снага.

Д.М.: Веома је тешко да се у овом моменту обустави борба, јер би комунисти побиле све моје присталице. Око Ужица, Чачка и Пожеге воде се борбе и сада се чисти тај крај изузев око Ваљева, а у војном и идеолошком погледу водим завршну фазу борбе са комунистима.

Потпуковник Когард је констатовао да су сувишни даљи разговори. После тога су се поздравили једни са другима.

пот. др Кисел
војноуправни саветник¹⁰

Боривоје М. Каранџић, публициста у емиграцији, у својој књизи „Сведочења“, наводи исказ пуковника Бранислава Пантића, члана Дражине делегације који каже - да су Немци показали Дражи Михаиловићу на преговорима у Дивцима (11. XI 1941) фотографије њихових убијених и масакрираних војника, октобра 1941. године - у Љуљацима и Барама - Горњи Милановац.

Кад је Когард показао те фотографије Михаиловићу, упитао га је:

„Да ли су вам познате те фотографије и одакле оне потичу?“

Дража је узео фотографије, разгледао их и кратко одговорио: „Не“.

На то је пуковник Когард опет приметио:

„Не, не! Ми имамо сигурна обавештења да су у тој борби учествовали и ваши људи под командом мајора Палошевића“ (Миодраг - Ј.Р).

Дража је одговорио:

„Могуће. Ја за то нисам знао, нити сам издао наређења да се та борба води“.

„То Вашу одговорност не умањује...”

Пуковник Бранислав Пантић наводи да је - „због тог невиђеног вандализма - била онако страшна и крвава одмазда у Крагијевцу...”¹¹

Против преговора противника, па и ратних, нема и не може имати приговора. Сви преговарају у рату, тактизирају, траже повољне околности за себе, захтевају признавање права заробљеницима да буду третирани по међународним конвенцијама итд. Међутим, овде није реч само о преговорима. Овде је Михаиловић тражио савезника у борби против народноослободилачких партизанских одреда, односно „против комунизма”. Тражио је помоћ у оружју, муницији у првом реду. Кад се пажљиво прочита цитирани документ види се да је Михаиловић *шест пуШа на шесШ месШа*, тражио да му се испоручи муниција, па чак и - одмах! На једном месту каже да је и дошао на преговоре - да тражи муницију. И даље, кад му Когард наглашава да ако његов одговор не буде позитиван да ће борба против четника бити настављена, Михаиловић понизно, готово као да се предаје, одговара *„Нећемо се бориши ироШив Немаца, па ни онда ако нам ова борба буде намешнуШа!”* Сем муниције Михаиловић је односно мајор Мишић тражио да *Немци уиуте официре за везу у њеТов иШаб*. Пантић, члан делегације каже да Дража Михаиловић никад и ни у ком случају није намеравао да се бори против немачких оружаних снага. То веома јасно говори како је схватао „борбу за слободу” тобожњи антифашиста и тзв. први херој Европе. Мајор Мишић је ту Михаиловићеву верност према окупатору „зачинио” речима: *„Ми вам нећемо биши неверни!”*

Ради потпуније Михаиловићеве замисли о колаборацији са Немцима треба навести и део још једног документа са тих преговора. То је изјава коју је 1957. године, у емиграцији, записао пуковник Брана Пантић, један од чланова Дражине делегације на преговорима у Дивцима, из које наводим један део:

3. *Како су за борбу прошив комунизма поШребна средсШва, Шо Шражим да ми се из немачкоТ раШноТ плена, за први моме-наШ, стави на располаТање:*

- 20.000 пушака,
  - 200 миШраљеза,
  - 2.000 пушкомиШраљеза, -100 лаких баџача,
  - 100.000 ручних бомби, ~ муниције: 500 меШака на пушку, по 2.000 меШака за миШраљез и пушкомиШраљез ипо 100 мина за сваки минобаџач.
- Целокупно наоружање, по врсшамма, да буде исШоТ модела и калибра.*
- 20.000 јуТословенских војничких униформи,

- 20.000 пари војничких ципела...¹²

Очевидно, кад се све прочита, кристално је јасно: у селу Дивцима 11. новембра нису вођени само преговори између Немаца и Михаиловића, већ је вођа четника *Михаиловић тражио наоружање од Немаца!* И то још 1941. године, у првој години рата. Тражио је не само оружје и муницију, што јесте најглавније, већ и да му Немци, односно окупатор, наоружају и опреме војску од 20.000 људи. Тражи: и оружје, и опрему, и одећу, и обућу! *И то за борбу против партизана, бораца за ослобођење од окупатора.*

То је био потпуни „антифашистички потоп“ пуковника Драгољуба Михаиловића! Отад он „плива“, некад мање, некад дубље, у водама колаборације са окупатором, најпре са Немцима, па Италијанима. Тонуо је, дакле, Михаиловић у сарадњу са окупатором још на почетку устанка и наставиће да тоне дубље и дубље - до потпуног понора.

Овим документом Михаиловић, вероватно неопрезно, признаје још једну чињеницу да је напао партизана (он каже „комунисте“) 31. октобра 1941. године. Тада су његови одреди фронтално напали партизанске одреде код Ужица и Ужичке Пожеге, Ивањице, Косјерића, а потом код Краљева односно у Чачку, и у читавој западној Србији. То Михаиловићево признање - да је повео борбу против партизана, требало је, вероватно, да му послужи као врста легитимације да би добио оружје од окупатора. Али, на његово разочарење, није га добио! Немци му нису веровали. Сматрали су да је пробритански човек.

Једна од „карактеристика“ овог Михаиловићевог потеза на састанку у Дивцима огледа се у упорном инсистирању да се гарантује тајност не само његових захтева од окупатора, већ и самих контаката. Човек који се дуго бавио војном обавештајном службом (два мандата војног аташеа - у Софији и у Чехословачкој) сигурно је знао да се тајним пословима много шта може сакрити од јавности, од народа. Знао је и то да маса његових четника, и то не саамо војника, него и официра и подофицира, не би прихватила сарадњу са окупатором, посебно у борби са партизанским одредима, тј. против браће, односно синова истог народа. Знао је то и много шта друго, али је лоше процењивао, јер се и у овом његовом случају показало да се тајни договори и споразуми не могу дуго држати у тајности.

Темељитост у том погледу није му била јака страна. Као и у многим другим његовим потезима, и овде је био самоуверен и прецењивао је своје способности.

„Ненед Митровић добио задатак - од Матла...“

Дража Михаиловић наставља, разним каналима, контакте са Немцима. Управо то чине команданти по његовим упутствима и одобрењима. На једној страни Михаиловић је, као бајаги, желео да „чува српски народ“, и да не „изазива окупатора“ на репресалије, а на другој стално давао упутства - да четници најенергичније и без милости „уништавају комунисте“. Знао је добро, да народноослободилачке одреде не чине само комунисти, већ је у том саставу огромна већина народа, бораца, који нису били комунисти, али су као патриоти следили народноослободилачку, антифашистичку и антиокупаторску борбу којом су руководили комунисти. То је Михаиловић, нема сумње, добро знао. Али је једноставно био „инфициран“ појмом „комунисти“. Прихватио је не само терминологију о комунистима и о „комунизму“ којим су се служили: Гестапо, Недићева „Специјална полиција“ и њихова пропаганда, него је практично усмерио своје четничке јединице искључиво против народноослободилачких партизанских одреда, против свог сопственог народа. Није умео, или није могао да проникне у суштину проблема - шта значи његово приближавање окупатору, тежња да се од њега „ишчупа“, „извуче“, „добије“ опрема, муниција, оружје, како би водио успешну борбу против сопственог народа?! Право је чудо како није могао да схвати да окупатор жели да и у периоду окупације још више завади народе бивше Југославије, па и српски народ - да се међусобно туку и уништавају на своју штету, а у корист Немаца. Образован и школован војник, обавештајац, није могао да у ратним условима проникне у немачку па и италијанску и бугарску тежњу да у Југославији подгреју међусобне сукобе у духу старе римске крилатице „*divide et impera*“ (завади, па владај)?! У својој антикомунистичкој заслепљености веровао је да он вешто „користи“ окупатора, а не да окупатор користи њега?! Та стална колаборација са Немцима, нарочито са Италијанима, делимично и са Бугарима и Мађарима, некад тајна, некад јавна, некад потиснута, па оживела, да би га на крају ставила „под свој скут“ и толико га компромитовала да га се одрекну и западни савезници па и сам Краљ Петар II.

Пошто је део својих одреда легализовао код Недића, а тим и код немачког окупатора, Михаиловић је, ипак у почетку 1942. године био у немилости код Немаца (уценили су га после операције „Подухват Михаиловић“ од децембра 1941), па су га повремено гонили (на пример после „бацања“ авио - поштиљки савезничких авиона у пролеће 1942. на падине Голије). То све њему није сметало, да поједини његови команданти, па и други сарадници (Предраг Раковић и Драгиша Ва-

сић, на пример) буду у „контакима“ са Немцима у појединим градовима. Тако „Херман“ (тајни назив за мајора Радосава Ђурића, Дражиног делегата за јужну Србију) 3. јула 1942. године извештава:

„Ненад Митровић (то је онај капетан који је са Михаиловићем, поред других био на преговорима са Немцима у Дивцима, 11. новембра 1941) добио од Матла задатак (подвукао Ј.Р.) да се преко погодног лица утврди да ли у Албанији постоји устанак против Талијана... Потребно је да Ви дате одговоре по предњим питањима која конвенирају нама, без обзира на стварно стање које ће се дати Матлу...“¹³

Како то звучи и шта значи?

Дражин официр „Ненад Митровић добио задатак од Матла“? Добио задатак - од окупатора, од Матла, капетана Абвера, немачке обавештајне службе? Ко то даје задатке Дражином капетану? Окупатор! Другог нема!

Ускоро, 6. јула, опет „Херман“ јавља Михаиловићу да Ненад Митровић и Матл међусобно комуницирају. Најпре јавља да Ненад покушава да извуче жену и кћерку Драгише Васића из логора на Бањици, па закључује:

„Немац др Матл познаје Драгишу од пре и преко Ненада изјавио жељу да би хтео он сам да се приватно састане са Васићем где он жели. Претходно да се састане са Ненадом“.¹⁴

Дакле, и Драгиша Васић и, тај „високи интелектуалац“ је занимљив за Матла и његову службу! Да ли је дошло до њиховог сусрета - не зна се.

У књизи депеша примљених у штабу Михаиловића, у лето 1942. године, много је оних који говоре о набавци оружја од окупатора. Тако „Јозеф“, тј. Александар Михаиловић Саша, командант Београда, 11. јуна, јавља Дражи:

„Имамо могућност да од Немаца купујемо муницију на вагоне. Садржина вагона: 240.000 пушчаних метака и 6.000 бомби. Цена 230.000 динара. Молим одобрење и задужење овде да од Вас добијем новац. Рок нам је 15. јуни“.¹⁵

У депеши од 15. јуна Валтер (Драгутин) јавља:

„У преговорима смо за набавку муниције из Смедерева... Један вагон 330.000 динара. Од кога да узмем новац? Јавите могуће истоварне станице, адресанте на прузи нормалног колосека...“¹⁶

И све то у Србији, у Београду и Смедереву! А понеко од историчара, ваљда су преобјективни, стално тврде - да Михаиловић и његови команданти нису сарађивали са Немцима. То су, као, чинили четни-

ци на своју руку са Италијанима?! По њима, Србија је „чиста“. Документа, разуме се, говоре друкчије.

Штаб Мајевичке четничке групе 18. јула обавештава потчињене јединице о преговорима које су „одређени делегати“ водили са представницима немачке војске у Тузли. Обавештење је потписао командант „војвода мајевички“ Радивоје Керовић. Керовић наводи да су „одређени делегати“, поред осталог изјавили:

„Признајемо њемачку окупацију Југославије. *Изјављујемо да смо спремни лојално сарађивати са њемачким власцима...*“

Нешто касније, 20 јула, одржана је седница команданата четничких делегата на којој је „делегат“ Мирко Ђукановић обавестио о разговорима са Немцима у Тузли, па је закључио да нико, „без одобрења штаба групе“ не сме водити посебне преговоре са представницима НДХ, немачке војске и муслимана. Ускоро, 10. августа, „војвода мајевички“ писмено је одговорио како су његови потчињени примили преговоре:

„Што се тиче хрватске војске, она је до данас према нама била коректна и у њих имамо повјерења.

У њемачку војну силу имамо потпуно повјерење и спремни смо с њом потпуно лојално сарађивати, само ако су наши животи и имовина обезбеђени.

До данас није забележен ниједан случај напада са наше стране на њемачку војску не само на Мајевци, него и у ијелој Босни. а Јарантујемо да се Шо ни у будуће неће десити “V

„Војвода Мајевички“, свакако по Михаиловићевим упутствима, „гарантује да у целој Босни“ четници неће нападати окупатора него да ће лојално сарађивати!

Из наређења команданта мајевичке четничке бригаде почетком августа 1942. упућеног команданту Дринског батаљона види се да мајевички четници „лепо сређују своје односе са Немцима“. Чак деле и путеве којима ће се кретати четници, које четници треба да ослободе за немачку моторизацију, на и да их поправе:

„...Мишлзења сам да би хитно требало, за сада ослободити пут, Бијељина-Зворник и оправити порушени мост, јер је тај пут потребан Немцима и који категорички траже да се то у интересу мира одмах мора учинити.

...Ради тога позивам Вас да ми најдаље до недеље. 9. о. м. поднесете извештај о учињеном како би могли благовремено известити немачку команду.“¹⁸

Дража: „Фрике, одличан рад“ - за сарадњу са Немцима

Колаборација са окупатором, Немцима, у Србији се наставља. И то, према приликама - негде тајно, негде јавно. Она је имала више осцилација. После састанка делегације Михаиловићеве Врховне команде са делегацијом команданта Србије на челу са пуковником Когардом у Дивцима 11. новембра 1941. године, на коме је Дража (иако није добио оружје и муницију коју је тражио од Немаца) обећао Когарду да се „неће борити против Немаца, ни онда када буде нападнут“ и пао на испиту борбе против окупације, а положио „колоквијум“ из колаборације. Тада му Немци нису веровали, па су после заузимања слободне територије Ужичке републике, у децембру 1941. године, што је већ речено, извршили изненадни напад на подручје Равне горе и том приликом заробили неколико стотина четника, док се Михаиловић једва извукао. Тада су га немачке власти у Србији уцениле са 200 хиљада динара што је Михаиловић - жалећи се Влади у Лондону оценио „омаловажавајућом сумом“.¹⁹

Већ крајем 1941. године Немци „окрећу ћурак“, па почиње полујавна (Михаиловић такође „окреће ћурак“) или јавна сарадња са четницима. Долази до легализације великог броја његових одреда не само у селима него и у градовима, посебно у заједничком фронту против партизанских одреда у рејону Чачка, Ужица, Пожеге, Ивањице, Нове Вароши и северног дела Санцака.

Један кратак докуменат из тог времена веома добро осветљава стање докле је било дошло четничко служење Немцима. Самозвани војвода Милоје Мојсиловић, који је лично стрељао неколико заробљених партизанских бораца у Трнави, децембра 1941. године упутио је команди немачке јединице у Чачку писмо у коме каже:

„К-Шу Немачке оружане силе:

Молим пошаљиШе 2 камиона за превоз заробљених комуниста које Шреба одмах сШрељаШи без икаквоГ изТовора, односно даљеГ проверавања...”²⁰

Сам Дражин „војвода“ већ пресуђује. Изриче смртну казну „без икаквог проверавања“! Зна се, да ће за заробљене партизане, као трампу, од Немаца добити муницију. Овде се пало врло ниско: трампити браћу која су се борила против тог окупатора, а од њега добити муницију за нове жртве.

Легализација четничких јединица врло широко је спроведена у Србији (али и у Црној Гори и Босни). У Србији су, по Михаиловићевом наређењу, легализовани одреди: Љубићки - капетана Предрага

Раковића, Пожешки - капетана Милоша Глишића и Вучка Игњатовића, Ужичко-пожешки - мајора Манојла Кораћа, Црногорски - капетана Николе Младеновића, па одреди капетана Радована Стојановића и Војислава Пантелића у Лозници, Живана Лазовића у београдском округу, капетана Боривоја Рајковића у Косјерићу, Николе Калабића и бројних других четничких одреда. Командант Ваљевског четничког одреда, поручник Нешко Недић, издао је 13. децембра, пошто је легализован, наређење о сарадњи са одредима Недићеве владе, у коме, пред осталог, стоји:

„Ми зашо нећемо и не можемо са Немцима, али нећемо ни у теорену борбу, коју сада не можемо издржати. Ми ћемо насШавиШи да се спремамо да се наоружавамо и почећемо борбу онда кад наши савезници вежу немачке снаТе на Балкану и буду у сШању да и нас поШпомоТну. ДоШле, док овајмоменаШ не дође ми морамо искорисШити расуло код комунисШа да их разоружамо Ше да нам на пролеће поново не омеШу наш плански рад

Легализација Михаиловићевих четника узела је велике размере. Мајор Миодраг Палашевић извештаво је о томе Михаиловића 5. новембра 1942. године:

*„ Сви наши команданШи у Шумадији, а делимично и они у западној и исШочној Србији, леТализовани су и служе Недића или Пећанца”.*²²

До краја 1941. године у Србији је било легализовано око 2.000 четника, наводи Никола Николић. Према извештају заповедника Србије генерала Бадера од 20. јануара 1942, и написаног податка Недићевог МУП жандармерија је снабдевала 72 официра, 7.963 војника са 77 пушкомитраљеза, 7.910 пушака, 196 пиштоља и 1.867 бомби. Током 1942. сви четнички одреди у Херцеговини били су легализовани и Италијани су их снабдевали, а било их је између 6 и 7 хиљада.²³

Мајор Милан Калабић, отац Николе Калабића, од почетка служи Недића. Он је под своје окриље примио више четничких легализованих одреда, па је тако служио и Михаиловића. Штитио је Михаиловића у западној Србији и Шумадији све до средине марта 1942. године, када је постављен за окружног начелника Крагујевачког округа, а касније за начелника Пожаревачког округа. Тамо се под његово окриље стављају Михаиловићева Рудничка и друге бригаде под командом Нешка Недића, Драгомира Топаловића, Драгише Нинковића и других. Под свој „штит” ставио је и Александра Ацу Аксентијевића, члана четничког Централног националног комитета, и овај је ускоро јављао Михаиловићу:

„Калабић је обезбедио сигурност вашу безбедност на овој шеторници, па моли да дођете овамо...”²⁴

Један од Дражиних команданата који се посебно „прославио” у сарадњи са Немцима свакако је Предраг Раковић. Он се „легализовао” по налогу Драже Михаиловића још у познатој првој немачкој офанзиви крајем новембра и у децембру 1941. године. Успео је да се „повеже” са Марисавом Петровићем, командантом 5. добровољачког одреда да би убрзо успоставио односе пуне и легалне сарадње са немачким командантом Чачка Фрикеом, па најзад легално увео своје четнике у сам Чачак, који су били запосели Немци. О том свом раду Раковић је известио команданта Михаиловића:

„На дан 1. маја 1942. Јодине примио сам команду места у Чачку са својим одредом, мада сам био илегалан. Фрике ме у почетку никако није трпео. И њега сам убеђивањем уверио да сам лојалан и да сам под командом Недићевом, чиме се задовољио... Наравно, у овој околиности, морао сам крајем марта да одем у Београд и 7 дана сам сваког дана био приман код Цеке Ђорђевића, Масаловића и Недића...”²⁵

На полеђини тог извештаја Михаиловић је написао своју „оцену”:

„Фрике (надимак Раковићев, прим. Ј.Р.) - одличан рад”²⁶

„Одличан рад!” Који рад, побогу? Потпуно савезништво са окупатором. Бити командант Чачка - као четник Драже Михаиловића, тог Чачка кад га Немци држе под окупацијом, а Раковићу дарују звање команданта - то је део посла окупатора!

Тај исти Раковић, који је био командант места у Чачку када су тај град Немци држали под окупацијом, пошто га је Михаиловић оценио „одлично”, наставља своју колаборацију са Немцима и у следећим годинама. Ево неколико његових извештаја које је упућивао Михаиловићу о тој сарадњи. У извештају упућеном 23. марта 1943. године стоји:

„Бр. 2650, од Фрикеа број 110. Наставак 1: Хатицење наших људи више неће бити у рејону немачке команде Г. Милановац. Ако поТине окупаторски војник на овом терену неће се палити редом куће, већ само по нашем списку и то партизанске и само ће се партизани убијати. На другом састанку био је присутан и поручник Маја. Уговорили смо све потребно и организовали се за уништење комунистичке Трупе Лабуда Лабудовића (1. шумадијски одред, прим. Ј.Р.) који оперише у срезovima: таковском, качерском и орашачком. Обавештајну службу у Тоњењу ове Трупе врши бивши председник општине са Рудника Коста Костић. Тако ћемо искористити Немце за уништење ове Тру-

не. УТоворили смо да Вучковић. (Звонко, прим. Ј.Р.) употреби једну своју јединицу за чишћење среза качерског, али одвојено од Немаца и илегално. Она неће бити узнемиравана од Немаца и друтих..."²¹

Све је, дакле, јасно. Сарадња и то борбена је потпуна. И са знањем и одобравањем Михаиловића.

Други извештај је од 26. фебруара 1943. године:

„Немачки командант у Горњем Милановцу поручник Кригер писао ми је писмо и молио да се сасанем с њим иод условом који ја посавим у поГледу моГ обезбеђења. Разлог сасанка није ми изнео. Обавештен сам да је у великој кризи. Ја бих се сасшао, ако ви одобрише. Мислим да ми неће подвалиши, а надам се да ћу неку корисш од њега извући. Молим хишан одговор по овоме

Трећа депеша Раковићева за Михаиловића је од 29. марта те године:

„Не осећа се никакав комунистички рад... Увези са заплењеном архивом од инж. Пошшића (заменик команданта Чачанског НОП одреда, прим. Ј.Р.) као његови сарадници у срезу љубићском сШрељане су 63 особе! Још има да се похваљају 84 у срезу Шаковском и љубићском, али решио сам да ове похваља жандармерија и спроведе у Београд у лагера, где да се Шамо сШрељају када се деси да неки окупаторски војник поТине, као што је био случају Драгачеву недавно".²⁹

Из овог четничког документа, веома је видљиво како су Михаиловић и његови сарадници „спасавали српски народ": стрељали или слали у немачке логоре.

И опет се види - каква је била та сарадња са окупатором. Ти тобожњи „заштитници" српског народа похапсиће људе, послати их у Београд „у лагер" да их стрељају „кад погине неки немачки војник". Директно хватају људе и шаљу их да их Немци стрељају!

„Дангић у Београду ради,.. тражио новчану помоћ и добио два милиона..."

Колаборација Михаиловићевих четника са окупаторима Немцима, Италијанима и Бугарима протеже се током свих ратних година у готово свим крајевима окупиране Југославије у Србији, Босни, Црној Гори, Далмацији. Значи - свуда, свуда. Иако је немачка команда у Србији, после завршетка тзв. прве офанзиве против народнослобо-

дилачких партизанских одреда у Србији, са једном својом јаком јединицом направила изненадан и брз препад на Равну гору Михаиловић је остао веран изјави коју је дао немачким преговарачима у Дивцима: наставио је, преко својих овлашћених команданата, даљу колаборацију. Ево о томе једног документа из источне Босне. Делегати Вишеградског четничког одреда водили су 15. јануара 1942. године у Вишеграду преговоре о борбеној сарадњи са Немцима и Италијанима и о томе послали телефонску депешу четничком штабу у Рогатици:

„Обавештите све наше неШнике и командире чеШа> који се налазе на домаку РоТаШице, да су данас, 15. јануара 1942. године, делегати Српских чеШника Босне водили преТоворе са Њемачком и ИаШлијанском командом у ВишеГраду. Резултати су повољни. ЧеШници и Нијемци неће имаШи никаквих сукоба ниШи сукоба сме биШи. Наши чеШници имају осШаШи на досадашњим месШи-ма и дужносШима, или Шамо Тде се укаже поШреба. Наша борба проШив усШашиа продужава се без икакве промене. НемојШе дозволиШи да се у вашој близини налазе комунисШи, проТонише их и показујШе их Нијемцима. Пред њемачком војском појавиШе се као српски национални чеШници. Нрема њемачкој војсци будиШе корекШни. НемојШе дозволиШи да се деси било какав инциденШ. са њемачком војском. Пролаз њемачких Шрупа је слободан и не шШеШи инШересима наше борбе. ДеШаљан извјешШај о Шоку преТовора о заједничким закључцима добићеШе убрзо. ДелеТаШи: поручник Булован, пошпоручници АнШонић и Јовановић.

Командант Вишеградског четничког одреда поручник Катић о овом договору са Немцима и Италијанима писмено је обавестио мајора Бошка Тодоровића, једног од команданата четника у источној Босни, а потчињеним јединицама достављена је депеша „на знање и строго придржавање“.

Четнички командант источне Босне, жандармеријски мајор Јездимир Дангић, јануара 1942. године је, са знањем и одобрењем Михаиловића, путовао у Београд где се састао са Миланом Недићем и немачким командантом Србије генералом Паулом Бадером. У извештају који је Бадер 9. јануара упутио команданту Југоистока, између осталог, стоји да му је Дангић непрестано јављао да не жели да се бори против Немаца. „Он је са три немачка војника, који су пали у руке његовим људима, добро поступио и вратио их здраве и читаве с њиховим оружјем и са једним мотоциклистом и његовим мотоциклом“. И даље, „да се не налази у положају устаника против немачких власти“, јер он жели, како је јављао, „само да уништи комунисте“.

Дангић је провео у Београду више дана и при том га је пратио капетан Јозеф Матл, онај исти који је „углавио” и Дражин састанак са представницима немачке команде Србије у Дивцима, 11. новембра 1941. године. Од Недића и Бадера он је тражио помоћ у оружју и опреми како би се, заједно с Немцима, борио против комуниста. Бадер у наведеном извештају каже да се Дангић најпре састао са његовим начелником штаба пуковником Кевишом у Бајиној Башти, када је изјавио „да је спреман да се са свим својим људством безусловно стави под немачку команду за потпуно уништење комуниста у источној Босни...”. Затим, Бадер наводи резиме Дангићевих разговора са Недићем;

„Посттнута је начелна сагласносШ око задашака да се у ис-Шочној Босни, а Шиме и у Србији, обезбеди мир, да се оконча са масовним убијањем, а Шакође и око јасноТ сазнања да се све Шо може иосШићи једино у сарадњи са немачким ВермахШом. Дан-Тић је приШом изјавио да би се он са својим људима, чак и у случају једноТ опшШеТ балканскоТ усШанка и искрцавања ЕнГлеза, верно борио на сШрани Немаца

Михаиловић је пратио Дангићеве разговоре у Београду, па је о томе, једним телеграмом, јављао капетану Драгославу Рачићу, команданту Церског четничког одреда:

„ДанТић у БеоГраду ради. Помоћ у свему сиремна и ускоро сшиже...

Ускоро, Михаиловић је добио „конкретан” извештај о Дангићевом „раду” у Београду:

„ДанТић. Шражио новчану помоћ и добио два милиона. Помоћ у људсШву и оружју ради сузбијања парШизана обећана. Немци су сШавили до знања да ће сав Шерен очишћен од парШизана има-Ши у поШпуној власи. Ово је за наше равнање

Нема сумње, све је Михаиловић знао, пратио и оцењивао, све одобравао. Све је знао, нема недоумице. Документа говоре како је он „пливао” колаборантским водама, тражећи помоћ у оружју и од „црног ђавола”. Пливао је он тим водама и кадгод му затреба, преко својих делегата, обећавао да ће се борити - против западних савезника, а њима се, наравно, заклињао на верност и савезништво.

Дража: „Нека Јевђо тражи топове...” - од Италијана

У Црној Гори четници су врло рано, готово као и у Србији, почели да сарађују са окупатором, управо чим су се определили за отво-

рену борбу против народноослободилачког покрета у јесен 1941. године. Већ 17. јануара 1942. године склопљен је први писмени споразум између представника штаба пуковника Баја Станишића и команданта италијанске дивизије „Таро“. Истог месеца долази и до споразума између капетана Павла Ђуришића са италијанским окупатором. Коначан споразум између војног гувернера Црне Горе и команданта италијанских трупа генерала Пирција Биролија и команданта четничких снага у Црној Гори генерала Блажа Ђукановића, потписан је 24. јула 1942. године. Тај споразум практично је примењиван на подручју које је контролисала италијанска дивизија „Венеција“.

Одредбе тог споразума биле су понижавајуће за црногорски народ. На пример, у другој тачки споразума се каже:

„Црногорски националисти истичу његовој екселенцији Гувернеру своју бескрајну захвалност према свим италијанским властима у Црној Гори за помоћ коју су досад указали црногорском народу и увјеравају да ће са вјечним поштовањем сећајући се храбрих италијанских војника који су дали свој живот у заједничкој борби против комунизма“

Затим, у тачки 5 пише:

„Црногорски националисти, без обзира на коначан исход рата, неће никад употребити оружје против италијанских трупа“

Очевидно, то је четничка заклетва италијанском окупатору на верност, снисходљива и понижавајућа. Иза свега тога стајао је Михаиловић.

Одредбе свих тих споразума обезбеђивале су заједничке операције против партизана, а Италијани су се обавезивали да четнике снабдевају оружјем, храном, одећом и обућом. Четници су чак и плате примали од Италијана, а породице погинулих четника добијале помоћ. Та сарадња током лета 1942. године ишла је све даље и шире. Тим споразумима три „летећа одреда“, под командом Ђуришића, Станишића и Поповића по око 1.500 људи била су службено призната.

Пуковник Бајо Станишић 29. септембра 1942, у молби команданту пешадијске дивизије „Ферара“, моли да овај нареди команданту пука у Даниловграду да изда муницију Зетском одреду - 66 сандука муниције разних калибара за разне врсте пушака - југословенских и италијанских. Из докумената бр. 195. види се да је Зетски одред добио сву тражену муницију.

Снабдевање четника у источној Босни муницијом и другим наоружањем почело је врло рано, још крајем новембра 1941. године. Према споразуму између команданта четничких јединица источне Босне

и Херцеговине мајора Бошка Тодоровића (кад су Италијани дозволили четницима да поседу Фочу) четници су добили од Италијана око 3.000 пушака, 2 минобацача, 2 топа 65 мм, преко 60.000 метака и веће количине хране.³⁵

И Вук Калаитовић Калаит из Нове Вароши „где су и Италијани“, извештава Дражу: „Италијани су ми обећали дати тешко оружје... Народ је уз мене... Народ мисли онако као и ја...“ Најзад, почиње последњу реченицу:

„Мој народ!...“ А Дража бележи на том писму: „Као да је краљ!“ Тако се допуњавају и надмудрују, док им Италијани обећавају и испоручују оружје!³⁶

У депеши Дража Михаиловић - Иштвану (П. Баћовићу, пр. Ј.Р.) од 6. децембра, тражи разне податке, међу којима и о томе „откуд партизанима тенкови“:

„Доставите тачне податке шта Италијани евакуишу, шта од њихових трупа остаје... *Јавите откуд партизанима тенкови?* Молим вас проверавајте ствари да ми се не достављају подаци бегунца који у страху измишљају немогућности. *Нека Јевђа Леда да добије тоПове - брдске на Првом месту* на послугу, а вратићемо им кад на врби роди грожђе.“³⁷

Шта говори ова Михаиловићева депеша не треба тумачити. Он директно наређује - да се од окупатора траже брдски тоПови да би их његове јединице употребиле против народноослободилачке војске. То сопствено учешће, директно наређивање за колаборацију могло се, само донекле, у ратно време покрити, али трајно - није. То се ретко може срести у његовим документима. Иначе, он увек оперише совачким речником о НОВЈ и у наређењима својим потчињеним: комунисти, троцкисти, Цигани, Јевреји, мафија и све у том тону!

„Србин никад неће устати против италијанске војске...“

Командант пљеваљске бригаде поручник Јован Јеловац, 25. децембра. пише „господину министру“, поред много шта, на каже:

„Стање нашег оружја изгледа овако: око 750 српских пушака, онда 640манлихерових које су дали Талијани...“³⁸

И Јеловац јавља - да су „Талијани дали“ 640 пушака. И потписује се као „Ваш поручник“. Све се јавља, све се зна. Михаиловић је савим „у току“ колаборације коју сам или преко Остојића, усмерава и свакодневно - све зна шта се догађа.

Један докуменат, који је потписао командант 2. италијанске армије Марио Роата од 26. септембра 1942. године, веома је занимљив и

много говори. Реч је о извештају који је упућен Врховној команди италијанске армије о стању четничке милиције. Поред осталог Роата наводи да се „указује могућност да се наоружа још 6.000 четника“. О свом свесрдном сараднику Јевђевићу, Роата у наведеном извештају, истиче да је у „једном меморијалу“ изнео „искрену сарадњу са нама“, па га цитира:

„Сарадња са Италијом је од пресудног значаја за српски народ и никада Србин неће усташи против италијанске војске, јер би такав поступак, поред тога што би представљао незахвалност и злочин, био такође и велика лудост.

Без обзира на исход рата, братство у оружју и заједнички проливена крв (четници су у борби против комуниста изгубили преко 600 људи) цементираће срдечно пријатељство са Италијом. Никаква лондонска влада ни било који фактор неће нас скренути са овог пута и ове политике, јер једино то пријатељство је у стању да омогући остацима српског народа да преживи.“³⁹

Дакле, „ниједан Србин неће устати против италијанске војске“! И још „братство у оружју и заједнички проливена крв“. Са окупатором - „братство у оружју“! То су, сумње нема, прави докази о потпуној и трајној колаборацији са окупатором. Овде није на одмет подсетити се обећања које је Дража Михаиловић дао Немцима још при првим преговорима у Дивцима 11. новембра 1941, како је забележено у записнику са тог састанка:

„Д.М.: Нећемо се борити против Немаца, па ни онда ако нам ова борба буде наметнута...“

А Михаиловићев сарадник и учесник у преговорима у Дивцима мајор Александар Мишић (на жалост и срамоту - син легендарног великог војводе Живојина Мишића), додао је:

„Молио бих вас да се свакој његовој (Михаиловићевој, пр. Ј.Р.) речи поклати поверење. Ми вам нећемо бити неверни...“⁴⁰

Тих обећања током читавог рата држали су се и Јевђевић и Михаиловић. Кад год им се учинило корисним, према окупатору су били сервилни, али и увек верни!

Напомене

1. Бранко Латас и Милован Целебџић, *ЧеШнички покрет Драже Михаиловића*, стр. 72, 1941-1945, БИГЗ Београд, 1979.
2. Државни архив Вашингтон (ИА\У), мф Т=314,4.1457,1348
3. Радомир Вујошевић, *Како су писани ТуШови мемоари*, Политика, фебруар 1983.

4. Александар Ранковић, *Дневничке забелешке*, стр. 228, „Југословенска књига“, Београд, 2001.
5. 36 XIV, књ. 1, стр. 857, Прилог II, документа немачког Рајха 1941, бр. 1. Дакле, „Дража одмах после разговора са Титом у Брајићима улази у колаборацију са Немцима!“
6. Исто.
7. Исто, стр. 858-9.
8. Исто, стр. 860.
9. Зборник НОР, т. XIV, књ. 1, стр. 871-878, Тајна и јавна сарадња Четника и окупатора 1941-1945, стр. 14-15 (Даље: Тајна и јавна сарадња), Архивски преглед, Београд 1976, превод са немачког.
10. 36, т. XIV, књ. 1, стр. 871-878; Тајна и јавна сарадња, 17-22; Енглези су о овим преговорима направили пропагандни филм - у коме Немци долазе у „шуму“, код Михаиловића „завезаних очију“!
11. Боривоје М. Карананчић, *Исшина о краЈугевачкој траједији 21. X 1941*. „Нова искра“, Београд, 1991. (превод са енглеског, Кливленд, 1989). У књизи је забележено да је фотографије Турнер показао Недићу и Љотићу, стр. 63 и 66. Забележено је и да је Милан Недић, августа 1944. године, посетио патријарха Гаврила Дожића и епископа Николаја Велимировића који су били заточени у манастиру Војловци (у Банату) и испричао им да га је Хитлер (кад га је примио у „Вучјој јами“, у јесен 1943. године) изгдио због тих фотографија, рекавши „да су га Срби двапут ујели - једном 27. марта 1941. године када су погазили Тројни пакт и други пут - касапљењем убијених немачких војника у Љуљацима, октобра 1941. године“. Податке о тим фотографијама наводи и др Ј. Марјановић у делу „Д.М. између Британаца и Немаца“, стр. 157-158.
12. Боривоје Карананчић, *Књига одражи*, Вашингтон 1957, цитира Ј. Марјановић, н.д. стр. 139.
13. 36 XIV, књ. 1, стр. 441.
14. Исто, стр. 443.
15. Исто, стр. 380.
16. Исто, стр. 381.
17. Исто, стр. 534, док.бр. 142.
18. Исто, стр. 509, док. бр. 135.
19. 36 XIV, књ. 1, стр. 347, фус. 14, Почетком 1942. Немци су прогнали Михаиловића, али кад су проценили да не могу сами да униште партизанске јединице у Србији, задржали су легализоване четнике, *обуставили Дражино Јоњење и Попиштили његову цену од 200.000 динара од децембра 1941. Ј.* (Види: др Жарко Јовановић, н.д.стр.ЛЗО, фус. 33; А ВИИ. НАВ-Н-Т-501, рол. 248, сн. 2-4, *Ратни дневник командујућеј Јенерала и војној заиоведника у Србији од 1. маја 1942*).
20. Историјски архив Чачак (ИАЧ) фус. 8, НОБ, бр. 114.
21. А ВИИ, Ча, К. 61, рег.бр. 2/4, ЦС-Б-7802.
22. Ахивски фонд Д. Михаиловића, док. БК-Б-24/2.
23. Никола С. Николић, *Покрет Драже Михаиловића и немачка иттијунажа*, стр. 180, „Графомарк“, Београд, 2002. Колико је била масовна легализација четника у Србији показује изјава немачког генерала Паула Бадера. комадујућег генерала у Србији, који наводи да се „око 10.000 четника бори-

ло на нашој страни Види: А ВИИ, НАВ-Н-Т-312, р. 468, с. 8057753-56, др Венцеслав Глишић, Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941-1944, Београд, 1970, стр. 128.

24. *ИсШо*, књ. депеша Д-1-91.

25. Латас - Целебдић, н.д. стр. 226, 36 XIV, књ. 1, стр. 766-775.

26. А ВИИ, Ча, док. 127, рег. бр. 1/3 (СХ-11)

27. А ВИИ, АрниВСки фонд Д. Михаиловића, к. 293, рег бр. 4/1,36 XIV, књ. 2, стр. 550.

28. *Исто*.

29. 36 XIV, књ. 2, стр. 567.

30. Тајна и јавна сарадња, стр. 26, А ВИИ, Ча, рег. бр. 1/1-1, К. 232,36 XIV, књ. 1,121.

31. Тајна и јавна сарадња, стр. 28-33, извештај генерала Бадера, фебруар 1942. Бадер наводи да је Дангић боравио у Београду и разговарао са генералштабним пуковником Кевишом, Миланом Недићем и с њим. За време боравка у Београду био је „смештен код пуковника Кевиша"! Већ су били пријатељи?!

32. А ВИИ, Ча, 5/1-1, К.294.

33. *Исшо*. Милан Грол, министар у емигрантској влади Краљевине Југославије, у свом „Лондонском дневнику" стр. 155, пише да је Дангић у време док је преговарао са Немцима, одликован КарађорђевоМ звездом - на предлог војног кабинета!

34. А ВИИ, Ча, 191-1 и 2174

35. А ВИИ, А НДХ, к. 1а, рег. бр. 10/9,36 XIV, књ. 1, стр. 87, док. бр. 31

36. 36 XIV, књ. 1, 589.

37. *Исто*, стр. 759, бр. док. 202.

38. *Исто*, стр.796, бр. док. 214.

39. *Исто*, стр. 887-8, бр. док. 5, прилог III.

40. *Исто*, стр. 876-7, док. 7.

Од Неретве до Дрине четници у истом строју са Италијанима и Немцима

туража Михаиловић, начелник Штаба четничке Врховне команде и I министар војни у емигрантској Влади др Слободана Јовановића, својим најближим сарадницима, дуго је припремао своје трупе из Далмације, ЈТике, Херцеговине, Црне Горе и Санџака (касније и из Србије) да их ангажује у операцији за „уништење Титове државе“, тј. ослобођење територије у западној Босни, делу Хрватске, Лике, Кордуна, односно за учешће у немачко - италијанској операцији „Вајс“, познатој као битка на Неретви. Ову операцију планирали су највиши војни и политички фактори Немачке и Италије. Претходни разговори о њеном планирању и извођењу одржани су 19. децембра 1942. године у Ростенбургу у источној Пруској, а 3. јануара 1943. године немачки и италијански војни експерти предложили су коначни план операције „Вајс“ да је одобре њихови генералштабови, односно највиши политички врхови. Суштина тог плана састојала се у томе да се снаге Народноослободилачке војске Југославије, које су контролисале велику ослобођену територију, опколе јаким удруженим снагама и униште. Италијани су се залагали да у тој операцији до максимума искористе четнике у борбама против Народноослободилачке војске. Немци су ту италијанску замисао прихватили, али су се залагали да после завршене операције „Вајс“ – разоружају четничке јединице као потенцијалне непријатеље који могу „прискочити у помоћ“ англоамеричким трупама, ако се искрцају на Балкан. Италијани су се томе противили, јер су до тада увелико веома успешно сарађивали са четницима у борби против партизанских снага и обилато их снабдевали у оружју и муницији, храни, одећи и обући. Чак је и Павелић, на састанку с италијанским генералом Мариом Роатом на састанку у Загребу 7 -10. јануара 1943. године, прихватио италијански захтев да четници из Херцеговине и Црне Горе могу доћи на територију Независне Државе Хрватске да се ангажују у борби против народноослободилачког покрета.¹ После тога су четнички команданти у Лици, Далмацији и Херцеговини склопили и споразуме са усташама за вођење заједничких борби. Тако су четници нарочито у Црној Гори, Херцеговини, Далмацији и Лици сачињавали део помоћних трупа окупатора. За то

време четници су, захваљујући непрекидној лажној пропаганди Владе др Слободана Јовановића у Великој Британији, посебно браће Кнежевић (Радоје, министар двора и мајор Живан, шеф војног кабинета), као и амбасадора емигрантске Владе у САД Константина Фотића „убирали плодове борбе“ које су водиле партизанске јединице против окупатора. И подуго су уживали поверење западних савезника - као „борци против окупатора“. С времена на време, разним каналима, у западни свет почеле су продрати вести о четничкој колаборацији са италијанским окупатором. Михаиловић је већ, као опробани „мајстор“ обмана и подвала, све те исге и сличне вести успешно негирао током целе 1942. године. Тако је могућно разоружавање четника од стране Немаца („кад изврше задатак“) остало отворено.

У операцији „Ваје“ ангажоване су велике и бројне снаге окупатора: 4 немачке и 5 италијанских дивизија, затим усташке и домобранске јединице, као и преко 12.000 Дражиних четника - из Лике, Далмације, Херцеговине, Црне Горе и др. - под командом италијанских виших официра и команди.² Снаге Народноослободилачке војске Југославије (које су ушле у директне операције у бици на Неретви) чиниле су 1. и 2. пролетерска, 3. ударна, 7. банијска и 9. далматинска дивизија - организоване у Главну оперативну групу (ГОГ), под директном командом Врховног штаба, односно Јосипа Броза Тита, у коме су оперативне послове водили помоћници начелника Врховног штаба капетани Велимир Терзић и Павле Илић Вељко. После борби у западној Босни јединице ове групе током феоруара ^{гидмс} долину Неретве и директно угрозиле комуникацију - друмску и железничку - Мостар - Сарајево.

На свој начин је занимљиво питање - зашто су се италијански окупатори, далеко више и доследније од Немаца, залагали за колаборацију са четницима? Зато треба нагласити да је њихова узајамна сарадња у борби против народноослободилачког покрета била подугог века - читаве 1942. године.

Још на саветовању са својим водећим командантима за Црну Гору, Херцеговину и Далмацију, одржаном у Зимоњића Кули 22. јула 1942. године, Михаиловић је наименовао команданте: за источни сектор капетана Павла Ђуришића, а за западни сектор пуковника Баја Станишића. Ти његови команданти имали су писмене уговоре о сарадњи са италијанским окупаторским јединицама и заједничкој борби против народноослободилачког покрета! Само два дана после тог саветовања, 24. јула 1942. године, потписан је општи споразум о сарадњи четника и италијанског окупатора у Црној Гори - између генерала Блажа Ђукановића и Пирција Биролија.

Карактеристичан је један четнички документ (потписао га је 7. новембра 1942. начелник четничке Главне команде у Црној Гори, мајор М. Црногорац), који открива докле је досезала колаборација коју су четници наплаћивали у италијанским лирама.

Ево тога документа:

„Главном националном одбору Цетиње“

По указаној потреби упутио сам команднту дивизије „Фере-ра“ акт бр. 202 од 14. октобра 1942. Јодине, следеће садржине: Молим команданта за наређење да се исплати следећим батаљонима дневница - настрада од 15 лира дневно за време операција, јер до сада ови батаљони нису примили ништа, а за 20 дана по 15 лира дневно припада доле означеним батаљонима следећа сума новца:

<i>Кочанском батаљону</i>	<i>79.050 лира</i>
<i>II Требјешком батаљону</i>	<i>28.950 лира</i>
<i>Луковском батаљону</i>	<i>65.550 лира</i>
<i>Рудинско-трепчанском батаљону</i>	<i>75.900 лира</i>
<i>Жупском батаљону</i>	<i>86.550 лира</i>
<i>Свега за 20 дана</i>	<i>327.000 лира</i>

Како је Њ. Екселенција Гувернер одобрио да се исплата изврши у двије рате до 20 дана, то би за ове батаљоне требало исплатити 654.000 лира.

Ови батаљони водили су борбе са комунистима, на положајима: Уздомир, Кочане, Заврх, Зла Јора, Рићане, Броћанац, Кусиде, Трубјела, Горње Поље, Пресека, Дуја, Стози, Голија, Вукотине Голије, Јаворак, Жива, Брезна, Бајово Поље, Пова, Волујак, Жуна, Крново, Мораково, Шавник и Војник...“

Михаиловић је све то пратио и усмеравао, све конце вукао из Горњег Липова крај Колашина, где је боравио од 8. јула 1942. до маја 1943. године. У тим и другим сличним пословима, он се „чувао“, није лично потписивао споразуме, није ишао на договоре са окупатором, али је друге немилице гурао испред себе у издају и тоталну колаборацију са окупатором.

Четнички штаб у Ловрану

Колаборација између четника и италијанског окупатора достигла је најшире размере у Далмацији, Лици и другим територијама тадашње тзв. Независне Државе Хрватске. Михаиловићев човек који је

у правом смислу организовао и разградио италијанско - четничку колаборацију на подручју Босне, Херцеговине, Лике, Горског Котара, Далмације и Словеније био је самозвани четнички војвода Добросав Јевђевић. Он је вешто користио своје предратне везе (био је посланик у Скупштини Краљевине Југославије), па је постао Михаиловићев емисар код Италијана и истовремено био у служби Италијана. Поред њега, блиске и ране везе са Италијанима успоставиле су и Михаиловићеве потчињене „војводе“ Илија Трифуновић - Бирчанин и поп Момчило Ђујић. Трифуновић почетком октобра 1941. године, Ђујић и Јевђевић средином лета те године већ сарађују са Италијанима.

У пролеће 1942. године Михаиловић је Трифуновића поставио за команданта четничких снага у Далмацији, Лици, Херцеговини и Западној Босни, с тим што је истовремено био и „официр за везу“ између четника Михаиловића и италијанске Друге армије. Бирчанину су били потчињени: „Војвода“ Момчило Ђујић у северној Далмацији, потпуковник Илија Мишић и мајор Славко Н. Бјелајац у Лици, у Херцеговини и југоисточној Босни потпуковник Петар Баћовић и „војвода“ Добросав Јевђевић. Бјелајца, Мишића и Баћовића, као искусне оперативце, на одговорне дужности именовано је Михаиловић својим наредбама, како би ојачао акције Бирчанина, Јевђевића и Ђујића.

Докле је политика Михаиловића досезала у четничко - италијанској колаборацији на територији НДХ упечатљиво сведочи извештај немачког опуномоћног генерала у Хрватској Едмунда Хорстенауа, поднет 13. јануара 1943. године команданту Југоистока, а у вези са посетом италијанског генерала Марија Роате Загребу. У том извештају је записано и ово:

„... С обзиром на проблем четника који је покренуо Павелић, испало је да под својом заштитом има 3.000 четника око Плашког Тора и Врховина, 8.000 око Книна, од којих су 3.000 из Херцеговине и још 8.000 у Херцеговини - што укупно износи 19.000 четника. Седам хиљада четника наоружавају, снабдевају и плаћају Италијани...”⁴

Из извештаја генерала Грацијанија Занусија, помоћника начелника штаба 2. италијанске армије (под командом генерала Марија Роате) види се да је четницима који су се налазили на територији НДХ испоручено 30.000 пушака, 500 митраљеза, 100 минобацача, 15 артиљеријских оруђа, 250.000 ручних бомби, 7 милиона метака, 7 - 8.000 парчи обуће...⁵

И ови подаци сликовито потврђују ширину колаборације четника са окупаторском армијом фашистичке Италије. Достигла је - до дна.

За ове велике борбене сарадње четника и италијанског окупатора поуздано је знао и сам Михаиловић. Разним каналима о томе је била обавештавана и његова, тј. краљевска емигрантска влада у Лондону, тада под представништвом др Слободана Јовановића. Документ - упозорење председника Министарског савета Краљевине Југославије од 11. децембра 1942. године сведочи о томе да је емигрантска влада у Лондону знала за Михаиловићеву колаборацију са Италијанима и због тога га упозорила. Тај документ гласи:

„Представништво владе Краљевине Југославије Д. В. К. бр. 157,11. децембар 1942. Јодине, Лондон (врло хитно)

Ђенералу Михаиловићу,

Имамо обавештење које је Шутеј добио Преко Рима да Бирчанин, Јевђевић и Михаи са својим одредима стоје у тесној вези са Италијанима, да Михаи чак има свој штаб у Ловрану у Истри и да кољу невине Хрвате По Далмацији да би начинили места Талијанима за сутра. Известите хитно како је мојло доћи до оваквих вести.

В. К. 157 - Јовановић, Председник Министарској савета и заступник министра војске, морнарице и ваздухопловства

С. Јовановић. ”6

Оброци за четнике - као и за италијанске војнике

У првој фази ове операције, пре непосредних и пресудних борби на Неретви и њеног форсирања, ангажовано је око 6.000 четника из северне Далмације и Лике, а у другој фази далеко веће снаге, чак између 12 и 15 хиљада четника, укључујући и оне из Црне Горе. Знатно раније, док још нису почели припреме за операцију у тзв. 4. офанзиви, и касније битке на Неретви, Италијани и четници су склопили бројне и врло широке уговоре о узајамним дејствима. Из једног од тих споразума од 29. септембра 1942. године. веома је видљива потпуна колаборација - од борбених дејстава против ослободилачке војске до снабдевања четника свим војним и другим потребама. Ево само неколико одредби тог споразума између армијског генерала Роате, врховног команданта италијанских балканских снага, и Добросава Јевђевића, делегата Врховне команде Драже Михаиловића за Источну Босну и Херцеговину:

„1. Италијанска армија пристала је да легализује и храни још 3.000 људи у Херцеговини и источној Босни и то: у срезу Требињском 400, Јахорински батаљон 500, у срезу Билећком 500, у

срезу Гашачком 400, у срезу Љубињском 400, Невесињски срез 400 људи, Ше 300 људи за појачање босанском баШалону...

2. Талијанска дивизија присШаје да упуШимо 3.000 људи за појачање Динарске дивизије, затим да Шом људсвву сШавимо на располашње арШилерију, баџаче, храну, и сваком војнику шињел и нове ципеле, Ше да их својим средсШвима ШранспорШују у МеШковић - СплиШ - Книн...

5. За чеШнике војводе Бирчанина - 25.000 униформи...

6. Талијанска армија даје војводи Јевђевићу за босански баШалон 2 Шешка баџача, са 200 ТранаШа, 300 пушака, са 50.000 пушчаних меШака...

10. Талијанска армија присШаје да за будуће плаШе војника (новац) прима лично команданШ свакоТ нашеТ одреда и да он лично исплаћује војнике...

14. Оброци чеШницима имају се повећаШи на оброке равне иШалијанским војницима заједно са дуваном, сиром и коњаком!!! (Подвукао Ј.Р.)⁷

Дакле, италијански окупатор даје све: и оружје, и муницију, и одећу (и иће и пиће, гаће) и, најзад, и плате за Дражине четнике који ће, тако опремљени и удружени, да „спасавају народ“.

Адвокат Тодор Перовић, четнички функционер, на саслушању у Казнено-поправном дому 11. маја 1946. године, на питање на који су начин пребачени херцеговачки четници из Херцеговине до Динаре, одговорио је: „Прикупљање херцеговачких четничких јединица под командом Баћовића извршено је половином децембра 1942. године у Билећи и Требињу. Од половине децембра до конца децембра отишло је прикупљених две хиљаде људи у три транспорта возом до Метковића где су се укрцали у трабакуле (лађе за обалску пловидбу). Искрцали су се у Солину код Сплита а одатле продужили возом до Книна. Ове јединице снабдевале су се од Италијана храном и муницијом, а пребачене су, као што се види, италијанским превозним средствима“.

Италијани и Немци хвале Лукачевића

Непосредно пред надирање Немаца према Неретви, Михаиловић 18. децембра депешом јавља мајору Баћовићу - Иштвану да је договорено, са Италијанима наравно, да трупе Павла Ђуришића долазе на фронт италијанским аутомобилима и возом:

„Јавио сам вам раније да је Павле био на Цетињу (опет, дакле, са Италијанима и Михаиловић то зна, прим. Ј.Р.). Тамо су се сложили са планом дејства преко Прозора. Само треба да добије одобрење од Сушака (од команде италијанске армије, прим. Ј.Р.). Павле треба да добије одобрење у току 18. После ово! треба да крећу аутомобилима до Никшића и даље возом до Јабланице (подвукао Ј.Р.). На тај начин брзином треба надокнадити изгубљено време... ”⁸

Тог истога дана (18. јануара 1943) стиже италијанско одобрење за превозење Ђуришићевих трупа до Неретве. О томе Јевђевић јавља да је обавештен од Иштвана, тј. Петра Баћовића:

„Данас стијло из Рима да ЦрноЈорци иду преко Херцеговине. Наших трупама одобрен покрет кад ЦрноЈорци крену од Прозора. Наши правац Грахово - Гламоч. Талијани дају храну, особље радио-станица, снабдевање и санитет. Бјелајца задржавају за посебну акцију коју они врше са њим за чишћење Лике. Немци и Италијани затварају одступне правце. За наше људство дају 100 метака војнику, 1.000 пушкомитраљесцу, 10 тежких бацача, са 3.000 Јраната. Командант армије изјавио да се диве нашој војсци и даје јој све. Организацију ослобођене зоне препуштају нама. Путајем данас у Херцеговину. Рејулисао сам пасош и водим са собом радиотелеграфисту са подморнице. Јевђевић. ”⁹

Нема сумње, италијански генерал се „диви нашој војсци и даје јој све“. Та узајамна помоћ и колаборација иде дотле да Италијани, како стоји у цитираном телеграму, задржавају Бјелајца за посебну акцију. И то је један од доказа да Италијани, у ствари, командују четницима. Све они планирају, све распореде праве. И у све то, до танчина, упућен је Михаиловић, зна све појединости договора са Италијанима за предстојеће велике борбе на Неретви. И да ће се трупе пребацити возом, и на којој релацији. Зато нису тачне којекакве оцене и процене - да су само „неки његови нижи команданти“, још „на своју руку“, колаборирали са окупатором. Све је Михаиловић одређивао и одобравао.

Четници под командом Војислава Лукачевића, једног од познатијих и способнијих Михаиловићевих команданата, ангажовани су у тој потпуној колаборацији са Италијанима и Немцима у бици на Неретви, посебно на сектору око Коњица. Лукачевић се 22. фебруара 1943. године састао са представницима немачке команде у циљу координирања борбених дејстава и у вези са снабдевањем четника. Његов претпостављени, генералштабни мајор Захарије Остојић, чак га у

преписци са Михаиловићем назива „херојем“. И овако 2. матра 1943. године обавештава Михаиловића:

„Воја је чзЈледа очистио леву обалу на Простору Коњиц - Јабланица. Кубури са храном и муницијом, јер је тешко за 5.000 људи бацити из ваздуха, а комора Путује два до три дана. Та лијани и Немци дају Воји све и Први 1а Поздрављају. Зову Ја четничким Ђенералом. Воја је рано стекао оПитиу ПоПуларност не само код наших, неЈо и код окуПатора. Настојаћу да ово искористим за лакше јурење комуниста По Босни...Немци на Војин захтев ужурбано затварају Правац фронта: Иван - Битовња - Прозор.“¹⁰

Ни после читања овог документа дилеме заиста нема о томе - ко је био Михаиловић и шта је радио у току Другог светског рата! Ставрно, тешко је „за 5.000 људи“, односно Михаиловићевих четника, бацати храну из ваздуха - „из италијанских и немачких авиона“. Али, није тешко ни видети ни схватити да окупатор снабдева четничке „трупе“ и да његови команданти о томе исцрпно обавештавају. Треба додати још и то, како стоји у телеграму - да „Италијани и Немци дају Воји све!“ Кад се овоме дода и податак, односно Михаиловићев коментар - закључак о томе шта Лукачевић ради и како колаборира са Немцима и Италијанима, закључак је потпуно поражавајући. Он записује:

„Воја заслужује највеће Признање!“

Зашто Лукачевић „заслужује највеће признање“, питаће се свако објективан ко прочита ове редове? „Највеће признање - за колаборацију са Италијанима и Немцима“! Из те неумитне чињенице произилази закључак - све је јасно: ко се бори „раме уз раме“ са окупатором и ко команданта као што је Лукачевић похваљује и истиче да „заслужује свако признање“!

Немци дају муницију четницима

Ретки су иторичари који поричу или оправдавају четничку ко-гоорацију са окупаторима, посебно са Немцима у бици на Неретви. К: "аборација са Италијанима била је веома широка и по територији > по обн.му извођења заједничких борби. примања оружја, муниције, »раае. одеће. обуће. лекова. Мало ко, иоле објективан, може да је хгори. Колаборација са Немцима у тој бици није била онако разграшт и „обилна“ као са Италијанима. Има аутора који колаборацију са К^чницама сасвим оспоравају. Међу њима се посебно истиче др Вес-

лин Ђуретић који се већ „потврдио“ као четнички бранитељ без правих аргумената, без граница и скрупула. Он, на пример, у својој најновијој књизи „Употреба Русије и Запада - обмане савезника зарад великохрватске политике“ тврди да четници у бици на Неретви нису колаборирали са Немцима. Међутим, о томе постоје бројни документи и то четничког, па и окупаторског, односно немачког и италијанског порекла. Четнички командант Лукачевић се у тој колаборацији највише експонирао и то уз пуно одобравање, па и похвалу Дражину. Тако он у извештају мајору Зарији Остојићу од 24. фебруара 1943. јавља да су четници „запалили једно католичко село близу Коњица...“, па су то Немци одобрили кад им је „објаснио“ да су „сви становници - симпатизери комуниста“. И потом: „Италијани и Немци ништа не раде, а да ме не ГиШјају. Јуче сам им формално издавао наређења за Поседање положаја око Коњица“. Тај исти Лукачевић 7. марта, у својству команданта Коњичке групе, обавештава команданте својих колона:

„Колона 11 брани ОсПрожац. Данас Шамо упућена појачања припадника броја 11 (тј. Немаца, пр. Ј. Р.) са борним колима и Шоповима.“

У Депешни број 310 од 3. марта војвода Јевђевић јавља „чика Бранку“ (3. Остојићу) да Немци у Коњицу „поШпуно сарађују са пуковником Јовановићем (лажно име за Лукачевића, које су Немци „прочитали“, пр. Ј. Р.). Нуде му храну и авијацију...“ Истог дана Остојић је депешом бр. 1982 обавештавао Дражу да „Италијани и Немци Воји дају све и први Та поздрављају...“ Већ сутрадан јавља „да су Немци дали храну и муницију и да су бомбардовали бољшевице - по Војиним захШевима“. И још једанпут 6. марта, то потврђује: „Воја користи Немце за узимање хране и муниције“. А Лукачевић је јављао Остојићу: „Синоћ су ми Немци дали 12 сандука муниције...“ (Генерал Лер је забележио да је четницима дато 30.000 метака)!

Остојић је 28. фебруара наредно војводи Јевђевићу „да се споразуме са бројем 11 и бројем 22 (тј. Немцима и Италијанима, пр. Ј.Р.) - да се чеШницима даде зона за чишење...“ Тих дана, 5. марта, Јевђевић је известио Остојића - да је „направио споразум са Генералом ЛиШерсом...“ Остојић је 14. марта обавештавао пуковника Баја Станишића „да број 11 држи десну обалу Нерешве и врши приШисак од Раме и Коњица...“ Дража лично 7. априла обавештава Лукачевића: „Тражили смо да арШилерија Шуче леву обалу Дрине, испод вас, а суШра и авијација.“

Сумње нема и не може је бити. Документа - и то четничка - сведоче о њима, односно о колаборацији са Немцима.¹¹

Шта се, непосредно пред почетак одлучујуће битке на Неретви догађало на релацији Дража Михаиловић - емигрантска влада у Лондону и Дража Михаиловић - западни савезници? И о томе документа говоре.

Споменуто упозорење, иако млако и стидљиво срочено, које је 11. децембра 1942. године представник Владе др Слободан Јовановић упутио генералу Михаиловићу о томе да је Шутеј добио упозорење преко Рима да Бирчанин, Јевђевић и Михић са својим одредима стоје у тесној вези са Италијанима, да Михић чак има свој штаб у Ловрану у Истри није било празно.

После двадесетак дана шеф војног кабинета краљевске Владе, мајор Живан Кнежевић поднео је „веома непријатан“ реферат председнику Владе др Слободану Јовановићу о деловању Драже Михаиловића. Он је, како наводи, „29. децембра од 16. до 17,15 часова имао необично важан разговор са енглеским мајором Питером Бојом, једним од главних у Сервису Г. Мастерсона: (ознака за Балкански одељак британске Управе за специјалне операције - СОЕ, официром за везу између Лондонске СОЕ и југословенске емигрантске Владе (пр. Ј.Р.)). Мајор Питер Бој рекао је веома непријатне ствари Кнежевићу. Заправо, Кнежевић је обавестио Боја о „великој оскудици у храни, одећи и наоружању одреда генерала Михаиловића“ и да је краљ Петар II молио Черчила „да се генералу Михаиловићу достави храна, одело и наоружање“, нашта је мајор Бој одговорио без увијања - да је Черчил о томе консултовао министра спољних послова Идну, а овај свој Форин Офис, који је затражио мишљење од Управе за специјалне послове, па он у име шефа потпуковника Персена изјављује, а Кнежевић записује:

„...Изјавио је да се генералу Михаиловићу не може слаши наоружање за борбу против партизана, који се сада једини Шуку прошив осовине. ИсШо шако, слање хране зависи од МинисШарсШва блокаде, а сШање у нашој земљи под иШалијанском окупацијом није шешко према њиховим извешШајима. У Србији признаје да је Шешко сШање.

2. Генерал Михаиловић отворено сарађује са ИШалијанима и његови одреди потпуно наоружани пребацују се италијанским камионима у Босну за борбу против партизана и Шо у заједници са италијанским трупама. Каже да се баш данас води битка северно од Мосшара између једног Дражиног одреда од 2.400 људи из Црне Горе у заједници са Италијанима против партизана.

Мајор Бојјерекао: Дража Михаиловић је квислинг као и Недић, јер Недић сарађује са Немцима, а Дража са Италијанима.

3. Одреди ђенерала Михаиловића уопише сада не воде борбу, а нама ЕнГлезима потребно је да баш сада ступе у борбу, а не кроз два или неШири месеца. Када се савезничке шрупе искрцају на Балкану, онда нам је све једно да ли ће нам прићи Недић, АнШонеску или ђенерал Михаиловић. Онда ће све биШи доцкан. Нама је сада потребно да ђенерал Михаиловић сиути у акцију и разори железничке пруте. Он Шо не ради и све њеТове депеше о сабоШажи на железницама и рушењу појединих објеката нису исШините. Они, ЕнГлези, имају извешШаје од својих људи у нашој земљи и Шо је стурно.

30. дедеобра 1942. године   Шеф Војног кабинета, мајор
Лондон   Жив. Л. Кнежевић, с.р."¹²

Јовановићу овај „реферат“ сигурно није био пријатан. Био је то још један горак доказ о томе шта ради његов члан Владе, министар војске, морнарице и ваздухопловства Дража Михаиловић.

То је, разуме се, веома узбудило др Слободана Јовановића, па се у вези с тим, консултовао са амбасадором Велике Британије код југословенске емигрантске Владе Ренделом о томе - да ли је „реферат мајора Питера Боја“ истовремено и политика британске владе. Рендел је одговорио - да Бој не води спољну политику, али да СОЕ тражи конкретне резултате у борби против окупатора. О томе се Слободан Јовановић консултовао и са Антони Идном, министром спољних послова Велике Британије, који му је директно рекао - да Михаиловић мора прекинути сваку колаборацију са Италијанима, сем ако Италија „иступи из Тројног пакта“, као и да мора прекинути борбу против НОП и споразумети се са партизанима о даљој борби против окупатора. Почетком јануара 1943. године, др Слободан Јовановић је извршио реконструкцију своје владе, па је у њој задржао и Михаиловића, као министра војног, иако већ компромитованог због колаборације са окупатором?!

Срамна подвала Ајзенхауеру и Де Голу - да одликују Дражу

У то време Дража Михаиловић је (на релацији западних савезника) добио два велика признања, која ни у ком случају није заслужио. У ствари, то су биле две подвале САД и Слободној Француској, које је „смислио“ и предложио председник емигрантске Владе у Лондину др Слободан Јовановић. Сем та два признања сам Михаиловић је издао

две заповести (почетком јануара и фебруара) по којима је извршен покољ муслимана око Чајничка.

Прво „признање“ Дражи Михаиловићу, у жеку велике и дотад нечувене колаборације четника и италијанских, делом и немачких, окупатора пред битку на Неретви и у самом њеном току, упутио је генерал Двајт Ајзенхауер, командант англоамеричких трупа које су се крајем претходне године искрцале у северној Африци. Ајзенхауер је у тој поруци поздрављао четнике и Михаиловића за њихову „храбру борбу против окупатора... да би изгнали непријатеља из отаџбине...“¹³

Друго, много важније, а опет неправедно, признање, односно одликовање, дошло је од генерала Шарла Де Гола, вође Француског покрета отпора. Опомене од савезника, које су дошле из самог државног врха, као ни други докази о томе с ким сарађују, а против кога се боре Михаиловић и његови четници - не сметају др Слободану Јовановићу да обмане антифашистичку светску јавност, посебно генерала Де Гола, вођу Француског покрета отпора. Да би искористио углед великог борца Де Гола да поврати пољуљану популарност Михаиловића, председник емигрантске владе Јовановић предложио је генералу Де Голу да одликује команданта четника. За један такав поступак требало је много храбрости „али још више морала“! У том тренутку др Јовановић је на част и морал „заборавио“, како и зашто, ко ће то знати. Највероватније „опрвадање“ се може наћи у оној познатој крилатици државника и политичара, па и трговаца - „циљ оправда средства“! На тражење, односно, предлог др Слободана Јовановића Де Гол је обманут и 2. фебруара 1943. године у Лондону издао је Похвалну наредбу у којој се похваљује „армијски генерал Драгољуб Михаиловић“ из следећих разлога:

„Лејендарни јунак, симбол најчистије патриотизма и највиших југословенских војничких врлина, овај генерал никад није престао да се бори на тлу своје окупиране отаџбине“. И даље: „...Непрекидно се бори против окупаторске војске...“¹⁴

Та похвална наредба „повлачи одликовање Ратни крст са пламеновом границом“.

Очевидно, то је била једна од највећих подвала савезницима, посебно генералу Де Голу. Док су бројни Дражини одреди и бригаде легализовани у Србији, код Немаца, а у Црној Гори, Далмацији, Босни, Херцеговини, код Италијана, док од окупатора добијају оружје, муницију, храну, одећу, обућу, чак и многи и плате, борећи се у истом фронту са окупаторима искључиво против партизана др Јовановић даје лажне елементе Де Голу да би одликовао Михаиловића „легендарног ју-

нака који никад није престао да се бори на тлу своје окупирани отаџбине!" Да подвала буде већа, Де Гол је одликовао и Дражине најближе сараднике, међу којима Захарија Остојића и Мирка Лалатовића, који су директно командовали четничким јединицама у бици на Неретви - против Народноослободилачке војске Југославије, односно против свог народа, на страни Италијана и Немаца!

Др Слободан Јовановић, који је затражио одликовање за Михаиловића, упутио је захвалницу грубо обманутом Де Голу:

„Господине Генерале,

ЧасШ ми је да вам поШврдим пријем вашеТ писма од 2. фебруара којим сШе изволили да ми саопшШиШе да сШе у наредби за Слободне Француске СнаТе похвалили армијској ђенералаД. М. (Драгољуба Михаиловића - прим. Ј.Р.), јуЈосдовенскоТ Минисира војске, морнарице и ваздухопловсШва.

Нећу пропусШиШи да саопшШим ђенералу Михаиловићу одликовање које су му указала њеЈова браћа по оружју из борачке Француске. МеђуШим, сиТуран сам да сам шумач њихових осећања кад вам кажем да ништа не може више учиниШи задовољсШво једном Србину неТо да добије похвалну наредбу једне војске која је увек била прва на свешу, и војсковође који, као и ђенерал Михаиловић, није никада хШео признаШи пораз, сем као привремен и за кога једна изТубљена биШка није моТла никада значиШи изТубљен рат.

Француска и ЈуТославија су изТубиле једну биШку, али су добиле друТу и на пуШу су да добију раШ, јер имају војсковође Шакве као што сШе ви, Господине ђенерале, као шШо је ђенерал Михаиловић. С. Јовановић”¹⁵

Тако је „опевао" познати писац и правник, а танак политичар, др Слободан Јовановић своје наручено одликовање Дражи Михаиловићу и то пред саму битку на Неретви у којој су четници били буквално у истом фронту са окупатором, Немцима и Италијанима - против Народноослободилачке војске Југославије!

Тим поводом реаговала је Радио-станица „Слободна Југославија" саопштењем које је написао Вељко Влаховић, руководилац те станице за емитовање вести из СССР:

„ЕнТлеска ШелеТграфска аТенција јавља да је Генерал Де Гол одликовао издајицу ЈуТославије Дражу Михаиловића. Ми не можемо да сакријемо своје чуђење поводом ШоТ неразумноТ одликовања. Ми никако не можемо схваШиШи како је Генерал Де Гол,

велики родољуб, истакнути вођа Француске која се бори - он, који није прихватио капитулацију јуна 1940. Јодине - он, који никад није обуставио рат против хитлеровских освајача - он који је цијело вријеме раскрикавао издају Вишија - он, који је у најтежим временима остао вјеран Француској и постао симбол њеној брзој ослобођења, мојао уручити Орден француске храбрости издајци, који сада ратује на страни хитлероваца и црнокошуљаши против властитој народа.

Једино мојуће објашњење може се наћи само у томе да је Јенерал Де Гол доведен у заблуду у пољеду стварне цлоје издајника Михаиловића".¹⁶

Де Гол је преварен (као и Ајзенхауер), па је одликовао - окупаторског колаборанта Михаиловића! Била је то подвала легендарном борцу против фашизма Де Голу - у „режији“ др Слободана Јовановића! То му никако није могло служити на част. Напротив!

Човек се мора запитати: зашто и Британци нису похвалили Михаиловића! Највероватније - они су знали за његове колаборације, а Ајзенхауер и Де Гол, су били изван тога? Другог објашњења нема!

Стравичан покољ Муслимана у срезу Чајниче

Како је још 1941. године предвиђао Дражин саветник Стеван Мољевић да се у „решавању националног српског питања“ мора извршити етничко чишћење „несрпских елемената“, ђенерал се окомио на муслимане у Санџаку и источној Босни. Најпре је, пред битку на Неретви, 3. јануара 1943. године издао заповест командантима Милешевског и Дринског корпуса и Дурмиторске бригаде за уништавање муслимана и припадника НОП у Чајничком срезу, коју је „по заповести министра и начелника Штаба врховне команде“ потписао ђенералштабни мајор Захарије Остојић. План је предвиђао брзо и енергично чишћење. Истина, заповешћу је забрањено „пљачкање, убијање невиних људи, жена и деце“. Међутим, тоје била „варка“, јер се акција претворила у најпрљавији геноцид, који није штеео никога.

Другу заповест за уништавање муслиманског живља у тим крајевима издао је командант Лимско-санџачких четничких одреда мајор Павле Ђуришић 29. јануара 1943. године. После десетак дана, 13. фебруара Ђуришић је обавестио Михаиловића о извршеним злочинима. У том делу извештаја се каже:

„За време операције приступило се потпуном уништењу муслиманског живља без обзира на пол и године старости.

Жртве. - Наше укупне жртве су биле 22 мртва од којих 2 несрећним случајем и 32 рањена.

„ Сва муслиманска села у три поменута среза су потпуно спаљена тако, да ни један њихов дом није остао нитав.

Сва њихова имовина је уништена, сем стоке, жита и сена. Нареджено је и предвиђено прикупљање људске и сточне хране у одређеним местима, за стварање магацина резерве хране за исхрану јединица, које су остале на терену ради чишћења и претресања терена и шумовитих предела, као и ради спровођења и учвршћивања организованих ослобођеној територији.

За време операција се приступило потпуном уништавању муслиманског живља *без обзира на пол и Јодине старости*" (подвукао Ј.Р.).

Иза тог Ђуришић наводи податке о жртвама и четничком моралу:

„Код муслимана око 1.200 бораца и до 8.000 осталих жртава: жена, стараца, и деце... (курзив у оригиналу извештаја).

Морал: код наилих јединица био је у сваком поједу изврстан и на веома високом ступњу. Херојски подухвати свакој појединца и нитавих јединица са својим старешинама су у свакој ситуацији доказали видној изражаја и заслужују сваку похвалу..." (подвукао Ј. Р.)¹⁷

Све је то чињено у циљу освете страдалих Срба у тим областима (како је стајало у заповести), од стране муслимана! На та етничка чишћења и тешке злочине Михаиловић се није обазирао. Протесте италијанских окупатора је игнорисао на тај начин што су његови команданти (Баћовић и други) раскошно делили „мито" у виду „дарова": окупаторским официрима персијске тепихе, а њиховим госпођама - златне огрице и сличио. Сем тога, чак су објавили, веровали или не, лажну листу - стрељаних четника „који су чинили злочине" да би „заварали" Италијане. И све је то записано у четничким документима.¹⁸

Вероватно охрабрен „признањима" савезничких команданата - Ајзенхауера и Де Гола (а италијански протести због злочина у Чајничу и Бијелом Пољу нису га ни узбуђивали), Дража Михаиловић (док се његове трупе у долини Неретве, раме уз раме са Италијанима и Немцима, боре против НОВЈ, а Италијани му дају помоћ у муницији, а храну бацају из авиона), несмотрено, боље рећи судудо, пркоси својим покровитељима Британцима, који га обасипају незаслуженим похвалама, у једном свом наопако „надахнутом" говору у селу Горње Липово, одакле, како је често говорио „он - лично руководи сваким предузећем" (хтео је рећи сваком акцијом, пр. Ј. Р.). Дотад је за четнике, макар привидно, ишло све као „по лоју", па је и Михаиловић себи све допуштао. Његов надмени говор против савезника,

а у корист италијанског окупатора, почео је озбиљно да љуља његов углед код савезника. Међутим, треба претходно рећи да Михаиловић никако није био задовољан радом шефова војних мисија Велике Британије у његовој Врховној команди, па је крајем децембра дошао нови шеф мисије пуковник Стенли Бејли, да те односе колико-толико поправи.

Дражин испад у Горњем Липову

У црногорском селу Горње Липово код Колашина 28. фебруара 1943. дошло је до озбиљног „куршлуса“ између Михаиловића и пуковника Бејлија, шефа британске војне мисије. Михаиловић је на некаквој прослави „вероватно крштење новорођенчета“ у селу жестоко напао британску политику према њему и његовим четницима, иако је од западних савезника добијао помоћ и био њихов штићеник. а истовремено на широком фронту сарађивао са окупатором, посебно са Италијанима од којих је такође добијао, не само значајну, већ и обилну помоћ у наоружању, нарочито муницију, храну, опрему. Истовремено је широко учествовао са њима у нападима на Титове снаге.¹⁹

О том Михаиловићевом „говору“ у Горњем Липову пуковник Бејли је детаљно обавестио своје предпостављене. Наводим само изводе из Бејлијевог извештаја:

„...Михаиловић се користио овом полузваничном приликом на одржи једну незваничну здравицу, веома огорчену тираду против Британаца и Американаца и против сарадње са савезницима уопште. Тирада је трајала готово 30 минута...

б) Енглези га (Михаиловића пр. Ј.Р.), стално понижавају и као народног вођу и као извор обавештења својим одбијањем да прихвате његове извештаје без накнадне потврде из независних извора.

ђ) Америчка штампа и демократија откриле су своје идеје према Европи и своје огромно жалосно непознавање југословенских прилика и струја на Балкану, својом издајничком денунцијацијом четничког покрета...

...Нека савезници утуже да нишШа шШо они моТу учиниШи, или шШо преШе да ће учиниШи, неће одвратиШи Србе од њихове заклеШве и свеШе дужносШи да искорене парШизане... (подвукао аутор).

ж) Све док Талијани буду једини извор помоћи, савезници не могу ништа учинити да он (Михаиловић) измени свој став према Талијанима. Његови непријатељи су: партизани, усташе, муслимани и Хрва-

ти. Кад буде свршено са њима, он ће се обрнути према Немцима и Та-
лијанима..."²⁰

То је био „вероломни испад“ према савезницима и њиховом званичном представнику. После тог догађаја Бејли је „премештен“ у суседно село Доње Липово где су већ били у некој врсти заточеништва мајор Бил Хадсон и капетан Чарлс Робертсон. Пуне две седмице Михаиловић није одржавао никакав контакт са Бејлијем.

Тај Бејлијев извештај изазвао је много буре у британско - Михаиловићевим односима и у односима Велике Британије и краљевске емигрантске Владе др Слободана Јовановића. О том шта се све дешавало, и тек после месец и више дана, биће речи касније.

Шта четничка документа говоре - о четницима и њиховим „борбама“ у бици на Неретви и даље, све до реке Лима, односно до битке на Сутјесци?

Све је ишло уз велику помпу и припреме. Део четника је бродовима превезен од Метковића до Сплита, а одатле возом у Книн за ојачање трупа у Лици. Највећи број јединица посео је леву обалу Неретве, док су васојевићки четници, нешто касније, камионима транспортовани до Калиновика. И Михаиловић и његови најближи сарадници унапред су се извињавали (како у депешама тако и у наређењима) да је дошао час да се „комунисти“ коначно униште, да ће бити сабијени „у мишоловку“ у кањонима Неретве. Међутим, њихове процене и наде биле су, како ће се видети, лоше, понекад катастрофалне.

Мајор Захарије Остојић, који је из Калиновика водио оперативне послове у истуреном делу четничке врховне команде - а Михаиловић остао у Горњем Липову - у депеши „Иштвану“ (Петру Баћовићу) од 27. фебруара 1943. године јављао је да је „морал трупа одличан“ и да ће „ваш напад комунистима доћи врло незгодно“ *Треба их уништити по сваку цену и то без милости, па онда нека им певају Лондон и Москва колико хоће...* Према Немцима будите обазриви, али смо јачи и од њих..²¹

Нешто раније, у савезничке земље почеле су стизати вести о томе да се само Титова Народноослободилачка војска бори против окупатора, а да су четници готово целе 1942. године, преко Би-Би-Сија, давали лажна обавештења и себи присвајали партизанске борбе. Сад се све почело разоткривати, а зато „Иштван“ алудира на Лондон и Москву који „певају“ партизанима. Није умео да призна, чак ни да процени да су четници колаборацијом и слугањством окупатору почели озбиљно губити у свету, код савезника.

Кроз два дана, 1. марта, опет Остојић храбри своје команданте: комунисти су имали катастрофалне губитке, наши су „планови одлични, расположење наших одлично“. Међутим, ускоро ће се видети - да

су им планови били промашени. Колико су четнички „стратези” - иако школовани генералштабни официри као што је Остојић, били реални у својим проценама убедљиво ће показати како је тај исти „Заре” (Остојић) наопако проценио рушење мостова на Неретви и ангажовање јединица 2. пролетерске дивизије, које су претходно биле прешле на другу обалу Неретве, у противудару према Горњем Вакуфу, односно у бици за рањенике. Не чекајући да види како ће се завршити тешке борбе ГОГ (Главна оперативна група НОВЈ) и Немаца око Горњег Вакуфа и у долини Врбаса, мајор Остојић брзоплето закључује:

„Богу хвала, изгледа да смо комунисте поШукли

Како су их „потукли” види се из чињенице да су се те исте јединице НОВЈ, пошто су сузбиле Немце чак иза Горњег Вакуфа, поново сјуриле на Неретву, почеле је успешно форсирати и потпуно изненадиле четнике. Добросав Јевђевић, у депеши „чика Бранку” (Остојићу, од 4. марта, прим. Ј.Р.) толико је изненађен поразима четника, да буквално кука, јер не може да се снађе у свему што га је снашло, па тражи, веровали или не, своју сопствену смену:

„... Мени Шачно учинићеш услуТу, ако предложиш Господину минисШру да ме разреши дужносШи, јер сам крив, Баћовићу, Баји, Теби и свакоме”²³

Војислав Лукачевић, који се „прославио” колаборацијом са Италијанима и Немцима, кога су ти „савезници” прозвали четничким „ђенералом”, а Дража у једној депеши записао, како је већ наведено, „да Воја заслужује сваку похвалу”, 9. марта извештава Остојића „да су партизани прешли Неретву, да су заузели Крстац, Никола Бајовић разбијен, да ја крећем аутом напред...” и на крају: „Ово је била критична ноћ за мене...”

Каква је паника била захватила све не могу ти описати о томе ћемо разговарати када се будемо видели, ако се икада видимо”.²⁴

У том паклу, када четници губе борбе око Неретве, настаје расуло и дезоријентација. Остојић извештава Михаиловића о покушају атентата „на Бајовог капетанаЈововића”, па да има случајева „бекства из борбе по 20 - 30 људи”, па да је „наредио да се коловође стрељају, остали разоружају и затворе. И закључује:

„... Молим ваше мишљење да ли да сШрељамо све беТунце из борбе”...²⁵

Већ 8. марта Остојић панично обавештава Михаиловића:

„... НеспособносШ команданаШа и сисШемаШско сабоШирање извршења наређења доводи ме до беса. Сваки мој план до сада је пропао... Бићу принуђен да све команданШе сменим и сШавим под преки суд за сабоШирање Врховне команде

Четници се осипају, преки судови и стрељања...

Сутрадан је Остојић, бесан и на себе и све око њега, панично тражио чак преки суд прво за себе, па за остале:

„Господине министре, једино због неислушносци, неспособносци и немарносци командног елемента дошло је до продора комуниста код Јабланице и разбацаносци снага на јужном делу фронта. Услед ове ситуација је врло озбиљна, а командант продужавају са непрекидним Трешкама. Пошто сам увек примао и примао одговорност за све послове којима руководим, а осећам своју кривицу и кривицу пошчених ми командана за непотребно пале жршве код Јабланице и неповољан обрш ситуације, ја вас молим да одредиш специјалан преки суд прво мени, а пошом осшалима. Долазе у обзир војвода Јевђевић, мајор Радуловић, пуковник Сшанишић, и мајори Паншић, Гојнић и Баћовић. Молим да суд најсавесније ушврди одговорност и кривице сваког појединца и на лицу месца казни све кривце...”²⁶

Шта је било од преког суда - не зна се. Ипак, сви су „остали живи”, јер се и даље појављују у депешама и наређењима. Није ништа „фалило” наравно ни Остојићу, сем што је, видеће се то доцније, у паници из дана у дан „певао исту песму” и бежао пред јединицама Народноослободилачке војске. Већ 11. марта опет Остојић (пошто је похвалио Лукачевића - „Воја је сјајан”), кука о расулу и бежању четничких јединица:

„Касаловићев корпус у расулу... Пола му побегло. Ухватио сам 50 код Улога. Све ћу их стрељати. Беже у групама кући. Нека их Павлови похватају и учине потребно. Павле нека упуту 2.000 свежих да извршимо попуну и смену уморних...”²⁷

Чудо једно откуд толики бес генералштабног пуковника Остојића? Како није могао да процени да мобилисана четничка маса, којој су рекли да је воде у борбу прошив усшаша, неће да се бори. Нема мотива. Погрешно је силом заокупљена и просто натерана у борбу. А таква маса, таква „војска” једва чека погодну прилику да се извуче, да побегне, јер се не зна ни због чега треба да ратује ни за кога се бори!

Сутрадан, 11. марта, мајор Баћовић (кога је Остојић предвиђао да стави на преки суд) јавља супротно о Лукачевићу од онога што је Остојић јуче писао Дражи: („Воја је више него сјајан”)

„... Група капелана Јукачевића, у којој је поред домаћих Босанаца било и Црногораца, разбијена је и расшурена. Обе дурми-Шорске бртаде и Санџаклије издали су, јер су јавно изјавили да

неће да се боре против својих синова, сесШара и браће који се налазе у редовима комуниста. При наласку комуниста исШе су поздрављали сШиснуШом песницом са узвиком 'СмрШ фашизму>...' Ж

Остојић те вести прослеђује Михаиловићу 12. марта и каже:
„ДурмиШорски корпус побеТао скоро цео. Услед непрекидних борби осШављен сам и Војин корпус почиње да се осипа...”

И даље јавља да покушава са 2.000 Бајових четника да затвори продор преко Главатичева и да сакупља бегунце. Тражи Ђуришића да крене камионима до Невесиња или до Чајничка, па онда пешке, „са јуришним батаљонима.” Моли да се најхитније мобилише бар „још 4.000 првокласних бораца”. А „у закључку” тражи:

„... Без свежих снага, са садашњим трупама бојим се да продор нећемо спречити. То би био велики шамар за нас...”

Потом запошљава јединице да „хватају и враћају бегунце”, за које ће се применити оштре казне „да се заплаше остали”. На крају, докле стиже и какве размере захватају та бежања, Остојић 12. марта извештава:

„Позади Главатичева стварам фронт за хватање бегунаца”. Сутрадан допуњава ту своју кукњаву, јавивши - да се „Војин корпус деморалисан и у распадању повлачи од Главатичева...”

Све бежи и ко хоће и ко неће да се бори, јер не зна - за кога. Све је у распадању. Само Остојић, на крају телеграма „зачињава” ситуацију паролом „победа је наша”?! Ни у таквом стању ствари није могао ништа реално да процени пред каквом се катастрофом налазе четничке формације?!

И следећег дана, 13. марта, Остојић је и даље у паници. Стално шаље депешу за депешом о расулу четничком, бегунцима, дезертерима, претњама:

„... Јуче су 200 људи из ВишеТрадске бриТаде оШказали послушностШ и оШишли кућама, иако су били у резерви. Имам само 100 људи сиТурних и нисам у сШању да средим веће Трупе. Никићу (Бајоу Дрински корпус) сам наредио да их сачека и разоружа. Грубач оШишао ка ГлаваШичеву да враћа беТунце и скоро све Војине враШио...”²⁹

Сутрадан Остојић више пута понавља да треба подизати морал бораца. (А како ће га „подићи” кад му скоро сви беже или гледају да умакну). Узда се у Ђуришића, стално њега спомиње, па завршава депешу:

„... Али мислим да ћемо посао лако извршиШи само ако Павле сШине на време.”

Видеће се то касније. Павле је стигао, а са његовим трупима и Дража у Калиновик, да ли на време или не, и то ће се видети. Видеће се и то како је прошао. Врло брзо. Остојић је још 15. марта издао строго наређење Баћовићу „које се мора извршити без икаквог изговора“. Реч је о „скраћивању фронта“ (тако треба војницима и старешинама објаснити), а у ствари реч је о повлачењу или бежању пред ударима јединица Народноослободилачке војске. У последњој 5. тачки наређења Остојић одређује:

„... Схватите тежину ситуације и хитну неопходну потребу да се ово одмах изврши. Од брзине ваше! рада зависи да ли ћемо спасити Невесиње и Калиновик“³⁰

Остојић је од мајора Боривоја Радуловића 18. марта добио још један телеграм о дезертерима:

„ДезерШери црноТорских јединица при повраШку у Црну Гору сШраховиШо пљачкају успуШна српска села. Одводе коње, Јоведа и овце, носе девојачко рухо и све шШо наћу да ваља. Јуче је једна Јрупа испреТла волове људима, клала их на очиТлед домаћина и пекла, шШо нису ни парШизани радили прошле Тодине. Молим наредиШе црноТорским Траничним власШима да се сШварри (опљачкане) и сШока враШе овдашњој сироШињи“³¹

Потом, јављајући о стању јединица под његовом командом, Радуловић дописује и ове појединости:

„... Код Весковића само око 400 бораца, остало несигурно или се разбежало. На Никшићку не треба више рачунати, јер они никога не признају и сви су побегли у Црну Гору, пљачкајући успут све од мештана... Команданти кажу да су неспособни ма шта ураде...“ И на крају, Радуловић описује расуло својих четника вешћу - да код њега стиже „пук Талијана са артиљеријом“.³²

На њихову жалост ни „Талијани“, како то четничке старешине записују, неће им помоћи. Сви ће наставити да беже, јер им Павла, „последње узданице“, још нема. Тога дана кад је Радуловић слао извештај Остојић је већ био у Калиновику. Тамо му је у помоћ дојурио и Дража са Ђуришићевим Васојевићима - 2.314 четника да бране положаје код Калиновика „по сваку цену“. Отуд се јавља и Михаиловић наређењем Бају Станишићу и Петру Баћовићу да „најенергичније наставе надирање као што сте већ известили“ (а у ствари одступају). И, на крају, наређује, веровали или не - да се бивши заробљеници четници, које су партизани заробили, па ослободили - „затворе у одвојене логоре“.

Логори за четнике које су партизани пустили из заробљеништва

„... Све пушене четнике из бољшевичког ропства зашворише у одвојене логоре далеко у позадину и не дозволише никакво мешање са људством ради спречавања ширења дефешизма због чега су их комунисти и пустили.

Докле иде та паника? Претвара се у страх од својих сопствених војника.

Нешто раније, 15. марта, Иштван је известио Дражу: о претходним борбама и наводио веома велике губитке „комуниста“, а своје дешетак пута мање и ел., па „закључио“:

„Морал одличан. Све дезершере сам казнио; нештрељањем, остале башињањем и разоружавањем појединаца. Од разоружаних 180 Пивљана доделићу оружје поузданим борцима. Весковићева колона смањена на 850. Његових 110 које је врашио са иоложаја као болесне упутио сам у Невесиње... Победа је наша...“³⁴

Тешко је све ове оцене и квалификације сврстати једну до друге, у неки логични ред - да међусобно не штрче. Морал одличан, а дезертера на претек, које или стреља или разоружава! Стално губи, одступа, а „победа је наша“, јавља?! То је, разуме се, за пропаганду и „морал“ који не само да није „одличан“ него никакав?

Три дана касније, Иштван је обавештавао Михаиловића да су се Весковићев одред и Никшићка бригада разбежали тако да су се пратећи делови налазили код Фојнице, у Гацку и другим местима. Обе Дурмиторске бригаде и Санџачка раније су напустиле положаје... „Блажо ме молио да све његове разоружам“.

У другој депеши од 19. марта Иштван јавља да су „комунисти“ заробили 90 Црногораца, од којих су 10 старијих пустили, „остале задржали, нису никог убили“. О својим трупама, опет само лоше. Пише:

„Весковић који је савршен и одличан официр, каже да ће да изврши самоубиство ради бедног држања своје трупе“.³⁵

И Врховну четничку команду већ хвата паника, сумње нема. Михаиловић - из Калиновика, пошто је закључио да се четници не могу одржати - наређује хитно да чак из Србије - дође појачње. И то одмах:

„... Нека Милутин Јанковић, Божо Јаворац и Урош Катанић сваки са 500 наоружаних људи пушкама и пушкомитраљезима без коморе дођу и то: Јанковић у Жабљак, Јаворац у Шаховиће, Катанић у Колашин. Нека крену час пре, пошто комунисте јуримо са свију стра-

на да им не дамо времена да се ма где задрже. Јуримо их као ловачки пси лисице... Катанићу, Јаворцу и Јанковићу понављајте свакодневно ово наређење док крену. Известити кад крену."³⁶ (смешно. Јуре његове четнике пролетерске и ударне бригаде, а не они - њих.)

После тог позива, у немогућности да зауставе противника, буквално беже из Калиновика, јер их је „заобишла“ 2. пролетерска бригада и заузела суседно село Јелашце. Дража се у паници „склонио“ у Фочу, код Италијана!

Иштван се, 24. марта жали - да не зна „шта је са Чичом“, да нема везе са Калиновиком (тамо је био Дража), нити са Бранком и његовим трупима. Пре неколико дана чак је и Дража прогласио одсудну одбрану - и да ће Калиновик бранити „по сваку цену“. Међутим, тога дана када га је Иштван тражио, када није знао „где је Чича“, тај „Чича“ јавља Иштвану:

„Због обиласка Калиновика пре Улога, Лелије ка Ђуренцу (вероватно Ђурево) напустићемо Калиновик и паралелно јуримо комунисте образујући одбрану Санцака и Црне Горе... Ради знања на путу су 5.000 првокласних бораца из Србије овамо...“³⁷

И опет обмана својих команданата. Наручио је тројицу својих команданата из Србије (Катанић, Јанковић и Јаворац) са по 500 бораца, а сад јавља да ће доћи 5000 и то „првокласних бораца, а не зна ко су и какви су борци и да ли ће их доћи колико је наручио. Сами себе обмањују. То се претворило у стил четничког руковођења.

Али у том општем одступању, бежанији испред Народноослободилачке војске Дражу море и друге муке. „Ошинуо“ га Милан Грол, министар спољних послова емигрантске владе који је у говору поводом годишњице 27. марта споменуо и партизане „који се крваво боре“ па разгневиен поручује др Слободану Јовановићу:

„За председника Владе следеће: У говору од 26. марта г. Грол, поред југословенске војске помиње и крваве борбе југословенских партизана...“³⁸

Потом Михаиловић „оспе паљбу“ по партизанима, односно по његовом жаргону по комунистима и Титу све измишљено, лажно и грубо, па саветује - кад већ истичу „Јосипа Броза као народног борца“ - да га одвоје од њега, Драже. Истини за вољу ово је тачно оценио.

Два дана касније, 29. марта Дража се окомио на кукавичлук многих старешина. Јер, стално се и он и његови други команданти хвале да су „комунисте сатерали у мишију рупу“, а они их непрестано гоне даље на исток. У ствари, те „оцене“ су биле искључиво пропагандног карактера. Претерали су их и преко Дрине. У таквој ситуацији Дража пише „свима“:

Увиђам да је за све досадашње неуспехе кривица до кукавичлука мноТих старешина и мноТих војника. Бајови су се држали више неТо бедно. Кад се ово заврши мноТе ћемо иосмењивати

Баћовић: „Сваки дан стрељам!...”

Тога дана јавио се и Цветић, командант Јаворског корпуса - да он и Катанић са Студеничанима и Моравичанима крећу 31. марта. Јаворца тврдокорног и бандоглавог, који понекад никог није слушао, „изгубили”. Катанић му послао два наређења, али њега нема, па нема. Видеће се касније шта ће бити од Дражиних „5000 првокласних бораца из Србије.”

Из дана у дан - све је више кукавица у Дражиним депешама: ужасно рђав старешински кадар. Само мало старешина најхрабријих, остали су „кукавице”. Па на крају: „Смењујемо све кукавице”!

Остојић 1. априла јавља да Бајо својим кукавичлуком батаљоне „претвара у руљу паничра”. А Иштван (Баћовић) - у том хаосу, неред и непослушности - протестује:

„... Нити сам тражио, а нити тражим да ме спасава Бајо, а још мање Павле. Имам право да мислим и да размишљам. Нисам наиван да не знам и да не видим ситуацију... Павлову помоћ нисам осетио. Знам тачно да је на Дрини. ЧиШава села сам сиржио... 170 имам у заШвору. Сваки дан сШрељам...”⁴⁰

Ови подаци из Иштванове депеше говоре веома упечатљиво: Читава села спржио (хоће рећи спалио), сваки дан стреља! Права правцата слика шта четници чине и како сведоче о себи. Човек да не поверује да се спаљују читава села и да се „сваки дан стреља”.

Потом Иштван јавља да ће он и старешине, после завршетка борби, поднети оставке. Кукавице беже, а интересују се само за одликовања. Председник владе у егзилу упутило је 12. марта депешу у којој јавља да је генерал Де Гол одлжовао ваздухопловце за ратне заслуге ратним крстом: Андру Павловића, Лозића (Миодраг), Остојића, Лалатовића и др. Баш у време кад су се, са Италијанима и Немцима уз помоћ у муницији, оружју и авиобомбардовањима и снабдевањем храном - борили против Народноослободилачке војске Југославије, Претходно је Де Гол одликовао и Дражу! Све лажно и срамно! На основу лажних података у предлозима⁴¹

Јевђовић 3. априла јавља да Баћовић овде води војску „стално на касапницу. Има огромне губитке. Ове трупе неће да се боре...”

Остојић пише Дражи да Колашинска и Пљеваљска бригада не само да се нису бориле него да су бежале. „Опет нам је Воја једина нада, јер ово друго је - мање - више неспособно”.

Све ове четничке заврзламе и хаос допуњава командант Нововарошке бригаде Вук Калаитовић 10. априла:

„ПошШо је све моје људсШво напустишиго положај и оШишло кући немојуће ми је посШупати по вашој жељи. МноЈо ми је жао шШо до краја нећу моћи учесШвоваШи са својим људима, сви су ме издали, који су имали везу са својим деловима, Ше сам Шако нашао досШа оШпадника, а људи се Шиме деморалишу и ево шШа су учинили...“⁴²

Ревносни Јевђо (иначе задужен за „сарадњу“ са Италијанима) писао је свим командантима у зони Невесиња 13. априла - да су он и његови четници „по трећи пут осрамотили своје заставе, војну славу и српско име... Већина трупа курвањски побегла са бојног поља испред непријатеља и бројно слабијег и слабијег наоружања... На коцки је наша судбина, Једни клеветали официре, други су преувеличавали снагу непријатеља, трећи су пијани бежали испред голих и босих, гладних и жедних Далматинских кукавица...“

Ко ће то разумети: беже испред гладних, голих, босих - а испред кукавица! Тек, углавном сви беже, сви су кукавице! Најупечатљивије је кад то кажу и записују сами четници, односно њихове старешине. То су права документа. Она сама говоре. А Ђузепе и Орел јављају 7. маја „да ће Кесеровић стрељати будуће бегунце“. Орел наређује да се „похватају сви бегунци“. У то доба и Остојић, ко зна по који пут, прекорева све своје потчињене:

„Код нас сШално замор и Јлад. А код комунисШа сШално одмор и ситосШ. Код нас без муниције, а они са муницијом. Бедно сШање... Фочанска бриТада крајње кукавичка

„Првокласни“ борци из Србије - побегли

У помоћ Дражиним „јуришним корпусима“ који су буквално бежали чак и преко Дрине стигао је Ђуришић са његовим Васојевићима. Ни то није могло зауставити остале четнике у одступању нити наступање јединица Народноослободилачке војске. Стигли су и „првокласни борци из Србије“ (никако не измишљених 5.000) које су водили Божо Јаворски, Милутин Јанковић, Урош Катанић и Предраг Раковић - Фрике. Они су образовали „фронт“ на Лиму (пошто по Дражином налогу Дрина није могла бити брањена „до последњег човека“), али су лоше прошли. И добри делови од оних „првокласних бораца“ бежали су читави батаљони и чете. Дешом од 13. маја 1943. године Леон (Давид Симовић Дача) је о тој бежанији јављао:

„Два цела батаљона и штабна чета Чачанске бригаде у броју од 123 наоружана четника побегли су кући. Сачекаши их у ДраТачеву и Шо у Миросаљцима и према Ивањици, као и на друТим моТућим правцима за прелаз кроз ДраТачево, разоружаши их и задржаши код себе у приШвору, а мене извесшиши о Шоме. Ако на позив мирним пуШем не предају оружје, пуцаши у месо... Ако се не ухваШе у пролазу похваШаши их код кућа и Шо Спасоја Оцокољића рез. пор., Дикана Величкивића наредника и Сима ПеШровића рез. поручника, сШарешине одбеглих јединица.“⁴⁴

Бежале су групе четника или целе мање јединице и из других четничких бригада (драгачевска, моравичка и др.). Током маја, после бежања из Калиновика, па из Фоче, Дража „се склања“ код Колашина, па кад су Немци разоружали Ђуришића и преко хиљаду његових четника, бежи у Србију са јединицама 2. равногорског (Раковић) и Расинског корпуса (Кесеровић). Крајем маја, у селу Брекову - код Ариља, по Дражиној одлуци, заклан је Божо Јаворски, због непослушности и „бежања са фронта на Лиму“.

Ликвидирање Божа Јаворског изведено је веома лукаво. Потпуковник Драгослав Павловић, шеф терористичких и диверзантских акција у Југославији и Душан Радовић Кондор, командант Златиборског четничког корпуса, отишли су у Катиће да изврше смотру четника Јаворског - у име Врховне Команде Југословенске војске у отаџбини. Кад је смотра извршена, Павловић је честитао Јаворском „у име Дражино“ на тако добро војнички организованој јединици и одличном наоружању. Том приликом Павловић и Кондор су уручили Јаворском писмени акт Врховне команде којим га Дража позива да „са двадесетак својих најодабранијих људи дође на састанак са Дражом у Брекову“. Околности под којим је Јаворски дошао у Бреково и како га је Дража ликвидирао описали су Милојко и Милан Ђоковић:

„Врховна команда Драже Михаиловића налазила се тада у кући Тадије Гачевића. Не знајући о чему је реч и не слутећи ништа рђаво, Јаворски је одабрао двадесет људи, узео двадесет аутомата, и дошао је са својим људима у кућу Петра Вујадиновића, бившег председника бјелушке опшгине. У међувремену су стигла двојица курира из Дражине Врховне команде да би заједно са четницима Јаворског дошли у Бреково. Кад су сви стигли кући Анта Стевановића у Брекову, затекли су већу групу четника Уроша Катанића, као и приличан број Дражиних официра.

Одмах после тога, саопштили су му да га Дража чека и да би одмах требало да пође до њега док се његови људи одморе. С Божом су, кренула четворица Дражиних официра, међу којима је од познатијих био Урош Катанић, Они су само имали пиштоље, а Божо је носио ма-

шингевер, пиштољ парабелум, три бомбе на каишу и каму. Кад су Јаворски и четворица Дражиних официра стигли у Осоје, у једну густу шуму где је била стража, командир страже их је замолио да ту оставе оружје, јер се код Драже не може с њим улазити". А кад су сви оставили оружје и пришли готово наспрам куће у којој је била Врховна команда, официри су повадили из цепова дотад скривене пиштоље, узели Јаворског за руке и свезали.

Ненаоружаног су га лако савладали, а затим везали и повела на стрељање. Јаворски је покушао да побегне. Чак је кажу, успео да покида ланце на рукама ударајући снажно о једно одсечено дрво, али је у трку налетео на заседу. Рањеном му је пришао Миле Козодер, родом из околине Чачка, у народу познати кољач, који му је камом одсекао главу. Затим му је одсекао и прст са руке да би могао да узме златан прстен.

Остали четници Јаворског, у кући Анте Стевановића, о свему томе ништа нису знали. Поподне је у ту просторију ушао Урош Катанић и са врата упитао: „Ко је најстарији међу војском Јаворског?

Јавио се Дмитар Чекеревац. Катанић му је гласно, да сви чују, пренео Дражино наређење да одмах оде код њега положина Божових пратилаца, само без оружја, а да друга половина остане да чува оружје, па ће касније - како је нагласио - бити примљена кад се прва врати. Зачас их је дванаест оставило оружје на једну гомилу, које ће чувати осам четника из пратње. После једног сата Катанић је поново дошао међу ову осморицу, уперио митраљез у други део пратње Јаворског, која је седела у кући, продорним гласом викнуо:

- Сви руке увис, сунце вам божије?

Док су четници Јаворског мислили да се он шали, гледајући га помало и кроз смех, кућа је била блокирана. Пошто су покупили целокупно оружје, Дражини официри су их потерали и позатварали у подрум."⁴⁵

Наредба Д. Михаиловића, о ликвидирању Боже Јаворског, коју је потписао потпуковник Драгослав Павловић, прочитана је свим четницима у Брекову.

Потпуковник Павловић обавестио је Уроша Катанића са су, осим Јаворског, још убијени: Момчило Ћосовић (његов брат), Косана Масларевић (његова љубавница), Дмитар Чекеревац, звани Поп, Љубиша Балмазовић, познати целат Јаворског и Славко Вујашевић (он је друго дана заклан у Пајевићима, у селу Бјелуши).

Тако су се четници кољачи међусобно обрачунавали. Дража Михаиловић се раније „одрицао" Јаворског, али га је опет прихватио. Чак га је и унапређивао, а међу четничким старешинама и похваљивао га зато што је био немилосрдан према комунистима. Међутим, никад му зато није замерио зашто сарађује са Немцима или зашто је од-

лазио код Недића. За покољ у иароду, за пљачке, Јаворски никад није ни опоменут. А оног дана када је четничко вођство оценило да је Јаворски постао непослушан, кад није извршавао наређења, ни поштовао четничке „ауторитете" Дражи више није био потребан. Тада је проглашен и за издајника, пљачкаша, шверцера. Тек тада! И убијен, Управо, четници су му одсекли главу.

У четничкој агонији сталних пораза и губитака, непрекидног одступања, боље рећи бежања, када су после неуспелог „фронта" на Дрини последњим трзајима планирали да формирају одбрамбену линију на Лиму, Дражу је погодио један стравични бумеранг! После више од месец дана од његове неодмерне тираде у Горњем Липову против савезника и НОБ, а у корист Италијанима, коначно се, као гром из ведре неба, огласио моћни британски премијер Винстон Черчил и сручио убојите рафале на Дражу Михаиловића? Зашто се Черчил јавио тек после више од месец дана јер Михаиловић је одржао говор у Горњем Липову 28. фебруара? Највероватније да су за то време стручњаци из СОЕ и из британског Форињ офиса детаљно „проучавали" Дражу, као и све што се збива на тлу Југославије, ко води борбу против окупатора, а ко се ослања „на потпору" Италијана.

Черчил: „Михаиловић се удружио са италијанском окупаторском војском..."

Черчил се, наравно, није обраћао Михаиловићу, већ његовим наредбодавцима - екс краљу Петру II и председнику избегличке владе др Слободану Јовановићу. То писмо - нота, у његовој целини, мало је познато јавности. Објавили су га браћа Радоје и Живан Кнежевић 1981. године у публикацији „Слобода или смрт" у САД, а у нас недавно га је (као и Јовановићев одговор Черчилу и писмо Дражи) професор др Милан Лазић, као прилог, штампао у својој књизи „Равногорски покрет".

Черчил је био веома отворен. Познато је да су и дотад, како он лично, тако и Форин офис имали безброј тешкоћа са емигрантском владом, са неслогама у њој, посебно у међунационалним трвењима њених чланова. Зато већ у првој реченици истиче да је Влада његовог величанства узнемирена не само нејединством међу покретима отпора у земљи већ и „међу југословенским круговима на страни". Та разједињеност избегличке владе траје још од капитулације Краљевине Југославије, пре свега на националној и страначкој основи. Затим Черчил „прелази на ствар" директно и констатује - *да се Михаиловић „удружио" иосредно или непосредно, са Италијанском окупационом вој-*

ском". (А могао је да каже да је то учинио и са Немцима, преко свога миљеника Војислава Лукачевића, у бици на Неретви). Британци, међу њима и Черчил, дотад као да нису хтели да верују, или „није било време", да то објаве. Сада у Горњем Липову, Дража је открио своје карте, односно како записује Черчил, „признао и сам ђенерал Михаиловић".

Черчил се посебно окомио на Михаиловићеву грубу и неодмерену тврдњу „да се ЕнГлези сада боре до иоследњеГ Србина у ЈуТославији...", Те да су „краљ и Влада сШварно заробљеници ЕнГлеза"! Исто тако и тврдњу „да су његови непријатељи партизани, усташе, муслимани и Хрвати", па „када буде са њима рашчистио, он ће се окренути на Италијане и Немце". И с правом записује:

„Влада Његовог величанства је запрепашћена када је видела реакцију Михаиловића о томе шта је чинила за његов покрет и владу". И даље Черчил јасно и сасвим отворено закључује:

„ Она (Влада В. Британије, прим Ј.Р.) никада не би моТла оправдаШи ни пред бриШанском публиком ниШи пред својим друТим савезницима насШављања пружања помоћи једном друТом покреШу, нији се вођа не усШрунава да јавно изјави да су неки непријаШељи њеТови савезници - да ли привремени или сШални беспредмеШно је и да њеТови непријаШељи нису неманки и иШалијански напади њеТове земље, неТо њеТови земљаци ЈуТословени, а Главни међу њима људи који се у самом овом ШренуШку боре и дају своје живоШе да ослободе њеТову земљу од јарма сШранаца". (подвукао Ј.Р.).

И напоследку, најтежа Черчилова оцена Михаиловићеве горњолипвачке „тираде". У ствари, то је била и отворена претња, јер је Михаиловић био члан емигрантске владе и једини који се налазио у Југославији. Британски премијер, обраћајући се Краљу и Слободану Јовановићу, процењује:

„... Ви ћеШе, уверен сам, увидеШи, да, ако ђенерал Михаиловић није вољан да промени своју полиШику како према иШалијанском непријаШељу, Шако и према својим јуТословенским земљацима, може се показати поШребним да Влада ЊеТовоТ ВелинансШва ревидира своју садашњу полиШику фаворизовања ђенерала Михаиловића и искљунење осШалих покреШа оШпора у ЈуТославији..." (Подвукао Ј.Р.)⁴⁶

Ову Черчилову поруку - претњу, врло убедљиву и веома јаку, нису озбиљно схватили ни Слободан Јовановић (ни његова Влада коју је он читав месец дана „вукао за нос" кријући Черчилово писмо - ноту), а Михаиловић посебно. Он је живео на „слави" савезничких по-

хвала које су биле плод комбинаторике др Слободана Јовановића и лажне четничке пропаганде у иностранству. Његов говор у Горњем Липову, груб напад на Велику Британију, био је почетак краја четничке погрешне и тврдоглаве политике. Одатле почиње права Дражина ерозија у међународним размерама. Готово је несхватљиво да ни он, ни његова Влада, нису могли озбиљно да схате - да са Черчилом нема шале, поготово кад га неодмерно и исконструисано „нагазе"! Његову претњу - да може престати фаворизовање четништва у корист другог покрета отпора који то по својој борби заслужује - Дража није умео да процени. Како и зашто? Био је човек са војним и дипломатским искуством. Морао је знати да у томе, поготово у ратно време, нема шале. А изгледа, није знао. И та Черчилова процена - претња око „престанка фаворизовања" Драже, брзо се остварила. Већ крајем маја те године Велика Британија упућује своју прву војну мисију у Врховни штаб Народноослободилачке војске Југославије, која је са Титом прошла сурове дане у бици на Сутјесци (шеф мисије капетан Стјуарт је у тој бици и погинуо) и брзо дала тачне и поуздане податке о томе - ко води непрекидну борбу против окупатора у Југославији.

Јовановић је брзо, ад хок, 6. априла, одговорио Черчилу. И то пре него што ће добити било какав одговор од Драже, а Черчилово писмо је задржао само за себе, није с њим упознао ни чланове своје владе, што му приговара и Милан Грол у свом „Лондонском дневнику". У Гроловим записима у поменутој књизи, 3. и 5. априла 1943. године, читамо његове јетке редове:

„За годину и по дана ниједну депешу Дражи ни од Драже овамо прочитао нисам...

Подносно сам понижење да не знам ни једну депешу од Драже ни о Дражи. Остајући сам - Слободан се заплео као пиле у кучине..."⁴⁷

После неколико дана Грол бележи - да је од Едварда Бенеша, председника Чехословачке у емиграцији, сазнао да је „Черчил упутно неко писмо Слободану", а овај га крио не само од Грола него од свих чланова Владе. То је очигледно била нота - писмо о Дражином инкриминисаном говору у Горњем Липову.

У том одговору Јовановић је и млак и снисходљив. „Дубоко сажаљева изразе које је Михаиловић употребио против Велике Британије". Па одмах „прелази у одбрану" и наводи да Дража „у својим савсим скорашњим извештајима одлучно одбија од себе све оптужбе о сарадњи са Италијанима". Таква тврдња веома чуди, јер је Михаиловићева колаборација са Италијанима била позната, наравно не у свим појединостима, како у Југославији, тако и у западном свету. међу савезницима, ма колико се пропаганда у југоемигрантским круговима и у

Великој Британији и у САД упињала да је оспори. Пре свега била је позната влади Велике Британије, а сам Михаиловић је ту колаборацију признао на спектакуларан начин у Горњем Липову. То све спада у домен дипломатије, где нема - једном признаш и документујеш, а сутра поричеш. Друга је чињеница што су сви фактори за ту колаборацију знали, али су се понашали као прави ђутолози. Сад ју је Дража признао, па како онда да је др Слободан Јовановић пориче? Поготово што је Черчил шеф војне мисије код Драже, у ствари обавештајац пуковник Бејли, све потанко дојавио својој влади. А прво правило у раду обавештајаца је да све мора почивати на чињеницама, на провереним подацима.

Једино светло место, ако се тако може рећи, у Јовановићевом писму Черчилу јесте она реченица о међусобним борбама Југословена; односно између четника и партизана:

„Борба између неШника и парШизана јесШе несрећа, јер на крају крајева служи само циљевима непријатеља...”

Али Јовановић неће макар да обећа Черчилу, домаћину Југословенске владе и краља Петра II, да ће се доследно и без резерве заложити да та борба престане, да ће удруженим снагама гонити непријатеља из Југославије. Наравно, није хтео макар да призна да се најмање половина свих четника на тлу Југославије тих дана борила против Народноослободилачке војске Југославије заједно са Немцима и Италијанима у истом фронту у бици на Неретви. Дакле, нема сагласности са савезницима у борби против окупатора.

На крају, др Јовановић се дипломатски захваљује Черчилу (какви ли ироније) „на инШересовању за Шешкоће јуЈословенске владе” а онако тежак испад Михаиловића у Горњем Липову према савезницима као да није ни постојао? Нема у Јовановићевом писму ни напомена, ни макар обећања, ако не моменталне и енергичне одлуке да се Михаиловић строго укори због издаје, да му се запрети сменом, тренутном сменом са дужности! Боже сачувај, да се тако нешто уради, што би рекао народ! Боље рећи, нека иде - како иде, па где се стигне.

Кад се цело писмо макар површно ишчита стиче се утисак да га није писао правник и писац таквог реномеа, председник Академије наука и тадашњи премијер емигрантске Владе др Слободан Јовановић. Био је то танак ниво резоновања и закључивања. Тај и такав ниво анализирања догађаја и људи, и закључивања о њима, то је сасвим сигурно, допринеће његовом скором капитулирању - смени као премијера емигрантске Владе, као и Дражином постепеном, али сигурном посртању и у међународним, савезничким релацијама.⁴⁸

Дражини лажни извештаји да партизани сарађују са усташама

Одговор Михаиловића, упућен 16. априла, био је катастрофално лош и по садржају и по тону. Иако је требало да одговори на оно за шта је „ухваћен на делу“ као кривац, писао је политички неодмерно, чак понекад и прстачки. Иако се обраћао представнику своје владе, преко њега и суверену у кога се клео и у чије је име одлучивао, ни у овом случају није показивао готово ништа од дипломатског искуства и одмерености. Сам садржај писма то најбоље потврђује:

„Категорички одбијам да сам рекао да су Италијани наш прави извор помоћи. Казао сам, међутим, да су Италијани мој магацин оружја кога ћу ја кад дође дан, од њих отети и то ће бити наше оружје којим ћемо свом снагом ударити на њих и на мрског Немца од којих нам ни један не може жив умаћи.

Нисам рекао да нам Немци и Италијани нису главни непријатељи. Напротив, зна се да наша акција против њих никада није престала, нити ће престати. Наше снаге увек су против њих усмерене...”

Михаиловић, као да није био свестан шта је говорио у Горњем Липову, као да је „заборавио“ да су то Британци (Черчил и други високи функционери) убрзо сазнали и проверили преко својих служби које су помно пратиле шта се догађа у земљама окупиране Европе, посебно у Југославији. Он све, апсолутно све пориче, „категорички одбија“ - да је изјавио - да су му Италијани главни снабдевачи, као ни да се „Енглези боре до последњег Србина“ итд. Све што му није одговарало, порицао је, „као да му се ништа није догодило“, као да ништа није рекао. Он „најодлучније одбија“ сумње о лојалности савезницима. Само делић свега што је изговорио, „вадио се“ - да није рекао „у виду говора нити на једном скупу, већ у једном ужем породичном кругу, о ручку приликом једног крштења... и где сам хтео да охрабрим људе да издрже...“ Али, на његову жалост било је доста сведока који су све то чули и видели.

Међутим, он се у свом одговору околио на „главног противника“, на комунисте. Устврдио је, поред осталог:

„Комунисти сарађују са усташама од којих примају оружје!...”

И даље: „Комунисти се и не боре против Немаца...”⁴⁹

Треба рећи да ово није први пут да Михаиловић овако квалификује Народноослободилачку војску (он каже „комунисти“, као што су тим жаргоном саобраћали Немци, Гестапо, Специјална Недићева полиција и др.). Приликом једне своје процене Главне оперативне групе Народноослободилачке војске Југославије под Титовом командом.

Дража је најпре порицао - да њих нема 20 и више хиљада, како је о томе обавештаван, већ до 6 или 8 хиљада бораца, а остало су, по њему: „Олош, усташе, Мађари, мошиновци, робијаши..." У том стилу је одговарао и свом представнику владе, вероватно озлојеђен што се све што је изговорио на рачун савезника, односно Италијана, сазнало и што су га „комунисти" потукли. Зато, треба рећи, да је и у овом свом одговору Јовановићу остао на нивоу лажне пропаганде и фалсификата. И као министар војни који обмањује (читај - лаже) свога премијера и краља! Ко се озбиљно бави историјом Другог светског рата на нашем тлу, Народноослободилачком борбом посебно, нитије нашао нити може наћи документ да су „комунисти сарађивали са усташама". Једноставно, Михаиловићева тврдња је - фалсификат. Напротив, његови четници у Босни, Херцеговини, на тлу НДХ, посебно у Лици и Далмацији су сарађивали са усташама. Постоје документи да су Дражини команданти склапали споразуме са Павелићевим снагама у више места у Босни: - у заједничкој борби против НОП-а: у Бања Луци, Скендер Вакуфу, Лопарима, Прњавору, Зеници, Врацима, Црњелову, затим његови команданти: Бјелајац, Михаић, Врањешевећ, поп Ђујић и други у Далмацији и Лици. Чак има примера да су породице погинулих четника, у Павелићево време, добијале и пензије и другу помоћ из Независне Државе Хрватске!

Што се тиче Михаиловићеве тврдње да се „комунисти не боре против Немаца" и то је, шта друго рећи него потпуна лаж, фалсификат. Стално и непрекидно- народноослободилачки партизански одреди, односно Народноослободилачка војска Југославије борила се, од почетка устанка до завршетка рата, против окупатора, у првом реду против Немаца. Не само истраживач или историчар, него било који грађанин који барем површно познаје Народноослободилачку борбу, нема никакве основе да то тврди. Дража је, очевидно, иако невешто и провидно, хтео да борбу против окупатора које је водила НОВЈ - при своји за себе!

Четнички „носачки" и „коњоводачки" батаљони у бици на Сутјесци

Немци су били пред новом одлуком, да разоружају четничке јединице, после завршене операције „Вајс" (битка на Неретви). Они су већ почели привлачити своје нове снаге за извођење нове операције против Главне оперативне групе Народноослободилачке војске Југославије: да те снаге набаце на масиве Сивјајевине и Дурмитора, који су

врло пасивни, да их изнуре, опколе и униште. Поред осталих својих јединица Немци су за ту операцију довели и 1. брдску дивизију са Источног фронта, а 373. дивизију из Немачке, пук Бугара и др. Прикупљено је 8 немачких и италијанских дивизија, затим више артиљеријских пукова и неколико батаљона тенковских јединица, затим авијацију, као и усташке и домобранске снаге. Планирао је ангажовање и неколико четничких јединица под командом италијанских, односно немачких официра. У то време, у току припрема за нову операцију долази до једног издвојеног покушаја Немаца да преговарају са црногорским четницима и да један њихов део легализују уз своје јединице, да их користе у предстојећим борбама, па да их после завршене операције разоружају. У том циљу је потпуковник Хајнц, командант пука у дивизији „Бранденбург“, преговарао са мајором Павлом Ђуришићем у четничком штабу у Колашину. У току тих преговора Ђуришић се жалио Хајнцу да је четничко руководство нејединствено, да се Италијани „слабо боре“ против Титове војске, затим да је он спреман да се, са Немцима, бори до Титовог уништења, а онда да се стави Немцима на расположење и да иде на Источни фронт - да се бори против Црвене армије.

О том разговору са Ђуришићем Хајнц је послао извештај генералу ЈТитерсу, команданту немачких јединица у будућој операцији Шварц“, у коме, поред осталог, наводи:

„ ...10. 5. био сам у наводном Главном штабу Драже Михаиловића у Колашину да разговарам са четничким вођом Ђуришићем...

а) Дража Михаиловић од краја 1942. године није више у Колашину. Он губи присталице, јер би његова поли гика, због немачке надмоћности и строгости, довела до истребљења најбољих људи...

в) Ђуришић је називао Дражу Михаиловића несталим, по земљи лутајућим фантастом, кога је пропаганда уздигла у небеса и преценила! Једини озбиљни противник је Тито...“⁵⁰

Генерали Литерс и Јер (тада командант Југоистока) нису прихватили Хајнцов предлог о разоружавању четника и њиховом искористивању као легализованих јединица, јер су били уверени да ће и без њих „уништити Титове снаге“. Али, то је на своју руку, прихватио генерал Валтер Штетнер, командант 1. брдске дивизије. Он је направио и посебну „диверзију“ и озбиљно се сукобио са италијанским генералом Ронкељеом око разоружавања и „употребе четника“. Штетнер је 14. маја је изненада упао у Колашин и муњевитом акцијом - препадом и разоружао око 2.000 четника, а симпатизере партизана који су били у колашинском затвору стрељао. Врхунац те муњевите диверзије састојао се у томе што су Штетнерове јединице киднаповале Павла Ђу-

ришића и одвеле га у своју команду у Андријевицу. Око тога је дошло готово до претњи употребе оружја од стране Италијана. Ронкеља је бранио Ђуришића као свог опробаног савезника, а Штетнер давао жесток отпор, па се и Мусолини, уз Ронкељеа, залагао за ослобођење Ђуришића. Међутим, Штетнер је „добио у времену“, па је чак обезбедио и мали авион којим је Ђуришића транспортовао најпре у Београд, затим у Немачку, па одатле у један логор у Галицији. Нешто касније и тај „курцшлус“ је разрешен: Ђуришић је „побегао“ из логора, вратио се у Црну Гору у јесен те године, где је био опет четнички командант, сада под немачком контролом!

Лукави Штетнер, опет на своју руку, ипак је искористио део разоружаних четника за посебно учешће у бици на Сутјесци. Од разоружаних четника Павла Ђуришића, њих око 800, првенствено оних који су били родом из околине Колашина, формирао је два батаљона: један за ношење муниције и друге опреме за немачку војску по беспутним теренима, назван „батаљон носача“, а други који ће искључиво водити и опслуживати јединице товарних коња. Тај батаљон је назван „батаљон коњоводаца“. Ти „батаљони“ били су под командом немачких официра. Током првих дана операције „Шварц“ употребљене су још неке мање јединице, које су, за обавештајне и друге акције, ипак разоружали и Немци и Италијани 26. маја. Али батаљони „носача“ и „коњоводаца“ остали су до краја у служби Немаца.

На тај начин, мада разбијени од јединица Главне оперативне групе Народноослободилачке војске Југославије, четници су (иако војнички неславно) ипак учествовали у бици на Сутјесци. Поред тих обавештајаца „носача“ и „коњоводаца“, Немцима и Италијанима, као и усташама и домобранима, на посебан начин су се придруживале и поједине четничке јединице из Херцеговине и Босне, односно Црне Горе, и учествовале у убијању партизанских рањеника или изнемоглих бораца који су заостали иза борбених колона или се губили у непроходним шумама и беспућу. Тако су четници ухватили и убили и познатог песника Ивана Горана Ковачића, аутора чувене поеме „Јама“ - о усташким злочинима као и професора Београдског универзитета и члана АВНОЈ-а др Симу Милошевића.

О четничком неславном и стрвинарском учешћу у бици на Сутјесци, нека проницљива Црногорска „испевала“ им је „на лицу места“, песму која их упечатљиво слика:

*„Гледиш сам са врх косе,
Ђе четници самар носе...”*

Овакво „учешће“ дела четника у бици на Сутјесци, као и Дражино буквално бежање у Србију, са свим претходним догађајима

представља почетак краја четника и њихове неславне борбе. У једној својој изјави Тито је за четничке поразе у бици на Неретви рекао - да се од тада никад нису опоравили нити су представљали озбиљног противника.

Управо, Тито је ову своју оцену објавио у Билтену Врховног штаба НОВ и ПОЈ (јун - јул - август 1943):

„Дража Михаиловић је био ликвидиран баш у оним крајевима где је био најјаче засео, као на пример у Црној Гори, Санџаку и Херцеговини. Отада он више ништа не представља у војничком погледу, а политички се потпуно раскринкао”.⁵¹

Понеко, међу њима и поједини историчари, оспоравали су ту оцену. Четници су и даље, у првом реду, зато што су се низом споразума и уговора са Немцима о заједничкој борби против НОП. били јаки, нарочито у Србији, али не у Црној Гори, Херцеговини. Кад се томе додају и други елементи, као што су последице које су се сручиле на Михаиловића после његовог испада против савезника у Горњем Липову и савезништва са Недићем. Љотићем и нарочито са Немцима, очигледно је да су четници после дебакла на Неретви и све даље на исток до Лима, почели да пропадају, док коначно нису одбачени од западних савезника и од краља Петра II који их је позвао да се прикључе трупама Титове Народноослободилачке војске, док ће они који то не учине, вечно носити жиг издаје.

Немачки генерали Лер и Бадер и Драгиша Васић („Чича” број 2) оцењују Дражу као неспособног команданта

Много је написано, речено и неопорно доказано о учешћу четника у бици на Неретви на страни окупатора. У циљу сагледавања пуне истине вреди навести још два немачка извора који директно оцењују четничко учешће у тим борбама и њихов допринос „савезничкој”, одн. немачко-италијанско-ушашкој ствари.

Најпре генерал Александер Лер, командант Југоистока. У свом извештају Главној команди немачког Рајха за март 1943. године. говорећи о операцији „Вајс” (шифрован назив за битку на Неретви), наводи и оцену о ангажовању и доприносу Михаиловића у њој:

„Досадашње борбе Показују да је Михаиловић као војни командант затајио. Михаиловић сноси основну кривицу за досадашње неуспехе збој неправилне процене времена, простора и земљишта и збој тога што није искористио опште датс могућности...”⁵²

Други немачки генерал, Паул Бадер, тада командант Србије, у свом извештају за другу половину марта 1943. године наводи:

*„Снаге Драже Михаиловића нису положиле свој први озби.кан испит. Томе су допринели многи разлози: неспособност, кукавичлук, недостатак дисциплине код команданата, недостатак чврстој вођења војника и коначно, не од најмање важности, прецењивање борбене снаге властитих трупа с највиших командних места...”*⁵³

Како је Михаиловић ратовао на Неретви и како је „сваким предузећем” лично руководио најбоље показује писмо које му је упутно „Чича број 2”, одн. заменик Дражин. Драгиша Васић, јуна 1943. године. То писмо Васић је упутно Михаиловићу после пада Владе др Слободана Јовановића, као „успут” изричући врло тачну, иако циничну оцену Михаиловићевог командовања:

„... У појледу војничких ствари мени је потпуно схватљиво да сте их Ви водили сами, пошто поред себе нисте имали дорасле помајаче у војницима и способне сараднике, који би Ваше планове знали да спроводе. Ја овде изузимама одличне команданте као што су Баћевић, Павле (Ђуришић, прим. Ј.Р.) и Лукачевић, и нарочито мислим на последњу зимуну овојодишњу акцију и на ове Ваше сараднике у самој Врховној команди.

Ја ћу ово своје мишљење, у своје време, поткрепити чињеницама, јер све оне дојаћаје и оно што се збивало ја нисам преспавао, већ сам будно пратио и са пуно пажње помајао.

Само тако се мојло десити да, поред још неких узрока, Врховну команду у тим акцијама туче капетан Арса Јовановић (тада начелник Врховној штаба) и студент Пеко Данчевић...” (командант 2. прол. дивизије, прим. Ј.Р.)⁵⁴

Међутим, Васић није слутио колико ће га коштати ово поређење Михаиловићеве Врховне команде (између редова читај - њега лично) са командантима Народноослободилачке војске Југославије. Отада почиње његов пад и игнорисање. Већ јула те године Васић је био принуђен да своје дотадашње место председника Централног националног комитета препусти др Стевану Мољевићу (за кога је, иначе, у наведеном писму Михаиловићу написао да је „човек са менталитетом аустријског роба и са амбицијама врло мизерним, јер тешко болује од министарског положаја”). Од тада, јула 1943. Васић је далеко од Михаиловића, јер га је овај одгурнуо. Само га је „пустио” да говори на четничком конгресу у селу Ба, јануара 1944. И ту му је био политички крај.

Највиши немамки генерали на тлу Југославије у ратно време оцењују свог и италијанског савезника у бици на Неретви Драгољуба Михаиловића и тотално га урнишу. Значи, не пене га. И ускоро дошло је до разоружавања дела четничких јединица, најпре легализованих. То је и разумљиво - Дража Михаиловић као окупаторски савезник није се „показао“. А Васић, „Чича број 2“ га је дотукао!

Напомене

1. Зборник НОР (даље 36), том XIV, књ. 2, стр. 1023. Извештај Зигфрида Кашеа од 11. јануара 1943. године, министарству спољних послова Трећег Рајха о разговору са генералом Роатом и Антом Павлићем о ангажовању четника у бици на Неретви.
2. *Неретва - Сушјеска*, Зборник радова, стр. 15; „Ослободилачки рат Г“, стр. 362-3, 481-3.
3. Архив Војноисторијског института (даље А ВИИ), Ча 50/1, стр. 148.
4. А ВИИ, микрофилм, бр. Т-501, ролна 264, снимци 586-589.
5. Јозо Томашевић, н. д., *Четници у Другом светском рату*, „Либер“, Загреб 1979, стр. 197.
6. А ВИИ, 15/1-3, 281.
7. *Исто*, 23/8, 222.
8. 36 т. XIV, књ. 1, стр. 781, депеша бр. 2208.
9. 36, књ. 2, стр. 156-157.
10. *Исто*, стр. 431.
11. 36 XIV, к. 2, стр. 268, 269, 285, 382, 405, 421, 431, 434, 440, 478, 479. Михаиловић је стално негирао своју колаборацију са окупаторима, обмањивао је (читај - лагао) и емигрантску Владу и Краља Петра II. У телеграму 1598, од 1. јуна 1943. председнику Владе Слободану Јовановићу упорно га обмањује: „... Поново изјављујем да нити сам имао нити ћу имати ма какву колаборацију са Осовином и молим да се једном престане са сличним, незаслуженим примедбама...“ (36 XIV, к. 2, стр. 746).
12. А ВИИ, 33/9-1, 137.
13. А ВИИ, АЕБ, Ча, к. 163, рег. бр. 5/3.
14. *Исто*, к. 178, рег. бр. 45/6-4; Ча, к. 281, рег. бр. 18/1-4.
15. *Службене новине Краљевине Југославије у Лондону*, 23.03.43. Цитирају Радивоје Цветичанин и Сава Даутовић у „Повратку изгнаника“ (Слободана Јовановића), стр. 25, специјално издање „Вечерњих новости“, март 1991.
16. Цитирају Б. Латас и М. Целебинћ, н.д. стр. 341-2.
17. 36 XIV, књ. 2, стр. 182-5. Др Здравко Антонић (*Устаник у источној и средњој Босни 1941*), ВИЗ, Београд, 1973, стр. 471, записао је да су четници за непуна два месеца „убили у фочанском срезу око 5.000 мушкараца, жена и дјете и спалили више стотина муслиманских кућа...“
18. *Исто*, књ. 1, стр. 545 и 592. О том стравичном злочину - геноциду над муслиманским живљем - опширније у поглављу „Четници о себи“.

19. Михаиловић је у исто време, како је записао др Милан Лазић у свом делу „Равногорски покрет“, добијао помоћ: и од Велике Британије, и од окупатора - Италијана и Немаца, што представља нонсенс, мада му неки историчари - монархисти и његови заљубљеници то приписују у врлине! Таква оцена, сумње нема, не може им служити на част.
20. 36. т. XIV, књ. 2, стр. 976-979.
21. *ИсШо*, телеграм бр. 883, стр. 342.
22. *Исто*, телеграм, бр. 1005, стр. 349.
23. *Исто*, телеграм бр. 238, стр. 385.
24. *ИсШо*, стр. 403-4.
25. *Исшо*, депеша бр. 1953, од 2. марта 1943, стр. 430.
26. *ИсШо*, тел. бр. 2145, стр. 443.
27. *ИсШо*, тел. бр. 2299 и 2300, од 11. марта 1943, стр. 454.
28. *Исшо*, тел. бр. 2332, стр. 456.
29. *ИсШо*, тел. бр. 2382, од 13. марта 1943, стр. 462.
30. *ИсШо*, стр. 468-9.
31. *ИсШо*, стр. 485, док. бр. 94.
32. *ИсШо*, стр. 487, док. бр. 94.
33. *ИсШо*, стр. 494-5.
34. *ИсШо*, стр. 535, бр. тел. 2477.
35. *ИсШо*, стр. 546, бр. тел. 2532.
36. *ИсШо*, стр. 548, бр. тел. 2603.
37. *ИсШо*, тел. бр. 2681, стр. 553.
38. *ИсШо*, тел. бр. 2358, стр. 556.
39. *ИсШо*, тел. бр. 2808, стр. 563.
40. *ИсШо*, тел. бр. 2960, стр. 569.
41. А ВИИ, Ча, 281, рег. бр. 18/1-4.
42. *ИсШо*, к. 142, рег. ор. 2/1; 36. XIV, књ. 2, стр. 591, фуснота 7
43. 36 XIV, кн. 2, стр. 729, тел. бр. 2018.
44. *ИсШо*, бр. тел. 2106-7, стр. 735.
45. Група аутора, *Хроника Ивањице*, стр. 439-42; „Хроника Брекова“, група аутора, Чачак 1997, стр. 268-71.
46. Радоје и Живан Кнежевић, *Слобода или смрш*, „Сијета“ (САД), 1981, стр. 286-6.
47. Милан Грол, н.д. стр. 312 .
48. Др Милан Лазић, *Равногорски покрет*, Београд „Филип Вишњић“, 1995, стр. 286-7.
49. М. Лазић, н.д. стр. 89-90.
50. 36. XIV, књ. 2, стр. 1026-7. Документа немачког Рајха 1943. год.
51. 36. том II (билтен Врховног штаба НОВЈ, јул-август 1943).
52. А ВИИ, микрофилм, бр. Т-78, ролна 332, снимак 6. 290. 062-63.
53. А ВИИ, микрофилм, бр. Т-315, ролна 64, снимак 556. Прама томе и генерал Лер, немачки командант Југоистока и генерал Бадер, немачки командант Србије, оцењује Дражу као неспособног команданта. А поједини историчари (др Ђуретић) тврде да Дража није сарађивао са Немцима у бици на Неретви!
54. А ВИИ, архивски фонд Д. Михаиловића, В. к. -Н-74/1. Арсо Јовановић у то време је био у Словенији.

Нојбахер и фон Вајкс прописују услове борбене сарадње са четницима

У јесен 1943. године долази и до промене става немачког врховног командовања према четницима, па и самог Хитлера. Управо. Хитлер је радије остављао подручним командантима на сопствену процену како и колико да сарађују са четницима. Сада се та политика знатно мења. По Хитлеровој одлуци Немци треба да обједине све квинсличке формације и да их максимално искористе и ангажују у борби против народноослободилачког покрета. Велика овлашћења у том смислу добио је специјални опуномоћеник Министарства спољних послова Рајха Херман Нојбахер, који је у том циљу, октобра 1943. године, долазио у Београд. Он, по Хитлеровој одлуци и упутствима, уз сагласност са командантом Југоистока, организује све антикомунистичке снаге против НОП-а у Југославији. Нојбахеров посао није био тежак, јер су Михаиловићеви четници већ дотад широко и масовно колаборирали са Немцима, па је та сарадња сада добила „легалитет“ и подигнута на виши степен. Практично, ту сарадњу је организовао и спроводио командант Југоистока фелдмаршал Максимилијан фон Вајкс. Он је 21. новембра издао „Обавештење“ односно упутство својим потчињеним јединицама о колаборацији са четницима. Због његове укупне садржине и занимљивости појединих одредаба, „Обавештење“ је потребно интегрално цитирати:

„7. Као резултати Прејовора које већ дуже времена воде специјални опуномоћеник Министарства спољних послова и командант Југоистока са вођама четничких одреда склопљен је споразум о оружаном примирју ограниченом на одређен простор и повремено заједничко вођење борбе против комунизма.

2. Предуслов за овај споразум је (а оштеће и у случају склапања нових споразума) да четнички одреди:

а) Прекину са борбеним и саботажним дејствима против немачких оружаних снага и њених савезника који се са њима заједнички боре на свом земљишту и Муслимана,

б) Приликом учештовања у заједничким борбама против комунизма буду потчињени немачком командовању,

с) ирекину све везе са силама које се налазе у рашу са Немачком и да изруче штабове за везу тих сила,

А) дејствују у заједничкој пропајанди против комунизма.

3. Све официре шреба обавестити о следећем:

а) дасадашња забрана за сарадњу са четничким одредима и појединачним бандама заснивала се на чврстој оријентацији највишеГ четничкоЈ вође Драже Михаиловића да безусловно воде борбу против Немачке и њених савезника, од чеЈа се до сада није одрекао;

ћ) изјава појединих четничких вођа да желе да се боре против комунизма заједно са немачким оружаним снаЈама добила је нову пропорцију посматрања у светлу опште процене непријатеља и њеЈових позиција на простору ЈуЈоистока и спознаје да покрет комунистичких банди, који доказано прима идејну и материјалну помоћ од СССР, представља Јлавну опасност. ЗбоЈ тоЈа се морало приступити преиспитивању четничких понуда;

с) однедавна лојална оријентација појединих четничких одреда не сме се уопитити, јер још и данас четничке банде изводе препаде и саботаже;

Л) јединицама се и надаље забрањује да ступају у преЈоворе са четничким одредима. Појаве самовоље моЈу само да сметају везама које су успостављене од највиших војних и политичким установа и да тиме изазову велике штете за опште командовање на простору ЈуЈоистока;

е) локалне четничке вође, које се нуде да учествују у заједничкој борби, треба упућивати на најближе установе Абвера и Службе безбедности;

ј) пропајанду против четничкоЈ покрета треба обуставити; њено поновно оживљавање зависиће од развоја новонастале ситуације;¹

Очевидно, немачко-четнички разговори и преговори вођени су и пре издавања „Обавештења“. Исто тако, и процене Немаца и процене четника у неку руку су се поклопиле: требало је заједнички се борити против снага Народноослободилачке војске које су намеравале да се пробiju у Србију и помогну тамошњим снагама борбу за ослобођење. Ипак, ту има једна Вајксова „примедба“ према којој четници изводе „препаде и саботаже“. То је истовремено и констатација и приза-

ње да Михаиловићеви четници ни тада ни раније нису изводили организоване нападе, још мање некакве операције против окупатора. Те препаде на мање немачке јединице и одељења изводиле су поједине ниже четничке старешине на своју руку, у првом реду ради пљачке. У том погледу врло је карактеристичан извештај који потпуковник Милутин Радојевић, командант Сврљишког корпуса, шаље Михаиловићу, у коме стоји да се немачке и четничке колоне често нађу заједно, али да Немци ништа не предузимају, што се тумачи као њихова немоћ. И даље дословно пише: „Сврљишки корпус разоружава Немце, где год се са њима сусретне и разоружане пушта. Ово Немци знају и оружје предају одмах без икаквог отпора...”²

Немачко-четнички преговори које је организовао и водио Нојбахер, држани су у строгој тајности. Посредник у разговорима био је Милан Аћимовић. Са четничке стране учествовали су: потпуковник Миодраг Палошевић, помоћник инспектора четничких снага у Србији, капетан Предраг Раковић, командант 2. равнорског корпуса као један од најпоузданијих Михаиловићевих преговарача са Немцима, капетан Милорад Митић, ранији командант Златиборског корпуса и обавештајац и један од Дражиних „летећих официра“ за контакте са Немцима и мајор Павле Ђуришић, у то време командант Лимско-санџачких четничких одреда. О томе како је четнички покрет у то време „пливао“ и докле је загазио у немачко-четничким комуникацијама и колаборацији сведочи и извештај мајора Радослава Ђурића, команданта „Команде јужне Србије“ од 13. децембра 1943. године Дражи Михаиловићу. Он наводи саопштење Гестапоа из Београда у коме се каже „да се ових дана налази у Београду Палошевић као делегат за неке преговоре са Немцима у име Ваше и да је Кесеровић (Драгутин, прим. Ј.Р.) пришао Немцима и очекује се његов долазак у Београд“. У писму се, затим, наводи да Палошевић преговара са Немцима о пуштању кући заробљеника из Немачке и њиховом ступању у четничке јединице, па да се воде преговори између Драже Михаиловића и Немаца, али се не спомиње ни једна личност која у име ДМ те преговоре води.³

У вези са преговорима ево још једног документа о немачко-четничкој колаборацији. Капетан Душан Радовић - Кондор, командант Златиборског корпуса, 18. новембра 1943. године јавља Михаиловићу: „Стање је врло озбиљно. Капетан Митић (у то време један од координатора колаборације са окупаторили), пресвучен у цивилно одело, виђен је у Ужицу са Немцима. После је у једном немачком аутомобилу отишао, како кажу, за Београд, камо га Ви шаљете ради хватања неке везе и споразума“.

Свега пет дана потом, 23. новембра 1943. године, Радовић у депеши Михаиловићу пише да су неки четнички официри, по повратку из Београда, изјавили да је склопљен споразум са Недићем, који ће четницима дати оружје и муницију, а да је „по истој ствари Митић отишао у Београд!“⁴

Немачко-четнички споразуми о борбеној сарадњи у Србији крајем 1943. и 1944.

Четничко-немачка колаборација имала је врло широке размере. Како наводи историчар Душан Пленча (на научном скупу поводом 50-годишњице победе над фашизмом одржаном маја 1995. године у Београду), од новембра 1941. године до септембра 1944. Немци и четници, односно њихове команде, закључили су 19 споразума о заједничким немачко-четничким операцијама против Народноослободилачке војске Југославије. Сем тога, Немци и четници водили су 128 „здружених операција“ против партизанских снага. Та заједничка немачко-четничка дејства Хитлер је лично одобрио и условио да се „четничке јединице имају употребљавати само под командом немачких официра“.⁵

Убрзо после Хитлерове директиве, односно после Вајксовог „Обавештења“ долази до конкретних и врло опсежних немачко-четничких споразума које потписују Дражини команданти (одн. овлашћени представници) и Команда Југоистока или њени опуномоћени официри. Први у низу тих споразума, још пре Вајксовог упутства од 21. новембра, склопио је мајор Војислав Лукачевић 19. новембра са Немцима. После њега следила је серија више споразума које су са Немцима потписали Дражини команданти у Србији. Следили су споразуми потписани: други - 26. новембра, трећи - 14. децембра, четврти - од 23-25. децембра итд. Дакле, један за другим, плански, што ће рећи у једној општој кампањи и, сасвим сигурно, по директивама и немачке и четничке стране. Ти споразуми су резултат начелног договора на вишем нивоу, односно резултат договора делегација Драже Михаиловића и команданта Југоистока фелдмаршала фон Вајкса. Споразум између Лукачевића и Немаца потписали су капетан Милорад Митић и коњички капетан принц фон Вреде, обавештајни официр команданта Југоистока. Споразум мајора Николе Калабића и пуковника Јеврема Симића потписао је потпуковник Јанко Мијатовић; трећи споразум по реду лично је потписао капетан Милан Чачић, командант четничке Равничке бригаде, а са немачке стране капетан принц фон Вреде, а четвр-

Подручјау Србији обухваћена четничко-немачким споразумима о примирју. Поуздано је утврђено да је и Дражутић Кесеровић, командантрасинских четничких кортуса (као и неки други команданти) имао споразум са окупатором - Немцима о заједничкој борби против НОВЈ, али писмени документ није пронађен.

ти иотпуковник Љуба Јовановић Патак, четнички командант за источну Србију и мајор Милер у име Крајскомандантуре Зајечар.

Највећу територију о сарадњи „покривао“ је тзв. Лукачевићев споразум. Он је територијално био ограничен следећим местима. одн. рекама: Бајина Башта, река Дрина, река Тара, Бијело Поље, Рожај, Косовска Митровица, река Ибар, Краљево, Чачак, Ужице, Бајина Башта, Дакле, цела југозападна Србија, Санџак и део Црне Горе. Споразум Симић - Калабић обухватао је ондашње срезове: Посавина, Врачар, Гроцка, Подунавље, Јасеница, Космај, Младеновац, Оплепац, Орашац, Качер, Крагујевац, Гружа, Лепеница, Велики Орашац и Колубара и пет километара широк појас западно од железничке пруге између Обреновца и Горњег Милановца. Споразум је покривао целу Шумадију и читаво подручје око Београда, као и део Посавине и Колубаре. Чачићев споразум са Немцима обухватао је подручје срезова Параћин и Ћуприја и јужни део среза Деспотовац. Кроз то подручје пролазила је за Немце витална железничка пруга Београд-Солун, а на том подручју се налазе и четири рудника угља, важна за немачку ратну привреду. Споразум Љубе Јовановића обухватао је срезове источне Србије: Неготин, Салаш, Зајечар, Болевац, Књажевац као и јужни део среза Јабучевац, односно и територију рудника бакра Бор.

Као што се из територијалне покривености види, ови споразуми су обухватили више од пола Србије - од периферије Београда до јужне границе Санцака, сем ширег подручја Равне горе, одакле је Михаиловић давао директиве за колаборацију, а Немци га нису ни узнемиравали. За подручје Копаоника споразум је потписао Драгутин Кесеровић. За брижљиве и објективне аналитичаре разуме се и за читаоце, то је непобитан доказ да је колаборација четника и немачког (као и бугарског) окупатора, била потпуна и, што би народ рекао, достигала невероватне размере.

Симићев споразум са Немцима даје најпотпунију слику свих питања односа између четника и Немаца која су детаљно и прецизно формулисана. У циљу што потпунијег увида у то како су ти односи уређивани потребно је и корисно цитирати текст споразума у целини:

„Закључује се следећи споразум о примирју између Војног заповедника југоисточне Европе (Фелбера), као врховног органа окупационих снага у Србији и представника немачког Рајха при српској влади, са једне, и инспектора немачких снага Драже Михаиловића, пуковника Јеврема Симића, с друге стране:

1. Циљ споразума је заједничка борба против партизана у којој ће се сврху све јединице немачких снага Драже Михаиловића које су под командом пуковника Симића прикључили борби немачких и бугарских трупа, као и трупа српске владе, против комуниста.

2. Споразумом су обухваћени следећи срезови: Посавина, Врачар, Гроцка, Подунавље, Јасеница, Космај, Младеновац, Оплепац, Орашац, Качер, Крагујевац, Гружа, Јепеница, Велики Орашац, Колубара, и поред тога у западном правцу Шеришорија која се протеже 5 км западно од железничке пруге Обреновац-Горњи Милановац.

3. На подручју обухваћеном примирјем неће се за време трајања овог споразума предузимају хапшења против следбеника покрета Драже Михаиловића, осим ако би ипак мере послале пошребне због чињеница кажњивих дела од стране појединих следбеника Драже Михаиловића.

4. Пуковник Симић потврђује да на подручју споразума и у јединицама под његовом командом нису присушни припадници оружаних снага земаља које су у рату са Немачком, ни као официри за везу ни у било којем другом својству. Пуковник Симић на подручју обухваћеном споразумом преузима обавезу забране (функционисања) свих канала који би могли непријатељу пружити обавештења о немачкој и бугарској војсци, све о војним покретима Немаца.

5. За време трајања споразума четници Драже Михаиловића уздржаће се од сваке непријатељске активности према немачким, бугарским и српским трупама и полицијским јединицама, као и према њиховим војним и цивилним органима. У вези са третирањем за трупе српске владе четници се не смеју мешати ни пронајом. На исти начин четници ће обуставити све репресалије и претње породицама оних Срба који су као војници, службеници, наместници, радници, или у било којем друштву својству у служби српске владе или окупаторске војске.

6. Ако би се било које јединице четника Драже Михаиловића, са којима споразум о примирју није склопљен, појавиле на подручју обухваћеном споразумом, пуковник Симић ће те јединице ставити под своју команду или ће се побринути да оне напусте подручје. Пуковник Симић биће одговоран за акције припадника таквих јединица које би се могле отрећи од одреда споразума. Они потчињени пуковника Симића који одбију да признају овај споразум биће уклоњени са подручја обухваћеног споразумом.

7. На подручју обухваћеном споразумом четници Драже Михаиловића посветиће се искључиво борби против партизана и тиме подупрети борбу снага реда и закона у Србији.

8. Ако би четници Драже Михаиловића примили информацију да се припадници немачких, бугарских или српских јединица или друшта органа или поједине особе баве комунистичком делатношћу или одржавају везе са комунистима, четници се неће на своју властиту иницијативу мешати и делити правду, већ ће инкриминирајући доказни материјал, а у случају опасности и дотичне особе, предати немачким властима.

9. Јединице четника Драже Михаиловића морају што хитније пријавити најближем органу снага реда појаву, порекло, правац марша итд. било које комунистичке јединице (која би ушла на подручје споразума, као и њихове јачине и наоружање. Јединице четника Драже Михаиловића морају сместа прихватити борбу против тих јединица, ако имају снага. У ту сврху, а према потребама даће им се муниција и санитарски материјал. У случају да четничке јединице Драже Михаиловића нису довољне, снага реда и закона пружиће им помоћ у Шумама, а по потреби и у Шешком наоружању. Рањени четници Драже Михаиловића биће збринуте у немачким војним болницама.

10. За борбу против комуниста четници Драже Михаиловића савиће безусловно на располагање снагама реда своју извиђачку и обавештајну службу. У циљу узајамне размене информација швабу пуковника Симића биће додељена Група за везу. Даље, упућиће се одељења окупационих војски и (српске) владе на подручје споразума да сарађује у смислу овог споразума са четницима Драже Михаиловића и да преносе њихова саопштења.

11. Узајамним договором четници Драже Михаиловића преузеће обавезу заштити саобраћајних праваца и транспортне опреме против напада, пљачке и саботаже, и ако би Шакве акције вршили Англоамериканци путем операција на терену.

Четници Драже Михаиловића преузеће нарочито обавезу да унутар подручја споразума активним војним операцијама сарађују у остваривању следећих саобраћајних линија:

а) цеста Рипањ - Топола - Крагујевац - Краљево,

б) железничка пруга Обреновац-Лајковац - Горњи Милановац укључно оТранак Лазаревац - Аранђеловац - Младеновац,

в) железничка пруга Београд - Мала Крсна - Велика Плана, са оТранком до Пожареваца,

г) железничка пруга Београд - Младеновац - Лапово.

Зауостављање и инспекција свих врста возова (од стране четника Драже Михаиловића), чак и кад су на станицама, сматраће се неоправданим ометањем железничког саобраћаја и забрањује се.

12. Склапање овог споразума треба задржати у тајности. Споразум ступа на снагу непосредно по потписивању и вреди до 31. марта 1944. године.⁶

Овај споразум има неколико изразитих особености које одликовају дубину и ширину четничко-окупаторске колаборације. Пре свега, та колаборација, односно споразум обавезује четнике да се „прикључују“ и борбама које у Србији воде бугарске трупе, као и трупе Недићеве владе, тј. јединице Српске државне страже и Српског добровољачког корпуса. Споразумом се, у име четника, потписник пуковник Симић обавезује да у њиховим јединицама неће бити присутни „припадници оружаних снага земаља које су у рату са Немачком“, тј. не смеју се налазити официри савезничких војних мисија - Совјетског Савеза, Велике Британије и САД. А британске и америчке мисије су се налазиле у већим четничким штабовима. Обе стране су се

дилачке војске Југославије. Немци се обавезују да четницима дају оружје, а по потреби и тешко наоружање, муницију и санитарски материјал као и да лече рањенике у немачким болницама. Напошетку, уведени су немачки „официри за везу“ и у четничким штабовима! А та „установа“ одржава висок степен сарадње, чак и пријатељства. Ти „официри за везу“ су координирали борбу Немаца и четника, давали савете о тактичким проблемима, уређивали канале и транспорт оружја и муниције које су Немци давали четницима. Познато је, на пример, да је немачки официр за везу у штабу мајора Војислава Лукачевића био мајор Хејд. Касније је тај исти мајор био у истој служби код мајора Павла Ђуришића. Још познатији „официр за везу“ је мајор Вајел који је „радио“ у штабу 4. групе јуришних корпуса мајора Драгослава Рачића, а све послове је обављао заједно са капетаном Нешком Недићем, начелником штаба Рачићеве групе корпуса. Он је врло често, у ствари посредно, командовао четничким јединицама. Једно време тај исти Вајел био је при команди за Јужну Србију, како је изјавио потпуковник Драгутин Кесеровић, командант Топличко-јабланичке групе корпуса - на суђењу. Током лета Вајел је као представник команданта Србије генерала Фелбера, координирао акције Рачићевих, Калабићевих и Кесеровићевих јединица са немачким, бугарским и Недићевим јединицама у борбама против Народноослободилачке војске Србије у топличко-јабланичкој операцији и при продору Оперативне групе дивизија Народноослободилачке војске Југославије преко Ибра и Копанника у рејон Куршумлије, Прокупља, Крушевца и Шумадије.

У Симићевом споразуму Немци су се обавезивали да не ометају Михаиловићеве мобилизације, а четници такође да не праве сметње при „регрутовању војних обвезника“ за Недићеве оружане јединице. Докле је ишла та међусобна сарадња показује и следећи пример: када је Михаиловић у децембру 1943. године вршио једну од својих мобилизација у томе му је обилато помагао чак и СС-овски командант Муслиманске легије у Санџаку Карл фон Кремплер. Тај фон Кремплер је дозволио да се јавно истакну обавештења - огласи да је дозвољено да Лукачевићеве четници могу слободно мобилисати „националне снаге“ међу српским становништвом. Исто тако следећи пример веома сликовито и непобитно сведочи каквог је карактера била немачко-четничка колаборација. Држин командант Лимско-санџачких четничких одреда мајор Војислав Лукачевић толико се залагао и истицао у борби заједно са Немцима против НОВЈ у јесен 1943. године да га је командант „Ремолдове групе“ (специјална група 5. СС брдског корпуса за борбу против партизана) пуковник Ремолд похвалио специјал-

ном наредбом и дозволио му да за своје јединице задржи део заплењеног оружја!⁷

Сви споразуми су имали и одредницу да ће бити „задржани у строгој тајности“.

Сумње нема, четничко-немачки споразуми су најубедљивији доказ четничког служења окупатору и издаје народа. Ти споразуми и њихова примена сврставају се у најсрамније странице историје Србије.

Напомене

1. 36 XIV, књ. 2, стр. 931-2
2. АВИИ, Ча. 736, рег. бр. 8/1
3. А ВИИ, Ча, к. 156, рег. бр. 51/1
4. Исто, к. 127, рег. бр. 2/5
5. А ВИИ-НА /-Т-77,781-507-508
6. А ВИИ, мф. Т-77, Р. 883,63258-510. Врховни заповедник Југоситока доставио је Главном штабу текст споразума 23. јануара 1944. г. под знаком „Војна тајна“ и „стр. поверљиво“. Види и 36 XIV, књ. 3, стр. 935-6 где је објављен извод из овог споразума. Види и документ бр. 9 у овој књизи (4) стр. 942-946. - текст комплетног уговора.
7. Извештај Абверове јединице 381 од 20. децембра 1943, Т-313, ролна 488, снимак 249. Цитира Јозо Томашевић, н. д. стр. 292

Колаборација 1943-1945. године

Сваки упорни и објективни истраживач је у прилици да се увери колико је била широка и честа четничко-немачка колаборација (и италијанска и бугарска). Сасвим је довољно да проучи само четири тома Зборника докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије у којима су обрађена четничка документа и делимично документа избегличке Владе Краљевине Југославије, као и делом документа Велике Британије, САД и Немачког Рајха. Далеко највише је докумената из четничких извора: наредбе, извештаји, подаци обавештајне природе и сл. У тим документима је сијасет података о четничкој колаборацији са окупаторима.

У депеши Команде лимско-санџачких четничких одреда Врховној команди бр. 195 од 18. октобра 1943. године (из Оровића чесме) вапи се о томе колико су четници немоћни, и поред помоћи коју добијају од Немаца:

„Стање није критично, већ очајно. Наши без икаквог морала. Уопште се више не бију. Бије се још Павићевићев јуришни батаљон и Лалићев нешто. Све друго само бега и бега. Ако пукне пушка он иде и нико га не заустави. Ви познајете то још из Босне...”

Истог дана Врховној команди се шаље још једна депеша која открива сву панику и четничку немоћ у Црној Гори, посебно у Васојевићима. У тој депеши стоји:

„Лашић чини све што може али ни он нема више с кпм. Нешто се муниције добија преко Сава Вуксановића, али скоро није потребно, јер сваки гледа да се отараси пушке. Учините све што можете да спасите овај крај, борце и приврженике који су ваши, али деморалисани. Не примите и ово као обичан извештај.”

**Вуксановић: „Захвалност немачком Рајху
и његовој јуначкој војсци...”**

Поменути Сава Вуксановић је одлуком фелдкоманданта Црне Горе и Котора генерал-мајора Кајпера, а по претходном одобрењу Појбахера, специјалног опуномоћеника Министарства спољних по-

слова Рајха за Југоисток, званично проглашен за председника „Народне управе Црне Горе“. Приликом проглашења на ту дужност Вуксановић је изразио захвалност „немачком Рајху и његовој јуначкој војсци, као и Фиреру Адолфу Хитлеру“. Поред других видова потпуне колаборације, он је набављао и муницију од Немаца за четнике.

После десетак дана, 31. октобра, Рудолф Перхинек Раде, начелник штаба Команде лимско-четничких одреда, жали се Воју Лукачевићу:

„Повлачење Немаца са ове територије убило је потпуно морал наших. ЈТашић се повукао ка Подгорици, а ми са 300 сада смо на десној обали уз муслиманску границу одакле вршимо покушај пробијања ка сјеничком срезу. Црвени у ЈТијевој Ријечи, Колашину, Беранама и Андријевици. Јави истог момента твоју ситуацију и када би ми требало да кренемо и да се најбрже пробијемо ка теби. Немци евакуисали Лимску долину потпуно... Јави еитуацију овог часа. Хитно. Раде.“¹

У јесен 1943. године, када су четничке јединице у Васојевићима и у Лимској долини биле готово потпуно разбијене, пошто је Мусолинијева Италија капитулирала - Немци су им постали једина „узданица“. У писму мајору Ђорђију Лашићу, један његов потчињени командант (Марко) готово вапије за помоћ Немаца. Позван је „на разговор“ од немачког команданта у Пећи и проценио да Немци „на том сектору немају велике снаге“, него се уздају у четнике да они „протерају партизане“. Тај Марко моли Лашића да он ангажује Немце за помоћ четницима:

„Уколико ти не мислиш овако - одмах тражи неколико војника немачких који би дошли и повели нас тамо, јер без хране не може се живети овако“, те да су му „Немци из Пећи“ казали да га они не могу снабдевати, јер припадају „цетињској територији“.²

У извештају команданта Златиборског корпуса Душана Радовића Коңдора од 18. новембра Дражи Михаиловићу, истиче се да су „комунисти са јачим снаЈама натли БуТаре и Немце и после осмочасовне борбе поШпуно разбили око 1.800 БуТара и 200 Немаца. БуТари се у највећем нeredу повлаче за Ужице...“ И даље, да је бугарска артиљерија, изгледа, пала у руке партизанима. А потом каже да су „БуТари имали 5 Шенкова, од којих су им 3 ошШишли, тако да су она два у исправном стању одвукли у Ужице“. И додаје, да се део Бугара организовано повлачи и води борбу око Биоске, те „да су наши делови (односно његови четници, пр. Ј.Р.) ступили у борбу код Биоске из правца села Кнежевићи.“ Па закључује: „Мишљења сам да ће у току данашњег дана пасти и Биоска и да ће комунисти навалити за Ужице...“

Из књиге депеша Драже Михаиловића које су упућене „Михо-

виду", односно Љубомиру Љубу Јовановићу Патку, команданту Тимочког корпуса, види се настојање да се осШвари Пуна колаборација са БуЈарима. У депеши од 12. децембра 1943. године Михаиловић поручује „Миховилу" (који се претходног дана састао са бугарским пуковником Ивановим, начелником штаба бугарског корпуса у Нишкој Бањи, да са Михаиловим насШоји да ухваШи „иШо чвршћу везу, како бисмо се ми и БуТари иШо чвршће повезали, а тајно од Немаца. Детаљније инструкције добићете од мене..."

У депеши број 253 „Миховил" јавља Михаиловићу „да цео ток разговора са пуковником Ивановим даје нам основе за успостављањем још чвршће везе. Зато преко вашег повереника тражите од генерала Николова (команданта корпуса, пр. Ј.Р.) и пуковника Иванова шта они конкретно предлажу с обзиром на садашњу ситуацију и потребе да Срби и Бугари једном раде заједнички на општем добру."

У следећој депеши, у наставку. Михаиловић поручује „да је изјава Иванова на нас осШавила најбољи утисак. Сада чекамо конкретне предлоге. ПоручиШе пуковнику Иванову да сам ја лично највећи пријашељ нашеТ зближавања са БуТарима и да су они до сада показали доста добре воље само је то остало на платонским изјавама, а сада је час да пређемо на дело".

Дражи, који се стално декларисао „да чува српски народ", није ни мало сметало да се пријатељи са Бугарима - окупаторима док су они харали по Србији у јесен 1943. године и касније. Посебно су познати њихови злочини у то време у селима око Ужица. Ивањице, Пожеге, Ариља, у Драгачеву и у другим крајевима, када су њихови војници хватали сељаке на њивама - радовима, по кућама па их одводили у немачко-квинслишке логоре или убијали.

У четничкој документацији има чак и података о томе да један чеШнички команданШ „приви планове како да анТажује БуТаре. Немце, Српску државну стражу и друге у борби против јединица Народноослободилачке војске у Србији! Тако командант Рудничког корпуса у писму од 3. јуна 1944. године, јавља команданту Качерске бригаде потпоручнику Миловану Недељковићу, да је сазнао да су партизани заузели положај на Букуљи, па му јавља како ће кога од савезника ангажовати да нападне партизана:

1. БуТари има да наГидну из Аранђеловца саму Букуљу.
2. Немци има да поседну Гараше према Даросави, до школе.
3. Пољска стража из Белановице да ухвати везу са Немцима из Аранђеловца до Јеловика.
4. Качерска бригада има да ухвати везу са С. Д. С. из Белановице и даље пут ка Јеловику и Вукосавцима..."

Потом каже „да чека одговор“ од капетана Михаиловића, а не зна да ли су Бугари кренули из Аранђеловца. Дакле, све се ради по договору.³

У извештају команданта Ариљске бригаде Михаила Марковића од 7. јула 1944. године упућеног команданту Пожешког корпуса, јавља се о борбама четника и Немаца и Бугара против јединица 37. дивизије НОВЈ код Штиткова и Нове Вароши. Пише Марковић „да Калајит (Вук Калаитовић) ако икакве помоћи из Србије има да би се сада требало помоћи“, затим „да број 11 (Немци, пр. Ј.Р.) слабо учествују у овој акцији - борби“. И на крају:

„ Сам ћу рано поћи у Добране и настојати да по сваку цену иошаљем Бујаре, њих око 300 који се већ од 6. ов. м. налазе на терену у Добрачама, а који су изашли из Ариља...“⁴

У књизи депеше Драже Михаиловића налазимо и једну особену. Милош М. Вигњевић, у депеши потписан као Азед, „покорно јавља“ 4. јануара 1944. године (у време када су јединице 2. пролетерске дивизије продрле у простор око Ивањице);

„Данас сам примио од Дише Јовановића (командант једне јединице у пожешком срезу, пр. Ј.Р.) један списак команданта из Пожеге, који ми је доставио по Вашем наређењу. Одмах сам га доставио на погодан начин коме треба“.

То „коме треба“, сасвим је очигледно Немцима, јер, четници су, према договорима, били обавезни да спискове припадника и симпатизера НОП предају Немцима.

Докле је ишла немачко-четничка колаборација добро се може сагледати из једне депеше од „Доба“ (Живана Лазовића, команданта Смедеревског корпуса) упућене Михаиловићу 4. јануара 1944. године:

„Идући из Ритопека за Заклопац (треба Заклопача, пр. Ј.Р.), а на друму Београд - Смедерево, зауставили смо немачке аутомобиле, прегледали да не шверцују. Оружје им вратили и пустили, оверио објаве за пут са нашим штамбиљом“.⁵

Овај догађај је својеврстан „бисер“ четничко-немачког пријатељства. Четници „својим штембиљом“ оверавају Немцима објаве за пут! Заиста, комично. Не каже тај „Доба“, да ли је савезницима још пожелео срећан пут?

Многе неверне Томе неће поверовати да су одговорне четничке старешине претиле смрћу својим потчињеним командантима ако се усуде да нападају или разоружају Немце. Тако чини инспектор Врховне команде Југословенске војске у отаџбини пуковник Јеврем Симић - Јешо Дршка. Његову депешу „преписује“ командант 4. бригаде Корпуса Горске гарде коњички потпоручник Момчило Б. Обрадовић и

упућује команданту свога 2. батаљона. Ево дела тог наређења - депеше од 16. јануара 1944. године:

„Наређујем:

Да се Немци и припадници немачке оружане силе не смеју нападати, па ни разоружаваШи, како по насељеним месШима, Шако на прузи и на друмовима (подвукао Ј.Р.)

Овог мог наређења имају се придржавати све јединице како би несметано од окупатора могли очистити горе од комуниста, партизана и мошнаца.

За свако неизвршење овог мог наређења, учиниоце дела сШавићу под преки суд и кажњаваћу смрћу...”⁶

Ово је врло вредан документ. Југословенска војска у отаџбини, дакле, не само да не сме нападати, „па ни разоружавати“ Немце - окупаторе, него ко се усуди да тако нешто учини - биће кажњен смрћу! Оправдано се човек пита - па чему и коме та војска служи, због чега и и због кога постоји? А то наређење није издао било ко: неки „командант среза“, или бригаде, него чак Инспектор четничке Врховне команде пуковник Симић, Дражин близак сарадник.

У наређењу начелника штаба Дринског корпуса од 23. јануара 1944. године, команданту летеће бригаде „Босна“ траже се подаци „где су Немци, где је мајор Ђуришић и шта он намерава, и ако се може докучити шта намеравају Немци.“ Затим: „тражите муницију и за нас и Бјелопољски батаљон...“ И на крају:

„Бр. 11 (ознака за Немце, пр. Ј.Р.) извесШиШи да дочекују са оне сШране (Дрине) и да бомбардују...”⁷

Немци превозе четнике на конгрес у село Ба

Ко све није саређивао са Немцима из редова четника? Омладински - четнички симпатизери из источне и јужне Србије, док су путовали на четнички конгрес у село Ба, једним делом путовања - превозили су се немачким возилима. О томе Врховцу четничку команду извештава 10. јануара 1944. године командант Варваринског корпуса мајор Здравко Милошевић (псеудоним „Омега“):

„ Омладинци шШабa 501 и 601 пролазећи каналом среза Шемнићког за ДелиТрадски корпус, хвалили се народу како су их Немци на исШој и суседној ШериШорији све возили својим камиоцима. Оваква весШ у народу оставља рђав утисак. Одмах сам им категорички забранио да ништа пред народом не говоре!...”⁸

Народ је једно, разуме се, а четници друго. Народ не воли, већ мрзи крвне непријатеље и окупаторе Немце. А четници, кад год им се пружи прилика шурују са окупатором.

Начелник штаба Мајевичког корпуса Душан Вујичић - Вук извештава Врховну команду о добијеним оружју од Немаца, све појединачно:

„Добили оружје тајно и то: 30 зорки, 15 митраљеза, 5 тешких и 2 лака бацача. Позвани од немачког ђенерала Фрома и капетана Келера. Келер био југословенски официр, добар друг капетана Дамјановића. Били су представници од Момчиловића и Баћовића. Ви сигурно то знате...”⁹

У следећем телеграму каже да су „озренски четници напали у леђа (партизанске јединице) за време док су опседали Тузлу”.

Немци дају оружје четницима. Четници о томе обавештавају Врховну команду. И команданта Михаиловића, наравно. И хвале се да су тим оружјем јединицама Народноослободилачке војске „ударили у леђа” док су ови нападали Тузлу, у којој су се налазили Немци! Четници су се, дакле, стриктно држали Држине наредбе, већ поменуте досад:

„Нападајте комунисте и док се боре против окупатора!..”

Ево још једног доказа, и то из четничке архиве, да су поједини команданти питали Држу да ли смеју да узму оружје које им Немци нуде, а он то одобравао, претећи им да се то не сме сазнати, да буду опрезни.

Милан Стојановић Емил, командант Топличког корпуса, 28. јануара 1944. године извештава Држу:

„Немачки командант из Прокупља каиетан Вајцер моли за састанак са мном. Јавио да хоће да нас помогне са оружјем и муницијом за борбу против комуниста, жели поред тога мени нешто да каже што Жика Поповић узима мене. Жели рећи: Жика Поповић био је њихов тумач за време скупљања реквизиције, немачки капетан, по занимању је музичар, иначе Аустријанац... Молим за ваше наређење. О овоме не зна нико.”¹⁰

Михаиловић је после два дана одговорио на ову депешу „Емилову”. И то у најгорем „стилу”. По оној народној - узми, али „да не види нико”:

„Предузмите потребно да дођете до оружја и муниције. До компромитације ни у ком сличају не сме да дође. Нађите погодно лице, чувајте се и будите опрезни.”¹¹

Све је јасно. Држу обавештавају, односно питају његови команданти да ли да приме оружје и муницију од окупатора. И он, разуме се, одобрава, али „да нико не зна”! Међутим, све се записује у дepe-

ше. И, на крају, све се открије и све сазна. Ни обавештајци, какав је био и Дража, на крају баладе. ништа не могу да затаје.

Мајор Враћешевих размешта немачке радио-станице

У четничко-немачкој колаборацији има врло разноврсних облика и начина. Све се договара, али и међусобне подвале су честе. Тако Немци шаљу на територије где „владају“ четници своје патроле, извиђаче или шпијуне, преговараче. То је „досадило“ команданту западне Босне мајору Славољубу Враћешевиху, па је 22. фебруара 1944. године и издао наређење свим потчињенима, ни мање ни више, **О РАЗМЕШТАЈУ НЕМАЧКИХ РАДИО-СТАНИЦА И НАЧИНУ ОДРЖАВАЊА ВЕЗЕ СА НЕМЦИМА!** Због посебне специфичности ово тог наређења у целини:

„Наређујем:

- Команданти корпуса одредиће места где ће Немци сместити своје радио-станице. Те станице могу бити смештене једино на улазним местима у сектор једног корпуса, као на пр. Карановац, Слатина, Клашница итд. а никако да се њихове станице смештају по средини сектора.

- Немачки курири који долазе по извештаје за партизане одредити им места, где ће долазити по исте.

- Забранити сваку шетњу Немаца и Хрвата по четничким секторима.

- Ако се деси какав случај шетње Немаца или Хрвата по нашим секторима, а ван одређеног места, поједини ће ми команданти најхитније доставити извештај, као и командантима корпуса.

Команданти корпуса са њиховим помоћницима контролисаће извршење ове наредбе.“¹

Очевидно, све је организовано, покушано да се прикрије, да много од тога народ не види. Али, али све се сазна.

Истог дана (22. фебруара те године) Враћешевих је издао још једну наредбу, опет, о понашању својих потчињених у контактима и договорима са Немцима. Дојадило му, каже, што су „наши људи лако ми на све што Немци траже и све им кажу“. Затим их упућује на то да за све разговоре или понуде разговора са Немцима, морају пријавити и тражити одобрења и послати извештај о разговорима. И на крају, непослушнима прети смрћу и словом „3“:

„Скрећем пажњу свим командантима одступање од исте сматрају свакога ко се буде огрешно о истој као издајника краља и отац-

бине и као такво! ставићу га под преки војни суд и под слово „3“."

Извештај команданта Сјеничке бригаде потпоручника Милоша Шекуларца од 6. марта 1944. године, упућен команданту 2. милешевског корпуса Вуку Калаитовићу, открива још један облик четничко-немачке колаборације. Све се измешало, свако свакоме служи, свако свакоме прети, а сви, опет, се сложе кад се треба борити против Народноослободилачке војске. Шекуларац обавештава да је мајор Рудолф Перхинек ухапшен од Немаца. А дотад је са њима еарађивао, али је у једном наређењу назвао Немце и муслиманску милицију непријатељима, па су га Немци ухапсили. Али важније од тога, Шекуларац извештава да је био са пуковником Карл фон Кремплером (немачким командантом за Санџак који је радио на формирању муслиманске легије „фон Кремплер“ у Санџаку), па наводи:

„...Јуче сам био код Клемплера поводом мобилизације у срезу сјеничком. Он ми је прочитао предлог који је учинио армији (Немачка 2. оклопна армија, пр. Ј.Р.) у погледу мобилизације Срба у овом срезу у коме тражи : да се сви Срби, који се не јаве четницима добровољно, мобилишу од стране немачке команде и доделе немачким трупима у правцу Прибоја. Рекао им је, да, када добије одобрење од армије, да ће у року од 24 часа мобилисати све способно од 17 до 40 година у року од 24 часа..."¹³

Потпуковник Захарије Остојић (који је подвалом, као и Дража, одликован од Де Гола „као истакнути борац против окупатора“, фебруара 1943. године у време битке на Неретви кад је он командовао делом четничких јединица које су биле у истом фронту са Италијанима и Немцима против Оперативне групе дивизија НОВЈ), 6. марта 1944. године, у писму команданту Бригаде „Босна“ Петру Јосићу, јавља подробно распоред четничких јединица које се боре против 2. пролетерске бригаде - да форсира Лим да би продрла у Србију. И што је најважније, поред осталог, поручује му:

„... Пре један сат од ватре прекинута је телефонска веза, па јави Саву и осталима да се не узнемиравају.

Пре прекида везе Драшковић (Алекса, пр. Ј.Р.) је јавио да дође она батерија из Пријепоља (немачка, наравно, јер јеуто времеу Пријепољу била стационирана артиљеријска јединица немачкој 3. пука „Бранденбург“, пр. Ј.Р.), те ће отићи још у току ноћи. Јави Саву (Вукадиновићу, делегату четничке Врховне команде за Црну Гору и официром за везу са италијанским трупима), да зна."¹⁴

Једно писмо Драже Михаиловића од 27. марта 1944. године (у време продора 2. пролетерске дивизије у рејон Голије, касније и Драгачева) које је упутио капетану Милораду Митићу (псеудоним Рати-

ИЦЦА рЦзЛЦУЦЦА ¶ 1 ЦПММ

бор) много казује све шта је четничко вођство и на које све начине чинило да колаборира акције са Немцима, да од њих „чупа“ муницију и гражи њихову и бугарску сарадњу, али „да се не долази у интимне односе“ са окупатором, односно како каже. „наших снага и оних других“, да се не користе друмови и транспортна средства. Разуме се, то би све народ видео и не би прихватао. А народ је, ипак, све видео и није опраштао. Дража дословно пише Митићу:¹⁵

... „Врло добро је што су прешли у напад СДС. Б. и Н. (Српска државна стража, Бугари и Немци, пр. Ј.Р.). Наше јединице стално врше нападе. Ово је zgodна прилика да се уништи ова комунистичка Тру-Ги, само јединице Н, СДС, Љ, Б (Немци, Српска државна стража. Љогитевци и Бугари, прим. Ј.Р.) Шреба да нападају, а не да се бране...“ И на крају: „Поздрав 88“ (То је псеудоним за Дражу у то време). Дража. пакле, сугерише своје команданту Митићу - шта треба да раде Немци, Бугари и др.¹⁶

После овог Дражиног документа. лично потписаног, истина шифром „88“, да ли неко поље објективног расуђивања може да каже да Михаиловић „није сарађивао са Немцима и да није знао да ли су то чинили његови потчињени“? Са том „оценом“ често су манипулисали и неки кругови западних савезника у време када су се Дражине позиције почеле из темеља дрмати, нарочито почетком 1943. године и касније, најјаче у јесен те године. Али. двојбе нема, све су те „оцене“ и „процене“ једноставно пале - у воду.

Већ добро познати сарадник Немаца у западној Србији капетан Предраг Раковић јављао је својој Врховној команди 30. марта 1944. године „да Немци кажу да се на дан 29. ов. м. у 2 часа ујутру појавила Ве-Ка група комуниста у близини с. Биљановца код ушћа Јошаничке реке у Ибар... Немци су бацили досШа својих снага у Ибарску долину да ачувају пругу. Вапију за нашоом помоћи...“¹⁷

После двадесетак дана кад је Раковић „јавио Краљеви“ (читај Немцима) да је разбијен, „тек онда су се окупатори сетили и полетели према Роћевићима у борбу против партизана...“¹⁸

Ни у овом случају коментар није потребан. Савезници се при-
Живају!

**Генерал Фелбер: „Четници да нападају
са линије Повлен - Косјерин...“**

Најпотпунија борбена сарадња окупатора Немаца и Бугара, за-
гим Љогитеваца и белогардејаца са четницима Драже Михаиловића у

Србији остварена је марта - маја 1944. године у време продора Ударне групе дивизија (2. пролетерска и 5. крајишка) у западну Србију. Крајем априла Војно-управни командант Југоистока генерал Ханс Фелбер командовао је окупаторским и квислиншким јединицама, из свог истуреног командног места из Краљева, па га је сад сместио у Косјерић. Одатле, пошто је издао наређења за напад на Ударну групу свим немачким, бугарским и квислиншким јединицама, Фелбер је издао и директиву четничким јединицама Михаиловића, и то: да нападају са линије Повлен - Косјерић према Варди. Одредио је задатке и свим корпусима: Златиборски - правцем Јелова Гора - Варда, Ваљевски и 1. и 2. равногорски корпус са линије Дреновачки кик - с. Горњи Мрчићи - Ражана нападаће у правцу Варде, Церски корпус са Повлена напада правцем Пашина Раван - Варда, Шумадијска група корпуса да дође у Брајиће, а Пожешки корпус у Рибашевину (као резерва), а две рачанске бригаде да штите леву обалу Дрине и нападају правцем Рогачица - Варда.¹⁹

Дакле, не треба тражити никакав убедљивији доказ: немачки командант Југоистока генерал Фелбер издаје борбене задатке четничким корпусима Драже Михаиловића! Шта је то - него тотална колаборација, пуна борбена сарадња четника и окупатора?! Потпуно четничко борбено потчињавање Немцима у борби против сопственог народа!

Мајор Драгослав Рачић, један од бољих Дражиних команданата је по понашању био донекле посебан. Године 1941. у рејону Шапца и Мачве сарађивао је са НОР (а Дража га је прогласио недисциплинованим и самовољним). У наредним годинама час је био за сарадњу са Немцима, час то порицао, претио потчињеним командантима стрељањем ако се ухвате у колаборацију, а и сам је сарађивао са окупатором. У записнику са састанка мајора Рачића и представника квислинга (СДК и СДС) у манастиру Радовашници (на Церу) 5. 5. 1944. године може се прочитати:

„... Рачић предлаже да се код немачких војних власти издејствује, да се његовим одредима изда око 100 митраљеза и око 1.000 пушака са одговарајућим бројем муниције...”

И даље:

„Ако то добије обезбедиће Дрину (од Ковиљаче до Бачевца) од Шапца до ушћа Дрине у Саву.”

Наређује својим командантима срезова да иду у СДС, граничну стражу, у СДК за оружје. Јер, сазнао је „да ће Немци дати још оружја за СДС, ГС и добровољачке јединице, а имамо сигурних података да ће то оружје бити под нашом командом.”²⁰

У лето 1944. године црногорски четници, нарочито у рејонима Цетиња и Подгорице, били су пред коначном пропашћу. То се добро види из дописа команданта националних трупа Црне Горе, (или, како се потписивао „члан одбора за народну одбрану“ мајор Јово Ђукановић), упућеног Федкомандантури у Цетињу о потреби ангажовања јачих снага у борби против Народноослободилачке војске. Овај војни командант наводи како су му на Материзама и Чешљарима „82 човека предала оружје партизанима, без да су и један метак опалили ...“ Он вапије „код г. ђенерала“ Кајнера да Немци изврше „чишћење земље“ на „закључује“:

... „Сами немоћни смо то урадити. потребна нам је помоћ, коју једини можемо добити од војске Великог Немачког Рајха...“²¹

Колаборација са Немцима траје непрекидно, час отворено, час прикривено. Али траје. Командант 2. милешевског корпуса Вук Калантовић 23. јула 1944. године шаље извештај команданту 2. групе јуришних корпуса о борбама које су четници водили против јединица 37. дивизије Народноослободилачке војске. Наводи да је „у Пријепољу стрељано 13 комунистичких симпатизера“ без података - због које кривице. Највероватније, само зато што су симпатизери ослободилачке борбе. И даље, што је посебно важно:

„... На простору с. Челице - с. Бистрица налазе се Нововарошка и Сјеничка бригада. Поручник Шекуларац (Милош, командант Сјеничке бригаде, пр. Ј.Р.) отишао негде у *Аљиновиће на сасШанак са Немцима*, или са онима из Пријепоља, не знам ради чега.“

Вероватно не зна конкретно ради чега, али ради сарадње или ради тражења муниције и оружја од окупатора у то нема сумње. И даље, јавља Калантовић:

„...Бр. 11 (ознака за Немце, пр. Ј.Р.) требало је да предузме неку локалну акцију против 37. ком. дивизије, па да ли је предузео или није, немам података...“—

Овог пута за бр. 11, за савезнике зна да треба „да предузме неку акцију против 37. дивизије“. А и како не би кад све раде као савезници, истина нико ником до краја не верује. Али, ипак, раде заједно, у дослуху најмање.

Командант 502. корпуса мајор Живадин Младеновић, у изјави од 28. јула 1944. године команданту динарске четничке дивизије у коме пише о борбама против НОВЈ у сарадњи са Немцима код Книна, у рејону Стрмице, поред осталог јавља:

Непријатељ је ноћас нападао на Стрмицу и Стожишта, код Болање је непријатељ одсекао Стрмицу. Синоћ, 27. ов. м. Немци су са два оклопна аутомобила успели да уђу у Стрмицу (опет Немци и само

Немци, пр. Ј.Р.), после јаке борбе где су у борби изгубили 6 војника и повукли се назад у Книн. По њиховом одласку партизани су се опет вратили на Биланцу. Јутрос, 28. ов, м. Н(емци) су опет отишли за Стрмицу са 6 тенкова и још увек воде борбе „."23

Како и колико сарађују четници, односно Михаиловић са квислинзима и окупаторима (Немцима и Бугарима) добро се уочава из наређења команданта 5. јуришног корпуса Милоша Марковића од 30. јуна 1944. године пред напад јединица 4. групе јуришних корпуса на јединице НОВ Србије у рејону Копаоника, Жупе и Топлице. У процени војне ситуације, тај „јуришник" овако процењује „наше снаге" (тј. четничке и савезничке, пр. Ј.Р.):

Под тачком 1. изређао је четничке јединице и њихов распоред, а под тачком 2. известио је: како су и на којим положајима четнички савезници, Немци, Бугари, Љотићеви добровољци:

... „2. Бугари: у јачини од 10 батаљона посели су друм Ниш - Прокупље - Куршумлија са задатком да спрече повлачење партизана на југ.

3. Добровољци: у јачини од 5 батаљона распоређени су на линији: Сталаћ - Алексинац са намером да са тог положаја крену у напад у правцу југозапада тј. према Јастрепцу.

4. Немци: бране Крушевац (то су делови 5. СС моторизованог пука, пр. Ј.Р.). Један део Немаца налази се у Врњачкој Бањи, где им је штаб оклопне армије. Један до два батаљона Немаца распоређени су у долини Ибра на линији Рашка - Ушће..."

Командант, на крају, наређује где која јединица треба да стигне, а под тачком 3. „санитетска служба", каже:

... „Оболеле војнике и неспособне за марш транспортовати на најпогоднији начин до избијања на реку Ибар где ће се неспособни за покрет и болесни упућивати са објавама у варошицу Ушће, где је образована амбуланта, односно где има железничка станица за транспортовање у унутрашњост."24

Дакле, све као на длану, нема шта. Све се зна где се ко налази и какве задатке има. И болесници да се пругом шаљу - у унутрашњост. А пруге држе - Немци! Све договорено као код правих савезника! Па сад, ко одиста објективан, ко се држи неумољивих докумената који сами говоре, ко може да каже да Михаиловић и његова једна војска (све неке „јуришлије") нису сарађивали са окупаторима? Квислинзи, четничка „браћа по оружју" (СДК и други и нису толико битни)? Немци су четнички савезници!

**„Доктор“ моли немачког официра
за везу мајора Вајела - за муницију**

Још један четнички докуменат датиран такође 30. јуна 1944. године на врло убедљив начин допуњава све оно што је садржано у наређењу „јуришлије“ капетана Милоша Марковића и односима четници - окупатори и квислинзи. У овом случају посебно врло близак, прави савезнички однос четници - Немци у ширем рејону Краљева и Копаоника.

Овај докуменат потиче од извесног „Доктора“ (то је свакако псеудоним неког добро верзираног обавештајца чији индентитет није откривен) који потанко пише шта све раде и други на том послу - да се четници снабдевају муницијом од Немаца, а посебно је важно његово писање, врло повољно и похвално о генералштабном мајору Вајелу, немачком „официру за везу“, баш правом официру за везу и то у штабу 4. групе јуришних корпуса мајора Рачића! Пише „Доктор“ како Драгутин Кесеровић и Жика Марковић имају тешкоћа да добију муницију - од савезника Немаца, па каже:

„ ... Официр за везу из корпуса Жике Марковћа, који се налази у Рашкој, жалио ми се данас да његов корпус још није добио обећану муницију па сам опет интервенисао у Београду („Доктор“ је, очигледно, обавештајца и сарадника окупатора вишег калибра, пр. Ј.Р.) и овде код генералштабног мајора Вајела, који се од јуче са капетаном Митићем (Милорадом) из Рачићевог корпуса налази овде где је сместио свој оперативни штаб. С њим сам седео ноћас до 24 часа и много смо говорили о Вама и уопште о садашњој ситуацији и нашој предстојећој акцији против црвених. Разне моје примедбе и сугестије прихватио је и обећао да ће све учинити што треба па да стога ниш га не бринемо и будемо мирни. Ви Та већ си Турно ПознајеШе из Ужица односно из недавних борби код КосјериНа, Варде и друГих месШа Тде је он Шакоће био исф оПераШивноТ иШШаба. Он је врло симпатичан човек с којим се да разговарати и лако споразумети. Реалан је. према томе тако се и управљајте према њему. Уосталом колико сам могао да закључим он је у врло добрим односима са мајором Рачићем.”

Пише „доктор“ опширно, па наставља опет о муницији од Немаца - за четнике:

Жика води борбу али се полако повлачи./ф још увек ниједобио муницију иако је имао налоТ да исШу Прими у Косовској МиШровици. Тамо његовим људима немачки командант није хгео да изда. јер вели да од својих претпостављених није добио потребна наређења... Чим завршим ове редове ићи ћу да нађем мајора Вајела да му саоп-

иШим и да Та поново молам за најхитнију иншервенцију да се Жики Марковићу још ноћас доШури потребна муниција коју је Шражио..."

И овим документом четници (преко „Доктора“) довољно сведоче ко су били и шта су радили.

Историчар др Петрановић о колаборацији четника са окупаторима

Када је генерално реч о колаборацији, треба рећи да још увек има понеки историчар, сем неких политичара монархистичко-четничке оријентације, који негирају сарадњу окупатора и четника, односно њиховог команданта Михаиловића. Понеки се, опет, још увек „ваде“ на тврдњу - да су колаборирали само неки „нижи команданти“, а да је Михаиловић „чист“! У томе је најдаље отишао др Веселин Ђуретић. Документа кажу друкчије. И то бројна. И окупаторска, и савезничка, а посебно четнички извори. Колаборацију могу негирати или фалсификатори или незналице. Професор др Бранко Петрановић, на пример, овако оцењује, окупаторско-четничку колаборацију:

„ ... Као врховни командант Југословенске војске у ошацибини, Михаиловић је дозвољавао сарадњу својих јединица са силама осовине и квислинзима, посебно (леТализација) или директно. Сарадња се ошваривала лечењем четника у италијанским, немачким и квислиншким болницама, добијањем наоружања и муниције, хране, заједничким дејствима на секторима фронта ујроженим од партизана. Сарадња је произилазила из чињенице да је четничка сшратеТија полазила од уништења комунистичке окупације у оквиру Друштва свеШског раШа. Колаборација је у Црној Гори, Санџаку, Далмацији била очигледна, непосредна, документарно потврђена. Четничке јединице су одступиле 1944-1945. са Немцима

Овде би се морала дати и аргументована тврдња - да је колаборација четника и окупатора, посебно Немаца, са Михаиловићевим снагама у Србији достигла веома широке размере склапањем толиког броја споразума и њиховим спровођењем о заједничким борбама против НОВЈ, посебно у јесен, зиму и пролеће 1943-1944. године, и даље, до коначне четничке пропасти. Ваља дописати и још један Петрановићев закључак:

„ Чињенички Тледано, немогуће је прећи преко ШоТа, да су Ишлијани наоружавали четнике, а чеШници предавали заробљене

ГирШизане окупиШору иши чм самн судили, крвнички се обрачунавали са присШалицама народноослободилачкоТ покреШа, кажњавали официре који су сарађивали са НОВЈ, учесШвовали су у борбеши акцијама против ГирШизанских снаТа у разним офанзивама и казним експедицијама које су орТанизовали окупаШори. ²⁶

Све ово се може рећи и за колаборацију четника са Немцима, посебно у Србији. На пример, предаја (односно продаја за оружје) 361 (аробљеног партизана Немцима у Ваљеву, одвођење заробљеника у Јашистичке логоре и сл.

Четници који су улазили у најотворенију колаборацију, сматрали су себе и даље снагама које су на страни савезника, иако су у то време сарађивали са њиховим противницима из редова Италијана и Немаца, изузимајући Михаиловићеве илегалне одреде снага које су биле фогањене а њихови јатаци и симпатизери постали жртве окупаторских репресалија. Те су снаге, међутим, биле малобројне у поређењу са снагама колаборације... Петрановић даље оцењује:

„... Чак и Гисци у тосШрансШву не могу да заобиђу ове акШе колаборације, Товорећи о 'макијавелистичким наТодбама са ИШалијанима, и доцније са Немцима'. Има историчара који пледирају за 'функционализацијом' Ше сарадње, објашњавањем да је чеШницима Шребало оружје, муниција, саниШеШски маШеријал, јер су их БриШанци сасвим заборавили. УзТред, није зТореТ навеСШи да су се снаТе НОВЈ бориле у пуној сШраШешкој блокади до сепШембра 1943. Тодите. а од Шада до сусреШа са Шрупама Црвене армије, сепШембра 1944. у делимичној...” ²

Ова закључна разматрања др Петрановића сасвим су тачна. Али, свакако још треба додати да су четници добијали помоћ (пре свега оружје и муницију) и од Британаца и од окупатора - 1942-1944. - а све „трошили“ искључиво у борби против НОВЈ. Те чињенице представљају својеврсни феномен.

За закључивање Петрановићево о четничко-окупаторској колаборацији посебно је важна оцена о томе шта је Михаиловић знао, а шта „није знао“. Сумње нема, све је припремао и о свему, како је лично изјављивао. „обавештаван до ситница“.

„ ЧеШнички команданти обавештавали су своТ команданта о преТоворима са Италијанима, али он против ШоТа није устајао. Уосталом, сама акција леТализације четника у Србији ради 'приземљења' и одржавања у току зиме 1941-1942. потекла је од Михаиловића, пре хчиштења њеТовој штаба децембра 1941.

*Чешнички иреТовори извирали су из његове сирашешје ишче-
квивања..."²⁸*

Тако наводи и процењује др Петрановић.

Међутим, нису четнички команданти обавештавали Михаило-
вића само о преговорима са окупаторима, него су и споразуме са њи-
ма правили, а Дража их одобравао. Чак им је он, лично Дража, наре-
ђивао да траже оружја, муницију, храну. Све је знао, усмеравао, одо-
бравао, „мајстор обмана“, а очекивао да ће остати „чист“! А „чист“
нити је био нити је могао бити кад је радио како је радио. Процене су
му биле веома лоше. Све сами промашаји. Међу њима и „процене“ о
колаборацији са окупатором, које су га однеле у понор.

Командант 3. јуришног корпуса (капетан Војислав Туфегцић)
из 4. групе Рачићевих јуришних корпуса 9. јула 1944. године наређује
свим својим бригадама да нападну 25. српску дивизију на Јастрепцу и
обавештава их које положаје заузимају њихови савезници:

*„Према овој комунистичкој дивизији анТажовано је више баШа-
љона Немаца и пеШ баШаљона љошићеваца. Немци и љоШићев-
ци 11. ов. м. предузеће напад на ЈасШребац целом дужином пра-
вац север - јуТ. БуТарске јединице заШвориће правац Прокупље
- Блаце.“²⁹*

Опет су сви заједно. И окупатори о квислинзи и колаборанти.
Међу њима и четници.

У директиви команданта 4. групе јуришних корпуса мајора Пре-
драга Рачића од 19. јула 1944. године дају се упутства јединица-
ма за предстојећу борбу против 21. српске дивизије НОВ у обла-
сти Јабланице. О распореду за предстојећа дејства Рачић пише:

*„Према комунистичким снаТама у обласШи Јабланице почиње
напад 20. јула са јачим снаТама:*

*21. буТарска дивизија са ШежишШем на свом десном крилу напа-
да право на јуТ са одсеком Куришумлија - Прокупље коју линију
су БуТари као полазни положај заузели у Шоку 19. јула.*

*ПеШ добровољачких баШаљона кренуло је у Шоку 19. јула од
Јесковца према Лебану са задаШком да са ИсШока нападну ко-
мунистичке снаТе у Јабланици.*

*На планини Кукавици и дуж нове српско-буТарске Транице нала-
зи се пеШ буТарских дивизија са задаШком да спрече извлачење
парШизана у Шом правцу...“*

Савезници, како се види, све знају где је ко и куда напада:

Даље, Рачић одређује задатке својим „јуришним“ бригадама и

корпусима у склопу познате Топличко-јабланичке операције у лето 1944. године против снага НОВ на југу Србије.³⁰

Како је познато, та здружена операција четника, Немаца, Бугара и квислинга била је веома добро организована, али је, и поред почетних успеха, пропала. Почетком августа на Копаонику (из северне Црне Горе) пробила се Оперативна група дивизија НОВЈ (2. пролетерска, 5. крајишка и 17. источнбосанска), чиме је нагло ослабљен притисак на српске јединице, па су и Немци и Бугари и Рачићеви јуришни корпуси до ногу потучени на Ибру, потом нарочито на Копаонику и даље у Жупи, Топлици и Јабланици. Четници су се повукли поред Крушевца, на леву обалу Западне Мораве (у рејону Трстеника и Краљева), а Оперативна група дивизија пробила се у Шумадију (преко Ибра и Западне Мораве код Пожеге и Овчарско-кабларске клисуре), и даље према Београду. Четницима, ни у овој операцији, нису помогли ни тако „јаки савезници“ - Бугари и Немци.

Колаборација са Немцима се наставља и у Србији и изван Србије до краја рата. Штаб Романијског корпуса 2. августа 1944. у циљу савјештава са немачким трупама у борби против јединица Народноослободилачке војске Југославије на подручју Романије, обавештава команданта 1. сарајевске бригаде „да су јаке немачке снаге отишле преко Романије“ (7. СС дивизија „Принц Еуген, против 3. и 12. корпуса, пр. Ј.Р.) и одређује да о томе обавести Кладањску и Власеничку бригаду, па наређује:

... „Хватајте веле са бр. 11 (Немци, пр. Ј.Р.) ради хране и муниције...“³¹

Само који дан раније, 18. јула, Романијски корпус је наредио Сарајевској бригади да сутрадан, у Иванчићима, сачека немачку јединицу коју води капетан Вебер и од ње „прими храну за 300 бораца - за 5 дана“, а да „тежина хране износи око 1.000 килограма“. Успут, командант корпуса „обавештава“ да је капетан Вебер „замолио да му се ставе на располагање 10 товарних грла која ће по свршеном послу бити враћена“ и закључује: „У том погледу изиђите у сусрет, како би се створили што бољи односи од чега ћете свакако имати користи“.

Дражин делеЈаш за Војводину пуковник ДраТомир Радовановић 22. августШабана обавештава „драТоЈ Чичу“ -да му поШчињени шурују са Немцима, да је капетанШпан Лапчевић „за последњих месеца дана сШално радио са немачким команданШом из Шатца... изводио акције у Кушинском куту по заповесШи немачкоТ команданШа из Шатца. Јавно са њим седео, обилазио Кушински

куш, а у овом су суделовали генерал Ђукић (Светислав прим. Ј.Р.) и мајор Орел..." А ПоШом - да се и ЛаПчевић, Ђукић и Орел сШално срећу са Немцима јавно, седе у кафанама с њима, „ а наши млади људи не моју да дозволе да им неко Пребази да су сарадници Немаца..." И „закључује" делеТаШ у Дражном сШилу да су набројани официри Шо „моЈли и Шребали да раде, али само Шајно, а никако јавно свакоТ дана у кафани у с. Уиће Поред ПуШа Обреновац - Шабац, још генерал Ђукић са генералском каШом..."³²

Командант 4. групе јуришних корпуса (почетком септембра 1944) пошто је издао заповест својим јединицама да нападну Пожегу (у коју су биле ушле јединице 6. личке дивизије) и Ужице, јавља им и главне елементе о „савезницима" - Немцима и Љотићевцима:

„ Из Чачка данасу кренули два батаљона Немаца. У Чачку као резерва остају два батаљона добровољаца..."³³

Врањешевих: „Идите до Немаца ради муниције..."

Сличне „операције" изводи, са окупатором наравно, и командант западне Босне потпуковник Славољуб Врањешевих када 10. септембра 1944. године наређује команданту средњембосанског корпуса - да се „повеже" са командантом немачке јединице у Бања Луци и да „у највећој тајности" се снабде муницијом, да би изричито наредио:

Дакле, идите ради муниције до Немаца, а са Хрватима и даље одржавајте добру везу..."³⁴

О Павлу Ђуришићу - да се и не говори. Он је већ носилац Хитлеровог „Гвозденог крста", а истовремено и Дражин командант! Сваког дана је био са Италијанима, па када су они капитулирали, отац је са Немцима (иако су га 1943. киднаповали. одвели у „логор". па ослободили). Они га час хапсе. час пуштају. Ипак. остају пријатељи. Седамнаестог августа Ђуришић (под његовим псеудонимом „Берта") је јављао:

„ Са свим командантима фашистичких батаљона (италијански фашистички батаљони који су се ставили под немачку команду прим. Ј.Р.) којих има око 3.400 војника и око 640 разног аутоматског оружја и велику количину муниције чврсто сам се повезао и на случај какве промене стања они прилазе нама..."³⁵

Група Дражиних јуришних корпуса (чију су главнину чинили Раћићевих „јуришници"), тек што су до ногу потучене на Јеловој гори. и поред пуне помоћи Љотићевих добровољаца. одступајући у неред,

нашле еу се у околини Ваљева. Начелник штаба 4. групе јуришних корпуса капетан Нешко Недић, 13. септембра, наређује команданту 7. јуришног корпуса да, уз садејство Немаца, „гони и хвата комунисте које су они разбили“ и да од њих тражи муницију:

„Стуићеш у додир са немачким командантом у Ваљеву, коме ћеш дати писмено наређење Штаба 4. групе корпуса за непосредно снабдевање муницијом и за сарадњу са њим...“³⁶

У време повлачења из Србије, део четничких групација, представљао је заштитнице или побочнице немачким јединицама које су се извлачиле из Грчке и Македоније. Као и друге четничке јединице, и оне су највећим делом, посебно кад је реч о наоружању и муницији, биле на „следовању“ код Немаца. Командант 2. јуришног корпуса, у свом операцијском дневнику, 5. новембра 1944. године забележио је, поред осталог:

„ ... Цео дан командант је остао у Новом Пазару, свршавајући службене послове са пуковником г. Погачником (треба Људевит Погачар, командант СУК - Српског ударног корпуса еостављеног од Српске државне страже, прим. Ј.Р.). Набављено од Немаца 60.000 муниције и 600 граната за лаки италијански бацач...“³⁷

Гојко Борота (често под шифром „Монблан“, прим. Ј.Р.) дуго времена био је једна од главних Дражиних веза у Сарајеву за контакте са Немцима. Преко њега је ишло уговарање око снабдевања муницијом и другим потребама, као што су вођени и други политички разговори.

У депеши од 18. децембра Михаиловић поручује „Монблану“ да му је хитно потребна муниција и одређује потанко коме је све треба доставити:

„Врло ми је важно да што пре добијемо муницију и то нам је потребно да се пошаље Калабићу на путу Соколац, до близу Хак Пијеска и да он дели за целу групу. Даље ми је врло важно да се добије муниција у Горажду Рачићу и Комарчевићу за целу групу заједно. Потребно је и Смиљанићу да се даде у Фочи. Треба да је буде у што већем броју како за пушке тако и за бацаче. Тражите ово енергично, јер Марга извештава да је све свршио само ви треба да ово остварите.“³⁸

А већ ускоро, „бр. 11“ (Немци, пр. Ј.Р.) јавља „да су све жеље испуњене“.

У депеши упућеној Штабу Михаиловића 7. јануара 1945. године Борота је јављао:

„ ...Број 11 је поручио хитно следеће: све жеље у погледу муниције испуњене и биће отпослате куда треба... Предлажу да баце своје

трупe по теренима, а у позадини да уништавамо оно што они покрећу..."³⁹

И неизбежни Рачић (под шифром „Мики", пр. Ј.Р.) често се обраћа Михаиловићу - тражи, предлаже, понекад се двоуми шта да уради. Сад је и он већ сасвим у Дражином „каналу" све уз Немце и поред њих, шта треба тражити од њих, а као „прави се" да је везан за западне савезнике. Рачић 12. јануара извештава Михаиловића:

„Број 11 жели што јачу везу са нама. Тражи официра за везу из Вашег штаба и радиотелеграфску везу. У том случају обећавају муницију, одело, храну, лекове и све друге потребе. Према нама и нашим људима су веома расположени и предусретљиви..."

У време Дражиног „боравка" у Источној Босни, тј. у време немачког одступања крајем 1944. и почетком 1945. године, четници су готово редовно били код Немаца - са требовањима за муницију и друге потребе. Мноштво докумената то потврђује. Дивизијски генерал Живорад Божић, командант позадине четничке Врховне команде, јављао је Дражи, телеграмом од 25. децембра 1944:

„Наш један вешт човек успео је да омогући муницију за србијанске снаге под ђенералом Трифуновићем..."⁴⁰

И даље, да треба послати опет „вештог човека" у Добој да прихвати муницију „за нашу пушку и за тешки бацач", па одређује како све то распоредити. Све те послове обављао је, по Михаиловићевом одобрењу, „вешт човек" - Рајко Павловић, преко пуковника Стевана Бороте. А у депеши од 27. децембра Михаиловић наређује пуковнику Остојићу, сасвим кратко и одређено:

„За муницију *обрати*Ше се најближим који пролазе поред вас..."⁴¹

Јасно је да су „најближим који пролазе поред вас" нико други него Немци.

У депеши Бороти (сада шифра „Маус") од 17. јануара 1945. Михаиловић поручује:

„15. јануара требала нам је да се испоручи муниција у Руданки, код Добоја. До данас то није учињено. Ургирајте најхитније, јер нам је муниција неопходна како пушчана тако и за минобацаче..." Затим, пита за лекове, вакцине, за обућу. И све је „најхитније", а он . Михаиловић, „чека најхитније обавештење о свему" да би 6. фебруара, опет „Маусу", јављао да одговлачење броја 11 (тј. Немаца) са испорукама муниције „иде на руку комунистима."⁴²

Да би слика о четничко-окупаторској колаборацији била комплетна потребно је навести и неколико докумената британског, америчког и немачког порекла.

У британским документима, па и код највиших државника укључујући и Черчила, често се званично говорило - током 1942,1943, па и касније - *да нема Поузданих Података да је Дража сарађивао са окуПатором*, али се допушта да су то чинили неки локални команданти без Михаиловићевог одобрења. Те и такве податке давали су им бројни британски, касније и амерички представници из војних мисија код Врховне команде (посебно Хадсон, Бејли, Мак Дауел). Међутим, британска влада, па и влада САД, поуздано су знале за колаборацију у којој је умешан и Михаиловић лично и да се све „вртело око њега“.

Амбасадор Стивенсон: „Докази о Михаиловићевој сарадњи са непријатељем не могу се објавити...”

Ево једног од доказа.

Амбасадор Велике Британије при југословенској избегличкој Влади Стивенсон у извештају својој Влади од 3. децембра 1943. године јавља да је Комитет за специјалне операције разматрао питање даље политике према Михаиловићу и да је одлучно да се на томе даље ради пре него што се пуковник Бејли врати из Михаиловићеве Врховне команде. И потом наводи важну чињеницу *„да се докази о Михаиловићевој сарадњи са непријатељем не могу објавити“*? Хоће рећи - не смеју. Шта то практично значи? Значи, Британци поуздано знају за колаборацију, али *„није моменат“* да се то обелодани! Јер, он је њихов штићеник - још увек. У дипломатији се тако поступа, кад хоће да се добије у времену или кад једна страна (у овом случају Михаиловић) жели да се сачува од понора. Стивенсон је јављао да је Комитет за специјалне операције донео закључак:

„ (а) Да ће Бејлијев долазак изискивати доста времена; чак и ако буде све како треба.

(б) Да је мало вероватно да ће он додати нешто значајно што ми не знамо о ситуацији у Србији, о чему смо ми у последње време добијали толико много телеграмских извештаја.

3. Пошто многи докази о сарадњи Михаиловића са непријатељем не могу да се објаве, Комитет се сложио са стратегијом да би се односи са Михаиловићем могли заострити тако да би се од њега тражило да до одређеног датума изведе специфичну операцију која је у домену његових снага...“⁴³

После неколико дана, 7. децембра Министарство спољних послова Велике Британије упућује обавештење Стивенсону у коме потврђује да не треба чекати Бејлијев долазак за одлуку о „судбини“ Михаиловића. И даље наводи:

„У последње време Михаиловићу је пружена шанса за шансом да покаже своју добру вољу и да одговори на наше захтеве да изведу акције...”

Министарство закључује да ако Стивенсон жели да краљу Петру II директно каже да Михаиловића треба уклонити „ми немамо ништа против да тако урадите...”⁴⁴

Тог истог дана Министарство иностраних послова В. Британије упућује обавештење свом амбасадору у Вашингтону о сарадњи четника са окупатором и разлозима за прекид односа са Михаиловићем. Поред осталог, у том извештају се каже „да Михаиловић не само да није ни од какве војне помоћи за савезнике, већ да је посШао изражена препрека било каквом облику јуТословенскоТ јединсШва”. ЗаШим, „да је Шолико опседнуШ опасношћу од комунизма да је оШворено признао да више воли да брани Недића и Немце неТо да се поШчини парШизанима.”

У директном признању да Михаиловић колаборира са окупаторима Британци се уздржавају да то отворено кажу (јер ти докази „не могу да се објаве”, подвукао Ј.Р.), па у овом обавештењу свом амбасадору у Вашингтону наводе и ово:

„Мада још увек нема доказа да Михаиловић лично сарађује са Немцима, велика је вероватноћа да сарађује са Недићем и да су неки његови команданти већ потписали споразуме са Немцима”.

У даљем тексту обавештења Министарство истиче да постоји могућност да се даје помоћ и Титу и Михаиловићу, што би им „дало могућност да натерају Михаиловића да се у рату бори против Немаца.”⁴⁵

Да ли су то биле само илузије или некаква процена заснована на сигурним темељима, није јасно. Ипак, ускоро ће се показати да Михаиловић неће да изврши ни акцију коју му лично нареди генерал Вилсон, командант савезничких снага на Средоземљу.

У извештају британског официра (капетан Вајд) при четничким штабовима, од 15. новембра 1943. године, наводи се да је мајор Цветић, командант Јаворског корпуса, попалио домове четника који су пребегли партизанима. И даље да је „ЦвеШић, преко Недићевих жандарма, Шражио од Немаца да наоружају по 30 цивила у сваком селу за борбу проШив парШизана.”⁴⁶

Капетан Вејд је изнео и више примера да четници обилато сарађују са Недићевим јединицама, посебно са официрима. Често су заједно готово свакодневно, што и није нешто посебно ново.

Постоји велики број докумената, а готово на претек, да су Британци „хватали” Михаиловића и његове команданте да сарађују са

окупатором. Али, нису хтели да их објављују из различитих разлога. Један од таквих докумената односи се на писмо генерала Пецета, врховног команданта Средњег истока, упућено 8. априла 1944. године „за генерала Михаиловића“, у коме га опомиње да ће бити „лично одговоран“ за сигурност британске мисије:

„Био сам извештен да моја мисија АНЂЕЈИКА (шифра за британску војну мисију у рејонима Голија и Јавор, пр. Ј.Р.) у рејону команданта Цветића је била нађена од стране једне немачке патроле и постоји велика опасност да буде заробљена. Такође, знам да Цветић сада отворено ради заједно са НЕМЦИМА. Пошто разумем да је Цветић још под Вашом командом, поново опомињем да ћете Ви лично одговорати за сигурност ове мисије и свеј другој савезничкој људства код Вас и Ваших потчињених.“⁴⁷

Михаиловић је на полеђини документа написао оловком: „Одговорити и наредити потребно. Потом вратити у архиву“. Изостала је његова изричита наредба да савезнике треба по сваку цену чувати и Цветића позвати на одговорност. Очигледно, да и овај документ потврђује да се Михаиловић односио према савезничким официрима као према „дрипцима“, како је више пута говорио.

Посебно је занимљиво да је тог истог дана кад је Дража добио упозоравајућу и оштру поруку од генерала Пацета добио и извештај од команданта 2. косовског корпуса о стању четничких јединица на Косову, у коме је и ово записано:

„Поједини корпуси учествују са окупатором и са балистима у борби против партизана. По ономе где је претежнија опасност као што је био случај на Ибру, где су се нашли у једној линији једновремено Љотићевци, Недићевци, Арнаутска Шуц полиција (албанска полиција), Бугари, Немци и Јаворски корпус (мајор Цветић). То има психолошких реперкусија на народ. Треба, по мом мишљењу, радити да се Немци, Љотићевци, Арнаути и други нађу у првим линијама, а не наши редови... Цветићевци војници слободно се шетају по Рашкој и Ибарском долином, а окупатор то гледа.“⁴⁸

Дакле, два извора, истоветна готово у свему, а са две стране веома удаљене: један чак са Блиског Истока (од Британске високе команде), а други „од куће“, са Космета, односно из Цветићеве непосредне близине.

Бригадир Армстронг: „Кесеровић ради заједно са Немцима на Ибру...”

И још један документ (потиче од бригадира Армстронга, шефа британске војне мисије код четничке Врховне команде, после Бејлија) доказује да је Кесеровић непосредно сарађивао са Немцима. Армстронг је 5. маја 1944. писао Михаиловићу:

*„Господине министре, добио сам извештај да потпуковник Кесеровић ради се отприлике 2.000 војника, заједно са Немцима, имајући за циљ напад на партизана код Ибра...”*⁴⁹

Један од ретких докумената који потичу од орјана САД, а опомињу Михаиловића на акције против окупатора датиран је 25. децембра 1943. године, а писао га је капетан морнаричке пешадије САД Валтер Менсфилд. Он обавештава Михаиловића да је тадашњи министар спољних послова САД Кордел Хал изјавио да се „влада сложила са деловањем (треба „давањем”, пр. Ј.Р.) веће помоћи партизанима, јер се они сада више боре против Немаца неЈо Ви...”⁵⁰ (Уствари, Хал је изјавио да ће САД помагати и четнике и партизана, пр. Ј.Р.).

Менсфилд је, по налогу бившег шефа мисије Сајца који је кренуо у САД, поручивао Михаиловићу:

„Пуковник Сајц је тражио од мене да Ви Јарантујете да ће се сва америчка помоћ одмах употребити за борбу против Немаца.”

Он такође сматра да би његова мисија била доста ојачана уколико бисте, док буде давао та обавештења своме шефу, ви моЈли оформити један покретни борбени батаљон који би започео акције против Немаца одмах, у различитим деловима Србије и отпочео са уништавањем важних циљева...”⁵¹

Ове захтеве, чак и кад је долазио од војне мисије САД, Михаиловић није узимао у обзир, мада је америчке официре више ценио од британских. Михаиловић се понашао као заклетни поборник стратегије атантизма: чекај да други ратују, а ти да зграбиш власт кад Немци буду одступали из Југославије?! Илузије, пре него лукавство!

Ваља, напослетку, макар споменути и још два документа америчког порекла, о четничко-италијанској колаборацији. То су извештаји Уреда за стратегијске службе од 5. маја и 25. јула 1943. године. У првом извештају се наводи да је „неколико српских издајника почело организовати четничке јединице које су биле придодате Италијанима као помоћни одреди”, а да је „главни организатор ових четника био Илија Трифуновић пријатељ Драже Михаиловића.” У том извештају се наводе подаци из италијанских службених извора о борбама и губи-

цима против јединица Народноослободилачке војске Југославије:

„Према службеном италијанском признању, њихови губици у Југославији, од јануара 1942. до марта 1943. били су 5.913 мртвих и 7.157 рањених. Други, још непотврђени извештај показује да су у марту италијански губици у Југославији износили 1.600 мртвих и рањених и 1.862 заробљених“.⁵²

У следећем извештају, најпре се наводе подаци о немачко-италијанско-четничко-усташкој офанзиви против јединица Народноослободилачке војске Југославије (у бици на Неретви), па се закључује о четничкој колаборацији са окупаторима:

„Извор је имао прилике да се увери у ово и да разговара са четничким заробљеницима и такође да чита рутинска и дневна наређења. Он је видео фотографије на којима су измешане групе усташких, четничких, италијанских, немачких вођа. У италијанским лцима бацањем изнад Хрватске, каже се да ће четници ускоро тамо бити основани од стране Италијана...“⁵³

Влада Велике Британије, као и Краљевска влада у емиграцији добијале су бројне информације, разним каналима, преко савезничких официра у четничкој Врховној команди, путем извештавања официра СООЕ, путем савезничке напредне штампе, проласцима разних избеглица (из Далмације преко Италије и Португалије), службених лица као и „путника“ разних врста - о колаборацији четника, посебно у Црној Гори, Далмацији и Лици, са италијанским окупатором. Исто тако пристизале су и информације да се четници наоружавају, делом од западних савезника, а нарочито од италијанског окупатора, каткад и од Немаца, а да се једино боре против Народноослободилачке војске Југославије. То је изјавио и лично Дража Михаиловић у већ спомињаном говору у црногорском селу Горњем Липову, фебруара 1943. године - рекавши отворено - да га Италијани снабдевају и оружјем и опремом, а да су му главни непријатељи, пре свих, партизани. па кад њих уништи окренуће се против Италијана и Немаца.

И неколико докумената немачког *Рајха*, поред већ споменутих, потврђују колаборацију са четницима:

Четници у Далмацији и западној Босни сарађивали су и са немачким трупама. У извештају Команде 15. брд. АК од 19.11.1943. штабу 2. оклопне армије записано је:

„Четници дуж главних саобраћајница Бихаћ - Грачац - Книн - Дриш - Шибеник врше осигурање ослањајући се на немачке трупе и по наређењима од заповедника немачких трупа. Поједине четничке фупе Немци упућују у партизанску позадину. Немци успешно сарађују са Ђујићевим, Дреновићевим и Роквићевим четницима.“⁵⁴

**Потпуковник Хејс - официр за везу код мајора
Лукачевића**

Једна депеша Штаба 27. оклоп. армије од 22. 12.1943. године 2. пуку „Бранденбург“, који је тада чинио борбену групу (Сигфрид) врло пластично и уверљиво потврђује колико су немачки војни фактори били уплетени у мрежу колаборације са четницима. Та кратка депеша гласи:

„Потпуковник Хејс, официр за везу код мајора Лукачевића, прекомандује се до даљњеј код четничког команданта Ђуришића. Потпуковник Фајфер доделиће Хејсу на одређено време и одговарајућег заменика.“⁵⁵

Шта то значи? Постојање официра за везу - знак је непрекидне сарадње.

Командант Југоистока од 24.01.1944. године обавештава опуномоћеног немачког генерала у Хрватској, Валтера Верлимонта о броју четника ангажованих у немачкој служби. Па каже:

„Није тачно да је тамо ангажовано тобожњих 35 хиљада, него код Ђурића 1.700, код Баћовића 1.000, код Роквића 1.900. Укупно, дакле... ни 5.000.“⁵⁶

Фелдкомандант из Чачка 25.03.1944. године извештава к-та Југоистока о преговорима са к-том 2. равногор. четн. корпуса Предрагом Раковићем. Поред осталог, у тим разговорима Раковић је, „по налогу ДМ“ обећао „примирје на територији Србије“ затим, „спремност за борбу против комуниста и изван Србије уз испоруку муниције“ и „жељу да се одржи конференција између немачког опуномоћеника и генерала Трифуновића“. О томе је Раковић „последњих дана поново примио радио-депешом упутство од Д. М.“.

Раковић је тражио „вагоне за превоз већ припремљених намирница за четнике у борби, и то од Чачка до одређене станице“. Раковићу речено да послове око превоза хране за четнике регулише, по немачком налогу, са ппк. Миловановићем из среског начелства у Ужицу“.

У извештају се потом наводи:

„Раковић је даље саопштио да у главном штабу ДМ срахују због напредовања Руса на источном фронту. Четници су, наводно, спремни да се против комуниста боре и на другим европским фронтима.“⁵⁷

У информацији војноуправног команданта Југоистока генерала Фелбера од 16. маја 1944. г. - потчињеним командантима и штабовима о држању према четницима истиче се „да четници сарађују са не-

мачким и легалним српским јединицама против црвених проистиче само из сазнања да су комунисти у Србији њихов непријатељ број 1". Али, и поред те констатације закључује:

„... Четничке групе које се нааазе у борби против комуниста, не треба никако ометати нити их нападати. већ их подупирати у борби. Сарадња са четницима у борби против комуниста, уз најштедљивију испоруку муниције и под надзором окупационе силе, може бити само локална и ради акутне борбе против партизанских банди. У том случају потребно је испоручивати и санитарски материјал и неговати рањенике...“⁵⁸

Сарадња са окупаторима траје од краја 1941. г. до четничке пронасти.

Напомене

1. Зборник НОР, том XIV, кв. 3, стр. 107, депеша бр. 230
2. Исто, док. бр. 49, стр. 192-193
3. Исто, стр. 673-4, док. бр. 173
4. Исто, стр. 809-10, док. бр. 208
5. Исто, стр. 244
6. Исто, стр. 250-251, док. бр. 59
7. Исто, стр. 270-271, док. бр. 65
8. Исто, стр. 209, депеша бр. 13
9. Исто, стр. 297, док. бр. 66, депеша бр. 20
10. Исто, стр. 307, депеша бр. 334
11. А ВИИ, Ча, к. 276, рег. бр. 3/1, стр. 307
12. 36, т. XIV, кв. 3, стр. 397-8, док. бр. 79
13. Исто, стр. 435, док. бр. 87
14. Исто, стр. 437, док. бр. 88
15. То је онај Милорад Митић, капетан краљевске војске који је 1941. године био Дражин „официр“ за везу код Врховног штаба партизанских одреда у Ужицу
16. 36, т. XIV, кв. 3, стр. 464, док. бр. 101
17. Исто, 476,8, док. бр. 104
18. Исто, стр. 515, док. бр. 126
19. А ВИИ, Б-бр. 20/667, 20А/657, 21/15 и 26/165; Петар Вишњић, и.д. стр. 260-263; Исидор Ђуковић, „3. српска бригада“, стр. 95-96. Како наводи др Коста Николић, о сарадњи са четницима, немачка обавештајна служба је забележила: „... По жељи четничких вођа у западној Србији, немачка борбена фупа која оперише у овом простору, преузела је 4. маја команду над свим четничким корпусима...“. и.д. стр. 432, фус. 337
20. 36, т. XIV, кв. 3, стр. 548, док. бр. 139 (фуснота 3)
21. Исто, стр. 797-8, док. бр. 202

22. ИСПО, стр. 857-8, док. бр. 229
 23- Исто, стр. 869-70, док. бр. 235
 24. Ишио, стр. 784-7, док. бр. 199
 25. Ишио, стр. 785-6, док. бр. 199, фуснота 11
 26. Др Бранко Петрановић, *Србијау ДруТом светском рату 1939-1945*,
 стр. 392
 27. ИцШо, стр. 392-3
28. ИцШо, стр. 393
 29. 36. т. XIV, књ. 3, стр. 210, док. 209
30. ИцШо, стр. 810, док. бр. 209
 31. 36. т. XIV, књ. 4, стр. 843-4
32. ИцШо, стр. 165, док. 13
 33. ИцШо, стр. 142-143, док. 37
34. ИцШо, стр. 201-2
 35. ИцШо, стр. 290-1, док. 68
36. ИцШо, стр. 243
 37. ИцШо, стр. 295-6
 38. ИцШо, стр. 598-9, депеша бр. 57
 39.   стр. 898
40. ИцШо, стр. 720
41. ИцШо, стр. 909
42. ИцШо, стр. 913
 43. ИцШо, књ. 4, стр. 923, док. бр. 2, В. Британије
 44. ИцШо, књ. 3, стр. 898 и 899, док. бр. 3, В. Британије
 45. ИцШо, стр. 900-902, док. бр. 4, В. Британије
 46. ИцШо, стр. 900-907, док. бр. 6, В. Бритауије
 47. ИцШо, стр. 916-917, док. бр. 11, В. Британије
 48. ИцШо, стр. 916, док. бр. 12, фуснота 6
 49. ИцШо, стр. 919, док. бр. 12, В. Британије
50. ИцШо, стр. 918, док. 12
51. ИцШо, стр. 924, док. 1
 52. ИцШо, књ. 3, стр. 924. Документ САД бр. 1 од 25. децембра 1943.
53. ИцШо, књ. 2, стр. 1016
54. ИцШо, књ. 2, стр. 1019, док. 2
 55. ИцШо, књ. 3, стр. 927-8, док. 1
56. ИцШо, стр. 939, док. бр. 7
 57. ИцШо, стр. 945-6, док. бр. 10
 58. ИцШо, стр. 954-5, док. бр. 14

Кошмар међу Михаиловићевим командантима

Мајор Војислав Лукачевић био је један од ретких четничких команданата у кога је Михаиловић имао велико поверење. Имао је, дакле, писмену похвалу команданта немачке „Групе Рејмонд“, а у новембру са представником команданта Југоистока склопио је споразум о пуној сарадњи са Немцима на врло широкој територији. Као човек од Михаиловићевог поверења, са немачком писменом похвалом „у цепу“ и са споразумом са Немачком командом о заједничкој борби против Народноослободилачке војске Југославије, добио је још једну врло деликатну и поверљиву мисију. (У наредби војно-управног команданта Југоистока, генерала Фелбера, од 23. фебруара 1944, стоји дословно: „На снази остаје само споразум са Лукачевићем у југозападној Србији“). Потпуковник Петар Баћовић и мајор Војислав Лукачевић упућени су средином фебруара 1944. године (заједно са одласком Бејлија, дотадашњег шефа војне мисије Велике Британије у Михаиловићевој врховној команди) у Каиро, где су развили велику активност у корист четника којима је претило коначно напуштање од стране западних савезника. Њих двојица требало је да буду лични изасланици Михаиловића на венчању Краља Петра II. Међутим, Британци нису дозволили улазак Баћовићу у Енглеску (вероватно зато што је његова колаборација са Италијанима била добро позната), па је на Краљевом венчању, априла 1944, био сам Лукачевић и то као његов почасни ађутант! Иако је имао два компромитујућа документа (споразум са Немцима и похвалу немачког пуковника Рејмонда), Лукачевић је био у аудијенцији код југословенског краљевског пара и одликован је Карађорђевог звездом?! Штавише, примили су га и британски краљ Џорџ и министар спољних послова Антони Иди. Да ли је могуће да ни југословенска емигрантска влада ни Влада Велике Британије нису знале за Лукачевићеве тако компромитујуће везе са Немцима? Знале су, свакако, али су, још увек, „гутале кнедле“?¹

Четничко-немачка колаборација у Србији и у другим крајевима наставља се током 1944. године и на територији Србије изван раније потписаних споразума. Докази о тој сарадњи се нуде готово сами, понајвише их нуде четници, односно команданти Михаиловића у појединим крајевима Србије у својим телеграмима или писмима. Четници

обилато, кад им одговара, чак и 1944. године, кад им је признавање од савезника већ увелико било на климавим ногама, остављају сигурне доказе свог борбеног савезништва са Немцима. Командант четничког Косовског корпуса Живојин Жика Марковић се у тој сарадњи толико заплео да ни сам није умео да се снађе. То се добро види из депеше потпуковника Радослава Ђурића, команданта Јужне Србије упућеног Михаиловићу 23. маја 1944. године:

„Капетан Марковић, депешом 92, досШавља: Уовим крајевима су веома шарене војске. ПроШив комунисШа се боре заједно: ми (тј. четници Д.М., прим. Ј.Р.), Немци, БуТари, недићевици, добровољци, АрнауШи добровољци - Албанска леТија; ако се заједно с њима боримо поШиуно се компромиШујемо, ако напусШимо Шерен Где се појављују парШизани и Шо препусШимо окунаШору, издајемо свој народ, јер Та не бранимо. Неки су се леТализовали, као ЦвеШић (Радомир, командант Јаворског корпуса, прим. Ј.Р.) Таква је конфузија да човек просШо не зна шШа да ради”?-

Ето, у какав је кошмар разним колаборацијама Михаиловић стављао своје команданте - да не знају шта да раде! А он лично, Дража Михаиловић, имао је често навику да, у писмима или наредбама које је слао својим потчињенима, на крају дода своју крилатицу:

„ Чича зна шШа ради!”

Очигледно, та његова парола, боље славопојка самом себи, само га је заваравала у уверењу, како је то споменуто, „да може сваког жедног преко воде превести” - преговарача, непријатеља или пријатеља, па и своју војску. У ствари, током целог рата видело се нешто сасвим супротно често се заплитао и саплитао, фантазирао, а није знао шта ради. Иако је ходао по земљи, није умео на њу чврсто да стане.

О још већој конфузији у којој су били четнички команданти сведочи и депеша потпуковника Милутина Радојевића, делегата четничке Врховне команде за Јужну Србију, упућену Михаиловићу 21. априла 1944.:

*„Молим за објашњење за однос према окупаШорима: Немцима и БуТарима, са којима наша војска не води борбу, ниШи омеШа њихов саобраћај, и баш збоТ ШоТа нас савезници уопиШе више и не спомињу!.., Да ли смо у раШу са досадашњим савезницима ЕнТлезима, Американицима и Русима? Молим да ми се објасни да ли смо у раШу и коТа треба да Шучемо осим непријаШеља број један - комунисШа!...^*

Јад и беда! Делегат четничке Врховне команде, а не зна ни против кога ратује! Нема о овоме другог закључка. То су команданти Драже Михаиловића! И то чак у пролеће 1944. године кад је било сасвим видљиво ко губи, а ко добија рат. Шта на ово да се каже: шта је, рецимо, знала мобилисана четничка маса, често невина и још чешће незаинтересована, пре свега из редова сељака: ко јој је непријатељ, против кога треба да се бори за ослобођење земље?

Међутим, четнички команданти су само каткад питали Михаиловића да им објасни право стање - против кога ратују, али су, вероватно и без директива или по њима, настављали веома уско да сарађују са Немцима, у првом реду у борби против непријатеља „број један” - Народно-ослободилачке војске Југославије. Тако је чинио и капетан Марковић. Он је тесно сарађивао са немачким снагама, па је једног свог официра за везу упутно у немачку команду у Косовској Митровици. Преко тог официра Марковић је извештавао Немце о свему шта је радио, па чак и о принудном спуштању савезничких авијатичара на подручје Копаоника. У Марковићевом извештају од 11. јуна 1944. године, који је упутно шефу немачке полиције у Косовској Митровици, може да се прочита:

„Данас око 10 часова аз једне Трупе енГлеских или америчких авиона издвојио се један бомбардер, из којеТа је излазио дим, а после два до три минута искочило је из авиона 11 падобранаца. Одмах сам упутно потребан број људи, али овоТ момента се вратио вођа патроле са извештајем да су падобранци пали на рејон потпуковника Кесеровића. Не знам шта је било с њима, пошто то није мојрејон. Авион је пао неТде на простору између СувоТ рудишта и Миоковића и изТорео. Настојаћу да проверим место Тде су пали авијатичари, ко их је ухватио и Тде ће се налазити, па ћу вас известити. Ја сам на положају са целим корпусом. Ноћас сам блокирао два српска села и ухватио једну комунистичку тројку, коју са.и одмах ликвидирао... Народ се уплашио и бежи. Настала је паника код сељака. Моја болница је у Луковској Бањи и морао сам да је повучем у шуму са рањеницима и болесницима, јер се изненадно појављују комунистичке Трупе које долазе из Топлице, доводећи у тежак положај наше одреде који држе положаје на линији Куришумлија- Куришумлијска Бања. Заробљени партизани изјавили су да имају задатак да овладају Копаоником и продру до Ибарске долине како би се састали са снаТама из Санџака... Ако ме сада не помоТнете у најтежој ситуацији у борби са партизиана бићу принуђен да се повучем...⁴

Нема сумње - комплетан извештај, за непријатеља, за окупатора. Чак и о томе пише, да се спустила посада савезничких авиона, па ће „јавити“ и све што се сазна! Из овог извештаја капетана Марковића је апсолутно све јасно - да темељно сарађује са окупатором и да га моли за помоћ, иначе „биће принуђен да се повуче“. Докле је та међусобна сарадња капетана Марковића и Немаца ишла и како је функционисала, ево још једне потврде. Свега дан после Марковићевог извештаја, 12. јуна, шеф Гестапоа у немачкој команди у Косовској Митровици одговара му, чак му упућује и честитку:

„...Радује ме што имаште Шакве усиехе у борби проШив комуни-сШа и чесШитам вам на ШомеГ

А честитке се, то се добро зна, упућују у знак захвалности за успешну колаборацију!

Капетан Марковић је наставио ту неславну сарадњу са Немцима. Са својим корпусом је учествовао у неуспелом спречавању Оперативне групе дивизија (2. пролетерска, 5. крајишка и 17. источnobосанска) да се пробије на Копаоник, августа 1944. године. При повлачењу немачких снага групе армија „Е“ из Грчке и јужних делова Југославије, обезбеђивао је бокове тих својих савезника Немаца. Али, на крају, неславно је завршио у лето 1945. године погинуо је са групом одметника.

Дража лично дели оружје и муницију добијену од Немаца

У време продора две дивизије Народноослободилачке војске Југославије (2. пролетерска и 5. ударна крајишка) у југозападни део Србије: Ибар, Драгачево, Пожега, огранци Маљена, готово све четничке снаге су, и то уз учешће лично Драже Михаиловића, биле буквално у заједничком фронту са Немцима и Бугарима и Српским добровољачким корпусом. Опет о том убедљиво сведоче четнички документи. Михаиловићев обавештајац Радослав Грујичић, (иначе инспектор Специјалне полиције у Београду и сарадник Гестапоа) извештава 27. марта 1944. о количинама оружја и муниције које су четници добили од Немаца у Ужицу:

„Бр. 88 (једна од шифри Драже Михаиловића, прим. Ј.Р.)

25. Ш око 19 ч. примио сам у Ужицу следећу количину муниције:

60.000 метака пушчане муниције 7,9

37.000 меШака мишраљеске муниције 7,9

9.000 метака Пушчане муниције (етлеске) 7,7

21.150 метака митраљеске муниције (холандске) 6,5

16.640 метака за М.Р19 мм

400 бомби за бацаче 81 мм

400 бомби за бацач 45 мм

Обећано нам је још 30.000 метака Пушчане муниције. Добићемо чим трансПорт стијне у Ужице.

Како је Пут код Прилика био затворен од комуниста то сам камионе оставио у Пожеји а ја сам са малим аутом пребацио 9.000 метака малом Ерићу и Калчи Марковићу (командант Пожешког корпуса, прим. Ј.Р.). Муницију сам до Рудника (код Ивањице, пр. Ј.Р.) пребацио тек 26. III око 17 ч. Златибор је од 24. III потпуно празан од комуниста. Бујари и пољска стража држе линију Бела Река - Збојштица. Три буТарске колоне у јачини од по једној батаљона кренуле су у зору 25. III према јују са линије Ужице - Пожеја. Колоне су 26. III увече стиле на линију Катићи - Прилике. Добровољачки пук Марисава Петровића разбијен је од стране комуниста 25. III увече код с. Сивчине. Добровољци су се повукли на Рудник где се и сада налазе. БуТарски батаљон под командом мајора Харалампјева примио је исто вече борбу са партизанима. Комунисти су били надмоћнији и Бујари су се повукли у Ивањицу.

За сада се у околини Ивањице налазе следеће снаге: Цветић и Марковић на линији Мучањ - Кушићи, један батаљон БуТара - Катићи, један батаљон БуТара - Прилике плус 4 тенка, Рудник пун добровољаца, две чете Руса и 4 тенка - Ивањица, 3 батаљона БуТара и две чете Немаца који су овог момента стили.

Павле Марковић (Златиборска бригада) јуче поподне био је у Брекову и одмах кренуо даље за Шареник. Јавиће се овде ради попуне муниције.

Како комунисти надиру ка ЈИ тј. према Ибарској долини то сам још прошле ноћи интервенисао у Београду да се Ибар поседне. То ће бити учињено. Такође ће и трупе из Сјенице бити померене ка истоку ка Рашкој. Немци и БуТари имају задатак да Тоне партизани и даље. Они траже да Цветић и Марковић обезбеде десно крило да се комунисти не би извукли према Сјеници.

27. III.44. Радован.5

Дража Михаиловић је још истог дана захвалио „Радовану“ и оценио да је „врло добро успео“:

„Бр. 6, 21. марша у 10 часова.

Г. Радоване,

Добио сам Ваш извештај од 21. марта (писан у 8,30 часова). Добро је да су Д СДС, Н. и Бујари (добровољци, Српска државна стража, Немци и Бугари, прим. Ј.Р.) кренули у напад.

Нашим снајама наређено да предузму најенергичније нападе са свих страна. Сем тога, предузеће се мере да се комунисти нападну ако би од Ивањице продужили на Ишок у Студенички срез.

За Ајдацића (командант Црногорске бригаде, прим. Ј.Р.), ако је кренуо јужно од Пожеје, послали смо наређење да се прикупи у Драгачеву одакле нам Та је најлакше употребити у ком се правцу појави потреба. Немојте Та пребацити аутомобилима.

Врло добро сте успели у поГледу муниције. Наставите да још извучете. Доделите једну извесну количину капешану Ђукићу који се налази у Котражи. Ово је потребно и за јединице које треба овде још да пристигну.

М.П.

Поздрав, 88”6

Ова два документа, узета заједно, несумњиво потврђују да је Михаиловић био лично упознат о томе како се његова војска снабдева муницијом од Немаца. Он ту муницију и дели. Зна све о савезницима - окупаторима Немцима и Бугарима!

Ево још једног документа. Мајор Синиша Оцокољић Пазарац, командант Млавског четничког корпуса, такође је примао обилату помоћ од Немаца. У писму од 30. јуна 1944. године, којег немачка „Команда места I“ упућује „Војној команди 599 Београд“, наводе се и ови подаци:

„...Да би се спречио неизбежни продор (партизана) преко Соко Бање за Бор све до Дунава, Синиша сматра да је неопходна најхитнија испорука око 100 сандука муниције 7,9 мм за карабине и аутомате, као и 10.000 метака за енглеске карабине. Да би у поГледу наоружања довео своје одреде у нормално стање, он захтева испоруку 80 лаких минобацача, сваки по 200 Граната, затим 350 митраљеза, сваки са по 3.000 метака и 150 тешких митраљеза са исто толико муниције. Ако добије све ово, Сини-

иа се обавезује да ће потиснути комунисте преко Мораве и ухватити везу са јужним четничким одредима тако да ће комунисти у подручју Прокупље - Лесковац бити опкољени... ”

У том писму се даље наводи да је Пазарац, на питање „какве гаранције пружа у погледу доцније употребе испорученог наоружања, рекао да се и даље признаје однос 1:100 за сваког убијеног немачког војника...”. И, напослетку, закључак:

„По мишљењу команданта места, молбе четника треба хитно узети у поступак

Дакле, Синиша Пазарац не тражи „минималне количине” муниције и оружја, нити некакву „симболичну помоћ”, него готово вагонске испоруке! Сем тога, и даље признаје да ће се убијати 100 Срба за једног погинулог немачког војника. То је несумњиво још један доказ како су Михаиловићеви четници „чували српски народ”. Они одиста постају - квислинзи!

Ипак, треба додати да у садашње време и поједини историчари од угледа тврде да су Немци давали четницима мале, занемарљиве количине муниције. Докуменат обавештајца Радована демантује такве тврдње.

Исто тако, да су четници са Немцима, Бугарима и тзв. добровољцима (Српски добровољачки корпус) у истом фронту, да заједно, измешани, ратују против Народноослободилачке војске Југославије, потврђују депеше капетана Душана Радовића, команданта четничког Златиборског корпуса (надимци: Кондор, Дебол), од маја 1944. године о борбама вођеним у рејону Јелове Горе и Таре, односно Златибора:

„Од Дебол. бр. 185, од 7. маја. У 5 часова 6. маја целој дана водили смо тешке борбе на простору Варде. Рачанске бригаде нападале су болницу у селу Годечеву (Ето. и болнице су нападале, прим. аут.). Поподне рачанска и опленачка бригада заузеле су Варду. Путем од Варде преко Јелове Торе огромне колоне црвених јачине око 5.000 људи са много коморе извлачиле су се под борбом. На путу од Варде до Кондора понављају Кондора ову колону нападале су моје бригаде и њотићевци и Бугари и неколико немачких тенкова. Колоне црвених и поред тога продиру у правцу Кадиначе и Поникава, Наставак.

Од Дебол бр. 185, од 7. маја. Целу ноћ воде се борбе са том колоном. Бугарска артиљерија из Дуба стално дејствује. Распоред мојих бригада јутрос: Златиборска: Кик Церје, Ужичка, Јелова Тора, Рачанска преко Варде, Летећа и штаб корпуса у Је-

ловику. Данас ћемо ићи за црвенима у правцу Кадињаче. Дрилка (Јеврем Симић, прим. Ј.Р.) је стално са мном.

Од Дебол бр. 186, од 8. маја. ЦелоГ дана 7. маја Немци, БуТари, Добровољци и моје Златиборска и Рачанска бртада водили јаку борбу са колонама црвених на иростору Солутуша, Биоска, Кадињача, ЗаГлавак, Дуб. БуТарска артиљерија дејствује врло успешно. Одред немачких падобранаца на Кадињачи нанео мноГо Тубитака црвенима... Утоку ноћи црвени одступају у нереду преко Таре у правцу Заовина и Мокре Торе, а извесни делови у правцу Шљивовице. Окупатор их Тони. Са бриГадама продужујем Тоњење. Јуче смо убили или заробили најмање 80 комуниста".⁹

После навођења и ових докумената готово да је коментар сувишан. Све је кристално јасно. Сви су заједно: и Михаиловићеви четници, и Немци, и Бугари, и љотићевци! И у тим борбама је Михаиловић, заједно са окупаторима и љотићевцима „спасавао“ српски народ. Кондор се хвали да су његове бригаде нападале чак и „болницу у селу Годечеву“. Колону партизана, како извештава Кондор „нападале су моје бригаде, љотићевци, и Бугари и неколико немачких тенкова“. И најзад, „Бугарска артиљерија дејствује врло успешно“. И још: „Окупатор их гони!...“ Све један исти фронт удружених четника и окупатора.

Колаборација четника са окупатором у пролеће и лето 1944. године достигла је веома широке размере. Михаиловић је о тој колаборацији, поред тога што ју је сам иницирао и њоме управљао, добијао потврде и податке и од савезника и од избегличке владе којој је сада на челу био Божидар Пурић. Један телеграм британског порекла од 9. априла 1944. године је упутио „отправник послова његовог величанства при југословенској влади у Каиру- Форин офису“ (Министарству спољних послова Велике Британије) Боард, сведочи на особен начин:

„8. април 1944.

Министру резиденту, Медитеран!

ВАЖНО

Мој телеГрам бр. 313

1. Британски официр за везу при Цветићевим снаТама (Радомир Цветић, командант ЈаворскоГ четничкоГ корпуса, прим. Ј.Р.) обавештава у телеГраму од 6. априла да је Цветић сада отворени савезник Немаца.

2. Он даље извештава да позиција његове мисије постаје опасна с обзиром на чињеницу да их је открила немачка патрола 5.

априла. Посиоји озбиљна оиасноси да мисија буде заробљена, ако у Шом циљу Немци усмере своје трупе".¹⁰

Михаиловић је о Цветићевој колаборацији са Немцима добио два телеграма (од 11. и 13. априла). У једном се говори да Немци издашно снабдевају четнике муницијом, храном и другим потребама, а у другој се говори о томе да енглеска војна мисија - „само шпијунира четнике". Два дана касније председник југословенске емигрантске Владе Божидар Пурић упутио је телеграм Михаиловићу у коме му преноси британско упозорење о Цветићевој колаборацији са Немцима. Тих дана, тачније 20. априла пуковник Јеврем Симић (Дршка) извештава Михаиловића:

„Вучковић (Звонко, командант 1. равногорског корпуса, прим. Ј.Р.) са 130 одабраних четника ставио се Под команду немачкој Поручника Керпера и налази се јужно од Јасенова на Белој Гаави" (вероватно Борова глава, прим. Ј.Р.).¹¹

Звонимир Звонко Вучковић, командант Михаиловићевог 1. равногорског корпуса, објавио је у САД више чланака, као и две књиге о његовом четниковању у Југославији. У књизи „Од отпора до грађанског рата", пише, поред осталог, и о заједничким борбама Немаца, Бугара, љотићеваца и четника против 2. пролетерске и 5. крајишке ударне дивизије при њиховом покушају продора у западну Србију у пролеће 1944. Том приликом наводи да је и сам био рањен, па је путевима којима су комуницирали Немци превезен у болницу. На два-три друга места пише о „подвизима" његових бригада: једанпут су извршиле препад на путнички воз Београд - Горњи Милановац у коме су „два немачка војника и неколико војника Српске државне страже предали пушке". Немцима није фалила „ни длака са главе", а српски стражари „добро су испрашени". Други пут су напали једну немачку колону и смртно ранили немачког команданта. Трећи пут су разоружали неколико Бугара. То је све чиме се Вучковић могао „представити" у борбама против окупатора!

Међутим, Вучковић „мудро ћути" о догађајима који могу да га представе и као немачког колаборанта и као злочинца. Примера ради, нигде не спомиње да је 14. јуна 1942. године, са капетаном Милошем Глишићем, био у Београду! У писму које је Вучковић (из Шаховића) 14. јуна упутио мајору Захарију Остојићу (чика Бранку, прим. Ј.Р.), поред осталог пише:

„...Како сутра 15. о.м. морамо безусловно бити у Београду ја и Глишић то сам Приморан да се одавде вратим..."¹²

Где је он то могао бити у Београду: код Недића или Немаца? У писму, на једном месту, даље каже:

„...12. ов. мес. звао ме хитно командант Ш пука из Ужица, где сам о Шишао ис Шот дана и после ду Тих и мунних разговора успео да поправим однос са њима...

У то време Ужице је било под немачком окупацијом и тамо је могао бити само пук немачке војске. Љотићеве формације су носиле називе - одреди, Недићеве исто тако. Очеvidно, Вучковић се добро увалио у колаборацију. А то је у својим списима „заборавио“?!

Иначе, Вучковићево писање је веома, веома необјективно. Превише је субјективан, готово очаран Михаиловићем (а то и не чуди, јер је био један од његових миљеника). И што је још горе, сасвим необјективно пише о партизанском покрету, деградира га тако што по његовом писању тај покрет готово и не постоји. Примера ради, пише да је у таковском крају само „шака људи“ приступила партизанима. То исто каже и за драгачевски срез. Међутим, добро је познато да су 1941. оба та среза имали своје батаљоне у саставу Чачанског народноослободилачког одреда. Драгачевски батаљон при опсади Крајева имао је око 400 бораца, а и таковски срез је имао Таковски партизански батаљон, такође врло бројан. Напослетку, Вучковић се невешто „вади“ - да није крив за свирепо убиство поручника Момчила Смиљанића, којем је дао „часну официрску реч“ да ће га сачувати!

Али, Вучковић се „угризао за језик“ о Смиљанићевом убиству. Никола Миловановић, официр бивше краљевске војске, који је 1943. и 1944. био у Центру везе четничке Врховне команде, забележио је Вучковићев исказ. Управо, најпре је цитирао Вучковићев запис у емиграцији, према коме је „неко издао Момчила, убили су га у кревету“, па записао:

„А Шај неко, према личном казивању писцу (подвукао Ј.Р.), није био нико друти не То Звонимир Вучковић!“

Док је био четник, говорио је шта је све урадио и како се борио поред осталог и да је лично убио Момчила Смиљанића, а кад је „записивао успомене“ све што би га представило у рђавом светлу то је „оставио“!

Сем осталог, Вучковић „мудро ћути“ о зверствима која су починили његови и Раковићеве четници у чачанском крају. Ћути о стравичним клањима људи, жена, стараца само зато што су били опредељени за борбу против окупатора, или су били чланови породица партизана.¹⁵

У четничким документима петко где могу наћи докази да неки

од Михаиловићевих команданата смео да га упозори на то куда га води, и Михаиловића и четнике уиште, сарадња са окупатором. Један од оних ретких који су смели да на то упозоре Дражу био је командант Церско-мајевачке групе корпуса мајор Драгослав Рачић. Иако је и сам сарађивао са Немцима у више операција, умео је, макар понекад, да оцени колико штети и куд води та сарадња. Тако је он 11. маја 1944. године извештавао Михаиловића да је у Ужицу, које је у то доба било јак немачки гарнизон, пуно четничких јединица и да четнички команданти, међу којима: Предраг Раковић, Нешко Недић, Филип Ајдачић, Милутин Јанковић, Милорад Митић и други - конфеишу са Немцима, па моли Михаиловића да спречи ту отворену сарадњу и закључује:

„Ако и даље будем водио борбу Против комуниста заједно са Немцима ја Ну дубоко заглавити...”¹⁶

Један докуменат који потиче од потпуковника Миодрага Палошевића, упућен Михаиловићу, такође сведочи о ретким, врло ретким покушајима да се избегне колаборација са окупатором.

Палошевић је, управо када је сазнао за споразум потпуковника Јовановића са Немцима, молио Михаиловића „да га разреши обавеза према потпуковнику Јовановићу због његове сарадње са окупатором”. Било је још појединачних, ситних приговора Михаиловићу због сарадње са Немцима, али они нису имали ефекта. Михаиловић је био превише уверен у себе - да све исправно процењује и да свима одговара оном својом крилатицом: „Чича зна шта ради”. Треба рећи и то да његови команданти, који су га благо опомињали нису били чврсти ни доследни. Јер рецимо Рачић, који је био Дражин истакнути командант и високо котиран у четничкој хијерархији, није био доследан. Иако је 11. маја 1944. године опомињао Михаиловића да ће „дубоко заглавити” ако буде „заједно са Немцима водио борбу против комуниста”, наставио је тоталну сарадњу са Немцима. У топличко-јабланичкој операцији против јединица Народноослободилачке војске Србије и у борбама на Ибру и Копаонику против Оперативне групе дивизија (2. пролетерска, 5. ударна крајишка и 17. источнобосанска), у Рачићевом штабу 4. групе четничких јуришних корпуса, као официр за везу, био је „уграђен” немачки мајор Вајел који је, поред тога што је снабдевао четнике муницијом и оружјем, координирао дејства Немаца, љотићеваца и четника. Главни координатор са мајором Вајелом у Рачићевом штабу био је његов начелник штаба, капетан Нешко Недић.

**„Координатор“ четничко-немачке сарадње
Нешко Недић жели на Источни фронт**

Делатност „координатора“ немачко-четничке сарадње, капетана Нешка Недића, посебно када је реч о 4. групи јуришних корпуса којом је командовао мајор Драгослав Рачић, и немачког официра за везу „носиоца витешког крста“ мајора Вајела - дубоко је досезала. Мало је познато да је капетан Нешко Недић изражавао спремност - лично команданту Србије, односно Војноуправном команданту Југоисточка генералу Фелберу, да иде да се бори на Источном фронту. Ту спремност открива лично генерал Фелбер у телексу упућеном Врховној команди Вермахта 14. јула 1944. године.

Генерал Фелбер је јавио својој највишој команди да је „14. 7. у 9 часова пре подне у Крајскомандантури Крушевца, на његово тражење, имао разговор са једним од меродавних четничких вођа Нешком Недићем, из Д.М.-штаба“. Фелбер даље „представља“ Нешка Недића, па каже да је „тренутно шеф штаба четничке групе која се у оквиру операције „Тријумф“ бори са нама, а која броји око 10.000 људи“.

Затим детаљно пише о чему су разговарали и до каквог је закључка лично он дошао. Поред осталог, наводи:

„Како су сувише слаби да би сами водили борбу против комунизма, они увиђају да морају да Шраже ослонац на немачки Вермахт, коме се потчињавају са пуним поверењем и безусловно. Рекао је да су спремни да се боре против комунизма свуда, куд Јод их будем упутио. С друје стране, Недић је поново молио за помоћ у испорукама оружја и муниције, нарочито тешкој оружја...“

И даље, Фелбер пише да је Недић посебно „замолио“ за испоруку муниције као и „неколико италијанских тешких минобацача“ и обећао да ће се утрошак муниције правдати „уз повратак празних чатура“. И напослетку, Фелбер износи фрапантан податак о каквој је и коликој верности четника реч према Немцима:

„Као доказ свој искреној става, понудио се да се после чишћења Србије од комунизма даље бори на источном фронту, а уверење да ће Шо учинити највећи број чешника.“

У закључку телекса Врховној команди Вермахта, немачки командант, генерал Фелбер изражава пуно поверење у четнике и цени да је њихова понуда сасвим озбиљна и да ће користити Вермахту:

„Мој је лични утисак да се овоја пута ради о једној сасвим озбиљној понуди четника. Према мом мишљењу, овде се пружа

последња прилика која се не би мојла пропустити без најтежих последица. Ако ми четнике поново одбијемо - терамо, бар неке од њих, у табор црвених. Немачки официр за везу, носилац витешког крста мајор Вајел, изјавио ми је да и он дели исто мишљење о озбиљности ове понуде."¹⁷

Све је кристално јасно из „телекса“ генерала Фелбера. Четници, у лицу капетана Нешка Недића, пристају на комплетну сарадњу, траже и лако и тешко оружје и муницију и обећавају - да ће „кад заврше посао код куће“ бити спремни да их Немци упуते и на источни фронт?!

Треба рећи да су Немци и четници, посебно 4. група јуришних корпуса под командом Рачића, оди. Нешка Недића, као начелника штаба, комплетно сарађивали са Немцима и заједно водили операцију „Триумф“ на територији Топлице, Јабланице и Пусте реке против јединица Народноослободилачке војске, затим на Ибру и Копачику против Оперативне групе дивизија НОВЈ, али су на крају четници потучени, готово „до ногу“, па су морали буквално бежати чак у Западну Србију (око Пожеге, Јелове горе, затим на Медведник и Јабланик) где су такође изгубили и последње борбе у Србији, те су се ускоро - упоредно са немачким колонама - повлачили у Босну где су на крају доживели и коначан пораз.

На суђењу Михаиловић је најбоље посведочио колико су он и његови команданти сарађивали са окупаторима. Ево краћег стенографског записа о томе који су Михаиловићеви команданти сарађивали са Немцима, Италијанима и Бугарима - окупаторима, а који нису:

„Председник судског већа: *Наведите имена.*

Тужилац: *Он нека наведе имена, а ја ћу сутра пронаћи депеше да су сарађивали.*

Председник: *Није довољно рећи имао је, већ нам наведите име и презиме, јединицу и корпус, тај и тај, и територију на којој је командовао.*

Оптужени: *Не моју да се сетим имена корпуса.*

Председник: *У реду, кад не можете да се сетите имена корпуса, сетите се имена команданата.*

Оптужени: *Ја не моју тренутно да се сетим имена.*

Председник: *Ја ћу вам казати оне које сте у истрази навели као Главне команданте. Ево, у Србији наведите оне који нису сарађивали. Пилетић?*

Оптужени: *Није Пилетић.*

Председник: *Кесеровић?*

Оптужени: *Није ни он (смех у дворани).*

Председник: Поп Перишић?
 Оптужени: Ја нисам имао иодашке о њему.
 Председник: Баћовић?
 Оптужени: Ја из ових подашака видим да је имао.
 Председник: Бјелајац?
 Оптужени: Он је имао.
 Председник: Глишић?
 Оптужени: Он није ни радио.
 Председник: Воја Лукачевић?
 Оптужени: Имао је.
 Председник: Ђуришић?
 Оптужени: Имао.
 Председник: Блажо Ђукановић?
 Оптужени: Имао је.
 Председник: Бајо Станишић?
 Оптужени: Имао је.
 Председник: ПредраХ Раковић?
 Оптужени: Имао је.
 Председник: ГоХић Тодор?
 Оптужени: Није имао.
 Председник: Генерал Трифуновић?
 Оптужени: Имао је.
 Председник: Калабић?
 Оптужени: Имао је.
 Председник: Нешко Недић?
 Оптужени: Имао је.
 Председник: Звонимир Вучковић?
 Оптужени: Имао је.
 Председник: ДраТослав Рачић?
 Оптужени: Имао је.
 Тужилац: Молим вас, шта значи „имао је“?
 Председник: „Имао је“ - имао везе са окупатором; „није“ - није имао везе са окупатором

Ово је само део, мањи број Михаиловићевих команданата, углавном у Србији, који су ратовали заједно са окупаторима - против свога народа. Објективном истраживачу, као и читаоцу Михаиловићеви наводи сведочења говоре сами за себе.

Током прве половине 1944. године четнички покрет потпуно губи подршку западних савезника. После одлуке „велике тројнице“ (Стаљин, Рузвелт и Черчил), донете крајем новембра 1943. године, Велика Британија повлачи своје мисије из четничке Врховне команде, а 24.

маја 1944. године, у Доњем Дому Черчил обелодањује одлуку Владе да ускрати сваку помоћ четницима Драже Михаиловића, те да почне помагати само Тита и Народноослободилачку војску Југославије. Черчил је, поред осталог, изјавио:

„ Објавили смо да снажно подржавамо маршира Тита збој његове херојске и непоколебљиве борбе против немачке војске. Шаљемо му и намеравамо му слати највеће могуће количине оружја и успоставићемо најтежи додир с њим. Разлог што смо престали давати оружје Михаиловићу и подршку је једноставан. Он се није борио против непријатеља и, шта више, неки од његових потчињених команданата су склапали споразуме са непријатељем

После оставке Владе Божидара Пурића, у Шубашићевој влади више није било министра Драже Михаиловића, а након договора између Черчила и Тита (јун и август 1944.) и споразума Тито - ИЈубашић, краљ Петар II је, августа те године, укинуо Четничку врховну команду, а у говору од 12. септембра позвао је све Србе, Хрвате и Словенце да се уједине и да приступе Народноослободилачкој војсци под командом маршала Тита. Краљ је поручио „свима онима који се ослањају на непријатеља и који се не буду одазвали његовом позиву неће успети да се ослободе издајничког жига ни пред народом ни пред историјом“. Четнички команданти Захарије Остојић и Петар Баговић, после краљевог говора, јавили су Михаиловићу да после „оваквог краљевог говора никаква уверавања, нити ауторитет неће моћи да одрже народ на окупу нити да га употребе у борби против партизана“²⁰ У меморандуму који је упутио Михаиловићу средином септембра Рачић је предлагао да се прекине са дотадашњим ставом ишчекивања и да се „потпуно наслонимо на Немце“, јер су четници остављени од савезника, јер су „час пактирвали, час били илегални, час заузимали став оружаног сукоба“ и понижавали се пред противницима.²¹

И поред таквог тока догађаја, Михаиловић тврдоглаво наставља политику колаборације са Немцима. Његове многобројне колоне у истом фронту заједно одступају са Немцима.

Михаиловић се најпре састаје са Миланом Недићем, августа, у Ражани код Косјерића, где долази до договора о потпуном обједињавању „свих српских снага“ - четника СДК и СДС - под његовом командом. Недић се обавезује да од Немаца издејствује наоружавање за 50.000 војника. Онда следе састанци Драже Михаиловића са представником Команде Југоистока, односно Нојбахера, Рудолфом Штеркером у селу Рошцима код Чачка. Дража се са Штеркером састао „у

пратњи" Мак Дауела, пуковника Армије САД, који је остао уз Дражу. Михаиловић је тражио од Штеркера (целу ноћ су разговарали) координацију акција Немаца и четника, односно спрских снага у борби против Народноослободилачке војске. А Мак Дауел је „тражио“ од Штеркера да Немци, при повлачењу - предају оружје четницима! Ово је, вероватно „смислио“ обавештајац и још увек фантаста Михаиловић, како би импресионирао Немце, у виду савезничког пуковника Мак Дауела, а знао је - да више не представља никога, да су његове снаге пред коначном пропашћу! Ове састанке о координацији са Немцима Михаиловић је наставио и даље током јесени - септембар-новембар, у Мачви и у источној Босни, кад је буквално побегао из Србије. Други пут се Михаиловић састао са Штеркером у селу Драгињу у Мачви, септембра 1944. године, трећи пут у селу Средњем у источној Босни и четврти пут на Вучјаку, последњем Дражином боравишту. У свим тим сусретима Михаиловић и Штеркер су се договарали о немачкој помоћи четницима (оружје, муниција, опрема, болнице) и о заједничкој борби против Народноослободилачке војске Југославије у њеном наступању ка западним границама земље. Сем тога, посредно је до априла 1945. одржавао радио везу са Рудолфом Нојбахером, представником немачког министарства спољних послова, код Команде Југоистока, како наводи др Бранко Петрановић.

Браниоци Михаиловића често потезу тезу - да се Черчил лако и брзо одрекао „првог герилца Европе“, кога је чак и Тито преварио! Међутим, Черчил је био изразито одлучан и доследан током целог Другог светског рата. И Черчил и Велика Британија придржавали су се прокламоване политике, одн. ратне стратегије садржане у његовом говору од 22. јуна 1941. године (када је Хитлерова Немачка напала Совјетски Савез). Тада је Черчил, поред осталог, изрекао једну снажну поруку:

„Сваки човек и свака држава који корачају с Хитлером, наши су непријатељи. Сваки човек и свака држава који се боре против нацизма, имаће нашу помоћ...”²²

Под „удар“ те Черчилове максиме морао је неминовно доћи и Михаиловић који се готово две године „шлеповоа“ као некакав савезник, а у ствари био колаборант и са немачким, и са италијанским и са бугарским окупаторима.

Како су Михаиловића као свог колаборанта (истина не увек) ценили и највиши немачки генерали и маршали упечатљиво говори и процена генерал-фелдмаршала Максимилијана фон Вајкса, команданта немачких трупа Југоистока, који је 20. августа 1944. године упозоравао Хитлера:

*„Михаиловић је најиозидивнији елемент у борби против партизана, која се у овом часу Немци ни по коју цену не могу одрети...”*²³

Такорећи, до последњег даха, Михаиловић је колаборирао са окупатором. Крајем фебруара 1945. године он води интензивне преговоре са агентима Вилхелма Хетла о заједничкој борби Вермахта (немачке војске) и његове „Југословенске војске у отаџбини”. Том приликом он истовремено обавештава ОК^А како је из своје команде „протерао све Енглеze”.²⁴

Дакле, нису тачне оцене појединих историчара, а нарочито Дражиних послератних бранилаца (др Веселин Ђуретић, па „заљубљеник” у Дражу амерички публициста Мартин Дејвид, затим поједини наши публицисти и, на крају, политичари попут Војислава Шешеља и Вука Драшковића) да се Михаиловић састао са Немцима само једанпут и то у Дивцима 11. новембра 1941. године и преговарао. Разуме се, он је по међународном праву имао право да се састаје са непријатељем и да са њим преговара али он није само преговарао. Он је увек, у свих шест случајева, не само преговарао, него нудио савез са окупатором, тражио од њега и оружје, муницију и много шта друго и то да се бори искључиво против оног дела свога народа који је био у другој војној формацији - Народноослободилачки партизански одреди, одн. Народноослободилачка војска Југославије. Још на првом састанку са представницима немачког команданта Србије, 11. новембра 1941, Михаиловић је, поред тога што је тражио муницију и оружје, изјавио - „да се неће борити против Немаца чак и кад буде нападнут” од њих. Увек је пактирао са окупатором на тим састанцима или покушавао да пактира. Није ништа остало ни од његове „линије” да се он „не експонира”, да се „не офира”, да лично избегне бруку и срамоту у коју је гурао своје потчињене, да се не појављује пред Немцима, да лично не потписује споразуме. И поред тога што је у колаборацију „увалио” многе своје команданте и сам се у њу заглибио и морао је изгубити сваки углед и пропасти. Због колаборације са окупаторима, у првом реду, одрекли су га се и западни савезници. То је био први и основни чинилац Дражиног краха.

Напомене

1. Извештај Абверове јединице 381 од 20. децембра 1943. Т-313, ролна 488, снимак 249. Цитира Ј. Томашевић, н.д. стр. 292.

2. Латас-Целебџић, н.д. стр. 292.

3. *ИсГно*, стр. 293.
4. ПРО (Публик Рекорд Офис - ФО - Форинг Офис - Централни државни архив Велике Британије); *Тајна и јавна сарадња*, стр. 103.
5. А ВИИ, Ча, к.18, рег. бр. 9/7.
6. *Тајна и јавна сарадња*, стр. 53-54.
7. *Исшо*, стр. 108.
8. *Исшо*
9. АВИИ, 2/1-20,276.
10. ПРО, ФО 371/442 52, П 5680/8/92
11. АВИИ, 4/1-56,277
12. Никола Миловановић, *Издаја, „Слобо Љубве“*, Београд 1983, стр. 288 (факсимил Вучковићевог писма Остојићу).
13. *Исто*.
14. *Исто*, стр. 328.
15. Звонко Вучковић, *Од отпора до грађанског рата*, стр. 120-123, Београд 1990.
16. Латас-Целебдић, н.д. стр. 290.
17. НАВ, Мф-Т-120, П.780,371759-760, превод са немачког, објављено у Зборнику XIV, 3, стр. 956-7.
18. Дража Михаиловић пред судом, стр. 264, Београд 1946.
19. *ТиШо-Черчил сирџо Шајно* (приредио Душан Бибер), стр. 163-164, Архив Југославије, Београд, „Глобус“, Загреб, 1981.
20. Зборник, XIV, 4, стр. 376.
21. *ИсШо*, стр. 378.
22. Винстон Черчил, н.д. стр. 334, том III.
23. НАВ-Т-311, Р 195, С 963-964.
24. ОЗА Кне&гбарсry, В 67/101.

Непрекидно пријатељство са Бугарима

Мало је познато да је Михаиловић почео сарадњу и са бугарским окупатором још крајем 1941. или на почетку 1942. године. У то време на Равну гору долазила су двојица бугарских официра - потпуковник Захријев и један пуковник чије име није познато. Договорали су се са Михаиловићем о односима и сарадњи између бугарских окупационих трупа и четника у борби против народноослободилачког покрета. Ти први контакти обновљени су маја 1942. године, када је бугарски генерал Иван Маринов, командант дивизије у Ћуприји, тражио „везу“ са Михаиловићем. Међутим, како је у међувремену Маринов премештен у Македонију, а Михаиловић отишао у Црну Гору до сусрета није дошло. У то време Михаиловић је одредио мајора Радослава Ђурића, као свога делегата, за успостављање веза са бугарским окупаторским штабовима и затражио да се један „ђенералштабни мајор“ бугарске војске стално налази у штабу мајора Ђурића и чак да му се додели једна радио-станица, како би успоставио директну везу са Михаиловићем.¹ Нешто касније, 25. септембра 1942. године, Михаиловић је тражио од мајора Ђурића да „хвата везу“ и са генералом Станчевим, који је био официр за везу са немачком командом у Београду.² Ђурић је ускоро известио да је генерал Станчев „шовиниста и потпуно одан Борису“, али да у Београду чини услуге Михаиловићевим људима и да их везује за себе.³ После тих контаката Михаиловић је „дошао у везу“ и са генералом Арсењем Николовим, командантом бугарског окупационог корпуса (са седиштем у Нишкој Бањи), као и са командантом бугарске 24. дивизије (штаб у Краљеву, касније у Ужицу) генералом Симоном Симовим. Везе са већином бугарских официра и генерала одржавао је, по Михаиловићевим инструкцијама, и потпуковник Љубо Јовановић, познатији по надимку „Патак“.

Четничко-бугарска сарадња у борби против Народноослободилачке војске нарочито је појачана крајем 1943. године, у време када су четници као колаборанти Немаца и Италијана, почели губити поверење у западне савезнике (и савезници у четнике). У то време долази до најширег окупљања свих окупационих и квислиншких снага, међу њима и четника, ради вођења заједничке борбе против Народноослобо-

дилачког покрета, односио Народноослободилачке војске Југославије. Низом споразума, које у име немачке команде Југоистока припрема и спроводи обавештајни официр фон Вреде, обједињују се снаге окупатора Немаца и Бугара, Српског добровољачког корпуса (СДК), Српске државне страже (СДС) и четника Михаиловића. У време интензивне сарадње четника и бугарског окупатора крајем 1943. године снаге Народноослободилачке војске Југославије ослободиле су велики део Санџака, северне Црне Горе и дела западне Србије. Мајор Војислав Лукачевић, Михаиловићев човек „који је стекао велико искуство у колаборацији са Италијанима и Немцима у бици на Неретви“, сада је његов делегат за успостављање сарадње са Немцима и Бугарима у Србији. Он је 1. новембра писао команданту бугарске јединице из састава 24. дивизије која је водила борбу против 4. крајишке бригаде у рејону Чајетине на Златибору, да и његови „четници оперишу против комуниста“. Затим: „Обавештен сам да је Ваша колона кренула правцем Ужице - Чајетина - Борова глава и даље напред у циљу борбе против комуниста...“. Лукачевић се даље нада да ће бугарски окупаторски војници „својим војничким и братским држањем утрти пут ка бољем разумевању у будућој братској сарадњи...“⁴ Ускоро, 3. новембра, Лукачевић писмом тражи оружје и муницију од команданта те бугарске дивизије генерала Симова. Генерал Симов је пред Државном комисијом потврдио те контакте са Лукачевићем и навео: „Код мене је у име четника долазио и неки инг. Младеновић са рудника Лиса“. Младеновић је иначе био и агент Гестапоа и блиско је сарађивао са немачким обавештајцем из западне Србије фолксдојчером Зигфридом Фидлером.⁵ Генерал Асен Николов, командант бугарског окупационог корпуса пред истражном комисијом је говорио још опширније о бугарско-четничкој сарадњи: да је знао где се налазе Михаиловић и његови четници, да су и он и Немци могли да ухвате Михаиловића, али су међусобно сарађивали и помагали се. И на крају, да су Михаиловићеви представници долазили у његов штаб, да је он четницима давао оружје и муницију, да је Михаиловићев опуномоћеник одлазио у Софију. Карактеристично место у том исказу Николова је: „Дражиновци код нас, Бугара, где Немце, а код Немаца нападају Бугаре...“.⁶

Истовремено, Михаиловић је обавештавао Лукачевића и друге његове команданте „да Немци и Бугари не дирају наше делове“.

У „Распису свима у Србији“ наређивао је командантима корпуса - да успоставе везе са бугарским окупаторским јединицама ради заједничке борбе против НОП-а.

У окупираном Београду везе са бугарским окупаторима одржавали су мајор Алекеандар Саша Михаиловић и генерал Светомир Ђу-

кић. Александар Михаиловић јављао је из Београда Дражи 13. децембра 1942. године:

„Сваки дан онекујем овде (у Београду, прим. Ј.Р.) два бугарска официра који долазе као Представници бугарске војске. Чим стигну иослаћемо вам их каналом преко Генерала Ђукића...”⁷

У време продора јачих снага Народноослободилачке војске Југославије у пределе Златибора и Таре, у јесен 1943. године, дошло је до широког садејства између немачког и бугарског окупатора и четника. О тој сарадњи четника и окупатора Михаиловића је извештавао командант четничког Златиборског корпуса капетан Душан Радовић Кондор:

„Ноћу 17/18. ов. м-ца око 21,30 часова комунисти су јачим снагама напали Бугаре и Немце у Кремнима и после осмочасовне борбе заробили око 1.800 Бугара и 200 Немаца”. Затим јавља да се бугарске трупе повлаче у нареду, да „беже главом без обзира”, да део Бугара води борбе против партизана у Биосци и да су и четници „ступили у борбу код Биоске из правца Кнежевићи”.⁸

Кад су се делови 2. пролетерске дивизије, у зиму 1944. године, пробали у рејоне Ивањице и Јавора, супротставили су им се у истом фронту: Немци, Бугари, љотићевци и четници. Предраг Раковић је јављао Михаиловићу о намерама окупатора, тј. да планирају да „партизане ликвидирају са Бугарима, Српском државном стражом и да им помогну четници Д.М.” А Калабић је сутрадан, 16. јануара, извештавао: „На Јавору код Кушића и Катића још се воде борбе између комуниста с једне и четника, пољске страже, Немаца и Бугара с друге стране. Комуниста има око 3.500. Опокољени су и сада би их требало дотући”. Командант Драгачевске четничке бригаде, капетан Давид Симовић, извештавао је „да је са Бугарима напао непријатеља (т.ј. партизане, прим. Ј.Р.) у селу Маскови и заузео Маскову”, затим на Катиће, па закључује: „У нападу на Катиће помогли су нас Бугари који су се одушевљавали нашим јунаштвом. Сви бугарски војници и официри викали су 'Живео Дража'. Неки Вас познају из Софије. Бугарски потпуковник молио је моје војнике да Вас поздраве...”⁹

Капетан Митић командује са 1.200 окупаторских војника

Током продора 2. пролетерске и 5. крајишке дивизије према Ибру и у Драгачево, затим према Косјерићу и Тари још потпуније је дошло до изражаја борбено садејство Бугара и Немаца са четницима. Сви су били заједно у истом фронту. Кад су 25. и 26. марта потпуно по-

ражени Бугари и четници, повукли су се у ужи рејон Ивањице. Тада је капетан Милорад Митић, један о четничких координатора акција са окупаторима, јављао Михаиловићу да је један бугарски батаљон, који је из Ариља пошао у помоћ Бугарима и четницима у рејон Ивањице, потпуно разбијен у Клисури. Митић наводи да су окупаторски војници (и Немци и Бугари), „мањи од маковог зрна“, да беже „као преплашена деца“, а да их он храбри да издрже! Па на крају, закључује:

„У ствари, ја сада командујем одсеком Прилике - Буковица. Има око 1.200 људи без наших,¹⁰ Шарено „савезничко друштво“, нема шта!

Извештај војноуправног команданта Србије генерала Фелбера од 27. марта 1944. године веома илустративно приказује окупаторско-четничку колаборацију, посебно изражену између четника и Бугара. Он обавештава Команду групе армија „Ф“ да су се две партизанске дивизије пробиле према Ибру, да су разбиле бугарске трупе и четнике код Ивањице. У то време генерал Фелбер формирао је групу „Шредер“, у коју су ушле немачке, бугарске, СДК, СДС јединице и четници Михаиловића. Тада су на сектору Рашка - Ушће, у саставу групе „Шредер“ концентрисни: 4 четничка корпуса, 3 батаљона из бугарске 24. дивизије, 2 батаљона Немаца...¹¹

О величини и значају те операције, као резултат окупаторско-четничке колаборације, сведочи и бугарски генерал Николов:

„Највећа акција која је предузета од стране наших трупа била је почетком 1944. године и коју смо ми звали 'Ибарском' или 'Морача' по партизанском генералу Морачи. У овој акцији наше трупе учествовале су заједно са немачким добровољачким и четничким одредима Драже Михаиловића".¹²

Четничким јединицама ангажованим у борбама против 2. и 5. дивизије командовао је генерал Мирослав Трифуновић, четнички командант Србије, али је „све конце“ држао Михаиловић. Он је саопштавао Трифуновићу распоред немачких и бугарских трупа, јављао о новим акцијама које окупатори предузимају у другим крајевима Србије. Посебним наређењем од 10. априла 1944. године, одредио је пуковника Јеврема Симића „Дршку“ као делегата његове команде за „координатора“ садејстава између Златиборског и Пожешког четничког корпуса и бугарских трупа. „Дршка“ је то успешно обављао. Докле је досезала та колаборација са окупатором уверљиво сведочи „објава“, споменута у овом спису, за поручника Милића Мајсторовића (издата 12. априла 1944. године). У тој „објави“, поред осталог, записано је да му се „издаје с шим да може слободно да се креће сам или са својом војском по Шерену који је уТоворен са нашим савезницима Немцима и БуТаоима (подвукао Ј.РЛ и аа V име киља Петоа II Каоаћорћевића

одузима реквизицију и коље све партизанске јаШаке и симнаШизере збо! чеТа ће добиШи чин мајора".¹³

Четничко-бугарска колаборација остварена је и у Топличко-јабланичкој операцији коју су изводили удружени: Немци, Бугари, СДК, СДС и четници у лето 1944. године. Михаиловић је за ову операцију посебно оформио Четврту групу јуришних корпуса (састава пет корпуса) којом је командовао мајор Драгослав Рачић.

Михаиловић „горко жали" због инцидента Бугари - четници

Једна од последњих неславних савезничких борби Бугара и четника вођена је крајем лета 1944. године, на Златибору, односно обронцима Чиготе и на Палисаду против делова 1. пролетерске дивизије. После тешких тродневних борби „савезници" су потучени до ногу. 0 губицима његове дивизије у тим борбама генерал Симов је изјавио:

„Овде ми је такође уништен скоро батаљон, јер су наши губици били око 120 људи..."¹⁴

Међу „савезницима" - четницима и бугарским окупаторима, повремено, долазило је и до инцидената. Често су, по среди, били бахатост једних или других, пијанчења, свађе, а ређе самосталне одлуке појединих четничких старешина. Један од тих инцидената догодио се у јесен 1943. године кад су четници разоружали групу Бугара у возу Вишеград - Ужице. Други се догодио код Грамаде, недалеко од Ниша, у првој половини јануара 1944. године. Тада су пијани четници Младена Младеновића, команданта Чагарског корпуса, разоружали 40 Бугара, али су их Бугари - „савезници" противакцијом надмудрили, повратили оружје и „убили 20 четника, које су затекли пијане". Михаиловић је, 1. фебруара 1944. године, одмах после инцидента у Грамади, запретио Младеновићу:

„ОбавешШен сам са поуздане сШране да не посШупаШе по даШим вам инструкцијама за везу са БуТарима, већ напротив ометате плодан рад".

Сутрадан га већ позива на одговорност:

„Направили сте велику Трешку што сте разоружали БуТаре на Грамади", на му наређује - да хитно дође у штаб ради саслушања и смене\¹⁵

Још један Михаиловићев потез потврђује чињеницу колико је четницима било стало до колаборације са Бугарима - окупаторима. У

недатираном писму Михаиловић пише извесном бугарском генералу, који се налазио у рејону Ужица, (вероватно Симову), поводом инцидента између четника и Бугара и извињава му се због „непријатне ствари“, коју су Немци смислили (што потврђује ону бугарску опаску - да четници пред Бугарима грде Немце, а пред Немцима нападају Бугаре), и овако закључује:

„Горко жалим случај и сви кривци биће стројо кажњени ради Ваилет задовољења“. На крају упозорава Генерала на будност и опрезу на ако буде у опасности нуди му заштиту и показује пут којим треба да дође у четничку Врховну команду.¹⁶

Све до краја фашистичке Бугарске, септембра 1944. године, трајала је колаборација између Михаиловићевих четника и бугарских окупационих трупа у Србији. Резервни поручник, професор Живота Тодоровић Гемето, шеф пропаганде Шумадијских четничких корпуса, добио је, 23. јуна 1944. године, специјално писмено овлашћење да у Михаиловићево име „води преговоре са представницима бугарске окупационе војске која се налази на територији Краљевине Југославије“ и коме је „дао усмена обавештање и упутства“. ¹⁷ Тодоровић је водио преговоре о закључивању војног савеза између бугарских окупатора и четника на највишем нивоу у време кад су окупаторске и квислиншке снаге са четницима настојале да у Топличко-јабланичкој операцији разбију снаге Народноослободилачке војске у Србији. ¹⁸ Капитулација Бугарске спречила је потписивање четничко-бугарског савеза. Тако је пропао покушај професора Тодоровића да из Краљева доведе генерала Симова - код Михаиловића да потпишу „војни савез“. Пред сам крах сваког савезништва и пораза професор је дојавио Михаиловићу: „Сматрам да ће Симов моћи да сврши ствар. Гледаћу на сваки начин да га сутра поведем ка Вама“. ¹⁹

Докле су досезале колаборација и пријатељство бугарског окупатора и четника, посебно сведочи писмо које је Михаиловић упутио пуковнику Дамјану Велчеву, 28. августа 1944. године. Једна реченица из тог писма казује све о томе да су бугарски окупатор и четници били у истом фронту. Михаиловић пише:

„...Бугарске окупационе трупе у Србији дале су многа доказа пријатељства бугарског народа према Србима...“²⁰

После толико злочина које су починиле бугарске окупационе трупе око Ниша, Лесковца, у Топлици и Јабланици - посебно у Бојнику - у Западној Србији (око Ужица, Бајине Баште, Пожеге, у Драгачеву), после убистава, прогона у логоре, паљевина села и пљачки Михаиловић отписује „на господин пуковник о.з. Велчев“ - ла **СУ БУ-**

гарске окупационе трупе дале много доказа пријатељства према српском народу?! Сумње нема - Михаиловић-се тотално ослањао на окупатора!

Напомене

1. Бранко Латас, *Сарадња бујарских окупаторских трупа и четника у борби Против НОВЈ и партизанских одреда Југославије*, „Војноисторијски гласник 2/73“, стр. 251-252.
2. А ВНИ, Ча, 15Б, рег. бр. 13/1.
3. *Исто*, рег. бр. 37/1
4. *Исто*, Ча, к.149, рег. бр. 16/1. Види и Б. Латас, н.р., стр. 257-258.
5. *Исто*, к. 261, рег. бр. 56/1,28/8.
6. *Исто*, к. 261, рег. бр. 50/1.
7. *Исто*, к. 267, рег. бр. 8/1.
8. Б. Латас, н.р. стр. 262,36. XIV, књ. 3, стр. 111
9. А ВНИ, к. 276, рег. бр. 12/1, д. 786. Види и Зборник XIV, књ. 3, стр. 277 и 285.
10. А ВНИ, Ча, рег. бр. 14/5.
11. Зборник XIV, 4, док. 37. А ВНИ, Ча, к. 26, рег. бр. 24/1.
12. А ВНИ, к. 261, рег. бр. 50 1/2.
13. *Исто*, к. 28, рег. бр. 47/1.
14. *Исто*, к. 161, рег. бр. 56-1/2. Зборник 1,11, док. 18, 29 и 115.
15. А ВНИ, Ча, рег. бр. 13/1.
16. *Исто*, Ча, рег. бр. 31/7; Б. Латас, н.р. стр. 264.
17. *Исто*, Ча, к. 18, рег. бр. 16/7.
18. Петар Вишњић, Немачка офанзива на ослобођену територију у Јужној Србији средином лета 1944, У10 7/70.
19. А ВНИ, Ча, к. 20, рег. бр. 16/17.
20. Јован Павићевић, Драгољуб Дража Михаиловић агент Вермахта, стр. 155, Београд 1995.

Колаборација са усташама „у име краља Петра II“ који се већ одрекао Михаиловића

Иако је Михаиловић у својој „стратегiji“ прокламовао један од циљева своје „борбе“ као - спасавање српског народа, он се, кад је проценио да му је од користи, удруживао и са истребљивачима српског народа. То је чинио не само са Немцима, Италијанима и Бугарима - окупаторима, него и са Павелићевим усташким командама. Иако то, само на први поглед, изгледа нестварно и невероватно, ипак ту има и логике. И једни и други, усташе отворено и од почетка рата, а четници нешто касније и постепено, према приликама понекад и кришом, стављали су се под окриље окупатора. Од окупатора су добијали оружје и муницију (четници, разумљиво, повремено, усташе стално) и другу опрему, па су се сврставали у исти фронт са њим. И склапали су међусобне споразуме - о заједничкој борби против Народно-ослободилачког покрета.

Бројни су споразуми између четничких одреда на територији НДХ са Павелићевим командама и властима, нарочито, у Босни. Један од првих споразума те врсте склопио је бивши учитељ Урош Дреновић, командант четничког одреда „Кочић“ у Мркоњић-Граду 27. априла 1942. године. Споразум су, у име четника, потписали: Урош Дреновић и Тоде Митровић, а са стране НДХ: бојник Емил Ратај, котарски предстојник Марко Јунгић и представник Котарског суда Константин Урумовић. После потписаног споразума Дреновић је потписао и посебну изјаву:

„Потписао сам изјављујем да сам увијек признавао Независну Државу Хрватску, али да сам ошито у шуму да спасим Јоли животи народа у овом крају, као и себе, који су неодољиви људи понели немилице убијати и пљанкаши. Уједно изјављујем да ћу са својим наоружаним људима, када они ошито заједно са хрватском војском, према наређењима војног заповедништва, направити овај Шеришориј, од комунистичких банди, ставити се на потпуно располагање са својим наоружаним људима домобранству“

Очевидно, Дреновић се овом изјавом, а и каснијим поступцима, са својим четницима потпуно ставио у службу НДХ и окупатора.

После Дреновића још знатан број четничких команданата су током 1942. године направили споразуме са Павлићевим снагама. Командант четничког одреда „Мањача“ Вукашин Марчетић, командант батаљона Јован Мишић и командир чете у батаљону пука „Мањача“ Петар Савановић, потписали су споразум у Бања Луци 15. маја 1942. године са НДХ. Са стране НДХ тај споразум су потписали велики жупан Сана и Лука др Петар Гвоздић, заповедник бањалучког округа пуковник Иван Брозивић и усташки стожерник Марко Бељан.²

Даље се ређају слични споразуми (регистровано их је 12 током 1942. године) потписани у Липцу (Озрен) 22. маја, опет у Бања Луци 23. маја, у Лопарима (код Тузле) 30. маја, опет у Бања Луци 9. јуна, у Прњавору 14. јуна, у Зеници такође 14. јуна, опет у Лопарима 15. јуна, па у селу Врацима (код Зенице) 31. августа и у селу Црнелеву (код Бијељине) 12. октобра 1942. године. Све те споразуме, са стране НДХ, потписали су которски предстојници, по један домобрански и по један-два усташка официра. Са четничке стране потписивали су официри - команданти одреда и батаљона, ређе чета. Основне одредбе свих споразума биле су: да четнички одреди у Босни обустављају сва дејства против оружаних снага НДХ и органа усташких власти, четнички одреди се обавезују да воде борбе против партизана (са оружаним снагама НДХ - домобранима или усташама, или самостално), од оружаних снага НДХ четници добијају војну и материјалну помоћ, четнички одреди признају НДХ као државну организацију, а тиме Србе, односно четнике проглашавају за поданике НДХ. Ти четнички одреди водили су замашне војне акције са оружаним снагама НДХ против партизанских јединица. Током тих операција четнички одреди су били у сталној вези са Дражином Врховном командом, док су немачке команде такође одобравале те споразуме, па су и они користили четничке одреде у борбама против народноослободилачких одреда и бригада.³

По својим одредбама карактеристичан је споразум од 22. маја, који су потписали старешине три већа четничка одреда („Краљ Петар II“, Озренски и Требавски). Потписали су га: Цвијетин Тодић (командант), Цвијетин Ђурић (начелник штаба) и Бранко Станић командант, поп Саво Божић, начелник штаба Петар Антуновић и саветник Ђоко Милошевић. У име усташке државе потписали су: велики жупан при председништву Владе НДХ др Милан Бадовнац, командант усташко-домобранске дивизије пуковник Богдан Матејић и усташки потпуковник Иван Шојат. У име одреда „Краљ Петар II“ потписали су опуномоћеници - делегати из Требавског одреда. Тај споразум је предвиђао прекид свих непријатељстава четника против НДХ, заједничку сарадњу усташа и четника у борбама против партизана као и

контролу четничке власти од стране органа НДХ. Предвиђено је да НДХ снабдева четнике муницијом, затим да се пружа потпора члановима палих хранилаца - четника. Четници су у потпуности признавали усташку власт и били уграђени у састав усташко-домобранских војних формација. Предвиђено је и лечење и пружање помоћи рањеним четницима под истим условима како су лечени усташе и домобрани. У 4. делу споразума, тачка 8. записано је да ће се „припадницима четничких постројби признати награде и одликовања уколико се истакну у борби против партизана...” Овим се долазило у сасвим апсурдну ситуацију - да су четници истовремено добијали одликовања и од екс краља Петра II и од Поглавника НДХ Анте Павелића! То је свакако својеврстан куриозитет и један од правих „бисера” колаборације четника Михаиловића са непријатељима српског народа - усташама који су били суровији и од немачког и италијанског окупатора. Докле је ишла четничко-усташка сарадња сведочи решење Мировинског одсјека Интендантског уреда усташко-домобранског заповједништва копнене војске за исплату пензије четничком команданту Јовану Мишићу (један од потписника четничко-усташког споразума од 15. маја 1942. године у Бања Луци - у име четничког одреда „Мањача”). У решењу стоји да Мишић станује у Бања Луци у Шехалића улици бр. 11 и да му мировина за март 1943. године износи 501 куну!⁴

Свим тим споразумима четнички одреди, односно сви четници су признавали „Врховништво Независне Државе Хрватске”. Четнички команданти као држављани НДХ „изражавају лојалност и оданост њеном поглавнику и приврженост Независној Држави Хрватској”, како пише у споразумима. Речено јасним језиком - признавали су усташку државу и њену власт!

Четници Северне Далмације и Лике остварили су пуну сарадњу са Италијанима, а касније и са Немцима, те усташама и апаратом читаве НДХ. То су чиниле четничке „војводе” Момчило Ђујић, Мане Роквић, Стево Рађеновић и други. И по тим споразумима четници су од НДХ добијали муницију, храну, одећу и обућу, лечили се у њиховим болницама, погинули у борбама против партизана сахрањивани о трошку државе НДХ, а за успехе у борбама добијали награде... Четници су изражавали лојалност НДХ и поглавнику Анти Павелићу. На бројним документима из тих споразума о сарадњи могу се наћи истовремено: печат са четничком мртвачком главом, печат са усташким „П” и печат са шаховским пољем НДХ!

О томе колико је четничко-усташка колаборација у Босни била широка сведоче и подаци који су четнички одреди сарађивали са НДХ:

Требавски командант (Саво Божић), Озренски (Цвијетин Тодић), Зенички (Голуб Митровић), одред „Борје“ (Р. Радић), пук „Мањача“ (к-т Вукашин Марчетић), батаљон Обилић (Ј. Тешановић). У Босни је јула 1942. формиран Главни Штаб који је признао све уговоре између појединих одреда и НДХ.

Молба Степинцу и писмо Павелићу - за помоћ

У тој четничко-усташкој сарадњи један докуменат, вероватно непознат, представља Михаиловићево унапређивање и одликовање, у име краља Петра II, једног усташког официра, „команданта хрватских одреда у области Вареша“. Реч је о усташу Мати Матићевићу, резервном поручнику. У време кад је боравио у Округлици код Вареша, у кореспонденцији, Михаиловић је почео усташе да назива „браћом“! У писму „брата“ Мати Матићевићу, од 29. студеног, чак је и чист српски језик „подесио“ усташком жаргону, ваљда да им „не пара уши“. У писму се то добро осећа:

„...Ми Вас, брате Мато, свџ сада сматрамо у тајнојсарадњи са нама, а ако успијемо да наша сарадња буде јавна бити ће то од највише! значаја за цијели наш народ...“

Даље је Михаиловић „обавијестио“ свога „брата“ Мату да ће се „на нашем састанку ријешити питање о Вашем називу и Вашем чину...“

Убрзо после тога, већ 1. децембра 1944. године, дакле само два дана након упућивања писма Матићевићу, издаје наредбу „начелника Штаба Врховне команде“, (коју је краљ Петар II укинуо још августа те године), којом је „Врховни командант Њ. В. краљ Петар II унапредио, по стеченом праву и за ратне заслуге резервног пешадијског поручника Мату Матићевића у чин резервног пешадијског капетана II класе“. А краљ се још 12. септембра тотално одрекао Михаиловића и наредио четницима - да се прикључе Народноослободилачкој војсци Југославије под Титовом командом!

Истог дана, 1. децембра, посебном наредбом Михаиловић је, опет у име краља Петра II, одликовао Матићевића Орденом белог орла:

„ На мој предлој Врховни командант Њ. В. краљ Петар II, према похвалној наредби армијској рата од 1. децембра 1944. Једине, одликовао је ОРДЕНОМ БЕЛОГ ОРЛА V РЕДА СА МА ЧЕВИМА резервној пешадијској капетана II класе Мату Матићевића...“.

Каква брука и каква лакрдија! Каква лаж! Све у има краља Петра II! И све три наредбе, односно писмо и две наредбе, у року од два

дана! И то је једно од Михаиловићевих „вратоломија“. Сарађиваће и са црним ђаволом, па и са усташама, да би спасао своју кожу, односно, како је говорио, да би „спасавао српски народ“?!

Мало је познато широј јавности да се крајем рата, на крају баладе, кад су четничке лађе тонуле, Дража Михаиловић у снисходљивој колаборацији, обратио усташама, па и лично упутио писма кардиналу Алојзу Степинцу и поглавнику Анти Павелићу. Било је то у пролеће, априла 1945. године. У агонији која га је пратила још од средине 1944. године, кад су га сви напустили, кад му више није било ни америчког пуковника Мак Дауела, кад му се неумитно приближавао „судњи час“, Дража је погазио и последњи атом поноса - обратио се за помоћ поглавнику НДХ Анти Павелићу, несумњиво највећем крвнику српског народа и идејном творцу геноцида над њим и поглавару католичке цркве у Хрватској, надбискупу и верном сараднику Павелићевом, др Алојзију Степинцу.

У писму Степинцу, које је Дража упутио преко загребачког адвоката др Ранка Брашића (четничка веза са Павелићем у Загребу) истиче се опасност од партизана, односно од комунизма и „моли за помоћ“.

„Осећајући у овим часовима потребу да, поред осталих и Вашој Преузвишености, као духовном вођи хрватског народа, скренем пажњу на све страхоте евентуалног комунистичког освајања хрватског простора, мени је част да у прилогу доставим Вашој Преузвишености један мемоар у коме су изложена моја Тледишта на садашњи војни и политички положај... Без обзира на све ове момените и околности које су нас или које би нас могле делити, ја сматрам за своју дужност да замолим и Вашу преузвишеност, да уложи сав свој утицај и све своје напоре у циљу активирања свих националних снага хрватског народа у борби противу бољшевизма. Упућујем Вам ову молбу, ја желим да верујем, да ће Ваша Преузвишеност, идући стопама својих великих претходника, одговорити свим овим историјским дужностима и задацима, који се пред Вашу Преузвишеност постављају у данашњим тежким временима...“⁶

И писмо Анти Павелићу Дража упућује преко адвоката Ранка Брашића, који у мору четничких шифара носи надимак „Б-У“!

То писмо има и своју предисторију. У априлу је било планирано да дође до личних сусрета Драже Михаиловића и Анте Павелића - на Павелићеву иницијативу. Дража тај позив, због деморализације његових четника, није директно прихватио (његова околина и војска су били колико-толико морално посрамљенији од команданата), већ је на

састанак и договор упути своју делегацију. У писму Михаиловић пише Брашићу, одн. господину „Б-У“:

„Врховна команда 15. априла 1945. Јодине

Поштовани Јоспдине БУ,

Захвалан сам Вам за обавештења која сте ми учинили о резултату Ваших разговора са Екселенцијом, у циљу вођења једне заједничке борбе противу партизана. У посебним актима, који су Вам заједно са овим писмом уручени, садржане су потребне одлуке у погледу довршења ових разговора и закључења једној жељеној аранжмана. Мени је, међутим, жеља да се овим писмом позабавим искључиво питањем учињеној ми предлоја од стране Екселенције за моју личну посету и директној уређења овој народној послы, те Вас лепо молим да будете љубазни и да Екселенцију упознате са садржајем њејовим.

1. У првом реду Вас молим да у моје име захвалите Екселенцији за љубазности и позиву који ми је преко Вас упутио. Чисто принципијелни разлози израђени током ове четири Јодине, не допуштају ми, на жалост, да се овоме љубазном позиву одазовем.

2. Свакако ми је стало да Екселенцију убедите, да у конкретном случају моја лична безбедност не долази под питање, јер, ја сам апсолутно уверен да би ми Екселенција, на своје подручју, пружио безусловну сигурност и обезбеђење.

3. Током ове четири Јодине ја се ниједном приликом нисам одвајао од својих трупа. Ту околност су моји команданти, које сам одмах упознао са садржином предлоја Екселенције, истакли и изричито ме молили да ни у овој прилици не одступама од устаљене традиције трупа и да избејнем свако уношење немира у њихове редове.

Молећи Вас да будете веран тумач ових разлоја пред Екселенцијом, ја користим ову прилику, да преко Вас Екселенцију умолим, да Јоспдини официрима, којима сам вођење преговора поверио, поклони пуно поверење и да на тај начин омогући успешно завршење овоја посла на корист оба народа. Молим Вас исто тако, да подвучете моју решеност да се у провођењу пројектовања споразума, заједно са својим потчињеним командантима и трупама, стриктно придржавам свих утапачења, која Јоспода делејати у име Врховне команде буду прихватили. Са своје стране, ја изражавам своју наду и дубоко уверење, да ће тим истим духом држања војничке часне речи бити прожети Екселенција, Њејови команданти и трупа.

Саопишишавајући садржину овога писма Екселенцији, молим Вас да му изволише изразити моје поштовање.

Вама захваљујем на пожртовању и напорима, што их уноси-
Ше у остварење овога по народ корисног посла и верујем да ће-
Ше иу будуће у свакој прилици и на сваком месту умети да по-
служиШе интересима наше отаџбине чије Вам признање, надам
се, неће изостати.

Срдачно вас поздравља

Ваш

Ђенерал Драг. М. Михаиловић¹

Михаиловићева делегација у априлу 1945. „тражи спас” - од Павелића

Очевидно, требало је створити „један жељени аранжман” за „заједничку борбу против партизана” и то са Антом Павелићем, једним од највећих ратних злочинаца Другог светског рата. Дража је тако, вођен својом сулудом стратегијом ишчекивања, и у савезу са Павелићем настојао да „спасава српски народ” са његовим највећим гробаром! Зато је хитно упутио своју делегацију у Загреб на разговоре са Павелићем. Делегацију су сачињавали: генерал Светомир Ђукић, четнички командант тзв. Северних покрајина (Војводина и Славонија), Владимир Предавец, син Јосипа Предавца, бившег народног посланика и потпредседника Хрватске сељачке странке, а придодат им је и капетан Нешко Недић, командант Ваљевског четничког корпуса. О тим разговорима са Павелићем своје записе оставио је ђенерал Ђукић у емиграцији, (у Бразилу). Серију његових чланака објавио је месечник „Српска застава” од децембра 1954. до маја 1955. године. О мисији генерала Ђукића такође су у емиграцији писали Лубурић и Павелић. У једном запису Ђукић сведочи:

Кад се већ назирао неизвесан крај и Англосаксонци надирали преко Италије ка Бренеру, ђенерал Дража, мој непосредни командант, поверио ми је мисију да скупим у везу са савезничком војском у Италији, а успуш, пролазећи кроз Загреб, да испитам могућност сарадње војних јединица Павелићевих и наших, као и предузимање мера за заштити српског живља на хрватској територији”

Ко је био и шта је „радио” генерал Светомир Ђукић, као Дражин командант северних покрајина, сведочи извештај делегата Вр-

новне команде за Војводину пуковника Драгомира Радовановића, који почиње са „драги Чича“ (Дража, пр. Ј.Р.) од 22. августа 1944. године, па наводи да је капетан Лапчевић, командант Колубарског корпуса „за последњих месец дана стално радио са немачким командантом из Шапца“ (пуковник Југенфелд, пр. Ј.Р.), „јавно са њим седео, обилазио Купински кут наравно да су у овом погледу суделовали генерал Ђукић и мајор Орел ...Капетан Лапчевић, генерал Ђукић и мајор Орел могли су и требали су да раде, али само тајно, а никако јавно сваког дана седети у кафани у с. Уиће Поред Пута Обреновац-Шабац, још генерал Ђукић са генералском капом...“⁹ (Подвукао Ј.Р.).

Разговори су вођени 17, 18. и 22. априла. Први састанак, 17. априла, одржан је у Банским дворима, у Горњем граду, коме су са усташке стране присуствовали: Анте Павелић, његов министар унутрашњих послова Андрија Артуковић, усташки генерал Анте Мошков, и пуковник Јосо Рукавина. Други састанак био је 18. априла, а усташкој делегацији придружио се и Вјекослав Лубурић Макс један од оснивача и команданата Јасеновачког логора. Дрaжинa делегација тражила је спасавање четничке болнице у Планини Вунјаку, ослобођење око 1.200 четника из усташког заробљеништва код Босанског Шамца, а посебно Помоћ у муницији, храни и лековима и добила. На трећем састанку, одржаном 22. априла постигнут је споразум између четника и усташа о свему траженом. Ипак, треба рећи: међупауза (од 18. до 22. априла) од три дана „дата је“ да би Лубурић, по Павелићевом наређењу, пренео „директиву“ о ликвидирању четничке групе Дрaжиног команданта Павла Ђуришића - који су на усташку „часну реч“ преварени и ликвидирани у Старој Градишки, оди. у Јасеновцу. Док су вођени преговори у Загребу, Дража је повео остатак својих четника - у Србију, у коју је, после годину дана, доспео као заробљеник. Дрaжин командант Северних покрајина генерал Ђукић и вођа делегације за преговоре са Павелићем, са усташама, побегао је у Аустрију.¹⁰

Одиста, бедан покушај Михаиловића, „спаситеља српског народа“, кога узалуд покушавају да спасавају неки ревизионисти - назови историчари или шовинисти. Покушај да нађе савезника у Анти Павелићу један је од најружнијих, морално најнижих, Михаиловићевих потеза у тражењу савезника!

Напомене

1. А ВИИ 2/2,234; Зборник, XIV, 1, стр. 215-218.
2. А ВИИ 3/2,234.

3. *Тајна и јавна сарадња четника и окупатора*, стр. 57-59.
4. *Тајна и јавна сарадња четника и окупатора*, стр. 57-58. Факсимил споразума од 27. априла 1942. (са усташким печатом Мркоњић града) објављен је у књизи Латаса и Џелебџића, стр. 157-158, као и факсимил пропуснице коју је усташки пуковник Иван Брозовић издао поручнику Вукашину Марчетићу, четничком команданту одреда (касније пука) „Мањача“, К. 234, рег. бр. 19-2.
5. *Политика*, 28. август 1962, *Како је ухваћен Дража Михаиловић* (Гојко Бановић и Коста Степановић).
6. *Зборник*, XIV, 4, стр. 989. Факсимил писма Драгољуба Михаиловића Степинцу објављују Латас и Џелебџић, н.д. стр. 407. и Никола Миловановић у *Тајном архиву УДБ-е*, стр. 127. Неки историчари оспоравају оригинал писма Михаиловића упућених Степинцу и Павелићу, али графолози су доказали да је потпис оригиналан.
7. *Зборник*, XIV, 4, стр. 984-985.
8. Боривоје Карапанџић, н.д. стр. 436-439.
9. *Зборник*, XIV, стр. 143. Приликом преноса посмртних остатака генерала Ђукића, Дражиног команданта северних покрајина, из Немачке у Југославију 2002. године -указане су му највише војне почаси
10. А ВИИ, к-9, Записник о саслушању усташког пуковника Анте Мошкова. Др Бранко Петрановић, *Србија у другом светском рату*, стр. 665, ВИНЦ, Београд 1992. Види и Бранко Латас, *Уништење четника у завршној етапи раша*, ^10 бр. 1/86, стр. 114-116.

3

СТРАТЕГИЈА ИШЧЕКИВАЊА АТАНТИЗМА

"Чување" српског народа

Михаиловић се од почетка определио за чекање, за пасиван отпор окупатору. Одређивао је некакво време чекања, до тренутка кад окупатор изгуби све битке „на главним фронтovima“, кад се почне повлачити из земље, па да његови четници „узму власт“. То је део тзв. стратегије ишчекивања, односно стратегије атантизма, коју је Михаиловић везивао за тобожње чување српског народа! Како би то практично изгледало: имати оружане снаге (одреди), живети у шуми и насељима, а не борити се против окупатора, његовог терора и пљачке! Окупатор не би ни у тим условима трпео оружане формације, па и кад га не нападају. Та стратегија ишчекивања и „чувања српског народа“ једноставно је била и погрешна и погубна поготово што је Михаиловић своје одреде, односно војску, усмерио искључиво против свог „главног непријатеља“ - народноослободилачких одреда, односно Народноослободилачке војске Југославије. У условима насталим сломом Краљевине Југославије, српски народ, и не само српски, могао се успешно бранити једино борбом против окупатора и терористичких банди и шовинистичких, квислиншких оружаных формација. Још пре почетка народноослободилачке борбе, непријатељ, односно окупатор и јаке терористичке организације као што је била усташка војна организација која је у априлу 1941. године преузела власт у Хрватској под директним окриљем окупатора, биле су „одсвирале посмртни марш“ српском народу! У својим погромима на територији Хрватске и Босне и Херцеговине усташки терористи смртно су почели прогонити српски народ. После окупације земље, већ у мају и јуну, почели су усташки покољи српског народа у Хрватској и Босни и Херцеговини - масовно клање Срба, бацање живих у јама, паљење насеља. Била су то права физичка истребљивања народа. На стотине, хиљаде, десетине хиљада Срба усташе су, у хајкама или наводним мобилизацијама, хватале, сабирале у логоре, везивале једне за друге, одводиле пред јама, ту их клаале или живе бацале у дубоке поноре. Десетине јама у Лици, Банији, Кордуну, у Босни и Херцеговини постале су мучилишта и гробнице српског живља. Тамо је већ почело тотално физичко истребљивање. Дакле, то је већ био сигнал за борбу - за спасавање српског

дуну, 6. маја усташе су извршиле масован покољ Срба. У селу Вељима и суседним селима код Слуња, побиле су 520 Срба; 29. јуна у селу Присоју код Сиња убиле су 94 лица, па их бациле у јаму Голубинку. Из Вировитице и околине истерано је око 4 хиљаде Срба у Босну! Крајем јуна из Ливна и суседних села усташе су бациле 160 Срба у Пролошку јаму, а затим у друге јаме код села Рујна, Челебића, Градине за месец дана побиле су и бациле у јаме преко 1.000 Срба. Крајем тог месеца усташе су у Глини и у тамошњој цркви убиле преко 2 хиљаде Срба...

Били су то покољи - до истребљења!¹

Заједно са истребљивањима почели су масовни прогони, присилна исељавања. Онај ко је успео да добије неки докуменат о исељавању у Србију прогонитељи су на њему уписивали клаузулу: „Без права повратка“!...

Немци окупатори добро су памтили како су њихови очеви - освајачи Србије 1914-1915. г. - били тучени од Срба бранилаца. Сад су тражили да им се освете. Немци, односно Аустријанци, као освајачи, још од почетка Првог светског рата геноцидно су истребљавали српски народ. Командант 9. аустроугарског корпуса, августа 1914. године, поред осталог, наређивао је својим трупама пред инвазију на Србију:

„Рат нас води у једну непријатељску земљу која је насељена становништвом испуњеним фанатичном мржњом према нама, у земљу где се убиства, као катастрофа у Сарајеву, славе као јунаштво. Према том становништву свака хуманост је излишна и штетна... Ко у овом случају буде милостив, тај ће најстроже бити кажњен...“

Све становништво које се нађе ван насељених места треба на лицу места убијати...“

Познато је да је генерал-фелдмаршал Кајтел, начелник штаба немачке Врховне команде, по личном Хитлеровом налогу, 16. септембра 1941. издао злочиначку наредбу да се убија 100 Срба за једног погинулог Немца, односно 50 за једног рањеног. На процесу ратним злочинцима у Лајпцигу, после завршеног 2. светског рата, Кајтел је изјавио да је првобитно, у концепту наредбе, било назначено да се стреља 10, односно 5 Срба за једног Немца. Међутим, Хитлер је лично тим бројевима дописао по једну нулу! У другој наредби, коју је издао генерал Беме, заповедник немачких снага у Србији, септембра 1941. године, дословно стоји:

„Србија је у марту ове Јодине срамно појазила ујовор о пријатељству са Немачком, да би с леђа напала немачке трупе, које су се прикупљале против Грчке.“

*Као олуја проишњала је земљом немачка одмазда,
Ми смо се свим снагама морали окренуши новим, крупним ци-
љевима.*

*То је за Србију био знак за нови усшанак, у коме су као жриве
пале стотине немачких војника. Ако овде не посматрамо свим
средствима и са највећом безобзирношћу наши ће се Тубици пе-
њаши до неизмерности.*

*Ваш је задатак да прокрстарице земљом, у којој се 1914. Тоди-
не постоцима лила немачка крв услед подмуклости Срба, му-
шкараца и жена..."²*

Дакле, Немци су много памтили. Памтили су поразе својих оче-
ва и дедова нападајући Србију 1914. И тражили освету. Отуда сурово
звуче речи ратног злочинца Бемеа: „Ви сте осветници тих мртвих“!

У таквим условима политика чекања, односно „стратегија ишче-
кивања“, атантизма, била је против српског народа. Значила је оставити
га на милост и немилост усташама и Немцима, којима су се ускоро при-
дружили и Италијани - окупатори и Мађари у Војводини, Бугари у Ср-
бији. Чекати „неко боље време“, односно кад савезници победе било је
погубно за српски народ. У таквом ратном вихору који је значио гено-
цид за Србе, чекати „боље време“ била је издаја српског народа.

**Британски мајор Бој: „Кад се савезници искрцају на
Балкан свеједно нам је да ли ће нам прићи Недић,
Антонеску или Михаиловић“**

Како су савезници из Антихитлеровске коалиције гледали на
Михаиловићево чекање, односно, на стратегију ишчекивања сликови-
то сведочи реферат, већ споменут у овом раду, председнику емигрант-
ске Владе др Слободану Јовановићу (он је био и заступник министра
„војске, морнарице и ваздухопловства“), који је написао шеф Војног
кабинета мајор Живан Кнежевић 29. децембра 1942. године. Кнеже-
вић у том „реферату“ наводи оцену коју је о Михаиловићевој „strate-
гији ишчекивања“ дао енглески мајор Питер Бој „један од главних у
Сервису Г. Мастерсонат“ (Балкански одељак Британске управе за
специјалне операције - 80Е):

*„...Кад се савезничке Шрупе буду искрцале на Балкану, онда је
нама свеједно да ли ће нам прићи Недић, Антонеску или ђене-
пал Михаиловић. Ова крвоточица гарнизона“³*

И касније, у више прилика, савезници, нарочито савезнички команданти (генерал Харолд Вилсон и други) опомињали су Михаиловића на погубност његове „стратегије ишчекивања“, на утопију његове пасивности према окупатору и колаборације с њим. Чак су га, у време кад се његов положај и опстанак опасно дрмао, наводили да „нешто учини“, тестирали га, готово молили, али Михаиловић је остао до краја пасиван према окупатору, а активан против народноослободилачке борбе, великим делом заједно са окупатором или уз његову помоћ. Таква „стратегија ишчекивања“, атантизма, неминовно је Михаиловића водила у пропаст. И одвела га је - у колаборацију са окупатором. Од британског штићеника више од две године, постао је партнер окупатора, како је својевремено оценио проф. др Јован Марјановић. Та оцена је апсолутно тачна.

Свој покрет Михаиловић је замислио и формирао као покрет отпора. Декларисао се против капитулације, против окупације, за савез са западним савезницима. Тако је, с тим циљевима, и почео окупљати своје четнике чије ће формације касније назвати Југословенска војска у отаџбини. Многе његове присталице, далеко највећи број официра и подофицира који нису допали заробљеништва, исто тако су пришли Михаиловићевом покрету да би се ослободили окупације и обновили Краљевину Југославију. И окупатори, Немци, од почетка су га ценили као пробританског човека, човека противника Немачке. Али, касније се, кроз много осцилација и ломова, и Михаиловићев став мењао. Иако је Немце сматрао својим непријатељима, ступао је с њима, као окупаторима, у савезе за заједничку борбу против „непријатеља број један“ - народноослободилачког покрета. Кад им је одговарало, Немци су са Михаиловићем (његовим подручним командантима, а уз његову сагласност и руковођење), склапали споразуме о заједничкој борби, давали му оружје, муницију. Кад им Михаиловић није одговарао као савезник, кад његове јединице „сврше задатак“ или га траљаво обаве, Немци су га прогонили, разоружавали његове јединице и упућивали их у логоре, а и њега уцењивали.

Да ли су се четници икад тукли против Немаца? О тој „борби“ четника против Немаца прављене су, лажном пропагандом, обманам, преварама, невероватне „славопојке“! А правих борби било је веома мало, тако да су оне готово занемарљиве. И то само у јесен 1941. године, у време кад су четници око два месеца, били у лабавом савезу са Врховним штабом Народноослободилачких партизанских одреда Југославије у периоду, приближно, септембар-октобар. То су заједничке борбе на опседнутом Краљеву, у борбама за ослобођење Крупања, Лознице и напада на Крушевац „нека доуга места V Г п б™ V™

дини 1943. било је неколико мањих четничких сукоба са Немцима при пролазу кроз Пријепоље и у Вишеграду, али ускоро после тога уследили су четничко-немачки писани споразуми о заједничким борбама тих истих четника и Немаца против непријатеља „број један” - Народноослободилачке војске Југославије! Све друго је занемарљиво, јер се састојало, како сведоче и четнички документи, у ситним препадима на мања немачка одељења, групе војника или возила - у првом реду „ради пљачке”! Нема, апсолутно нема, чиме да се похвали четнички покрет - да се борио против окупатора.

Михаиловић је од почетка, од краја 1941. године, недвосмислено најављивао своју стратегију атантизма, чекања „бољих времена”. У цитираном записнику са његових преговора са Немцима у Дивцима, Михаиловић је изричито изјавио:

„Нећемо се борити проШив Немаца, па ни онда ако нам ова борба буде наметнуШа!”

Његов блиски сарадник и учесник у тим преговорима, мајор Александар Мишић, син славом овенчаног војводе Живојина Мишића у Првом светском рату, „допунио” је свог команданта:

„Ми вам нећемо биШи неверни!”

Ускоро после састанка у Дивцима, још док га Немци нису јурили по Равној гори почетком децембра, Михаиловић је 30. новембра донео писмену одлуку о легализацији четника, о „спуштању” у немачке гарнизоне и заједничкој борби против партизана, с којима је 16. новембра био потписао споразум о ненападању. У свом „чувеном говору” - анти-савезничком испу у Горњем Липову код Колашина, фебруара 1943. године, такође већ цитираном, Михаиловић је потврдио ко су му непријатељи (окупатори су му последњи у његовој „стратегји”), како је навео пуковник Бејли у свом извештају влади Велике Британије:

„...ЉеТови непријатељи су: парШизани, усШаше, Муслимани и ХрвШи. Кад буде свршио с њима, онда ће се окренути Немцима и ИШалијанима...”⁴

Михаиловићев делегат Врховне команде пуковник Јеврем Симић „Дршка” и капетан Никола Калабић, командант тзв. Горске гарде, после потписивања и петог споразума са Немцима у селу Гујачићу код Ваљева, 27. новембра 1943. године издају наређење у коме се изричито каже „да се Немци и припадници немачке оружане силе не смеју нападати па ни разоружавати...”! Одмах иза тога Михаиловић шаље радиограм свима, у коме каже, поред осталог: „... Американци-

ма и Енглези (односно се на војне мисије В. Британије и САД, прим. Ј.Р.) ништа не говори о борбама са комунистима. То сакријте". У једном ранијем радиограму, од 7. новембра 1943. године, Михаиловић наређује „одмах по пријему овог наређења..." да се нападају комунисти свуда и на сваком месту: „Нападајте их док се боре против окупатора. Савезници нам овај став одобравају..."! И тада, као и ко зна колико пута раније, или касније, Михаиловић обмањује своје четнике да „му савезници тај став одобравају". Никад му савезници то нису одобравали. Напротив, толико пута су га опомињали да заједно са другим родољубима борцима усмери све снаге у борби против окупатора.⁵

Постоји мноштво Михаиловићевих наредби, расписа, телеграма у којима он лично забрањује било какве акције против Немаца. У депешама од 10. децембра 1943. године Михаиловић наређује команданту Расинског корпуса Драгутину Кесеровићу да „постоји утврђена линија према окупатору, од које неће одступати, па макар шта било, све док не дође до инвазије Балкана". Исто тако, писао је 26. јуна 1943. године:

„Наша општа акција везана је за општу инвазију, а инвазија од нас не зависи"! Од својих фаталних канона, од слепој држања стратегије ишчекивања, атантизма, није се могао ни померити. Докле је то ишло види се из извештаја једног Михаиловићевог команданта среза: „Ни један наш метак није испалео на окупатора иако се у свим крајевима наше отаџбине воде ојорчене борбе са окупатором на живот и смрт. Цела Југославија је упаљена, само је наша Србија мирна, у целој Србији најмирнији је био наш срез".

Један од ретких напада на немачке транспорте извршили су четници команданта Рудничког корпуса капетана Драгомира Топаловића 2. септембра 1944. године - на воз који је превозио немачке војнике и љотићевце, док је стајао у Угриновцима, недалеко од Љига. Већ 4. септембра је поводом те „глупости" гневно интервенисао мајор Драгослав Рачић, депешом Дражи у којој је тражио Топаловићеву смену:

„ Топаловић је другог (септембра) напао воз у Угриновцима и одвео Марисава Петровића (команданта 5. пука СДК, прим. Ј.Р.) и начелника окружа крушевачког. У борби на овом месту изјинуло је 7 Немаца и рањено 72, а Топаловић је имао 10 мртвих. Топаловић је и на два места порушио пругу. Због овога нам је јутрос саопштена депеша Јенерала Фелбера, да се обу-

сшавља свака муниција за све наше јединице, па чак и она коју дају преко Недића и Раковића. Два батаљона у Чачку (Љотићевци, прим. Ј.Р.) одбила да учествују у акцији, док се Марисав не пусши. Молим Вас, хитно наредите да се Марисав и начелник из Крушевца врате одмах, а Топаловић да се смени, јер његове Глупости нам онемогућавају рад и директно служе комунистима...

Дакле, тражење смене са командног места зато што се неко, капетан Топаловић, усудио да нападне окупатора! Због Топаловићеве „глупости“ код Михаиловића је протествовао и Драгиша Васић, Михаиловићев заменик, човек који је још од маја 1942. године изричито подржавао Михаиловићеву стратегију атантизма. Бојећи се борби против окупатора и устанка говорио је: „Питање дисциплине од највеће је важности и зато што би разуздане и недисциплиноване масе могле да изазову преурањен устанак од чега се треба чувати као од живе ватре“. На већ поменутом саветовању са командантима 22. јула 1942. године у Зимоњића кули код Автовца у Херцеговини, Михаиловић је изјавио да је краљевска - емигрантска влада вршила на њега притисак „да распали герилски рат против трупа осовине на Балкану“, а да је он, наводно, одговорио „да учешће Срба у борби може да буде разматрано када се Британци и Руси буду нашли у суседним државама Мађарској и Бугарској...“ Крајем 1942. године четнички командант Радмило Грђић пише Петру Баћовићу о суштини четничке стратегије чекања. Нападе на Италијане Грђић је сматрао „почетком катастрофе српског народа на подручју НДХ и потпуног слома наше четничке организације и целокупне наше акције на овом подручју“.

Михаиловић одбија захтев генерала Александера да руши комуникације Београд-Солун и тражи бомбардовање Београда

Апел генерала Харолда Александера, савезничког команданта штаба за Средњи Исток, односно за Средоземље, 2. септембра 1942. године, упућен Михаиловићу за заједничку борбу остао је без одјека. Александер је, у време припрема за велику противофанзиву на египатско-либијској граници против немачко-италијанских снага, упутио захтев Михаиловићу да његове снаге врше „највеће могуће диверзије на комуникацијама на правцу Београд - Солун“, како би било омета-

но снабдевање немачких трупа у Африци. Британија је дотад слала доста обилату помоћ Михаиловићу, у Србију, поред осталог и експлозив, и логично је било очекивати да од њега тражи да угрози главну комуникацију кроз Моравско-вардарску долину којом теку стотине железничких композиција немачког ратног материјала на југ. Међутим, од тог захтева није било ништа. Михаиловић је све одлагао, изврдавао и уз помоћ емигрантске владе у Лондону, правдао се да он може да извршава наређења само свог врховног команданта - Краља Петра II, као и да неће да буде изложен немачким репресалијама. Ту тезу је, преко емигрантске владе, подупирао и упорно бранио шеф војног кабинета мајор Живан Кнежевић, а прихватили су је председник те владе др Слободан Јовановић, као и цела влада. Треба рећи како има историчара који тврде да је др Слободан Јовановић неколико пута, истина увек млако и неодлучно, опомињао Михаиловића да предузме и изврши дејства која је тражио генерал Александер, али је Михаиловић и даље остао неактиван. Међутим, суштина је била у томе што је већина четничких одреда у Србији (изузев неколико штабова и мањих јединица) била легализована и код Недића и код Немаца. Михаиловић није хтео своје одреде да повлачи из легалног у илегално стање. Јер, да их је извукао из легалности морао би да поведе борбу против окупатора, а то се није могло уклопити у стратегију атантизма.

Михаиловићеву пасивност и вечито „чекање“ из јесени 1942. године, а и касније, добро одсликава и његов телеграм од почетка октобра те године који је упутио једном од његових команданата, Предрату Раковићу. У телеграму је, поред осталог, Михаиловић писао:

„Етлези ће нам увек слати што више експлозива. Њихове намере су Провидне. Ми Јледамо своју рачуницу. Не можемо обуставити експлозив, јер ће уз њега долазити оружје. Експлозив ће нам требати за ручне бомбе, јер ћемо њима и камама наоружати варошке јединице. Подвалићемо им оПет“.

У то време Британци су били добро обавештени о томе да Михаиловић не изводи оружане акције против окупатора. Један извештај на ту тему треба споменути и коментарисати. Централа 50Е у Лондону средином новембра 1942. године завршила је „процену ситуације у Југославији“, у којој је наведено: да је Михаиловић „повремено извештавао о саботажама на железничким пругама, а једном о подметању мине, но ти извештаји - осим оног о подметању мине - нису били потврђени ни из ког другог извора, а кад би ти извештаји и били истинити, нема доказа да су оно о чему се у њима говори извршиле снаге генерала Михаиловића.... Досад нити смо од наших официра за везу при-

мили брзојаве о каквим саботажама генерала Михаиловића, нити смо примили извештаје да се он бори против осовинске војске".

И мајор Хадсон, који је као британски официр за везу, истина, био у некој врсти немилости код Михаиловића (мада га је Британац и волео и подржавао) у 1942. години послао је доста података - о Михаиловићевој неборбености и вечитом чекању. У опширном прегледу ситуације на ратиптима у Југославији Хадсон је у вези са Михаиловићевим неизвршавањем налога генерала Александра о рушењу комуникација у Србији јављао: „Лично сам убеђен да би ове четничке групе у Србији могле организовати саботаже на железничким пругама тамо где Немци не би били у стању да предузимају мере одмазде према српским селима... На моје захтеве да се предузимају диверзантске акције великих размера, генерал и његова околина одговарају да је већ пола милиона Срба погинуло у борби против Осовине и да се они не могу излагати опасности репресалија".

Једноставно речено, Михаиловић је своју стратегију ишчекивања, односно стратегију атантизма претворио у прави дефетизам. Његове групе нису водиле борбу против окупатора. Нису ни изводиле саботаже и диверзије на комуникацијама. Наш еминентни историчар др Јован Марјановић у једном поглављу своје књиге „Дража Михаиловић између Немаца и Британаца", бавио се питањем Михаиловићевих извештаја, односно телеграма: какав је њихов садржај, шта они казују или доказују. Марјановић у закључку констатује да су ти телеграми били без садржаја, празни. Он наводи да је британски амбасадор при Влади Краљевине Југославије био обавештен 9. септембра 1942. године од стране БОЕ да су Михаиловићеви телеграми потпуно без садржаја, управо садржаја какав се очекивао. Даље Марјановић каже:

„На пример од 1. августа до 7. септембра 1942. године било је примљено 250 телеграма. Од тога: 22 су се односила на имена која се стављају под слово „З” (заклати), 27 се односило на прилоге за унапређење, 33 у вези са одликовањима, 43 имена људи „које су убили комунисти”, 26 - четничке „операције”. То је 125 празних телеграма. Остали: 11 политичке садржине за С. Јовановића, 38 - обавештења о немачким, италијанским и бугарским активностима, 40 - разна обавештења из земље и 10-разно”.¹

Кад се, макар делимично сагледа како су се „борили Михаиловић и његови четници, какве је отпоре давао свим иницијативама за акције, није тешко закључити да је био пасиван. Примера ради, тре-

ба навести један мало познат податак о томе да је Михаиловић, док је заступао и спроводио стратегију чекања и „чувања српског народа“, тражио савезничко бомбардовање Београда и то у јесен 1942. године! То су показала истраживања др Јована Марјановића. Управо својим телеграмом 857 од 25. октобра 1942. године Михаиловић је тражио од председника Владе Краљевине Југославије др Слободана Јовановића да „поради на организовању бомбардовања Београда из ваздуха“. Михаиловић и његови четници нису се борили против окупатора, али су тражили да то савезници чине уместо њих. То је било ништа друго до бацање прашине у очи и савезницима и председнику Владе др Слободану Јовановићу. Тако Михаиловић постаје неславни рекордер који је једини из окупиране Југославије тражио бомбардовање Београда - из ваздуха! (Узгред буди речено, у последње време поједини историчари, већином квази историчари и поједини политичких супер необјективних профила, за савезничко бомбардовање Београда на православни Ускрс 1944. године оптужују Тита, врховног команданта Народноослободилачке војске Југославије, што нема никаквих, ама баш никаквих основа у расположивим историјским изворима).⁸

Дуго, веома дуго су трајале Михаиловићеве подвале и савезницима и југословенској емигрантској Влади о тобожњој борби против окупатора. Буквално, дуго их је вукао за нос. Ипак, и томе је морао доћи крај.

Крајем 1942. године радиостаница „Слободна Југославија“, која је своје вести емитовала из Совјетског Савеза, доносила је више вести и извештаја о борбама јединица НОВ и партизанских одреда, а исто тако и доста проверених информација да се Михаиловићеви четници не туку против окупатора, већ су заједно са њима у истом фронту против народноослободилачког покрета. За илустрацију ондашњег стања на „четничким фронтовима“ вреди навести један „разговор угодни“, одржан 22. децембра 1942. године између помоћника британског министра спољних послова Орм Сержента и његовог колеге - помоћника министра спољних послова емигрантске владе Владимира Милановића. У извештају којег је Милановић поднео својој влади, између осталог, пише:

„ Сер Орм Сержент ми је рекао са равнодушношћу и цинизмом, да су комунисти мноґо активнији од генерала Михаиловића, да се сад једино они боре у Југославији, да се овај већ од октобра Прошле Јодине више не бори, што отежава могућности сузбијања совјетске Пропајанде Против генерала Михаиловића...

На моју примедбу да је активност ђенерала Михаиловића једно време била сведена на, и о узајамном споразуму наших и енглеских надлежних круТова - некађе, и да је ђенерал у последње време врло активан у борби против окупацијона, Сер Орм ми је са исШим цинизмом одТоворио да Та чуди да је икад неко са енглеске сШране моТао да се сложи да ђенерал Михаиловић умањи активност, да му уопиШе није познао да се ђенералови чеШници боре...”⁹

Треба се подсетити да су Британци знали да је Михаиловић још октобра 1941. године почео да тражи путеве и начине да се приближи Немцима, да се с њима бори против партизана (о чему је овде већ било речи). Знали су и за многе споразуме Михаиловићевих команданата - склопљене по његовом изричитом одобрењу. И разумљиво је што нису хтели више да одржавају такво стање. Британци су одлучили да уместо мајора Хадсона, који није уживао поверење Михаиловића, у Михаиловићеву Врховну команду упуте Стенли Бејлија, генералштабног пуковника, очекујући да ће овај човек од угледа и ранга имати већи утицај и постићи успешније резултате. Процењено је да ће један ауторитативан Британац успети да утиче на Михаиловића да води макар какав отпор против окупатора. Бејли се 25. децембра 1942. године падобраном спустио на Сињајевину, недалеко од Колашина, односно Горњег Липова где се налазила четничка Врховна команда. Много година после рата, Бејли је овако описао свој долазак код Михаиловића:

„Као препоруку носио сам писма минисШра сиољних послова и врховноТ заповедника за Средњи ИсШок, у којима је Михаиловић упозорен на чињеницу да је у њеТовом властиШом инШересу да иШо пре да највећи моТући допринос ратном напору. Упркос свим покушајима није ми пошло за руком да сличне препоруке добијем и од краља ПеШра II од јуТословенске владе, али сам заШо носио неслужбене препоруке које су ми дали неки Михаиловићеви лични пријатељи и колеТе официри који су у Шо време боравили у Каиру

Сама чињеница да влада и краљ Петар II нису упутили никакве поруке Михаиловићу да учествује у борби против окупатора, показује да су се сви слепо држали стратегије атантизма. То ће се временом показати погубним и по краља, и по владу и по самог Михаиловића.

Пуковник Бејли није успео да било шта промени у Михаиловићевом понашању. Напротив, био је сведок његовог антисавезничког испада у Горњем Липову крај Колашина, када је Михаиловић прогла-

сно за пријатеље Италијане и Немце, а Велику Британију сврстао међу непријатеље српског народа! Како је већ наведено, уследили су и дипломатски демарши од стране Черчила и Идна, али је и даље Михаиловић терао по своме. Ипак, савезници су настојали да га приволе на отпор окупатору и тражили престанак колаборације са Италијанима. Упућивали су и своје војне мисије у поједине Михаиловићеве команде, нарочито у Србији. Једна од тих првих мисија спустила се падобранима на Копачицу, 20. априла 1943. године коју су сачињавали капетан Роберт Вејд, наредник Џорџ Мор и југословенски наредник Данило Белић, а четницима је бачено наоружање и друга опрема. Истовремено, у близини Приштине спуштена је још једна британска мисија коју је предводио мајор Џон Семер. Она је добила задатак да покрене четнике да врше саботаже у косовским рудницама и на комуникацијама. На Копачицу је 23. маја спуштена још једна мисија (мајор Нил Селби и југословенски наредник Петар Ферштетски). Том приликом четницима је дотурено и 10 митраљеза, 4.000 метака, 250 ручних бомби, веће количине експлозива и санитарских потреба. Селбијева мисија је имала задатак да помогне четницима да изводе рушење комуникације на Ибру и Морави. У подручје Хомољских планина и у рејону Бердапа спуштене су две мисије: прва 18. априла (мајор Ерик Гринвуд на челу) а друга 23. маја 1943. године (мајор Џеспар Рутем). Ове мисије су планирале да приволе четнике на извођење диверзије у рејонима Бердапа и Борског рудника.¹¹

„Рушење комуникација пропало“

Средином 1943. године (17. јуна) пуковник Бејли и мајор Селби састали су се са Михаиловићем како би заједнички разрадили план рушења комуникација у Ибарској долини, у рудницама Трпче, у Звечану и на аеродрому у Краљеву. Михаиловић је на речима прихватио планове које су предлагали британски официри, али је „својим каналима“ наредио подручним командантима Драгутину Кесеровићу и Жики Марковићу да не слушају Енглезе, а ако баш морају да нешто учине да то буде у близини „турских и арнаутских села“. Мајор Селби је у повратку на Копачицу покушавао да наговори четнике да нападају Немце. То је Михаиловића толико раздражило да је наредио - да савезничке официре треба „са пуно пажње и тактике спречавати у овим несавезничким потхватима“. Селби се жалио Михаиловићу да четници не извршавају никаква рушења, а овај је „маневрисао“ да

његови команданти „још нису добили наређења". О томе какво је стање било у четничким редовима и колико су они игнорисали напоре савезника на отпор окупатору и рушење комуникација, сведочи писмо пуковника Бејлија упућено Михаиловићу 24. августа 1943. године:

„1. И поред уверења датих мени раније, енглески официр за везу при штабу мајора Ђурића (Радослав, прим, Ј.Р.) још није у Шању да потврди да је мајор Ђурић добио наређење за Шесну сарадњу у нападима на непријатељске комуникације. Где год карактер месног становништва дозвољава.

2. Напротив, мајор Ђурић тврди да је добио наређење којим му се забрањује свака противосовинска делатност, осим на терену јужно од линије Урошевац-Александровац на бугарској граници.

3. И поред датих уверавања, мајор Ђурић још није добио наређење за команданта 2. косовског корпуса капетана Марковића у потледу сарадње с мајором Селбијем у нападу на рудник Тречу.

4. Мајор Ђурић тврди да је 1. августа о.г. добио наређење да не даје британској мисији извештаје о кретањима непријатељских снага, који су од битне и хитне важности за Врховну команду савезничких трупа на Средњем истоку, иако је раније било договорено да се ови извештаји шаљу непосредно са терена у Каиро и преко британске мисије у Приштини.

5. Још нема потврде да је мајор Кесеровић добио наређење у потледу сарадње на рушењу саобраћајних објеката у Ибарској клисури.

6. Такође, још нема потврде од капетана Рутема да је мајор Пилетић добио наређење у потледу напада на борске руднике.

1. Мајор Ђурић се сада бори против партизана на својој територији са 3.000 бораца наоружаних од стране Врховне команде на Средњем истоку за време прошла три месеца" А²

У том стању четничког чекања и тоталне пасивности, мајор Селби, по одобрењу своје команде из Каира, покушао је да, са капетаном Робертсоном, пређе у Јастребачки партизански одред. У том трагању Селби је заробљен, а Робертсон је успео. Али, Михаиловић је и њега осудио на смрт! Он је 15. септембра 1943. године наређивао свим четничким командантима у Србији:

*„Пошто изгледа да је Робертсон, иначе наш држављанин Радојевић, побегао комунистима, те, ако Га ухватите - умлатите Га. Али и о томе никоме не причајте, већ само нас известите“.*¹³

Селби је у Гестапоу у Београду убио двојницу стражара СС-оваца, али је и он смртно погођен.

Британци су били упорни да натерају четнике на отпор окупатору, да их извуку из колаборације. Подигли су и ниво своје главне војне мисије: на чело је дошао генерал Армстронг уместо пуковника Бејлија. И поред упорног настојања генерла Армстронга да покрене четнике из мртвила, није ни у чему напредовао. Армстронг и Бејли одржали су дужи састанак са Михаиловићем 13. новембра 1943. године на којем су нашироко разговарали о четницима и њиховој неактивности. После два дана (15. новембра) Армстронг је предао Михаиловићу резиме тог састанка (а упутио га је и савезничкој команди на Блиском истоку), тврдећи да је у западном свету веома тешко схватити четничку неборбеност. Исто тако укорио је Михаиловића да је обузет борбом само против Народноослободилачке војске Југославије, Хрвата и Муслимана и да све то представља губитак за допринос борби коју воде савезници. Скренуо му је такође пажњу на чињеницу да британска војна мисија није добила ни један план за акције четника против Немаца у Србији. Ове Армстронгове тврдње толико су разљутиле Михаиловића да је у писму својој Влади јављао:

„Сматрам да је бртадир Армстронг један од наших великих непријатеља и да са њим нећемо моћи ништа да постигнемо, јер је наклоњен комунистима“.

Нешто раније, 23. октобра Михаиловић је исто тако арогантно писао својој Влади о Армстронгу:

*„Он је обичан поднаредник, као и Бејли, стриктно извршава налоге енглеске политике како је добио инструкције из Каира...“*¹⁴

Тешко је отети се утиску да је Михаиловић веома растрзан човек, прек, суров, чак и у међународним контактима. Крајње је, рецимо, неодмерена тврдња да је генерал Армстронг „један од наших великих непријатеља!“ А Армстронг је ту, међу четницима, са Михаиловићем, види да четници воде искључиво борбу против НОП-а у Југославији. Није онда нимало чудно што у историјским оценама Михаиловића срећемо и овакву тврдњу: „Функционери Форин Офиса ужасавали су се да раде са Михаиловићем као човеком који је само сањао освету и реванш...“¹⁵

Британци „тестирају“ Михаиловића...

И поред упорних настојања како британске владе и Команде Блиског истока тако и савезничких војних мисија да покрену Михаиловића са „мртве тачке“ чекања резултата није било. Међутим, Велика Британија није посустајала у настојањима да спасе Михаиловића, чак ни после одлуке „велике тројице“ у Техерану. Черчил се, у повратку из Техерана, сreo са краљем Петром II и саветовао му да се одрекне Михаиловића. Чак и после тога, Британија настоји да „спасава“ Михаиловића. Одлучује да га тестира - да му одреди конкретне борбене акције у Србији и одређује рок до када да их изврши, како би стекао макар који поен да може да се каже како се бори против окупатора. Тако генерал Вилсон, тада савезнички командант на Средоземљу, преко генерала Армстронга, 9. децембра 1943. године упућује Михаиловићу депешу:

„1. Слобода којом се Немци служе железничким пругама од Грчке до Београда за превоз Трупа и издржавање истих је неподношљива. озбиљан прекид имао би важне и далекосежне резултате.

2. Зато се умољавате да, са што мање застоја, извршите два истовремена напада ради уништења:

а) Железничког моста преко Мораве на прузи Сталаћ - Ниш, код Церова, 8 км југоисточно од Сталаћа.

б) Железничког моста на прузи Краљево - Митровица, преко реке Ибра, на месту где се пут за Јошаничку Бању одваја, 141 км северно од Рашке и 7 км јужно од Ушћа.

3) Ништо је битно да се ове пруге прекину истовремено, треба Шако да организуете по један споредан напад на сваку пругу на тачкама које за то сматрате подесним, тако да ће се прекид ипак постићи чак и у случају да би један или, пак, оба Главна напада доживела неуспех. Уколико буде могуће, споредни напади треба да буду једновремени са Главним, а у сваком случају морају их непосредно следити.

4) Даље операције које будете извршили треба да имају за циљ спречавање оправке и одржавања обеју пруга у сталном саобраћајном прекиду.

5) У току последњих месец дана послали смо вам довољно материјала и експлозива за извршење ових задатака.

6) Молим за извршење до 29. децембра 1943. године.

7) Њ. В. краљ Петар и југословенска Влада обавештени су да сам Вас молио да извршите важне операције"¹⁶

Чак ни на Вилсонову депешу Михаиловић није реаговао. нити је намеравао да нешто учини. Напротив, свој бес је искаљивао на официрима британских мисија. Кад је сазнао да су „велика тројица“ у Техерану одлучила да помажу Народноослободилачку војску Југославије. поштрио је мере против Енглеза. Наредно је (путем посебне инструкције) да се задрже хладни односи, да им се онемогући снабдевање бензином, како би им укочио радио-станице, онда да им се у безни сипа шећер „али да то нико не примети“ и да се све чува „у највећој тајности“. Армстронг је био потпуно разочаран, па је 17. децембра, пун гнева, упутио Михаиловићу писмо у коме, поред осталог, стоји:

„Да бих рекао да ми није било јако мило кад је на мене пала част да будем изабран да преузем команду над савезничком мисијом при Вашем штабу, омаловажавао бих своје праве осећања. Стијао сам пун наде и предвидео сам доба срећне сарадње и по добрим и по злим приликама, као и многа корисних операција против омрзнутог окупатора.

За време првих недеља моја боравка имао сам част да са Вама конферирем...

Година се брзо примиче свом крају. Гледам око себе да направим преглед онога што је постигнуто против окупатора - непријатеља, а питам себе да ли смо дошли до циља - задатка који смо себи поставили.

Да Јоворим без околицења, дубоко сам разочаран...

Ја бих Вас озбиљно молио, Господине министре, да наредите да се дотичне операције одмах изврше. Уверавам Вас да желим да Вас помоћем, али с обзиром на Ваше стално одбијање да ме примите, осећам се немоћним да то учиним

Дакле, и разочарани генерал Армстронг је покушао да опомене Михаиловића да испуни налоге које му је упутио генерал Вилсон. Међутим. Михаиловић је и даље наставио да робује своме канону - да не ступа у борбу против окупатора док савезници не ступе на тле Југославије.

Колико су британски државни и војни врх били опседнути Михаиловићем и жељом да га сачувају, да га сасвим не науусте. показују и следећи наводи, опет везани за Вилсоново „тестирање“ Михаиловићеве борбености. Британски министар спољних послова Антони Иди

оставио је занимљиве забелешке из тога времена одмах иза конференције у Техерану. Он је у Каиру, на путу за Лондон, разговарао са генералом Вилсоном, Ралфом Стивенсоном, амбасадором краљевске југословенске Владе и бригадиром Маклином (шеф британске војне мисије код Тита) и, како пише, „дознао за извештаје да Михаиловић не сарађује са британском мисијом и о доказима да бар неки његови подређени раде с Немцима и њиховим марионетама“. У својим мемоарима Идн, поред осталог, бележи:

„Био сам несрећан збој Шоја, иа смо премијер Черчил, Генерал Вилсон и ја одлучили да заШражимо од Михаиловића да изврши једну операцију како бисмо проверили његове намере...“¹⁸

Када се, после краћег времена, вратио у Лондон (22. децембра 1943. године) још одређеније укључио у акцију „тестирања“ Михаиловића у погледу његове борбе против окупатора. У писму - плану које је упутио Черчилу, под тачком „б“ Идн пише:

„У случају да Михаиловић одуговлачи с Шом операцијом, мене би Шребало опуномоћиШи да предам ноту југословенском министру председнику са следећим садржајем:

‘Неколико последњих месеци Генерал Михаиловић се иако је члан једне савезничке владе, показао несклоним да сарађује са Главним командантом за Средњи исШок у предузимању операција против непријатеља с оружјем и материјалом који му шаље влада Његовог величанства, а осим Шога ниједопустио бришанским официрима који су додељени његовим снагама да предузму Шакву операцију. Дobar доказ о Шоме пружа чињеница да су у последњим седмицама целе две немачке дивизије прошле ситурно и неомешано из Грчке железничком пругом која пролази кроз Шеришорију на којој су смештене снаге Генерала Михаиловића. Једна од тих дивизија је ошшла на руски фронт, а друга сада чека у источној Хрватској. Не само да је Генерал Михаиловић био војно неактиван према непријатељу, већ је одобравао директну сарадњу својих команданаца са непријатељем према партизанској покретности. О Шој сарадњи влада Његовог величанства има мноштво доказа. Какви то били мошви Генерала Михаиловића за Шакву, јасно је да се неће постићи никаква корисна сврха ако та наставимо подупирајући. Шога је влада Његовог величанства одлучила да повуче своје мисије од његових снага и да му прешане слати залихе и новац.’

Ја бих у исШо време Шребало да будем опуномоћен да обаве-

стим краља Петра о одлуци владе Њејовој Величанства... те да захтевам од њега да уклони Јенерала Михаиловића из југословенске владе и да Ја смени са положаја команданта Југословенске војске на бојном пољу".¹⁹

Међутим, од свих ових поновљених напора, како британских војних мисија тако и генерала Вилсона, па и Идна и Черчила, није било ништа. Михаиловић је истрајавао као роб своје стратегије атантизма, „чекања“, које ће га, поред осталог, одвести у пропаст. Вилсон и Армстронг тражили су рушење мостова на Ибру и Јужној Морави које су у то време, по споразуму са Немцима (Лукачевић, Симић и др.) чували четници! Трагикомично?!

Дакле, Дража је имао озбиљне сукобе са свим шефовима војних мисија Велике Британије у својој команди и то „на лицу места“, док су били уз њега. Најпре са Хадсоном, коме је забранио радио-везу са 50Е, односно Великом Британијом, јер је био стално опседнут убеђењем да Хадсон не подржава четнике. Чак га је и буквално отерао од себе. Тако је Хадсон отишао у Херцеговину код мајора Захарија Остојића где је остао скоро све до доласка пуковника Бејлија за шефа војне мисије. Са Бејлијем се Дража такође брзо сукобио, мада је овај био велики пријатељ четника и готово заљубљен у краља Петра II. И са генералом Армстронгом ствари су ишле врло тешко. Њега Михаиловић - како је већ наведено - у писму емигрантској влади у Лондону, упоређује са поднаредником, човеком који слепо извршава наређења!

Није тешко разумети због чега се Михаиловић сукобљавао са савезничким официрима - шефовима војних мисија. Зато што су били објективни и слали често неповољне извештаје о Михаиловићу, јављали о његовој неборбености против окупатора, колаборацији са окупатором и о искључивој борби против партизана. Они су били и обавезни као војници - а то је једно од примарних правила обавештајца да до краја тачно и верно обавештавају своје претпостављене.

Из ове чињенице, не узимајући у обзир и друге околности, није тешко доћи до уверења да су извештаји ових високих официра за владу Велике Британије и војно командовање били докази о томе ко је ко у Југославији, ко води борбу против окупатора, а ко с њим сарађује. Сви ти докази, сви сукоби шефова британских војних мисија са Михаиловићем, оцене да четници не воде борбу против окупатора него само против партизана, настали су у четничкој Врховној команди, а не да су „скувани“ у 50Е и код Кугелмана, једног од руководиоца те организације. Те извештаје нико није могао „фризирати“, на чему толико инсистира Американац Дејвид Мартин. Није могао из простог

разлога што су сви ти високи британски официри - и из Михаиловићеве и Титове команде - толико пута и лично реферисали представницима Заједничког генералштаба Британске армије, Форин офису, као и самом Черчилу и Идну.

Напомене

1. *Хронологија народноослободилачке борбе Југославије 1941-1945*, стр. 39, 44, 47, 53, 61... Војноисторијски институт, Београд, 1964.
2. Зборник, НОР, том I, књ. 1, док. бр. 159, стр. 342.
3. А ВИИ, 33/9-1, 173.
4. А ВИИ, 19/1-1 н 2, 281.
5. Наредбу цитира Н. Миловановић, н.д. стр. 173. Види и Зборник XIV, 3, 143-145.
6. Факсимил депеше објавио Н. Миловановић, н.д. стр. 122.
7. Ј. Марјановић, н.д. стр. 112. Види и Зборник XIV, 2, стр. 131.
8. А ВИИ, Ча, 12/1-22 и 14/1, 281, затим 11/3-2, 176.
9. АЈ (Архив Југославије), Фонд Владе Краљевине Југославије, 103-3-31.
10. Баркер Елизабет, *Британска политика на Балкану у Другом светском рату*, Загреб 1978, стр. 331-332.
11. Б. Латас и М. Целебџић, н.д. стр. 378-379.
12. А ВИИ, Ча, 20, рдг. бр. 36/3-1; Зборник XIV, 2, стр. 1008.
13. Цитирају Б. Латас и М. Целебџић, н.д. стр. 379.
14. Јован Ђоновић, *ТелеГрама Драже Михаиловића о енглеским војним мисијама*, стр. 54-55.
15. Бранко Петрановић, н.д. стр. 413.
16. Зборник XIV, 3, стр. 905, 906.
17. Зборник XIV, 3, стр. 909-910.
18. Антони Идн, *Мемоари*, стр. 179.
19. Тито-Черчил, стр. 53-54

Дража саботира наредбе Вилсона о рушењу мостова на Ибру и Морави

Захтев - наредба генерала Вилсона од 9. децембра 1943. године, цитиран у претходном одељку, посредством генерала Армстронга да Михаиловић сруши два моста - један на Ибру, други на Јужној Морави, како би извео макар неку ратну диверзију у „борби“ против окупатора, представља један од британских покушаја да га спасавају као некадашњег савезника. Али, Михаиловић је око тога правео читаву игру, често спектакуларну. Једноставно саботирао. И избегао рушење! О томе постоји низ докумената и то, највећим делом, из четничких извора.

Још од Михаиловићевог тешког испада према Великој Британији у говору у Горњем Липову, у Црној Гори у зиму 1943. године, његови односи са савезницима, посебно са Великом Британијом, почели су да се компликују, хладе и буквално руше. Било је потреса и раније, али отада - све иде низбрдо, истина не нагло и одједампут, али сигурно. Ти су се односи нарочито заоштрили још у јесен 1943. године. Све више је било доказа да четници колаборирају са окупатором, и да воде борбу само и искључиво против Народноослободилачке војске, која се цело време широм Југославије борила против окупатора. Међутим, Велика Британија је, преко амбасадора Стивенсона код југословенске избегличке владе, а нарочито преко својих војних представника у Михаиловићевим командама јединица, посебно у његовој Врховној команди, настојала да „уразуми“ четнике и да их наведе на борбу против окупатора, а не да ратују против НОП. У томе је доста био ангажован пуковник Бејли (иначе миљеник и Михаиловића и краља Петра II), а далеко више, упорније и доследније, бригадир (односно генерал) Армстронг, који је као шеф мисије наследио Бејлија.

После Вилсоновог писма упућеног Михаиловићу да сруши два моста са тачно одређеним локацијама, настала је велика „игра“ и натезање. Михаиловић се пред савезницима, као правдао: није добио „наређење свог краља“, обећавао, али отезао, комбиновао. Чак је слао телеграме појединим командантима да припреме и руше те мостове, па о томе обавештавао Армстронга. Али, пошто обавести Армстронга, по-

шаље друга наређења тим истим својим командантима да „одложе” рушење, или да „чекају”! На кад британски официри крену на одређени „терен”, наиђу - на отпор, промењена наређења?!

Књиге послатих и примљених депеша Михаиловићеве команде, (објављене у 14. тому, књ. 3, Зборника - четнички документи), пуне су телеграма о тим никад извршеним рушењима мостова. У њима је премного комбинација, противречности, замерки, прекора, чак и псовки и претњи између Михаиловића и његових команданата.

Тако, на пример, у депеши 654 од 13. новембра 1943. Михаиловић обавештава неколико својих команданата да ће „амерички пуковник Сајц, амерички капетан Менсфилд, британски потпуковник Хадсон и наш капетан Бора Тодоровић обићи ће ваше корпусе. Американцима изађите у свему на сусрет, а према потпуковнику Хадсону, званом Марко, бити веома неверљив... Американцима и Енглецима ништа не говорите о борбама са комунистима. То сакриите.”¹

А потом, истог дана, у депеши број 655, опет се исказује „повеље Американцима”, а „неповеље” према Британцима. Дешепа је адресирана на капетана Предрага Раковића (шифра „Пре-пре”), команданта 2. равногорског корпуса:

„Потребно је да британски генерал (Армстронг, пр. Ј.Р.) дође код вас тек пошто ваш терен прође амерички пуковник Сајц. Зато измишљајте све могуће разлоге да британски генерал дође тек после америчког пуковника. Разлози су: окупатор, паљевине, репресалије и све могуће остало”. (подвукао, Ј.Р.)²

После непуних десетак дана, 22. новембра 1943. Михаиловић депешира мајору Милошу Радојловићу (шифра ДО-ДО) команданту млавско-смедеревске групе корпуса, који је тада био задужен за рад у Банату, али је имао неке „контакте” са британским официрима, и поручује:

„Енглези су се стално интересовали за вас и тврдили како сте им обећали рушење пруге у долини Мораве и стално траже да им ја тај предлог одобрим”.³

Затим наставља да им је одговорно да Радојловић „нема под контролом никакве трупе и поручује:

„ ... Останите тамо и немојте долазити. Никаква подметања наши људи нису вршили већ Енглези и чувајте их се добро и никакве преговоре немојте водити. (подвукао Ј.Р.)” Немојте им уопште веровати у њихове дотуре материјала. Они су обични трговци за куповину људске крви и то за јефтину цену.”⁴

Дан раније, 21. новембра, мајор Радослав Ђурић (надимак - шифра Хе-Хе) јавио је Михаиловићу да је обавештен од шефа мисије у

његовом штабу да је био предвиђен дотур опреме и оружја у седам авиона, али је та акција обустављена, јер како је стајало у депеши „Каиро зна за мобилизацију против партизана“.⁵ Михаиловића је то разљутило, па је „отписао“ Ђурићу у чисто „трговачком“ стилу:

„На Солуну је постојала грчка изрека: Нема пари, нема трака трука. Према овоме ако нам не пошаљу авионе нећемо рушити објекте. Можете ову изреку казати њима у лице. Енглези су се сагласили са нама да за предвиђену нашу акцију има да даду авионе, понављам авионе са материјалом и опремом, онако како смо већ утврдили. Према овоме скрените им пажњу да одржавају реч, иначе ми нећемо одржавати реч у погледу акције...“⁶ Из овога следи једино могући закључак. Ако нам плате - рушићемо. Ако нам не плате - нећемо ратовати.

Нешто касније, 30. новембра, Михаиловић је писао „Лонгу“, односно команданту Тимочког корпуса потпуковнику Љубу Михаиловићу да британског мајора Ериха Гринвуда, који је „дошао да уништи наша села за неку ситну саботажу“, а не „да нас помогне у материјалу“, најурите као кучку по мом наређењу... Понављам најурите га као кучку и известите.“⁷

Однос према савезницима, и то онима који траже акције против непријатеља и помажу у томе, тотално је груб, чак примитиван. Као да је реч о догађајима и људима у неком афричком племену?!

Овакво Михаиловићево резонување о савезничким официрима прешло је и на његове команданте. Тако „Хе-Хе“, тј. мајор Ђурић, 14. децембра пише Михаиловићу да су британски официри шпијуни и да „ми данас имамо легалне агенте енглеске у нашим редовима који познају боље ситуацију него ми“.⁸

Пуковник Драгослав Павловић („Зенит“) 12. јануара 1944. године, тражио је од Михаиловића да се изврши рушење моста на Морави, да га никако не треба одлагати:

„Прилике су овде такве да се задатак неће моћи извршити оног дана када ви наредите. Молим Вас да ми оставите одрешене руке за одређивање дана акције који ћу утврдити лично са Кесеровићем. Рушење ћемо моћи да извршимо најраније до 19.1. Извршење задатка сматрам, да никако не би требало одлагати.“⁹

Међутим, потпуковник Драгутин Кесеровић („Орел“) жалио се тог истог дана Михаиловићу да су код њега дошли потпуковник Драгослав Павловић (који је изгледа желео да се руше мостови како је тражио Вилсон) и британски мајор Гринвуд и да Павловић „категорички тражи да се изврши рушење“, а он, Кесеровић, каже како је „направио план за рушење, неће то да уради, већ да иде у другу акцију“ са корпусом. Сад тражи поново наређење „како да поступи“.¹⁰ Као

да група минера, са обезбеђењем, не може да сруши мост на Морави. Стално је измишљао или инсценирао неке „неспоразуме“, заплете. Неће Михаиловић, па неће! Стално одлаже. Час изналази разлоге, час оштро прети, па и пита љутито - како се то нешто може планирати без њега? Под шифром „Зенит“, 21. јануара, строго забрањује рушење:

„Енглески ђен. Армстрог известио је да сте га обавестили да ћете ноћу између 20. и 21. јануара извршити рушење објекта. Ја сам наредио да се ово рушење одложи и да се само врши извиђање. Јавите у чему је ствар. Понављам рушење објекта не изводити док не наредим”.¹¹

Истини за вољу, Дража чак и да је хтео у то време (био је у селу Ба пред одржавање четничког конгреса - „Светосавски конгрес“) не би смео да руши мост, јер би Немци вероватно жестоко реаговали, поготову што су знали да се четнички конгрес одржава, чак и у коме месту, учеснике и одлуке. Хватали су све депеше и дешифровали. Али, у сваком случају Михаиловић рушење није хтео, нити смео уопште да изврши. Само је „возао“ Енглезе и своје команданте и у том свакако уживао. Занесењак, у ствари, несрећник, није знао да ће му се то осветити. Политички као да није умео да мисли.

Дуто Михаиловић „није остављао на миру“ свога некадашњег начелника штаба Врховне команде, а сада команданта Србије, Драгослава Павловића око заплета везаних за рушење моста на Морави. Чак му је приговарао, „да не види добро ситуацију“, „да пада под утицај енглеских официра“:

„Чувајте се утицаја на вас енглеских официра. Немојте се заводити њиховим лажима. Будите уверени да све што вам кажу све је срачунато и против нас. Будите уверени да ми боље видимо војно-политичку ситуацију од Вас. Ако желите да је видите дубље добро би било да дођете код мене да не бисте лутали у вашим решавањима...“¹²

И са „рушењем моста на Ибру“ Михаиловић је „играо исту игру“. Све преко мајора Радомира Цветића. Још 22. децембра 1943. године Михаиловић је наредио Цветићу да предузме мере извиђања моста који је требало рушити:

„У извршењу овог задатка унесШвоваће и бриШански Генерал АрмсШронТ са британским мајором Цексоном. ВојаЛуканевић снабдеће вас Шајно муницијом... Препорунује сеуиотреба петокраке звезде и летака проШив нас... Препорунује се да непријаШељ - Немци (са којима је Јаворски корпус сарађивао, пр. Ј.Р.) у Шо време добије шШо више ракије“¹³

Дакле, и кад би вршили рушење - не смеју да то чине као четници, јер су они немачки савезници, Лукачевић има писмени споразум са њима, него „под петокраком звездом“ и да се издају леци против „нас“, тј. против четника?! Чак и народ не сме да зна, ако би они, не дај боже, извршили рушење моста! Плаши се од окупатора - да не прекрши споразум о сарадњи који је потписао Лукачевић. Плаши се и од народа - да нападне објекте који држе Немци.

Већ је прошао месец дана како је Михаиловић „наредио“ извиђање моста. Али и овде се игра и даље наставља. Цветић (шифра „Би-Би“) 21. јануара 1944. године може да се отресе тог „рушења“, па предлаже шефу - Михаиловићу:

„Задатак у вези са Арстрогом, најбоље би било да изврши нека друга јединица из другог корпуса, Кесеровић или Раковић, под видом комуниста док смо ми још на положају. А у погледу репресалија најбоље је и најпогодније, да се изврши сада, док смо ми ван нашег терена.“¹⁴

Цветића, као и Михаиловића, стално држи прпа око моста. Хоће - неће. Не сме, па већ сутрадан, 22. јануара отписује Михаиловићу:

„Бригадир нестрпљив дошао к мени. Данас са корпусом крећем у правцу Драглице у потеру за комунистима. Молим, наредите да рушење, ако мора де се изврши, да то учини ппук. Кесеровић, који има прикупљено људство на мојој граници, пошто има и топове, а нарочито сада када се зна, да сам ја овамо. Ово због репресалија. У сваком случају под видом комуниста. Ако задатак мора да изврши корпус Јаворског, онда наредите да то изврши Студеничка, која је остала на терену, док сам ја овамо“.¹⁵

Јад и беда четничка? Нека то „умесго њих“ - изврше комунисти?!

Михаиловић сутрадан, 23. јануара „одговара“ Цветићу, али не ко и како или када да „руши“ мост, него како да се пред Армстронгом то забашури, да се одложи, а одлагање да се, за сваки случај, пребаци на „опасност од комуниста“:

„Упутство за вас у вези са Армстронгом: Не треба се журити са повратком на свој терен да би се још за извесно време одложио напад на комуникације. Увек налазите изговор акцијом против комуниста. (подвукао Ј.Р.) Када будете општили са бригадиром Армстронгом, при томе увек изражавајте своју спремност да извршење задатка, чим одстраните опасност од комуниста. Армстронга држите што даље од борби са комунистима“.¹⁶

Претходно Михаиловић је наредио Цветићу да „бригадира Армстронга врати у Драгачево или на Голију“ - па да овај тамо чека.

Тога дана Михаиловић је упозорно потпуковника Мирка Лала-

товића, који је водио оперативне послове док је он био на конгресу у селу Ба, да је „јавио Цветићу да се Армстронг врати у Драгачево.. никако да га не задржава код себе.“, па да ће приступити „рушењу мостова чим отклони опасност од комуниста, „али да се много не жури са повратком...“¹⁷

Та „трка“ са бригадиром Армстронгом, то његово мучење од стране Михаиловића се наставља. Чак 2. фебруара „Ханс“ (Љуба Михаиловић) обавештава да је од Армстронга, преко Гринлиса, добио депешу:

„Молим вас известите господина министра следеће: следио сам Цветића до Негбине, али Цветић је био више за напад. Нисам видео да су комунисти напали четнике. Нисам видео ништа страшно. Нема запаљених села. Јасно је да су партизани напали осовине (тј. Немце и Бугаре, пр. Ј. Р:), у Ивањици и после су партизани били гоњени“.

Потом је Армстронг у депеши захтевао да „господин министар“ нареди да се Кесеровић и Цветић врате за напад на пруге према директивама.¹⁸

Дража је маневрисао на све могуће начине, па је 4. фебруара обавестио пуковника Бејлија, односно наредио капетану Бори Тодоровићу, да га обавести да ће рушење мостова у долини Мораве и Ибра бити извршено чим то могућности дозволе, увек се извлачећи, „у што скорије време“.¹⁹

Та је „игра“ трајала и трајала. Све се одлагало у недоглед, а да се нико није усудио да каже Армстронгу - да четници неће да руше мостове. Неће да ратују против својих савезника - окупатора, са којима су у истом строју против Народноослободилачке војске Југославије, с њим имају још важећи споразум о сарадњи! Тако, 31. марта „члан штаба Драже Михаиловића“ (нечитак је потпис у писму, пр. Ј.Р.) упозорава Предрага Раковића, команданта 2. равногорског корпуса, да „пази“ на генерала Армстронга:

„Гледај на сваки начин да избегнеш са њим сваки додир. Нека га прими неки од твојих заступника у Љубићу, с тим да му не говори где се ти моментално налазиш...“²⁰

Све је, дакле, пропало. Све је била обмана. Михаиловић, изгледа, није ни слутио да Енглези покушавају да га спасавају макар којом диверзијом на пругама, макар са два никад срушена моста. Није у својој заслепљености и мржњи према народноослободилачкој борби умео ништа друго да види ни да трезвено процени. Британци покушавају да га на неки начин колико - толико извуку из блата колаборације, а њега прати тотална и војна и политичка кратковидост. Он је и друге своје команданте, сем оних чије су територије обухватале терене

око Ибра и Мораве (Павловића, Кесеровића и Цветића), наговарао да саботирају диверзије које су упорно предлагали и припремали британски официри, посебно у области Хомоља, односно Дунава и Ђердапа и на територији коју је контролисао Радослав Ђурић. Ђурића је депешом од 4. јануара упозорио - да Енглези руше - али без четничког обезбеђења:

„Енглези који су сада код Вас, а који толико инсистирају да сами врше саботаже, можете их пустити да сами то врше, али да их апсолутно нико од наших или из наших јединица не сме остуравати у току тих њихових саботажних акција“ (подвукао Ј.Р.).²¹

Дакле, захтев да се руше мостови на Ибру и Морави - пропао је. Али није прошло много времена, па је пропао и Михаиловић.

Напомене

1. 36, т. XIV, књ. 3, стр. 148
2. Исто, стр. 148.
3. Исто, стр. 153
4. Исто, стр. 153.
5. А ВИН, Ча, рег. бр. 7/1 к. 276; 36 XIV, књ. 3, стр. 154, фус. 68
6. 36, т. XIV, књ. 3, стр. 154.
7. Исто, стр. 157
8. Исто, стр. 200
9. Исто, стр. 246
10. Исто, стр. 243.
11. Исто, стр. 269.
12. Исто, стр. 414
13. Исто, депеше бр. 844 и 847.
14. 36, т. XIV, књ. 3, стр. 290.
15. Исто, стр. 291.
16. Исто, стр. 319.
17. Исто, стр. 321.
18. Исто, стр. 333.
19. А ВИН, Ча, к. 276, рег. бр. 3/1.
20. 36, т. XIV, књ. 3, стр. 469.
21. Исто, стр. 335.

Ратне „црне мрље“ Слободана Јовановића

Отако је дошао на чело емигрантске Владе јануара 1942. године, др Слободан Јовановић, високи интелектуалац и бивши председник Српске академије наука, на све могуће начине величао је Михаиловића и његове четнике, служећи се и подвалама и фалсификатима, постао је његов обожавалац. Иако је емигрантска Влада непрекидно била оптерећена међунационалним трвењима, Јовановић је био некритичан према четничком команданту и његовој изразито шовинистичкој политици. Још у октобру 1941. године, као потпредседник владе мимо знања премијера генерала Душана Симића, упутио је Дражи тајну усмену поруку (коју су му однели мајори Захарије Остојић и Мирко Лалатовић) и мимо знања енглеског обавештајца Билија Хадсона. У тој поруци Јовановић је од Михаиловића захтевао - *да никако не сарађује са Партизанима и од ТиШовим вођством на Јасеновцу да су они „наши Јавни непријатељи и њих Шреба уништи Шавати на сваком кораку“*. И даље, да се против партизана треба борити, а ослонити се на Недића, па чак и на окупатора! Ту поруку потврдио је и Драгиша Васић у својој изјави да је борба четника против народноослободилачког покрета поведена у „духу директиве наше Владе у Лондону“.¹ Михаиловић је оберучке прихватио ту Јовановићеву директиву, па је своје, у почетку строго илегалне везе са Недићевим представницима, па и са Немцима, наставио. Упутио је своје преговараче (обавештајце) пуковника Брану Пантића и капетана Ненада Митровића у Београд, који су му са Јозефом Матлом, капетаном АБ-ВЕРА, уговорили састанак са представницима немачке Команде Србије у Дивцима, 11. новембра 1941. године. Ускоро, после састанка са делегацијом Врховног штаба народноослободилачких партизанских одреда, коју је предводио Тито, 27. октобра у Брајићима, Михаиловић лично, 1. новембра, пише генералу Хинхоферу, команданту немачке 342. дивизије која је дотад била попалила ослобођену Мачву и Јадар, и - *Шражи муницију - за борбу проШив партизана!* Јовановићеву поруку Дража је брзо почео спроводити у дело, јер је оног истог дана, кад је тражио муницију од Немаца, повео огапту борбу против партизанских одреда, што је за српски (и не само српски) народ постало катастрофално. Нема аргумената да се у томе оспори Јовановићева злочиначка улога. То је била његова прва „црна ратна мрља“ из година ратне политике.

После те прве „црне ратне мрље“ Јовановић их је низао све гору од горе, све тежу од теже. На Михаиловићев предлог, Јовановић је у својству председника Владе и заступника министра војске, морнарице и ваздухопловства, априла 1942. године, „решео“ - „да изгубе чин и да се огласе за војне бегунце“ официри који су ступили у народноослободилачке партизанске одреде: пуковници Саво Оровић и Јаков Јака Авшић, потпуковник Веко Булатовић, мајор Бранко Пољанац, капетани I класе Арсо Јовановић, Велимир Терзић, Петар Ћетковић и Рудолф Сремшек и поручници Милета Дукић, Ратко Мартиновић и Никола Шекуларац. Ово Јовановићево решење донесено је само зато, практично тако испада, што наведени официри нису ступили под окриље колабораната окупатора, него, опет по Јовановићу, „зато што су издали краља и народ и прекршили војничку заклетву.“² Чудо једно, с којим правом Јовановић доноси такво „решење“ - кад је Краљевина Југославија званично потписала капитулацију, а да војска, конкретно официри, треба да „буду верни заклетви и краљу“, односно ономе ко је капитулирао?

То је била друга „црна ратна мрља“ Слободана Јовановића.

Током 1942. године добијао је бројна обавештења и упозорења са разних страна, из више извора, да Михаиловић и његови команданти широко и отворено колаборирају са Италијанима, Немцима, касније и са Бугарима. На та упозорења реаговао је благо или их је игнорисао. Милан Грол, један од министара у Јовановићевој влади, пише у свом „Лондонском дневнику“ на више места да је председник крио бројна документа, посебно она која су се односила на колаборацију са окупатором и љубоморно чувао поверљиве телеграме у кореспонденцији са Михаиловићем.³ Али, колаборација се није могла дуго скривати од чланова владе, поготову не од Енглеза који су добијали многа обавештења о томе из разних извора. Југословенска војска у отаџбини у тој години, нарочито у Далмацији и Лици и Црној Гори, добијала је велике количине муниције и оружја од окупатора, чак и минобацаче и топове, одећу, обућу, храну. У Србији његови бројни одреди су били „наслоњени“ на Недића, а тиме и на Немце, добијали разне врсте помоћи, а потпуно легализовани одреди, чак и плате. У Црној Гори та колаборација била је још драстичнија.

У бици на Неретви четници (њих око 12 хиљада) су у истом фронту са Италијанима и Немцима против Главне оперативне групе Народноослободилачке војске Југославије. Италијани и Немци у овој бици четницима „дају све“, како је Захарије Остојић извештавао Михаиловића. Превозе их возовима и камионима да „на време“ стигну у борбу. Чак су им Италијани бацали и храну из авиона. Дража у таквој ситуацији похваљу-

је своје поједине команданте за такве „заслуге“. И повлачи још горе потезе. У време кад је Дража „до грла“ огрезао у колаборацији са окупаторима Јовановић прави највећу „црну ратну мрљу“. Предлаже генералу Де Голу, вођи Француског покрета отпора - да одликује „ђенерала Дражу Михаиловића“, обмањује Де Гола да је његов штићеник „проверени борац против окупатора?!“ И, на жалост, генерал Де Гол прихвата Јовановићев предлог без провере, па 2. фебруара 1943. године (у време најжешћих борби на Неретви) издаје своју „похвалну наредбу“ којом се похваљује „армијски ђенерал Драгољуб Михаиловић“. А то је била превара, ноторна лаж. Шта више Де Гол је, опет по Јовановићевом предлогу, одликовао и најближе Михаиловићеве сараднике, међу којима и мајоре Захарија Остојића и Мирка Лалатовића. То је била једна од највећих Јовановићевих подвала савезницима, посебно Де Голу, али и сопственом народу. Да срамота буде још већа, и генерал Двајт Ајзенхауер, командант савезничких снага које су се искрцале у Северној Африци похвалио је Михаиловића (наравно, по Јовановићевом предлогу), чак као „борца који се непрекидно бори против окупатора?!“⁴

Кад се свему овоме дода и Јовановићева здушна подршка Михаиловићевим „црним тројкама“ и његово упорно настојање да се фамозни спискови стављених под слово „З“ емитују преко лондонског Би-Би-Сија, опет се формира нова „црна ратна мрља“. И то толико злочиначка, толико срамна не само за њега него и за „домаћине“, Енглеze, који су је једно време прихватили, па је на време „скинули са дневног реда“, забранивши емитовање тих фантомских спискова.

Грол је веома добро „насликао“ Јовановића (у поменутом „Лондонском дневнику“), посебно његову безрезервну подршку Михаиловићу. Тако на Јовановићево „пецкање“ да ће га комунисти „које он брани“, првог „обесити“, Грол записује:

„Постоји опасност да се Дража све више и више припаја уз десницу у земљи и да заврши као Франко. Шта ћу ја рећи моме сину о свему томе? Шта о Дражи? Ту су у питању главе људи и судбина читаве земље...“⁵

У другом запису Грол бележи (датум 8. јануар 1944. године:

„Са ужасом се враћам на догађаје за ове две године и данас још је објашњавам каквом је то слабшћу мозга Слободан могао превидети идиотизам Дражиног држања, јасно непаметног, и јасно обележеног од свих разумних људи као таквога“⁶

После свега неколико дана (12. јануара те године) о разговору са неколико министара, записује:

„Ја сам данас био отворен, и одлучан. Подвукао сам срахоту солидарисања краља и Пурића са Дражом и Недићем. Страхоте те мрачњачке белогардејске групе не можемо даље подносити без реакције.“⁷

Али, реакције није било.

Нешто касније Грол је записао врло неповољну „оцену“ о др Слободану Јовановићу:

„Све што зна - Слободан зна из књига, чак и материјалне ствари. Ништа није сазнао из искуства живота. О људима нарочито не... Неугодна писма сакрива у фијоку... Тако је поступао и са телеграмима Драже, које је крио, исто тако је покушао сакрити аферу са несрећним актом Војног кабинета (са његовим потписом) Богомилову, а и писмо Черчилово које никад ником није показао. Исто као и депеше Банове“⁸ (Ивана Шубашића, пр. Ј.Р.).

О др Слободану Јовановићу, као председнику и потпредседнику Краљевске владе, Милош Црњански у „Ембахадама“, писао је као о „Сека Перси“ емигрантског Лондона.⁹ Поред оцена које је о Јовановићу дао Грол, и ова из пера Црњанског, одсликава га у правој „величини“ у Другом светском рату.

И поред свега, др Слободан Јовановић је имао великог утицаја на Михаиловићево понашање, на његове одлуке. Практично, постао је његов идеолог. Дража је, то је познато, још док се није јавно огласио у народу, у рано лето 1941. - преко мајора Александра Мишића - ишао на поклоњење Николају Велимировићу, познатом присталици Љотићевих идеја, у манастир Љубостињу. Његове „директиве“ потом је допунио др Слободан Јовановић. „Постао је роб њихове филозофије“.

И напоследку, Јовановић је „најзаслужнији“ што је савезничка пропаганда још 1942. године, уз помоћ Константина Фотића у САД и чланова војног кабинета, посебно мајора Живана Кнежевића, почела да ствара лажни мит око Михаиловића - као „борца“ и некаквог „горског дива“. Тај мит Јовановић је „развијао“ и после завршетка Другог светског рата. Својим списима лажно је утицао на јавно мњење у неким западним земљама. Михаиловића, доказаног колаборанта и команданта „црних тројки“, претварао је у „мученика“. Дизао га на српски Пантеон. Писао је чак да је Дража „дао свом народу све што смртни човек може дати!“¹⁰ Само из овог његовог чудовишног записа видљиво је докле је морално пао. За Дражу, који је све време рата водио борбу против сопственог народа, огрезао у колаборацији са окупаторима, који је креирао „црне тројке“ и своје четнике претворио у терористичку војску - тврдити да је „дао свом народу све што смртни човек може дати“, не само да је лаж, већ и глупост прве категорије. Краљ Петар II, како је записао Грол, кад је Слободан одлазио из премијерске фотеле, прокоментарисао је: „Глуни, матори старац“!

Милаш Грол је био један од ретких министара у емигрантској влади који се често спорно са др Слободаном Јовановићем и његовом

политиком према Дражи. У „Лондонском дневнику“ налазимо бројне појединости када је Грол, већином неуспешно, протествовао против некритичног подржавања Драже, а посебно против „тројице мајора“ у војном кабинету, који су често водили политику и наметали се и министрима појединачно и влади. Грол се љути што су партизани названи „агентима Гестапоа“. На другом месту бележи:

„... Ето докле је догурала једна влада - да главну реч имају три мајора „Кнежевић, Зобеница и Рождаловски“. „Несрећни Кнежевић, најглупљи од свих, увртео је себи у главу да је Апис ове ере!...“

Грол је безуспешно иступао и против Јовановићеве честитке Дражи за нову 1943. годину - у којој је наведено да он држи „више од 30 непријатељских дивизија“ и пита се: „Да ли је било ичега паметнијег што се могло унети у честитку?...“ Али председник се понашао тврдокорно и самовољно и стално величао Дражу и све му одобравао, што ће на крају бити кобно по обојицу.¹¹

Зато, у време кад се Јовановић, истина као писац и научник, хвали и диже „до неба“, његова закулисна и прљава ратна политика не може и не сме да се изоставља. Нити да се крије тиме што се заобилази.

Као научник и писац, културни радник, доспео је високо.

Као политичар пао је ниско. Сам себе је увалио у политичку мочвару.

У сваком случају, историјска наука не може никако да пређе преко његових „црних ратних мрља“.

Сваку историјску личност, па и др Слободана Јовановића, наука цени по укупном раду и заслугама, оваквим или онаквим. Уосталом, историјска наука као најтачнија вага сваког мери објективно. Она ће, ако не у овом времену лажне идолатрије појединаца, то учинити непогрешиво.

Напомене

1. Никола Миловановић, *Драшша Васић*, стр. 58, „Нова књига“, Београд, 1986.

2. Бранко Латас и Милован Целебџић, н.д. стр. 348.

3. Милан Грол, *Лондонски дневник*, стр. 312, „Филип Вишњић“, библиотека „Стремљења“, Београд, 1990.

4. Службене новине Краљевине Југославије у Лондону, 23.3.1943, стр. 25.

5. Милан Грол, н.д. стр. 490.

6. *ИсШо*, стр. 510.

7. *ИсШо*, стр. 512.

8. *ИсШо*, стр. 465.

9. *ИсШо*, стр. 526.

10. Радивој Цветичанин и Сава Даутовић, н.д. стр. 24.

11. М. Грол, н.д. стр. 206.

Како су се четници борили против окупатора

Када су и које борбе водили Михаиловићеви четници против окупатора? У доступним документима, чак нема ни Михаиловићевог позива на устанак. Једино борбе његових одреда у западној Србији и источној Босни, септембра и октобра 1941. - против Немаца у сарадњи са партизанским одредима су историјски верификоване. Међутим, Михаиловић лично тврди да је на то био приморан: да су комунисти ступили у борбу, па је морао и он!

Насупрот тим чињеницама, последњих година, понеко од домаћих, па и иностраних историчара, као и амерички публицист Дејвид Мартин, заљубљеник у четништво и огорчени противник НОБ, праве измишљени „спектакл“ о четничком тзв. ослобођењу Пријепоља и Вишеграда, септембра односно октобра 1943. године. Подаци са којима, на пример, оперише Мартин не само да су непоуздани, него су „из рукава“! Те, у Пријепољу било око 1.500 Немаца, те, у борби погинуло око 200 Немаца! Опет, све „округле“, измишљене цифре. Само да би било спектакуларно.

А шта се догодило у Пријепољу 12. септембра 1943. године?

Који дан раније (то је било кратко време после капитулације Италије), једна мања немачка јединица дошла је у Пријепоље и разоружала италијанску јединицу. Немци су, уствари, били овуда „у пролазу“ за Прибој. Четници су их напали када су Немци већ били кренули из Пријепоља. „Предводио“ их је пуковник Бејли! Напали су их неорганизовано и претрпели велике губитке. У књизи „Санџак у НОБ“, публициста и борац Мирко Ђуковић о тој борби је забележио:

„Знатан број присилно мобилисаних људи у четнике, користећи мрак и шуму, побегао је из јединице. Напад на Пријепоље је извршен ноћу, између 11. и 12. септембра. У Пријепољу су се још налазили делови немачких јединица које су одлазиле у правцу Пљеваља. Ове немачке снаге, и муслиманска милиција дочекале су четнике ватром из митраљеза на улазу у варош. Четници су били приморани на повлачење. У повлачењу их је затекло јутро и Немци су против њих употребили артиљерију и нанели им велике губитке.

Немци су евакуисали Пријепоље 13. септембра. Пре тога су отворили италијанске магацине са оружјем које су поделили са Му-

слиманима... Тада су дошли до оружја и симпатизери НОБ. Тако наоружани они су изашли из Пријепоља и прикључили се Милешевском батаљону 3. пролетерске бригаде. Немци су магацин са остатком оружја запалили, затим су запалили магацин са намирницама. После одласка Немаца из Пријепоља, четници су ушли у варош..."¹

У другој својој књизи „Путовање у слободу“, Ђуковић је дневнички (јер читава књига је у ствари ауторов ратни дневник), под датумом 14. септембар, забележио:

„Четници су напали Пријепоље прексиноћ... Несрећно и невојнички. Улазили су у варош као најобичнија руља и то са музиком... Немци су били изашли из Пријепоља и пошли, делом према Пљевљима, а делом према Бијелом Пољу. Када су четници улазили у Пријепоље, варош је била празна, окупаторске трупе се нису налазиле у њој. Међутим, Немци су се предомислили и вратили се у варош са око 200 војника. Када су се увукли у варош, пијани четници су почели да одваљују врата од дућана и да пљачкају. Немци нису ни знали ко је упао у варош, па су осули ватру из пушкомитраљеза. Људи су падали као снопље (и четници и грађани) и крв је текла главном улицом. Ово причају они који нису били погођени, а успели су да се извуку из Пријепоља. Погинулих и рањених има много. Погинуло је много и наших симпатизера, све младићи..."²

Овде је погинуо и један командир чете из бригаде Вука Калаитовића. После борбе Калаитовић тог командира предлаже Дражи за „посмртно унапређење“, па у „образложењу“ наводи податке о борбама у којима је погинуо учествовао: све дотадашње борбе, Калаитовић их је навео преко 20, тај командир водио је против партизана, а само у једној јединој против Немаца је погинуо!³

Дрго сведочење налазимо у сећању Сташе Борисављевића, записано у књизи „Сведочења Милешеваца“:

„ ... Пуковник Бејли (који је дошао у Пријепоље после четника, прим. Ј.Р.) је седео у предсобљу са мојим укућанима када сам се вратила са Лима... Добацих мајци за леш Немца (кога је видела у Лиму, а то је био леш официра који је донедавно становао у Борисављевића кући, прим. Ј.Р.) и изразио веровање да је то био баш онај „наш официр“. Њој беше некако жао, као и мени и осталим укућанима, ако је стварно био он. Мајка исприча Бејлију како није хтео да оде док се са нама не поздрави и како је, можда, зато закаснио за својима, који су већ били оступили и тако изгубио главу. Мајка је то причала са много неких детаља, да дочара Бејлију ситуацију око овог Немца и зашто га жалимо. Али, у читавој тој причи пуковнику Бејлију као да нешто није било јасно. Своју недоумицу одмах је изразио неочекиваним питањем:

'Па, када су госпођо, Немци напустили ово место?'

'Дан у очи вашег уласка - одврати мајка.'

Бејли је био некако необично загладан у њу, као да и даље не разуме.

'Па, рекла сам како је, пред подне, тај „наш“ официр сам дошао да се поздрави и одјурео са својима на мотору... не знам можда је код лимског моста било још неких Немаца, који су га тамо чекали, али у месту их свакако више није било...'

'Немогуће', узврати Бејли. 'Ја сам слушао борбу све до пред зору, када су дошли код нас у село и јавили да се може ући у град! Зашто би се пуцало без разлога?'

'То се и ми питамо', одврати мајка. 'Мислим да је уопште овај напад био сувишан, јер су Немци ионако одлазили одавде.'

...Пуковников израз лица одавао је неку индигнацију. Веровао је дотле да су Немци били потиснути из вароши после озбиљне борбе са четницима, а сада је увидео да је то био четнички блеф...⁴

И од четничког напада на Вишеград Дејвид Мартин - „дурбином“ из САД-је настојао да направи, кобајаги, подвиг.⁵ Наводи извештај који је Михаиловић упутио Константину Фотићу (тада амбасадору избегличке владе у Вашингтону). Михаиловић, поред осталог, наводи да је срушен мост на Дрини, дужине 150 метара, а да је у борби имао 21 погинулог и 30 рањених! Мартин од рушења тог моста прави своју „легенду“ и то квалификује чак као „највећу диверзију у Другом светском рату на тлу Југославије?!“ То је, најблаже речено, ординарна обмана и глупост. Мост је само био оштећен, али се преко њега и даље саобраћало. А распон моста није ни дуг 150 метара. Све је увеличано.

„Наши борци су, уз велике напоре, повезали једним комадом вишећег моста и осигурали прелаз преко Дрине нашим јединицама“ - забележио је Ћуковић.⁶

Колико су успешних диверзија дотад извеле јединице Народноослободилачке војске, то Мартина, као назови историчара, не занима? Како може да их превиђа и да прави тако произвољан и измишљен закључак? Познато је да су минери Краљевачког и Копаоничког НОП одреда 1941. године срушили више мостова на прузи Краљево - Косовска Митровица, па возови нису саобраћали читавих пет месеци. Познате су такође диверзије на прузи Сарајево - Коњиц у лето 1942. године. О томе врло убедљиво говори један извештај из усташке архиве. Ево само његовог мањег дела:

„Почетком јула 1942. године продрле су из Црне Горе јаке масе устаника у 3. зону коју су напустили Италијани. Између 4. и 10. јула

они су широким фронтом одсекли Коњиц - Блажуј прешли пругу Сарајево - Мостар, крећући се дуж немачко - италијанске демаркационе линије у правцу италијанске Словеније. Хрватске снаге за осигурање железнице су разбијене, сама пруга је разорена на многим местима и спаљено је 8 железничких станица са свим зградама. Тешко је оштећено 18 специјалних локомотива за пругу са зупчаницима и 7 других локомотива. Порушен је Лукач-мост са распоном од 52 метра и мост код Блажуја. Овим препадом банде су прекинуле једину везу између Херцеговине и осталих хрватских покрајина. Тек после два месеца успеће се да се том пругом успостави саобраћај и отклоне ове, за хрватску привреду, велике сметње..."⁷

У вези са том измишљеном Мартиновом тврдњом, о најјачој четничкој диверзији, није потребно спомињати колико и каквих диверзија су извеле јединице Народноослободилачке војске Југославије на Неретви, почетком 1943. године, па рушење великог моста на Пиви у јуну 1943. године, па диверзије у Хрватској, у Славонији, у Србији, да би се видеела обмана. Мартинов закључак о тобожњој „највећој четничкој диверзији“ је измишљен. То може да напише само неко ко нема ни мере ни укуса. Тако се све, па и ситница, што му иде у прилог диже у небеса. А друго, што не иде четницима у прилог, то се „заборавља“ или прескаче!

Четници су 5. октобра 1943. године, извршили демонстративни напад на Вишеград (немачко-усташко-домобрански гарнизон), и то по налогу британско-америчке војне мисије при четничкој Врховној команди⁸ да би се савезнички официри, међу њима и генерал Армстронг, уверили да се и они тобож боре против окупатора.

Да је заиста тако сведочи и депеша Захарија Остојића од 16. новембра 1943. године:

„... Потребно је да се наше старешине што више залажу у борби и да што више маневрују, јер је британски генерал (Армстронг прим. Ј. Р.) добио уверење за целу војску од оног што је видео код Вишеграда. Он сматра да су наше јединице врло рђаво вођене и да не знају војну вештину, насупрот комунистима који су одлично вођени у овоме има много тачних запажања..."⁹

Четничко „ослобођење“ Вишеграда, има на Мартинову жалост, и своје сурово наличје. Прерасло је у стравични четнички геноцидни злочин. Део тог наличја и Мартин, додуше, записује, али као појединост:

„ ... Неки војници отаџбинске војске су насумце убијали муслимане у Вишеграду..." И даље наводи да је потпуковник Сејд видео како један наредник баца „постарију жену муслиманку преко ограде мо-

ста" у Дрину. И наводи да је потпуковник Сајц „жестоко протествовао код Лукачевића", који је одмах поставио наредника уз дрво и стрељао га..."¹⁰

Мирко Ћуковић, кад је посетио Вишеград, после бекства четника, пише о томе како су четници Драже Михаиловића „ослободили" тај градић:

„ ... Сад су четници спалили скоро цео град и извршили покољ над муслиманским становништвом. Покољ је био ужасан. Доводили су групе од по 50 до 100 жена, стараца, деце на мост, клали их и убијали на том мосту, затим бацали у Дрину... Док су једни овако радили, други су харали по кућама. Одсецали су главе женама и деци, па слагали у собе, по десет, по двадесет, па онда потпаљивали куће, пошто су их похарали... Нема више ни једне читаве муслиманске куће, нити има муслиманског становништва у њима..."¹¹

Каква је то била „отаџбинска војска" (како Мартин упорно назива четнике) и како је „ослободила" поједина места - добро се види из овога што се збило у Пријепољу, па и у Вишеграду. Сваки коментар је сувишан.

Ћуковић, поред осталог, наводи да је „рушење" моста био четнички маневар, јер су они „осигуравали одступницу Немцима, приликом напада на Вишеград"¹²

Ту заиста има нешто мутно. Јер, ускоро, четници склапају споразум са Немцима о заједничкој борби против јединица Народноослободилачке војске (В. Лукачевић, и други). А постоји и докуменат - да Лукачевић, преко команданта 24. бугарске дивизије, тражи муницију! То је прави „ратнички циркус". Четници данас, као нападају Немце у Вишеграду, а затим - све пада у воду - а после који дан - траже од њих муницију и добијају је! После тога потписано је још неколико споразума. Немци дају муницију, командују четничким јединицама итд. Потом 19. новембра, склопљен је споразум између команданта Југоисточка и мајора Војислава Лукачевића.¹³

Четници су кадгод имали чарке и са Бугарима. Наведен је раније и инцидент код Чегра, недалеко од Ниша у јесен 1943. године, због којег је капетан Младеновић писао изјашњење Михаиловићу! Почетком августа 1944. године четници су пресрели један транспортни воз којим су се Бугари извлачили из Србије и одузели им одећа и муницију. Али, „стигло је наређење" да се то све врати Бугарима и да се пропусте да се некажњени врате у татковину!¹⁴

После позива Краља Петра II од 12. септембра 1944. године, преко британског радија Би-Би-Си, да се четници прикључе Народноослободилачкој војсци Југославије под командом маршала Јосипа

Броза Тита и поведу борбу против окупатора група четничких команданата (пуковник Захарије Остојић, потпуковник Петар Баћовић, мајор Војислав Лукачевић) и новинар Велимир Кривошић, формирала је тзв. Независну групу отпора и она је затражила да Михаиловић „нађе излаз“, да тражи од савезника „да упуте једног генерала“ да командује четницима, јер „под Титову команду неће“.¹⁵ Ти официри су веровали да ће се савезници искрцати у рејону Дубровника (а четници су објавили да су се већ искрцали), па су одлучили да крену у том правцу. Под командом Лукачевића четници су напали јединице 369. легионарске дивизије у Требињу, а он је после борбе преговарао са Немцима, па је касније разменио заробљенике - за бивше заробљене четнике - а заробљенике хрватске и муслиманске националности „мењао“ за намирнице за исхрану и санитарски материјал.¹⁶ У међувремену (тзв. Независна група националног отпора покушала је да ступи, преко бригадира Маклина, у контакт са генералом Вилсоном, па и са Врховним штабом НОВЈ. Маклин је са том Лукачевићевом понудом упознао Тита, а он је одредио да се четници у оперативном погледу морају потчинити штабу 2. ударног корпуса. Међутим, штаб 29. дивизије - из тог корпуса није прихватио никако ратне злочинце (Лукачевић, Остојић, Баћевић) како је записао Владо Шегрт.¹⁷ Ову четничку „акцију“ покренуо је Лукачевић. Он се, када је боравио у Лондону марта 1944. године на венчању Краља Петра II „договорио“ са британским обавештајцима (међу којима је био и пуковник Бејли), да припреми једну јаку јединицу „која би повела борбу против окупатора, па би се ставила под савезничку команду, кад се они искрцају у рејону Дубровника“. Међутим, Михаиловић је тај потез Лукачевића и других из „независне групе“ оценио као „авантуристичку акцију“¹⁸ што је она заиста и била.

Праве борбе сем спорадичних, појединачних препада у разним крајевима земље, четници нису водили против окупатора. Захтеви савезничких команданата на Блиском истоку и Средоземљу генерала Вилсона и Александера да четници руше комуникације, „молбе“ пуковника Бејлија и генерала Армстронга, па и „подсећање“ емигрантске владе на те захтеве били су узалудни.

Михаиловић је остао заробљеник стратегије атантизма (чекања), да савезници дођу на Балкан, да се искрцају на јадранску обалу, па да он „освоји власт“ и да тада „нападне окупатора“?! Та његова погубна стратегија, као и сарадња са окупаторима и терор над сопственим народом, одвели су га у коначну пропаст.

Напомене

1. Мирко Ћуковић, *Саџаку НОБ-у*, Београд 1984, „Нолит“ - „Просвета“, стр. 425.
2. Мирко Ћуковић, *Путовање у слободу*, Нова Варош 1979, СИЗ културе, стр. 508-509
5. Дико Пејатовић, документи у архиви аутора.
4. *Сведочење Милешеваца*, књ. 2, стр. 151, Општински одбор СУБНОР Пријеноље 1986.
5. Марин Дејвид, *Мрежа дезинформација*, „Просвета“, Београд, 1991, стр. 188-189
6. Мирко Ћуковић, *Путовање у слободу*, стр. 578.
7. Архив НДХ, VII, док. 178.
8. Наводи др Жарко Јовановић, н.д. стр. 207, према Васи Казимировићу, н.д. стр. 1020-1024.
9. 36. XIV, књ. 3, стр. 148-150 и фуснота 52. Четнички демонстративни напад на Вишеград посматрали су, поред бригадира Армстронга, потпуковник Сајц (САД) и генерал Мирослав Трифуновић, Михаиловићев делегат за Србију. Овај четнички напад, Радио Лондон је грешком, пригласио јединицама Народноослободилачке војске Југославије.
10. Мартин Дејвид, н.д. стр. 189.
11. Мирко Ћуковић, н.д. стр. 352-353.
12. *Исто*, стр. 532.
13. 36 XIV, к. 3, стр. 929-950
14. 36 XIV, к. 4, стр. 169-170
15. *Исто*, стр. 376.
16. *Исто*, стр. 352-353
17. Владо Шегрт, *Ратне успомене*, Београд, 1972, стр. 129.
18. 36 XIV, к. 4, стр. 425 и 588.

Черчил консултује Рузвелта и Стаљина, - војне експерте и најближе сараднике, о четницима

Када је реч о британском односу и укупном и коначном савезничком опредељењу за Дражу Михаиловића или за Тита, односно за четнике или за ослободилачку борбу коју је водила Народноослободилачка војска Југославије - треба подсетити на две чињенице. Прво и, пре свега Британци, касније и САД (једно време и СССР), мада су сви имали своје интересе, нису хтели дозволити да их Михаиловић толико дуго, у буквалном смислу речи „вуче за нос“. Избегава борбу против окупатора, усмерава је искључиво против партизана, а често сарађује са окупатором, док многе борбе партизана приписује себи. Савезници, нарочито Британци добијали су све више информација о стварној улози Михаиловића и његових четника - као неорганизоване, млитавој војсци која се не усмерава и не бори против окупатора. Посебно су биле неприхватљиве Дражине колаборације са Италијанима, али повремено и са Немцима, што је компромитовало савезничку одлучну борбу против фашизма. Једноставно, савезници нису више хтели да им, народски речено, Дража продаје рог за свећу. При томе треба рећи да су од почетка рата симпатије савезника, нарочито Британаца биле на страни Михаиловића.

Друга чињеница - Британци, односно савезници, нису ни лако ни брзо раскинули са Михаиловићем. Водила се око тога и дуготрајна и велика борба, у неким тренуцима чак и драматична. Черчил, Идн и други високи државници Британије водили су опсежне консултације лично и непосредно са бројним компетентним личностима, посебно са шефовима војних мисија и код Драже и код Тита. Тако се не може рећи да су, рецимо, ти извештаји пролазили корз СОЕ, па да их тобож „фризира“ Џејмс Кугелман.

Председник Владе Велике Британије, то је већ споменуто, још априла 1943. године, жестоко је запретио председнику емигрантске Владе Краљевине Југославије у Лондону, др Слободану Јовановићу, да ће се његова држава одрећи Михаиловића и његових четника. Черчил је на крају ноте Јовановићевој влади, како је већ наведено, закључивао:

„Ви ћете видети да се може Показати Потребним да влада ЊеТово! величанства измени своју досадашњу Политику фаворизовања Генерала Михаиловића (подвукао Ј.Р.), а искључивање осталих Покрета отПора у ЈуТославији, уколико Генерал Михаиловић не Промени своју Политику и Према италијанском неПријатељу и Према својим јуТословенским земљама који се одуПиру неПријатељу...“¹

То је било годину дана раније него што је Велика Британија напустила Михаиловића. Током 1943. године, Велика Британија је више пута - преко пуковника Бејлија, па преко генерала Армстронга, шефа британских мисија у Михаиловићевој Врховној команди, преко југословенске емигрантске владе - врло дуго настојала да одврати Михаиловића од сарадње са окупатором, да га приволи на било какав отпор према њему, али узалуд. Михаиловић је све то игнорисао и срљао у сопствену пропаст.

Поред других бројних консултација између британских врхунских државника, лично Черчил је предложио Идну консултацију војних експерата. Био је то последњи покушај „спасавања Михаиловића“. У личној белешци Черчиловој за Идну од 30. априла 1944. године, пре доношења коначне одлуке о раскиду са Михаиловићем, читамо и ове редове:

„Замолио сам пуковника Хадсона да у неколико реченица напише шта би он саветовао...“

Мислим да би Хадсон, Маклин и Бејли требало да заједно разговарају у присуству неког официра као што су Холис (генераллајтант, секретар у Ратном кабинету, прим. Ј.Р.) или Јакоб (генералмајор, прим. Ј.Р.) да би нам дали неопходно сложено прихваћено, али целовито решење...“

Експерти су брзо реаговали. Већ 2. маја, један дан после Черчиловог захтева, састали су се са Орм Сергентом, помоћником државног подсекретара у Форин Офису и скицирали предлог за Черчилову одлуку која би се могла насловити - Југославија. У белешци коју су саставили после дуже дебате, поред осталог, записано је:

„У складу с белешком Министра Председника од 30. априла - 2. маја одржан је састанак... да би се расправила ситуација у ЈуТославији. Састанку су присуствовали: Стивенсон (амбасадор код Краљевске владе за Југославију прим. Ј.Р.), бртак Меклин, пуковник Бејли, пуковник Хадсон, пуковник Прајс из уредне радног кабинета и Т. Макис (помоћник министра резидента за Средоземље. прим. Ј.Р.)“²

Дакле, сви најважнији шефови мисија и код Драже и Тита, који су дуго били на „лицу места“, много видели, много сазнали, били су аналитички консултовани.

И процену наведених експерата, која је била у корист Тита, сем издвојеног мишљења пуковника Бејлија (он се залагао да се краљ Петар II хитно упути у Србију, да он отпусти „из службе“, тј. смени Михаиловића и „успостави сарадњу са Титом“), Черчил није прихватио као коначну. Извршио је још низ консултовања својих најближих сарадника, понекад то понављао више пута док није учврстио коначну одлуку. Мало је познато да је Черчил о одлукама које је доносио обавештавао председника САД Рузвелта, понекад и Стаљина. Слао им је чак и копије нацрта одлука. Према томе, одлуке није доносио сам, још мање - напречац, нити да је Тито, према др Ђуретићу, „превеслао“ Черчила!

Тек 24. маја 1944. Черчил је, у свом говору у Горњем дому, објавио да одлучно подржава Тита и да престаје давати помоћ Михаиловићу:

Објавили смо да снажно подржавамо маршала ТиШа због његове херојске и непоколебљиве борбе против немачке војске. Шаљемо му и намеравамо му слашћи највеће могуће количине оружја и успосшавиши најшешњи додир с њим...

... Разлог да смо пресшали даваши помоћ Михаиловићу оружје и подршку једноставан је. Он се није борио против непријашеља, шша више, неки од његових пошчињених еу склапали споразуме са непријашељем из којих су произлазили сукоби са снагма маршала ТиШа...

После ових одлука западних савезника, пре свега Велике Британије, Дража је изгубио сваки углед у мађународним оквирима. У новој влади, после пада емигрантске владе Божицара Пурића у којој је Дража титулирао као „министар војске, морнарице и ваздухопловства“, у новој, коју је у јуну 1944. формирао бивши бан Хрватске др Иван Шубашић - Михаиловића није било.

Без међународне подршке Михаиловић се срушио у понор

Тако је Дража изгубио међународну подршку, а и код емигрантске владе и „званично“ све је кренуло у понор. Кроз три месеца, 29. августа, краљ Петар II, на предлог избегличке Владе Краљевине Југо-

славије, одузео је команду Михаиловићу над четницима, укинуо његову Врховну команду и признао маршала Тита за јединог „вођу југословенских снага отпора“. Већ сутрадан, Тито је, у својству председника Националног комитета ослобођења Југославије и Врховног команданта Народноослободилачке војске Југославије, упутио позив свих хрватским и словеначким домобранима, четницима и припадницима других непријатељских оружаних формација да напусте окупатора и пређу на страну НОВЈ. У позиву се каже да ће сви они који се после 15. септембра 1944. године затекну у квислиншким војним формацијама бити изведени пред ратни суд и као издајници народа најстроже кажњени. Мада је сличне позиве Тито упућивао и више пута дотад, овај позив је био везан и за одрицање краља Петра II од Драже и позив четницима да се ставе под Титову команду.

Ускоро, краљ Петар II у свом говору који је Радио Лондон емитовао 12. септембра 1944. године позвао је све Србе, Хрвате и Словенце да се ставе под команду маршала Тита!

„ У овим судбоносним и великим данима за Југославију, Позивам све Србе, Хрватице и Словенце да се уједине и Прикључе Народноослободилачкој војсци, која је једнодушно Признаша од наших великих савезника: Велике Британије, Совјетској Савези и Сједињених Држава Америке. Сви они који се не одазову овом мом Позиву, у циљу интереса своја народа и његове будућности и који осштану уз окупатора, неће моћи да се ослободе издајничког жта, ни Пред народом, ни Пред историјом“ (подвукао Ј.Р.)⁴

Дакле, од тада Драгољуб Дража Михаиловић више ни званично, ни легитимно, не представља никога. Буквално - никога! Одрекли су га се емигрантска Влада Краљевине Југославије (којој је од јуна те године др Иван Шубашић на челу), одрекао га се и краљ Петар II, није више био у тој Влади, његова команда је укинута.

Али, Михаиловић је, иако напуштен од свих, остао тврдоглав. Као и раније у својим одлукама био је хаотичан, неодлучан, што народ каже - није знао шта хоће. У Србији је почео спроводити својевољне „опште мобилизације“, понегде уз црквена звона (Прањани и друга места)! У народу се осећало скоро расуло четника у Србији. почео је хаос. Али он и даље заваљава и себе и потчињене, па и даље свако своје наређење завршава реченицом: „Чича (тј. он, Дража) зна шта ради...“ А очигледно је било да његова „ствар“ пропада. Обмањивао је и себе и своје четнике - да, по договору савезника, „Руси неће прелазити преко Саве и Дунава“, да ће у рат ући Турска. да ће се западни савезници искрцати у Далмацији! Све његове процене биле су утопија.

Ишао је из пораза у пораз. Његове „елитне“ бригаде и називи корпуси у Србији, најпре су потучени на Буковику - јула, на Копаонику - августа, а потом на Јеловој гори - септембра 1944. године. И ускоро се, неминовно и са остацима својих четника, повукао у Источну Босну, сарађујући, сада најотвореније, и са окуиатором (договори у Гополи), и Недићем (састанак у Ражани) и Љотићем. Уз њега је још шеф војне мисије САД пуковник Мак Даул (званично он „спасава“ америчке авијатичаре), и неколико угледних политичара у емиграцији: рецимо Константин Фотић, бивши амбасадор у САД и Живко Топаловић у Италији. Али ни отуд нема никакве вајде. Неминовно расуло остатака Дражиних четника је питање дана. Један од последњих покушаја његовог Националног комитета (основаног августа 1941. године) је такође пропао. Почетком марта национални комитет састао се у селу Кожухама код Добоја да предложи Михаиловићу да оконча сарадњу са Немцима и да покуша да сарађује са Титовом владом. Дража није хтео ни да иде на састанак, па је Национални комитет дошао код њега, али он није о томе хтео ни да разговара, чудећи се зашто су му тако нешто уопште предлагали. У тим последњим трзајима Дража је слао емисаре чак и Анти Павелићу и кардиналу Стенинцу. Долазили су му и емисари од Димитрија Љотића, који се са својим Српским добровољачким корпусом (СДК) налазио у Словенији - с понудом да одмах крене на запад и да прими команду над четницима, СДК и словеначком Белом гардом. Чак је слао и своје емисаре у Штаб генерала Лера у Загреб, тобож да преговарају о Леровој предаји западним савезницима, али пошто је он одавно престао бити било каква „марка“ и за Немце и за савезнике, од тог покушаја није било ништа.

Натшене

1. Тито-Черчил, стр. 140.
2. Винстон Черчил. *Други светски рат*, V том. стр. 457.
3. Тишо-Черчил, стр. 468.
4. Зборник, т. XIV, књ. 4, стр. 1041.

4 **"ЧЕТНИЧКИ ТЕРОРИЗАМ**

Михаиловићево фамозно слово „црне тројке” и заклетва на ножу!

Свако ко је иоле озбиљније проучавао четнички покрет Драгољуба Драже Михаиловића у Другом светском рату, односно у борбама у Југославији, под једним условом: да се служи документима - неминовно мора доћи до чврстог уверења да се четнички покрет током раних година претворио у терористичку организацију. Родољубиви и храбри ратници - четници у 1. светском рату, четници под вођством Драже Михаиловића у 2. светском рату, претворени су у своју супротност. Михаиловић се од почетка рата одлучио на пасивни отпор. Кренуо је са својим покретом вербално - на страни западних савезника. У почетку устанка, који су повели народноослободилачки одреди под Титовом командом, Михаиловић је са својим четницима оклевао, одбијао борбу против окупатора, па кад је током јесени 1941. године спорадично и учествовао у борбама заједно са партизанским одредима, изјашњавао се - да је борба била изнуђена. Током рата, једноставно речено није знао шта хоће. Понекад би, врло ретко, пружао некакав отпор, али далеко више је био пасиван. Па, опет, поново. Једино је био чврсто опредељен за краљевску власт и политику емигрантске Владе Краљевине Југославије у Лондону. Са западним савезницима у почетку, сарађивао је више на речима. На делу водио је сталне борбе против народноослободилачког покрета као свог главног противника. Са окупаторским снагама, нарочито са Италијанима, а са Немцима (нарочито у Србији) и Бугарима сарађивао је са мањим прекидима. Његови легализовани одреди добијали су од Италијана муницију, наоружање и сваку другу опрему и храну, а и од Немаца, односно од Недића у Србији. Учествовали су с њима у заједничким операцијама против народноослободилачког покрета. Временом када су снаге НОП-а ојачале и постале главни фактор ослободилачке борбе у Југославији, њих Михаиловић проглашава за главног и искључивог непријатеља.

Немоћан пред снагом и борбеношћу Народноослободилачке војске Југославије, Михаиловић прелази на систем терора. Физички се обрачунава са свим што је везано за ослободилачку борбу. Још у почетку устанка, четници су почели примењивати најсуровије и најпрљавије методе терора, попут усташа у Хрватској. Године 1942. у време кад је председник емигрантске Владе био професор др Слободан Јовановић (данас многохваљен као писац, што заиста он и јесте, а прелази се преко његовог саучештництва, као Михаиловићевог наредбодавца, у спровођењу терора), Михаиловић је установио специјалне терористичке јединице, познате по називу „црне тројке“. То су посебно обучаване јединице за клање ножем својих противника, пре свега заробљених партизана. чланова њихових породица или симпатизера. Постојале су и веће јединице „црних тројки“, чак и читаве чете. А шеф свих „црних тројки“ и њихов наредбодавац био је нико други него директно и непосредно Драгољуб Михаиловић, пуковник бивше Југословенске војске и ратни генерал (кога данас Дејвид Мартин, амерички публициста, па наш историчар ролјалист Веселин Ђуретић, затим неки млађи историчари, а нарочито поједини страначки лидери - настоје да рехабилитују). По Михаиловићевим унутрњим путем „црних тројки“ до лудила је развијен култ ножа, култ клања људи - политичких противника, што је на нашим просторима било готово исто оно што су усташе чиниле са српским живљем. У народу, у Србији нарочито, настао је још један адекватан назив за ову четничку методу. Народ их је назвао веома прецизно - Дражини кољачи. А ти суманути чланови „црних тројки“ имали су образа и смелости да у народу говоре да је за њихове методе, односно за жртве штета „да се троши муниција“, већ да се кољу! То мање кошта!

Објективни историчари слажу се у оцени да је фамозно слово „3“, поред сарадње са окупаторима, највише компромитовало Михаиловића и као четничког команданта и као човека, јер га је морално срозало - до дна. Тим пре што је сам Михаиловић био „аутор“ тог озлоглашеног „слова“. Његово значење (заклати, заплашити) уведено је против присталица окупатора и бивших режима или „болесно амбициозних“ - по четничком тумачењу. Међутим, иако је под тим знаком убијено неколико Недићевих и ЈВотићевих присталица и сарадника, сва стравична крволочност сулудо смишљеног значења слова „3“, сручила се на присталице народноослободилачке борбе. По Михаиловићевој наредби „командант бригаде“ је - чим је неко добио слово „3“ био дужан да га „црне тројке“ у року од 24 часа пронађу и ликвидирају и то искључиво методом „клања ножем“.

Тројке су формиране тајно и добровољно, нису се међусобно смеле познавати. Полагале су посебне заклетве и то пред командантом бри-

гаде ~ на ками! У наредби о формирању „црних тројки“ стоји и одредба:

„Тројка која не изврши свој задатак осуђена је на смрШ која се мора одмах извршиШиг^“

Црнотројкаши су се распознавали по посебно скривеним обележјем - четворолисна детелина. Михаиловић је био шеф и командант „црних тројки“, па је и он носио скривену четворолисну детелину. Он је 3. маја 1942. године тражио радио-депешом од председника владе др Слободана Јовановића да Радио-Лондон (ББС) објави:

„Шеф Шројки у ЈуТославији наређује да се шШо више ради, а нишШа не прича, јер непријаШељ слуша и мноЈо дознаје збоТ лаковерносШи нашеТ свеШа“.²

Листе стављених под слово „3“ састављао је и одобравао лично Михаиловић и упућивао их емигрантској Влади. А та влада, која је носила званичан назив „Краљевска влада“, издејствовала је да их емитује Радио - Лондон! Влада, односно др Слободан Јовановић и његова околина, грдно су се уплели у ту хајку клања политичких противника. Браћа Кнежевићи (професор Радоје и мајор Живан) који су, сервилно пунили главе и Слободану Јовановићу и краљу Петру II својим оценама и проценама, бранили су слово „3“ као средство опомене, а не клања! И многи други су то чинили. Живан Кнежевић је објашњавао слово „3“ као, тобож, педагошку меру којом се улива „страх у кости“. Слободан Јовановић је јуна 1942. године био приморан да лично али безуспешно „објашњава“ министру спољних послова Велике Британије Антони Идну шта је слово „3“, тврдећи да је оно средство психичке претње, опомене, измене понашања!

У истражном поступку Михаиловић признаје да је он стављао на листе лица која су одређена за клање под слово „3“:

„Иследник: Ко је стављао под слово '3'?

Дража: Ја сам стављао под слово '3'.. Наравно да сам Шо радио по подацима и предлозима каманданата...“³

Радио-Лондон, односно Би-Би-Си, објављивањем листа тих инкриминисаних имена која је Михаиловић „стављао под слово 3“ (од 10. јуна до 15. септембра 1942) брзо се компромитовао, па их је престао емитовати. После те одлуке и Михаиловић и Јовановић су узалуд протествовали, али је одлука Владе Велике Британије и ББС-ја била коначна. Међутим, Михаиловић је по навици терао по своме - наставио је по навети крваву и злочиначку праксу слова „3“. Клања су се сручила искључиво на присталице НОБ и спровођена су до краја рата, све док су последње чегнччке одметнуте групе ликвидирале. Стра-

вична клања спровођена су редом, и поред заробљених партизана или чланова њихових породица, обухватала су старце, жене, понекад и децу, па и ону у колевци, породиље и трудне жене!

Под удар Михаиловићевих „црних тројки“ и кољачког ножа дошли су и бројни његови сарадници, некадашњи миљенци и истакнути команданти. Под четничким ножем скончао је и Божо Ђосовић, звани Јаворски, 1943. године, а „пресудили“ су му његов командант бригаде Урош Катанић, Душан Радовић Кондор, командант Златиборског корпуса и Дражин шеф оперативног одељења Драгослав Павловић. Кондор је убио и Мићу Рогоћа, команданта Рачанске бригаде, а команданта Златиборског корпуса Душана Радовића Кондора - заклао је 1944. године командант бригаде у том корпусу Филип Ајдачић (коме у ово време тзв. удружење Југословенске војске у отаџбини покушава упорно да подигне споменик у Сечој Реци код Косјерића).⁴ Милутин Јанковић, командант Драгачевске четничке бригаде, одлуком његовог венчаног кума Михаиловића, заклан је 1944. године, у режији команданта 2. равногорског корпуса Предрага Раковића, и то усред манастира Студенице! Некадашњи школски друг Михаиловића и његов дугогодишњи миљеник Јеврем Симић (Јеша, Дршка), који је био инспектор четничке Врховне команде у Србији, по Михаиловићевом налогу је заклан 1944. године „на територији“ Раковићевог корпуса. Михаиловићева „црна тројка“ заклала је и Косту Миловановића Пећанца у лето 1944. године код Соко Бање, затим „војводу“ Машана Ђуровића, потпуковника Радомира Текића (који је добио од Немаца „кључеве“ од Ужица), поручника Илију Пажина итд. По подацима неких историчара, и Михаиловићев близак сарадник и један од његових заменика, књижевник Драгиша Васић, тајно је био осуђен на клање, али егзекуција није извршена.

Било је дакле, и у личној режији Михаиловића много клања, терора најсвирепије врсте. Било је на претек „ко ће кога“ у четничким редовима!

Четничка документација буквално је пуна телеграма и наређења којима Михаиловић наређује ликвидације, клања и убијања припадника ЦОБ. Априла 1942. године наређивао је Павлу Ђуришићу: „Комунисте чистите где год можете, а избегавајте Талијане и посредно искористите ако се шта може извући из њих“. Нешто касније, исте године, „шеф тројки у Југославији“ јављао је Звонку Вучковићу и другим командантима у Србији - да су комунисти „крволоци“, да су „издајници“ и да их треба „убијати“. „Те злотворе и крвнике нашег народа уништавајте без милости... Сви команданти су ми одговорни за своје рејоне, да су чисти од свих мангупа и пробисвета...“⁵ Михаиловиће-

ви команданти су „разрађивали“ његова наређења, допуњавали их и извештавали га о учињеном. Урош Катанић јављао је Михаиловићу, 30. марта 1943. године - пред неуспелу мобилизацију четника у Србији за помоћ Ђуришићевим четницима у борбама око Калиновика и на Дрини: „Наредио сам мојим људима да кољу!“⁶

Какви су били Михаиловићеве четници, како су били претворени у људе - звери који су у исти кош трпали: клање људи, набавке - ждребаца и честитке ускршњих празника, човек лако може сазнати, али нико не може разумети, из следећег писма - наредбе Николе Калабића, тадашњег команданта тзв. Горске Краљеве гарде, неком његовом сараднику кога је ословљавао са „Папе“:

„ДраТи Папе,

За клање комуниста молим Ше добро Шу свар провери, испиШај бар још ири човека за Ше људе који Шреба да се закољу. ПиШај Перу МилеШића, СШевана Бесаровца и Живорада Пејића. Па ако они кажу да су криви комунисШи онда највише закољише у Јасеници 3, Папучке 2, Гарић 2, Грабовица 2. Коња пасШува од Зазића ми доведиШе, а за њеТа зна СШанимир. Мене ћеш наћи Шек друТи дан Ускрса увечер у Лесковицама код СШаноја. Немој се враћаШи док задаШак не свршиш.

Желим искрено да празник ХрисШовоТ васкрсења дочекаШе сви здрави. Довиђења. Поздрави ми све, а Шебе највише поздравља Швој браШ Чика Пера 24.4.43.Т.С.С.П“¹

У једној депеши, децембра 1943. године, Калабић је јављао Михаиловићу - после покоља који је извршио у селу Копљарима:

„Све сам поклао!...“⁸

Михаиловићев командант Мајевичког корпуса Стеван Дамјановић ЈТеко, 24. децембра 1943. године, упутио је наређење својим потчињеним командантима бригада и других јединица:

„Све шШо Шреба убиШи -убијШе, запалиШи - запалиШе, опљачкаШи у корисШ чеШника - опљачкајте! НемојШе се плашиши никакве одмазде са њихове сШране!...“⁹

У скоро свим крајевима земље где су четници имали неког утицаја, као што је био случај у Црној Гори током 1942. године и где су се ослањали на своје савезнике - окупаторе, терорисали су народ, отимали имовину, палили зграде, злостављали жене, родитеље предавали у италијанске логоре, а децу оставали без родитеља. Црногорски четници су „у селу Тушину“, у шавничком крају, починили злочин без прецедана. Кад су им савезници са Запада бацили наоружање и новац,

четници су посумњали да је неколико сељака из тог села узело део тог материјала који је разбацан на ширем простору. Да би изнудили признања четници су људима пекли табане, а сељака Саву Ђатовића из села Тимара испекли су на ражњу под сумњом да је сакрио сандук злата. Ситуација је била таква да су се многи људи радије предавали италијанском окупатору да им он суди, него да падну у руке четничких целата".¹⁰

Командант главне националне четничке команде за Црну Гору, бивши генерал Блажо Ђукановић, у наредби издатој 1. децембра 1942. године наређивао је:

„Да се остаџи партизанских чета и њихови јатаџи по сваку цену ујуше за сва времена и да се на територији Црне Горе онемојући и у будуће свака појава њихове организације. Летећи одреди, жандармерија и милиџија нека их неуморно Јоне и уништавају. Обавезе кумства, пријатељских и родбинских веза има да отпадне... Од пријема овој наређења повести најодлучнију борбу и проЈонити остатке партизанских организација ма Јде се оне налазиле, и у току ова два зимска месеца безусловно са њима ликвидирати и очистити читаву Шериторију...”¹¹

Поп Ђуџић „искључује” цело српско село из српства!

Много хваљени четник (међу субјективним историчарима и не политички „пресољеним” интелектуалцима) поп Момчило Ђуџић као „спасилац” српског народа у Книнској крајини и један од највернијих сарадника италијанског окупатора (кога је чак и генерал Вилсон „опомињао” због колаборације) показао се и као терориста, и то против српских села и Срба који нису прихватили његову политику. Он је уништавао читава села иако су била насељена српским живљем! Тај поп, тачније речено, распоп, 20. априла 1943. године издао је наређење о „искључењу становника села Кањана из српства!” Чак је ставио до знања италијанском окупатору и усташама - да то село до темеља треба порушити. Том сулудом „наредбом” Ђуџић искључује село Кањане из „српства”:

„Из ориЈиналноЈ извештаја командира чете Кањана стекао сам убеђење да православни народ села Кањане нису прави Срби, већ нека врста Хрвата православне вере. Осим тоЈа, видим из самоЈ извештаја да су отказали и као четници послушност и нису извршили наређења која им је издао командант Косовске бриаде, којој они припадају. На основу свеЈа тоЈа, под мо-

јим иредседнишШбом, Команда Косовске Динарске неШнинке обласШи донела је данас следећу одлуку која одмах сШупа на снаТу, и Шо:

1. Борци - неШници села Кањана искљунују се из Динарске вој-
неШнинке орЈанизације.
2. Сав народ иравославне вероисповесШи села Кањана, опиШине
не Дрниш, среза книнскоЈ, искљунује се из опиШе заједнице из
сасШава српскоЈ народа".¹²

Види се, дакле, и из наведеног документа како су поп Ђујић и његов командант Михаиловић „спасавали српски народ"! Човек се у чуду пита: какав је то фантом - поп или боље фантом - човек Ђујић који читаво село и све његове становнике - искључује „из саетава српског народа!" Здрава памет ту стаје!

Михаиловићев терор досеже у многе крајеве земље. Он чак радиограмом наређује и мајору Карлу Новаку (псеудоним ЈТудвиг), 17. фебруара 1943. године, да спроводи терор над присталицама НОБ у Словенији:

„... УдриШе и унишШавајШе комуниСШе без милосши исШо Шако као шшо ми нинимо овамо

Стравични су подаци о Михаиловићевом „чишћењу" предела Санцака, дела Црне Горе и источне Босне од муслиманског живља. Акције геноцида против муслимана извршене су децембра 1941, августа 1942. и почетком 1943. године. Још 20. децембра 1941. године Михаиловић из Србије поручује мајору Ђорђију Лашићу и капетану Павлу Ђуришићу - да дејствима из долине Лима према Бијелом Пољу, Сјеници и Пештерској висоравни - „очисте овај простор од муслиманског живља". После годину дана, 3. јануара 1943. године, Михаиловић наређује „чишћење чајничког среза", као одмазду за покоље српског живља. Захарије Остојић (чика Бранко) „допуњавао је" наредбу коју је издао Михаиловић: „Санцаклије се морају клати, јер ако нећемо ми њих, они ће поклати нас..." Ђуришић је већ 3. јануара 1943. године јављао Михаиловићу „да је убијено 400 муслимана бораца и 1.000 жена, деце, да је стока доведена, однете „друге ствари", да је „са овом борбом подигнут углед организације код народа као моћне и јаке, јер је ова борба завршена у току једног дана". После „друге акције", Ђуришић обавештава Михаиловића о покољу Муслимана у фочанском, чајничком и бјелопољском срезу 13. фебруара 1943. године, наводећи да су „сва муслиманска села попаљена, побијено 1.200 бораца и до 8.000 жена, старца и деце". Ове податке Ђуришић је „зачинио закључком" - да је код Муслимана завладала права „епидемија страха".¹⁴

Михаиловић наређује: „Нападајте комунисте и док се боре против окупатора...!”¹¹

У раније споменутом радиограму од 7. новембра 1943. године, Михаиловић је наређивао својим командантима:

„Наређујем:...сви Срби на окупу у заједничкој борби против најопасније наше непријатеља - комуниста...

*У свим покрајинама предузмите најекстремније ударце на комунисте, где год се затекли. јер ППФ је највеће зло у нашој средини. Ударе вршити ноћу, изненада... Нападајте их по тројкама. на путевима и свуда, где год можете - у леђа. Нападајте их док се боре против окупатора.. Акција против комуниста почиње одмах...Савезници нам овај став одобравају!...”*¹²

То је јасна порука Михаиловићевим терористима: убијате где год стигнете! Чак „и кад се боре против окупатора” Ноћу. мучки. И. напослетку, гнусна лаж - да савезници такав став одобравају! А савезници у то време увелико напуштају Михаиловића и четнике. На крају ће се видети - терор неће помоћи ни Михаиловићу ни његовим четницима. Тероризам ће га морално догући.

Четници-црнотројкаши Вука Калаитовића, команданта 2. милешевског копруса, направили су одиста праве кланице у селима око Нове Вароши. На брду Китоњи, изнад Нове Вароши. крајем јуна 1943. године, поклали су 12 људи - припадника или симпатизера НОБ. Мсђу закланима био је и Живко Драгашевић, стар 22 године. који је живео само са сестром Војком. Његовом смрћу прекинуто је породично огњиште. „Симани Стојић, удовица, заклали су сина јединца Миленка. Иза њега није остало мушких потомака. Четници су је обавестили да дође и сахрани тело убијеног сина. уз упозорење из наредбе че гничког команданта Калаитовића 'да из сваке куће дође по једна особа и покопа издајника. Све се има обавити у највећој тишини и без ларме. Не сме се звати свештеник. а ко ово прекрши, биће стрељан\ Размишљала је Симана шта да ради и како то да издржи. Ставила је кухињски нож у недра, у намери да се убије ако не буде могла да издржи”.¹⁶ И издржала је храбра мајка, с невиђеном тугом сахранила сина, иако се Миленковом смрћу и њено породично огњиште угасило.

После годину дана Калаитовић је починио још један стравичен злочин у Новој Вароши. У монструозној наредби од 19. јуна 1944. године Калаитовић је саопштавао:

„Лично сам осудио на смрт и стрељао комунистичке симпатизере и активне комунистичке чланове у Позадини...” - и навео

Добрилу Мичијевић, Милу Ковачевић, Драгицу Борисављевић, Миша Ђековића, Љуба Виторовића Милоша ПеШрића, Милорада Пушицу, Глиша Гујаничића, Перунику Пурић, Шаниславу Пурић и Велимира (Цамка) Пурића." И на крају запрешио: „За свако убиство наших људи вратићемо ДЕСЕТОРОДУ-ПЈ10 ”¹⁷ (Као да је ову наредбу писао „поШомак” фелдмаршала КајШела по којој је Шребало сШрељаШи 100 Срба за једноТ Немца)!

Треба рећи и то да Калаитовић, иако је „лично осудио на смрт” 11 невиних жртаа, он их није стрељао! Све се то чинило ноћу, а после „извршеног задатка” целати су рапортирала свирепом Калаитовићу. Један од кољача, после клања Драгице Борисављевић, мајке мале девојчице „рапортирао” је наредбодавцу: „Их да знате како је цврчала под ножем”! Сулуди Калаитовић љубио је или гласно похваљивао целате којима је дао нож у руке.¹⁸

Такви су били Михаиловићеви „борци”, његови терористи. Он је командовао таквим људима - нељудима. И „спасавао српски народ”!

Четнички терор, покољи у првом реду, током 1942,1943. и 1944. године узео је стравичне размере, нарочито у Србији и Босни. Нема краја, готово нема села или места - без закланих људи, жена, често и стараца и старица, па чак и деце у колевци. Чак има и затртих породица. Неколико података из села и градова Србије, не посебно бираних и обрађиваних, могу врло документовано да одсликају бесомучност четничког терора који је био раван геноциду.

У пожешком крају четници су, после масовног терора и убиства крајем 1941. године, починили тешке злочине. Њихове „црне тројке” су од пролећа 1942. до ослобођења поклале преко стотину људи и жена, већином младих. Почетком новембра 1942. ухапсили су Драгољуба Радојевића из Прилипца, па га заклали на брду Крстац, а у Литвици Светозара Ђорђевића, трговачког путника из Лопаша. У пролеће наредне године, 13. марта пожешки четници су ноћу упали у село Речице у куће две удовице - Живане Мићић и Милеве Никитовић, после зверског мучења обе заклали и бацили у оближњи бездан у шуми Благаји. Четници које је предводио Раде Недељковић Репоња заклали су у јесен 1943. године учитељицу Милеву Милу Стефановић: Деца су сутрадан, враћајући се од школе у коју нису стигли, говорили плачући: „Нашу учитељицу заклали четници...” Те јесени заклали су и Олгу Јоковић из Милићевог Села у Злакуси, седамдесетогодишњег старца Бранислава Брана Павловића, који је 1941. био председник Окружног народноослободи-

лачког одбора за Ужице. У селу Пријановићима заклали су двадесетогодишњег Николу Милијановића и Адама Шојића, осамнаестогодишњу девојку Илинку Николић, из села Гугља, која се била склонила у Ужице испред четничког терора, „црна тројка“ је и тамо пронашла и заклала. Александра и Ратка Кораћа, оца и сина, из Расне, убули су 16. маја 1943. године, а Драгомира Диковића из Рупељева заклали у Рогамма 12. септембра. Повлачећи се испред партизанских снага, четници су 18. октобра 1944. године у Пожеги заклали Емилију Ему Остојић, а 21. истог месеца заробљеног партизана Павла Луковића. Ужасан злочин ариљски четници починили су у селу Гривској, јула 1944. године. Тамо су на ретко свиреп начин уморили четворицу заробљених партизана, бораца 2. пролетерске бригаде: Живка Мићића, Млађена Цвркуту, Рада Миловановића и Тома Бланушу. После вешања за ноге, забадања игли под ноште, бесомучних туча - убили су их - каменовањем. Сем њих, стрељали су четворицу активних четника: Јована Обрадовића, Миломира Пауновића, Војислава Ђуковића и Драгослава Томића - зато што су „благо поступали“ према заробљеницима, што су „преносили поруке“ заробљеним пролетерима. Ликвидирали су и још осморицу сељака домаћина у чије су куће долазили партизани!¹⁹

Стравична је листа закланих жена у срезovima ужичког округа. Упорни истраживач четничких и окупаторских злочина, професор и публицист Гојко Шкоро установио је да су четници уморили, заклали или стрељали - 119 жена на територији Ужичког округа. У Бајиној Башти жртве четничког ножа биле су Љубица и Јулка Андрић, Ружа Матић из Сече Реке, Ковина Толмировић и Миливојка Ђуровић из Косјерића, Живана Петковић из Окелтца, Милијана Миљковић и Миросанда Пиљчевћ из Пилице, Јована Благојевић из Дуба. Студенткињу Дану Букумировић, родом из Сјенице моравички четници заклали су 1944, а Станку Маринковић, мајку професора ужичке гимназије Венијамина, 1944. године зато што је устала у заштиту свог болесног мужа и пркосно рекла кољачима: „Водите мене!...“ У ариљском крају заклане су жене: Радосава Мијушковић, Сенија Ћирковић, Љубица Д. Мијушковић, Драга Симовић, Стевка Ђокић, Радојка Видић и Босилка Миљковић, а Живану Стаменић заклао је њен муж - четник!²⁰

После покоља - похвала: „Тако се ради! Продужите!“

Михаиловић је често подстрекавао своје команданте на злочине, опомињао их да „не спавају“. Тако, у једном телеграму упућеном Авалском корпусу, писао је:

„Наш Авалски корпус са срезовима Гроцка, Врачар, Умка, спава дубоким сном. На свим областима у непосредној близини Београда напустили су се комунисти и њихови симпатизери...” И даље, Михаиловић је наређивао Авалском корпусу да изврши „најенергичније чишћење са југа - на север...”

И шта се догодило после тога.

Ускоро четници су направили прави покољ у селима на домак Београда. Села Вранић, Друговац и Болеч доживела су праве трагедије. Народ у Србији, посебно у Београду и околини, зна за злочин, за покољ народа у селу Болечу који су извршили четници под командом капетана Живана Лазовића, команданта Авалског четничког корпуса. Пошто је добио извештај од Лазовића о томе да је 27. децембра 1943. године у селу Болеч ухватио 11 комуниста и 15 њихових симпатизера и све их ликвидирао, командант Михаиловић га је похвалио и на поолеђини извештаја написао:

„ Тако се ради! Продужите!...”²¹

Може ли човек здраве памети да поверује да је Михаиловић, та „трагична личност” коју данас бране многи неозбиљни аутори свим могућим средствима, а понеко од њих се здушно залаже да га рехабилитују? Његов командант корпуса покоље и поубија толике људе, а Михаиловић на извештај отпоздравља: „Тако се ради. Продужите!” Односно - тако је „спасавао” српски народ. Сачувај и саклони таквог „спасавања”, што каже народна мудрост.

Повремено се тај Лазовић, са око 20 својих четника, преоблачио у немачке полицијске униформе, са полицијском плочицама на грудима, па долазио у Београд. А после „похвале” направио је нову пустош у другим селима ондашњег грочанског среза. Његови црнотројкаши заклали су још 43 човека, види се из извештаја упућеног марта 1944. године:

„Поред многих закланих и опљачканих, многи сељаци и Трађани зауслављени су на друму и скидано им је одело и обућа. Од покланих сељака опљачкани су и дукаши и друге сшвари.

Капетан Лазовић је склон да ликвидира сваког ко му сшоји на пушту или нешто смећа и сл. Убија појединце по непровереним досавама без саслушања и пресуда. Чак то изводи јавно и безобзирно, па није никакво чудо што се народ тнуша свега. Народ Шолико шуче да појединцима отпада месо са Шела. У свему је предњачио капетан Лазовић који је садистичким нагонима секао појединцима уши, пробадао их камом, натеривао их да седе

на жару, ишд, и наикон, иолумриве клао и најчешће бацао у Мораву.

Почетком јануара ове Јодине, по наређењу Лазовића, блокиран је Дражањ. Тада су становници истерани из кућа и доведени пред цркву, Јде је пред свима батинана учтељица, јер јој је на славском колачу била изрезана петокрака звезда".²²

На дан 9. маја 1944. године четници су починили невиђен злочин у селу Рајковцу код Аранђеловца: заклали су сељанку Даринку Радовић и њене две кћери - Станку од 14 и Радмилу од 20 година. Најпре су заклали Станку, затим Радмилу, па на крају и Даринку, која је све издржала и жртвовала и кћери и свој живот, а није признала да чува рањене партизане.²³

Стравичну трагедију доживео је сељак Живан Ђурђевић са синовима Марком и Ратомиром из села Балиновића код Ваљево. Једне ноћи, у пролеће 1943. године, ухватили су их четници тзв. Горске краљеве гарде којом је командовао кољач Никола Калабић. Тражили су од Живана да ода имена чланова Окружног комитета КП за Ваљево. Повели су их према Дебелом брду. Како Живан није показао ни једно име, четници су му заклали једног сина. На Дебелом брду натерали су га да гази по жару разгореле ватре. Све је Живан издржао. Онда су га свукли и голог привезали за ражањ. Кад ни тада није проговорио, почели су га пећи на ватри. Умро је у пакленим мукама.²⁴

Четници под командом Николе Калабића, одн. Радојка Милосављевића направили су нечувен покољ у селу Копљарима. Калабић је 29. новембра 1943. године известио да су у „Копљарима ухваћена на спавању и поклана 24 комуниста, од којих су 24 Цигани, који су признали да су тзв. „јаругаши" (дању раде своје послове кући, а ноћу су у акцији). Калабић по злу познати терориста у целој Шумадији, завршио је тај извештај речима:

„Све сам поклао!..."

И потписао се својим надимком „Рас Раса"²⁵

После око месец дана још један командант, пуковник Јеврем Симић, извештавао је Михаиловића да ни он „не спава", односно јављао је да је командант Опленачке четничке бригаде Горске краљеве гарде поручник Тихомир Јовановић, у селу Бањи, „заклао 18 истакнутих и окорелих црвених", па да „чишћење врши и даље према Даросави".

Заробљеног партизанског борца Марка Цупарића, водника из 2. пролетерске бригаде, у пролеће 1944. године заробили су моравички четници у селу Сивчини и одвели га у штаб Јаворског корпуса. Та-

мо га је један кољач унаказио: секао му део по део тела, извадио му очи и на крају га заклао".²⁶

Кондорови четници из Мокре Горе, заклали су у Добром пољу на Тари 5. новембра 1943. године Драгомира Љубинковића, ветеринара и његову супругу Љубицу учитељицу из Заовина. „Њену сестру Јулу Андрић, девојчицу од 11 година, хтели су да убију из пушке. Један четник је три пута покушао да пуца, али пушка није опалила. Девојчица је ставила руке на очи, плакала је и молила: 'Чико, чико, ја нисам ништа крива. Немојте ме убити. Ја нисам крива!' Сузе, плач и молбе нејаког детета нису одвратиле четника од намераваног злочина. Извадио је крваву каму, оборио је девојчицу на траву и заклао. После извршеног злочина злочинац је бацио њено тело на мртва тела брачног пара Љубинковић"²⁷

У ноћи 1. маја 1944. године „црне тројке" упале су у Бајину Башту и похватале 12 лица, па их одвеле у штаб Златиборског корпуса у Рачи. Сутрадан су десеторо похватаних заклали. То су: Вилотијевић В. Рајко, пензионер, Глишић И. Петар Перо, металски радник, Живковић Н. Љубомир, казанџија, Караклајић М. Вељко Миле, трговачки помоћник, Ивановић Б. Спасоје, земљорадник, Милутиновић И. Обрад, столарски радник, Милић Д. Олга, ученица, Павловић Р. Светомир, столарски радник, Тришић С. Душан, радник и Чучковић М.Катарина, ученица.

Овај злочин извршили су: Тошић Радиша, Ђорђевоћ Урош, Жупац (из штаба корпуса), Ђорђевић Цане, Вимић Милоје, Качамак, Лабан Ђорђе и још један четнк чије име није познато.²⁸

Напомене

1. Зборник. том XIV, књ. 1, стр. 516.
2. Исто, стр. 232.
3. Стенографске белешке са суђења Драгољубу Дражи Михаиловићу, стр. 349. Цитира Н. Миловановић, н.д. стр. 164.
4. Филип Ајдачић, предатни жандарм, готово све време рата један од Михаиловићевих миљенка, у ужичком крају познат само по злу и свирепости. Још новембра 1941. Ајдачић је групу од 9 партизана, међу којима и две партизанке, одвео у клисуру Радови крај Косјерића, гдс су зверски уморене. Други пут, 16. јануара 1942. године у селу Маковишту Ајдачић је зверски поубијао заробљене партизане 2. ужичке чете. Заробљене су његови четници оставили у доњем рубљу, везали им руке на леђима. наредили им да легну потрбушке, па их убијали. Ајдачић је ишао од једног до другог заробљеника, па их после клања „догукиво" пуцњима из пиштоља у главу и, како свсдоче очеви-

ци, успут роктао! Заклао је и свога рођеног синовца међу тим заробљеним партизанима. Године 1943. група сељака из Ајдачијевог родног села Лисе (недалеко од Ивањице), у којој су били Миливоје Мићовић и још неколико домаћина, носила је тог Михаиловићевог команданта и молила га да престане са злочинима, јер се о њима прича у Лиси, а тамо га траже - и Бугари, и белогардејци и Немци. Ајдачић се при сусрету „изљубио у образ“ са својим земљацима, али кад је сазнао зашто су дошли, најурио их је псовкама и претњама „да их његове очи више не виде!“ Ајдачић је заклао, чак и команданта Златлборског корпуса (коме је припадала и његова Црногорска бригада) Душана Радовића Кондора чију је главу носио неколико дана у својој торби! Ајдачића су, опет, заклали „његови“ четници - у јесен 1944. Тако свирепом човеку данас, на жалост и срамоту, неки његови бивши „борци“ покушавају да дижу споменик?!

5. Зборник, том XIV, књ. 2, стр. 558.
6. Исто, стр. 566.
7. Факсимил писма (писаног руком) објављује Никола Миловановић у „Тајном архиву УДБ-е“, стр. 263.
8. Зборник XIV, 3, стр. 213.
9. Исто, стр. 191.
10. Латас-Целебичић, и.д. стр. 152.
11. Исто, стр. 152.
12. Зборник XIV, 2, стр. 620.
13. А ВИИ, к. 299, рег. бр. 19/1-73.
14. А ВИИ, к. 132, рег. бр. 9/3; Зборник, XIV, 2, стр. 182.
15. Зборник, XIV, 3, стр. 141-143.
16. Дико Пејатовић, *Златарке*, стр. 171-173, факсимил наредбе куцањ писањем машиним, Нова Варош 1978.
17. Исто, стр. 176.
18. Исто.
19. Јован Радовановић, *Пожеја у НОР*, стр. 386-388, Савез бораца Пожеге, 1986.
20. *Жене Србије у НОБ*, стр. 504, „Нолит“, Београд 1975.
21. За покољ у Болечу види Зборник, 1,20, док. бр. 120; XIV, 3, стр. 239; за Михаиловићеву похвалу види у А ВИИ, Ча, к. 276, рег. бр. 1а/1, бр. 377.
22. Зборник, XIV, 3, стр.597.
23. *Жене Србије*, стр. 325.
24. Латас-Целебичић, и.д. стр. 295.
25. Зборник, XIV, 3, стр. 213. Види списак, прилог бр. 6.
26. Јован Радовановић, *Ивањица*, стр. 236, СУБНОР Србије, Београд 1972.
27. Гојко Шкоро, *Терор и злочини у Ужичком округу 1941-1945*, стр. 169, Издавачки центар „Кадињача“, 1995; ИАТД, МО, бр. 237, Хроника Кремањна, стр. 56-57.
28. Исто, стр. 187-188, IAT1), МС, бр. 263.

"Ђенералове" ноћи и дани

Један књижевник, „напрасно произведен у политичара“ у време бујања страначког живота у нас, после разбијања Друге Југославије, написао је назови историјски роман „Ноћ ђенерала“. Нестручно се уплео у историју, фалсификовао чињенице и све вулгаризовао. Познато је да је аутор тог романа Вук Драшковић, који је, уз помоћ маште, обрадио смртну осуду злочинца и сарадника окупатора Драже Михаиловића у форми романа. Тај роман је у својој суштини политички памфлет увијен у обланду тзв. „уметничке истине“. Аутор је, само сам, хвалишући се неколико година бучно најављивао писање свог недоношчета: те никако нема времена да га напише, те почео је па „не може да га заврши“, те презаузет је важним пословима! И кад га је завршио, уз велику помпу десне, односно жуте штампе право из штампарије - упутио га је НИН-овом жирију на конкурс за роман године?! И, бога ми, како се унапред узбуркала „уметничка критика“, навијачка као ретко кад, замало да „Ноћ ђенерала“ добије НИН-ову награду! Срећом, у жирију је, ипак, било људи који нису хтели да распродају свој углед и културни имиџ, па је та „Ноћ ђенерала“ у конкуренцији за роман године отпала. Али, аутор је, уз помоћ политичке пропаганде и опозиционе штампе њему привржене, организовао низ промоција у унутрашњости Србије, у првом реду за своје политичке истомишљенике. Чак је своју „Ноћ ђенерала“ носио и у Москву да би је и тамо „популарисао“!

Али, како народ мудро каже, „свако чудо за три дана“. Тако је било и са „Ноћи ђенерала“. Општа оцена уметничке критике, и поред неких појава навијачких тенденција, била је врло танка. Роман - памфлет, заснован је и проткан лажним мотивима и исконструисаним догађајима који су везани за личности антифашистичке народноослободилачке борбе у политичке сврхе, отишао је у запећак.

Међутим, тај роман је оставио неке трагове код дела читалаца, махом прочетнички оријентисаних. Зато је преко потребно обрадити ту материју и са „друге стране“. Потребно је обрадити праве ноћи тог „ђенерала“, односно и „дане и ноћи“, али засноване на историјским документима. Тај Драшковићев, као бајаги „ђенерал - мученик“, у стварности, у документима имао је заиста своје „ноћи и дане“. Само,

актери тих „ноћи и дана“ су друге личности: кољачи, приотројкаши - четнички терористи које је смислио, обучавао и „промовисао“ лично Дража. Сви покољи, терор, злочини учињени су по његовим упутствима и наредбама. Његови четници - кољачи су са камама, исуканим ножевима, попут најгорих касапина, у мрклим ноћима, мучки, по налогу „ђенерала“ клали становнике Србије (и не само Србије), по селима и градовима, и младе и старе, и децу у колевци, и жене и старце. Те такве „ђенералове ноћи и дане“, кржаве и сурове, да им је тешко наћи равне и у најпримитивнијим земљама Африке и Азије, догодиле су се: на Равној гори (Брајићи и Дренов врх); предајом 365 заробљених партизана Немцима код Маркове Цркве и у Словцу (Ваљево) Немцима и то у виду „трампе“ за муницију и новац, у селу Вранићу код Београда, у Јагодини, Параћину и Ћуприји (све у једној ноћи); у смедеревском селу Друговац, у Бајиној Башти, Новој Вароши, и још многим местима у Србији, Санџаку, Црној Гори, Босни.

Те „ђенералове ноћи и дани“ су налик на најпрљавије догађаје које познаје историјска наука: на немачке „ноћи дугих ножева“, када су Хитлерови фашисти при доласку на власт немилосрдно клали своје противнике; па на познату „вартоломејску ноћ“ у Паризу у којој су се крваво обрачунавали завађени хришћани: католици и протестанти. Католици су покљали око 20 хиљада протестаната. Тај злочин чак је благословио и папа?! (Свети рат). Католике је благосиљао папа, а четничке кољаче Дража, а Дражу Михаиловића, на жалост, патријарх Павле!

Четнички терор, покољи и многобројна појединачна убиства и клања, која су погађала муслимане не само у Санџаку и источној Босни (под видом освете за покоље које су спроводиле усташе међу Србима), него и народ у Србији. Сваки терор је прљав и злочиначки, али четнички (читај Дражин) терор над сопственим, српским народом спада у најсуровије злочине и најтеже оптужбе против кољача и њиховог вође Михаиловића.

Четници продали 365 заробљених партизана Немцима у Ваљеву

Четничко-партизанска борбена сарадња кратко је трајала. Почела је ирвих дана септембра, а већ се угасила крајем октобра. Први крупнији видљиви „знак“ да четници неће водити антифашистичку и антиокупаторску борбу, већ искључиво борбу за власт, не рачунајући ситуацију мучка убиства и нападе четничких група на партизанске је-

динице, догодио се у Пожеги. И то онога дана, 27. октобра када се делегација Врховног штаба НОПОЈ, коју је предводио Јосип Броз Тито, враћала из Брајића са преговора који су вођени са четничком Врховном командом на челу са Дражом Михаиловићем. Четници, који су држали Пожегу контролисали су и транспорте и железнички саобраћај на прузи Ужице - Чачак, па су 27. октобра увече, на железничкој станици, силом скинули из воза Милана Благојевића, команданта Првог шумадијског одреда који се враћао из Врховног штаба у Ужицу. Те ноћи четници су га одвели у село Глумач и после зверског мучења убили („убили су га будаком“, како су се четнички целати хвалили). То је један од првих крупнијих злочина Дражиних четника. Мучки су убули осведоченог антифашистичког борца Благојевића који се борио у Шпанији у међународним интернационалним бригадама 1936 - 1939. године, а током лета и јесени 1941. предводио шумадијске партизане са великим успесима у борбама против окупатора. А само дан раније, Дража је после преговора са Титом (ускоро добио помоћ у оружју и новцу), кришом дозволио убиство високог партизанског команданта. Тога дана, четници су, по наређењу пожешког команданта капетана Вучка Игњатовића, минирали мост на Скрапезу, како би га дигли у ваздух, када наиђу Тито и његови сарадници у повратку из Брајића. Само захваљујући енергичности Сретена Жујовића, четници су били приморани да мост разминирају.

Мучко убиство Милана Благојевића представља можда „прву ђенералову ноћ“ у борби против партизанских одреда и сопственог народа. И срамну, и издајничку и крваву ноћ!¹

Откако је добио „директиву“ од др Слободана Јовановића, потпредседника емигрантске Владе у Лондону (без знања председника Душана Симоновића), Михаиловић је кренуо у колаборацију, најпре прикривену, па јавну са Недићем, а и са Немцима окупаторима. Отад почињу фронтални напади на партизанске одреде (с којима је дотада био у борбеном савезу). Отада почињу четничке „вартоломејске ноћи“, издаје и покољи заробљених партизана трају до краја рата. Током новембра 1941. године наступају учестале „ђенералове ноћи и дани“, да би се догодила срамна издаја, продаја заробљених партизана окупатору, Немцима код ваљевског села Маркова Црква и у Словцу - односно у Ваљеву. Тада су четници, по Михаиловићевим упутствима „продали за паре и муницију“ 365 заробљених партизана и њихових присталица Немцима, које су окупатори стрељали на брду Крушик код Ваљева, 27. новембра.²

Како је припремљен и изведен тај срамни, издајнички и злочинички чин, коме је тешко наћи равног?

У време напада на слободно Ужице, центар Ужичке републике, Михаиловић је повукао своје одреде са опсаде Краљева и Ваљева, и повео борбу против партизанских одреда у читавој Западној Србији, а касније и на целој територији окупирани Југославије. Најпре су, 31. октобра, четници жандарма Филипа Ајдачића напали малу партизанску посаду команде места у Косјерићу и том приликом на препад заробили око 80 партизана и њихових присталица у Косјерићу и суседним селима. Четници су у том нападу одмах показали своју свирепост и мржњу према дојучерашњим савезницима - партизанима. Отимали су им, не само оружје и војничку опрему, него са њих скидали сваки део добро очуване одеће и обуће, пре свега: цокуле, копоране, цемпере, отимали новчанике и при тим мучким радњама - тукли их до изнемоглости, псовали и називајући их издајницима - „да су издали краља“!

Из те групе заробљених партизана Ајдачић је издвојио 9 заробљеника, међу којима су биле и две учитељице: Јелена Гмизовић и Милева Косовац, и рекао да их „води на саслушање“. Уствари, отерао их је у клисуру Ридови код села Скаваца и тамо свирепо уморио. „Ужичка борба“, од 18. новембра 1941. године, забележила је тај грозан злочин:

„... Ту је почело зверско мучење. Партизани су премлаћивани кундацима, живима су вађене очи,ложена им је ватра на телу. Обе другарице су биле силоване, а затим избодене бајонетима... Ти крволоци су оставили лешеве и умакли у непознатом правцу. Око 70 партизана и њихових пријатеља одведени су у правцу Равне горе и о њиховој судбини се не зна ништа...“³

Хроничар је овако описао тај догађај:

„... Злочин у Ридовима остаће као опомена на једно време када се свест и савест друштвеног шљама у мутном времену до краја замути и престане деловати као људска, спусти се чак испод нагона звери. надмаши свирепост робовласника и средњовековних инквизитора, на крају, тера нормалног човека да се стиди што је то учинио - човек.“⁴

У борбама око села Ражане и у самом селу, најпре су партизани 2. пожешке чете изненадили четнике и међу њима заробили 72. па их пустили кућама, сем једног официра. Ускоро, опет ноћу, четници су изненадили партизана и заробили 19 бораца, међу њима и заменика командира Миломира Мићића, резервног официра кога су одмах стрељали. а остале партизана отерали пут Равне горе. Међу заробљене партизана у Ражани, који су спроведени у Косјерић, дошао је капетан Драгослав Рачић, дојучерашњи савезник партизана, а сада командант свих четника који су нападали Ужице. Рачићев однос према заробљеницима описао је један преживели (Божо Смиљанић):

„... Дошао је четнички командант Рачић и наредио тројници четника да закољу партизана који је носио кожни капут. Тада сам први пут у животу видео како кољу човека. Нас је ту било око 50-60 људи..."⁵

Ови заробљени партизани, са другима, њих око 80 отерани су такође на Равну гору.

У другом четничком нападу на Ужице, 7. и 8. новембра, тешке борбе су вођене у Карану и на Метаљци. Четници су били далеко надмоћнији, па су ноћним препадима заробили знатан број партизана (истраживачи су утврдили да је у тим борбама заробљено 115 партизана и њихових сарадника у тим местима). И ако су четници коначно поражени у нападу на Ужице и истерани и из Косјерића, они су већину заробљених партизана отерали на Равну гору. То је била тзв. трећа колона заробљених партизана која је насилно одведена на Равну гору. Преживели заробљени партизани сви одреда казују да су четници показали невиђен садизам у мучењу, тучама, пребијањима и вређањима партизана с којима су до јуче били заједно.

Четници су, опет издајом и преваром, заробили велики број партизана у Горњем Милановцу и суседним местима, од којих су велики број стрељали, а остале отерали у Брајиће под Равном гором. Четнички командант поручник Звонко Вучковић, у писму партизанском команданту у Горњем Милановцу Ракићу јавио је да неће напасти партизане, али дату „часну реч“ није одржао. Његове јединице нападе су партизане, опет на превару. Кад су били опкољени у згради Милановачке болнице обећано им је да ће бити слободни чим предају оружје. Заробљени партизани и симпатизери били су делом борци Чачанског, а делом борци Шумадијског и Космајског одреда. Преко 130 заробљених партизана и симпатизера отерани су у село Брајиће, односно на Равну гору. На челу заробљеничке колоне „парадирао је“ Вучковић. Од њих ће, 54 заробљеника, Дражини команданти предати, односно продати Немцима у Ваљеву. Вучковић је и овде одиграо своју прљаву улогу. Прво је дао часну реч да неће напасти партизане, па се „предомислио“. Предао је своју јединицу капетану Стојановићу да овај изврши напад. У једној својој послератној књизи Вучковић то, на свој начин, признаје:

„... Одмах сутрадан, са Стојановићем сам донео одлуку да нападем комунисте, но с тим да се ја привремено склоним, како бих одржао часну реч, у коју су комунисти чврсто веровали..."⁶

Село Брајићи претворено је у мучилиште заробљених партизана и њихових присталица. Непрекидно је заседао тзв. четнички преки суд и изрицао само једну увек исту казну смрт. „Ђенералови дани и но-

ћи" ређају се један за другим. Зна се поуздано да су метници стрељали осуђене на брду Дренов врх, око два километра удаљеном од Брајића. О томе, поред других, постоје и записана сведочанства:

„... Четници су из Мионице одвели на Равну гору 17 партизанских лекарки и болничарки и 16 рањених партизана и стрељали их крај села Брајића...”⁷

„... У новембру 1941. четници су стрељали у селу Брајићима (срез таковски) на месту званом Дренов врх око 500 заробљених партизана и присталица ослободилачке борбе...”⁸

„... Четвртог новембра 1941. четници су убили близу Равне горе око 30 партизана, које су на превару заробили, међу којима је било 18 девојака које су биле упућене у Ужице за болничарке...”⁹

„... Преко 510 партизанских бораца и симпатизера овде је осуђено на смрт. Око 170 поубијано је маљевима и кољем у подруму зграде четничког штаба. Велики број је стрељан на обронцима Дреновог врха, међу којима и 18 другарица партизанских лекара и болничарки.”¹⁰

Све те групе заробљених партизана из ужичког, чачанског, милоновачког и ваљевског краја, које нису стрељали, или врло мали број пустили кућама (махом старијих сељака), четници су скупљали у селу Планиница. Овде је и мајор Александар Мишић „разговарао” са заробљеницима. На неке сумње заробљених - да ће их четници предати Немцима, Мишић је одговорио: „Ми нисмо издајници. Издајници су комунисти, који вам сада говоре да ћемо вас предати Немцима”. И поред тог „обећања” једног дана, преко Струганика и Мионице, четници су потерали заробљенике, на „крвави марш без повратка” који ће се трагично завршити у канцама окупатора у Ваљеву.

Преживели из те мучне колоне заробљеника казују да је тај марш био и стравичан и тужан. Четници су, при сваком претресу, по ко зна који пут, поскидали са заробљеника све што је на њима остало, а поље вредело од одеће, нарочито од обуће, све личне ствари, тако да је већина била у ритам и полуголи и боси. Успут, и на коначиштима без хране. Ако би при пролазу кроз села понешто добили од народа, нарочито хлеба, погаче, сланине, четници су то отимали од заробљеника. Једино, су им остављали главнице купуса којима су заробљеницима дотурали сељаци, а они гладни и измучени и жив купус су јели. Из Мионице колона је кренула у правцу села Маркова Црква.

Милош Браловић, преживели из те несрећне колоне мученика записао је:

„... Спуштајући се поред Рибнице наишли су на купушњаке. Купус је посечен, али је корен вирио из снега. Расули су се по купушњацима, чупали корење и јели. Четници су их тукли. Нагонили су их да

успоставе ред, али је глад била јача од свега и ред се није могао успоставити док је год било корења у близини. Глогиња и трњина више није било поред пута, све су то појели, али је стомак још увек био празан..."¹¹

Заробљени партизани и њихове присталице током тамновања у Тадића магацину (који је претворен у затвор) претрпели су нове невиђене тортуре, понижења и мучење: туче, претреси, исмејавања, гладовања. Долазили су међу затворенике час Немци фолксдојчери, час по који четник, па жандарми. Шта се коме од њих свидело отимали су од затвореника: шајкаче, очуване панталоне, прстење са руку. Понеко од затвореника цепао би своју одећу, да му је ти напасници не би отели. Долазио је и „војвода“ Шкава и опет им држао „патриотски говор“, као и он је са „својом браћом“, а нико га није ни слушао. Окретали су главу од њега, па је посрамљен морао да оде. Јер, он им је још у Марковој Цркви „држао“ лажни патриотски говор да ће их сачувати, да се ничег не плаше. А продао их је, односно предао у чељусти окупатора.

Немци су затворенике изгонили на тешке физичке радове, највише на грађењу аеродрома где су их злостављали и тукли чим би тражили који тренутак да предахну. И томе су их „чували“ или четници или „зелембаћи“ Недићеве Српске државне страже. И они који су одвођени на радове и они који су чамии у хладном магацину, полуголи и боси чекали су „судњи час“ када ће их повести на губилиште. Ретко, врло ретко ко је успевао да се на било који начин спасе. Понекога је родбина откупљивала за новац или ко зна за шта. Многима ни то није успевало. А сви, буквално сви, пркосили су и Немцима, и четницима и „зелембаћима“ својим достојанственим држањем. Један преживели од тих заточеника - мученика, потоњи историчар, Васа Казимировић, записао је диван пример професора Милутина Тодоровића излива патриотизма и храбрости заточеника, бившег команданта Космајског партизанског одреда.

Чекајући да и он буде поведен на стрељање професор Тодоровић, када је на њега дошао ред, скинуо је шајкачу са главе, овлаш наместио густу и проседу косу, па се окренуо према Медведнику и Јабланику. Привукао је шајкачу срцу и из срца вазда јуначки - потекли су невешти али миљем и поносом зачуђујући стихови Љубе Ненадовића:

*Ти си леиша од целоТа света>
из Шебе ми само сунце сија>
цветаш лепше од самоТа цвеШа
име Ши је поносна Србија...¹²*

Из тог пакла мало је ко успео да побегне. Војин Ђурашиновић Костја, борац Космајског одреда, када је био на раду на аеродрому, за-

молио је стражара да оде на чесму „да донесе воде“, па умакао. Радосав Раде Милошевић, учитељ из Маковишта код Косјерића, искористио је у дворишту код магацина препирку између затвореника и стражара, па прескочио високу тарабу и срећно побегао. Радоје Узуновић Узун, побегао је из Тадића магацина, где је радио као заробљеник. Појединци су покушавали да беже из колоне која је одвођена на стрељање. Успевали су да учине по двадесетак и више корака или су их немачки стражари ватром из машинки и пушкомитраљеца убијали или рањавали, па потом дотукли.¹³

Један мањи број затвореника отпуштен је после дугих ислеђивања, али су их код њихових кућа поново хватали четници, предавали Недићевим властима и Немцима, а ови их терали у логор на Бањици, потом у Норвешку или у логоре у Немачку.

Заробљени партизани, које су Дража и његови команданти предали и продали Немцима за паре и муницију код Маркове Цркве, односно у селу Словцу, 13. новембра 1941. године окупатори су побили на брду Крушику 27. новембра 1941. године. А избегличка Влада бивше Краљевине Југославије у Лондону тих дана „даровала“ је генералски чин Дражи Михаиловићу, који је ту исту Владу обмануо (читај: слагао) да је објединио обадва покрета (партизански и четнички) и да се под његовом командом води борба против окупатора?!

Дража је на суђењу 1946. године оптужио „војводу“ Јована Шкаву, односно Бошка Брајовића, да су заробљене партизане продали Немцима. Шкава је на суђењу, такође 1946. године, изјавио да је заробљенике предао Немцима, по Дражином наређењу. На питање председавајућег - да ли је због тога злочина казнио Шкаву, Дража је одговорио да га је ставио под слово „З“? Међутим, да је то учинио Шкава би био заклан, а он је заробљен као одметник после ослобођења! Није тачно утврђено како је продаја партизана извршена. По једној верзији, за сваког заробљеника Немци су четницима давали одређену количину муниције. По другој, коју записује историчар Васа Казимировић, један од преживелих заробљеника, сваки партизан је продат за по 3.000 динара! Дража је на суђењу изјавио да су заробљени партизани „продати“ а не „предати Немцима“. Тај догађај веома документовано говори ко су били и какви су били четници и њихов командант Драгољуб Дража Михаиловић.¹⁴

Каква иронија? Какве подвале? Док Дража 11. новембра - на састанку са представницима немачке команде Србије у Дивцима тражи муницију за борбу против партизанских одреда и док им 13. новембра продаје (за паре и муницију) 365 заробљених партизана, емигрант-

ска влада га ускоро унапређује у чин генерала? Зашто, побогу?! За издају! За продају окупатору заробљених партизана - Срба."¹⁵

Та предаја, одн. продаја заробљених српских партизана окупатору и слање на губилиште у Ваљево равна је злочину који су те јесени починили љотићевци у Крагујевцу, хапсили Србе и доводили их Немцима на стрељање у Шумарицама.

То је права истинита слика „ђенералових ноћи и дана" још из 1941. године! Оне ће, на несрећу српског и других народа, трајати до краја рата.

Напомене

1. Четири дана раније партизански и четнички штабови склопили су споразум, поред осталог, о томе да ће о сваком заробљеном партизану од стране четника, или четника од стране партизана, расправљати мешовите партизанско-четничке комисије. Сем тога, у Брајићима 26 и 27. октобра, склопљен је партизанско-четнички споразум (Тито-Дража) и о узајамном поштовању. Међутим, четници нису ништа од тога поштовали. Благојевића су једноставно извукли из воза и исте ноћи га свирепо уморили.

2. Види: *ТраТом издаје*, стр. 213-219, прво издање ДЦМ

3. Историјски архив КПЈ, том I књ. 1. стр. 296-297

4. *ТраТом издаје*, стр. 67

5. *Исто*, стр. 74

6. *Издајник и ратни злочинац пред судом*, стр. 423-424

7. Б. Петрановић, н. д. стр. 156

8. *Издајник*, стр. 55 и 509

9. *Исто*, ст. 509

10. *Чачански крај у НОР*, Пали борци и жртве, стр. 80

11. Милош Браловић, *Рањено срце*, стр. 79-80

12. Васа Казимировић, *Продаја родољуба*, „Просвета", стр. 15

13. Борбеност и снажљивост јунака Радоја Узуновића заслужује најискреније дивљење: шест пута је хапшен, затваран и шест пута бежао из канџи непријатеља: из ваљевског затвора, па га ухватили четници, па је и њима побегао, па га поново ухватили и одвели у логор на Бањици. Одатле је отеран у Аустрију, па побегао и отуд, па ухваћен и одведен у логор у Солуну, па и одатле побегао у Маркосове партизане, где је јуначки погинуо. Познати књижевник Михаило Лалић, такође логораш у Солуну, записао је у једном свом сећању, кад су логорашки слушали експлозије око Солуна: „Ово се наш Узун бори против фашиста..."

14. *ТраТом издаје*, стр. 194-8, Ваљево, 1983.

15. Види прилог бр. 1

Вучковићеви четници заиграли коло око побијених сељака

ГЈ1 енералови дани и ноћи приређивани су и на Равној гори и око ње гл и после трагичне 1941. године. Звонимир Звонко Вучковић, један -1«/од Дражиних миљеника и командант његовог Првог равногорског корпуса, лично је планирао злочине и наређивао њихово извршење. У „госте“ под Равном гором, почетком јуна 1943. године довео је команданта среза драгачевског, Миодрага Шолајића свештеника из села Горачића и таковског Павла Сретеновића на саветовање, на „размену искустава“ како се прогони народ, па и да их он упита шта и како даље да раде. За њихове намере сазнао је Штаб Чачанског партизанског одреда, тада истина малобројног али убојитог, па је настајао да их изненадном акцијом онемогући и казни за дотадашња злодела у народу.

Тих дана,једне јулске ноћи, Радисав Недељковић Димо, Милета Сретеновић Шоро, Миодраг Радовановић Корчагин и Гвозден Триповић Гоца, намеравали су да предану у Доњим Бранетићима код једне жене која је била у кући само са сином. Жена их је обавестила да их не сме примити у кућу, јер у селу, у најближој околини, има четника. Зато су се таковски партизани договорили са домаћицом да се мало одмакну од њене куће и да предану у оближњој шуми. Жена ће им, кад се укаже згодна прилика, дотурити нешто хране. Међутим, време се наоблачило, па је почела падати киша која није престала целог дана. У међувремену у кућу те жене дошла је група четника и задржала се целог дана, а она није могла нити смела да дотури храну партизанима, како им је била обећала.

Увече, група партизана потражила је склониште у суседном селу Озрему. Тамо су ушли у повећу кућу у којој је горела ватра у прочељу. То им је добродошло да се огреју и осуше. Домаћин им је дао и вечеру. Али, обавестио их је да се у суседству, у кући Милована Чолића на конаку налазе обојица команданата срезова таковског и драгачевског Сретеновић и Шолајић, са мањим обезбеђењем. С том двојицом команданата срезова до пред крај дана био је и Звонко Вучковић, али се предвече, са групом пратилаца, одвојио од њих. Партизани су

одмах одлучили да ликвидирају злогласне команданте срезова који су постали страх и трепет по селима кроз која су поролазили. И кренули су Чолића кући у којој су заноћили ти команданти. Када су ушли у двориште била је „мртва“ тишина. Али, партизани нису могли одмах ништа да учине, јер нису знали где спавају домаћинова деца, јер су биле две куће: једна старија, а друга, велика, нова. Ипак, закључили су да четници вероватно спавају у новој кући. Зато је један од њих покуцао на прозор старе куће. Отуд се тихо јавила домаћица. На прво питање где јој спавају деца, домаћица је одговорила да су ту, са њом. На друго питање ко спава у новој кући, жена је одговорила двојица четничких команданата, њихов пратилац са пушкомитраљезом и њен муж. Наговорили су је да тихо позове мужа „да му нешто каже за децу“. Жена је послушала, па је и домаћин напустио нову кућу у којој су спавали он и четници.

Партизанска група се брзо припремила за акцију. Корчагин је добио задатак да са пушкомитраљезом стане испред улазних врата на десетак метара, иза шупе која се налазила близу куће. Кад су и други били размештени и спремни за акцију, да отворе ватру по прозору, ако се појаве четници, Корчагин је пустио рафал из пушкомитраљеза, а Гоца и Радисав - гађали су кроз прозор. Али Корчагину је брзо нестало муниције, док је мењао шаржер на пушкомитраљезу, пратилац четничких команданата је то искористио, искочио из куће, претрчао преко дворишта, али кад је прескакао ограду, испустио је свој пушкомитраљез и изгубио се у ноћи. Корчагин је наставио да туче кроз отворена улазна врата. Шоро је кроз прозор убацио бомбу, али су и четници из куће у исто време бацили своју бомбу кроз прозор у двориште, па су се бомбе „мимоишле“ и обе експлодирале. Од четничке бомбе рањен је Гоца, а Шорова бомба убила је обојицу четничких среских команданата - Сретеновића и Шолајића.

Група је узела једно ћебе од домаћице, направила импровизирана носила за рањеног Гоцу и хитно отишла у село Бершиће, те је у једној кући, близу Корчагинове, оставила рањеника да га домаћин чува и лечи. Група је, запленивши четнички пушкомитраљез, морала што пре и што брже да се удаљи од места догађаја, па је кренула преко Такова и Срчаника и прешла „ћирину“ пругу код железничке станице Срчаник. У том часу наишао је немачки оклопни воз. Партизани су се склонили под обалу испод пруге. Воз је прошао, а фарови их нису открили. Пред зору су стигли у Велереч, и склонили се у кућу Радисава Милојевића где су се задржали неколико дана.

Четничког команданта Звонка Вучковића разбеснела је погибија његових команданата Сретеновића и Шолајића, јер није стигао да

им да упутства како даље да „раде“ и тероришу народ који није желео да прихвати четничку издају и прогоне. Дотад је и он, као и његов „комшија“ Предраг Раковић, командант 2. равногорског корпуса, редовно извештавао Дражу да на „његовом терену“ нема комуниста, односно партизана, јер их он „немилосрдно чисти“, а његове присталице предају недићевцима или Немцима, који их одводе у логор на Бањици или стрељају. По Вучковићевом наређењу, одмах иза погибије његових комананата, сазван је збор сељака из свих села општине Горњи Бранетићи на месту Липовита, 10. јуна 1943. године.

Док су се у Липовити скупљали уплашени сељаци Горњих и Доњих Бранетића и Озрема, четници су дотерали везане: Марка Глишића, Драгосава и Љубисава Лазаревића и Тиосава Раковића из Озрема, а из Доњих Бранетића Радована Јововића. Сељаци су још придлазили кад су четници довели и музику, па пред окупљеним народом све везане стрељали. Потом, један од грлатих четника је наредио:

- Музика, свирај!.."

На опште запрепашћење сељака четници су заиграли коло око побијених људи. Други четници терали су сељаке да и они заиграју у колу. Несрећни људи су се згражавали, једили се од једа и одбијали наређења. Онда је један четник наредио да батинаши „заведу ред“. Они су кренули кроз народ и батинама терали људе у то лудачко коло. Ојађени људи су се разбежали куд је ко могао и успут трпели батине, али се збор растурио, а сулуди четници су и даље играли и певали, уз музику, око побијених сељака.

Пошто су стрељали сељаке у Липовити четници су кренули даље, у нов „лов на људе“. Ухватили су и одмах убили још и ове сељаке: Јездимира Новаковића код „Вељкове воденице“, Михаила Лазаревића такође из Озрема код воденице која се у народу зове „Ковачуша“, Драгишу Танасковића из Озрема - убили су у Лозњу, Стојана и Милана Гачановића из Доњих Бранетића на месту званом „Старо село“ у Доњим Бранетићима и Мирка Јоксића из Озрема.

Вучковићеве кољаше су тога дана упутили приотројкаше из својих редова кући Зорке Ђурковић у Горњим Бранетићима. чији је супруг био борац Чачанског партизанског одреда. Зорка је опазила четнике док су се приближавали њеној кући, шчепала мало дете и са њим се дала у бежанију. Међутим, четници су приуцали и Зорка је смртно погођена. Дете је остало неповређено, па пошто је било проходило, пронашло је мајчину сису и почело сисати мртву мајку...

Такви су били „ђенералови“ дани и ноћи у таковском крају. И то у режији команданта 1. равногорског корпуса Звонка Вучковића.

А Вучковић последњих година, боравећи у Америци, пише своје „ мемоаре " и, како народ мудро каже, продаје тантузе за орахе. Све што је ружно и злочиначки учинио за време свог четниковања - „ прескаче " или „ забораваља ". Али, народ је све видео. И народ све памти.

Напомена

Податке о овим догађајима дали су: Милисав Ђурић Павле (Београд), Милета Стефановић **Шоро** (Горњи Милановац), Милорад Јелић (Доњи Бранетићи), Милован Стефановић, Нада Вујичић и Боривоје Новаковић (Озрем).

Ноћ каме у Вранићу

Село Вранић, надамак Београда, у народу је такође познато у целој Србији и Југославији по злочину који су починили четнички терористи. Вранић је познат као село мученик. У ноћи између 20. и 21. децембра 1943. године црнотројкаши под командом мајора Светислава Трифковића, команданта Авалског корпуса, заклали су 72 лица, међу којима је било и деветоро деце између пет месеци и дванаест година! У једној јединој ноћи! Какав је то злочин био? Чија је то „војска“ била? Како је та „војска“ којом је командовао Михаиловић „спасавала“ српски народ?!

„Кама је усмртила жене и девојке, и деветоро деце од 5 месеци до 12 година. Неки су пуким случајем успели да се спасу, а забележено је да је четнички кољач поштедео живот у колевци једном детету само зато што је било женско.

Две младе девојке, сестре Анђелија са 18 и Катарина са 20 година, најпре су силоване, па заклане. Живот су изгубиле Станија и Томањина Ђоинчевић, Милка и Надежда Илић, док су девојчице од 5 месеци главу разнели куршумом, док је беспомоћно цвилела у колевци, уплашена од четничких брадурина”.¹

Упорни истраживачи хроничари прибавили су истините податке о страдању грађана Вранића и описали стравичну ноћ у њему (у народу још позната и као Вартоломејска ноћ надамак Београда). Своја језива казивања испричали су људи и жене мученици који су доживели трагедију својих породица и, срећом или несрећом, остали у животу.

... Кишно вече у селу Вранићу код Београда.

Зорка Ђоинчевић, удовица, говорила је својој деци да легну, али њима се није спавало. Живко је имао двадесет три године. Милорад двадесет, Станија седамнаест. Када су синови, после дугог, веселог ћеретања у кухињи, отишли у собу и легли, Зорка је, као и увек, ставила покрај њиховог кревета две столице да задрже њихове покриваче. А затим су и њих две, Зорка и Станија, легле у свој кревет смештен поред зида у кухињи. Биле су готове да засну кад је неко напољу, у кишној ноћи, урликнуо:

- *Отварај!*

Одмах затим сасуо се прозор на кухињи изнад кревета. Зорка и

Станија, припијене једна уз другу, нити су устајале нити су шта говориле. Урлик се поновио:

- *Отварај! Ми смо сШража!*

Станија, коју је сав Вранић звао Цаном, тада је прошапутала:

- *Црна нано, отварај!*

- *Нећу!* - одговорила је мајка.

- *Ако не оШвориш, запалиће нам кућу. То су они.*

- *Који они?*

- *ЧеШници, нано.*

Зорка је устала, запалила лампу и отворила врата. У кухињу је рупио мокар, брадат четник са пушком и одмах наредио Зорки да отвори врата и на соби. Улазећи у собу, мајка је раширила руке и зајецала.

- *Децо моја слаШка, усШајШе!*

Када су се Живко и Милорад придигли, четник је иза Зоркиних леђа уперо пушку у њих и подвикнуо:

- *Руке у вис!*

У том тренутку улетела су у кућу још тројица.

- *Конопац! - викнуо је један.*

- *Немам конопац - одТоворила је Зорка.*

Скинули су везе са цакова и везали Живка и Милорада, не дајући им ни да се помакну са кревета. Потом се једна пушчана цев окренула према Зорки:

- *Паре!*

~ *Немам пара!*

- *Паре!*

- *Немам пара!*

Зорка је била скупила нешто пара да својој Станији, девојци од седамнаест година, купи зимски капут. Новац је држала у књизи „Чаробна ружа“, коју је Станија, по завршетку основне школе, добила за одлично учење и примерно владање. Вршљајући по кући, четници су нашли и узели тај новац, а „Чаробну ружу“ поцепали. Покупили су и све од рубља што им се учинило добро за ношење, па чак и неке ситнице којима је Зорка хтела да на дан материца обрадује своју децу. Док су четници пустошили кућу, Станија је била у соби. Стајала је поред кревета, код своје везане браће.

Кад им се учинило да у кући нема више ништа за њих, четник који је први ушао погледао је ону тројицу и рекао:

- *Готово!*

Прасак и дим.

Живко и Милорад остали су на кревету, везани и крвави, а Станија се сручила на патос. Мајка је јаукнула заједно са ћерком и прискочила је Станији, да би је подигла, али руке су јој одједном клонуле и нашла се у некаквом мраку.

Сутрадан, када је дошла себи, видела је да лежи у свом кревету, у кухињи. Покушавала је да устане, али снаге није имала. Рана на врату јој је крварила. Постељина је била сва крвава.

- *Цано! Живко, Мићо! Слатка децо моја!*

Из собе се нико није одазивао.

Из штале се јављала крвава, а са дугог краја села допирали су јауци. Те ноћи између двадесетог и двадесетпрвог децембра 1943. године, четничке црне тројке су ојадиле сав Вранић.

Јоксим Пантић имао је деведесет година и кућу пуну синова, снаха, унучади и праунучади. Те ноћи укућани су заједно вечерали, а онда је Јоксимов унук Милијан, са својом женом Павлијом и четворо деце, отишао на спавање у другу нову кућу, на крају дворишта. Милијанова ћерка Видосава, девојчица од петнаест година, спавала је увек са родитељима, а те вечери је хтела да остане и остала је са дедом Стеваном и прадедом Јоксимом у старој кући.

Кад су деца легла, а Милијан и Павлија седели и разговарали крај пећи, у зимској ноћи, у селу Јасенку, огласиле су се пушке.

- *Да ја бежим* - рекао је Милијан.

- *Немој, оно је далеко* - одговорила је Павлија.

Убрзо после тога почели су у суседству, код Радивоја Поповића, да лају пси, а јавио се и Милијанов кер.

- *Жено, неко вршља По селу* - рекао је Милијан.

Павлија је ћутала.

Када су чули некакво шљанкање око куће, Милијан је шапнуо:

- *Врата нећемо отварати.*

- *НиПошто*, сложила се жена.

У старој кући нешто је лупнуло. Пас је стало лајао.

Кад је пас ућутао, Милијан је полако, кроз кишу и таму, прешао у двориште и назрео отворена врата на старој кући. Унутра је била тама.

- *Павлија, дај шибицу!*

Жена је донела шибицу. Милијан је, не зовући никога, запалио лампу и, заједно са Павлијом, кренуо по кући. Деда Јоксим лежао је на кревету, отац Стеван на земљаном патосу, мајка Милева на кревету, брат Драгомир на патосу, снаха Милена, жена Милијановог брата Јована, који је био у заробљеништву, на патосу. Миленина деца, Свето-

мир од десет година и Бранислав од седам година, лежали су код улазних врата, на патосу. Њен синчић, Љубомир, од две године, у колевци. Где је Видосава?

Ту је и Видосава, код улазних врата, покрај Светомира и Бранислава. Сви заклани, само је Милијанова мајка Милева убијена из пушке. Колико их је Милијан оставио у кући толико их је и нашао само се нико није мицао. Десет лешева у кући пуној крви.

Мала Видосава, која баш те вечери није хтела да се одвоји од своје бабе, свог деде и прадеде, била је избодена и по рукама. Зашто је девојчица од петнаест година избодена по рукама? Зашто?

Кућа је била тако опљачкана да Милијан није могао да опреми и сахрани мртве онако како то обичаји захтевају. А сандуке је одвезла на гробље поворка од осам запрега.

Зашто је Видосава избодена и по рукама? Одговор на то питање Милијан је добио тек годину дана доцније, када је Србија била очишћена од војске Драже Михаиловића. С једном групом наоружаних сељака кренуо је у потеру за „тројкашима“ који су оне децембарске ноћи побегли око осамдесет људи у Вранићу. Знао је да су „тројкаши“ побегли из Србије и није много веровао у успех своје потраге, али га је сећање на ону стравичну ноћ гонило да тражи кољаче. И једног је нашао далеко од Вранића.

Био је то Милорад Судимац, а у народу назван Усташа. Милијан га је питао да ли је оног дана узео учешћа у покољу, јер је на Судимцу одмах познао јелек Пере Матића из Вранића. Перина кућа била је последња коју је једна од црних тројки оне ноћи посетила. Перо им је, не знајући шта се у селу догодило, дао добру вечеру. Када су се најели и напили, тројкаши су заклали Перу, његову жену Марицу и сина Живка. Онда су се у кући попрскали крвљу и иживљавали над Периним ћеркама Ангелином и Катарином. Ангелина је имала осамнаест, а Катарина дванаест година. Па су и њих заклали.

Везујући неком старом жицом руке Судимцу, Милијан га је нешто друго упитао:

- Јеси ли ши оне ноћи клао и у мојој кући?

- Нисам - одговорио је Судимац дрхтећи.

- НеЈо шта си радио?

- Ја сам само држао лампу.

- Ти си, дакле, држао лампу да би други видели да касате моју чељад. А кад сШе обавили посао, ви сше лампу уТасили?

-Да.

- А сад да ми кажеш зашто је моја Видосава избодена и по рукама? Она је заклана као и остали, али и по рукама избодена.

- Која Видосава?

- Она девојчица од петнаест Јодина.

- Ја се ње не сећам.

- Присети се мало, сунце ти криво. Она је пала код врата, по-ред оно! дечка од десет Јодина и оној другој од осам Јодина.

- Та девојка...

- Она је још била девојчица!

- Та девојчица покушала је да утаси лампу.

- Тако ми реци! Моја Видосава, видећи шта кољачи раде, хтела је да утаси лампу, да би кољачи остали у мраку. Друго ништа она и није могла. А онда?

- Она се залетела на лампу.

- Да би је отела од тебе и утасила. И ти си моју Видосаву избо-ножом по рукама?

- То су други урадили. Ја сам само држао лампу.

- Хајдемо ми у Вранић да тамо, са народом, испитамо ствар.

Успут, водећи везаног „тројкаша" у Вранић, Милијан га је упи-

тао:

- Да ми још нешто кажеш. Ако смо ми, одрасли, сарађивали са партизанима, зашто ви закласте и оног малог Љубомира, оно дете од две Године? Колевка му је била пуна крви.

- Ја сам само лампу држао - поновио је Судимац.

- Адалиси држао лампу и у кући Мијајла Илића, где сте закла-ли дете од три месеца?

- Нисам, одговорио је Судимац.

У кући Милијана. Илића остала је жива само једна девојчица од девет година, а и она је била рањена. Кад је оздравила и почела да хо-да по селу, мала Дара добила је једног дана од неког човека сто дина-ра. Показала је, хвалећи се, стотинарку старој Обренији Тодоровић. Старица је пљунула на новчаницу и бацила је у пећ. Дете није знало да прима новац из руке Спасоја Дрењанина Зеке, команданта Дражине „летеће бригаде", која је оне ноћи крвљу пошкропила село Вранић.

Зека је пре рата држао јавну кућу у Обреновцу. Био је коцкар и пијаница, а његова најмилија псовка била су Света тројица.

Вранићки поп Боривоје Гавриловић није био у селу оне ноћи кад су „тројкаши" засукали рукаве и кренули од куће до куће. Коља-

чи су га касије пронашли и ухватили у Малој Моштаници. У једној шуми, док је један кољач оштрио нож а други држао попа, он се прекрстио и упитао:

- А где вам је Зека, онај што псује СвеШу Шројицу. ПсујШе ви и кољиШе, али знајШе да нећете ЛобедиШи!

Мртви су сахрањени.

Земља је примила њихова тела и упила њихову крв.

На кућама су остали црни барјачићи...²

Тако су Михаиловићеви кољачи покољима и зверским дивљањима „чували српски народ"! То је била терористичка „Југословенска војска у отаџбини". За такве кланице Михаиловић је похваљивао своје команданте - убице, својим оценама: „Тако се ради. Продужите!..."

После свега записаног о овом стравичном злочину, ради веће уверљивости и тачности, потребно је уз та сведочења навести и још два-три аутентична исказа људи који су тај пакао преживели (забележена у записницима који се чувају у Врховном војном суду).

Први међу таквим документима - исказима јесте Записник о са слушању сведока Милијана Панџића, земљорадника из села Вранића по предмету покоља у Вранићу од стране четника Драже Михаиловића, на дан 23. децембар 1943. године увече.

ПрисуШни:

Иследник: Раја Јовановић

Записничар: Љубиша Арсић

Рађено у канцеларији Народној одбора у селу Вранић, срез по-савски 12. маја 1946. Године.

II СШварна пиШања:

ШШа знаш, ПанШићу, да кажеш о покољу у селу Вранићу између 20. и 21. децембра 1943. Године?

Знам да су четници Драже Михаиловића ноћу између 20. и 21. децембра 1943. Године зашли у наше село и блокирали све куће у којима су Шребали да направе своје злочине. ЧеШнике је предводио неки ком. батаљона Спасоје Дрењанин „Зека" из Мале МошШанице, коТа је лично Дража Миахаиловић одликовао после покоља, Шј. чије је решење поитисао Дража Михаиловић као и решење о одликовању мајора Трифуновића (треба, Трифковића, пр. Ј.Р.) који је Шакође извршио овај злочин. Чуо сам Шакође да су после овог покоља Зека и Трифуновић добили као наТраду већу количину новца од Драже Михаиловића.

Горе поменуШе ноћи дошли су чеШници Дражини у моју кућу и

исШе ноћи су у мојој кући заклали десеШоро укућана и Шо: деду Јоксима, сШароЈ 93 Јодине, оца СШевана, сШароЈ 62 Јодине, мајку Милену, сШару 60 Јодина, снаху Милену сШару 30 Јодина, браШа ДраЈомира сШароЈ 22 Тодине, снаху Милојку сШару 20 Тодина, ћерку Видосаву спиру 16 Тодина, синовца Бранислава сШароТ 10 Тодина, синовца СвеШомира сШароТ 8 Јодина и синовца Љубомира сШароТ 2 Тодине.

Када су увече наишли и блокирали кућу мислио сам да ће да баШинају нас сШарије као иШо су Шо обично чинили са народом, али никад нисам помишљао да ће поклаШи и децу у колевки као иШо су учинили баи у мојој кући иШо су чинили и у друТим кућама Ше ноћи. Блокирали су кућу и упали у њу. Ја сам из друТе зТраде у исШом дворициШу у којој сам спавао Тледао кроз прозор када су ушли у кућу, и када се у том моменту чуо врисак из куће. Одмах затим затворили су се капци на кући и нисам моТао ништа више да чујем. Само сам чуо један врло слаб пуцањ пушке. Ја, моја жена и четворо деце смо стално мислили ита се доТађа. После 15 минута један од четника викнуо је: „Ајде“ и сви су изашли и отишли. Ја нисам смео да уђем у кућу тако све до ујутру пред зору када је моја најстарија девојчица пошла да види ита се понас доТодило тамо. Кад је ушла тамо одједном је вриснула јер је у мраку наТазила мртва тела која су лежала на патосу. Ја сам одмах отишао тамо и на патосу сам напишао неколико мртвих Глава. Рекао сам девојци да одмах донесе шибицу и када сам је упалио имао сам ита видети: деда је лежао мртав на кревету, Тде је и спавао, убијен је из револвера и са ножем неколико пута избоден по Трудима, док је из револвера поТођен у слепоочицу, а поред њеТа су лежали шесторо чељади на патосу, сви поклаи камом и избодени по телу тако да су сасвим унакажени. Мој покојни брат ДраТомир је још претходно од њих уштројен, па затим убијен. Тако су у тој соби били седам мртвих. У друТој соби ми је била сна Милојка и њен син Љубомир стар 2 Тодине, којеТ сам такође напишао закланоТ, тј. ножем избоденоТ. Мали Љубомир је био прво заклан па затим на 17 места убоден ножем по телу. У трећој соби ми је била мајка сама стрељана из пушке преко кревета.

Тако су ми ове ноћи четници Драже Михаиловића, како су то они Тговорили „у име краља“ заклали десет чланова у породици која ни мало нису била крива, не само четницима иеТо никоме.

Ише ноћи заклано је у нашем селу Вранићу 69 лица све од стране чеШника Држаних.

Више немам ништа да кажем.

Исказ ми је ирочиШан и смаШрам Та за свој.

Писмен сам, Милијан ПанШић (поШписан лично).

Иследник:

Рад. Р. Јовановић

Записничар:

Љ. Арсић

Ево и другог сведочења о покољу грађана села Вранића који су извршили четници Михаиловићеви. Свој исказ дала је Ангелина Матић, такође 12. маја 1946. године у канцеларији Народног одбора у селу Вранићу, срез посавски:

„Записник

о саслушању сведока АнТелине МаШић, домаћице из села Вранића, по предмеШу покоља Трађана 1943. Тодинеу селу од сШране чеШника Д.М.

Иследник: Раја Јовановић

Записничар: Љубиша Арсић

I ОтиШа ниШања

Зовем се АнТелина МаШић, удова из села Вранића среза Посавског. Рођена сам 1920. Тодинеу Вранићу од оца Љубомира Тришића и мајке Јулијане рођене Јоксић. Удова сам са једним деШешом. СШалан сам сШановник Вранића. Писмена сам. Српкиња, држављанин ФНРЈ. Нисам никад кажњавана.

II СШварна ниШања

ШШа знаш АнТелина, да кажеш о клању Швојих укућана?

Знам да су између 20. и 22. децембра 1943. Тодине чеШници Драже Михаиловића извршили масовни покољ у селу Вранићу и Шом приликом у мојој кући заклали су неШ особа: свекра ми НеШра, свекрву Марицу, девера Живка, заове КаШарину и АнТелину. КриШичноТ дана сам оШишла код оца и кад сам се враШила кући наишла сам повезане и побијене у конаку свекрву ми и оба две заове. Свекра ми и њеТовоТ сина су заклали у друТој кући у исШом дворишту.

Када сам наишла на свекрву Марицу која је са своје две кћери била везана, лежала је мрШва и Тлаве су им биле избодене Шако да су сасвим унакарађене. Тако је свакој био убод каме на левој слепооч-

ници и на неколико месеца по слабинама, шј. средњем делу шела. Целу кућу су испретурали и пољачкали све ствари што су им се свиђале. Такође су са тавана поскидали сланину и побацали по улици.

Напомињем да су четници Драже Михаиловића те ноћи прво силовали мојеве заове Катарину и Ашелину, па су их онда камом изболи, што је касније признао лично и сам извршилац тога злочина Милорад Судимац зван „Усташа“, која је народ после ослобођења линчовао наред улице.

Приликом клања рекао је четник Велимир Вићентијевић из Дражевца: „Сајни се да се ја не мучим“, те је тако наредио моје свекру да се сазне после чега ја је камом заклао.

Мој муж Милан Матић, био је 1941. Јодине у одредима Народноослободилачке војске па се после неколико месеци вратио и опет отишао 1943. Јодине у НОВЈ, те су нас само збој тога четници стално пројањали. Моја мужа су четници Драже Михаиловића 1943. Јодине успели да ухвате, када је дошао кући да се састане са нама и предали су ја у селу Дражевцу жандармима који су ја даље спровели Специјалној полицији у Београд, те је најзад од стране Немаца отеран и обешен у селу Чумић код Крајујеваца. Четници су ја тада продали Специјалној полицији, односно Немцима за 300 пушчаних метака.

Немам више шта да кажем. Искази је прочитан и сматрам ја својим.

Анђелина Матић.

Иследник:
Раја Јовановић

Записничар:
Љубиша Арсић "

Подаци о том селу мученику први пут су обелодањени на суђењу Михаиловићу и јавност је дубоко доживела ту „вартоломејску ноћ“ у Вранићу. Поједини историчари још и данас бране Михаиловића као „великог борца“, као да нису ни чули за злочин четничких терориста у селу Вранићу! Да ли је могућно?

Напомене

1. Латас - Целебцић, н. д. стр. 297-298.
2. Политика (Гојко Бановић и Коста Степановић), август 1962.

Крвави фебруар" у Јагодини

Много је свирепих злочина које су починили Дражини четници у „ђенераловим ноћима и данима“. Један од најтежих и најсуровијих, попут оног у Вранићу, је покољ интелектуалаца (највећим делом) у поморавским варошима Јагодини, Ћуприји и Параћину, а народу познат као „крвави фебруар у Јагодини“, извршен у ноћи између 1. и 2. фебруара 1944. године. Тај покољ, као и све друге, Дражини команданти, после његовог одобравања, дуго су припремали. Читав месец дана, како се види из докумената, четнички команданти су у телеграмима „размењивали“ своје предлоге и варијанте. Из једног телеграма мајора Здравка Милошевића, команданта Варваринског корпуса, види се да је тај „агилни“ командант све радио по Дражиним упутствима, да је са Недићевим окружним начелником и немачком командом, обезбедио све податке о људима које треба ликвидирати. Трећег јануара јављао је Михаиловићу:

„... У већини они су интелектуалци. Намеравам да извршим сечу - већеТ сШила уочи нове Тодине... (мисли на православну Нову годину, пр. Ј.Р.).

Из другог телеграма, од 4. јануара (објављеног у књизи „Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом“), вероватно га је упутио опет мајор Милошевић, још потпуније се види колико се покољ у Јагодини дуго припремао:

„У Јагодини појавом Тита народ се почео да сврстава у наше редове, али исто тако многи су почели да дижу главе. Многе сам открио и упознао. У већини су интелектуалци. НаредиШе да извршим сечу већеТ сШила уочи Нове ТодинеГ² (Очевидно, све Михаиловић зна и одобрава, прим. Ј.Р.).

Тај телеграм прочитао је председник суда на суђењу Дражи Михаиловићу и питао га:

„Шта сте одговорили на ту депепгу“?

Михаиловић „се није сећао“ те депеше:

„Не знам...“³

Као није знао, а знао је. То је сигурно доказано. Види се из наведеног телеграма у коме Милошевић пише: „Наредите да извршим сечу...“

Председник је даље питао:

„А је ли вам познато да је 1. фебруара 1944. године извршен страшан покољ интелектуалаца у Јагодини, Параћину и Ћуприји?"

Михаиловић је, опет, „мудро одговорио: „Не знам за то!...“⁴

У планирању тог покоља Дража је и лично учествовао. Наредио је да се „сеча“ одложи за 1. фебруар. Сем тога, мајор Милошевић је од њега тражио да „нареди сечу“. И наредио је, сумње нема. Прво је Милошевићев предлог одложио, потом одредио тачан датум. О томе како су, са којим „резултатом“ Дrajини четници извршили тај злочин, два телеграма (један у два наставка) оставио је командант Тимочког корпуса ЈБубомир Љуба Михаиловић (са надимком „Лонго“). Они су објављени у Књизи послатих депеша четничке Врховне команде од 13. до 29. фебруара 1944. године. У првом делу телеграма бр. 2484 од 17. фебруара стоји:

„Ноћу 1/2 - II предузео сам чишћење комуниста по варошима. Резултат је овај: у Јагодини 17 мушкараца и 7 женских, у Ћуприји 9 мушкараца и 1 женска, у Параћину 11 мушкараца и 1 женска, свега 37 мушкараца и 9 жена. Са овим ликвидирани су главне вође и организатори.“⁵

У наставку телеграма записано је:

„2485 од „Лонга“, бр. 634 од 17. II. Наставак. Неки комунисти су измакли, али су предузете мере да се похватају. Народ је овим задовољан. Начином извршења показали смо и пријатељима и непријатељима нашу снагу, јединство и организаторске способности. Крај депеше. Михаиловић.“⁶

Из садржаја телеграма види се права „слика“ четника и њихових команданата. Поред свирепости са којим су починили невиђен злочин његови четници, „Лонго“ има „храбрости“ да јави Дражи да је „народ овим задовољан“! (подвукао Ј.Р.) Који је он то „народ“ анкетирао (и када) да може да закључи да је „задовољан“? И у народу, и међу четничким присталицама, ретко ко би се нашао да је „задовољан“ дивљачким клањем њихових суграђана?

Тај покољ је одиста био стравично суров. Хроничари су забележили, а понеко од преживелих посведочио како је извршен тај невиђени злочин. Младог учитеља Бранка Радисављевића и његовог оца обућара четнички кољачи заклали су пред мајком и сестром (ћерком). Даницу Алтман - Станојевић злочинци су у ноћи затекли да доји дете, отргли јој бебу из наручја, па је на кућном прагу изболи камама. Драгомира Стојковића и жену му Катарину заклали су пред његовом децом. Професора Ђуру Лопчића заклали су у спаваћој соби. Судију Милорада Пантића, комунистичког посланика у тиквешком срезу у

Македонији 1920. године, који је бранио комунисте на Видовданском процесу, изболи су ножевима и заклали пред супругом и двоје деце, док је син Слободан успео да побегне. Мирослава Ристића Попца, браварског радника и талентованог фудбалера, који је одбио да се придружи четницима, убили су у кући пред мајком и сестром. Симу Лилића, трговца, 60-годишњака, убили су у кући и жену му Зорку која се храбро хрвала са кољачима хватајући сечиво њихових ножева, како би заштитила супруга, али је у неравној борби свирепо убијена..."⁷

Тог „крвавог фебруара“ четници су заклали 12 људи из Ћуприје и бацили их у тзв. „Мијајилову јаму“!

У Параћин је те исте ноћи упало 50 Михаиловићевих „црнотројкаша“. Они су, уз „садејство“ Недићеве полиције и Немаца, заклали у кућама четворо људи, а 8 извели из града и поклали их у Голубовачкој куми.⁸

Командант Делиградског корпуса мајор Брана Петровић известио је свог команданта Михаиловића да су његови четници блокирали Соко Бању и Санаторијум за лечење болесника из којег су извукли и стрељали „15 интелектуалаца, прве гарнитуре комуниста“!⁹

У књизи „Поморавље у НОБ 1941 - 1945“, записано је да су те стравичне ноћи и сутрадан (у „крвавом фебруару у Јагодини“) четници убили 51 рипадника и симпатизера НОП-а.¹⁰

Познати су и ближи подаци о томе како је припремљен овај покољ у Поморављу. У једном документу је записано:

„На злогласном састанку четничких вођа 18. јануара 1944. у Сењу код Ћуприје, као и неколико дана у Бресју код Светозарева (Јагодини), сачињени су спискови и донета одлука о крвавом братоубилачком фебруарском покољу стварних и признатих патриота, симпатизера Комунистичке партије и Народноослободилачке војске, чији је стравичан исход мучно одјекнуо целом Србијом.

Покољ је започео у смирај дана 1. фебруара 1944. и трајао, подмукло и немо, до у цик зоре. Његови извршиоци, четничке кољачке „црне тројке“, браздајући градом уз притајену подршку немачких патрола, тражили су куће родољуба, мајки са децом на недрина или младиће и девојке, који су се с пркосом радовали црвеној боји петокраке, рођене у искричавом пламену револуције.

Те судбоносне ноћи убијено је: у Светозареву 23, у Ћуприји 12 и у Параћину 14 лица. У Светозареву (Јагодини) је 14 лица заклано у кућама, на очиглед укућана, 2 на улици, једно на Црвеној пољани под Ђурђевим брдом а пет лица сутрадан на Бресјанском пољу. Из Ћуприје је изведено 30 лица а 12 заклано, од којих су неки бачени у Мијајилову јаму, највећу гробницу родољуба у овом делу Србије. У Параћину су

заклали 4 лица у кућама, једно успут, а 9 у Глоговачкој шуми. Ресава је преживела одмазду крајем априла, када је заклано 8 лица између Гложана и Црквенца, док само планирани покољ у Темнићу, са списком од 34 лица, састављен крајем јула, није изведен, због расула четника.¹¹

У „Фебруарском покољу” 1944. у Светозареву (Јагодини) су убијени:

1. АЛТМАН ДАНИЦА, професор

Рођена је 1916. у Светозареву (Јагодини). Школу је учила у Светозареву (Јагодини) и Ћуприји а студирала у Београду и Дижону (Француска). Била је удата за музичара Николу (Херберта) Алмана, пољског избеглицу. Убијена је пред двоје деце, са 24 убода ножем. Њен супруг је ухваћен неколико месеци касније и стрељан у селу Лоћини.

2. АЋИМОВИЋ ЈОВАН - ЖАН, професор

Рођен је 1907. у Ћуприји. Школовао се у Крагујевцу и Ћуприји а фупу за математику и физику студирао у Београду. Службовао је у Пљевљима, Ћуприји и Светозареву (Јагодини). Одбио је да се придружи четницима и као „национално непоуздан” избоден ножевима за време бекства на улици. Оставио је супругу и ћерку.

3. БОШКОВИЋ ЗОРА, кројачка радница

Рођена је 1922. у Светозареву (Јагодини), где је учила основну школу и Женску занатску школу. Радила је као физички радник на економији јагодинске Парне пиваре а пред смрт као кројачица у Фабрици шешира индустријалца Рота. Била је члан илегалног омладинског кружока. Изведена је из куће и са још 4 лица стрељана сутрадан у селу Бресју. Била је неудата.

4. ГРУЈИЧИЋ СВЕТИСЛВ, судија

Рођен је 1898. у Светозареву (Јагодини). Школовао се у Светозареву (Јагодини) и Крагујевцу а у Београду и Паризу студирао право. До бугарске окупације 1941. службује у Пироту када је постављен за председника Среског суда у Светозареву (Јагодини). Био је познат као антифашиста а на суду се заузимао за симпатизере НОБ-а. Заклан је у кући, на очиглед супруге и троје деце.

5. ДИРАК ЗОРКА, берберски радник

Рођена је 1918. у Кончареву код Светозарева (Јагодине). Била је удата за Тодора Дирака, берберског радника, који је са братом Нико-

лом, столарским радником, и оцем Винком, металцем, био у језгру радничког покрета уочи рата. Оба брата су погинула као борци у НОБ-и, док је старији Винко стрељан 1943. Стрељана је у Бресју, оставивши двоје нејаке деце.

6. ИЈИИЋ СИМА, трговац

Рођен је 1884. у селу Дубоки код Светозарева (Јагодине). Био је рудар, физички радник и набављач стоке за Клефишеву Кланицу. Пред Обзнану постаје члан КПЈ, а од 1923. Независне радничке партије Југославије. Био је хапшен од Немаца а четницима се замера што је одбио да приложи новчану помоћ. Убијен је у кући, заједно са супругом Зорком.

7. ИЛИЋ ЗОРКА, домаћица

Рођена је 1886. у Суботици. Убијена је што је, потурајући своје груди и хватајући сечива, узалудно покушавала да заштити супруга.

8. ЛОПИЧИЋ ЂУРА, професор

Рођен је 1894. у Ф. Цеклину (Црна Гора). Школу је учио у више места а у Београду сгудирао физику и хемију. Уочи рата је службовао у Ћуприји и као председник Просветно - културног друштва сарађивао са комунистима. Прелази у Светозарево (Јагодину) али га и овде прогањају и хапсе као напредног родољуба. Заклан је у кући, пред супругом и двоје деце.

9. ЛУКИЋ БОРА, трговац

Рођен је 1897. у Јовцу код Ћуприје. Био је оснивач сељачких задруга и странке „левих земљорадника“. Сарађивао је са Сретеном Жујовићем, Мирком Томићем, Миланом Мијалковићем - Чичом и другим комунистима, Оптужен је да је помагао устанак и заклан пред супругом и ћерком.

10. МАТИЋ КОСТАДИНКА

Рођена је 1913. у Параћину. Пред рат прелази са породицом у Светозарево (Јагодину) и повезује се са Женским покретом, који формира Славка Ђурђевић. Заклана је у кући, као симпатизер НОБ-е.

11. МИЉКОВИЋ ДУШАН, ученик

Рођен је 1925. у селу Белици код Светозарева (Јагодине). Био је ученик 5 разреда Учитељске школе. Поникао је у породици која је револуцији приложила и живот двеју кћери: народног хероја Раду, борца Друге пролетерске бригаде и Радмилу, стрељану на Бањици. Припадао је илегалном омладинским кружоку и сутрадан стрељан са још четири лица у Бресју.

12. МЛАДЕНОВИЋ МИРОСЛАВ, студент

Рођен је 1914. у Белици код Светозарева (Јагодине). Живео је и студирао право у Скопљу, одакле је са мајком протеран са бугарском окупацијом 1941. Радио је у напредном студентским покрету. Изведен је и стрељан под Ђурђевим Брдом од разјарених четника, одбивши да изда другове.

13. МЛАДЕНОВИЋ СОФИЈА, кројачки радник

Рођена је 1888. у Титовом Ужицу. Избачена из службе у Чачку, учи у Загребу за кројачицу и прелази у Скопље, где стасава у једну од најснажнијих личности у македонском радничком покрету. Била је члан КПЈ од 1919. и блиско повезана са Димитријем Туцовићем и Душаном Драговићем. Извели су је из куће и убили са 38 убода камом.

14. НЕТКОВИЋ ТОДОР, судија

Рођен је 1897. у Штипу. Школу је учио у Штипу и Солуну, а у Београду студирао право. Службовао је у више места, сарађујући свугде са народним покретом. Био је комунистички посланик на изборима 1920. у Брегалничком срезу. Овде је премештен 1937. и био повезан са Бошком Ђуричићем. Одведен је у Бресје на саслушање и стрељан са још 4 лица.

15. ПАНТИЋ МИЛОРАД, судија

Рођен је 1886. у селу Копљари, код Аранђеловца. Био је члан Социјал-демократске партије и члан КПЈ, већ од оснивања 1919. Био је комунистички посланик у Тиквешком срезу 1920. и по налогу Партије бранио остале посланике на познатом Видовданском процесу. Убијен ножевима у кући пред супругом и двоје деце, док је син Слобода* успео да побегне.

16. РАДОВИЋ ДАМЈАН, судски приправник

Рођен је 1905. у селу Лукову, код Никпшћа. Школу је учио у родном месту а права студирао у Београду. На студијама упознаје Бошк Ђуричића и Радислава Никчевића, на чији предлог долази у Светозарево (Јагодину). Избоден је ножевима испред куће. Био је неожењен

17. РАДОСАВЉЕВИЋ МИЛАН, обућарски радник

Рођен је 1898. у Трућевцу, код Деспотовца. Учествовао је у мађарској револуцији 1919. под Белом Куном. Радио је у синдикалном покрету и помагао устанак 1941. Избоден је ножевима, заједно са сином.

18. РАДОСАВЉЕВИЋ БРАНИСЛАВ, учитељ

Рођен је 1922. у Светозареву (Јагодини), где је учио школу и почео да ради као учитељ. Под очевим утицајем прилази напредном по

крету и већ као ученик 5 године учествује у познатом штрајку учитеља 1940. Био је члан илегалног омладинског кружока, који је проваљен 1943. Избоден је у кући, бранећи се узалудно са оцем, пред мајком и сестром.

19. РИСТИЋ МИРОСЛАВ - ПОПАЦ, браварски радник

Рођен је 1921. у Светозареву (Јагодини). Браварски занат је учио у Београду, одакле се враћа након априлског бомбардовања 1941. Овде је краће време радио у фабрици глицерина, одбијајући да се придружи четницима. Био је изузетно талентован фудбалер и врло омиљена личност. Убијен је у кући, пред родитељима и сестром.

20. СТОЈКОВИЋ ДРАГОМИР, браварски радник

Рођен је 1909. у Сењском Руднику, код Ћуприје. Занат је учио код старог социјалисте Чедо Ђурђевића - Доче у Светозареву (Јагодини), под чијим се утицајем рано укључује у раднички покрет. Радио је на обнављању синдикалног покрета 1933. и КУД „Абрашевић” 1935. Избоден је ножевима, заједно са супругом Катарином, пред очима троје нејаке деце.

21. СТОЈКОВИЋ КАТАРИНА, домаћица

Рођена је 1909 у Светозареву (Јагодини). Била је укључена у раднички покрет, преко супруга Драгомира, и радила у напредном Женском покрету, који уочи рата формира Славка Ђурђевић. Помагала је устанак 1941, прикупљајући помоћ за Беличку чету на Јухору. Избодена је ножевима, заједно са супругом, успевши да рани једног убицу.

22. ЦАНИЋ МИХАЈЛО, браварски радник

Родио се 1922. у Светозареву (Јагодини). Учествовао је у припремању збора Удружене опозиције 1935. под чијом је окриљем деловала илегална Месна организација КПЈ, и радио на обнављању синдиката и КУД „Абрашевић”. Као возач код Клефиша помагао је устанак 1941. Одведен је у Бресје на саслушање и стрељан. Оставио је супругу и двоје деце.

23. СТОЈАНОВИЋ БОЖИДАР, просветни радник

Рођен је у Јагодини, избоден ножем у кући.¹²

Нема краја у Србији, и не само у Србији, где четничка кама није дивљала. Др Жарко Јовановић обрађујући четнички терор забележио је, поред многобројних других примера, да су у селима сењског базена, у општој кланици, уништаване читаве породице:

„У мају 1943. на најсвирепији начин масакрирана је читава породица Крсте Живановића из Равне Реке. Четници су Крсту заклали, а сина Јована убили и исекли на комаде. Иванку Живковић са ћерком и сином Драгутином у Равној Реци су угушили. Исте ноћи убили су Стану Ристић са 12-годишњом ћерком. После злочина, Крсту Живковића и Стану Ристић су набили на коље и оставили их као опомену осталима...“¹³

Напомене

1. Латас - Целебић, н. д. стр. 306
2. Исто, стр. 307
3. Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић Пред судом, стр 276
4. Исто, стр. 278
5. 36. XIV, књ. 3, стр. 423, депеша бр. 2484 и 2485 од -17. фебруара 1944. г.
6. Исто
7. Види „Прилози“, бр. 5
8. Латас-Целебић, стр. 307
9. Исто, стр. 305
10. Поморавље у НОР, 1941-1945, Светозарово, 1961, стр. 340-342
11. Документа о фебруарском покољу 1944. г. у Светозареву - (изложба докумената и фотографија 1974.), Дом омладине
12. Исто. Списак допунио инг. Слободан Панчић из Београда, који је избегао смрт искочивши из куће кроз прозор кад су кољаше упали у кућу његових родитеља
13. Др Жарко Јовановић, н.д. стр. 193, напомена 110, према АЧК-15/1076, стр. 89-91; „Поморавље“, стр. 331

Трагедија у Друговцу - заклана или убијена 72 сељака

Иош једно село, опет недалеко од Београда, Друговац близу Смедерева, четници, опет из Горске гарде Николе Калабића, опет из Авалског корпуса, за један једини дан су буквално завили у црно. Тога дана, 29. априла 1944. године заклали су или стрељали без икаквог ислеђивања и суђења 72 мештанина (међу њима и десет жена). Сем тога, готово комплетно село је опљачкано и спаљено.¹

И покољ сељака у смедеревском селу Друговац Дража и његови команданти дуго су припремали. Село је било изразито партизанско, село Друговац - „одакле сија сунце слободе". Позната су казивања бивших логораша из Смедеревске Паланке, где су Љотић и Недић затварали велики број младића и девојака који су били антифашистички и антиокупаторски опредељени и годинама настојали да их милом или силом „преваспитају". Када су организована бекства логораша у Космајски партизански одред, илегалци који су их прихватили прво упозорење им је било: „Ако нас нападну четници и ако погубимо везе, сналазите се сами, а увек питајте сељаке где је Друговац. То је партизанско село. У њему су сваки човек, свака жена, свако дете партизани..." И такво је заиста било село Друговац.

Село је имало своје борце, свој Друговачки батаљон. У село је често долазио Космајски партизански одред или његови делови, најчешће на одмор после борби или потера које су против њега непрекидно предузимали четници, љотићевци (тзв. добровољци) или Немци. Долазили су кад кад и делови других партизанских јединица и сви су радо дочекивани, људски примани да се окрепе, нахране и одморе. И у самом селу или у његовој околини успешно су се борили против свих непријатеља. А било је и више месеци и периода када нико од тих непријатеља, па ни четници нису смели „ни да привире" у Друговац. Свака кућа, сваки човек, сваки шумарак или њива за њих су били „друговачки партизани". А четници су непрекидно претили селу, претили појединцима, фамилијама. Знали су четници, како они из најближе околине тако и они удаљенији, читав четнички корпус, па и сам Дража Михаиловић какву партизанску тврђаву представља село Дру-

говац. Он је лично потписао наредбу командантима Смедеревског и Групи млавско-смедеревских корпуса - да се „смедеревски крај мора По сваку цену очистити од комуниста и орТанизовати тако како је то урађено у осталим крајевима Србије.“ (подвукао Ј.Р.). Чак је запретио својим командантима корпуса да „неће примити никакве изговоре, нити одлагања акције...”

Та Михаиловићева наредба недвосмислено сведочи - да је он лично планирао и наређивао извршавање свих крупнијих злочина, па међу њима и покољ сељака у Друговцу. Све је знао, од њега је све потицало. Он је, како је често „препричавао” својим командантима и другим сарадницима „лично руководио сваком акцијом”. Ево текста те заиста злочиначке наредбе:

„БР. 134

НАРЕЂЕЊЕ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА ОД 30. АПРИЛА 1944, КОМАНДАНТУ МЛАВСКО - СМЕДЕРЕВСКЕ ГРУПЕ ЗА БОРБУПРОТИВ ПРИПАДНИКА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ПОКРЕТА У СМЕДЕРЕВСКОМ КРАЈУ.

ГОРСКИ ШТАБ БР.1

0. Бр. службено

30. аПрил 1944. Тодине

Положај

КОМАНДАНТУ СМЕДЕРЕВСКОГ КОРПУСА

У Смедеревском крају још никако није уређено стање. У Последње време тамо су се појавиле комунистичке Групе и њихови симпатизери. Такво стање ниуком случају не сме се више трпети. Смедеревски крај има се по сваку цену очистити од комуниста и орТанизовати како је то урађено у осталим крајевима Србије. У вези са овим, -

НАРЕЂУЈЕМ

1. - Да командант Млавског корпуса (Симеон Синиша Оцокољић, пр. Ј.Р.) одмах стави на расположење 1.000 (хиљаду) војника потпуковнику Милошу Радојловићу команданту Млавско - Смедеревске Групе корпуса (Млавски и смедеревски, пр. Ј.Р.).

2. - Потпуковник Радојловић - командант Млавско - Смедеревске Групе корпуса одмах ће са својим јединицама Млавског корпуса (јачине 1000 људи) кренути у Смедеревски крај и повести најенергичнију акцију на чишћењу комуниста и њихових симпатизера, а једновремено вршити орТанизацију становништва.

3. - Командант Млавског корпуса и командант Млавско - Смедеревске Трупе корпуса депешом ће ме лично извести о извршењу предњег наређења. Командант Смедеревског корпуса, и јединице Смедеревског корпуса пошпуковник Радојловић, Шакође, ће пошребиши у овој акцији.

Никакве изговоре, ниши одлаћања акције нећу примиши. О извршењу акције одговоран ми је пошпуковник Радојловић, као и све остале старешине у колико не поступе по овом наређењу.

Лично је!

Начелник Штаба Врховне команде,
и министар војске, морнарице и ваздухопловства
Армијски Генерал
Др Т. М. Михаиловић"2

Ову наредбу Михаиловић је „допуњавао“, односно још једанпут је понављао телеграм бр. 597; „ДО ДО П И“ од 1. маја 1944, а Друговац је пре 2 дана већ био разорен!

„598. До До. П П Радојловић да најхитније извести шта је до сада урадио за уређење смедеревског краја. Одмах узмише свераположиве снаге од Оцокољића и да лично у најкраћем року дефинишивно и пошпуно уредише Шај крај. Радојловића лично чиним одговорним за извршење овог задатка, а Оцокољића ако не буде савио одмах на располагање своје снаге. Радојловић да извешава сваког дана В.К о развоју ситуације, чишћењу и уређењу смедеревског краја. Досављено Радојловићу и Оцокољићу. Известише пријем овог наређења“3

Божидарка Дамњановић Кика у својим казивањима у књизи „Ја и моји ратни другови“ забележила је сведочење друговачких сељака и бораца. Првих година по окупацији Љотић је имао своје упориште у селу, као и мали одред који је био нека врста посаде. Али, године 1943. партизани су преовладали у Друговцу. Апотекар Бранко Милосављевић био је први Љотићев човек у селу. Он је преваром још у лето одвео, уз помоћ Немаца, готово све бивше обвезнике Југословенске војске који су избегли заробљеништво, у Смедерево, где су истоварали муницију и другу војну опрему у Тврђави. После експлозије већина сељака је умала, поново у село. Многи су се отада крили по њивама и шумама, нису смели у село од Љотићевца Милосављевића. Народ је јако омрзао и Немце и Љотићевце. Наоружавао се уз помоћ космајских партизана. После борбе код Маринковог забрана „кад је убијен немачки командант и кад је погинуло тринаест жандарма и три Немца наступио је преокрет и у Друговцу. Људи су се ослободили кад су видели да има праве војске која туче Немце и издајнике. Сви су били као препорођени...“4

Ускоро је у Друговцу формирана позадинска чета, потом читав батаљон. Село са ближом околином створило је своју слободну територију која је брзо добро организована. На згради НОО био је натпис са петокраком, чак је формиран и партизански ресторан у који су свраћали и хранили се партизани у пролазу. Дигла су се, уз Друговац, и суседна села: Липе, Петријево, Вучак и друга. Батаљон је већ у пролећа 1944. године бројао око 150 бораца. Село је у читавом смедеревском крају постало један од симбола слободе. Бегунцима из логора у Смедеревској Паланци, кад би изгубили пут до слободе, сваки сељак је говорио „Само питајте где је Друговац. Цело село је партизанско“. Али, четници нису оставили Друговац на миру. Читавих 13 дана друговачки партизани одолевали су стотинама и хиљадама четника који су наваљивали на Друговачки батаљон и село. О томе како су Друговац и његов батаљон доживели стравични напад и дивљање око 2 хиљаде четника 29. априла на село, сведочи и Милорад Ђорђевић Миле, чије је казивање такође забележила Кика Дамњановић:

„... Али 29. априла они ударише са свих страна. Било их је преко три хиљаде... У селу је био наш Друговачки батаљон са четири чете и један део Космајског одреда од 25 људи. Тукли смо се пуних пет сати. Цело село нам је помагало. Жене су у кецељама доносиле муницију и хлеб. Четници су изгубили око 60 својих, а ми три партизана и четири из нашег батаљона. А онда нам је нестало муниције. Ми сељаци не умено много да је чувамо. Четници су имали и бацаче. Морали смо да се повучемо и ми и сви наши. Остали су само старији и немоћнији. Тада су непријатељи упали у село и почели да се свете. Палили су куће, убијали, клали. Страдало је седамдесет душа. Неки су живи у кућама запаљени. И на крају, све што су могли опљачкали су, и отишли...⁵

И касније, током маја и јуна те године, четници су опет наваљивали на село. Али без икаквог успеха. Друговчани и Космајци су побеђивали много бројније и наоружаније четнике. Друговац је остао, и поред великих жртава, права партизанска тврђава, на домак Смедерева, па и Београда.

Друговац је 29. априла 1944. године постао село-мученик, готово исто као и Вранић. И њега су четници, после борбе коју су водили против Космајског партизанског одреда, претворили у згариште и фобље. Хроничар Друговца пластично описује страдање житеља и уништавање сеоске имовине, слика сурове четнике који су се понашали као звери. Смењивала су се клања и убиства људи, жена, стараца, клања, мучења са паљевинама кућа и пљачкањем имовине. Четничка колона при улазу у село имала је у „другом ешелону“ шездесетак за-

прежних кола припремљених за превоз опљачкане имовине друговачких домаћина.

Међу првим кућама четници су опљачкали и запалили кућу Милије Пешића. Са собом су потерали Милију и сина, а у запаљеној кући су остала два детета од којих једно од шест недеља. Снаја Милијана је потрчала за мужем и свекром и почела да моли и преклиње да их пусте. Разјарени четници су тада побили све троје пушкама. Двоје деце у запаљеној кући у последњем моменту спасли су суседи...

Успут, на друму према Бадљевици, четници су убили Драгољуба Радужковића, сина Милеве Радужковић. Над мртвим сином почела је да нариче мајка, а њој су се придружиле још две жене најближе сроднице погинулог. Један четник, разјарен због њихове кукњаве, удаљио се неколико корака и са неколико метака из пушке убио све три жене.

Миленка Мигу Нешића, солунца, четници су почели да кундаче као и све остале. Међутим, он није дао да га туку. Штапом који је носио, ударио је из све снаге једног од нападача. И тада су почеле да се вају четничке каме. Десетак четника је скочили на старог солунца, али, стари ратник није се лако предавао. Његов штап је тада ступио у дејство. Више четника је добило прописне ударце по глави. Међутим, против десет четника није се могао борити. Четници су га сасекли камама. Још дуго из беса боли су мртво тело старог ратника...

Драгомира Нешића четници су извукли из реда, везали га његовим шалчетом око врата и окрвављеног дотерали на Пољану. Кад је овај видео побијене почео је да се брани. Четници су потегли каме. Драгомир је голим рукама хватао за четничке каме, тукао их ногама и рукама. На крају је неколико четника навалило на њега, оборили су га и заклали.

Милорада Радојковића четници су извукли из реда са намером да га закољу. Отац, Живан, молио је да земени сина. Четници нису имали милости. Пред очима оца заклали су његовог сина јединца.

- *Кад сте заклали сина, сад, можете и мене* - рекао је његов отац Живан и легао на земљу.

Један од кољача мирно је пришао и у старчеве груди забио крваву каму...

Драгомир Пантић покушао је бекством да спасе главу. За њим су четници припуцали из машинки и оборили га. Одмах су стрељали Милана и Живана Бркића.

Светозара Ивановића су кундацима тукли по глави и трбуху тако јако да је одмах умро од задобијених повреда.

Све се ово дешавало у непосредној близини сакупљеног народа.

Скамењени, гледали су зверства четника. Од страха, у групи народа, породила се Роксандра Спасојевић. Њу су четници потерали без обзира што је била бременита и сваког тренутка очекивала порођај.

Тада је пред окупљени народ изашао четнички командант Лазовић. Почео је да грди читаво село, називајући га партизанским леглом, а све његове становнике комунистичким јатацима.

Говорио сам вам да ће доћи црни петак. Ево, он је дошао. Оно што сте заслужили сада добијате...'

При поласку наредио је да нико не сме да напусти црквено двориште за три сата. Иза себе четници су оставили: 24 заклана, 41 стрељано, 4 изгорела, 3 умрла од батина: 120 кућа запаљених, преко 200 домова опљачканих.

Сутрадан, 30. априла, село није личило на остала села. Тога дана цело село било је на гробљу. Седамдесет шест жртава требало је сахранити тога дана, седамдесет и шест гробова ископати, седамдесет и шест сандука направити. У недостку сандука људи су из кућа извлачили ормане у којима се чувала девојачка спрема и у њих стављали своје најближе сроднике и пријатеље, често и по двоје у једном ормариу..."⁶

Тај покољ у једном дану - то је слика Михаиловићеве „војске"! Такав је био „ђенералов дан" у Друговцу!

Напомене

1. Радослав Пауновић, *Непокорени ДруТовац*, стр. 114-120, „Дневник", Нови Сад, 1967.
2. 36. том XIV, књ. 3, стр. 536-537, док. бр. 134
3. *Исто*, стр. 628, депеша 598, ДО ДО
4. Божидарка Дамњановић Кика, *Ја и моји ратни друТови*, „Слобода", Београд, 178. књ. 2, стр. 199-200
5. *Исто*, стр. 201-202
6. Р. Пауновић, н. д. стр. 114-120

Калуђер Цица „православни син
божији" - кољач, - злочини у Шумадији,
јужној Србији, Тимочкој крајини, Босни«

Готово да нема краја у земљи где четници - терористи нису правили злочине, све теже од тежих. Харали су и по Мачви, Поцерини, Јадру, Тамнави. Међу злочинцима који су правили пустош у Подрињу „коло воде" кољачи Влада Синђић Ђоро, командант 2. мачванске четничке бригаде и његов скутоноша кољач Душан Благојевић Брадоња. Клања људи у Штитару, Глоговцу, Узевиху и Шеварицима, на Дрини и другим местима у Мачви извршавали су, готово увек кољачи: Брадоња, Бундева, Гуланфер, Шлепација, Певац и са њима командат Синђић. Децембра 1943. у Глоговцу, у кући Исака Милосављевића, Синђевићеви четници саслушавали су Виту Петровића, Драгољуба Голубовића и Исака. Пошто од њих нису изнудили признања мучили су их на најсвирепији начин, боли их камама, ране им посипали сољу, пекли их усијаном жицом, па их на крају све поклали. После непуну годину дана, августа 1944. ухапсили су Велику Шљивић и Милену Емил избеглице које су живеле у Богатићу и Зору Тадић из Богатића, све три одвели на Дрину и тамо их стрељали у „режији" злочинца Брадоње. Крајем августа те године Михаиловићев командант Синђић лично је стрељао 14 лица у Узевиху: Добросава и Љубомира Војиновића, Ђоку Ђуричића, Зору Јовановић (из Богатића), Милицу Јолдић, Драгана Лукића, Богдана Петровића (из Шапца), Николу Поповића, Будисавку, Зорку, Љубишу и Милицу Трнинић, Светислава Танасића и Милана Фирауновића (из Узевиха). Како бележи хроничар сви су, по сведочењу очевидаца, насумице похапшени, па их је суманути Синђић из аутомата „косио" као снопље, а његови кољачи су довршили прљави пир.

У Шеварицама Синђић и његови терористи истог дана стрељали су 16 људи. То су били: Тихомир, Милован и Обрен Арсенић, Никола Мањенчић, Живан Мијаиловић, Марко Мисојчић, Иван, Никола и Павле Наранчић, Драгомир Новаковић, Душан Павловић, Милорад Станимировић и Милорад М. Станимировић, Божа Стевановић, Сава Шестић и Милорад Тодоровић. „Кад су четици завршили стрељање у

Шеварицама, на лице места стигли су и Немци из Шапца. Четници су се са Немцима срдечно поздравили, а Синђић се изљубио с једним немачким официром". Почетком септембра Синђићеви четници на обали Дринс, у селу Црна Бара, заклали су још седам лица...¹

Мање се зна да је међу четничким терористима било и православних свештеника. Мало ко може да верује да је калуђер, „православни син божји“, био кољач у Михаиловићевој војсци - Југословенској војсци у отаџбини! На несрећу било је и таквих. Старије генерације грађана Мачве, Подриња и Јадра памте таквог терористу - калуђера Георгија Бојића - Цицу, који је до пред Други светски рат био јеромонах и старешина манастира Троне. Четник од 1941., калуђер Цица 1943. године догурао је до команданта Јадарске (Лозничке) четничке бригаде. ЈБегова бригада починила је многе злочине у Јадру, Мачви, Поцерини. Маја 1944. године и даље је аванзовао, постао је заменик командата 3. корпуса којим је командовао Војислав Туфегчић и учествовао у четничким операцијама против Јабланичко-топличких дивизија Народноослободилачке војске Србије и у борбама на Копаонику против Оперативне групе дивизија Народноослободилачке војске Југославије.

Један од хроничара Подриња и Мачве, Миленко Ковачевић, изворно је записао Цицине злочине, боље рећи калуђерове, бригаде:

„... Бригада под Цицином командом, крајем 1943., у Поцерском Добрићу убила је Јакова и Јелу Берић, сараднике НОП-а, а потом опљачкала више домаћинства. У Клењу су заклали Перку Јокић, Велимира Никковића Вецу, Арсена Перића, сараднике НОП-а. У Липолисту су почетком маја заклали петоро: Јанка и Љубомира Стојковића, Слободана Поповића, Вукосава Милутиновића и Драшцу Осећенски. У току априла четници његове бригаде у Пасковцу (Јадар) убијају Милорада Антинића, Бојосава Павловића, Димитрија и Живану Ковачевић (мужа и жену), Радоја и Селимира Станковића. Сви су стрељани у Брњцу. Потом у Воћњаку хапсе и спроводе у Пецку - Рачићу: Недељка Мартиновића, учитеља, Младена и Пауна Андрића (оца и сина), а с њима и ухваћеној партизани Милоја Марковића из Воћњака. Све четворо су стрељани у Пецкој...”²

И ко зна колико још злочина су починили бивши калуђер и Михаиловићев командант Цица и његови четници? У Воћњаку су поклали породицу Чече Миликовића - синове Милорада и Милутина, Перку Милицу (била у шестом месецу трудноће) и жену Десанку. Најмлађи син Милан спасао се бекством!

Кад је после четничког слома Цица допао затвора (извучен је из једне јаме која је била покривена металним поклопцем) преподобио се - до бесвести! У затвору, за време ислеђивања, почео је да пише песме посвећене партизанима, Титу, Комунистичкој партији. Ваљда је хтео да пронађе некаква његов пут преко пакла клања сељака да стиге у рај?!

Калуђер, четнички командант, кољач и терориста, на другој страни, пореклом је из сремске породице села Јаска, која је била партизанска. Његова мајка Милева, снажна и горда Сремица, била је носилац „Споменице 1941". Дошла је у затвор у Шапцу, за време ислеђивања да га посети. Кад је сазнала какав јој је син био током рата, какве је злочине починио са својим четницима није хтела да га види. Иследник ју је замолио да то, ипак, учини. Милева је пристала тешком муком. Сусрет мајке носиоца „Споменице 1941" и сина, бившег калуђера и Михаиловићевог кољача, описује хроничар:

„Кад су увели Цицу у канцеларију Јде је мајка чекала, он је клекнуо и узео јој руку да је пољуби. Мајка је ШрЈла руку:

„Не заслужујешда Ше поЈледам, а камоли да дозволим да мируку љубиш!"

„Цица се расплакао и почео да моли за опрошШај.

„ЗашШо ниси осШао калуђер када си се за Шо определио, неЈо си кренуо пуШем издаје? Љубио си скуШе немачким окупашПорима; наређивао убијање паШриоШа и невиних Трађана. Срам Ше бре било! Јесу ли Ше Шоме училе свеШе књиТе које си учио? Не слини, јер сузама не можеш опраШи оно шШо си забрљао. Ја се сШи дим шШо сам родила ШаквоТ изрода

Нема краја, ни места у Србији, Црној Гори, Босни... готово и села где Михаиловићеви кољачи нису харали. Многи од њих, примитивци и силеџије, током спровођења терора су осим мучења својих жртава приређивали сулуде „представе" пред окупљеним народом који су најчешће догонили да гледа њихова оргијања. Млада девојка Тамара Журжул, која је са групом београдских омладинаца дошла у бригаду Јужомораваца у борби са четницима на Копаонику, јуна 1944. године, била је тешко рањена. У селу Брезници, где је била смештена у болницу, заробили су је четници са десетак рањеника. После страховитих мучења Тамару и остале рањенике четници су водили по селима Жупе, па су је једног дана ошишали и свукли, па нагу изложили на пијаци у Блацу! Касније су је извели на стрељање у селу Јасики код Крушевца. После неколико хитаца који су је погодили, она ипак није па-

ла, него клицала Народноослободилачкој борби. Обесни четници су је ножевима искасапили.⁴

У селу Јелашиници крај Ниша четници су у лето 1943. године ухватили Румену Стојановић и њеног мужа. Мучили су их целог дана пред народом. Обесили су их обоје о балкон општинске зграде. Обесни и пијани четници су из пушака „стрељали“ обешеног мужа и жену. Мирослави Илић из Јаковца запалили су косу на глави, па јој пререзали фло! У селу Лесковцу запалили су кућу баба Наде Миладиновић, па и њу бацили у вафу. Породицу Јовановић из Дреноваца су потпуно истребили: пред кућом су сфељали домаћина на очиглед укућана, а после једнодневног мучења и његову мајку Ђурђу и жену Ленку. Тукли су их мокрым конопцима, боли ножевима...⁵

У „Гласу“, листу Народноослободилачког фронта Србије, број 3-4 за 1943. годину, записано је да су четници у Шумадијском селу Церови стрељали целу породицу: оца Вујицу, мајку Раду и сина Будимира. Сфељани су пред општинском зградом села Заграђа, а народ је на теран да гледа ту њихову чудовишну „представу“. Разбеснели четници претили су народу речима: „Свако ће овако проћи ко помаже партизане“.⁶

Јануара 1943. године, у крушевачком селу Пољани, четници су заклали девојку избеглицу, која је била смештена код милутовачког свештеника. Стрвинарски су је вукли заклану кроз село-да би застрашили народ. Нефећној девојци су само две вратне жиле и марама, коју су јој скинули са главе и везали око врата, држали главу да се не одвоји од тела!⁷

Четнички терор, клања, стрељања, мучења, беснео је и у Тимочкој Крајини и у читавој Србији, Четници - помахитали целати, како бележи публициста Слободан Босиљчић, „клали су без милости, као острвљени, по селима, изводили људе из вароши и рудника, копали раке, бацали у бунаре и јаруге од Тимока па све до Дунава.“ Само један извод, хронолошки дат, из тог крвавог кола у првој половини 1944. године, показује ужас који је тада харао по насељима Тимочке крајине.

„Трећег дана јануара 1944. у Горњем Зуничу крај Књажевца убили су 7 сељака због сумње да су сарађивали са партизанима (међу њима и председника НОО Драгутина Милосављевића). Истог дана, 3. јануара, убијен је код села Планинице у неравноправној борби са четницима Радомир Васиљевић, угледни антифашистички борац из Зајечара. У ноћи 11/12. јануара четници су у Рготици побили 6 чланова породице Јефтић и су оубијене главе одаели свом команданту спа-

ара убили Видеиа Божића, деду партизанског команданта Добривоја Божића, а затим (22. фебруара) Марију Јанковић из Жуковца. У Мајданпеку је један белогардејац 4. априла убио Ранка Кривића, секретара СКОЈ-а у овом руднику. Скојевку Миру Винклајт, из неготинске учитељске школе, четници су заклали 11/12. априла код села Видровац. Новица Поповић, професор историје у зајечарској гимназији, заклан је 21. априла у селу Шљивару близу града. Зајечарску скојевку из 1941., студенткињу Живу Милетић, четници су преклали 28. јула у селу Илину код Ртња, а омадинку Љубинку Сибиновић убили су скупа са оцем и мајком у Трговишту код Књажевца. Из Зајечара су на кланицу према Ртњу четници одвели групу зајечарских гимназијалаца, да се више никада не врате, а остали заплашени ђаци са списка под словом „З“ (заклати) ноћу су се код суседа склањали да би избегли четничку каму. Зајечарску професорку гимназије Љиљану Поповић, кћерку познатог злотског учитеља Милана Поповића, и професора српскохрватског језика Јелену Мајсторовић четници су заклали код Бољевца 28. јуна, а професора Станка Станковића 14. маја под Тупишницом. Све ове просветне раднике четници су изводили ноћу из града, уз дозволу Немаца. У Великом Извору су три дана усред села лежали лешеви убијених сарадника НОП-а Цветка Нешића и Ненада Тодоровића, а код рудника Вине кундацима је убијен учитељ Првослав Милићевић, сарадник партизана од 1941. године. Из Рогњева су Немци 7. јуна отерали у неготински затвор 47 омладинаца, а пре тога, 30. маја, у Неготину су похапшени сви ученици седмог и осмог разреда гимназије. Живојина Тодоровића из Тамнича прво су смртно ранили камом, а онда сели на њега и чекали да издахне. Драгишу Симића из Јасенице претукли су четници моткама, па га још живог закопали у земљу. Похватаних људи било је толико да су код Јабуковца (село Уровица) дражиновци под отвореним небом, на утрини, опасали логор за дотерани народ...

Четници су нарочито острвљени били у бољевачком срезу. Целат бољевачке четничке бригаде Драгутин Благојевић је крајем децембра 1943. убио сеоског слугу Боривоја Миљковића у селу Илину. Дуго га је на свиреп начин мрцварио, секао му делове тела и на крају заклао. Због веза са партизанским лекаром Ивком Ђоловићем, јануара 1944, побили су целу породицу Урошевића - Вучету, жену Зорку, кћер Лепосаву и сина Радомира. Такође и мештане из Кривог Вира Владимира Арсенијевића, Дамњана Брдарца и Душана Марковића. Крајем јануара (25) заклали су Живана Дамњановића председника НОО у Добрујевцу, а 7. марта су из овог села одвели 18 људи од којих су петорицу заклали. Адаму Станковићу из Добрујевца пребили су

мотком обе руке, ноге и вилицу а затим га, 21. марта, бацили у једну провалију код Ласова. Сутрадан, 22. марта, заклали су добрујевчане Николу Савића, Милета Милетића, Алексу Атанасковића, Димитрија Живковића, Илију Милосављевића и Драгића Милетића. Милосав Савић из Добрујевца обесио се у четничком затвору после свирепог мучења. Средином априла 1944. заклани су Часлав Степановић и Милорад Николић из Бољевца, 14. априла Душан Радовић железничар из Бољевца, а затим и Ненад Ракић службеник Среског суда. Када је његов отац Настас пошао да код „команданта Кенте“ тражи сина и сам је заклан. Млади учитељ из Јабланице Слободан Радосављевић заклан је на брду Караула код Бољевца...⁸

Четнички целати, „црнотројкаши“ својим злочинима били су нечувени „страх и трепет“ за читаву Тимочку Крајину.

„Подофицир бивше југословенске војске „црнотројкаш“ Коста Глигоријевић заклао је само преко 30 људи. Црнотројкаш Војислав Рајчић „Пожаревац“ сам је заклао 49 људи. ...био је вођа једне црне тројке у Тимочком четничком корпусу (надимак је добио јер је у овај крај дошао из пожаревачког округа, а сам је родом из околине Врњачке Бање). Према документацији са суђења „Пожаревцу“ (који је откривен тек 1979. године и стрељан 1981) и изјави Владе Милошевића, председника Округног суда у Зајечару, где је Рајчићу суђено, овај злочинац је 1943/44. године убио 49 људи (од којих једну жену), међу којима и 2 црвеноармејца - немачка заробљеника, 2 бугарска (пребегла) војника и 2 енглеска авијатичара који су се скоком са падобраном спасавали из запаљеног авиона. По властитој изјави „Пожаревац“ је сва убиства обавио камом сам, понекад су жртве држали и његови помагачи. Највише је људи поклао на терену око Салаша. За убиство партизана Борчета Миленковића из Рготине, „Пожаревац“ казује: „Прво сам му камом уцртао петокраку звезду на левом делу груди и на њој гасио цигарете. Онда сам га убо у врат, каму повукао напред и пресекао гркљан...“⁹

У борби код тимочког села Рготине четници су заробили педесетогодишњу Добрилу Радосављевић Стару, одвели је у Бор где су је дуго мучили, па је вратили у Рготину. Тамо су је обесили пред мноштвом народа. Ученицу учитељске школе у Неготину, Миру Винклајт четници су изукли из болесничке постеље, па је после дугог мучења - заклали...¹⁰

У времену кад су колико-толико, сарађивали са народноослободилачким одредима, у јесен 1941. године, четници су у разним деловима земље починили не само издајства постигнутих договора, већ и многобројне гнусне злочине. После успелог продора тенковске пар-

тизанске чете у Краљево крајем октобра 1941. године, посаде тенкова примиле су многобројне честитке и од партизана и четника (у то време заједно су опседали тај немачки гарнизон). Међутим, једне вечери међу тенкисте је дошао један четнички официр честитао им на успеху, па понудио да његова јединица припреми заједничку вечеру (ти четници су били најближи привременом логору тенкиста). Не слутећи превару, партизани су пристали и отишли на вечеру. На изглед, тенкисте су четници примили као драге госте и ратне другове. Називали су их јунацима, стезали им руке, тапшали их по рамену. У једном тренутку, изненада, са свих страна у ноћи, опалили су четнички пуцњи, севнуле су четнике каме. У одбрани тенкова погинули су командир Срећко Николић, Тривун Јаковљевић и још један борац, док је курир рањен.¹¹

Босански четници су се „прославили“ са тзв. пучевима у заједничким штабовима партизанско-четничких јединица као и у мучним препадима на штабове партизанских јединица. Према плану Стевана Дамјановића Лека, команданта мајевичких четника 20. фебруара 1942. године извршен је напад на штаб Мајевичког партизанског одреда у Вукосавцима (код Лопара). Том приликом, захваљујући изненађењу и вероломности, четници су успели да поубијају скоро цео штаб и више бораца - укупно око 30 људи. Међу погинулима били су командант одреда Иван Марковић Ирац, комесар одреда Фаил Јахић Шпанац и чланови Штаба Албин Херљевић и Славко Мићић. У тој неравномерној борби погинуло је око 50 четника.¹²

У Западној Босни 31. марта 1942. године изведен је још један крвав и подмукао пуч. Дотадашњи члан Штаба 4. краишког народноослободилачког одреда Раде Радић напао је Штаб одреда и болницу у Јошавци. Четници су поубијали све рањене и болесне партизане, међу којима и доктора Младена Стојановића, који је у то време био начелник Оперативног штаба за Босанску Крајину, а раније и члан патриотске организације „Млада Босна“.¹³

Посебан „изум“ четничких терориста над противницима примењиван приликом батинања жртава, биле су тзв. „рогље“, а извршиоци батинања „рогљаш“и. О примени тог „изума“ говорио је Михаиловићев командант Војислав Лукачевић, на суђењу 1946. године:

„Председавајући: Како су вас звали, 'рогљаш'и? Какав је Шо израз?

Опужени Лукачевић: Израз [рогљаш'и] потиче од батинања које су вршили месни командант Шо по пресудама месних одбора. Ја сам дошао на Шај Шерен са 14 људи, са шШабом и ШелеГрафисШом.

Председавајући: А овај израз 'рољаши'?

Оптужени Лукачевић: Израз 'рољаши' то су ми вероватно дали...

Председавајући: Али сам израз 'рољаши', одакле потине? Одакле је тај појам?

Оптужени Лукачевић: Тај појам је везан за рољу.

Председавајући: Шта сте радили са том рољом?

Оптужени Лукачевић: Са тим рољом, кад је вршено батињање, неко би спречавао онога који је био батињан да се отима.

Председавајући: Како то?

Оптужени Лукачевић: Спречавао Ја, јер Ја је роља притискивала.

Председавајући: Како?

Оптужени Лукачевић: За врат.

Председавајући: Значи, притискала Ја за врат на тај начин што се врхови роље зарију у земљу и тако стежу врат човека?

Оптужени Лукачевић: Да!...¹⁴

Та црна хроника смрти коју су по Србији и другим крајевима земље сејали четници „црнотројкаши“, „рољаши“ и други злочинци, могла би се, на жалост, ређати и ређати. Исписали су је терористи Драгољуба Михаиловића, односно кољачи, како их је народ оправдано називао. Четничка војска у отаџбини, која је једно време сврставана у савезничке стране, а њен командант у савезнике, чак и у заслужне команданте, како се из малог прегледа злочина види, претворила се у терористичку силу која је убијала свој сопствени народ, само зато и искључиво зато што је више ценио и волео борце који су водили борбу против окупатора, само зато што је народ волео партизане.

Михаиловић лично наређивао стрељања, клања, чак и убијао

У сопственом животу имао сам прилике, на несрећу, да лично видим и доживим бројна четничка дивљања. У четничком затвору на Венцу, у Драгачеву, децембра 1941, видео сам кад је четнички кољач ушао у собу у којој је четнички иследник Раша Шипетић углавном батинама саслушавао заробљене партизане. А присутни су били и други четнички „вођи“ и „војводе“, међу којима је био и Милоје Мојсиловић. Кољач је носио крвав нож и рапортирао је Мојсиловићу да је за-

клао једног партизана и потом, пред свима, олизао крвав нож. Мојсировић се грехотом насмејао, па викнуо:

„Јуначино, не Јреши душу хришћанску. Данас се пости, Николдан је!...”

Други пут, у јуну 1944. године, као млад учитељ службовао сам у поджељинском односно подкопаоничком селу Међуречју - у ибарској долини. Тих дана у село и сеоску школу дошла је маса четника Предрага Раковића. Тог дана, пошто сам отпустио децу кући, радио сам годишњу статистику школе. Питао сам Раковића да ли могу да радим у канцеларији, да им „не сметам”. Одобрио је, а он се са својим сарадницима у суседној учионици договарао о којечему. Школска, односно канцеларијска врата нису се сасвим могла затворити, па се чуло шта су четници разговарали. У једном тренутку чуо сам да Раковић саопштава неку наредбу. Разумео сам: „Чича је донео пресуду”. И Раковић је читао имена из неког списка, ваљда, па посебно наглашавао шта је „Чича” одлучио. Разумео сам оно што је Раковић наглашавао после прочитаних имена осуђених: „Стрељти”, „стрељати”, „заклати”, „заклати”, „стрељати...” И, једанпут, чини ми се, чуо сам: „Ослободити”. Разумео сам да је Михаиловић, као „врховни судија”, пресуђивао - кога стрељати, кога заклати. После ослобођења нисам то даље истраживао, али није искључено да се пресуда односила на заклате у селу Ракови и неколико из Чачка.

Нема сумње, командант „црних тројки” доносио је сам одлуке о томе кога треба клати. Побогу, зар је то могао радити командант једне војске!

Током истраживања ове теме, наишао сам и на два случаја одиста велике округлости Михаиловића. Наишао сам на примере да је лично убијао заробљене партизана, међу њима и једну лекарку. У књизи „Трагом издаје” (Ваљево, 1987) нашао сам стравичан податак. Један заробљени партизан, који је преживео „одисеју” по Равној гори и затворски живот и стрељања на Крушику, сведочи да су четници једног јутра, још док су их држали на Равној гори, извели за Михаиловића заробљену групу партизанских болничарки и лекарки. Шетајући се поред строја, Михаиловић, када је дознао да је једна од заробљених партизанки по занимању лекар, грубо је упитао:

„Хоћеш ли да осиганеш код четника, па да лечиш моје војнике и да Ши полклонимо живот?”

„Нећу!” - одговорила је млада жена, додавши да не би лечила људе који су је претходне ноћи мучили, тукли и силовали!.

На запрепаштење присушних Михаиловић је извадио Гишишољ и пред свим окупљеним на лицу месца сШрељао ову парШизанску лекарку¹⁵.

Други случај извођења заробљених партизана пред Михаиловића описује заробљени партизан Милорад Савић:

„ПосШројене у две колоне довели су нас пред иШаб Драже Михаиловића. Дража је изашао пред нас. ШеШао је испред сШроја и Јоворио:

‘ГледајШе како јадно изЈедате! Боси сШе и дроњави. Пошли сШе да се бориШе!...ЗаиШо сШе оШили у комунисШе?’

Сви смо ћуШали. Пришао је двома заробљеници ГириШизанкама и ниШао:

‘ШШа сШе ви Шражиле међу комунистима?’

‘Ми смо болничарке и превијале смо рањенике’

‘Да ли сШе превијале и рањене чеШнике?’

Једна од њихје одговорила да није, поиШо није наишла ниГде на рањене чеШнике. Тада јој је Дража пришао, ухваШио је обе руке за мишицу и ударио поТом у сШомак. Она се онесвестила и пала на земљу.

После ШоТа Дража је само неиШо псовао и оШишао у свој штаб”.^

Случај, који се догодио у Струганику, описује Божо Смиљанић: „...Тада су извели једног заробљеника и провели иза једне велике букве. Наредили су му да се скриве. УсШановили су да јемуслиман. Дража је Шада наредио неким чеШницима да овог заробљеника одведу мало даље од оне букве, али да ми видимо. Ту су Та на очи свих нас - заклали... ”¹⁷

Четници су имали своје јаме, пећине, бунаре, рударска окна у које су бацали жртве

Истрајни истраживачи четничког покрета у Србији, а и у другим крајевима Југославије, откривају, поред свирепости и нечувених дивљаштава Михаиловићевих „црнотројкаша”, и једну „оригиналност”. То су јаме. бездани, рупе, рударска окна, пољски бунари - у које су кољачи бацали своје несрећне жртве. У селу Речицама, недалеко од Пожеге, заклане девојке Стојану Мићић и Милеву Пикитовић целати су бацили у оближњи бездан у шуме Благаја (село Речице). ..Пр-

нотројкаши" Звонка Вучковића, маја 1943. године, заклали су Радовинку Ивановић из таковског села Полома, па је бацили - у бездан! (Узгред, Звонко Вучковић, Михаиловићев миљеник и командант 1. равногорског корпуса, поред злочина које су починили његови „црно-тројкаши“, починио је и сам многа злодела. Свог класног друга из Војне академије поручника Краљеве гарде Момчила Смиљанића, тешко рањеног на дужности командира партизанске батерије на Црникоси, при одбрани Ужица новембра 1941. године - на „часну реч“ преварио је и - из његове родне куће у Равнима - довео у таковски крај „да га леци и сачува“, па су га његови четници заклали!). У телеграму пуковника Јеврема Симића Дршке од 20. априла 1944. године Михаиловићу стоји: „Вучковић са 130 одабраних четника ставио се под команду немачког поручника Керпера и налази се јужно од Јасенова на Боровој глави...“ (Е, сад, у ово време, у емиграцији, Вучковић својим списима многим ауторима у иностранству, па и у нас, служи као „аутиентичан извор“. У ствари, он продаје „тантузе за орахе“). Двадесетогодишњу Косару Шићевић из Кулиноваца, недалеко од Чачка, четници су на суров начин уморили, па је бацили - у бездан. Дванаест људи из Ћуприје заклани су па убачени у „Мијаилову рупу“ (Радници Историјског архива у Јагодини идентификовали су чак 60 жртава извађених из те јаме). Миленка Лазовић из села Мршинаца, близу Краљева, Раковићеви четници су заклали и бацили - у бунар! Троје Пауновића - отац, мајка и кћерка - из Доње Горевнице, заклане - бачени су у рударску јаму!...

Гојко Шкоро, у књизи „Терор у ужичком округу“ бележи такође стравичан податак. Четници Николе Калабића заклали су петорицу симпатизера НОП-а: Сретена Томића из Стубла, Софронија Срећковића из Равна, Радивоја Петровића из Брестовца, Сретена Милићевића из Брезовице и Станоја Јовановића из Сушице - марта 1943. године и њихова тела бацили у амбис дубок око 60 метара у селу Маковишту.¹⁸

Поп Момчило Ђујић, „војвода“ из Книна, непрекидни квислинг са италијанским окупаторима, више пута јављао је Дражи о својим жртвама - да их клао и бацао у јаме!

Хроничар Бранислав Ракић бележи бројне четничке злочине у јужној Србији. Тако, наводи да су четници поручника Манића, маја 1943. године, заклали Благоја Тасића, Никодија Здравковића, Драгог Јовановића, Обрена Радоњића и Милића Арсића у Карској шуми код Бојника. Сељаци су пронашли њихове лешеве који су били везани за дрвеће са главама окренутим - на доле. У селу Бабичко, марта 1944. заклали су Благоја Миленковића, а 6. маја Јован Живковића уморили тако што су му одсекли главу...¹⁹

Нема сумње, и Михаиловићеви терористи имали су „своје“ јаме, бездане, бунаре, рударска окна...у које су бацали жртве. Многе своје жртве четници из Србије су бацали у Дрину, Ибар, Мораву. Има ли у томе неке сличности са усташким јамама? Нема сумње - има! Злочини су готово исти, па су и „гробља“ слична. По оној народној - целат целата види издалека!

Напомене

1. Миленко Ковачевић, *Обрачун са одмећеницима*, стр. 256-258. „Култура“, Београд 1990. г.
2. *Исто*, стр. 129
3. *Исто*, стр 130-131.
4. *Жене Србије*, стр. 678.
5. *Исто*, стр. 617
6. *Исто*, стр. 454.
7. *Исто*, стр. 643.
8. Слободан Босиљчић, *Србија у рату и револуцији 1941-1945*, Тимочка крајина, стр. 168-169, Историјски архив, „Тимочка крајина“, Зајечар, 1988.
9. *Исто*, стр. 171.
10. *Жене Србије*, стр. 600.
11. *Чачански крај у ПОБ 1941-1944*, хронологија догађања, док. 685.
12. *Хронологија ослободилачке борбе*, стр. 211.
13. *Исто*, стр.230.
14. *Суђење члановима војних и Политичких руководилаца организације Драже Михаиловића*, Београд 1945.
15. *Трагом издаје*, стр. 194-198, Ваљево 1987.
16. *Трагом издаје*, стр. 171-172.
17. *Трагом издаје*, стр. 171.
18. Гојко Шкоро, н.д. стр. 135.
19. Хранислав Ракић, *Терор и злочини окупатора у лесковачко-врањском крају, 1941-1944*, стр.109. Лесковац, 1986.

Стравична недела Раковићевих кољача

У Чачанском крају, по злу познати кољач и вођа „црних тројки“ био је Бојан Ристановић, један од телохранитеља команданта Предрага Раковића. Његови кољачи су у ноћи 28. јуна 1944. године, на српски празник Видовдан - на који су се четници Михаиловића срамно позивали - упали у кућу Александра Торомана из Горње Горевнице, претукли га, па га заклали. Са лешом тог несрећног човека правили су примитивну представу: изнели су његов леш напред села, наслонили га на стабло дрвета у седећем положају, а у руку му утиснули цедуљу на којој су написали: „Читај Торомане, иде ли ти са истока Црвена армија!“...¹

О Михаиловићевим црнотројкашима исписано је много стравичних страница. Владимир Никшић, сликајући једног од најсвирепијим међу њима, Бојана Ристановића - Црног вођу, истовремено и агента Специјалне полиције, и његове кољаче, записао је и ове редове:

„Излежавајући се у доколици, црнотројкаши би се вајкали један другом: - Кама ми се крви иожелела. - Вала! ни ја је нисам одавно омислисао. - Ноћас мора некоТа помрчина проТутати. - ДеШе од лиШре ћу им за колевку заковати. - Чујем да преки суд опеШ заседа. - Биће сеце ко репе“ - Радосно добаци један од сабраће у злочину, знајући да је преки суд увек доносио смртне пресуде које су извршаване клањем.

Освануо би дан, а комшија би сазнао да му нема суседа. О злочинима би се вест шапатом брзо преносила. Кољач Радојко Јеремић Крмела и у песму је ушао:

„Заклала Та црна Шројка,
Црна Шројка Крмеле Радојка“...

Колико Црни вођа није могао без проливане људске крви сведочи Владимир Бошковић из Ракове:

„... Био сам на сШражи испред заШвора. Беше леШо 1944. Тодине, авТусШ месец. ЈедноТ поподнева заШвор беше празан. Видевши да у њему нема осућеника, Бојана РисШановића обузе паника. Нервозно се обраШи кољачу ниШањем:

- Зар никоТа нема од оних црвених изрода? - Нема, шефе. Све

смо поклали. - А где су они Италијани (ради се о заробљеницима после капитулације Италије). - Они су у одаји за спремање хране.

Бес достиже врхунац. Бојан разјарено упаде у кухињу. Зграби првог заробљеника који му се нађе на дохвату руке. Левом ком несрећника потеже за косу, савивши му главу преко колена. Пре него што ће потегнути каму, несрећник тужно зацви-ле 'Мама, мија!' На то се остали избеумљени Италијани шћу-ћурише у Томили немо посматрајући призор, од којеГ им се ле-дила крв у жилама.

Потом се оштро сечиво муњевито сјури испод јабучице. Муче-ник, немоћно, замлатара рукџча.

Пошто изађе напоље, Црни вођа смирено запали циГарету. Опра крваве руке. Потеже флашу са љутом ракијом...²

Ристановићев наредбодавац, Михаиловићев командант Предраг Раковић, наместо је убиство и свог оца, који га је безуспешно одвра-ћао од злочина. Кад се отац враћао увече из Чачка, где је продао ва-гон јабука, „напали“ га „разбојници“ - и опљачкали. Те „пљачкаше“ - убице, како је записао Владимир Никшић, послао је Предраг Рако-вић?³

Докле су досезала четничка дивљања и разбојништва, колико су се иживљавали Дражини „црнотројкаши“ упечатљиво сведочи тра-гедија сељанке Љубинке Поповић из чачанског села Заблаћа. Четрде-сетогодишња сељанка - мајка деветоро деце, вредна и угледна дома-ћица у чијој су кући налазили уточиште партизани и илегални радни-ци народносолободилчког покрета, стравично је уморена у селу у ко-ме су четници Дражиног „официра за везу“ са Немцима, капетана Ра-ковића и његовог команданта Чачка (под немачком окупацијом) има-ли затвор - мучилиште. Запис о Љубинкином херојству - мучеништву најбоље говори:

„...Августа 1944. Тодине 'црна тројка' упала је у њену кућу и по-терала је пут Мораве. УТурали су је у један чамац. Седела је мирно, а када су допловили до најдубљеГ дела реке скочила је у воду. Врхом опанка закачила је руб чамца, задржали су је и вра-тили у чамац. Одвели су је у село Ракову, две недеље су је звер-ски мучили настојећи да изнуде признања о партизанским склоништима и илегалцима са којима је одржавала везу. Вези-вали су је коњима за репове, разапету између два дрвета и до бесвести је ланцима тукли. На силу су јој Турали храну у уста

и пољивали хладном водом, враћајући је у живот и онеШ насШављали са мучењем. УсмрШили су је, ни реч признања није изу-сШила."⁴

После месец и који дан, од убиства Александра Торомана, трећег августа у Прањанима, исти четници које је такође предводио Бојан Ристановић убили су Александровог сина Војимира и његов наг леш оставили на сеоском путу. Војмирова мајка Даница, по одобрењу четника, дотерала је мртво тело синовљево у село да га сахрани. Увече су дошли кољач Ристановић и председник радногорског одбора, одузели леш од мајке Данице и закопали га поред речице Чемернице, изван гробља. У току ноћи, 4. августа, четници су извели из куће Војмирову сестру Гордану, која је била пред порођајем, бабу Станку и њиховог слугу - радника Светислава Матијевића из Вранића (чачанског) и све троје заклали.⁵

У селу Ракови, лета 1944. у одиста крвавом четничком затвору заклани су: Љубинка Поповић из Вапе, затим Танаско Терзић, Светолик Јаковљевић, Радомир Савић и Милош Жагрић из Вапе, Ђуро Алексић из Заблаћа, Владета Влајко Радосављевић и Перуника Петровић из Станчића, Јанко Ђурчић и Милорад Прелић из Жевице...⁶

Стравична је трагедија породице Гојка Пауновића из Доње Горевнице (села између Крајева и Чачка). Његову ћерку Дару четници су ухватили 1943. године и подвргли је стравичним мукама. Секли су јој део по део тела, тражећи од ње да призна свој рад за НОБ. Издахнула је у ужасним мукама. Док је девојка лежала у крви, четници су довели њену мајку Сибинку, па су и њу заклали и обадве бацили у јаму рудника у том селу. Кад је Дарин отац Гојко дошао да тражи кћерку и жену, Михаиловићеви четници су и њега заклали!⁷

Дражин командант 2. равногорског корпуса Предраг Раковић, за кога је Живко Топаловић путујући Западном Србијом записао да је „цар“ на његовој територији, починио је многобројне и нечувене по свирепости злочине у бившем Чачанском округу. Његови црно-тројкаши уморили су 702 особе - припадника народноослободилачког покрета, од чега 99 жена и двоје деце. Од тога броја 209 оеоба је заклано, међу њима 61 жена, стрељано 457 особа (међу њима 38 жена и двоје деце), умрло под батинама 27 особа, 3 особе су живе закопане, три исечене секиром, две обешене и једна особа убијена будаком. Међу усмрћенима је и 15 носилаца Албанске споменице (7 заклано). Поред тога, Раковићеви четници су 497 заробљених припадника НОП предали окупатору или Недићевим властима, а ови их стрељали.⁸

По злочиначким неделима четници са територије ратног Ужичког округа којима су командовали Душан Радовић Кондор, жандарм Филип Ајдачић и други, равни су у свему и четницима Предрага Раковића. Према истраживањима која је извршио проф. Гојко Шкоро, „од четничке руке“ усрђена је 1091 особа - стрељањем, клањем, моткама, каменовањем, па чак и убиством секиром (сечењем леша на комаде). Међу четничким жртвама било је 118 жена и девојака, од којих су многе силоване пре клања. Поред тих жртава, четници су предали Немцима 252 заробљена партизана (или чланова њихових породица) који су потом убијени или депортовани у логоре смрти - на Бањици, у Аустрији, Немачкој, Пољској и Норвешкој.⁹

Ова два примера, само из два ратна округа, без икаквог коментара, сликовито и убедљиво показују какве су размере достигли четнички терор и злочини над сопственим народом!

Напомене

1. Жене Србије, стр. 451.
2. Владимир Никшић, *Фрике*, стр. 61. и 72, „Литопар“, Чачак 1991.
3. *Исто*, стр.12-13.
4. Жене Србије, стр. 453.
5. Милојица Пантелић, Радован Маринковић и Владимир Никшић, *Чачански одред*, стр. 364, „Чачански глас“, стр. 170, Чачак 1982.
6. *Исто*.
7. Жене Србије, стр. 453.
8. Владимир Никшић, *Стављање Под слово „З“*, стр. 29. Необјављени рукопис. Све жртве наведене именом и презименом.
9. Гојко Шкоро, *Истина је у именима*. стр 255, Ужиче, 2002. г. Издавачки центар „Кадињача“. Све жртве именоване.

Четници о себи

Објективном истраживачу који жели да на изворној грађи проучава и сазна ко су били четници, како су се „борили“, како су и колико сарађивали са окупаторима, како су „чували српски народ“ (како то често громогласно воле да говоре њихови следбеници), на располагању му стоје аутентични документи - и то пре свега четничког порекла. Ти документи најупечатљивије говоре и ко су били четници и какав су „траг“ оставили за собом.

Документи о четницима, о њиховом раду и нераду, о разним облицима понашања - било да су домаћег или страног порекла (савезнички, окупаторски, партизански, нарочито четнички) врло често обилују елементима нетрпељивости, примитивизма; свирепости према онима који нису у њиховим редовима, посебно у међусобним свађама: а нарочито међусобним убујањима. Убијања на разне начине, туче, батинања и пребијања по тзв. „закону кнеза Милоша“ су врло честа, понекад и стравична сведочења.

Дакле, четнички извори најупечатљивије и свакако најверодостојније говоре о њима самима и њиховом вођи Михаиловићу.

Међу депешама команде Лимско - санџачких одреда упућених четничкој Врховној команди од 25. септембра до 13. новембра 1943. године много је оних који говоре о хаотичном стању међу четницима.

У депеши бр. 198 од 18. октобра 1943. године се каже:

„Ми као војска немамо везе...”

А у другој депеши:

„Свако гледа да се отараси пушке ...”¹

У књизи депеша послатих четничкој Врховној команди од 17. до 30. децембра 1943. године налази се и њерда иотпуно лажиа. Потиче од

бар у селу Вранићу код Умке непознати бандити убили 40 лица мушких и женских. Ближи подаци непознати!..”²

А шта је тачно било зна се до најситнијих појединости. Те ноћи су четници, под командом Зеке Дрењанина из Космајског корпуса, заклали 72 лица - међу њима 35 жена, од којих су све млађе силоване преклања. Подаци о жртвама су расветљени - све именом и презименом. Тај покољ народа у Вранићу један је од најгнуснијих злочина који су

четници починили у Србији, а четнички старшина Вили починиоце - злочинце „крсти“ као „непознате бандите“?...Није то једини случај да су четници, па и сам Дража лично, своја недела - приписивали партизанима.

Легализовани мајор Милош Глишић, који је водио операције против партизанских јединица у рејону Нове Вароши, потом око Бијелог Поља, па око Фоче, пише мајору Остојићу 14. јуна 1942. године о „стању међу четничким вођама“:

„... Састао сам се са Ђуришићем код Шћепан Поља. Добио сам врло рђав утисак да се на другој страни води нека сепаратистичка политика чији је изразити представник Бакић (Вуксан), који је у Пљевљима црпљао мајку и мени и Игњатовићу пред италијанским официрима и казао да смо им све пољачкали. По питању Фоче Ђуришић је отишао у Цетиње...“³

„Списак поклона“ италијанским официрима - да ћуте о четничким злоделима

Из мноштва четничке документације из 1942. године, у којима они сами о себи, кажу шта су радили, каква су зверства чинили и каквим су се методама служили да прикрију своје злочине, врло уверљиво сведочи њихов напад на Фочу, масакр муслиманског становништва - под видом борбе против усташа. Пошто су у то време четници у Црној Гори и Херцеговини све своје акције координирали са Италијанима, наравно и сваку помоћ од њих добијали, требало је од окупатора добити сагласност. Италијани су се томе противили жестоко, али су их четници једноставно подмитили скупоченим поклонима и другим методама. По налогу Михаиловића овај напад су припремили и извели мајори Захарије Остојић (чика Бранко) и Петар Баговић (Иштван). Баговић је, после много натезања, 18. августа 1942. обавестио Остојића:

„Италијански пуковник разговарао је са мном. Духовно припремљен за напад на Фочу. Поклонили смо му један тепих...“

У следећој депеши Баговић је извештавао:

„У Фочи има свега и сва чега па се надамо добром плену и једва чекам да ми се људи прикупе...“

У извештају Баговић Михаиловићу, с краја августа, види се да је напад на Фочу извршен 19. августа и то уз сагласност Италијана:

„Коначно је успело италијанском генералу сугерисати, кога смо придобили и другим методама, да се *Правч невести на ту нашу акцију...*“

У ствари, четници су подмитили окупатора, бројним поклони-
ма, да одобри покољ муслиманског становништва у Фочи и околини.
У том „Списку поклона“ датим италијанским официрима пише:

„Команданту армије Далмацу	персијски ћилим
генералу Моргари Фиуме	персијски ћилим
генералу Лозана	три персијска ћилима, два сребрна паса
пуковнику Русо	сребрно античко оружје
пуковнику Карла, Фиуме	персијски ћилим
пуковнику Целебрано	један ћилим, једна златна фунта
мајору де Маттеису	три ћилима, златни сат, огрлица за госпођу, једна златна фунта
капетан Зилиото	један ћилом и 10.000 лира
Пасали капетан	четири ћилима, један сребрни пас
поручник Вићак	један ћилим
поручник Фенези	један ћилим
капетан Фортунату	две златне фунте, један сервис сребрни
капетан Роса	два ћилима, сребрни појас женски
пуковник Домиани	један ћилим
капетан Бентивоглио	један сребрни сервис”. ⁴

Лажни списак „стрељаних“ четника - који су убијали

Даље, у поменутом извештају Баћовић обавештава Михаилови-
ћа, да „иако је Бранко издао наређење да се недирају жене и деца један
део Шрупа Шо није слушао па је око 300 жена и деце платило Јлавом...

Сви трагови масакра су уклоњени а формално смо објавили
стрељање војника који су убијали и пљачкали (подвукао Ј.Р.)...Тали-
јански делегати који су посетили Фочу утврдили су комисијски да су
усташе поубијали преко 100 српских жена и деце, да наша војска није
чинила никаква насиља (подвукао Ј.Р.), да је становништво без разли-
ке вере потпуно задовољно, а што је најважније све је то писмено по-
тврдио Италијанима заробљени хрватски жандарм поручник Шти-
мац”...⁵

Дакле, сами четници, „са високог места“, Иштван и други, по-
тврђују - да су убијали немилице муслимански живаљ (исШо као и

усташе српски живаљ), али су вршили и лажна формална стрељања својих војника, да би „замазали очи“ окупатору (поклонима луксузних предмета) који је био колико-толико хуманији, и ако се радило о томе, да четници истребљују део сопственог народа. Сами себе су „насликали“ какви су фалсификатори и злочинци били.

Какви су четници били међу собом у смутно ратно доба, како су се међусобно гложили, једни другим подваљивали, како су терорисали народ, посебно сведочи депеша Драгутина Кесеровића (Орела, тајни назив) упућена преко Цветића Михаиловићу 10. августа 1942. године:

„Капетан Петровић Брана убија ни криве ни дужне људе, убио је једног мог одличног војника и његова четири од којих три брата што су били партизани. Хтео да убије још четири да нису побегли. Раније убијен Вукашин Протић. Његов наредник Јездимир пљачка народ и силује девојке и жене. Главни кривац за убиства је он. У народу страх и побуна. Молим да се хитно упути иследник иначе ће доћи до оружаног сукоба. Капетан Цветић.“⁶

Илија Трифуновић Бирчанин, који је имао свој штаб усред Сплита и био Дражин представник код италијанске окупационе армије 20. октобра 1942. године написао је опширно писмо свом министру и „драгом брату“ у коме је изнео много шта о колаборацији и дао четничку слику, већином ружну, међу старешинама, а посебно се окомио на владу у Лондону због тога што партизанску војску назива патриотском, а четнике, посебно оне у италијанској зони, прекорева због колаборације. Тако, Бирчанин пише „министру и драгом брату“:

„... Такву ситуацију југословенска војска и народ ових крајева, а најмање ја, не можемо даље да подносимо. Крајње је време да се зна, да ли је југословенска Влада у Лондону са нама или са њима. Ако је са нама, онда нека то делом докаже осуђујући комунисте и глорификујући само нашу борбу...“

При крају дугачког писма Бирчанин пита Дражу: - да прецизно одговори:

- „1) Боримо ли се ми за Југославију или за Србију?
- 2) Ако се боримо за Југославију онда како ће она бити уређена“...
- 3) Кога помаже Влада, нас или комунисте?
- 4) Како гледате Ви на ове проблеме и на овакав рад Владе...?⁷

Узнемирени Бирчанин није имао разлога да пати због тога „што Влада у Лондону помаже комунисте“, односно народноослободилачки покрет. Она га никад није помагала, сем што је понекад стидљиво сугерисала Михаиловићу да не напада друге „патриоте“. Чак се

жучно и непрекидно залагала да се партизански покрет осуди и анатемише, да његове борбе против окупатора и усташа прикаже у западном јавном мњењу - као четничке заслуге. И предлагала, и то са успехом, да Ајзенхауер и генерал Де Гол похвале, односно одликују Дражу као тобожњег „борца против окупатора“ и то у време када су се његове „летеће бригаде“ бориле раме уз раме са Италијанима и Немцима у бици на Неретви - против Народноослободилачке војске Југославије. Исто тако, та лондонска влада, односно њен председник др Слободан Јовановић, „насамарила“ је и британску владу да прихвати да се преко Би-Би-Сија емитују фамозни спискови од Драже осуђених са ознаком слова „З“ (заклати, заплашити). А на страну то што као високи четнички функционер Бирчанин, чак ни 20. октобра 1942. године, када је писао „драгом брату“, није знао да ли се бори - за Југославију или за Србију?!

Шта се каткад догађало у четничким редовима, односно у четничким масама посебно сведочи телеграм мајора Захарија Остојића од 26. децембра 1942. године.

„... Рачић ме известио да су на Мајевицу стигли 1.500 комуниста из Срема и да се у прво време четници нису хтели борити против њих. Због тога је и дошао у Србију, али је одмах после тога дошло до борбе и Дамјановић преузео рад, а Рачић не помаже...“⁸

Више пута се догађало и то у разним крајевима, нарочито у Србији и у Црној Гори да мобилисана четничка маса није хтела у борбу против народноослободилачког покрета. Јер те мобилисане људе, махом обичне сељаке или грађане, четнички команданти су обмањивали: те воде их у борбу против усташа, те против „Турака“ итд., а не против партизанских јединица. Зато је у много случајева било масовних дезертерстава четника, масовних предаја партизанима. У наведеном случају, често „осиони Рачић“, страх и трепет и међу четницима и у народу, био је принуђен да се врати са Мајевице у Србију, јер мобилисана четничка маса, вероватно поведена да се бори против усташа, када се суочила да треба да се убија са браћим из Срема, једноставно је отказала послушност.

Међу депешама упућених Михаиловићу у вемени од 13. до 29. фебруара 1944. године налази се и једна од мајора Владимира Комарчевића (надимак „Дум-дум“, прим. Ј.Р.) датирана 13. фебруара:

„Из Авалског корпуса неки Зека, понављам Зека, са групом војника долази често у Обреновац. Опијају се у кафанама. Прете појединим људима убиством, уцењују и туку. Доводе у опасност наше људе да их Немци хапсе. Слао сам опомене и није помогло. Молим наредите им да у Обреновцу немају никаква посла, иначе ће се после кајати...“⁹

Чудо једно да мајор Комарчевић, командант Колубарског корпуса, није могао да сазна ко је тај Зека? Знало га је само по терору четничких кама макар пола Посавине, нарочито села Вранић и Баћевац где је са својим кољачима извршио стравичне покоље народа!

У депешама од 1. до 14. јануара 1944. године највише их је стигло од мајора Радослава Ђурића (псеудоним Хе-Хе). Он обавештава Михаиловића како поједини четнички команданти ликвидирају људе из својих редова да би отклонили супарништво - у борби за власт. Наводи и то како је ликвидиран поручник Ратибор Ратко Сотировић, шеф обавештајне службе са страним војним мисијама у Команди „Јужне Србије“. Потом, у депеши бр. 209 закључује:

„Питам ја Вас, господине министре, да ли је ово достојно високих идеала због којих смо дошли у шуму и да ли је часно за једног правог Равногорца? Је ли то херојски и мушки? На бази легалности функционишемо, а наши водећи, не без подмуклости, убијају да би себи остварили болесне амбиције и уништили њихове сведоке за своја злочинства из користољубља. Радојевић (Милутин, пр. Ј.Р.) је убио жену Поручника Сотировића у дружном стању и оПљачкао један милион државној новца, који је носила за мој штаб. За ова његова дела унапређен је у чин пуковника и представља Вашег делегата! Зар су то носиоци обнове и будућности српског народа?...“¹⁰

Михаиловићева депеша „Распис свима“ од 13. јануара 1944. године (Дража лично написао), је чиста пропаганда. На страну, што је сав њен садржај лажан, у најмању руку сумњив. Ево текста тог „Расписа свима“:

„Н.В. Краљ и Краљевска влада стоје чврсто уз нас и уз народ. Они су толико чвршће уз нас уколико је пропаганда Радио-Лондона против нас непоштенија. Знајте да су Краљ и Влада са нама и зато збијмо своје редове и будимо јаки. Понављам, Краљ и Влада стоје чврсто уз нас. Краљ и Влада не признају нити Тита нити комунисте уопште. Радио-Лондон цитира само штампу која је против нас док други део енглеске штампе у већини пише у нашу корист. И ово треба да знате као што знате да америчка штампа у већини пише на нашу корист. Истрајност у нашој борби је у исто време победа.“¹¹

О попу Момчилу Ђујићу има безброј докумената не само као колаборанту са окупатором и злочинцу, већ и као о правом кабадахџи. У извештају команданта 1. бригаде босанско - крајишког корпуса од 10. фебруара 1944, записано је и ово:

„... Чуо сам ... да поп Ђујић спрема акцију, и то не на комунисте него на пљачку стоке. За ту ствар сам се заинтересовао мало више и уверио се да је тачна. За извршење овог задатка одређена је пратња Ђујићу, која броји од 60 до 80 људи. под командом Марка Ђућуза. Ко-

лико сам чуо још неки одред је ишао, али нисам сигуран. Важно је то да су отишли у села испод Свилаје и опљачкали од народа 1.800 грла крупне и ситне стоке и свиња. Од тога су дотерали и предали попу око 1.200, а остало су вероватно задржали за себе као награду за добро извршење задатка. Шта је било са овом стоком на знам, али само знам то, да ни особље штаба области после недељу дана није имало меса. *Јединицама није дељено, иошто су оне добијале од Немаца. Сељаци из опљачканих села тужили су попа Ђујића немачкој команди у Дрнишу и Немци су повели формални поступак против тога. Тобоже наредили су да се стока врати, али у осталом шта се тиче њих кад им то иде у прилог. Они су вероватно, преко своје шпијунаже, упознати да је поп Ђујић представник господина Министра и да после таквих поступака народ неће с њим...*¹²

**Поп Ђујић: „Генерал Симовић - коњ,
министар - идиот“**

Какав је примитивац и сировина био тај поп-распоп Ђујић речито говори и део следећег телеграма Дражи од 28. фебруара 1944. године, под шифром „Дал-Дала“:

„Генерал коњ, министар идиот“, Душан Симовић издао је Краља, отаџбину, народ. Служи туђину у Лондону одакле вређа нашу националну част, име, нас и обешчашћује гробове наших најсветлијих жртава које падоше за бољу будућност наше нације. Он је за нас и наш народ покојни...”¹³

Заиста, ако је и од поп-распопа - премного је. Само доказ више какви су и ко су биле поједине четничке, називи, војводе.

Један извештај команданта Јуришног корпуса од 18. априла 1944. године који је упутио командант тог корпуса капетан Ранко Димитријевић команданту Смедеревског корпуса капетану Живану Лазовићу уверљиво говори какве су снаге биле поједини четнички корпуси иако су их патизанске јединице, знатно мањих формација и бројног стања разбијали и побеђивали. Димитријевић обавештава капетана Лазовића, поред осталог, и о исходу борбе:

„Данас, 18. априла 1944. године у 4 сата ујутру напали су ме партизани под Друговцем. Било их је око 400 људи. Јуришни корпус не иоштоји више, Шј. разбијен је потпуно и без муниције (подвукао Ј.Р.). Остало ми је на лицу са мном 31 човек...”

Комунисти имају наде и добро се држе. Треба сва Ша села поталиШи и поклатШи. Ви то нећете, а па хватајте их живе и судите им, ја не могу.

Позовите гарду да их уништимо док још има времена..."¹⁴

И из овог документа, четничког, видљиво је да су трпели поразе. Вероватно су и због тога, а и због пораза у другим местима, „донели одлуку“, заиста нељудску и терористичку - да направе покољ у селу Друговцу 29. априла 1944, у коме су после борбе са партизанима, убили, заклали или у ватри спалили 72 сељака - мушкарца и жене, старе и младе. Све неборци, обични грађани. Био је то гнусан злочин да му је тешко наћи сличног примера.

После око месец дана (5. јуна 1944) командант Смедеревског корпуса (у потпису заступник команданта капетан Младен М. Радовановић, пр. Ј.Р.) у извештају команданту Млавско-смедеревске групе корпуса потпуковнику Милошу Радојловићу жали се:

„Овај корпус водио је борбу 3, 4. и 5. ом. у с. Друговцу и Луњевици - Селевцу и до сада имали смо 9 мртвих и 3 рањена. Комуниста има много, од прилике неколико стотина у више колона. *Наоружани су аутоматским оруђима и са овим снајама не можемо им одолети* (подвукао Ј.Р.). Молим команданта групе да овоме корпусу што пре пружи јачу оружану помоћ..."¹⁵

Тај исти командант, односно заступник команданта (капетан Младен Радовановић), само дан раније жалио се - да му је његова 8. бригада потучена код Друговца, јер су „мобилисани Подунавци, још у почетку борбе, побегли и изгледа да су се предали комунистима“. И, на крају, наређује својим јединицама за следећи напад, од 5. јуна (у коме су опет потучени):

*„Похватане комунисте ликвидирати на лицу места..."*¹⁶

Такви су били Михаиловићеви четници. Готово редовно су убијали заробљенике. А то је и по међународним законима - злочин. Знали су то и Дrajини команданти, а и он лично. Али ти закони за њих, као и за окупаторе - као да нису постојали.

Мајор Светислав Трифковић, командант Авалског корпуса познат и сам као човек који је наређивао четничка клања и терор, (по његовом налогу извршен је покољ сељака у Вранићу). жали се лично Дrajи (у извештају од 15. јуна 1944. године) на држање четника и њиховом „односу према народу“:

„Приморан сам да изнесем. да је држање комуниста и њиховог вођства много коректније, него што је то случај са вођством наше организације. У смедеревском крају четници пљачкају по одобрењу својих старешина, иду тако далеко да чак наређују пљачку кућа партизанских присталица и то правдају казненом мером за њихову сарадњу са комунистима..."

Даље Трифковић „даје карактеристике“ четничких старешина, па пише:

„... Не умеју да придобију и привежу народ за себе... Сматрају да је довољно бити крут војник и дисциплину завести системом целата, каме и Шелесних казни. (подвукао Ј.Р.). Они томе народу, сем у селима где стално бораве, која су наша од почетка, не умеју да кажу ни једну једину шоплу реч...“

Дража је својеручно, оловком, дописао на крају овог извештаја: „Материјал извучен из предмета и предат Др-у (Стевану Мољевићу). Наредити потребно Гарди, Оцокољићу и Лазовићу“¹⁷ (прим. Ј.Р.).

Љубо Јовановић Патак, командант Тимочког корпуса, половином јуна 1944. упућује извештај лично Дражи - о борбама против јединица Народноослободилачке војске Србије код Радмировца, Буковика и Врела и жали се како јединице суседног му Делиградског корпуса „нису учествовале у борби и ако су имале свој распоред у резерви“. Затим наставља:

„Не могу да пропустим а да Вам не кажем (у општем интересу) једну горку истину. За време ове акције, к-дант Делиградског корпуса (капетан Брана Петровић, пр. Ј.Р.) стално је био са својим штабом у Соко Бањи, где се водио живот као и пре рата: старешине и војници шетали су се са девојкама и женама на корзоу са пушкомитраљезима у рукама, пили по кафанама, становали у вилама. Пасивност организације дозволила је партизанима да узму маха. У овом корпусу има дупло више оружја него што је показано - активирано, али га народ даје партизанима, јер је наша организација потпуно компромитована! У борбама код Буковика, из појединих села, као: Мозгова, Црног Кала, Трубаревца, Врбовца и Читлука - сељаци су активно и са пушкама учествовали у борбама на страни партизана (пуцали су на моје војнике из кућа), а да не говорим о обавештајној служби овчара и осталих мештана који су моје бригаде водили на заседе партизана. Док су моји војници гладовали и док су нас мештани на сваком кораку саботирали, дотле су партизани добијали све: обилну храну, па чак и муницију. Мештани су наше изгинуле војнике и рањенике скидали до голе коже и такве остављали, а партизана колима преносили, извлачили и сахрањивали...“

И, на крају, закључује о сплеткама међу четничким старешинама:

„Одбацујем све ситнице и сплеткарења која потичу из штаба Делиградског корпуса и његовог команданта у вези са мојом личношћу...“¹⁸

Очевидно, много шта је било труло, по оној народној, „у држави Данској“, односно у четничком покрету Михаиливића. Није чудо

што се брзо распао и пропао, упркос помоћи савезника. на окупатора и посебно због терора у народу. Јер ни сила ни терор нису дуго могли „живети“.

**Потпуковник Љубо Јовановић „Патак“:
„Стрељао сам 75 војника“**

Четничко вођство, Михаиловић посебно, стално су обмањивали емигрантску Владу (и Краља Петра II) - да је Србија четничка", др у њој нема партизана. (А стално су се тукли против њих: и јужној Србији, Шумадији, око Београда, Смедсрева. Зајечара, Крушевца... И само против њих. И нису их уништили.)

Тако су обмањивали и Владу Велике Британије па и Винстона Черчила, те је и он, кад се одрекао Драже, жалио - у својим мемоарима - „200 хиљада домаћина из Србије“ који неће комунизам, односно нису присталице партизана?!

Обрађујући четничка документа, која говоре о њима - ко су и какви су, шта раде, аутор наилази и на стравична сведочења. И пита се: да ли нормалан човек може да поверује да је командант једног четничког корпуса стрељао 75 својих војника? И одговара: Тешко, врло тешко! Међутим, то је учинио командант Тимочког четничког корпуса (тада је командант био потпуковник Љубо Јовановић „Патак“). Он наводи депешу Тимочког корпуса бр. 352 од 11. јула (треба јуна, пр. Ј.Р.) 1944. у којој се каже:

„Стрељао сам 75 војника ради тога што су се Предали Партизанима. Исте су Партизани разоружили и Пустили намерно да Подривају наше редове и шире дефетизам. Извршен број стрељања за напуштање Положаја у борби. Сматрам да овако мора Поступати сваки командант наших јединица, јер се само на тај начин може решити сличних намера Партизана.“

Потом, командант, пошто је „јавио“ шта је он урадио, наређује шта потчињени треба да ураде:

„... Да сви команданти изврше на лицу места стрељање оних војника који напусте положај за време борбе...“¹⁹

Трагао сам за четничком документацијом у жељи да нађем било какав податак да ли је неко. пре свеха Михаиловић. макар укорио команданта Тимочког корпуса. или га осудио за ту свирепост. за убиство 75 „свијих војника“. И нисам успео!

То стрељање је извршено 16. јуна. Тада је већ била пала Пурисва, последња емигрантска Влада. Шубашић и Тито су склопили споразум. Дража више није био министар. Али. његови команданти су

стрељали без суда своје војнике као марву! У чије име? Страдали су људи који су видели да је четничка „борба“ пропала, да су их се одрекли и бивши савезници. Сем тога, то је био терор у сопственој војсци. Злочин за који нико није одговарао. А то се могло догодити само код оних чији је брод тонуо. Код Михаиловића и његових команданата, наравно.

Претње стрељањима и стрељања налазимо и у документима код других четничких команданата, односно јединица. Тако, командант 4. групе јуришних корпуса мајора Драгослава Рачића при крају наређења својим јединицама за борбу 5. јула 1944. године, под напоменом додаје:

„За случај ноћног напада комуниста трупе морају одржати своје положаје по сваку цену, а све старешине које би иод ириШиском напусШили одређени положај сШавићу под преки војни суд.“²⁰

Кондор: „Биће спаљено и до темеља уништено цело насеље“

Докле је могло да се заводи застрашивање народа, да се прети свим могућим средствима и ликвидацијама, сведочи једна наредба команданта Златиборског четничког корпуса Душана Радовића Кондора. Пошто је својом наредбом бр. 277 од 9. јула 1944. године завео „полицијски час“ у селима око Нове Вароши: Бањи, Бистрици, Рачи, Штрпцу и Рутошама и изређао да се становништво мора затворити у куће у 8 сати увече до 3 сата изјутра - да не сме никуд макнути, ни било какво осветлење упалити итд. - саопштава:

„1) Биће кажњен по кратком поступку и на лицу места сваки онај који се огреши о безусловно извршење одредаба ове наредбе.

2) Казниће се смрћу сваки онај који делом или речју буде помагао или користио ма и у најмањој мери непријатељу - комунистима.

3) Биће стрељано и до Шемеља уништено цело насеље (село, засеок) у коме би ма ко од мештана пружао оружани отпор борбеним деловима или наоружаним појединцима четницима припадницима ово корпуса.

4) Биће спаљено или уништено село ако ма ко од сељака у својој кући или на имању буде прикривао појединца или групу комуниста.

5) Биће кажњено цело село ако се нашим јединицама благовремено не пријави свака појава комуниста или њихових курира на атару села, као год и сваки појединац који би се за време борбе нашао на отвореном пољу, путу, шуми, њиви или слично.

Ова наредба ступа на снагу одмах...“²¹

И, на крају, Кондор „кличе“ краљу и Дражи: Све у њихово име!

Сумње нема, то су беспримерно стравичне претње сопственом народу. Сасвим је сигурно да су Михаиливићеви четници у терорисању сопственог народа, у претњама и застрашивањима свим могућим и немогућим мерама превазилазили и окупатора. Овде је упутно подсетити се већ споменутог примера - злочина који су починили четници у околини Ариља, у селу Гривској, где су уморили четворицу заробљених партизана (јула те године): после вешања - за ноге, скинули их и дотукли каменовањем, а ликвидирали четворицу активних четника зато што су „благо“ поступали према заробљеницима, као и осморицу сељака у чије су куће свраћали уморени партизани? Таквој свирепости тешко је наћи равне!

У једном обавештењу команданта Смедеревског корпуса од 14. јула команданту 1. јасеничке бригаде наводе се надувани подаци, лежни у ствари, да је „5. јула, т. г. храбри Млавски јуришни корпус успео да у дрском нападу нанесе комунистима губитке од око 200 мртвих и рањених“, па тражи да се то објави у четничким јединицама, као и у селима на зборовима. Међутим, по подацима 2. шумадијске бригаде Народноослободилачке војске Србије, која је водила ту борбу против четника Млавског корпуса наводи се да је Бригада имала 8 мртвих и више рањених.²² Дакле, увеличани подаци чак - за 25 пута? Једна обмана (о броју убијених противника) претвара се у још једну обману - „да се објави народу“. Да се објави оно што је, измишљено у сврху лажне пропаганде!

Какав је био борбени морал четника, нарочито у 1944. години (а и ранијих година) пластично показује четнички документ од 5. јула 1944. године. Реч је о извештају команданта 1. јуришне бригаде 4. јуришног корпуса који је упућен команданту Златиборског округа. о борбама око Прибоја:

„Трећи батаљон - побегао са положаја...“

„... После борбе која је трајала око 5 часова, успела је једна мања група комуниста да се пребаци преко Лима на нашу страну. Групу је пропустио 3. батаљон (Ужички) ове бригаде, који је моментално напустио положај и без наређења одступио. Није се задржао ни на предвиђеном положају ЈТесковац, где је требало да се концентрише цела бригада (уколико се не буде могао држати брањени положај). Овај трећи батаљон је продужио преко Увца за срез Златиборски и ни до данас се није вратио у бријаду. За овим батаљоном је отишао и ко-

мандант дотичног батаљона, наредник Сретеновић да би вратио батаљон, па ни њега нема да се појави, нити каквог извештаја од њега.

Уз овај батаљон отишло је и војника из осталих батаљона по неколико. Нема ни њих. Патроле су слате за истима, нису их стигле..."²³

Све јуришне бригаде, па и ова о којој говори њен командант. Мил. М. Милинковић, „јуришају" - али као бегунци! Тај народ, силом мобилисан, боље је осећао да је „четничка ствар" пропала, него четничке старешине.

Један од највећих поборника четничког покрета и Драже Мохиловића у емиграцији и врло утицајни човек био је мајор Живан Кнежевић, шеф војног кабинета краља Петра II, односно председника емигрантске Владе др Слободана Јовановића, касније војни изасланик у Вашингтону. У телеграму од 30. септембра 1943. године, када је истина о народноослободилачкој борби почела постепено да продире у јавно мњење и у владине институције западних савезника, јављао је Команди југословенских трупа на Блиском истоку, поред осталог:

„Овде огромна пропаганда за партизана. У емисијама за Америку говори се против Краља и реакционарне владе у Лондону. Наши авијатичари са запрепашћењем слушају говоре против Краља. Кажу да борбе партизана дају више користи савезницима него краљ и његова Влада. Има се утисак да је руски утицај победио и овде као и у Енглеској. Југословенска војска и Дража потпуно занемарени. Молим учините нешто да се ова пропаганда смањи..."²⁴

После више од пола године, 1. априла 1944, потпуковник Младен Жујовић из Каира јавља председнику емигрантске Владе у Лондону - да је мајор Лукачевић (док је „кумовао" на венчању краља Петра II у Лондону) заједно са Бејлијем направио споразум - да се од четника створи летећи одред којим би командовао Лукачевић, односно енглески команданти, а који би Енглези снабдели опремом и оружјем. Жујовић је прокоментарисао тај „договор"

„Идеја добра, али потчињеност Дражи први услов".²⁵

Британци су 5. априла те године у једном документу објавили - да је Лукачевић предложио да у земљи образује „покретну бригаду" од 3000 људи „која би била" под директном командом Средњег Истока и сматрала би се британском." Затим:

„Ова бригада не би 'примећивала' партизана, не би признавала Михаиловића нити његова евентуална наређења, већ би вршила операције као британска војска, под британском командом и по британској стратегији..."²⁶

Шта се све није „кувало" у главама четничких старешина? Лукачевић је у извештају Михаиловићу, који је упутио из Каира, кад се

враћао из Лондона у Југославију тврдио да: „наш је спас у потпуном наслону на Велику Британију...“²⁷ Ипак, нису, како се може закључити, могли да процене да ће их Черчил и Велика Британија ускоро, за месец и по дана, потпуно напустити, као сараднике окупатора, неборбене и некорисне за савезничку борбу против фашизма, као терористе против сопственог народа.

Дража: „Нападати комунисте у леђа...“

У депеши бр. 493-499, од 7. новембра 1943. године Михаиловић наређује, под тачком 3:

„Не усШручаваШи се од наПада комунистШима у леђа, чак и онда када они нападају окупиШорске Јарнизоне да би их сПречили да дођу до оружја...“

Под тачком 5. закључује:

„... Кукавице одмах смењивати привремено и мене одмах извештавати...“²⁸

Обмане и претње истовремено! Ово, „нападати их и кад нападају окупаторске гарнизоне“ посебно је карактеристично. Преведено на народни језик - значи нападајте их онда кад они - нападају наше савезнике Немце! Други закључак не може се извући.

Депеша 771, од 17. новембра 1943. године, за „Стамбол виа Леон“ (Преко Давида Даче Симовића) говори врло сликовито шта раде појешки четници - са народом и међусобно:

„... Мобилизација коју спроводе сада четници наилази на слаб одзив. Извештај је од 20. октобра. Са извесним водећим људима овог краја народ неће више ни да се чује, јер су остали недисциплиновани и народ их је сит после Манића (Боривоја, који је био командант Пожешке бригаде, па због сукоба премештен у јужну Србију). Четници се опијају, коцкају и блудниче. Сваки четник сматра да има право да туче сељаке. Народ се буну и прети. Ако тражите дисциплину од народа, нека војска у томе предњачи... Чича је наредио да се ово стање поправи што пре.“²⁹

А у следећој депеши „за Вилија“ (Александар Саша Михаиловић, капетан, четнички командант Београда, пр. Ј.Р.) види се неко „замешатељство“ међу четничким старешинама. У њој Михаиловић јавља и коментарише смутњу међу његовим потчињеним:

„У погледу чишћења целс области од Рудника на север већ постоји моје наређење и којим рукује пук. Симић кога сте ви тешко оптужили, јер се он бори против Немаца и против комуниста. Са овом сте оптужбом тешко насели“.³⁰

Овде, на крају депеше, Михаиловић је био искрен, односно тачно је обавестио свог Сашу. Пуковник Јеврем Симић, један од Дражиних мињеника, није се борио против окупатора, јер је он потписао споразум са Немцима о заједничкој борби против Народноослободилачке војске Југославије, који је територијално обухватао велики део Шумадије и Посавине.

Један телеграм команданта Јаворског корпуса, мајора Радомира Цветића, с почетка 1944. године посебно је значајан за четничку свирепост. Цветић („Би-Би“) је 21. јануара 1944. године, известио Михаиловића да су његови четници водили борбу против јединица 2. пролетерске дивизије, и закључио:

„... Ми смо заробили 16 (партизана, прим. Ј.Р.) и заклали без ирекоГ суда.“

То је било у време када су се савезници већ готово одрекли четника, а они и даље „терају по старом“ - на најсвирепији начин убијају и заробљенике. Још се хвале, да су клање извршили „без преког суда“. Свештеник М. Дмитрић, из села Д. Шаторње, у писму Драгиши Васићу, од 31. маја 1944. г. питао је: „...Чему то служи да четник лиже каму после клања?...“ али без одговора.³¹

„Народ се више плаши четника него Немаца“

Једно писмо члана штаба Корпуса горске гарде од 3. новембра 1943. године упућено лично Дражи, много казује шта четници мисле о себи.

Драги и много поштовани Чика Дражо,

Пре свега извините ме што Вам овако морам да пишем, али као Србин и национални борац од првих дана са Вама за спас Српског народа, морам и сматрам за дужност да Вам ово напишем. Реч је о Горској Гарди, и Г. Калабићу.

1- Вар(ошицу) Страгаре упалили су зато што су од првог до последњег били сви пијани. То је било прво дело Калабића, чим је ступио на тло своје територије. А сад због њихова пијанчења, и лудих глава испашта један напаћени српски народ. Сваки дан кулече обадва среза, и ништа не могу да учине опет. Што је најгоре искоше сву државну, манастирску и општинску шуму Рудника. Народ кука и плаче, вапије за помоћ.

2 - Од целокупног бр. стања које су поклали 50% су невине жртве. Знам да подносе извештај да су поклани као кривци.

3 - Народ када чује да четници долазе у село. више се плаше не-

го када долазе Немци, Бугари, Арнаути и свака друга вера. Јер они сви када долазе ако треба неко да се тера или убије они отерају или убију, али ови пребију да после три дана мора дотична особа да умре. Навешћу Вам само један случај, а таквих случајева има доста. Калабић лично пребио је у селу Љубичевац три човека и једну девојку који су после четири дана помрли. Нису били у ствари криви ништа. Знам да ће вам поднети извештај да су у ствари криви. Дакле то историја човечанства није запамтила. Народ се чуди чија је то војска и за кога Калабић ради, кад су ти људи од памтивека националисти.

4 - Од свих официра, иодофицира, каплара и редова не зна се ко је већа бекрија, наравно да интелегент Буца предњачи. А од блудира Медић, Ера и Жика Павловић. Само што Ера вата на ларму и Он то све анулира кад је у питању Он. Наиме готово сваки официр Горске Гарде довео је по једну швалерку на свој реон и каже да му је вереница. Сад на све ово можете да појмите шта каже народ.

5 - Калабић, лично ни један оброк не једе без печења.

6,- Воде борбу са партизанима они им се увек извуку, они после зају по селима и покољу онај невини народ, и подносе извештај како су у борби нанели губитке партизанима. Стварно да северни део орашачког среза имају доста присталица за партизанае, али грешни народ није крив што наши нису хтели да раде. Ево јужни део орашачког среза где је радио онај поднаредник Пећанчев војвода, савршени су људи. То је околина Страгара, и они га запалише тако да сад и ово све навија за партизанае, според овакве тактике рада.

Могу само Вам рећи то да народ псује мајку Краљу, Вама - Дражи и свима редом, кажу кад је оваква Гарда каква је та друга војска. И подвлачим Вам да је народ јако огорчен, и немам израза како да се изразим колико народ вапије за помоћ.

7 - О томе свему требао би да Вас пуковник Симић извести, али о њему би се имало писати доста.

8 - Кажем Вам да је ово све цела истина, и да није лаж и интригирање. Ја сам официр у Калабића штабу мени је добро, али не могу да гледам да се пати грешни српски народ. Уосталом питајте све Калабићеве суседне Команданте Корпуса, исто ће Вам ово рећи. Ја Вас драги Чика Дражо разумем где се и у каквој ситуацији налазите, али ипак предузмите какве било мере. Јер овакав рад Калабића, већа је пропаганда за партизанае, него што је и они сами имају, треба да ме разумете.

3. Новембра 1943. год.
Положај

До гроба Вам одан
Ваш³²

„У пролеће 1944. године Михаиловић је наредио Николи Калабићу „да по сваку цену уништи комунистичке делове у области Космаја, Венчаца, Букуље и - све до Београда“. У операцијском дневнику 3. бригаде тзв. Горске гарде о тој хајци на људе кроз Шумадију записане су и следеће појединости:

„Уторак, 11. априла 1944. Тодине кишови Шо, село Дубона... Данас у селу Дубони с Шрељани шес Ш лица комунистичких ја Шака и запаљене су две куће комунистичких ја Шака.

Среда, 12. априла 1944. Т... Данас у Сенаји с Шрељани комунистички ја Шааци и Шо: Спасоје и жена му На Шалија.

Че Швр Шак, 13. април 1944. Дубона - Влашка... 1. и 3. ба Шаљон на својим рејонима раде на прикупљању жита за предају нашој војсци. У саму зору, око 2 часа, кренула је бригада за с. Дубону ради блокирања овог села због хвањања комуниста. Нри поласку с Шрељани су чешири комунистичка ја Шака...

Субота, 15. април 1944. Т. Дубона: Са 1. 2. и 4. ба Шаљоном у с. Дубони врши се хвањање комунистичких ја Шака, аи 3. ба Шаљон је у овом рејону. Са Шарешинама и војницима присусвовао сам служби божијој у цркви у с. Дубони, где је извршена исповест и причешће војника. Покрест преко села Бодљеваца за Велику Крсну. Село Бодљевац блокирано и пресано, али су се комунисти извукли у правцу Друговца.

Че Швр Шак, 20. април 1944. Тодине. Влашка: Са 1. и 2. и 4. ба Шаљоном око 4 часа блокирано село Влашка и извршен прес села. Прес села Шрајао је до 8 часова, а после Шога пред збором сељака ликвидиран је Тиховир Аврамовић из Влашке, комунистички ја Шак, који је раније био активан комуниста...

Че Швр Шак 27. април 1944. Тодине Ковачевац: 1. 2. и 4. ба Шаљон у с. Ковачевцу и ради се на успостављању управе општинске и војне, пошто су поједина лица побега да не сарађују с нама, а Шо су председник општине, деловођа, кмет и командант меса...

Уторак. 2. мај 1944. Т. Дубона: Данас је запаљена кућа Вишомира Савића из Дубоне, зашто му син Милослав није се хтео одазвасти позиву за вежбу већ је побегао у комунисте. Ухваћен је партизан Милушин Марић... биће ликвидиран

Неколико месеци касније, четници спроводе нову хајку. У њиховом операцијском дневнику, опет читамо:

„ Чешвршак, 22. јуни 1944. Јодине М. Пожаревац.

ОШили смо у Мали Пожаревац и ручали. За то време дошао је командант Гоочанске бртаде и донео списак сумњивих лица из М. Пожареваца. Па основу тих Података стрељао је у М. Пожаревацу 12 лица који су били сумњиви као комунисти. Стрељање је извршила јуришна бригада.

Понедељак, 26. јуна 1944. Јодине Влашка.

Данас је извршен Претрес терена Дубона - Баровнице... Пре Поласка из Дубоне стрељали смо тројицу ухаћених комунисти. Стрељан је и Миливоје Обрадовић из Дубоне, који је Побејао из јуришне бригада”.

Стравичан покољ сељака у партизанском селу Друговцу лаконски је описан у истом дневнику:

„ Комунисти су Побижени, њих око 150, а једна мања ЈруПа ПобеЈла је у Правцу Горња ”,³⁴

После овог дивљања, човек може само да се запита: Како је могуће да је таква војска, под командом Михаиловића могла имати савезнике? Разуме се, ни терор, уместо борбе за ослобођење земље, није се могао дуго скривати. И то је један од елемената због којег су савезници били приморани да напусте Михаиловића и његове терористе.

Четничка сведочења - почев од врха - од Михаиловића - па преко других високих старешина - до најнижих - путем наређења, депеша, извештаја и сл. о њима самима, не само по суду истраживача него и обичног човека - читаоца - имају незаменљиву вредност. Каткад то сведочење о себи, а посебно о негативним радњама, могу да ублаже оно што је сурово, нечовечно и нељудско, да јачају, улепшају оно што је позитивно. Али кад се сведочи о себи - путем наредби и извештаја - све се „открије” и покаже у правој светости. А четници сведоче веома уверљиво, чињеницама - да су они - њихова организација и војска били постали терористи - и као организација и као војска. Извори, сведочења, другог порекла - савезничког или окупаторског, као и извори народноослободилачког покрета - само допуњују и сведоче оно што су четнички извори сами о себи рекли током свог постојања.

Дакле, четничка сведочењима о њима самима, о свему шта су чинили током рата, докле су „стигли” и зашто су пропали - имају највећу тежину и историјску вредност. Сами о себи дају најбољу слику. А та „слика” је у свему поражавајућа. Друга сведочења - из других извора самоје чине још уверљивијом.

Напомене

1. Зборник докумената о НОР, том XIV, књ. 3, стр. 101.
2. Исто, стр. 210, док. бр. 52. Види опширније у делу „Четнички тероризам“ - покољ у Вранићу.
3. Исто, књ. 1, стр. 365, док. бр. 107.
4. Исто, стр. 545, бр. тел. 402 и 406 (Од Иштвана за ДМ)
5. Исто, стр. 591-2, док. бр. 161.
6. Исто, стр. 542, док. бр. 145, депеша бр. 272.
7. Исто, стр. 669-676, док. бр. 180.
8. Исто, стр. 810, депеше бр. 2328-2329.
9. Исто, књ. 3, стр. 414, док.бр. 84.
10. Исто, стр. 229-230, док. ур. 58.
11. Исто, стр. 267, док. бр. 64.
12. Исто, стр. 340-1, док. бр. 73.
13. Исто, стр. 432, док. бр. 84.
14. Исто, стр. 501-502, док. бр. 121,
15. Исто, стр. 685, док. бр. 177.
16. Исто, стр. 676, док. бр. 174.
17. Исто, стр. 706-707, док. бр. 186. Познато је да је Лазовић био не само целат него и наредбодавац целатима. Он је наредио покоље становника Друговца, Копљара и Болеча. Жали се на потчињене своје министру у тој четничкој беди, а о свом селецијству и терору „мудро ћлти“.
18. Исто, стр. 710-713, док. бр. 187.
19. Исто, стр. 718-719.
20. Исто, стр. 805, док. бр. 205.
21. Исто, стр. 815-816, док. бр. 210.
22. Исто, стр. 830, док. бр. 217.
23. Исто, стр. 806, док. бр. 206.
24. Исто, стр. 881, док. бр. 1, прилог 1.
25. Исто, стр. 886 - прилог 1, док. бр. 2.
26. Исто, стр. 886, прилог 1, док. бр. 2, фус. 3 (ф).
27. Исто, стр. 887, прилог 1, док. бр. 4.
28. Исто, стр. 144-145.
29. Исто, стр. 151.
30. Исто, стр. 151.
31. Исто, стр. 291. и А ВИИ. Ча, 112-1-14.
32. Исто, стр. 77-79.
33. Никола Миловановић, Издајч. „Слово љубве“, Београд, 1983.
34. Исто, стр. 190.

ЛОВЋ

црткње и-

Високо одликовање Павле БУРИШИЋ

Четнички командант г. Павле Бур-
ришић којег је генерал Недић нед^авно
промовисао у чин потпуковника и по-
бјерио му дужност командира коман-
данта Добровољачког корпуса добро
је о схране Врховне команданте
ких оружаних снага нарочито приза- ;
ње за своје војничке врлине, те је
одликован од Фирера ордењом Ж*-
дезивг крста

Четнички командант Павле Бурисић, кога је
Хитлер одликовао „Гвозденом крстом“

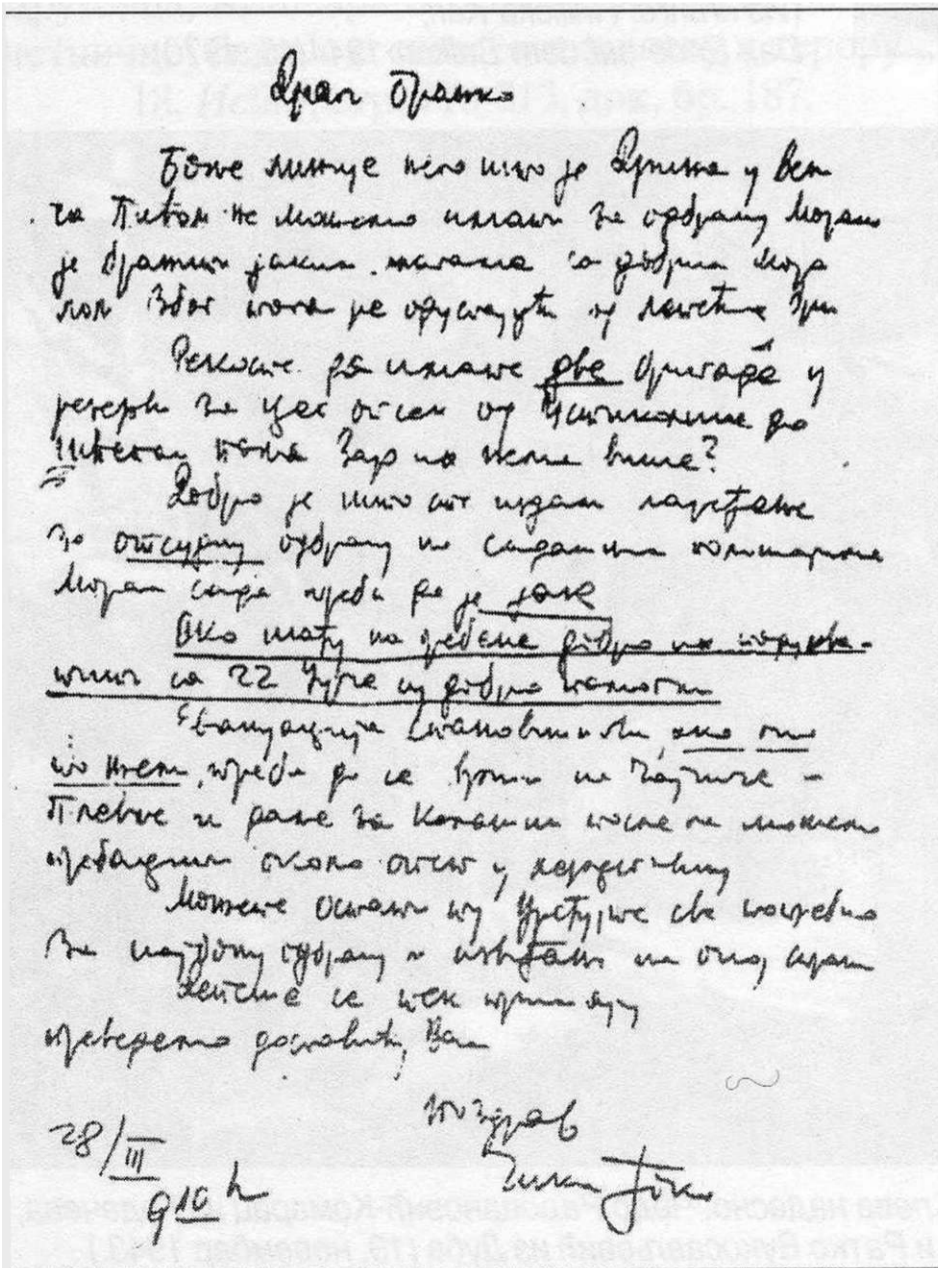
Rittmeister Ernst von Wedde,
четнички команданти
Никола Калабић, Драгослав Рачић
и Нешко Недић
(Из књиге: *Национална Армија,*
Das Ende der Belagerung von Vukovar 1944/45, 1970)

Четници кољу непознату особу Слева надесно: Чедо Радовановић-Комарац из Годечева,
Гвоздан Јовановић из Варде и Ратко Вукосављевић из Дуба (13. новембар 1943.)

Четнички командант у зајечарском крају разматра са немачким официрима план заједничке акције против припадника НОВЈ

Упутство „Чика Тока” (Дража Михаиловић) „Бранку” (Захарију Остојићу) за тражење помоћи од броја 22 (Италијана)

Познати колаборациониста, четнички војвода, командант Динарске четничке области, свештеник Момчило Ђујић (лево) са једним од својих господара

За Дражу Михаиловића уништење Бихаћке Републике била је опсесија

После конгреса четника у селу Бо. Дража Михаиловић (у средини) са Васићевим наследником у Четничкој врховној команди Александром-Ацом Аксентијевићем, припадником Југословенске националне странке Петра Живковића

Председнику Народне Скупштине Федеративне
Народне Републике Југославије.—

Председар Братнио Вудо Федеративна Народна
Републике Југославије, Београд, од 15. јуна 1946. године.

Осуден сам на казну смрти стрељаним.

Свијетом српским и југословенским, породицама које су
ме израдили кроз цео свој живот, молим Председника
Народне Скупштине Федеративне Народне Републике
Југославије да ми казну смрти замени казном
тужања и/или затвора, којима ми нема саобраћаја.

Молим да се ова моја молба узме као моја
искрена молба и да ми Председнику одлучи какав
казну по кажу сам осуден.

Управља Председнику да ту за време издржавања
казне, ми нема саобраћаја, свија породица и политичка
радица уопште не да допринесе којим било
државним, као што сам већ показао пре и у току процеса
са мном мојим.

Овај молба ја сам се изгубио најбољим људима
Председнику Народне Скупштине Федеративне Народне
Републике Југославије ради измишљања

15. јуна 1946. г.
у Београду.

Милош
Драгољуб Драга Милошевић

Poštovani gospodine B-u..

Zahvalan sam Vam za obaveštenja, koja ste mi učinili o rezultatu Vaših rasgovora sa Ekselencijom, u cilju vođenja jedne sa- jedničke borbe protivu partizana. U posebnim aktima, koji su Vam sa- jedno sa ovim pismom uručeni, sadržane su potrebne odluke u pogledu dovršenja ovih rasgovora i zaključenja jednog željenog sporazuma. Še- ni je, međutim, želja da se ovim pismom posabavim isključivo pitan- jem učinjenog mi predloga od strane Ekselencije za moju ličnu posla- tu i direktnog uređenja ovog narodnog posla, te Vas lepo molim, da budete ljubazni i da Ekselenciju upoznate sa sadržinom njegovom

1 - U prvome redu Vas molim, da u moje ime zahvalite Ekselenciji za ljubaznosti i pozivu, koji mi je preko Vas uputio. Čisto principi- jelni razlozi, isgrađeni tokom ove četiri godine, ne dopuštaju mi, na- žalost, da se ovome ljubaznom pozivu odazovem.

2 - Svakako mi je stalo, da Ekselenciju ubedite, da u konkretnom slučaju moje lična bezbednost ne dolazi pod pitanje. Jer, ja sam ap- solutno uveren, da bi mi Ekselencija, na svome području, pružila bes- prekovnu sigurnost i obezbeđenje.

3 - Tokom ove četiri godine, ja se nijednom prilikom nisam od- vajao od svojih trupa. Tu okolinu, u kojoj komandanti, koje sam odmah upoznao sa sadržinom predloga Ekselencije, istekli i izričito se mo- žili da mi u ovoj prilici ne odstupim od ustaljene tradicije trupa i da izbegnem svako unošenje nemira u njihove redove.

Moleći Vas da budete veran tumač ovih razloga pred Ek- selencijom, ja koristim ovu priliku, da preko Vas Ekselenciju umolim, da gospodi oficirima, kojima sam vođenje pregovora poverio, poklene- pute poverenje i da mi taj način omogućiti uspešno savršanje ovoga po- sloja za korist ova naroda. Molim Vas isto tako, da podvučete moju re- šenost, da se u provođenju projektovanoga sporazuma, zajedno sa svo- jim potčinjenim komandantima i trupama, striktno pridržavam svih u- stanovljenja, koja gospoda delegati u ime Vrhovne komande budu prihvatili. Sa svoje strane, ja isražavam svoju radu i duboko uverenje, da će im ista ista duboka držanja vojničke častne reči biti proteti Ekselenciji, Njegovi komandanti i trupe.

Saopštavajući sadržinu ovoga pisma Ekselenciji, molim Vas da mi izvolite izraziti moje poštovanje.

Vama zahvaljujem na poštovanju i naporima, što ih u- mosite u ostvarenje ovoga po narod korisnog posla i verujem da ćete i u buduću u svakoj prilici i na svakom mestu umeti da poslušite in- teresima naše otadžbine. Biće Vam priznanje, kada se, ne će izostati srdačno Vas pozdravlja

Vas
General Dragoljub Mihailović

писто Драже Михаиловића адвокату Ранку Врашићу, четничком делегату за преговоре са усташким вођом Павелићем

Preuzvišenosti,

Preplavivši Srbiju i druge srpske pokrajine, komunistički val od nekoga vremena zapljuskuje i one pokrajine, koje nastanjuje hrvatski narod. On se sve više širi i, naročito poslednjih dana, preti da preplavi i te krajeve, onako isto kako je to bio slučaj u mimuloj godini sa srpskim krajevima. Prilikom prve audijencije, kojom ste donosiocu ovoga pisma učinili čast, imao je od prilike da obavesti Vašu Preuzvišenost o svima nevoljama i patnjama, što ih je komunizam prouzrokovao srpskome narodu u toku nekoliko minulih meseci.

Osećajući u ovim časovima potrebu da, pored ostalih, i Vašoj Preuzvišenosti, kao duhovnome vođji hrvatskoga naroda, skrenem pažnju na sve strahote eventualnog komunističkog osvajanja hrvatskoga prostora, meni je čast da u prilogu dostavim Vašoj Preuzvišenosti jedan memoar u kome su izložena moja gledišta na sadašnji vojni i politički položaj. Donosilac ovoga pisma biće Vašoj Ekselenciji na raspoloženju za eventualna dalja obaveštenja.

Bez obzira na sve one momente i okolnosti, koji su nas ili koji bi nas mogli deliti, ja smatram za svoju dužnost, da zamolim i Vašu Preuzvišenost, da uloži sav svoj uticaj i sve svoje napore u cilju aktiviranja svih nacionalnih snaga hrvatskoga naroda u borbi protiv boljševizma. Upućujući Vam ovu molbu, ja želim da verujem, da će Vaša Preuzvišenost, idući stopama svojih velikih prethodnika, odgovoriti svim onim istorijskim dužnostima i zadacima, koji se pred Vašu Preuzvišenost postavljaju u današnjim teškim vremenima. Jer, od pravilnoga shvatanja tih dužnosti i zadataka sa strane Vaše Preuzvišenosti zavisice i mesto, što će ga istorija hrišćanstva, a napose hrvatskoga naroda, Vašoj Preuzvišenosti dodeliti.

U tom verovanju i nada, ja preporučujem Vašoj blagorazumnoj pažnji donosioca ovoga pisma i molim Vašu Preuzvišenost, da i ovom prilikom primi izraze mog osobitoga poštovanja.

Vrhovna Komanda, 15 aprila 1945.

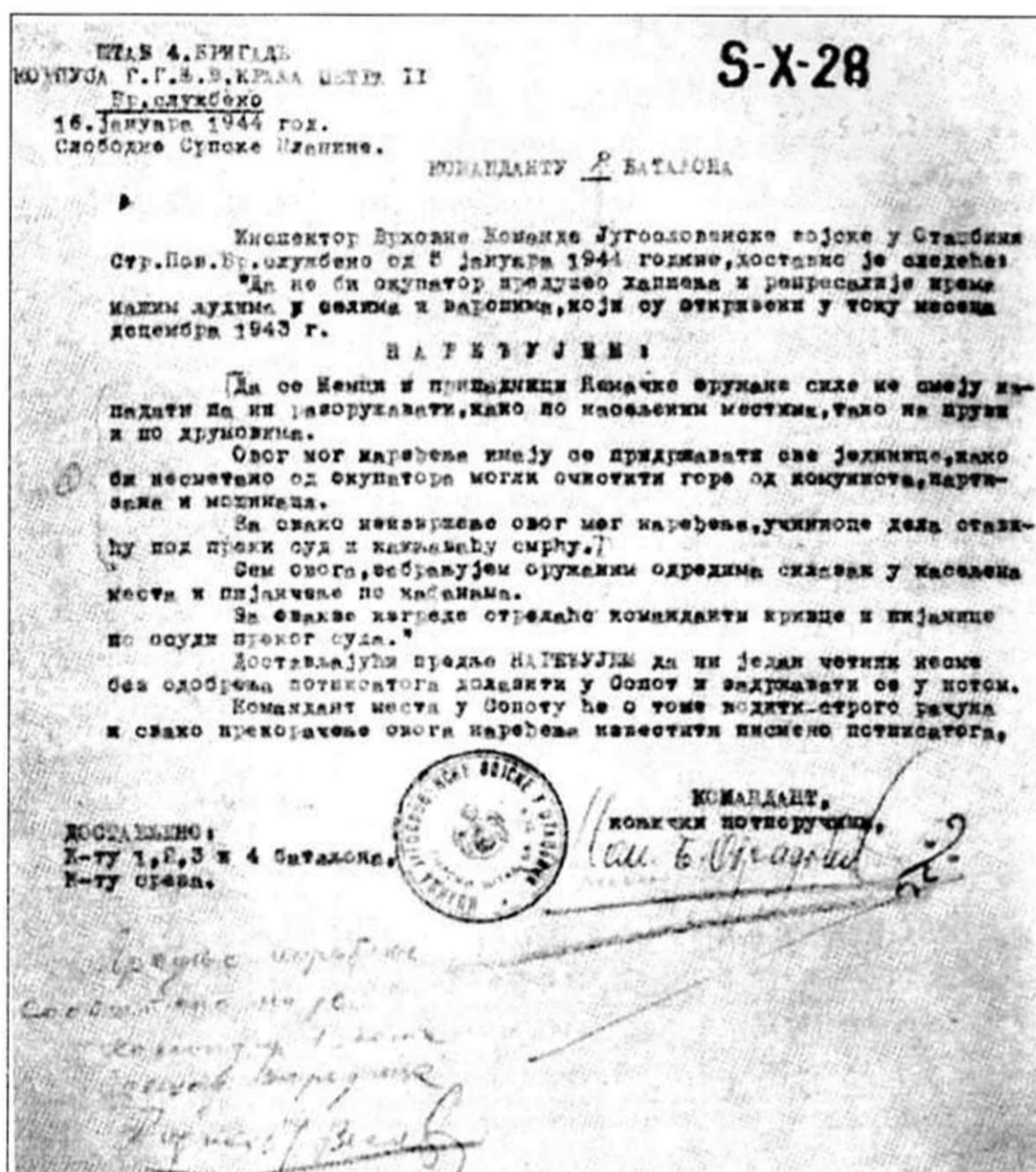
armijski general

Draža Mihailović

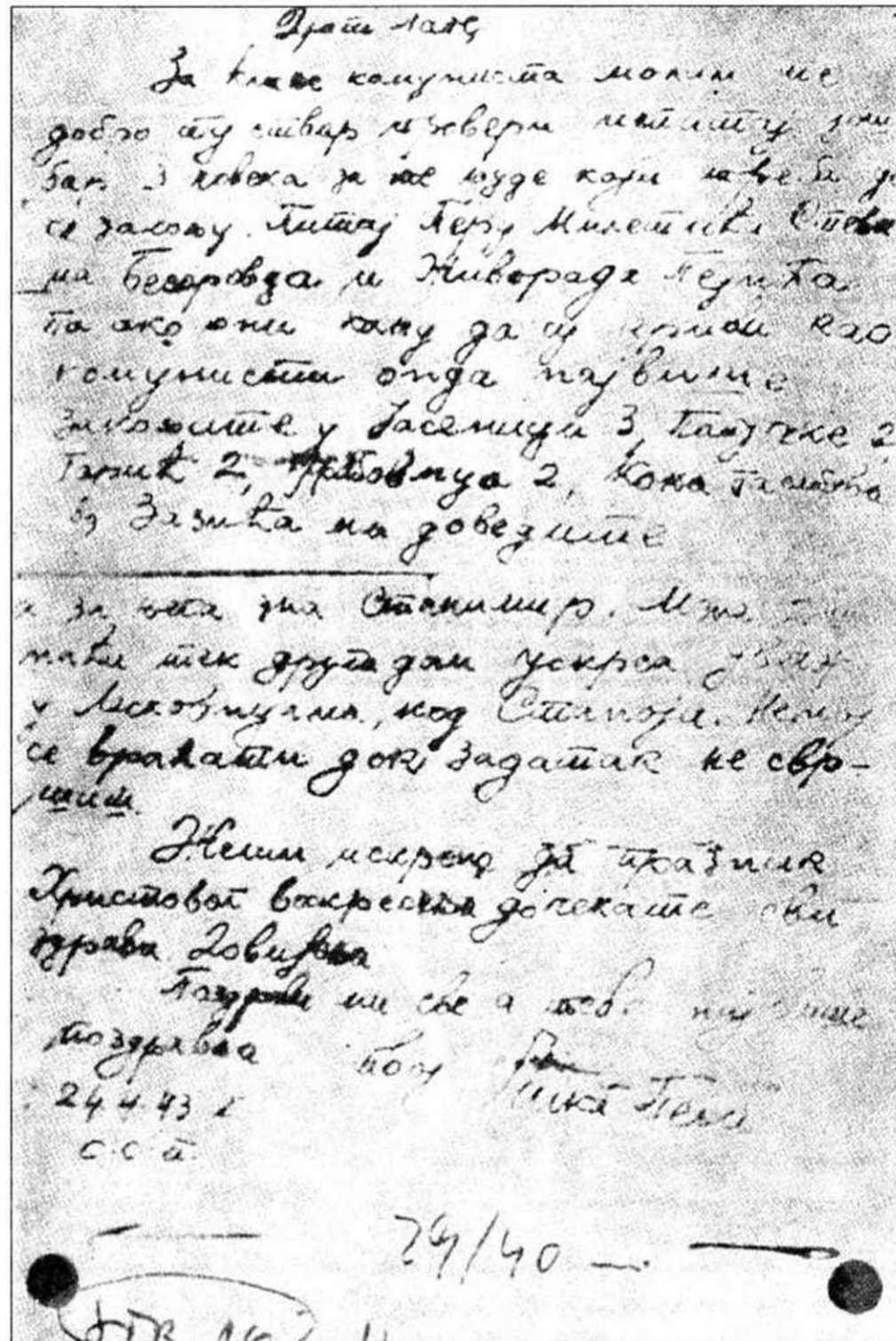
Njegovoj Preuzvišenosti

č. ru ALOJZIJU STEPINCU,
nadbiskupu zagrebačkom i metropolitu hrvatskom

Z a g r e b

Резултат споразума четничких команданата са немачким окупатором: „наређујем да се Немци и припадници немачке оружане силе не смеју нападати на ни разоружавати...”

Ускршња честитка четничког команданта горске-краљеве гарде Николе Калаоућа:
„закољите у Јасеници 3, Попучке 2, Гариш 2, Гоабовица 2...”

Каме су најмилије обележје четничких злочинаца (на фотографији су четници из ваљевског краја)

Милојка Пантић из Вранића на дан венчања: била је припадник НОГЈ, па су четници њу и целу њену породицу од десет чланова заклали између 20. и 21. децембра 1943.

Четници
уколини
Ваљева кољу
непознату
жртву

Фотографија коју су пронашли
официри ОЗН-е 1. пролетерског
ударног корпуса НОВЈ код једног
убијеног четничког комаданта
(код Косјерића) средином
септембра 1944.

Омладинка Дара Пауновић (у средини) са мајком Сибинком и оцем Гојком. Дару су заклали четници марта 1943, лошто су је претходно подвргли мукама. Исте ноћи четници су заклали и њену мајку, коју су потом бацили ујаму Рудника у Доњој Горевници. Када је дошао да се интересује за судбину своје супруге и кћерке Гојко је прошао на сличан начин - четници су заклали и њега.

Слева надесно: командант бригаде (име непознато) у 1. равногорском четничком корпусу, капетан Звонко Вучковић, командант 1. равногорског корпуса, Дража Михаиловић, пуковник Бејли, члан британске војне мисије, сељак Анђелковић, припадник четничког покрета и Крста Кљајић, командант 2. таковске четничке бригаде

Четнички кољач звани „Кереја“ из групе Расинско-топличких корпуса војводе Драгутина Кесеровића (у ре/ону Крушевца, 1944.)

Један од изразитих сарадника с немачким окупатором у Босни био је четнички командант Урош Дреновић. Овде га видимо заједно са домобранима и усташама

Дража Михаиловић (у шубари); десно од њега је Драгиша Васић

*Дража Михаиловић
са лисицама на рукама*

Четнички
командант са
италијанским
фашистичким
официром у
четвртој
непријатељској
офанзиви

3

9

**КОМАНДА ИТАЛИЈАНСКИХ ВОЈСКИ
У ОТАУШНИМ
ГОРСКИМ ШТАБ Д**
Бр. 65
28.1.1945 ГОД
БРОЈОВНИ СРПСКИ ПЛАНОВИ

НА ЧЕЛНИКУ ШТАБА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ.-

На основу дописног саопштења састављеног дана 21. Јануара 1945 године у с. Чардак са Заповедником Августинком Демчастием и са њиме постигао споразум следеће садржине:

Дан 24. Јануара 1945 године у с. Чардак споразумљиво саставили су се: Командант Смедерског корпуса мајор Давидић и Заповедник 73 Чардак Августинко Демчасти:

- 1/- Да се прекине постојећи,
- 2/- Сигурност крвних и крвних окупација,
- 3/- Заједничка борба противу кривих,
- 4/- Сваки под оружјем востанак,
- 5/- Да се обострано извојашне врате својим кућама,
- 6/- Сваке у својој земљи,
- 7/- Прелаз кроз свака по одобрењу,
- 8/- Заједничке патроле друштва и заједничке расправљиве кривине и тн, да обе стране суде кривцу и
- 9/- Све стране између овог постовања.

Командант Смедерског корпуса
Мајор Мил. О. Давидић с.р.
Заповедник Августинко Демчасти
с.р.

Молба да се резултат преговора саопшти свима јединицама како не би и даље вршили напукну реквизицију и тиме довели у питање успешност постигнутог споразума.

Молба да се ова сматра као КРИЉ УМНО !

КОМАНДАНТ МАЈОР
Мил. О. Давидић

Споразум између усташа и четника склопљен према личном наређењу Драже
Михаиловића

Четници са својим господарима - немачким окупатором

Dr. Reg. _____

PROPUTNICA

BH-X-672 672 -

za zapovjednika četničkog puka "Manjača" g.VUKAŠINA MARČETIĆA i zapovjednika 1.bataljona čet.puka"Manjača" g.MIŠIĆA JOVANA, - koji sa 8 /osam/ četnika idu na konferenciju u selo Grabsku, kotar Doboј, - radi biranja zajedničke uprave, koja će imati zadaću da suradjuje sa hrvatskom vladom, kao jedinstveno predstavništvo četnika na ovom području.

Svim usputnim vlastima naredjuje se da imenovanima izadju u svemu u susret i da im ne čine smetnje, već po potrebi ukažu pomoć. -

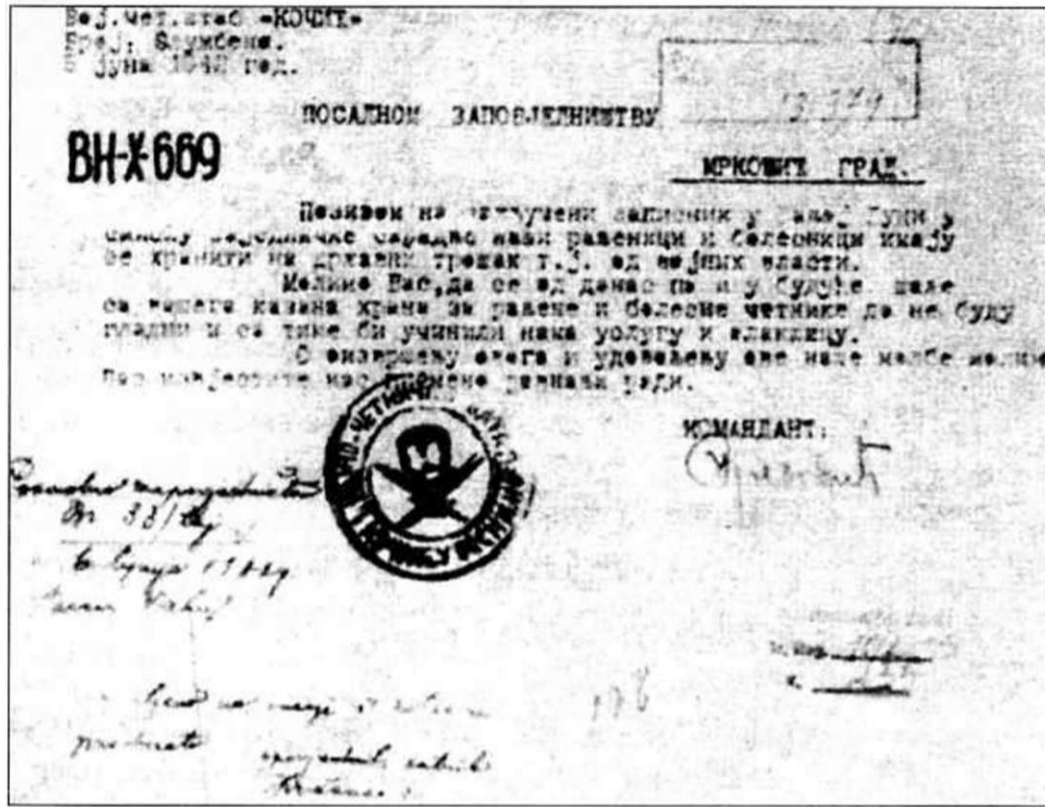
29.- VI. - 1942.g
Banja Luka

Zapovjednik Pukovnik
(Brezvić)

[Signature]

13.345

Факсимил документа о споразуму четничког команданта Уроша Дреновића са усташким представницима из Мркоњић - Гоада (А-VН. к пет. бр. 2-2/2)

Факсимил захтева
 команданта четничког
 одреда „Кочић“ Уроша
 Дреновића од 5. јуна 1942.
 усташко - домобранској
 команди у Мркоњић - Граду
 за лечење болесних и
 рањених четника (А-VII, к.
 234, пер. бр. 10-2/3)

Факсимил депеше Драже
 Михаиловића од
 14. децембра 1942. капетану
 Драгославу Рачићу (Ђорђе)
 за ликвидацију припадника
 НОП у Подгорини (А-VII,
 к.299, пер. бр. 17-1/6)

Бр. 4-483

У везу: Командант бр. 4-483
 Карабинери за убице јер и војради дрво
 истражују. Неверовно је још да има
 и друге каре у Пабрковић и Трапачевић
 без забела како Јосипа Кривошеје.
 Војницима бр. 4-483 има. Драже Драже
 ако доведе се у срцу и државно
 уштражује има које све налази
 од нас много саветују. Може
 и пре бољше бурница и државно
 у Пабрковићу и Трапачевићу и државно
 државно за државно. Има много
 државно и име државно државно
 15 децембра 1942

136

Имеб 4-105
 Драже Драже

Рађено у канцеларији Народног Одбора
у селу Вранићу, брвз Писавацки.
12 маја 1946 год.

З А П И С Н И К

О баслушању ош дош Анђелине Матић, државнице из села Вранића, по
предмету прогона грађана 1943 године у селу о селу из четника ДМ.
И. И. С. У. П. И. А.

Испитаник: Раја Јовановић
Записничар: Јубилана Арсенић

I. ОПШТА ПИТАЊА:

Зовем се Анђелина Матић, удана из се-
ла Вранића, селена Писавацког. Рођена сам 1920 године у Врани-
ћу од оца Јубилана Трипића и мајке Јулијане рођ. Јоковић. Удо-
ва сам са једном децом. Стан у селу Вранића. Пис-
мена сам. Српкиња, држављанин Југославије. Никога никада камавалам.

II. СТВАРНА ПИТАЊА:

Пта. знам Анђелину да жаме
о клану твојих укућана?

Знам да су између 20 и 21 децем-
бра 1943 године четници Драге Михаиловића извршили ма-
совни погон у селу Вранићу и том приликом у мојој ку-
ћи задржали пет особа: ошкору ми Петра, ошкору Марку,
деверја Милу, зовем Катарицу и Ангелину. Критичнога да-
м сам отишла код оца и када сам се вратила кући наш-
ла сам поезав и побјегне у кошку ошкору ми Марку
завоје. Ошкору ми и неговог оца су викали у другој
кући у истом дворнику.

Када сам викала на ошкору Марку
која је са своје две кћери била везана, камам је мр-
тва и главе су ми ошкору биле везане мамама тако да
су сасвим накарале. Такође је овакоме био увод шме
на левој спопочници и на неколико месеца по кабинетима
БЈ. ордена делу така.

Целу кућу су испревертали и пошам
целих све ствари што су ми се спаљале. Такође су са
вана пошамали ошкору и побали по улици.

Написалам да су четници Драге Ми-
хаиловића те ноћи прво синовали моје две жене Кат-
рицу и Ангелину па су их онда камама везали, што је
насонје принао лично и сам извршила тога злочина
Милорад Судимац зв. "Усташа", кога је народ после о-
шкору ва личовао наред улица.

Приликом клања рекао је четници
Велимир Вићентијевић и Дражевица: "Сагн се да се
не мучим" те је тако наредко моме ошкору да се сагн
после чепа је камом викао.

Мој муж Мила Матић је био 1941
год. у одредима Народно-ослободилачке војске, па је
се после неколико месеци вратио и опет отишао 1943
године у НОВ, те су нас ошкору због тога четници отаљно
прогнали. Могакума ошкору четници Драге Михаиловића 1943
године успели да узвату, када је дошао кући да се сас-
таш ошкору и предали су га у село Дражевица канцелари-
ма а ошкору су га даље опровели Специјалној полицији у
Београд, те је најзад од стране Немаца отеран и обе-
жен у село Фумић код Крагујевца. Четници су га прола-
ли тада ошкору. Полицији одошкору Немцима за Зос пушчанк
камавал.

Виком камам штада камам. Никога ми је прочити
и сматрам га ошкору.

Раја Јовановић *Јубилана Арсенић*

ВНХ-14 ¹⁴ Чика Ђоки, ЛПН 16/3
 Наредно саи за артиљерију. Дои
 са Црним Трком иуле Кампово и с
 Лукомаре, артиљерија из ове бригаде
 из бр. 22 са Артиљерија и по артиљерији
 у Кампово.
 Један 22 са артиљеријом, 1 м. 22
 са артиљеријом 1 м. 22 27 м.
 артиљерија са артиљеријом за артиљерију
 артиљеријом нају артиљерија са
 на бр. 22.
 Једна рота 22 са артиљеријом.
 артиљерија и артиљерија артиљерија
 је са Црним Трком и на артиљерија
 се се Јоки Лукомаре и артиљерија у
 артиљерија била са артиљерија на артиљерија
 на артиљерија.
 2 артиљерија са артиљерија артиљерија 22
 артиљерија артиљерија артиљерија артиљерија
 на артиљерија. Ј артиљерија артиљерија
 артиљерија артиљерија артиљерија са артиљерија
 артиљерија артиљерија артиљерија артиљерија.
 артиљерија артиљерија артиљерија артиљерија.
 артиљерија артиљерија артиљерија артиљерија.
 артиљерија артиљерија артиљерија артиљерија.
 артиљерија артиљерија артиљерија артиљерија.
 артиљерија артиљерија артиљерија артиљерија.
 артиљерија артиљерија артиљерија артиљерија.
 артиљерија артиљерија артиљерија артиљерија.

Факсимил извештаја мајора Захарија Остојића од 6. априла 1943 Дражи Михаиловићу (Чика Ђоки) о сарадњи с италијанским трупама (бр. 22) наДрини (А-V11, к.231. пер. бр. 16-2)

Ђорђе Лашић (први с десна), шеф немачке војне управе за Црну Гору пуковник Хајнке (трећи с десна) и Јаков Јововић (други слева) у Подгорици (Титограду) у пролеће 1944.

Стево Дамјановић - Лeko, командант Мајевачког четничког корпуса (у средини), с немачким СС официром на Мајевци у пролеће 1944.

10998

CG-V-1787

НАРЕДБА
КОМАНДАНТА II МИЛЕШЕВСКОГ КОРПУСА ЗА 19 ЈУНИ 1941 ГОДИНЕ.

Лично сам осудио на смрт и стрељао комунистичке симпатизере и активно комунистичке чланове у позadini и то:

- 1.-Г-ђу Добрицу Кичијевић, професорку из Нове Вароши, активног комунистичког радника у позadini, шефа обавештајног, организаторског и пропагандног центра за град Нову Варош и ср.Новозаврског. Пре месец дана лично се сврстала са својим комунистичким гериле на ср.Новозаврског на Ходишкој стени, где је добила инструкције за рад. Прикупила је сву пошту комунистичких симпатизера и сврстала је на Нове Вароши и одела комунистима, а обратом, привлаче од њих. Издала је до детаља распоред свих наших јединица у Новој Вароши комунистима и била је у комунистичком нападу на Нову Варош, те је о овоме обавестила ове комунистичке ескадриле. Организовала је комунистичку мрежу у Новој Вароши и срезу, одржавајући неколико потцентра. Напомињем да ја је поштовала нашу доброту кад смо јој изаош опростили по њеној предаји на комунистичких резола.
- 2.-Г-ђу Милу Ковачевић, шефа комунистичког потцентра бр.1. за северни део Нове Вароши и одржава везе са Кудлинимиром, комунистички оријентисаним. Писмено је известила комунисте о распореду четничких снага, активно је одржавала везу са њима, дала је инструкције за рад комунистичким симпатизерима у Новој Вароши и била је активни комунистички члан у сарајеву.
- 3.-Г-ђу Драгицу Борковић, шефа потцентра бр.2. за јужни део Нове Вароши. Писмено је известила комунисте о броју и распореду четничких снага, дала је инструкције за рад комунистичким симпатизерима у Новој Вароши, вршила комунистичку пропаганду и била активни комунистички члан у позadini.
- 4.-Г. Леокића Миша, активног комунистичког члана у позadini и у служби комунистичког центра г-ђе Добрице Кичијевић из Нове Вароши.
- 5.-Г. Виторовића Луба, из Нове Вароши, активног комунистичког члана у позadini и у служби потцентра бр.1. г-це Миле Ковачевић.
- 6.-Г. Милоша Петрића са Тикве, активног комунистичког члана у позadini. Одржава везе са комунистима и у служби комунистичког центра г-ђе Добрице Кичијевић.
- 7.-Г. Милорада Пушицу из с. Државића, активног комунистичког члана и одржава везе са комунистичком герилком у ср.Новозаврском.
- 8.-Г. Глиша Гујамичкић из с. Комарна, активни комунистички члан у позadini, комунистичког организатора и одржава везе са комунистичком герилком у ср.Новозаврском.
- 9.-Г-цу Перушићу Пурић из с. Радијевића, активног комунистичког радника у позadini и организатора убиства поч. савезника Рече Пурића.
- 10.-Г-цу Станиславу Ј. Пурић из с. Улијевића, активног комунистичког члана у позadini и организатора убиства поч. савезника Рече Пурића.

Напред наведеним изрекао сам смртну пресуду на основу конкретних чињеница и тачних података о њиховом разном комунистичком раду у ср.Новозаврском а све протима наше организације.

Стављам до знања народу мога поддржа да бу стрељати сваким оном грађанином, који активно потпомаже рад комуниста.

Ја и моји храбри борци нећемо никад дозволити да се угледу на ње најнеправдијнији људи, да се праве куће и злостављају чистоти грађани.

За свако убиство наших људи вратићемо десетодупло.

Командант, капетан
Јован Радовановић

112
413

(Миле Ковачевић)

Факсимил наредбе четничког команданта 2. милешевског корпуса капетана Вука Калаитовића, која почиње реченицом: „Лично сам осудио на смрти стрељао... И даље: "За свакоубиство наших људи узвратићемо десетодупло." Очевидно, Калаитовић се угледао на немачког маршала Кајтела који је издао наредбу о стрељању 100 Срба за 1 убијеног Немца!

ДРГОЉУБДРЖА МИХИЛОВИЋ У ОГЛЕДАЛУ ИСТОРИККИХ ДОКУМЕНАТА

СТАВ
ОСТАВАЦИХ ЧЕТНИЧКИХ
КОРДА
Ост. Др. Бр. 113
10. Октобра 1942 год.
Београд

ВРХ
СБ-11-167

ГОСПОДИНУ МИНОТРУ ВОЈСКЕ И МОРИНАРЕ И ВАЗДУХОПЛОТОВА.

Према провереним подацима, устаканско је:

Да се варом Пријепове није одазвало четничкој организацији, него је чак радило и противу не, као то је и да се растури и оно што је створено. Као противника нема организације, а великом подршци комунистима, нарочито су се истали:

СРЕТЕН ВУКОСАВЉЕВИЋ, бивши народни посланик и секретар и професор Училишта;

ЈАКША С. БОГДАНОВИЋ, адвокат и кандидат за оповојног посланика. Обавојина из Пријепова. Они су били чланица и нектар рада противу четника и њихове организације.

РАДИЦА М. МИОДРАГОВИЋ, учитељка из села Кошарата, срез Пријепова. Као учитељка врло се негативно показује у раду за четнике, настојећи да што више нири комунистима у овом срезу. Именовани се јавно изјављује да се поноси са својим братом и његовом погибијом, који је погинуо као комуниста.

ИЛИЈА БОКОВИЋ, школски надзорник из Пријепова, који је у свим сврхама и фракцијама, највећи пријатељ комуниста. Како и у свим другим муслиманским, англским главо горе, ниште за ратом, дакле је време да сви себи бирати поже...

У Пријепову постоје два активна официра, који се веома хтеће одзивати на савезу једној организацији, када су и неколико пута позивани да се придруже:

МИЛОШ ПАЈЕВИЋ, активни припадник мајора Пријепова, који је био у Хрвати, приликом капитулације је мање држао, доприноси да се не би није није није том приликом/капитулације/ предао комунистима, који се налазио у команди за време Југославије, на је за овај вест, како се налазио у команди од Павелића. Стајало се и да се држио други мајор Пријепова, који је био у Телијанима, а друго кретање ради. Како негативно става према четницима, је активни официр, икото је доприноси става другог етаповника војвођи Павелића.

ДУШАН М. МИОДРАГОВИЋ, активни пензионер, поручник, бивши учитељ, напред питијаног учитеља Миодраговића. На неколико пута је позиван да се придруже се четницима, одговорио је да то неће ни под којим околностима, јер не жели да се придруже удобни живот.

Према пределим подацима, мишљења сам и предајем, да се:

А/ СРЕТЕН ВУКОСАВЉЕВИЋ, ЈАКША С. БОГДАНОВИЋ, РАДИЦА М. МИОДРАГОВИЋ и ИЛИЈА БОКОВИЋ, ставе под слово "З", о тим да се претходно Боковић и Миодраговић били раније функцији резервног официра, а сви остале баци и државни савет у Југославији.

Б/ Две чланице активног официра мајор Пајевић и поручник Илија, који је био у Хрвати, због издајства Крава и Отаџице и Гахова Заклетва, а над мајором Пајевићем прикеси слово "З".

С молбом на удовољење.

КОМАНДАНТ МАЈОР,
Пав. и. Буришић

Михиловићев командант Павле Буришић, носилац немачког „гвозденогкрста“ тражи да се под слово „З“ ставе Сретен Вукосављевић, професор универзитета и други симпатизери НОП-а.

Софија Ристић, домаћица из Манојловца. Њена кућа је од новембра 1942. била седиште 1. шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић“. Њеног супруга Радојицу заклали су четници децембра 1943. због сарадње са НОП. Софија је хапшена више пута, а кад су четници издајом сазнали да се у њеној кући налази склониште, упали су марта 1944. у њен дом и на очиглед деце је страховито мучили. Софија је све муке издржала и одбила да призна где се налази склониште, па су је на крају заклали. За народног хероја Југославије проглашена је 9. октобра 1953.

Миленија и Радивоје Бркић из села Друговца, свекрва и свекар Милеве Бркић, живи су бачени уватру 29. априла 1944, заједно са својом снахом Милевом

Четничка четворка
непосредно пред клање
непознате жртве
у источној Србији (1944)

Четник у Драгачеву 1943.
коље припадника НОП-а

Вал корпус

30 септембра 1944

17.30

Команданту II, III и V корпуса

Претстоји нам покрет сутра у циљу ослобађања путама Медвезици.
Завест за овај покрет добијете у току ноћи.
Пошто се на отоку Гарде чело местимично купкавање због чега није
некаучуло обзиром на присуство немачких војника да као комунисти у току ноћи
напредују у користима слабијом снагом то у току ноћи морају
имати пуно обезбеђења бојним вестима и то:
1/ Валеаски корпус заједно са групом од раскрсница аутома у Дебенту
на путу Шану'ав 2 км дужице и дужи Дубоке реке.
2/ II корпус затвара свој оток фронта у тило исто и III корпус
- Валеаски корпус утврдиће вазу са Немцима у Дебенту,
у случају немачких/ако уздаци буду укључени коњу/ повући
II корпус у село Валеасе
Валеаски корпус и штаб групе у село Габе.
III корпус остаје у Валеасу.

Нач. шт. кан. На извршење. Ком. В. КУРСАНЕК.

Драгослав Рачић

Факсимил наређења потпуковника Драгослава Рачића, команданта 4. групе јуришних четничких корпуса, од 30. септембра 1944, за сарадњу са немачким окупатором у западној Србији

Od Debol Br. 185 od 7 maja. U 3 časovna, 6 maja celog dana vodili smo teške borbe na prostoru Varde. Račanske brigade napadale su bolnicu u selu Godečevu. Repedne račanske i oplemačka brigada zauzele su Vardu. Putem od Varde preko Jelove Gore ogromne kolone crvenih jačine oko 5000 ljudi sa mnogo komora isvlačile su se pod borben. Na putu od Varde do Kondera ponavljam Kondera ovi koloni napadale su naše brigade, Jotiševci i Bugari i nekoliko nemačkih tenkova. Kolone crvenih i pored toga prodiru u pravcu Kadinjače i Ponikva. Nastavak.

Od Debol Br. 185 od 7 maja. Nastavak. Celu noć vode se borbe sa tom kolonom. Bugarska artiljerija iz Duba stalno dejstvuje. Raspored mojih brigada jutro: Zlatiborska Kilberje, Ušićka Jelova Gora. Račanske oko Varde. Leteča i štambur korpusa u Jeloviku. Današ će se poći za crvenima u pravcu Kadinjače. Držka je stalno samnom.

Od Debol Br. 186 od 8 maja. Celog dana 7-og maja, Nemci, Bugari, Dobrovoljci i naše zlatiboraka, i račanske brigade vodili su jaku borbu sa kolonama crvenih na prostoru Bolotuša, Biowka, Kadinjača, Zaglavak, Dub. Bugarska artiljerija dejstvuje vrlo uspešno. Odred nemačkih padobranaca na Kadinjači nanio mnogo gubitaka crvenima. Po prikupljenim podacima na brzu ruku na prostoru Ponikava ima oko 500 komunističkih šehova. U toku noći crveni odstupaju u neredu preko Gore u pravcu Zaovina i Mokre Gore a izvesni delovi u pravcu Sljivovica. O-pupator ih goni. Sa brigadama produžujem gonjenje. Juče smo ubili ili zarobili najmanje 80 komunista.

Факсимил групедепеша капетана Душана Радовића (Дебол), команданта Златиборског четничког корпуса, о сарадњи с немачким и бугарским трупама и њотићевцима у борби против 2. и 5. ударне дивизије НОВЈ

Br. 53

D. MIHAILOVIĆ U SARADNJI S NEMCIMA,
BUGARIMA I NEDIĆEVcima

AVII
10/7-1 i 2. 18.

Br. 88¹

25. III oko 19 h primio sam u Užicu sledeću količinu municije:
60.000 metaka puščane municije 7,9
37.000 - mitraljeske municije 7,9
9.000 - puščane municije (engleske) 7,7
21.150 - mitraljeske municije (holandske) 6,5
16.640 - za M. P. 9 mm
400 bombi za bacač 81 mm
400 - - - 43 mm

Obećano nam je još 30.000 metaka puščane municije. Dobićemo čim transport stigne Užice.

Kako je put kod Prilika bio zatvoren od komunista to sam kamione ostavio u Požezi a ja sam sa malim autom prebacio 9.000 metaka malom Eriću i Kalji Markoviću.

Municiju sam do rudnika prebacio tek 26. III oko 17 h.

Zlatibor je od 24. III potpuno prazan od komunista. Bugari i poljska straža drže liniju Bela Reka-Zbojštica. Tri bugarske kolone u jačini od po jednog bataljona krenule su u zoru 25. III prema jugu sa linije Užice-Požega. Kolone su 26. III uveče stigle na liniju Katići-Prilike.

Dobrovoljački puk Marisava Petrovića razbijen je od strane komunista 25. III uveče kod s. Sivčine. Dobrovoljci su se povukli na rudnik gde se i sada nalaze.

Bugarski bataljon pod komandom majora Haralanpijeva primio je isto veče borbu sa partizanima. Komunista su bili nadmoćniji i Bugari su se povukli u Ivanjicu.

Za sada u okolini Ivanjice nalaze se sledeće snage: Cvetić i Marković na liniji Mućanj-Kušići, jedan bataljon Bugara Katići, jedan bataljon Bugara Prilike plus 4 tenka, rudnik puk dobrovoljaca dve čete Ruša i 4 tenka, Ivanjica tri bataljona Bugara i dve čete Nemaca koji su ovog momenta stigli.

Pavle Marković (zlatiborska četa) juče popodne bio je u Brekovu i odmah krenuo dalje za Šarenik. Javiće se ovde radi popune municije. Kako komunista nadiru ka JI tj. prema ibarskoj dolini to sam još prošle noći intervenisao u Beogradu da se Ibar posedne. To će i biti učinjeno. Takođe će i trupe iz Senice biti pomerene ka istoku ka Radkoj.

Nemci i Bugari imaju zadatak da gone partizane i dalje. Oni traže da Cvetić i Marković obezbede desno krilo da se komunista ne bi izvukli prema Sjenici.

27 III 44. Radovan.²

Br. 6
27. marta u 18 časova

G. Radovane,
dobili smo Vaš izveštaj od 27. marta (pisan u 8.30 časova). Dobro je da su D. SDS, N. i B. krenuli u napad.

Nalim snagama naredeno da preduzmu najenergičnije napade sa svih skoro strana.

Sam toga preduzete su mere da se komunista napadnu ako bi od Ivanjice prodžili na istok u Studenički srez.

Za Ajdačića, ako je krenuo južno od Požege, poslali smo naređenje da se prikupi u Dragačevu odakle nam ga je najlakše upotrebiti u kome se pravcu pojavi potreba.

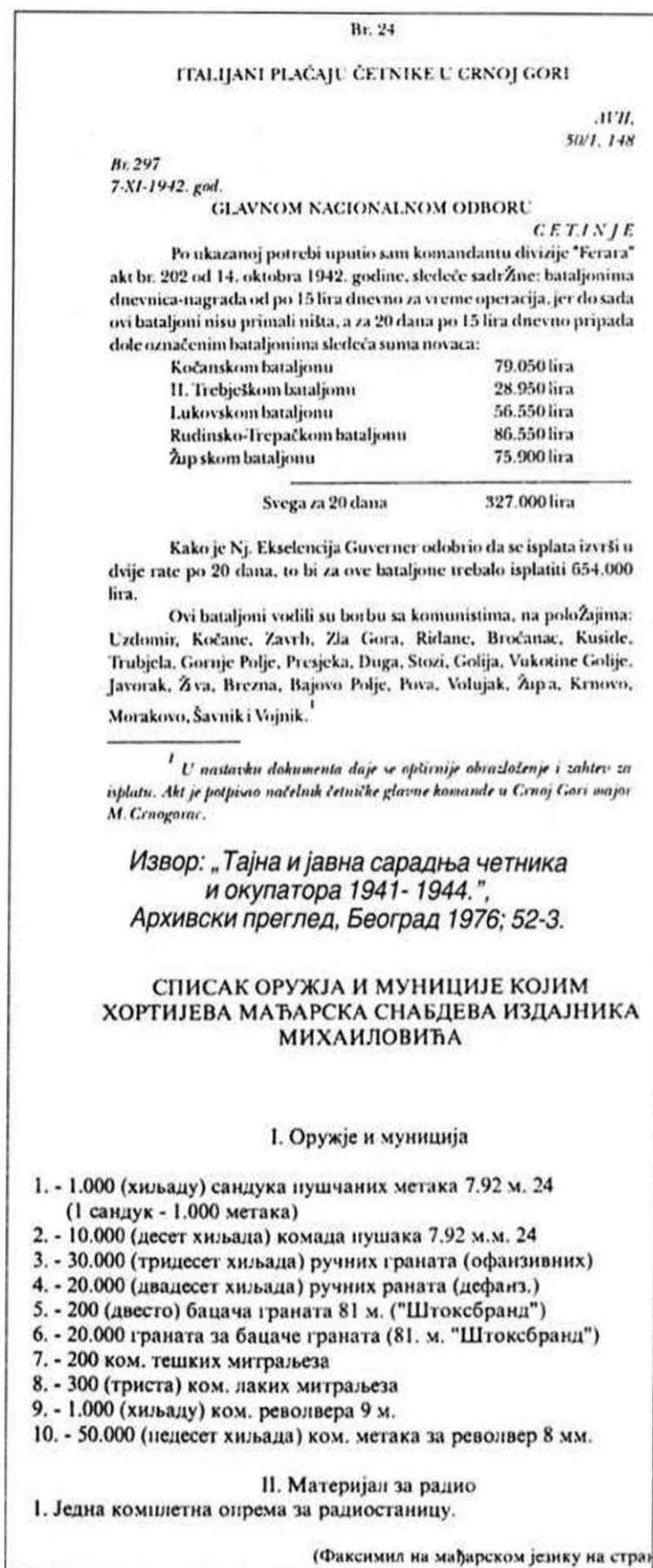
Nemojte ga prebacivati automobilima.

Vrlo dobro ste uspeali u pogledu municije. Nastanite da još izvučete. Dodelite jednu izvesnu količinu kapetanu Dukiću, koji se nalazi u Notraži. Ovo je potrebno i za jedinice koje treba ovde da još pristignu.

M. P. Pozdrav, 88-

¹ Br. 88 - U tom trenutku lično za D. Mihailovića.
² Pseudonim za Prilic Ratomira, komandanta četničke Kolubarske brigade.

Извор: „I ајна ијавна сарадња четника и окупатора 1941-1944.“
Архивски преглед. Београд 1976:97-8.

Извор: проф. Јован Павићевић: „Драгољуб Дража Михаиловић - ТАЈНИ АГЕНТ ВЕРМАХТА“ Београд 1995:165

Осам од укупно десет споменика подигнутих ПантиЋима које су четници заклали у селу Вранићу у ноћи 20. на 21. децембра 1943. године

" О рокопјта Јајш НаНјан5к1т оПсЈпта и »Зрјзкн рок!она«

рје:

»Котан(1ап1и агтје Балтаси
бспегали Могеар! ЈГште
еспегали Г^огана
рикоупЈки Ни50
рикоупЈки Кагла, Пите
рикоуп!ки Селегано.
тајогн се МаИеЈби

каре(апи 2Шо(о
РанаН каре(ап
рогибпјк У1сЈјак
рогиСпјк Рапеп
каре1ап Рог1ипали
каре(апи Ноза
рикоуп!ки ПотЈап1
каре(апи Вен(1уоеИо
(АгШу VII, гсе. бг. 7/10, к. 231). УјкН док. 1-т. 175, (аб. в 1 Док. бг. 101.

регзјзк! 6ал1т
рег515к1 6Шт
1п рег515ка сЈПта, <Јуа 5геђг. рава
брећгпо апНкпо огитје
рег515к1 6ЈНт
јебан 6Шт I је<1па г1а1па Јуп1а
1г1 6Шта, г1а1ш кал,
оерНса га еозроЈли, јес3па г1а1па Гип1а
је<1ап 6Шт I 10.000 Нга
бе1ПГ 6Шта, јес3ап агећгп рав
јес!ап 6Шт
јес!ап 6Шт
Јуе г1а1пе Гип1е, је<Јап 5егу!г врећг.
<Јуа сЈНта, брећпП ројав 2еп5к1
једап 6Шт
јесЈап брећгп! 5егуЈ5«

85 2hora1к, 1от XIV, кпј. 1

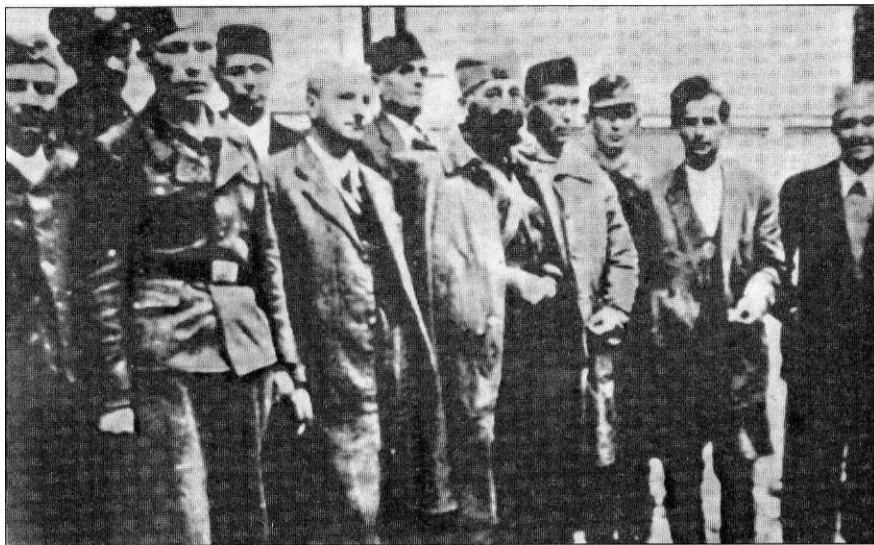
545.

Живко Топаловић

Четнички кољач са надимком, "Ђаво"
из Пожешког корпуса. поред Западне
Мораве код Трстеника.
улето 1944. године

У Бијелјини, јесен 1944. године. Дража је 27. септембра пребегао из Србије у Босну. На фотографији: Дража (у средини), лево од њега пуковник САД Мак Дауел, десно (гологлав) муслимански „посланик“ Мехмед-бег Пашић, а око њих делегати Немаца, усташа, Српске државне гарде и Српског добровољачког корпуса.

Генерал Светомир Ђукић, четнички командант Северних покрајина (Славонија и Војводина) - у средини са брадом. Он је био Дражин вођа делегације на преговорима са Павелићем, априла 1945. године, од кога је тражио (и добио) помоћ за лечење рањеника, храну и муницију. Са усташама је побегао из земље, а кад су у јесен 2002. године његови посмртни остаци пренети у СРЈ, чак су му приређене највише војне почасте: на аеродрому Београд, у Централном дому ВЈ, у Ваљеву и Косјерићу!

мајору господину Д а н г и ћ у . -

Ситуација је таква да све наше трупе из Босне најбржим начином повуче-
те на Бајину Башту, услут и код Вас све партизане заруџати и наоружа-
ти наше људе, на који начин повећавати наше одреде. Чим дођете у Бајину
Башту, један део снага улутите правцем на Ужицу, а други на Косјерић,
да нападају на партизане, да их разоружавају и наоружавају наше. Нај-
нужније ћете оставити само у Босни. АЛИ САМО НАЈНУЖНИЈЕ.

У цифрама, 1/6оставити а са 5/6 гурати овамо. Потребно је да се Ужи-
це што пре заузме, јер је тамо и фабрика оружја и муниције коју ми већ
немамо. При овоме превећи комуникацију железница: Ужице-Винеград и У-
жице-Пожега, те да им појачања из Пожеге и из Ужица не могу да стигну.

Знајте да су нас партизани напали мучки на дан 31. октобра ноћу, и с
концентрисаним снагама гурнули на Пожегу, коју су после дводневне бор-
бе заузели, иако уз њине велике губитке. Колона која буде дејствовала
на Косјерић има да падне на позадињу њихових трупа које се боре са на-
шим деловима на Субјелу. Овај напад партизана на нас имао је за циљ да
нам спречи долазак помоћи из Енглеске, која је требала да се дотури
преко Пожеге. Од Лондона смо добили већ неку помоћ, али она не може
бити беза и ефикасна. Треба дакле енергично да нас подржите, да нам
помоћ стигне како би смо могли даље продужити нашу борбу против окупа-
тора. Треба да знате да се на челу партизана налазе Хрватске Усташе, ко-
јима је за циљ да гурну наш народ у братоубилачки рат и да спрече одла-
ду Хрватима. Зато, журно свим снагама, НАПРЕД ПО ПРЕДЉЕМ.

Обавестите о овоме мајора Тодоровића и све команданте наших трупа,
на правцу Винеград-Сарајево и на другим правцима да Вам се придруже у
Вашем дејству на Ужице.

Потврдите ми пријем овог извештаја.

9 новембра 1941 године
17,30 часова М.П.

ПО ЗАПОВЕСТИ КОМАНДАНТА
НАЧЕЛНИК ГОРСКОГ ШТАБА,
потпоручник,
Драг Т. Павловић, с.р.

ДА ЈЕ ПРЕПИС ВЕРАН ОРИГИНАЛУ, ТВЕРДИ:
КОМАНДАТ БОСАНСКИХ ЧЕТЕ И ДР.
ОДР А, мајор, Језд. Дангић,
с.р.

печат Горског штаба 5
Ком. чет. одр. Југосл. вој.

Наредба потпуковника Драгољуба Павловића, начелника Горског штаба, „по заповести
команданта“ (тј. праже), мајору Јездимиру Дангићу за напад на Ужице

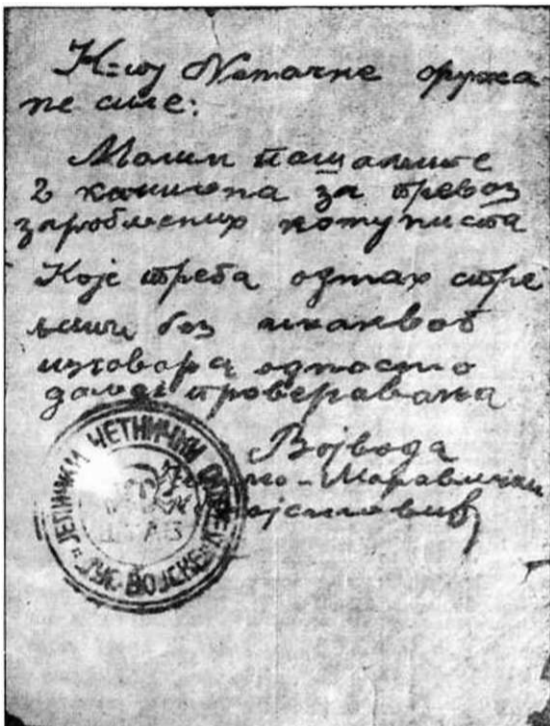

*Група италијанских фашистичких војника и четника у селу Држници,
у италијанској окупационој зони*

*Дражини
команданти
мајор Петар
Баћевић
и поп Момчило
Ђујић*

Јован РДОВАНОВИЋ

Факсимил писма
војводе Мојсиловића
Немачкој команди
у Чачку, децембра 1941.

Уданима пред и после
одбијања четничког напада на
Чачак, Команда места
партизанских одреда и
окружни комитет КПЈ за Чачак
организовали су демонстрације
против братоубилачке борбе.

Поворку грђана, четници
улогорени у касарни,
растерали су пушчаном
ватром. у којој је једна жена
рањена.

Чачански историчари „млађе
генерације“ кажу да су ове
демонстрације биле
„монтиране“?!

То је једна од њихових
„истина“!

За тако хуману и храбру акцију
рећи да је „монтирана“
у најмању руку је срамно.

5

РЕХАБИЛИТАЦИЈЕ

5.

Ко је први почео тзв. грађански рат

Поједини политичари или историчари, највећим делом фалсификатори историјских догађаја, или пак мешетари, последњих година објављују оно што би желели да је истина, иако она то није. Протурају неистине о томе да су партизани „почели грађански рат“! Међутим, документи говоре да су четници још 1941. почели чарке против партизана, па и онда када су са њима имали споразуме о сарадњи и заједничкој борби против окупатора. Познат је случај са мањом јединицом Славковачке чете Колубарског батаљона Ваљевског НОП одреда, која се налазила у школској згради у селу Планиници, близу Равне горе, коју су четници 21. септембра 1941. изненада напали. Нападом је командовао лично Дража Михаиловић. Четници, под командом капетана Петровића, крајем септембра 1941. напали су чету пожешких партизана код Косјерића. Затим, 4. октобра пожешки четници су напали партизана у Пожеги. Четници Божидара Ћосовића Јаворског изненада су напали партизана - Моравичку чету, најпре у Ивањици, па у Ариљу. Све су то били мањи сукоби који су, макар донекле, решавани каквим-таквим договорима. Опсежнији и координиранији напад на партизанске јединице у западној Србији почели су четници 31. октобра нападом на Ужице (седиште Врховног штаба, фабрика оружја и муниције). То је лично Михаиловић изјавио Немцима приликом преговора са њима у Дивцима 11. новембра 1941. (Постоје и четничке наредбе о нападу на Ужице).¹ А, опет, на другој страни, Михаиловић је лажно обавештавао емигрантску владу да су његове одреде напали комунисти! Једно аутентично сведочење о том догађају, тј. о нападу четника на Ужице потиче од Драгише Васића, заменика Драже Михаиловића („Чича број 2“). Речи - сведочење Драгише Васића записао је Николa Миловановић, јуна 1943. године када је био на дужности руководиоца радио-службе у Михаиловићевој Врховној команди. Миловановић, који је, касније прешао на сграну Народноослободилачке војске, пише:

„Неколико дана после састанка са представницима партизанског штаба, у Брајиће, на Равну гору дошао је Вучко Игњатовић.² Тражио је команданта (односно пуковника Михаиловића, прим. Ј.Р.) али је он био моментално одсутан. После његове изјаве да се ради о

хитној ствари, Павловић³ га је довео код мене. Прилично узбуђен почео је да ми ниже оптужбе против партизана. Тврдио је да се неки њихови одреди припремају да нас нападну. *А затим је енергично изјавио да је због тога донео чврсту одлуку да их он први нападне.* Планирао је да напад изведе у центар њихове Републике - на Ужице. Из официрске торбице је извадио већ припремљену запосвест за напад и, објашњавајући ми, тражио је моју сагласност да је изведе.

Без икаквог двоумљења, у одсутности команданта, *наредио сам Игњатовићу да одмах крене у напад на партизана.* Ово моје наређење било је у духу поруке наше владе коју смо само два дана раније примили радио-везом... (подвукао Ј.Р.)

Кад сам обавестио команданта да сам у његово име одобрио напад на партизанску републику, он се благо осмехнуо и рекао: 'То сте добро урадили. Потпуно се слажем са вама. Крајње је време да прекинемо са авантуром у коју су нас комунисти увалили и која може скупо да нас кошта...'⁴

У својој заповести командант Пожешког четничког одреда Вучко Игњатовић, капетан 2. класе, за напад на Ужице (1. новембра 1941.) истиче:

*„...На основу наређења команданта четничких одреда Југословенске војске и Пожешки одред у заједници са Златиборским, Чачанским и Ужичким одредом ући ће у Ужице ...”*⁵

Тог дана Михаиловић је одлучио да лично руководи овим нападом.

Дакле, сумње нема. Михаиловић је „први почео“ општи сукоб. Он је, односно Драгиша Васић у његово име, 31. октобра 1941. године издао наредбу за општи напад на партизанске одреде у Ужицу. Повукао је своје снаге са опсаде Краљева и Ваљева. па одмах напао Чачак, Горњи Милановац, Ужице, Ивањицу...⁶

Четничке снаге, и поред велике бројне надмоћности (Игњатовић је извршио присилну мобилизацију у Пожеги и околним селима). претрпеле су пораз у нападу на Ужице. Познато је да је Михаиловић укорио своје команданте да су их у том нападу потукли „ђаци и шегрти“, алудирајући на чете Радничког батаљона и јединице у којима се борио знатан број младих ђака и студената. Али, „заборавио“ је да процени компоненту која се тицала њега и његових кадрова, чак и генералштабних официра: Михаиловић, потпуковник Драгослав Павловић, први начелник штаба, мајори Захарије Остојић, Мирко Лалатовић, Радослав Ђурић, капетан Милорад Митић и др. И поред тога њихов план на Ужице и сам напад, просто је смрвио у парампарчад заме-

ник команданта Ужичког НОП одреда потпоручник Радивоје Јовановић Брадоња својим смелим планом и енергичним и умешним командовањем.⁷

И до своје Пропати 1945. године Михаиловић је стално водио борбу искључиво против партизанских одреда, односно Народноослободилачке војске Југославије.

То се догађало на главном делу слободне територије, односно Ужичке републике. Четничка, односно Михаиловићева одлука о фронталном нападу на партизанске народноослободилачке одреде Југославије, убрзо је „пренета“ из Западне Србије и у друге крајеве: у Посавину, Шумадију, јужну Србију, а нешто касније у Босну, Црну Гору и друге делове. Два споразума склопљена између делегација Врховног штаба НОПОЈ коју је предводио врховни командант Јосип Броз Тито и четничке делегације са Дражом Михаиловићем на челу - у Брајићима 27. октобра и у Чачку - 20. новембра - о ненападању, које су склопили високи представници оба штаба, четници у врло брзо, тако рећи иреко наћи погазили. Први споразум четници су прскршили 31. октобра (само четири дана после склапања), а други почетком немачке офанзиве (познате као ирва непријатељска офанзива против слободне територије у Србији) четници су се практично са Недићвим и Љотићевим одредима (Српска државна стража и Српски добровољачки одреди) и са Немцима укључили у ту офанзиву. Тако су четници, како је изјавио Драгиша Васић поступили, „у духу *Поруке емигрантске владе*“ (коју су Михаиловићу и Васићу усмено изложили мајори Захарија Остојић и Мирко Лалатовић. Васић наводи да су ту поруку добили и од генерала Богољуба Илића). Михаиловић је средном новембра обмануо емигрантску Владу и њеног председника генерала Душана Симовића - да је „објединио оба покрета“ и да наставља „борбу против окупатора“.⁸ Зато га је та Влада признала као легитимног вођу „покрета отпора“ и ускоро му је дала чин генерала! Све је било лажно! После око две седмице, 30. новембра, Михаиловић је донео одлуку „о легализацији“, својих одреда код Недића, па тиме и код окупатора. У директиви команданту црногорских четничких одреда и команданту лимско - саничких одреда, од 20. децембра 1941. године, Михаиловић је изречито поручио:

„Са комунистима - Партизанима не може бити никакве сарадње...“ У (подвукао Ј.Р.)

Том поруком - одлуком, Михаиловић је практично и званично повео свој грађански рат, а потпуно занемарио борбу против окупатора. Чак у тој борби с њима је дубоко сарађивао.

Узалудни су били покушаји Врховног штаба партизанских одре-

да да се избегну међусобне борбе (у то време оперисало се са изразом „братоубилачки рат“). Два - три примера и документа о томе веома упечатљиво сведоче. Први се односи на нападе четника под командом Божа Посовића Јаворског на Ивањицу и Ариље, које су биле ослободиле и поселе партизанске јединице. Врховни штаб је преко својих представника покушао да утиче на Јаворског - да те своје испале прекине, да се повуче из "освојених" места, али ништа није помогло. Пошто су сређени подаци о томе шта чине Јаворчеве јединице (убиства, плачка, мучење грађана и сл.) Врховни штаб их је предао капетану Милораду Митићу, четничком „официру за везу“ у Ужпцу, да их достави Михаиловићу и да тражи одобрење да партизански одреди растерају те четнике. Ускоро, Михаиловић се одрекао Јаворског (мада само иривидно) и одобрио акцију против њега. Тек тада је, по наређењу Врховног штаба, Ариласки батаљон истерао Јаворчеве четнике из Ариља и Ивањице.¹⁰ Очевидно, руководство партизанских одреда тежило је на сваки начин да се избегну међусобне борбе. То је било у октобру, када међусобне борбе још нису почеле.

Колико су Врховни штаб партизанских одреда и друге команде и установе истрајавали на тражењу путева за заједничку борбу против окупатора и то после општег напада четника на Ужлице и Чачак видљиво је из неколико догађаја. Први. На великом митингу поводом обележавања годишњице Октобарске револуције, поред осталих говорника, реч је добио поручник Ратко Мартиновић који је са попом Владом Зечевићем остао веран сарадњи са партизанским одредима. Свој говор завршио је покликом: „*Да живи наш љубљиви краљ Писар III! Живео Стаљин!*“ уз бурне поздраве. А то је било седам дана после напада четника. И други догађај везан је за Ужице. Свечани број „Борбе“ донео је, поред осталог, и девизе - пароле према којима треба водити борбу за ослобођење земље. Једна од актуелних парола била је:

„*Да живи јединство и братство Партизана и четника!*“¹¹

Следећи догађај је из времена кад су четници повели општи напад против партизанских одреда, тј. из новембра те године. Четници који су „скинути“ са опсаде Краљева, где су држали положаје заједно са партизанским одредима, кренули су на Чачак и опколили га. Док су вођени преговори, између „зараћених страна“ из Чачка је 6. новембра кренула велика поворка жена и омладине према касарни изван града, у којој су се налазили четници, носећи југословенску заставу и велики транспарент на коме је писало:

„*Ми жене, мајке, сестре - тражимо обуставу братоубилачке борбе.*“¹²

О овом догађају постоји и аутентична фотографија.

Међутим, кад се поворка зауставила на неколико стотина метара пред касарном, четнички официри који су изашли пред поворку извикали су се на њу и командовали „налево круг!“ Неко је отворио и ватру на поворку од које је рањена једна жена.

Трећи пример је такође из Чачка, где је 18. новембра, одржан збор под геслом „За једнствену борбу ПроШив окуПаШора“. Пред чачанском соколаном окупило се неколико хиљада грађана којима су говорили представници Радикалне, Демократске, Земљорадничке и Комунистичке партије. Сви говорници су тражили да се прекине братоубилачка борба и да се поведе заједничка борба свих родољуба против окупатора. (И о овом догађају постоје аутентичне фотографије.) Упућене су и делегације виђених грађана у Дражину команду на Равну гору и у Врховни штаб партизанских одреда у Ужицу. Али, од свега није било резултата.¹³ Четници су се ускоро удружили са квислинзима Недића и Љотића и са окупаторима.

Током 1942, 1943. и следећих година Михаиловић је у својим наређењима командантима јединица, у прогласима и саопштењима непрекидно и све грубље проглашавао народноослободилачки покрет (он је увек употребљавао израз „комунисти“), односно партизанске одреде, касније Народноослободилачку војску - *својим нај-Главнијим непријатељем*, и тражио борбу против њих - до истребљења, свуда и на сваком кораку! Такође априла 1942. године јављао Павлу Ђуришићу:

*„Комунисте чистилиши где год можеше, а избегавајше Талијане и непрекидно искористилише ако се што може извући од њих.“*¹⁴

У распису од 30. јула 1942. године тражио је од својих команданата:

*„Комунисте требите без милости свим средствима посредно и непосредно.“*¹⁵

У распису „Свима у Србији“ од 16. јануара 1943. године Михаиловић је наредио потчињеним:

*„... Те злошворе и крвнике нашег народа унишшавајше без милосиши. Они нам ометају слободне руке према непријатељима. Они исшо као и љошићевци подједнако служе Немцима. Без милосиши их унишшавајше. (Подвукао Ј. Р.) Сви команданти су ми одговорни за своје рејоне да су чисти од овних мангупа и пробисвета које воде странци Тито и Моша Пијаде...“*¹⁶

И све у том смислу из месеца у месец, из године у годину. У „Распису свима“ од 7. новембра 1943. године Михаиловић, као „велики борац за слободу отаџбине“, како га је прогласила емигрантска Влада, наређује изричито:

„ Комунисте уништавајте на сваком кораку...Нападајте их и док се боре против окупатора ...Савезници нам овај став одобравају...”¹⁷

На такав начин је Михаиловнћ „изграђивао своју доктрину”, водећи борбу само против сопственог народа, или његов грађански рат. Ништа друго га није занимало, сем борбе за голу власт.

Нису помогла ни упозорења (али не - наредбе, којих није било) емигрантске Владе, истина стидљива, ретко и упућивана под притиском Британаца, да прекине борбу против партизанских јединица. ни изричит захтев британских војних команди, па и самог Черчила, да се обједине покрети отпора и да четници не употребљавају оружје које добију од савезника „против своје браће” који се непрекидно боре против окупатора. Нису помогле ни претње британске Команде за Блиски исток да се Михаиловићу неће дотурати савезничка помоћ ако не прекине борбу против НОП.¹⁸

Од 1990. и касније знатан број аутора појединих радова, међу њима и историчара, али далеко више аутора - политичара или површних познавалаца историјских догађања, пише о теми тзв. грађански рат на тлу Југославије у време Другог светског рата. Неки од њих су у дилеми - да ли је вођен народноослободилачки или грађански рат. Други, који темељије анализирају ту материју, у првом реду анализирају народноослободилачки рат, коме је понекад наметан тзв. грађански рат. И напослетку, у трећу групу спадају они историчари који читав НОБ вођену у првом реду и непрекидно против окупатора и борбу против четника квалификују искључиво - као грађански рат и са таквим оценама пишу уџбенике историје. За њима се често поводе и бројни политичари (нарочито у време предизборних мигинговања), па и поједини интелектуалци у медијима који се не труде да читав проблем озбиљније изуче.

У Војној енциклопедији грађански рат и ослободилачки рат се дефинишу следећим одредницама: „Ослободилачки рат је врста рата који се води за ослобођење од окупатора. У свим епохама био је део борбе за независност поробљених народа и држава...” А потом: „Грађански рат је оружана борба између одређених друштвених групација, класа и антагонистичких снага унутар једне државе у којем свака од њих покушава да оствари одређене политичке, привредне и друге циљеве...”¹⁹

Прво и основно питање које у вези са тзв. грађанским ратом треба разлучити, може се овако дефинисати: да ли је могућно да се у једној окупираној земљи води искључиво грађански рат? Немогуће, јер окупатор неће седети скрштених руку. него ће бити „на нечијој страни”. Не-

кога ће помагати, а против другог ће водити борбу. Друго је питање што су у окупираној Југославији, као квислинзи, водили неку врсту искључиво грађанског рата, али уз помоћ окупатора и под његовом командо.ч. То је случај са одредима генерала Милана Иедића (Српска државна и Српска гранична стража) кога су, узгред речено, неки наши академици ставили у ред „100 знаменитих Срба“, који су се борили током целог свог постојања искључиво против НОП, а спорадично и против четника Драже Михаиловића. Исти је случај, само још драстичнији, са Српским добровољачким корпусом (љотићевци) који су још упорније и још потпуније служили окупатору, водили борбе само против НОП. После заједничке борбе снага НОП и четника за стварање слободне територије у Западној Србији и Босни, и другим крајевима у периоду септембар-октобар 1941. године (која је са четничке стране била само-тактика), Михаиловић је „окренуо ћурак“, наслонио се на Недићеве снеге и на Немце (у италијанској окупационој зони на Италијане) и повео борбу искључиво против НОП коју је водио до своје пропасти. Док је НОП током целог ратног периода водио, у провом реду, борбу против фашизма, а само кад су му четници наметали међусобну борбу, народноослободилачка борба је попримила елементе грађанског рата. Један од наших врхунских историчара, др Бранко Петрановић, међусобне борбе партизанских одреда, односно НОВЈ и четника (Југословенска војска у отаџбини) квалификује као грађански рат. Мада се понекад двоуми. Око тога „ко је први почео“ наводи - да једна „страна“ окривљује ону „другу“, изричито каже:

„За нас (односно за др Петрановића, пр. Ј.Р.) изазивачи овог рата су, по постојећим изворима, четници.“²⁰

На другом месту Петрановић наводи:

„Грађански рат је започео нападом четника на Ужице, Ивањицу, Чачак, Горњи Милановац, и друга места слободне територије у ноћи између 31. октобра и 1. новембра 1941. године...“²¹

То потврђује и сам Михаиловић, у преговорима са Немцима у селу Дивцима 11. новембра 1941. године, кад каже - да је напао партизане код Ужица, а да је повукао своје снаге са опсаде Краљева. То потврђује и Драгиша Васић. И о свему томе постоје четничка документа, наредбе (капетана Игњатовића, мајора Р. Ђурића, Михаиловића и др.). Нешто касније, средином новембра 1941. године Михаиловић лажно извештава Владу генерала Душана Симовића да је, тобож, објединио оба покрета, а да га је „друга страна“ (мисли партизански одреди) напала код Ивањице, Ужица, Чачка! Сад супротно и лажно од онога што је рекао Немцима у Дивцима.²² И Михаиловић још у децембру 1941. године лансира девизу да са партизанима (он каже - са кому-

нистима) нема и не сме бити споразума, него се против њих борити. За кратко време НОП је за Михаиловића постао „непријатељ број један“. И његове снаге другу борбу нису ни водиле сем против НОП (осим ретких сукоба са Немцима и усташама- Пријепоље, Вишеград) и то: „данас их нападамо“ а „сутра с њима правимо споразуме“. И тако се Михаиловић сврстао у окупаторски фронт у коме су и Италијани и Немци, а делом и Бугари и од њих имао, посебно од Италијана директну и посредну подршку као и од снага српске колаборације (Недић, Љотић). На овакав закључак наводи и исказ пуковника Пантића (један од Дражиних преговарача у Дивцима), забележен у записнику са тог састанка. - Пантић је изјавио како је Михаиловићев покрет „национални и који никада ни у ком случају није намеравао да се бори против немачких оружаних снага...“²³

Овој изјави треба додати само још и закључак да је Дража одржао реч дату окупатору! И водио је искључиво рат против сопственог народа, али и других - против Муслимана и Хрвата (које је генерално сврставао - у усташе). Начудније у свему је чињеница да Михаиловић није схватао, односно није могао да процени или није хтео - да је намера окупатора садржана у латинској девизи „дивиде ет импера“ (завади па владај). Сврстао се на страну окупатора - да се туче против окупаторовог главног и најјачег противника - НОП. И служио окупаторовим интересима, а свој народ истребљивао током целог рата.

Политика окупатора у Србији била је да Србе поцепа међусобно, да их усмери једне против других. Феликс Бенцлер, представник министарства спољних послова Трећег Рајха у Србији, у извештају министру спољних послова Јоакиму Рибентропу, од 11. марта 1942. године, писао је:

„То што немачке војне власти воде преговоре с појединим четничким вођама, није ништа необично у српском простору. *То се збива свесно, у оквиру наше политике, условљене слабошћу наших војних снага и досад не без успеха вођене, да Србе, а нарочито устанике усмеримо једне Против других и да се тиме по могућности омете образовање јединственог фронта*“

Дража и његови сарадници, очевидно, нису умели да прозру такву политику окупатора.

Врховни штаб НОП одреда, поводом општег напада четника на Ужице, Чачак и Горњи Милановац, издао је 6. новембра 1941. године проглас „Српском народу“, а ПК КПЈ за Србију сутрадан, у којима су позвани радници, сељаци, радни народ, грађани, омладина, партизани „поштени четници и официри“ у борбу „против фашиста и домаћих издајника“.²⁵

Из свега, објективно посматрано, са довољно аргументације најисправнији закључак о тзв. грађанском рату на тлу Југославије током Другог светског рата, по оцени овог аутора, је следећи:

Народноослободилачки партизански одреди (НОПОЈ), односно Народноослободилачка војска Југославије (НОВЈ), водили су антифашистички ослободилачки рат против окупатора и квислинга у чијем борберном фронту су били и четници Михаиловића. И то континуирано током целог његовог трајања, на значајном стратегијском фронту за савезнике у антихитлеровској коалицији и у свим крајевима Југославије. Борба против четника им је била наметнута. Четнички покрет Драже Михаиловића, односно тзв. Југословенска војска у отаџбини, наметао је и водио братоубилачки или грађански рат - и то као стратегијско опредељење - против НОП, некад самостално, некад удружен са окупаторима и квислинзима - недићевцима и љотићевцима, усташама и домобранима. Управо, и посредно и непосредно заједно са њима.

Народноослободилачка борба по свим елементима, моралним, патриотским, антифашистичким, била је чиста као суза, величанствена. Дакле, борба против окупатора, борба за слободу. Каткад је, после четничких злочина и у завршној ратној фази, добијала осветничке карактеристике (Блајбург, Зидани Мост) - над усташким и четничким злоделима и терором. Кад се и овај елемент узме у обзир, доминирала је народноослободилачка компонента.

Четнички покрет утонуо је у колаборацију са квислинзима и окупаторима. Водио је борбу против сопственог народа и служио се најсуровијим облицима терора. Сврстао се у окупаторски фронт.

„Народноослободилачки покрет је изманеврисао грађански рат који му је наметан. А рат је могао бити само антиокупаторски или проокупаторски. Према томе, антикомунистичка стратегија четничког покрета морала је постати антиослободилачка и одвести у окупаторску групацију.”²⁶ И то се догодило.

Због тога је и неминовно и морално, и национално и војнички - пропао. Узалудни су, чак и неморални покушаји да се тај покрет рехабилитује. Сва та настојања се не заснивају на аргументима, већ или на незнању, на фалсификатима или пак, на политичким шпекулацијама. А све је то на трулим темељима.

Напомене

1. Зборник, т, XIV. књ. 1. стр. 874. Записник од 12.11.1941. са састанка делегације Д. Михаиловића са представницима немачког опуномоћеног команданта Србије у Дивцима.

2. Вучко Игњатовић, капетан бивше Југословенске војске, био је Михаиловићев командант Пожешког четничког одреда 1941. године. Децембра те године, по одлуци Михаиловића легализовао је свој одред код Недића и Немаца, убијен у међусобном обрачуна са поручником бивше војске, својим потчињеним, иначе љотићевцем Радојком Ђурићем.

3. Драгослав Павловић, генералш габни потпуковник бивше Југословенске војске, у то време начелник Горског штаба (тадашњи назив за четничку Врховну команду).

4. Никола Миловановић, Драгиша Васић, *Од Трајанског бунтовника до контрареволуционара*, стр. 280. Забелешка о разговорима аутора са Драгишом Васићем, јуна 1943, Београд, „Нова књига“, 1986, године. Као „нови сведок“ у корист четника појавио се и др Александар Бајт (тобож Дражин обавештајац из Љубљане), књигом мемоара „Берманов досије“, коме је Кардељ, наводно, поверио да су партизани напали четнике у околини Ужица!

5. 36. XIV, 1, стр. 54.

6. Никола Миловановић, *Коншрареволуционарни Покрет Драже Михаиловића*, „Слово љубве“, Београд, 1983, стр. 138.

7. Радивоје Јовановић - Брадоња, *Увод у критичку анализу сШрате Тије НОР-а Југославије 1941-1945*, стр. 162, Републички одбор СУБ-НОР Србије (посебна издања), Београд 1998.

8. 36. т. XIV, књ. 1, стр. 76.

9. Исто, стр. 97. У оригиналу инструкције стоји: „Не смије бити никакве сарадње“.

10. Сведочење Мате Ујевића, политичког комесара Моравичке чете, Ужичког НОП одреда, забележено у књизи Ј. Радовановића, *Милинко Кушић*, „Дечје новине“, 1979. Горњи Милановац (библиотека „Легенде“), стр. 49-50.

11. *Историјски архив КПЈ*, т. I, књ. 1, стр. 99. и 208.

12. *Чачански крај у НОБ*, Историјски архив Чачак, 1941-1945, стр. 144.

13. Исто, стр. 157

14. 36. т. XIV, књ. 1, стр. 208.

15. Исто, стр. 504.

16. Исто, књ. 2, стр. 181.

17. Тим позивом Михаиловић је прогласио „мобилизацију свих расположивих наоружаних снага и свих покрајина наше земље и то одмах, без чекања и одуговлачења...“ 36. т. XIV, књ. 3, стр. 142, док. бр. 42.

18. Лично Черчил је, после Михаиловићевог говора „испада“ у Горњем Линову од фебруара 1943. године, упозорио др Слободана Јовановића, ондашњег председника југословенске емигрантске Владе у Лондону, када је рекао, поред осталог, да ако Михаиловић „није вољан да промени своју политику како према талијанском непријатељу, тако и према југословенским земљацима, можда ће се показати потребним да Влада Његовог величанства ревидира своју садашњу политику фаворизовања генерала Михаиловића...“ А то се, око годину дана касније догодило.

19. *Војна енциклопедија*, Београд, 1975. г. том 9. стр 527-537.
20. Др Бранко Петрановић, *Србија у 2. светском рату 1941-1944*. год. ВИНЦ. 1992, стр. 284.
21. *ИсШо*, стр 265.
22. 36. т. XIV, књ, 1, стр. 343, депеша бр. 8, од 5. новембра 1941. године. 1 у овој и следећој депеши од 9. новембра Михаиловић лажно обавештава Симовића да - из Фабрике оружја у Ужицу „није добио ништа“ од Врховног штаба НОПОЈ. Међутим, после споразума у Брајићима (27. октобра), Врховни штаб је испоручио четницима 500 пушака и 24.000 пушчаних метака, а четничкој команди у Пожеги 5.000 кг жита. Да иронија буде већа и тежина обмане потпунија, поред осталог, четници су напали Ужице 31. октобра! Пре тога, у октобру, како је забележио Драгојло Дудић, политички комесар Ваљевског партизанског одреда, из партизанске Фабрике оружја у Ужицу и четници су добијали оружје и муницију. Он је записао да су четници капетана Рачића добили једанпут 200, други пут још 150 пушака са муницијом, а поручник Мартиновић 100 пушака. Види: Драгојло Дудић, *Дневник*. стр. 201, 203. Београд, 1958.
23. 36. т. XIV, књ. 1, стр. 877. Прилог II, документи немачког Рајха 1941, записник са састанка делегација Д. Михаиловића и немачке команде за Србију, у селу Дивцима 11. новембра 1941. године.
24. АВИИ, НАВ-Н-Т-120, р. 200; Никола П. Илић, *Колаборација четника са окупационим силама у Србији 1941-1944*, стр. 72; цитира др Жарко Јовановић, н.д., стр. 171-172.
25. „Борба“, 7. новембар 1941, бр. 8. и 9.
26. Радивоје Јовановић Брадоња, н. д. стр. 79-81.

Слава грађена на лажима и преварама

Дзагољуб Михаиловић се 1941. године, током организовања четничког покрета, декларисао против окупације земље, за савезништво са западном коалицијом, за обнову Краљевине Југославије и за верност династији Карађорђевића. И поред постојања врло разгранатог и организацијски јаког покрета - Народноослободилачке борбе под руководством Комунистичке партије Југославије, који се декларисао за одлучну оружану борбу против окупатора, за ослобођење земље и савезништво са снагама антифашизма, Михаиловић намеће стратегију ишчекивања - атантизма, чекања „бољег времена“. Опредељује се за пасиван однос. Када је почела ослободилачка борба и кад је буктао геноцид над Србима у Хрватској, Босни и Херцеговини (нарочито Лици, Банији, Кордуну и источној Босни) који су спроводиле усташе, Михаиловић се колебао. Прихватио је привремено садејство са Народноослободилачким покретом, свега око два месеца, али само делимично. Потом, узмиче пред репресалијама окупатора под изговором „спасавања српског народа“. Онда прелази на отворену борбу против народноослободилачког покрета партизанских одреда и њих дефинише као „главног непријатеља“. Сводећи ту борбу на антикомунизам. Тражи од окупатора „слободну акцију“, тражи муницију, оружје. И та ће га „водиља“ пратити у све даљу колаборацију и са Италијанима, са Немцима и Бугарима, као окупаторима. Немци га некад хоће за савезника, а некад неће - кад им не одговара, кад им није потребан, или кад му не верују, гониће и њега и поједине његове команданте. Некад ће га и новчано уцењивати као човека зајадне оријентације. Склапаће с њим, или његовим командантима и испмене споразуме (који ће Михаиловић одобравати) за заједничке операције против Народноослободилачке војске Југославије. Даваће му муницију, наоружање; а кад им није потребан Немци ће га одбацити.

У јесен 1941. године емигрантска Влада Краљевине Југославије и Влада Велике Британије прихватиле су Михаиловића као легитимног. Чак га је генерал Симовић, у својству председника емигрантске Владе, у јесен 1941. године прогласио за команданта свих „снага отпора“, јер га је Михаиловић обмануо својим ранијим извештајем да он руководи целокупним операцијама против окупатора. Код њега дола-

зе британски официри за везу (касније и официри армије САД). с којима сарађује или се свађа, неке од њих, ако му нису по вољи, чак и прогони, намешта заробљавања или убиства. Често обмањује и те официре и савезнике и емигрантску Владу. Легализује део својих одреда (код Немаца и Италијана) у Србији, Црној Гори, Босни, Далмацији, Лици. Ти одреди примају од окупатора и оружје и муницију, храну, одећу, обућу. А и од савезника. Његови одреди, касније бригаде, па корпуси, воде борбу само и искључиво против Народноослободилачке војске Југославије. Отпора против окупатора готово да није било - и нема га, сем у јесен септембра-октобра 1941. године и неколико изузетака, спорадичних, у јесен 1943. године. А пропаганда емигрантске Владе, а затим пропаганда у амбасади у САД, Канади и другим земљама на Западу, посебно залагањем председника владе др Слободана Јовановића, ствара лажни мит о Дражи Михаиловићу као борцу против окупатора у Југославији. Борбе које води Народноослободилачка војска Југославије на бојиштима широм Југославије, нарочито током 1942. године лажно се приписују Михаиловићу. Михаиловић у штампи у САД и Великој Британији добија епитет Робин Худа, па чак и, „балканског Де Гола"! Све је то фарса и превара, јер Михаиловић „плива" у пасивности према окупатору и колаборацији с њим. Ипак, превара не траје дуго. У свет продире истина о томе ко се у Југославији бори против окупатора. Постепено, западни савезници откривају четничку колаборацију са Италијанима и Немцима. Михаиловић и емигрантска Влада томе пружају жилав отпор.

Савезници нису успели да приволе Михаиловића за борбу против окупатора

Али се ни западни савезници, нарочито Черчил, не одричу лако Михаиловића, посебно краља Петра II. Настоје да приволе Михаиловића на било какав отпор окупатору, траже да прекине колаборацију са окупаторима. Писмени позиви генерала Александера, па генерала Вилсона савезничких команданата за Средоземље - да четници изводе диверзије на прузи Београд - Скопље - Атина, којом се Немци снабдевају у Грчкој и на Криту, не помажу. Ангажују се чак и Черчил и Идн тестирају Михаиловића, готово га моле да би га спасли да изврши неку диверзију. Узалудно су војни и политички врхови савезника Велике Британије, САД и СССР-а и њихове специјалне службе настојали, преко емигрантске Владе Краљевине Југославије у Лондону - да се Михаиловић натера да прекине колаборацију са окупатором и да се

бори против њега. То су чинили: Орм Сержент. заменик подсекретара у Форпн офису - 20. децембра 1942.. мајор СОЕ (Управа за сенијалне операције Велике Британије), Питер Бој - 29. децембра 1942.. па Винстон Черчил, премијер Велике Британије - 29. марта 1943. године. генерал Вилсон. командант за Средњи Исток - 29. маја 1943. године и друге високе војне и политичке личности.

Од свега није било помоћи. Михаиловић је заробљеник стратегије чекања и пасивности. Он упорно и једино води борбе против НОП-а као „главног непријатеља“. Прогив присталица НОП-а Михаиловић заводи невиђен терор. Уводи нрљаво и злочиначко, чудовишно слово „3“, врши покол, невиђених размера. нарочито у Србији. На тај начин. таквом назови тактиком, Михаиловић. „спасава српски народ“. У ствари продужује се покољ Срба који врше усташа на подручјима тзв. ИДХ. У таквој ситуацији Черчил и Велика Британија, делимично и САД. напуштају Михаиловића и његове четнике. Тада Михаиловић „испада“ из емигрантске владе. Одриче га се и краљ Петар II, који укида и дотадашњу четничку Врховну команду. Тито. у договору са савезницима издаје проглас којим позива све војне формације (сем усташа и љотићеваца) да ступају у редове Народноослободилачке војске Југославије. Ни тада Михаиловић. иако је остао потпуно сам и више није представљао никога. не прекида борбу против Народноослободилачке војске Југославије.

Иако је био човек високог образовања. великог војничког и животног искуства. у сложеним ратним међународним комуникацијама није умео реално да процењује догађаје. нити да предвиђа и доноси далекосежне одлуке. Туђе оцене и предлоге грубо је игнорисао или одбацивао. Своје саветнике. у одлучним тренуцима. или је игнорисао или их „отпуштао“. Ни распуштање његове Врховне команде. ни одрицање Краља Петра II. нису га охладиле. Ни Титов позив четницима да приступе Народноослободилачкој војсци - за Михаиловића нису значили ништа! У неколико одлука Президијума АВНОЈ-а (за Нову 1945. годину, после образовања владе Тито-Шубашић, марта 1945, после Дана победе 1945. године) о помиловању са позивима да се четници прикључе НОВЈ. односно ЈА. остали су без масовнијег одјека зато што их је Михаиловић игнорисао. Он је грубо одбио и предлог његовог Националног комитета. марта 1945. године у Вучјаку - да се тражи излаз у споразуму са „партизанском страном“. Дубоко нереално и сулудо је нашао у своју сопствену пропаст и у непотребне погипије свог људства.

Живео је у илузији да ће доћи до ратног сукоба савезника (Велика Британија и САД - против Совјетског Савеза) и то због Југосла-

вије ! Стално је „пунио главе“ својим командантима да Црвена армија неће дејствовати од Саве, да ће се западни савезници искрцати на црногорску и далматинску обалу да ће „спасити четнике“. Није умео да рсално процени и схвати да је проблем Југославије већ био усаглашен и политички решен на савезничком нивоу. Ни на свом историјском крају, „на заласку“ његове „звезде“, коју су заједно „извикали“ Велика Британија и његова краљевска Влада, није схватно да тај „мит“ са становишта борбе против окупатора - никако није заслужио. Преко свог „изасланика“ у ослобођеној Италији, Живка Топаловића, нудио је генералу Вилсону своју војску, стављао се под његову команду. Толико је била догматизована и окамењена његова стратегија да није умео да оцени да војник - савезнички командант за Средоземље, генерал Вилсон, није могао ништа да учини, па и да је хтео, изван политике која је Михаиловића већ била одбацила. Зато није ни добио одговор од Вилсона. А кад нема одговора, и то на високом нивоу, то је знак одбацивања.

Другачија мишљења, савете, процене Дража није прихватао

Међутим, у Дражиној околини било је људи трезвенијих и у критичним данима мудрији од њега. Али, то није могло имати утицаја на ток догађаја чак ни у време четничке агоније. Другачија мишљења, савети, процене, па и својих сарадника, није прихватао. Један од трезвенијих Михаиловићевих сарадника, иако без посебног утицаја, био је некадашњи сенатор у Краљевини Југославији, Средоје Бркић, угледни сељак из Драгачева, иначе, члан Четничког националног комитета. За време једног разговора између Михаиловића и Бркића, како су забележили Бановић и Степановић, дошло је до њиховог разлаза. Било је то у дубоку јесен 1944. године у Вучјаку, у источној Босни. Михаиловић је неочекивано упитао Бркића:

„Средоје, јеси ли ти прави сељак?“

„Јесам, прави сељак, из Драгачева“.

„ У Драгачеву су људи бистри?“

„Јесу. Тако кажу“.

„Шта ти мислиш Средоје, зашто Вилсон неће да прими нас, четнике под своју команду? “

Средоје као да је очекивао то питање, брзо рече:

„Код нас, у Драгачеву, постоји једно мудро народно веровање које може да објасни Вилсоново понашање“.

„Види, бога ти! Да чујем“.

„Двојку, кад се сима њуди - нико неће!..“

Дража, очевидно љут, упита Средоја:

„Имаш ли још какву твоју мудрост да ми кажеш?“

„Имам, имам“.

„Да чујем“.

„Имаш, брате, лоше сараднике. Све сами адвокати. Најпре, Драгина Васић, адвокат, па си га најурно. Онда, Живко Топаловић, опет адвокат, кога си послао Енглезима, а онн Та неће. Затим, Стеван Мољевић, адвокат, па се сад и са њим свађаш. Ко са адвокатима ради, тешко пролази. Стално му доле памет!..“

„Сад ми ти Средоје, солиш памет! Доста! Доста! Иди!..“

Од тог разговора и Бркић је био у Михаиловићевој немилости.

Много раније, почетком новембра 1941. године, у време кад је повео општи напад на партизанске одреде, Михаиловић је сменио са дужности и привремено ставио у немилост мајора Радослава Ђурића, команданта Чачанског четничког одреда, зато што је тражио да се не напушта заједничка партизанско-четничка опсада Краљева и да се не прслази у оружани сукоб са партизанским одредима. У немилости је једно време био и мајор Палосевић зато што је протествовао због тоталне колборације са окупаторима. За команданта Рудничког корпуса Драгослава Топаловића. Михаиловићев истакнути сарадник, мајор Драгослав Рачић, тражио је смењивање са дужности - зато што је једанпут, крајем лета 1944. године, напао немачки транспост на прузи Београд - Чачак.

После једног инцидента (поменутог већ) у зиму 1944. године, између Бугара и групе четника Чегарског корпуса капетана Младена Младеновића, Михаиловић је хитно интервенисао: позвао је команданта корпуса - на саслушање и смену! Бугарима је „отпоздравио“ - да „горко жали“ због сукоба и да ће кривци бити строго кажњени. Тако је попустио и кад се, у априлу 1944. године, мајор Радомир Цвстић пожалио - „да више не може од срамоте народа да се бори заједно са Немцима и Бугарима - против партизана“. И њега је позвао на одговорност...

Кад су се његови блиски сарадници и лични изасланици на венчању краља Петра II у Лондону, априла 1944. године, мајор Војислав Лукачевић и Петар Баћовић, одвојили, јавивши му да четници, пошто их се одрекао и краљ Петар II, „више немају никакве шансе“ - и њих се одрекао! Истина, ускоро им је тај поступак опростио.

Отуштао је, једног по једног, своје најближе сараднике. најпре - Драгишу Васића, онда Мустафу Мулалића, па Стевана Мољевића...

Најтрагичнији је био његов разлаз са Павлом Ђуришићем и војском црногорских четника, марта 1945. године у Источној Босни. са којима су отишли и Баћовић, Драгиша Васић и други, па сви, преварени од усташа са којима су хтели да пактирају, поубијани у Старој Градишци.

Михаиловић је био толико самодовољан и тврдокоран да је одбио да иде на састанак (споменут у овом раду) четничког Централног националног комитета у Кожухама код Добоја, марта 1945. године, кад су му сарадници предлагали да, макар у последњем часу, тражи контакт са Титовом владом, и да спасава преостале четнике од даљих погибија.

Веровао је да све најбоље зна. Гледања и процене других није ценио. И то је један од крупних узрока пропасти његове идеологије, његове војске и читавог покрета.

У седишту Михаиловићеве политике била је опсена митовима: краљ, круна Крађорђевића, глобална борба против Муслимана и Хрвата, антикомунизам.

Није испоштовао ниједан споразум са НОП (септембра и октобра 1941) о заједничкој борби против окупатора. А стратегија НОП-а била је антифашистичка борба, против окупатора. Није био веран својим савезницима, ни Британцима ни Немцима, ни партизанима. Његова околина, официри, носила је хинотеку изгубљеног априлског рата. Ни он са њима није имао успеха у борбама. Повео је грађански рат против НОП-а, а све битке против НОП-а, односно Народноослободилачке војске Југославије је изгубио. И по његовој оцени побеђивала га је војска коју су сачињавали "студенти, ђаци и шегрти"!

Мит о Михаиловићу у 1942. години. његову глорификацију као "борца", створили су његови заступници: емигрантска влада и, нарочито, председник др Слободан Јовановић. затим амбасадор Константин Фотић у САД и други у емиграцији. Али то је био празан мит, мит без ореола, без покрића. Др Слободан Јовановић. после завршетка Другог светског рата у емиграцији. у својим списима величао је Михаиловића до идеализације. Уздигао га је на „српски Пантеон!" У величању Михаиловића ишао је дотле да је писао како он „живи у души српског народа, да ће ту живети увек докле српско име буде трајало, јер он је дао свом народу све што смртни човек може дати!" Нема сумње, Јовановић је у својој идеализацији и оцени Михаиловића тотално претерао и промашио! Шта је Михаиловић дао српском народу? Ништа, и буквално ништа, сем што је колаборирао са смртним непријатељем - окупатором сопственог народа и спроводио најсуровији терор у народу.

Катастрофалне оцене Армстронга и Мак Дауела о Михаиловићу и његов фаталан повратак у Србију

Шефови савезничких војних мисија у четничкој врховној команди пуковник Мак Дауел (САД), пуковник Стенли Бејли (Краљ Петар II одликовао га је Карађорђевоом звездом) и генерал Чарлс Армстронг (Велика Британија) дали су катастрофалне оцене о Драгољубу Дражи Михаиловићу. Пуковник Мак Дауел, у извештају штабу 2.677 регименте (Управе за стратегијске студије), односно генералу Доновану, шефу Обавештајне службе Армије САД од 23. новембра 1944. године, после повратка из четничке Врховне команде у Источној Босни, оцењујући Михаиловића и његову улогу, поред осталих констатација пише:

„Михаиловић свој истакнути положај међу националистичким вођама дугује бар делимично у првом реду подршци и публицитету који су му дали краљ и британска влада преко официра за везу и Би-Би-Сија током 1942. године (подвукао Ј.Р.)

А познато је да је Мак Дауел веома ценио Михаиловића и изражавао му "искрено поштовање и дивљење".

У „Препорукама Армстронга и Бејлија“, које су правили на захтев британског премијера Винстона Черчила, децембра 1943. године, о Михаиловићу, сем осталог, записано је:

„... Да закључимо. Антинемачке активности Михаиловића, његовог штаба и саветника и централног националног комитета који је Преузео активну контролу над политичким питањима, сведене су на нулу њиховом бојазни да се, у садашњем тренутку, ухвате у коштац с партизанским, муслиманским и католичким питањем...“²

Шта је пресудно утицало на Михаиловића да се, у агонији кад је био све изгубио, определио да се врати у Србију, тешко је са сигурношћу објаснити. Тих последњих месеци у Босни (Округлица. Требава. Вучјак), Михаиловић се хватао за сваку сламку. Чак се толико морално срзоа - да је тражио савезништво са Степинцем и Павелићем?! Заносио се, још увек, некаквом својом величином, па је слао емисаре у Загреб да "преговарају" са генералом Лером, командантом немачких трупа - да их „часно“ преда савезницима, мада Михаиловић код савезника тада ни у војничком ни у политичком смислу није имао значаја! Изгледа да је веровао да ће савезници за њега "наћи неко решење". Познато је да му је Мак Дауел, приватно, нудио да га евакуише у

Италију. И неке британске дипломате. истина нижег ранга. су комбиновали - да га „спасу“. Али, све је то одбачено. Михаиловић није прихватио ни Љотићеву понуду да се пробије према Словенији. па да тамо обједини све "српске снаге" (Ђујићеве четнике, четнике које он сам доведе, љотићевце, тј. СДК и друге) и поведе отуд операције - за "ослобођење" Србије.

Остаје још једна важна чињеница да га је „Ђосић“ (односно ОЗН-а) превише "хранио" депешама да га народ у Србији жељно очекује, да ће на пролеће избити устанак у Србији! И затим. непрекидно је веровао у западне савезнике! Звонко Вучковић. кога је Михаиловић августа 1944. године испратио у Италију као свог "официра за везу" са западним савезницима, кад су ти савезници повукли своје мисије од четника - оставља као документ једно писмо које је добио од Михаиловића („последње писмо“). Из њега се види да је Михаиловић још у јесен 1944. године (новембар) био лично опредељен да се врати у Србију, из које је, као поражен био избачен. У том писму Михаиловић је, поред осталог, писао Вучковићу:

„...Борићемо се до краја...Последњи наш излаз је герила у целој земљи, а герила је, као што знате, дуготрајна. На тај начин можемо добити време које нам је потребно да се савезници међусобно нагоде и погоде...“³

Судећи према тим порукама, Михаиловић је веровао у нови „устанак“, у некакву герилу у Србији. па и у то - да ће савезници „накнадно“ решавати његово питање! Истини за вољу, тешкоје поверовати да Михаиловић није могао да процени да су његов покрет савезници већ одбацили још пре годину дана: најпре одлукама Техеранске конференције новембра 1943. године, а потом, и коначно, у првој половини 1944. године. А што се тиче некакве гериле у Србији, то је била велика илузија. Народу је било доста ратовања, убијања, терора. прогона, логора и других невоља. То се, уосталом, врло брзо показало као тачно. Рат у Европи и целом свету „откуцавао је“ последње часове, а у таквој ситуацији очекивати некакву „герилу“, одиста је била промашена процена.

Како је Дража „чувао српски народ“

Михаиловићева стратегија „чувања српског народа“, тј. одустајање од борбе против окупатора. показала се као јефтина парола. Окупатор и усташе, још априла 1941. године. геноцидно су масовно почели истребљивати српски народ готово на целом простору на ко-

јем је живео у Југославији. Свако оклевање да се супротстави непријатељу показало се као промашај. Само борба, оружана борба у тим и таквим условима могло је умањити злодела и терор који су спроводили непријатељи. Том иромашеном циљу „чувања српског народа“ требало је да послужи и легализација дела Михаиловићевих четника крајем 1941. и у 1942. години. Легализацијом четничких јединица, које су се стављале под Недићеву команду и под заштиту Немаца у Србији, односно Италијана у другим деловима окупиране Југославије, појачава се окупаторов фронт, јер су сада у његовом саставу и четници - „раме уз раме“ против сопственог народа. Тиме је српски народ губио, тачније речено „добивао“ више непријатеља, више терориста. Сад окупатор и Дражини четници (са Српским добровољачким корпусом) заједно убијају присталице Народноослободилачког покрета или их заробљавају и спроводе у логоре у Србији (Бањица, Ниш - Бубањ, Сајмиште) или у Норвешкој, Немачкој, Аустрији.

И поред издашне помоћи и борбене сарадње са окупаторима током легализације, и четници, на крају, губе, и то стравично. Ко је кога „надмудрио“? Пошто су им извршили задатке у прогонима и терору српског народа, или им неке постављене задатке нису извршили, Немци су своје дојучерашње савезнике разоружавали, неке стрељали, неке хапсили па слали у логоре у које су дотле (Немци и четници заједно) спроводили заробљене партизане! Тако су, стратегијом Михаиловића о „искоришћавању непријатеља“, заробљени и разоружани и бројни четнички официри (дојучерашњи немачки савезници), па стрељани или упућени у логоре. Тако су прошли мајор Манојло Кораћ, Михаиловићев командант и Недићев окружни начелник, затим мајор Милош Глишић, па „војвода“ Милоје Мојсиловић (онај „војвода“ који је крајем 1941. послим од Немаца у Чачку тражио камион да превезе заробљене „комунисте које треба одмах стрељати без ислеђивања“). И многи други. Кораћ је у време легализације био начелник Недићевог ужичког округа крајем 1941. и почетком 1942. године, па је и он, ваљда зато што је „траљаво“ радио - отеран у логор. Мајор Александар Мишић био је члан четничке Врховне команде и један од преговарача са Немцима, новембра 1941. године у Дивцима (и тамо изјавио Немцима: „Ми вам нећемо бити неверни“), заробљен је и дотеран у затвор зв. „Гоповске шупе“ у Ваљеву међу заробљене партизане којима је пре непун месец дана у Струганку „гарантовао“ да неће бити иредати Немцима! Зато су га партизани заробљеници у затвору тотално омрзли због те издаје. Ученик, онда заробљеник Васа Казимировић је о њему као издајнику испевао: „О, Михаило, млад мајоре, издајниче, с Равне Јоре“. Мајора Манојла Кораћа, који је транспорто-

ван у логор у Норвешкој, пожешки логораши, које је овај Михаиловићев командант заједно са Немцима крајем 1941. „исиратио“ у Норвешку, по ослобођењу (средином 1945), ухватили су и предали енглеским трупама као ратног злочинца.

На сличан начин прошли су и многи други четници које је Михаиловић легализовао - стрељали су их дотадашњи покровитељи и савезници Немци, или их упутили у логоре. одакле се многи нису вратили. Немци су после тих догађаја предузимали и гоњење појединих четничких **групација** у пределима Голије и Копаоника: И после битке на Неретви, у којој су четници били у истом строју са Немцима и Италијанима и потучени од стране Народноослободилачке војске Југославије. мада их је окупатор издашно снабдевао оружјем и муницијом и храном пали су у немплост. Немци су одлучили да их разоружавају и прогоне, јер опет „нису извршили задатак“. Пошто су разоружали део црногорских четника (Косјерић), Немци и Бугари. у лето и рану јесен 1943. године предузели су акције против четника у рејонима Пожеге, Ужица. Бајинс Баште, Златибора, Ариља. Драгачева и др. У тим хајкама, углавном је страдао народ. Људи су хватани по кућама, на пијацима, на иољским радовима, а четници су бежали у шуме и на тај начин „спасавали народ“!

Очевидно, Михаиловић је час био у савезништву са окупатором, час му „отказивао послушност“. У свему томе много је страдао народ. Његова назови стратегија „чувања народа“ давала је катастрофалне резултате. Али, и после таквих промашаја и процена да се нешто „извуче од непријатеља“, после прогона, Михаиловић и његови команданти нравли су нове "салто мортале", ступали опет у савезништво са окупатором, посебно у јесен 1943. године (Лукачевић. Калабић. Јовановић. Симић, Чачић). Оиет су заједно Немци и четници у истом фронту - против Народноослободилачке војске Југославије!

Ко можс да схвати и разуме све те вратоломије?

Једино се са сигурношћу може тврдити да су то све били само Михаиловићеви промашаји! Све га је тојош више компромитовало и у очима народа и међу савезницима, с којима се свађао или их обмањивао, час од њих примао помоћ.

Превртљив савезник пао на испиту обавештајца

Михаиловић је као преговарач и савезник и са Врховним штабом народноослободилачких партизанских одреда Југославије. односно са Титом. био непоуздан, дволичан, превртљив 1941. године. „За

само месец и по дана, од 19. септембра до 26. новембра Михаиловић је показао колико је његова политика 'сарадње' са НОП била дволучна. У Струганику је 19. септембра преговарао са Титом, а напао је групу партизана на Планиници (лично је командовао тим нападом), затим код Косјерића крајем септембра, код Ивањице и Ариља и Пожеге почетком октобра. У Брајићима је 27. октобра преговарао са Титом. Сутрадан, 28. октобра, послао је своје официре у Београд на разговоре са представницима немачког Абвера! Петог новембра послао је писмо генералу Хингхоферу, команданту немачке 342. дивизије и нудио му сарадњу у борби против партизана. Другог новембра, по његовом наређењу, почиње општи четнички напад на ослобођену територију. Трећег новембра моли да партизани обуставе гоњење после четничких пораза на Трешњици и код Пожеге. Петог новембра Дража извештава избегличку Владу у Лондону да су га напали партизани и тражи енглеско оружје да се брани. Седмог новембра, по његовом наређењу, почиње други напад четника на Ужице, истовремено на Горњи Милановац, Костојевић и нека друга места. Десетог новембра Дража шаље нову поруку у Лондон и тражи помоћ од избегличке Владе 'за борбу против крволочних окупатора'. Сутрадан 11. новембра, Дража води преговоре са представницима немачке војске у Дивцима. Два дана после тога, 13. новембра, његови четници предају 365 заробљених партизана. Двадесетог новембра, његови четнички представници потписали су нови споразум са партизанима у Чачку. Шест дана касније, 26. новембра, Дража јавља Лондону, обмањује га, да је 'успео да прекине братоубилачку борбу' и да је 'све снаге усмерио против Немаца'. Британска влада му на томе честита и обећава помоћ."

Све је то добра илустрација Михаиловићеве политике превртљивости. Та и таква политика, поред осталих промашаја, довела га је до катастрофе.

У Михаиловићевим промашајима и поразима посебно место заузима његово несналажење и „пад на испиту“ из његове војничке обавештајно-шпијунске струке коју је изграђивао као официр Војске Краљевине Југославије и као војни аташе у дипломатији. Први од његових пораза те врсте је несумњиво „ускакање“ ОЗН-е (Одељења заштите народа) у његову радио-мрежу, па чак и тотална подвала да се његов официр, мајор Трифун Ћосић, из околине Чачка, прихвати и код Михаиловића лично, као прави, аутентичан његов човек! Михаиловић није ни посумњао да је Ћосић могао бити заробљен, а с њим заплсена и радаостаница и шифра. ЈУправо, у једној мањој акцији у селу Миоковцима, децембра 1944. године, недалеко од Чачка, у сеоској кући је опкољен капетан Предраг Раковић „Фрике“, командант 2. рав-

ногорског корнуса, са групиом четника и релативно лако ликвидиран. За време кратке борбе Раковић се сакрио под кревет. па кад су му партиоци изгинули, активирао бомбу и убио се! Командант корпуса некад силни Раковић сакрио се под креветом!. У његовим запленим документима пронађена је шифра којом се служио при одашилЈању депеша четничкој Врховној команди, односно Михаиловићу. Нешто раније заробљени су и четнички мајор Трифун Ћосић и радиотелеграфиста Ненад Јовичић. ОЗН-а је све те за њу драгоцене трофеје (као и смрт Раковића и заробљавање Ћосића и Јовичића, као и плен шифре и радиостанице) вешто искористила за кореспонденцију са Михаиловићевом командом. Најпре је, после дужег договарања, телеграфиста Јовичић прихватио да шифрује депеше, а мајор Ћосић је био у затвору, па је велика „игра“, претворена у успешно лукавство, на Михаиловићеву штету, почела. Најпре је Ћосић (управо ОЗН-а у његово име) јавио да је Раковић погинуо, а Михаиловић убрзо одговорио да је „на Бадњи дан добно тужну вест да је Раковић погинуо“, затим одредио да команду треба да иреузме најспособнији, али је посумњао у денешу и тражио да се Ћосић легитимише. У следећим депешама све је ишло без тешкоћа. „Ћосић“ се успешно легитимисао, па је почео јављати о „тешком стању у Србији, о великим губицима, о дезертерима из НОВЈ, о незадовољству народа“. Ти и слични подаци постепено су обмањивали Михаиловића, уверавали га да то све јавља његов Ћосић, баш он. Нарочито су му, како изгледа, ласкала честа понављања у депешама да га народ у Србији чека, затим питање: да ли ће се ускоро вратити у Србију? „Ћосићеве“ депеше вшто су наводиле Михаиловићеве командосе (предводили су их Драгугин Гашпаревић Гара и Александар Михаиловић Саша у неколико група) који су упућивани у Србију. Ти командоси су просто улетали у заседе на Дрнни, или нешто дубље у Србију, па су сви, углавном, разбијени или похватани. Није искључено да су „Ћосићеве“ оптимистичке депеше делом утицале на Михаиловића, „храниле“ га да се определи да се не пробија на запад према **Словенији**, него да се врати у Србију? Ипак, **зачуђујуће је да је** Михаиловић, школовани обавештајац и шпијун по професији, тако олако преварен, иа је упао у клопку ОЗН-е. То је без сумње један од његових великих промашаја.

Други Михаиловићев пораз у чисто војничкој струци, у процени његових сарадника, било је његово превелно. могло би се рећи и неограничено поверење у Николу Калабића! По много чему, како се може одгонетнути, Михаиловићу су одговарали Калабићева суровост, шенлучење, бахатост, које у ратним условима могу да дају „одређене резултате“. Међути.м, Калабић је био толико суров и крволочан да је

несхватљиво да Михаиловић није знао шта он све ради по Шумадији. Морао је да зна. ако ништа друго макар то, како је народ у Шумадији „препевао“ четничку песму „Од Тополе па до Равне горе...“ У народу се та песма певала другим, подругљивим, а тачним стиховима: „*Од Тополе па до Равне горе, нема петла да објави зоре, све поклаше Дражне патроле и јајаре Калабић Николе!...*“

Морао је да зна и за друге дивљачке злочине које је Калбић сејао широм Шумадије, у околини Београда. Ваљева. Невероватно је како је могао да превиди да му толико дуго „невера седи уз колена“? Знао је Михаиловић, о томе има уверљивих доказа. да се супротстави својим најближим сарадницима. да „отпусти“ Васића. Мустафу Мулалића и друге, да им чак пребаци као да су енглески или руски шпијуни итд., али у Калабића није посумњао.

Теку време великог судског ислеђивања. када је доспео у затвор. Михаиловић је „отворио“ душу и сасуо проклетничке рафале на Калбића. Нема сумње. било је то веома касно:

„ Ви сте малк среће што ме је ово ђубре Калабкћ кздало. Његовекздајничке способности су непресушне. Он је све до сада издао. Издао је оца, кздао земљу, издао је Косту Нећанца, издао је Немце, преварио је к кздао мене. Будите сигурни, у првој прилици издаће и вас. Давно је он продао себе црном ђаволу, само да би спасао главу...“

Михаиловић даље, у истрази. наводи да је људе у Србији питао о томе шта мисле о Николи Калабићу и да су многи од њих били неповерљиви. „Саветовао сам се са околином. Сви сељаци које сам упитао, сумњали су“. Исто тако. неки људи из обезбеђења (у склоништу код Добруна) сумњали су у Калабића кад се јавио писмом Дражи и тражио састанак. „Више њих су ми саветовали“, наставља Дража, "да избегнем састанак. или бар. да будем до краја опрезан. Нисам их послушао, погрешно сам..."

Тако је говорио Михаиловић о Калабићу. али тек кад је био у затвору. Очевидно. било је то врло касно. Превише касно да је добро проценио Калабића. а неколико година му је био „ири руци“, уз њега. готово да су један другог обожавали. Ипак, остаје нејасно како проциљиви, професионално шпијунско-обавештајно образовани Драгољуб Михаиловић није могао током година да процени ко је и какав је Никола Калабић нити да му, како каже народна песма, та невера - седи уз колена? Умео је Михаиловић да се, на њему својствен начин, сори, па и свађа и са својом емигрантском Владом у Лондону, чак и са председницима тих влада, са шефовима савезничких војних мисија

у његовој Врховној команди. као и са представницима I Јароднослободилачке војске (односно партизанских одреда) кад се срегао са њима, чак и са Немцима (посредно или непосредно). али Николу Калабна „није умео да прочита". или га је прочитао - кад су сви „возови протутњали"? Где може бити објашњење? То је сигурно. тешко рећи, али нешто. највероватније. има и у његовој округлости, аутократији и у његовој више пута помињаној крилатици коју је често. нарочито у последње две године рата, користио у преписци са потчињенима и сарадницима: „Чича зна шта ради". Међутим. судећи како је радио и докле је, искључиво његовом заслугом, и стигао непобитно је обрнуто! Није умео, или није могао, да процени вредност својих замисли, одлука и поступака, па је дефинитивно пропао и његов покрет и он са тим покретом.

Напомене

1. Мартин Дејвид, *Мрежа дезинформација*, стр. 421. „Просвета", Београд, 1991.
2. *Исто*, стр. 344.
3. Звонимир Вучковић, н. д. 187.
4. *Трагом издаје*, стр. 315.

Рехабилитација" у публицистици

Један од облика покушаја рехабилитације четништва и Драже Михаиловића последњих година (посебно од кад је у СРЈ уведен више-страначки систем), нарочито је изражен правом поплавом публикација у којима се четнички покрет проглашава за антифашистички, а Михаиловић - за „првог герилца Европе“, „чувара српског народа“ и способног војног старешину! Аутори тих и таквих публикација (за неке од њих сматрају да су права историјска дела), агресивно и упорно, без правих, историјски вредних докумената, траже тоталну ревизију оцена Другог светског рата, народноослободилачке борбе и. надасве, четничког покрета. Аутори тих публикација, готово сви редом, оптужују победнике тврдећи да су они, односно историчари, писали историју „по наруџбини“. Многобројни аутори, већином интелектуалци монархистичке оријентације, користе штампу, радио и ТВ (нарочито локалну и страначки опредељену), која без мере, укуса и аргумената објављује све што се „убаци у млин“. У тим и таквим „оценама“ историјских догађаја користе се јавне и научне установе (чак и универзитети и Српска академија наука), јавни наступи, посебно у свакојаким манифестацијама, демонстрацијама, штрајковима, „шетњама“.

Историчар који је свестрано изучавао четнички покрет овако оцењује те публикације:

„Најчешће су то издања која немају научне вредности. У првом реду то су преписи, односно плагијати писаца из редова четничке емиграције, или „научни“ радови утемељени на непостојећим апстрактним чињеницама. Полазно становиште за све је заједничко и своди се на то како се, тобож, четничка свеукупна делагност у досадашњој југословенској историографији приказује у искривљеном светлу. Оптужују се „победници“, које најчешће називају „комунистима“, да су злоупотребили своју моћ и написали историју по мери својих потреба, онако како им одговара.“¹

Међу ауторима који су настојали да „превреднују“ оцену о четничком покрету и да га прогласе за антифашистички, први се „истакао“ др Веселин Ђуретић својом књигом „Савезници и југословенска ратна драма“. Иако доктор наука, он је покушао да направи прави „салтомортале“ у оценома које су, аргументовано и научно фундиране.

дотада дали југословенски и страни научници - да су четници погрешно вођени и усмеравани постали сарадници окупатора (Немаца, Италијана, Бугара, Мађара). да су водили искључиво борбу против Народноослободилачке војске Југославије и „прерасли“ у терористичку војску која је масовно слала српски (и не само српски) народ у логоре у земљи или у окупираној Европи, све уз помоћ окупатора и недићевско-љотићевских оружаних формација и власти. Посебно, четници су претворени у терористичку војску, познату по покољима невиног становништва у многобројним селима и градовима Србије, Црне Горе, Босне, Херцеговине, Лике, Далмације. Историчар Ђуретић, са докторским звањем, оцењује да је Винстон Черчил, ратни председник владе Велике Британије, био „наиван“ и зато годинама помагао Дражу, па кад овај „ни пушку није опалио“ на окупатора и непрекидно водио борбу против Народноослободилачке војске Југославије - одрекао га се. Тај необјективан - пристрасан историчар Тита оцењује као „бравара“ из Кумровца, па закључује да је „бравар превеслао наивног Черчила“! Такве оцене спадају у шарлатанство, а никако не у науку. Његова публикација је у почетку узбуркала део јавности, нарочито прочетнички оријентисане људе, али и део интелектуалаца и научних радника. У томе је „Политика“, лист са богатом и објективном традицијом, отишла чак толико далеко да је Ђуретићеву публикацију наградила годишњом наградом за публицистику и промовисала је уз велику помпу, телевизије посебно. Међутим, та књига је открила др Ђуретића као заљубљеника у монархију (уместо у научну аргументацију) и као шовинисту који врши селскостију докумената. У то време појавио се још један апологета четништва, овог пута из САД, Мартин Дејвид, вајни историчар који то стварно није. Његова књига „Мреже дезинформација“ коју је издала „Просвета“, а на велика звона је промовисао др Ђуретић, није историјско штиво, већ прави политички памфлет. Он, на пример, за Народноослободилачку војску каже - да је противсрпска, те да је Црвена армија „окупира“ Србију! Књига није писана језиком науке, језиком докумената и историјских оцена, већ језиком најпримитивнијег пропагандисте политичара и монархисте.

У једној од својих књига (*„Употреба Русије и Запада - обмана савезника зарад великохрватске политике“*) др Ђуретић, поред осталог, тврди да четници у бици на Неретви нису сарађивали са Немцима, што је ноторна лаж,-

У књизи (*„Насиље над српским устанком, опсене народа у име Русије и комунизма“*) - др Ђуретић се окомио на Хрвате, Тита, КПЈ, без имало „задршке“, што му рецензенти (др Здравко Антонић, др Милош Лукач и Зоран Глушчевић) одобравају и величају га!

Издавач „Српска реч“ и Историјски архив Ваљево објавили су 1998. године књигу „Ваљевски равногорци“ аутора Бојана Б. Димитријевића, исгоричара. Изненађује низак ниво обраде књиге, како по документацији, тако и по третману и закључцима. У појединим поглављима ауторов стил се не разликује од „стила и језика“ Гестапоа и Недићеве Специјалне полиције. За народноослободилачку борбу ауторова карактеристика је - „комунисти“. За Народнослободилачку војску - исто тако „комунисти“. Не треба доказивати да је неприхватљиво да се историјска дела пишу језиком пропаганде и памфле та. Познато је и научно верификовано-да су народноослободилачку борбу и њену војску предводили комунисти, да је Комунистичка партија Југославије организовала и повела ту борбу. Али њену снагу, њену масу и њену суштину, њену ударну моћ-чинио је народ: сељаци, радници, интелектуалци, ђаци, активни и резервни официри бивше војске Краљевине Југославије. Сви слојеви друштва. И сиромашни и богати. А аутор само „вергла“: комунисти, комунистички симпатизери, комунистички јатаци! Довољно је споменути тих неколико одредница иа ће читаоцу бити јасан „ниво“ историчара, аутора „Ваљевских равногораца“.

Пише тај аутор и о четничком терору, али врло стидљиво. И мало - мало, па „правда четнике“ тврдњом да су то исто радили и комунисти!“ Али, аутор најсуровији четнички терор „заборавља“. Чак и не спомиње предају 365 заробљених партизана (продаја за муницију) Немцима у Ваљеву. Овлаш спомње терор Калабићеве „Горске гарде“. Али, опет „заборавља“ да спомене, примера ради, познато Калабићево писмо (види копију писма у илустрацијама) у коме наређује, па „разрезује“ колико комуниста да се закоље: у Јасеници 3, у Гарићу 2, у Грабовици 21!..“ И још да се покаже „хришћанин“, пошто покоље сељаке, својим кољачима жели „да празник Хрисговог васкрсења дочекају сви здрави“?. „Заборавио“ је аутор да макар спомене злочин над злочинима у ваљевским крају - када су сељаку Живану Ђорђевићу из села Балновића, код Ваљева, четници заклали „пред њим“, синове Марка и Ратомира, а њега - веровалн или не - Калабићеви четници терали да гази ужарену ватру, а онда га везали на ражањ и испекли! И то само због тога што ови сељаци нису открили где се крију њихови саборци против окупатора и њихових слугу какви су и четници били.

Аутор „бележи“ и четничко слово „3“, али бледуњаво и некоректно, као нешто спорадично, што није вредно пажње. Не каже како је британски министар спољних нослова Антони Идн, изгрдио Слободана Јовановића, председника избегличке владе, што је „наговорно“ британску радио корпорацију Би-Би-Си-да објављује имена љу-

ди које је Дража ставио иод слово „3“, а његови чегници клали?! И не уме „да каже“ аутор - да се слово „3“ сручило искључиво на приаднике НОБ, па чак и на жене, децу, старце, јер су их четници све сврставали у комунисте“.

Како аутор третира дејства Народноослободилачке војске (за њега су то само - партизани)? Каже, чак и насловљава поглавље - „Партизанско освајање Ваљева септембра 1944“?! Још му ни данас. изгледа, није јасно - да је то било ОСЛОБОЂЕЊЕ ВАЉЕВА, које су бранила два батаљона Немаца, љотићевци и четници. односно јадна Дражина тзв. Југословенска војска у отаџбини! Пише аутор како су се четници стално борили против Српског добровољачког корпуса, а у „одбрани“ Ваљева чак наводи пример да је лично Михаиловић, опколjen код Диваца, затражио од команданта добровољаца. генерала Косте Мушицког, помоћ, који му је послао два батаљона и тако омогућио његово даље бекство из Ваљева! Аутор на више места пише како су се четници борили против љотићеваца, „цело време“! Истина је да су се, с времена на време, углавном вербално, сукобљавали, али су се непрекидно заједно борили против НОВЈ.

Нема у овој књизи праве историје, иако је пише историчар и магистар! Записао је и оценио само оне личности и догађаје који су му се „допадали“.

„Заборавио“ је аутор да спомене и немачко-четнички споразум од 26. новембра 1943. године између Калабића и Јеврема Симића (са четничке стране) и капетана фон Вредеа. обавештајног официра команданта Југоистока (са стране окупатора). Исто тако, аутор је „изоставио“ и преговоре које је 14. јула 1944. године у Крушевцу водио Нешко Недић, начелник штаба 4. групе јуришних корпуса (ваљевски равнгорац свакако), са немачким командантом Србије генералом Фелбером. Тада се Н. Недић обавезао „да ће он повести четнике на источни фронт“ против Црвене армије - чим заврши са комунистима“! Ти и други документи одсликавају четнике у правом светлу. Аутор, међутим, изоставља све оно што је четнике везивало за окупатора и за издају. Такав метод обраде и приказивања људи и догађаја у „Ваљевским равнгорцима“ није и не може бити историја. И ова књига је у том смислу фалсификат.

Такође. „Српска реч“ објавила је и, као бајаги. „капитално дело“ под звучним насловом „Драгољуб М. Михаиловић, РАТ и МИР БЕНЕРАЛА - изабрани списи“, у два тома на око 1.100 страна! (што би народ рекао, велика и преопшпрна књига - „велика купусара“). Ову књигу су приреши историчари из Института за саврсмсну историју: Милан Весовић. Коста Николић и Бојан Б. Димитријевић.

Кад се, на пример, наведу подаци да се на 246 страна пише (по жаргону аутора) о „грађанском рату“ (тј. борби против Народноослободилачке војске Југославије и симпатизера и помагача Народноослободилачке борбе) и да је у записнику са саслушања Драже Михаиловића дато 180 страна, онда је јасно да су мало простора могла да узму поглавља, како их аутори ређају: антифашистички фронт на 74 странице (којег, у ствари, није ни било, сем делимичног учешћа у борбама са партизанским одредима против окупатора септембра и октобра 1941. године), па о Босанској голготи, савезницима, и сл. Међу ђенераловим „списима“ је и поменути немачки записник са саслушања пред суђење - што није ни његов спис, још мање „дело“. У ђенералове „списе“ увршћен је чак и немачки записник о преговорима између делегација генерала Данкелмана (потпуковник Когард) и четничке делегације с Михаиловићем на челу у којој су још били пуковник Милош Пантић, мајор Александар Мишић и капетан Митровић у селу Дивци 11. септембра 1941. године. Поставља се питање: по чему би немачки записник могао бити Михаиловићев „изабрани спис?“ У њему су само његови одговори на питања потпуковника Когарда. Али је најчудније и то је, у ствари, фалсификат - из записника су изостављене (и попуњене са фамозне три тачкице) све Дражине реченице које га комиромитују! Из записника се, на пример, може видети да је Михаиловић чак шест пута тражио муницију од Немаца и то мислећи да ће је добити још те вечери! Изостављена је и Михаиловићева изјава „да се неће борити против Немаца и кад четници буду нападнути!“ Затим, изостављене су и поруке мајора Мишића: „Поздравите господина генерала! Ми вам нећемо бити неверни!“³ Те две кратке изјаве кључних личности четничког покрета (Михаиловић и Мишић) сведоче да су четници још 1941. године дубоко загазили у воде колаборације.

Нема, разуме се, у тим „списима“ ни помена о томе како „генерал“ наређује команданту Авалског корпуса у јесен 1943. године, који „снава дубоким сном“ - да изврши „најенергичније чишћење са југа - на север“. А кад му је капетан Живан Лазовић 27. децембра те године јавно да је „ликвидирано 11 комуниста и њихових симпатизера“ у Болечу, Михаиловић га похваљује, а на полеђини извештаја записује:

„ Тако се радч! Продужите!“

Нема ни Дражиног реаговања на извештај мајора Радомира Цветића, команданта Јаворског корпуса, који га у пролеће 1944. године извештава да је заробио 24 рањена партизана, па закључује:

„ Све сам поклао!“

На извештај мајора Захарија Остојића, кад га је овај, у време битке на Неретви, обавестио „да је Воја (Лукачевић) стекао поверење код окупатора и да му Италијани и Немци дају све" (храну и муницију му за четнике чак дотурају авионима), да га и Немци зову „ђенералом и први га поздрављају", а он „муку мучи како ту помоћ да распореди" - Михаиловић је на извештају забележио:

„Умирите Воју... Воја заслужује највеће признање"! Читалац се с правом пита: на шта су, према томе, ти списи?

У „Изабраним ратним списима" нема ни неколико кључних докумената које је потписао Д. Михаиловић. Таква су, примера ради, Михаиловићева **инструкција** мајору Ђорђију Ланшћу и капетану Павлу Ђуришићу, четничким командантима у Црној Гори, од 20. децембра 1941. године, затим писма надбискупу Степинцу и - посебно преко њега - поглавнику Анти Павелићу од 15. априла 1945. године. Заправо ти документи су проглашени за „фалсификте", које су, по приређивачима, писали историчари победника у Другом светском рату?! То је не само некоректно, већ прљав метод назови историчара, односно приређивача „Изабраних списа". Једноставно, оно што некоме не одговара - прогласи се за фалсификат"! Али, то - не пролази.⁴

Приређивачи оцењују Михаиловића као врхунског војног стратега, што је, у најмању руку смешно. Прави правцати фалсификат. Ни једну једину победу није однео у борби против НОВЈ.⁵

Међу публикацијама о четницима појавила се и књига „Судија смрти" аутора Мирослава Тодоровића - о суђењу Дражи Михаиловићу. Др Ђуро В. Родић истиче да је то „књига препуна инсинуација", грубих неистина, чудних и за пажљиве читаоце смешних конструкција, чији је циљ рехабилитација и афирмација у светској историографији непризнатог покрета као ослободилачког и чланице антихитлеровске коалиције... То је безвредно штиво у сваком погледу, нападно рекламирано у фељтону листа „Новости", на радио-станици „Б-92", ТВ Студију „Б", у листу „Глас јавности", ексклантан пример примитивне, чаршијске психолошке диверзије, препуне тако смешних и прозирних небулоза и очигледних нелогичности, да је за кратко време код читалаца остала без икаквог ефекта..."

У својој суштини „књига је један вулгарни, безкрупулозни памфлет, у којем је све злоупотребљено: истина, етика, толеранција, добронамерност иоруже, интегритет личности, национални интегритет народа којем писац припада, чију прошлост скрнави и пијетет према мртвима." Примера ради, ево како изгледа „истина" у тој Тодоровићевој „историјској прози".

Аутор фалсификује говор Јосипа Броза Тита, одржан на Бањици, 27. октобра 1944. године:

„... Србија нема чему да се нада, за њу неће бити милости!”

Ова измишљотина нема никакве везе са здравим разумом, нема ни минимум логичног смисла. Зарад здраве истине, која се лако може проверити у свим библиотекама које имају оделења периодике, у свим светским важним листовима који су тај говор дословно објавили. Јосип Броз Тито је тада о Србима и Србији, између осталог, рекао:

„Двадесет седмог марта (1941) народ Београда као и народ осталих градова, дао је отпор и није хтео да сагне шију пред освајачем који је дотле био поробио читаву Европу...”

Омладина Београда показала је безпримјерно херојство нападајући на улицама Београда њемачку моторизацију...

Омладина Шумадије прва се дигла и последије кратког времена ослободила скоро целу западну Србију...

Када је њемачком освајачу и домаћим издајницима успјело да наше славне шумадијске, славне српске партизане истисну из Србије, омладина Шумадије пошла је заједно са нашим славним црногорским борцима у остале крајеве Југославије да сије братство и јединство, да бију проклетог непријатеља, који је хтио да истријеби наш народ...

Синови Србије, синови Шумадије, синови Црне Горе пошли су и сносили се са браћом из Хрватске и Словеније и свих осталих крајева и раме уз раме, под најтежим околностима, три и по године, јуначки издржали у борби против надмоћнијег непријатеља. Сада су се синови Србује вратили, иако у знатно мањем броју - јер су најбољи синови Србије оставили своје кости по брдима Црне Горе, Далмације, Босне, кујући братство и јединство...

Сада је ваш задатак и задатак свих осталих бораца, нарочито синова Србије, да заједно с осталим народима, ослободите преостали дио наше намучене земље...”

Очевидно, Тодоровић је и Титов говор фалсификовао.

Поред Јосипа Броза Тита, на удару Тодоровићевих фантазија нашли су се Милован Ђилас и Слободан Пенезић Крцун, са бомбастиком, ниско темпираним оптужбама. Цитира се, потпуно неистинита, Ђиласова изјава:

„Србији није пуштено доволшно крви?!”

Тодоровић ипак путира Слободану Пенезићу Крцу, који је не једном „оптуживан” као „српски националиста”, „великосрбин” и слично, да је рекао:

„... Срба је премного остало у животу, али још имамо времена да ту грешку исправимо!...”

Овакав фалсификат и глупост није потребно коментарисати, а у том памфлету има премного неистина које спадају у ред оних лишених сваке логике, па самим тим саме себе дезавуишу.

Тодоровић лажно, фалсификовано приказује и суђење Д. Михаиловића и његовим сарадницима - и сарадницима окупатора. Ево чињеница које оповргавају његове наводе:

У свим значајнијим библиотекама налази се књига са овог суђења, штампана као стенограмске белешке у изворном облику, са свим релевантним подацима, па нека се радознали читаоци књиге „Судија смрти“ увере у злонамерне неистине, описане у њој.

Суђење Драгољубу Дражи Михаиловићу и групи од 23 припадника четничког покрета, љотићеваца и функционера квислиншке управе града Београда, одржано је од 10. јуна до 10. јула 1946. године, пред Војним већем Врховног суда ФНРЈ.

На овом суђењу стално је било присутно иреко 100 новинара, од којих 60 иностраних, из свих већих агенција и листова: ТАСС, ЧТК, ПАП, Ројтер, Асошијетед прес, Ажанс Франс, Јунајтед прес, Оверсиз њус еџенси, Интернешенел њус сервис, Јеврејска новинска агенција, Теле прес; дописници Правде, Известије, лондонског Тајмса, њујоршког Тајмса, Њујорк Хералд Трибјуна, Њус Кроникла, Дејли експреса и други.

Радио-Београд преносно је, директно, цео ток суђења, који су организовано или индивидуално, могли чути сви грађани Југославије, а главне светске радио станице давале су исцрпне извештаје са коментарима. Тако сваки дан, од почетка суђења до изрицања иресуда.

Сви окривљени имали су адвокате браниоце по њиховом избору, изузев 10 окривљених којима је суђено у одсуству, па су им адвокати одређени од стране суда по службеној дужности.

Поштујући исте критеријуме, да се за злочине изричу најтеже казне, 11 окривљених, од којих двојица у одсуству, осуђена је на смртну казну, а остали на временске казне, међу којима Стеван Мољевић, Коста Кумануди и још неки виши функционери четничког покрета.

Ниједна држава победница антихитлеровске коалиције није имала тако припремљене и стручне судске процесе сарадницима окупатора и ратним злочинцима као Југославија, па чак ни тако либералан и, у границама прописаних кривичних санкција, хуман однос према осуђеницима".⁶

Када се прочита све што је Тодоровић записао у „Судији смрти“ и упореди са документима о НОБ и НОВЈ, односно са изворима о четничком покрету - прави закључак је - да је то тотални фалсификат. У нашем народу се одавно за слична „дела“ сасвим тачно каже: „ЖИР, ми

Тодор, да ми држи говор". Или, још једноставнији закључак: то је брука за једног судију - који мора да суди (овде - да нише) - истину. А он би могао да конкурише - за фалсификат сголећа.

Др Александар Бајт, економист и директор „Бајтовог института“ у Љубљани, „обогатио“ је издавачку делатност о четништву својом књигом „Берманов досије“ (на 1.345 страна)! Аутор у овој књизи настоји да обезвреди НОБ и да прикаже четнички покрет Драже Михаиловића „као једину снагу која се борила против окупатора“! Он, на пример, „открива“ - да су партизански одреди код Ужица најпре напали четнике! Као бајаги сазнао то од Кардеља! А то је прави нонсенс. Јер постоје документи, рецимо заповест капетана Вучка Игњатовића, Михаиловићевог команданта, где он наређује свакој четничкој јединици којим правцем и када да напада на Ужице! Или, други Бајтов фалсификат: Моша Пијаде и Миле Будак, „склопили“ су сиоразум о сарадњи усташа и партизана?! А Будак и Пијаде су били заједно само на робији, још у Краљевини Југославији!

Новинско-издавачко предузеће „Вечерње новости“, 1991. године, објавило је посебну публикацију „Повраћац изгнаника“. Реч је о др Слободану Јовановићу, председнику Краљевске емигрантске Владе у Лондону од јануара 1942. до августа 1943. године, предратном председнику Српске академије наука, ректору Београдског универзитета, правнику и историчару, који је после завршетка Другог светског рата остао у емиграцији, где је и умро. Аутори публикације Радивој Цветичанин и Сава Даутовић, познати новинари и друштвени радници (бивши комунисти), покушавајући да оправдају његову ратну политику дигли су га до небеских висина! И поред дела објективних оцена, које су о њему изrekli до Другог светског рата, претерали су у одбрани његове ратне политике, због које је осуђен у одсуству. Јовановић је био један од идеолога четничког покрета, заљубљеник у Михаиловића. Иако је знао за Михаиловићеву сарадњу са окупаторима у борби против НОВЈ, за геноцид над муслиманским становништвом, за терор и покол, српског и других народа, „величао“ је његову борбу против окупатора, које није ни било?! Уместо да га је казнио или сменно, делио му је одликовања и унапређивао га у генералске чинове (за пола годпне три генералска чина)! Чак је правдао и Михаиловићево фамозно слово „3“ као симбол покоља (због тога се свађао и са Идном, министром спољних послова Велике Британије). Аутори публикације „Повратак изгнаника“ упињали су се „из петних жила“ да га рехабилитују, а преко њега и Михаиловића.⁷

Међутим, све је без успеха. Ничији предратни успеси и слава, што је Јовановића красило, не могу правдати његове ратне црне мрље

и злочине. Јовановић је био у својој струци до Другог светског рата, као научник заиста велики. У ратно доба пао је ниско. За та „дела“ оправдања нема. Нису могли од тога да га „оперу“ Цветичанин и Даутовић. Уосталом, он и није изгнаник. Побегло је из земље у априлском рату.

Дражина прва политичка личност на конгресу у селу Ба (Светосавски конгрес), јануара 1944. године, др Живко Топаловић у књизи „Србија под Дражом“ пише веома сладуњаво и о четницима и о Михаиловићу. Ипак, није имао ни један податак да наведе да се четници боре против окупатора. О капетану Предрагу Раковићу, команданту 2. равнгорског корпуса, пише веома похвално, чак помпезно: „Раковић је у овом крају био прави горски цар. О њему су се причале легенде. Његова је реч важила као да долази од султана... Прави господар је Раковић...”⁸

Али, Топаловић је „испустио“ или пак „заборавио“ да напише праву истину о том Раковићу који је почетком 1942. године, заједно са немачким официром мајором Фрикеом, био командант Чачка (као четник), а касније током целог рата сарађивао и са Недићем и са Немцима. Исто тако, Топаловић је „заборавио“ да макар забележи, да је Раковић био један од најсуровијих четничких злочинаца у Србији. У чачанском крају, где је он, како пише Топаловић, био „горски цар“, поклано је више стотина људи - присталица ослободилачке борбе, међу којима знатан број резервних официра и жена. Његови кољачи из „црних тројки“ веома добро су познати по својој суровости.

Топаловић пише и о „грађанском рату“ без правих чињеница и докумената. Тако, о борбама против 2. иролетерске и 5. крајпшке дивизије Народноослободилачке војске Југославије у време њиховог продора у Западну Србију, V пролеће 1944. године „да се ни иартизани ни четници нису борили ни против Немаца ни Бугара, него само између себе“, што је ноторни фалсификат! Тачно је само то да се четници нису борили против окупатора, него су се заједно са Немцима, пљотићевцима и Бугарима борили против 2. и 5. дивизије. Тим удруженим борбама четника и окупатора командовао је лично немачки генерал Фелбер, командант управног штаба Србије. Он је п четницима давао задатке у борби, одређивао зоне њихових дејстава. Његов штаб је био на самом фронту, најпре у Чачку, па у Косјерићу. Топаловић пише да су се у болницама под контролом Недића и окупатора лечили рањеници и „једне и друге стране“?! И та тврдња је фалсификат! Лечени су само четнички рањеници. Топаловић, без икаквог проверавања, иише да се Немци нису ангажовали у тим борбама: „Немачки мали гарнизони у градовима могли су мирно седети под приправно-

шћу..."⁹ И то је груб фалеификат, јер су и Немци и Бугари подигли све снаге што су имали за ову операцију, поред пешадијских, бројне артиљеријске и оклопне јединице, повремено и ваздухопловство.

Коста Николић, плодан историчар млађе генерације, појавио се са неколико својих књига и уџбеника историје за основне и средње школе. У „Историји равногорског покрета“, књига прва, обрадио је, поред осталог, покрет отпора у Србији, устанак и његов слом. Декларисао се као превелики поштовалац четништва и Драже Михаиловића и критичар НОП. У предговору је „одржао лекцију“ старијим историчарима тврдећи да су „носили маску историчара на лицу, а идеологију марксизма-лењинизма у мислима“, да су „прећуткивали основне чињенице“! Пише, као са неке „висине“: „Ми смо се определили“, „сматрали смо“. Као да има више аутора или се легитимише са „ми“? Премного уважава „Сећања“ Звонка Вучковића, па се чак служи и „аргументима“ из романа „Ужице са вранама“ Љубомира Симовића, као и импровизацијама новинара Богосава Марјановића! Тврди да је „КПЈ одлучила да се слободна територија брани фронтално“, што је погрешно, јер за то није било ни услова ни средстава, нити је она о томе одлучивала. Нетачна је и тврдња да је устанак у Србији сломљен. У источној и јужној Србији, у Шумадији, око Београда непрекидно је трајао. Лажна је и тобожња Дражина девиза с краја 1941. „да грађански рат треба спречити“. Итд.

Истини за вољу. Костић је у одељку „Најбољих је увек најмање“, документовано и пластично одсликао сву трулеж четничког покрета у коме су царевали: међусобни обрачуни, убиства, пљачке народа, пијанчења, насилништва, силовања, поделе на „таборе“ и још мноштво „бпсера“.

Досад објављене прочетничке публикације, у већини дају искривљену, тачније речено фалсификовану слику и о Михаиловићу и о његовим четницима. У њима је врло мало или нимало правих, историјски објективних анализа и оцена. Њихова заједничка суштина састоји се у покушајима рехабилитације квислинга и колаборациониста. Заједничка им је и тежња да се оцене о НОР-у и четницима данас прилагоде политиканским приликама, циљевима наследника и следбеника поражених сарадника окупатора, односно ратних губитника и, посебно, повампириених националиста и шовиниста. И зато те оцене не могу проћи суд историјске науке. Заправо, правих аргумената за реafirмацију издајс народа и злочина нема и не може бити.

Прочетничке публикације, као и оцене о њима, у кривом су огледалу.

Од четништва као покрета и Југословенске војске у отаџбини као оружане формације - не могу се „произвести“ ни родољуби ни антифашисти, јер они то заиста нису. Четништво је, у суштини, служило окупатору и прерасло у терористичку војску. Ту оцену не могу променити ни необјективни историчари са титулама научника.

Садржаји у наведених публикација својим агресивним негирањем и фалсификовањем НОР-а и покушајима рехабилитације четништва, ускраћују млађим генерацијама могућност да сазнају истину о Другом светском рату, односно НОР-у и о четништву. То је највећа штета коју њихови планери и аутори чине и пропагирају. Ти фалсификати и лажи и у науци, и у публицистици, посебно у литератури и у учебницима историје представљају својеврсни злочин према сопственом народу и значе убијање истине. Зато су те творевине неминовно осуђене на пропаст. Време ће да их прегази.

Напомене

1. Др Бранко Јатас. *Колаборација скривена помоћу „Шри Шачке“*, Осврт на публикације о рехабилитацији сарадње четника са окупаторима, стр. 10.
2. Види - део у овој књизи о колаборацији у бици на Неретви. Детаљније о томе: Б. Латас, *Сарадња четника и Немаца у борбама про-Шив Главне оперативне групе дивизија НОВЈ у долини Перетве (фебруар - март 1943)*. Прилози бр. 17/1980.
3. Види записник из Диваца.
4. Види цитат Михаиловићевог писма Ђуришћу, а писма Степинцу и Павелићу - у прилогу илустрација.
5. Какав је војник и команданг био Михаиловић - види посебно поглавље.
6. Ђуро В. Родић. *Судија смрти - примитивни памфлет*, стр. 23-31 („Осврт на публикације...“).
7. Радивој Цветичанин и Сава Даутовић. *Повратак изгнанника*. стр. 16-24, НИП „Вечерње новости“ - посебан прилог. Београд 1991.
8. Топаловић др Живко, *Србија Под Дражом*. стр. 92.
9. *Исто*. стр. 136-139.

Војник без компаса и неук политичар

Међу појединим историчарима и другим интелектуалцима распрострањена је оцена да је Дража Михаиловић, глобално гледано, био лош политичар, а насупрот томе способан војни командант! Ту тезу, или тврдњу, заступају аутори о четничком покрету који му дају позитивне одреднице, а сами су већином или - аматери или дилетанти, (сем изузетака млађих историчара), и за Други светски рат, за четнички покрет, али и за Народноослободилачку борбу коју је водила Народноослободилачка војска Југославије (НОВЈ).

Оваква теза о Михаиловићу као способном и успешном војном ратном команданту захтева нешто ширу и темељнију анализу. Он је одиста био образован војник, боље речено војни старешина. Успешно је учествовао у 1 светском рату. Завршио је највише војне школе Краљевине Југославије и доспео у генералштабну струку, што је с правом сматрано посебним квалитетом. Доста је радио и у обавештајној служби, поред осталог као војни изасланик у Бугарској и Чехословачкој. Највиша војна дужност му је била командант пука, а у априлском рату 1941. у коме није ни дејствовао, био је помоћник начелника оперативног одела Јења армије.

Школовање за струку (и у војсци), разумљиво, један је од првих услова да се успе у практичној примени стечених знања и укупног образовања. У овом случају, у ратним условима, у командовању, планирању, маневрима и руковођењу борбеним дејствима. У том „практичном делу“ као начелник Штаба Врховне команде, није имао никаквог успеха. Напротив.

Кратак период сарадње с партизанским одредима

Које је он борбе, бојеве и операције водио? Односно, које су борбе водили његови четници (или тзв. Југословенска војска у отаџбини), против кога и са каквим резултатима?

Борбе вођене заједно са народноослободилачким партизанским одредима у Србији против немачког окупатора (септембар - октобар 1941. године) имале су делимичног успеха: заједничко ослобођење

Горњег Милановца и Чачка, затим опсада Краљева. Ваљева и Шапца (уз постојање мешовитих оперативних штабова). Међутим, та сарадња била је краткотрајна и лабава. Михаиловић је чак и иорицао (у преговорима с делегацијом немачког опуномоћеног команданта корпуса у Србији у Дивцима 11. новембра 1941. године) учешће својих јединица у тим борбама, свдећи та дејства на то да је био приморан!¹

Када је дошло до прекида сарадње са партизанским одредима и до отворених и фронталних међусобних борби, четници су, иако бројнији у више сукоба, губили борбу за борбом. У нападу на Ужице, први и други пут, почетком новембра 1941. године, иако оба пута бројнији, иако су у борбама код Црнокосе, у Карану, Г. Милановцу и другим местима, заробили велики број партизана, поражени су. Позната је Михаиловићева оцена којом је укорио своје официре да су их у тим борбама поразили „ђаци и шегрти“. Пошто су напустили заједничку опсаду Краљева (на иревару су запленили један топ од партизана, а иосаду јединог партизанског тенка „позвали на заједничку вечеру“ па побили) напали су партизана у Чачку, где су такође изгубили борбу и потучени. Када су четници фронтално напали Чачак, партизани су их поразили и запленили им топове на ватреном положају на Љубићу, а тенк се заглавио у блату у Алвадиници. Средином новембра главнина четника била је опкољена од партизанских одреда у ширем рејону Равне горе и могла је бити готово сасвим поражена да Михаиловић није преко официра за везу капетана Милорада Митића затражио примирје од Врховног штаба НОП одреда. У међувремену, Михаиловић је преговарао са Немцима у Дивцима, и упркос склопљеног примирја са партизанским одредима. Када су Немци, међутим, изводили завршни део прве офанзиве у западној Србији, велики део својих јединица Михаиловић је легализовао код Немаца (у духу усмене директиве Слободана Јовановића коју су му „пренели“ мајори Остојић и Лалатовић), а и индиректно и код Немаца. Тако су четници газећи споразум, с партизанима укључени у немачку офанзиву. Да није било четника да „лове“ разбијене партизанске јединице и њихове присталице, но селима и у брдско-планинским пределима, вероватно главнина партизанских снага не би била савим потиснута из западне Србије. Ако се то четничко учешће може рачунати у неки „успех“, онда га је и Михаиловић заиста имао. Међутим, у тој донекле парадоксалној ситуацији, јер су Немци у преговорима у с. Дивцима рекли Михаиловићу да му не верују и да му неће дати муницију, он чак није претпостављао да могу напасти и његове снаге кад потисну партизанске одреде у Босну и Санџак.

За време преговора у Дивцима шеф делегације главнокомандујућег немачког генерала Србије, пуковник Когард, рекао је отворено

Михаиловићу да ако се не преда Немцима да ће га они гонити као и партизане. Ево кратког извода из записника:

„К.: Од главнокомандујућег у Србији ја немам никакав други налог сем да пуковника Михаиловића питам да ли он безусловно капитулира или не?

Д.М.: Не видим никаквог разлога што ми је упућен позив за овај сусрет ако се хтело да ми се ово саопшти. То ми се могло поручити и преко посредника.”

Нешто касније Когард је закључио:

„Ако одговор не буде позитиван, борба против вас биће настављена...”²

Михаиловић није озбиљно схватио ову немачку претњу, што је несхватљиво. Он је током преговора упорно тражио муницију, неколико пута понављао. „И то одмах!” Штавише, после тога, пред почетак немачке офанзиве, Михаиловић је добио сасвим поуздане податке - сигнале да ће га Немци напасти чим униште партизане. Ондашњи министар унутрашњих послова у Недићевој влади Милан Аћимовић и пуковник Коста Мушицки из Српског добровољачког корпуса (Љотићевог), 5. децембра дошли су у додир са Михаиловићем и упозорили га да ће га Немци напасти. Тај контакт Немци су открили, па су Недића озбиљно упозорили и довели му Владу у тежак положај. Овај се „извукао” - као да је то Аћимовић урадио на своју руку. Мушицки је био ухапшен, али га је Недић одбранио.³ Аћимовић је још годину дана био министар у Недићевој влади, али је остао главна веза између Немаца и Михаиловића, нарочито крајем рата. Мушицки је постао командант Српског добровољачког корпуса. Како је олако ценио свој положај и како је, готово дилетантски „схватао”, Михаиловић то и сам потврђује. На суђењу је изјавио да га је на иочетку немачке офанзиве лично Тито звао телефоном на Равну гору и питао га да ли ће да укључи своје одреде у борбу против Немаца. Он је на тај позив самоуверено одговорио: да Немци наступају дуж комуникација, да неће на њега, јер је он у брдима и шумама!

Делови 342. немачке дивизије потпуно су изненадили Михаиловића у посебној операцији „Михаиловић” - од 7. децембра 1941. године и разбили главнину његових јединица на Равној гори (убијено 10. међу њима 1 официр и 392 четника заробљено. међу којима су били и мајори Александар Мишић и Иван Фрегл). Михаиловић се једва извукао да и он не буде ухаћен.⁴ Дакле, нема никаквог успеха у војном командовању, нити у процени непријатеља. Посебно у предвиђању догађаја. Шваба га је у Дивцима два-три пута упозорио шта га чека, а Дража остао самоуверен! И тврдоглав!

Легализација поишења и промашаја

Има аутора који тврде да се Михаиловић одлуком од 30. новембра 1941. године - донесеном на Равној гори - о легализацији четничких одреда код Недића, (а тиме и код Немаца) - политички у народу, добио извесне поене! Легализацијом код Немаца, уласком у његове одреде или потпадањем под његову команду и снабдевање, четници (у чачанском, ужичком, крушевачком и краљевачком крају, па скоро и целој Шумадији) „добили су“ снабдевање храном и муницијом, заједно са недићевцима и Немцима гонили разбијене партизанске јединице, хватали партизане који су уиућивани кућама, чланове њихових породица и заједно их или убијали или слали у Недићеве или немачке логоре. То је за ондашњу четничку логику био „добитак“! Али, у народу су отад четници, и код сопствених симпатизера, ночели нагло да губе. Служење непријатељу, окупатору и квислинзима, широки слојеви народа нису одобравали а то ни потоње генерације не могу да одобре.

Има још чињеница које говоре да су четници легализацијом мало „добили“, али много више изгубили. Рецимо, кад би код Недића и Немаца „извршили задатак“ (читај: свесрдно им помогли у прогањању и убијању или упућивању у логоре смрти заробљених партизана и чланова њихових породица), Немци би већину и тих легализованих четничких одреда разоружали и многе послали у логоре. Тако су прошли и неки четнички „виђени“ команданти: начелник Ужичког округа мајор Манојло Кораћ, па начелник Крагујевачког округа, па Ђуро Смедеревац и др. У логору Бањица, па и у логорима у Норвешкој и Немачкој „нашли су се“ и четници који су хватали бивше партизане код њихових кућа и чланове њихових породица, па их, са недићевцима и Немцима, упућивали у логоре!

Легализација дела Михаиловићевих четника била је војни и политички промашај. Удружени са недићевцима и Немцима, завели су страховладу у народу у великом делу Србије, али су и себе изложили опасностима да им лукави окупатор подвали, десеткује их и растера.

И није тако било само у почетку међусобних борби. Такав однос, односно порази Михаиловића у односу на партизански покрет се наставља. Крајем пролећа 1942. године у Црној Гори многобројни четници, сада већ у пуној колаборацији са Италијанима окупаторима „однели су победу“ против малобројних партизана и потисли их према Херцеговини, односно Тјентштуту и Зеленгорн. Ту „победу“ без обилате помоћи Италијана не би постигли. У даљим борбама, подржавани од британске лажне пропаганде и проиаганде избегличке владе да се Михаиловић тобоже бори против окупатора, четници се суко-

бљавају са партизанима, које су прогласили за непријатеља број један и само понегде, у локалним оквирима их побеђују. али опет уз помоћ Италијана.

У бици на Неретви потпуно су били укључени у немачко-италијанске планове и велике и бројне Михаиловићеве формације. Михаиловићеве трупе се сад већ без икакве камуфлаже снабдевају од Италијана (делимично и од Немаца), добијајући: храну, оружје, муницију и осугуравају пуно борбено садејство. Италијани им чак „бацају“ храну из авиона! У општем судару четничке трупе доживљавају прави слом и расуло. Такав је исход у борби у ширем рејону Невесиња и Калиновика, где су партизанске дивизије потукле црногорске четнике Баја Станишића и Павла Ђуришића чије су трупе важиле су међу четницима за елитне. Сви подаци, и четнички и немачко-италијански, говоре о томе да је у току борби на Неретви и даље Михаиловић командовао трупама са „истуреног командног места“. У једном писму Бају Станишићу Михаиловић све то потанко објашњава, истичући да он руководи целокупним радом, преко мајора Захарија Остојића.⁵

И даље, да се сви предлози и планови његових ближних потчињених у његовој команди прегледају и студирају, па поправљају и тек онда одобравају. Значи, да не би требало да буде ни тешкоћа нити промашаја. А стварност је другачија: четници су потучени. И то „до ногу“.

Пораз за поразом: на Неретви, на Буковику, на Копаонику, на Јеловој гори...

У бици на Неретви, ни Михаиловићеви команданти вишег ранга и положаја (Остојић, Баговић, Јевђевић, Лукачевић) ни у сну нису ни из далека реално проценили ни бројност ни јачину Главне оперативне групе (ГОГ) НОВЈ. Михаиловић је чак ценио да ГОГ броји - до 10.000, а остало су, „усташе и мафија“ - никакви борци!!! Кад су 1. и 2. пролетерска дивизија са Неретве ангажоване у противудару на немачку групацију према Г. Вакуфу. Михаиловић је изјавио:

„Богу хвала, изгледа, комунисте смо потукли“.⁶

Касније, ценио је да јединице ГОГ не могу прећи преко Прења. Још касније да ће створити, „непробојне линије“ код Калиновика, па на Дрини. И увек су процене биле потпуно погрешне.

У немачким документима се налазе поразне оцене команданата немачке операције „Вајс“ (битка на Неретви) генерала Р. Литерса, и команданта Југоистока генерала Лера, као и команданта Србије, гене-

рала Бадера, после анализе операције о Михаиловићу као војном команданту. И то у свему: и о процени земљишта, времену и простору, у смислу да „није искористио дате могућности“. Генерал Бадер је оцену сажео у реченици: „Снаге Михаиловића нису положиле свој први озбиљан испит.“⁷

И наводи: кукавичлук, неспособност и нереалност у процени борбених способности. Од свих који су га процењивали најтежу оцену Михаиловићевог командовања дао је његов заменик, „Чича број два“ Драгиша Васић, укоривши га: да су његове генералштабне официре и њега потукли партизански команданти Пеко Дапчевић и капетан Арсо Јовановић (мада је тада Арсо био у Словенији, а у Врховном штабу капетани Велимир Терзић и Павле Вељко Илић). Због овог „укора“, који је, узгред буди речено, био пун погодак, права и најтачнија оцена, Васић је пао у Михаиловићеву немилост, од које се никад више није повратио на место које је дотад заузимао у четничкој хијерархији Врховне команде.

И у каснијим борбама четници су губили битке против јединица НОВЈ. У време продора Ударне групе дивизија у Западну Србију (2. пролетерска и 5. крајишка, у пролеће 1944. године), четници су били у пуној сарадњи с Немцима и Бугарима, а често под њиховом командом, као и с љотићевцима (Српски добровољачки корпус), па ако су те дивизије - после двомесечних борби - потиснуте према северној Црној Гори (област Беране, Андријевица, Бијело Поље), не може се рећи да су четници потиснули партизане. Они су били само помоћна снага окупатора.

Почетком августа 1944. Оперативна група дивизија НОВЈ (2. пролетерска, 5. крајишка и 17. источnobосанска), после разбијања Немаца и Бугара на комуникацији Краљево - Косовска Митровица и на реци Ибру, избила је на Копаоник. На тој планини, на њеним многобројним висовима и падинама, у врло широком фронту, Груна дивизија је потукла четничке јединице из Србије. Четничка групација од око 10.000 људи, сврстана у тзв. 4. групу јуришних корпуса под командом мајора Драгослава Рачића, у пуном садејству са Немцима (код Рачића је све време био немачки официр за везу капетан Вајел) претрпела је велики пораз и потиснута преко Западне Мораве, у Шумадију, односно у западну Србију. Та операција вођена је почетком и средином августа, а месец дана раније 20. јула, малобројна 23. српска дивизија разбила је много бројнију четничку групацију на планини Буковику, недалеко од Алексинца и Ражња. У септембру (10. и 11.) Први пролетерски корпус (у непотпуном саставу - 1. пролетерска и 6. личка дивизија) потукао је врло бројну четничку групацију на Јеловој гори, недале-

ко од Ужица. Том четничком групацијом, преко Рачића и непосредно, командовао је Михаиловић. Није прошло много времена, па је Михаиловић изгубио и све борбе у Србији (а Народноослободилачка војска са Црвеном армијом ослободила скоро целу Србију и Београд) и био принуђен да се, са делом својих већ малобројних снага, повуче преко Дрине у источну Босну.

Иако је Михаиловић још у јуну 1944. године „испао“ из састава емигрантске краљеве владе смењен са функције министра војног (после споразума Тито - Шубашић), а његова Врховна команда укинута 29. августа, па га се и Краљ Петар II званично (у прогласу од 12. септембра 1944. године) одрекао, и позвао четнике да приступе маршалу Титу кога је признао за јединог вођу снага отпора он је наставио, слепо, да иде у пропаст, иако су се четници у масама предавали Народноослободилачкој војсци.

Као војни командант, а као политичар поготову, био је изгубио све битке. Али, следећи своје лоше процене, ишао је у тоталну пропаст.

Губитник у Србији - пребег у источну Босну

По некој својој процени која датира из 1944. године да Црвена армија у свом наступању неће прелазити Дунав и Саву, Михаиловић се тога уверења држао слепо и даље. Када је (вероватно 7. септембра) објављена вест да је претходница Црвене армије избила на Дунав (преко пута Кладова), на састанку Централног националног комитета на планинама Каблара један његов члан (Кујунџић) је доживео срчани удар од којег се није опоравио. То показује колико су се четници, односно њихово вођство, плашили Руса. Михаиловић је и даље живео у уверењу да му „Србија остаје слободан простор“ за некакав маневар. Право је чудо како је могао да верује да ће се он и четници одржати, кад је већ био потучен на свим фронтима у тој истој Србији: и на Копаонику, и у Топлици и Јабланици, и на Буковику, посебно на Јеловој гори! Још је чудније како је могао тако кратковидо да буде у уверењу у нешто што очигледно пропада. Сем тога, Михаиловић је и политички био ликвидиран; као војни командант формација које су изгубиле и савезничку подршку и „проклето“ од народа, и физички више није био ничији - није представљао никога, сем оног четника што је задржао око себе и оних својих команданата који су му „били верни“?

Врло је вероватно да се Михаиловић, после бекства из Србије у источну Босну, превише ослањао на процене у саветодавце краљевске

емиграције у Америци, а делом и у Италији, који су га потпуно нерално „хранили“ којекаквим измишљеним оценама и проценама, често без икакве реалне подлоге. Из бројних докумената који су долазили из емиграције, видљиво је да је Михаиловић готово „до слепила“ веровао Живану Кнежевићу (једно време ађутант Краља Петра II, касније војни аташе краљевске Владе у Вашингтону од лета 1943. до јула 1944. године) и Жујовићу у Каиру. У процени од 8. јуна 1944. Кнежевић је преко четничког радио-канала у Истамбулу, до Младена Жујовића који је од 1943. године био Михаиловићев представник на Блиском истоку, јављао „да Тито никад није био слабији“? И даље, да се не треба изненадити ако Руси напусте Тита, што је, такође, била ординарна глупост и лаж. Потом, да су партизани поражени „на свим подручјима“ и да „само на три места“ у Југославији делују њихови остаци! (Све је ово Кнежевић „видео“ из Америке!). Ова порука је, по свему судећи, уследила после немачког десанта на Дрвар када су код Кнежевића „порасле машта и жеља“ шта се све може догодити. Стварност је била сасвим другачија.

Пре него што је Кнежевић обавестио Михаиловића о његовим „оптимистичким проценама“, много се шта догодило што га је демачтовало. Тито је после немачког десанта на Дрвар већ био стигао на Вис (преко Барија у Италији) и држао све конце даљих дејстава НОВЈ на читавој територији Југославије. У Лондону је 24. маја, председник Велике Британије Винстон Черчил, у говору у Доњем дому, изјавио да се одриче Михаиловића и помаже Тита који се непрекидно и упорно бори против окупатора. У то време се и војни представник НОВЈ у Лондону генерал Владимир Велебит састао са будућим мандатором краљевске Владе Иваном Шубашићем, бившим баном Бановине Хрватске. За све те догађаје морали су знати и Михаиловић и његов „снабдевач новим вестима“ Кнежевић у Вашингтону. Али, као да нису знали, или нису умели да измере тежину и значај свега што се догађало.

У једној од следећих порука (датирана 19. јуна 1944.) и Жујовић „храни“ Михаиловића погрешним вестима и проценама: да се из енглеских извора потврђују вести о акцији на Балкану, да ће почети кроз две недеље и да се помиње обала Сплит - Перетва.

После десетак дана (порука од 1. јула 1944.) Кнежевић опет снабдева Михаиловића својим оптимистичким „вестима“:

„Генерал Маршал у Лондону разговара о инвазији у Југославији. После пада Анконе (у Италији, прим. Ј.Р.) стабилизоваће се фронт и групи у нашу земљу... Руска мисија за Титов покрет каже да је неизбилан, нема официра, дисциплина слаба и војници нису блиски народу. Дражу сматрају јаким и озбиљном снагом..."⁸

Нереалне процене

Међутим, савезици (и Британци и САД) су се још раније одлучили, а у априлу 1944. године о томе обавестили Владу Божицара Пурића, па и Краља Петра II - да од искрцавања на Балкан нема ништа, чим је та дугогодишња варијанта дефинитивно отпала, мада никад није узимана као сигурна, већ само као могућна.

Михаиловићу као да није било познато да је Краљ Петар II, по налогу Пурића, 17. априла 1944. године упутио вапијуће писмо председнику САД Ф. Рузвелту у коме је, поред осталог, молио:

„Саопштено нам је да до искрцавања на Балкан неће доћи. Ако је таква кобна одлука донесена, закључем Вас да је промените.“⁹

Михаиловић је за то морао знати. Готово је невероватно да је он толико поверење имао у „вести“ које су стизале од Живана Кнежевића. Вероватно је то отуда што је Кнежевић дуго био шеф Војног кабинета краљевске Владе и војни аташе у САД. па је ценио да је добро обавештен. Михаиловић је током лета, нарочито када је почео да губи шансу за шансом (испао из Владе, укинута његова Врховна команда, одрекао га се и Краљ Петар II), у наређењима својим командантима, обично на крају додавао реченицу да Руси неће прелазити јужно од Саве и Дунава, па закључивао: да Дража зна шта ради!

Реално цењено, све те вести и извештаји, као и поступци Михаиловићеви после њих своде се готово на фантазирање. Свака иоле озбиљнија процена војних фактора и укупне ситуације, а посебно политичког чиниоца, морала је да буде много, много реалнија, па и када се ради о сопственој кожи. Али, као што се види, све је било погрешно.

Истина, у позно лето и јесен 1944. године, у споразуму са Врховним штабом НОВЈ, дошло је до искрцавања две мање артиљеријске и оклопне јединице британске армије једне у рејону Дубровника. друге у рејону Задра, али то није била инвазија, већ мање. фактичке јединице за садејство са Народноослободилачком војском.

Да ли је Михаиловић тим сталним понављањем својим потчињеним командама да ће до искрцавања савезника на тле Југославије доћи погрешно „хранио“ и себе и своје потчињене може се само претпоставити. Готово је немогуће поверовати да није знао да од искрцавања нема ништа. Да је као варијанта давно одбачено.

Посебно је питање: колико је пуковник Мак Дауел, шеф америчке обавештајне мисије, која је дошла у четничку Врховну команду без сагласности са Великом Британијом и то тек 26. августа 1944. године, кад је Михаиловић од Енглеца већ био одбачен „храбрио“ четнике? Мак Дауел је двапут тражио да га САД упуте у Дражину Врхов-

ну команду (у марту и јуну те године), али је оба пута одбијен, јер су се Британци противили. (Ј. Томашевић наводи да је „након шест покушаја“ генерал Данован, шеф војне обавештајне службе армије САД, успео да „прогура“ Мак Дауела).¹⁰ У свом извештају који је написао после повратка у САД Мак Дауел је дао доста података о томе шта је радио код Михаиловића. Очевидно, он је био веома пристрасан и априори на страни четника, иако је провео релативно кратко време код њих (од 26. августа до 1. новембра 1944. године, дакле свега 66 дана). У извештају је ишао дотле да је предлагао како треба уредити будућу Југославију (једна трећина представника од присталица партизана, друга трећина четници, а састав треће трећине да одреде савезници)! Затим, да у сва ослобођена места дођу савезничке војне мисије, да престану међусобне борбе. Упут речено, Мак Дауел се „није сетио“ да макар спомене да је Врховни штаб НОВЈ, после говора Краља Петра II од 12. септембра - упутио позив свим четницима и домобранским формацијама да се прикључе партизанима. Даље, Мак Дауел тврди чак „да није чуо“ ни од једне личности да је Михаиловић сарађивао са окупатором, да он тако нешто не би одобрио, а да су ионеке локалне старешине, без Михаиловићевог знања и одобрења, сарађивале са окупатором.¹¹ А и од кога би могао сазнати за четничку колаборацију са окупатором, кад се кретао само са Дражом и његовом Врховном командом? Ваљда није могао очекивати да Дража сам каже: „Ево, ја сам сарађивао са Немцима, Италијанима и Бугарима, наредио сам Лукачевићу, Калабићу, Симићу и другима - да потпишу споразуме и да у своје штабове приме немачке официре за везу“?

Наседање на пропагандне смицалице

Пуковник Мак Дауел је све време кључао Михаиловића неким својим оценама и проценама да га савезници неће напустити, да он треба да сачува своју војску, и сл. Уосталом, то се најбоље види из четничког документа како га је Михаиловић примио у своју команду и како га је препоручио својим потчињеним командантима:

„Шеф војне мисије Мак Дауел, који је стигао у мој штаб 26. августа има широка политичка овлашћења. Са њим сам израдио детаљан савезнички, политички и војни план. Сад је потребно да сваки старешина врши само оно што му ја наредим. Свака иницијатива мимо мојих наређења може све да нам иоквари. Зато наређујем да се никаква акција без мог наређења, осим против комуниста, не сме предузети.“¹²

Нема еумње да је ово наређење, као и тобожњи „план“ имало чисто пропагандну страну и било намењено „подизању морала“ код четника. Никаква политичка овлашћења, чак ни поруке није имао. Био је само пуки обавештајац. Када се Мак Дауел вратио у САД Михаиловић је о њему писао бившем амбасадору краљевске Владе у Вашингтону Константину Фотићу:

„Мак Дауел је отишао као наш велики пријатељ.“¹³

Михаиловић је даље навео да га је Мак Дауел пратио кроз Западну Србију и североисточну Босну и „да је имао прилике да види велике наше војничке снаге... Учествовао је на зборовима где су све вероисповести биле заступљене. Мак Дауелово име треба чувати како га не би онемогућили у раду...“¹⁴

Чиме се Михаиловић, као командант, служио - да би ојачао морал трупа види се, из циркуларног писма четничке Врховне команде од 10. октобра у којој се наводи да се у Италији ствара југословенска војска од око 100.000 људи у којој ће бити велики број југословенских официра и војника из Швајцарске - бивших војних заробљеника из априлског рата, који су тамо упућени после капитулације Италије.¹⁵ А све је било без основа.

Још један четнички документ, из домена сличне вредности и тачности, потиче из четничког Штаба за источну Босну којим се 26. новембра 1944. године обавештава Штаб за Херцеговину да се пуковник Мак Дауел вратио из Вашингтона у четничку Врховну команду.¹⁶

Истраживања више аутора који су изучавали четнички покрет, без обзира на њихову наклоност, нигде не налазе потврду за такве „вести“. Такав „закључак“ наводи на сигурну оцену да су те вести, ирогласи и слично чисте пропагандне смицалице.

Пуковник Мак Дауел је, у ствари, повучен из четничке Врховне команде на Черчилов захтев, јер је раније (априла 1944.) договорено са САД да се Америчка војна мисија не шаље, што је Рузвелт прихватио. Међутим, Данован је слање Мак Дауела, ипак некако „прогурао“. Черчил је за Мак Дауелов долазак код четника сазнао у септембру (а и Тито, односно Врховни штаб је протествовао), па је Черчил подсетио Рузвелта на дато обећање. Рузвелт је признао грешку и наредио Дановану да опозове Мак Дауела. Овај је неко време отезао, под изговором да нема узлетишта на четничкој територији, да би се тек 1. новембра вратио у Италију, па у САД.

Крут и невешт политичар

У серији „фабрикованих“ вести и процена о четницима у јесен 1944. године, које је Михаиловић изгледа примао олако и без резерве, снада и порука Младена Жујовића од 6. новембра у којој се каже:

„а) У вези са одлукама Московске конференције, апсолутно је потребно одржати четничке јединице. Генерал Михаиловић мора бити у стању да рачуна са подршком српског народа и борбеном снагом своје војске.

б) Говорећи војно, препоручује се да све четничке јединице буду концентрисане на једном или два подручја која се сматрају сигурним изнутра и споља.

с) Веома се препоручује да генерал Михаиловић оповргне гласине како планира бекство у Италију.

д) Личности које подржавају Михаиловићев покрет у Великој Британији и Сједињеним Државама уверавају да непосредно предстоји промена курса у савезничкој политици с обзиром на југословенско питање, али под условом да четничка војска издржи у међувремену”.¹⁷

Очевидно, и ова „процена“ је могла само штетити Михаиловићу. Његов и војни и политички положај био је на издисају. Московска конференција, односно њене одлуке нису давале никакву шансу Михаиловићу. Политичка одлука о његовом одбацивању давно је донета, па његов покрет и он чак нису ни споменути. Очевидно, Михаиловић је био неук политичар.

Иа Михаиловића је знатан утицај имала и подршка бившег амбасадора у Вашингтону Константина Фотића. И после смењивања 1944. Фотић је чинио очајничке покушаје да спасава четнике. Током јесени (октобар - новембар 1944.) Фотић је упутио три писма једно за другим председнику САД Рузвелту (прво од 14. октобра) у коме је тражио „заштиту српског народа“. И Рузвелт је одговорио да САД неће да се мешају у унутрашње ствари Југославије и да ће се то све уредити по одлукама „велике тројице“. На друга два писма Рузвелтови одговори били су такође негативни.

Један Михаиловићев војни и политички промашај везан је за његово обраћање генералу Вилсону, савезничком врховном команданту за Средоземље, касније и фелдмаршалу Харолду Александеру који је наследио Вилсона, и то пошто је Краљ Петар II укинуо четничку Врховну команду и под претњом да ће они који се не прикључе Титу „сносити жиг издајника“. Преко Живка Топаловића, који се налазио у Италији. Михаиловић је 13. новембра 1944. упутио поруку гене-

ралу Вилсону, понудивши му да своје трупе (јављао је да их је око 50.000) стави под његову команду, преузимајући обавезу да ће он извршити сваки задатак који му савезници поставе на Балкану или било ком другом ратишту. Михаиловић је очевидно рачунао да му је Мак Дауел „припремио терен“, али од тога није било ништа. Кад је ускоро дошло до смене у команди Средоземља и фелдмаршал Александер наследио Вилсона, Михаиловић је наложио Живку Топаловићу да пошаље меморандум Александеру, што је овај и учинио 29. новембра 1944. У Меморандуму Топаловић је навео да Михаиловић располаже са 55-57.000 људи и затражио да се они ставе под савезничку команду да би се употребили „за хватање“ око 40.000 Немаца у рејону Скадарског језера и Албаније, а који се повлаче из Грчке и Албаније. Али, ни Вилсон ни Александер нису чак ни потврдили да су примили поруке, а камоли да су на њих одговорили.¹⁸

Језик неистииа и подвала

Михаиловићев меморандум генералу Вилсону, када се макар површно прочита, оставља утисак да га је писао човек и дипломатски неискусан (што се за Дражу не би могло рећи), невичан, чак и некултуран у међународним комуникацијама. Тај „меморандум“ пун је фалсификата и надуваних података о четницима. Написан је, уместо војничким језиком и језиком аргумената, језиком најгрубље пропаганде и ружења противника који је, у тренутку писања меморандума, био освојио све позиције и у Југославији и у међународним релацијама код антихитлеровске коалиције. Јавља Михаиловић, наиме, да снаге „Југословенске војске у отаџбини“ желе борбу против окупатора уз садејство савезничких армија...“ А те његове снаге већ годинама шурују са окупаторима. Тих месеци, а и раније, кад Михаиловић моли Вилсона односно Александера, четници се муницијом снабдевају искључиво од Немаца, с њима у колонама одступају кроз Босну, с њима воде борбу против Народноослободилачке војске Југославије. Он се жали да су му „комунисти онемогућили сарадњу са Русима“. Међутим, није имао смелости да каже истину: и Велимир Пилетић Попеску, и Драгутин Кесеровић, и Предраг Раковић, који су одиста покушавали да се прикажу као саборци и савезници Црвене армије, били су најистакнутији колаборанти са Немцима и најсуровији терористи над сопственим народом. Кад су Руси сазнали да су и Пилетићеви четници, примера ради, извршили један од најсуровијих злочина (са другим четничким јединицама) у селу Друговцу код Смедерева, када је заклано к

убијено 72 људи, жена и деце у једном једином дану, и спаљен велики број сеоских домова - нису га прихватили за савезника. Исто то се догодило и са Кесеровићем, који је „чучао“ у Крушевцу заједно са Немцима, а кад су се ови, под притиском 2. пролетерске дивизије, повукли из града, он се Русима „представио као ослободилац“! Међутим, и он је брзо „прочитан“, јер је и раније имао споразуме са Немцима о заједничкој борби против Народноослободилачке војске Југославије. Предраг Раковић је један од најпрљавијих колабораната са окупаторима и вођа четничких кољача најсуровијих у Србији, па су Руси и њега одбацили као „савезника“. Дража Михаиловић даље „обавештава“ Вилсона да комунисти спроводе терор, да он о томс „добија свакодневне извештаје из Србије“, да се врше убијања „у великом броју без икаквог суда...“ А све је неосновано, лажно, јер откуд му извештаји из Србије, кад је отуд побегао са остацима своје војске.

Када га је, ранијих година, Вилсон гогово молио да поведе борбу против окупатора (децембар 1943.), да сруши неки мост на Ибру или Великој Морави, да „кида“ пругу Београд - Ниш - Скопље, чак му дотурио експлозив и стручњаке, Дража је био у „мишјој рупи“. Његови команданти су имали споразуме са Немцима да им чувају те комуникације, па нису ни смели да их руше. Сад, новембра 1944. годне, Михаиловић се „сетио“ да би могао да се стави под команду генерала Вилсона! Сад би извршавао сва његова наређења! Сад кад су „прошли сви возови“!

Да ли под утицајем својих саветодаваца (Живко Топаловић из Италије, Младен Жујовић из Каира), да ли оних из САД (Константин Фотић и потпуковник Живан Кнежевић), да ли мољакањем његових саветодаваца из „адвокатске елите“: Стевана Мољевића, раније Драгише Васића, Аце Аксентијевића и других, који су у њему видели „великог вођу“ да не сме стати на пола пута или својим трврдоглавим антикомунизмом, Михаиловић није умео да се „спустн на земљу“. Основне елементе међународних односа није схватао ни разумевао. Политичке одлуке, поготово кад их донесу велике силе (у конкретном случају САД, Велика Британија и СССР) старије су од свих других, па и војних. Војни фактор само спроводп полптичке одлуке. А Михаиловић се надао (да ли је то одиста могућно) да ће га Вилсон „прихватити“, упркос одлука премијера Черчила и британске владе да су четници оцењени и коначно одбачени као издајници народа и сарадници окупатора које је и Краљ Петар II распустио!

И последња одлука - знак војничке плиткости

Тешко је просудити да Михаиловић није могао или није умео да схвати докле је стигао са својим четничким ратовањем. посебно како то да није схватио да га савезници више не признају (већ скоро годину дана рачунајући од јуна 1944. године) и да од њих нема шта да тражи, нити да очекује, поготову да га ставе под своју команду?

Љегова последња одлука, априла 1945. године, да са остацима својих трупа остане у земљи, показује да је и војнички био танак. Да је покушао пробој према Словенији и италијанској граници, где су већ постојале доста бројне његове снаге (Ђујићеве четници, затим Љотићев Српски добровољачки корпус са обједињеном командом) можда би се с делом снага и „извукао“, а друго је питање шта би с њим даље било. Неки историчари тврде како су му пуковник Мак Дауел и други амерички официри „испод жита“ нудили да се, авионом из источне Босне, пребаци у Италију. Али, куд би с њим савезници кад су га се сви били одрекли? На Маурицијусу су већ, у изолацији, држали Милана Стојадиновића. Дража је поверовао „Ђосићевим“ односно ОЗН-иним „позивима“ да се врати у Србију, где га „народ једва чека“, па да на пролеће отпочне нови герилски рат. На то га је упућивао и Фогић из САД својим порукама. Михаиловић чак није био толико способан да војнички процени да је већ пропао, да му коначан пораз „виси о концу“. Како није војнички проценио да је народу и Србији и целој Југославији рата било преко главе?!

Другу преписку Михаиловић је, крајем рата, водио са Димитријем Љотићем који се, с делом Српског добровољачког корпуса, налазио у Словенији са којим је био и владика Николај Велимировић. Љотић је, преко својих емисара, упорно звао Михаиловића да се пробије према Словенији, називајући га вођом који је једини способан да „спасава српство“. Спремао је Љотић у договору са Нојбахером, делегацију да оде у његов штаб у источну Босну, код Добоја. На крају, у четничку Врховну команду је дошао само Бошко Костић. Љотићев блиски сарадник и повереник. Љотић је, као и Михаиловић, веровао да ће се савезници сукобити и „вратити поверење“ четницима. И кад се удруже Михаиловићеве снаге које би довео у Словенију са Ђујићевим и Јевђевићевим четницима и добровољцима да ће моћи повести „кампану“ против НОВЈ. По таквој процени, могло би се чак наслонити на савезничке армије и формирати своју владу.¹⁹

Тешко може да се **поверује** да Михаиловић није ни толико видео и ценно како је у Београду формирана влада с Титом на челу у коју је ушло неколико министара из бивше краљевске владе (Шубашић,

Грол, Косановић и др.) и коју су већ признале све велике силе. Откуд би он (и Љотић) сад могли очекивати да се савезници одрекну те владе и Тита и да дозволе да Михаиловић, који је сад био потпуно на страни окупатора, формира неку владу?

Тај Љотићев план се допао Михаиловићевим сарадницима, али он није попустио. У разговору са Костићем, давао је своју слепу процену о тадашњем положају Немачке (средина марта 1945. године):

„Ја мислим да ће Немци издржати овако још годину дана. Зато имам још времена да дођем“²⁰

Какав промашај у процени?!

У телеграму Љотићу, на пример, у оном од 1. априла, Михаиловић је и даље упоран у својим катастрофално погрешним проценама:

„До сада ми не видимо никакве потезе немачког повлачења из Југославије. Напротив, сада су у врло оштрој офанзиви и противу комуниста у области Сарајево - Тузла. Ми смо чак у стању да верујемо по извесним знацима и по оваквом раду Немаца у Југославији да они можда имају неки споразум са Англо-Американцима... Очекујмо да ћете ви са вашим снагама кренути овамо... На нашем простору акције се развијају врло повољно по нас...“²¹

Телеграм је, како је наведено, од 1. априла. А шта се ускоро догодило?

Сарајево је ослобођено после пет дана (6. априла), Сремски фронт је пробијен 12. априла (а већ 30. марта Јужна оперативна група дивизија: 2. пролетерска, 5. крајишка и 17. источnobосанска прешле су Дрину и наступале да бочним ударом помогну пробој Сремског фронта), а 13. априла је и Беч пао пред Русима. Михаиловић као да ништа није реално процењивао?!

Поруке Димитрију Љотићу - без реалне основе

И још једна Михаиловићева „процена“, изложена у радиограму који је такође 1. априла 1945. године упутио Љотићу, потврђује да је одиста био неук и у војним и у политичким предвиђањима. Тада је поручивао Љотићу:

„Ми морамо развити што јачу герилу у целом простору Југославије... У комунистичким редовима велико је расуло... Народ у Србији нас жељно очекује и кад олиста шума препуниће шуме и планине.“

У другој поруци, после десет дана, 11. априла опет је поручивао:

„Што се тиче устанка у Србији то је сам народ који се диже и то се не може спречити. Ја само користим ситуацију која се тиме ствара“.²²

Обе ове поруке су без реалне основе. Никаквог „расула“ у Србији није било, сем побуне Шиптара у Дреници (на Космету) у пролеће 1945. године, која је брзо ликвидирана и убацивање Дражиних „командоса“ у Србију, које је наводио „Ћосић“ односно ОЗН-а, а снаге КНОЈ-а и безбедности их брзо откривале и ликвидирале. Жељено „расуло“ у Србији и „пуњење“ шума кад „олиста“, заиста је у најмању руку смешно. Народ је много, много боље видео и ценио стање у Југославији, посебно у Србији, него измишљени тзв. балкански Робин Худ Дража Михаиловић!

У то време, 2. априла 1945. године, Михаиловић је упутио, вероватно један од последњих телеграма Константину Фотићу у коме је захтевао да овај затражи интервенцију западних савезника у Југославији?! Садржај телеграма обухватао је:

- да се тражи ослонац „на демократске снаге“ у Југославији, а да у влади суделује и Југословенска демократска заједница (странка формирана на конгресу у селу Ба, која није „ни заживела“);

- да тражи да се у Југославију упуте савезничке комисије које ће испитати стање и видети да се четници не боре у грађанском рату за власт;

- „да је хитно потребно да америчка савезничка војска поседне целу територију Југославије и тиме спречи даљи грађански рат... Наша Врховна команда (коју је Краљ Петар II давно укинуо; прим. Ј.Р.) и Југословенска војска у отаџбини која је под њом, поздравила би то и прикључила би јој се.“²³

Фотић је овај Михаиловићев захтев покушао да „спроведе“. Он је поднео меморандум оснивачкој конференцији Уједињених нација, одржаној 25. априла 1945. године у Сан Франциску у коме је, у своје име, тражио да једна међународна комисија „надзире и јамчи“ слободне изборе у Југославији, у смислу одлуке конференције „велике тројке“ у Јалти (фебруар 1945. године).

Заблуда о четничким „националним војскама“

Михаиловићева „процена“ да се Немци могу одржати још годину дана, сама за себе говори колико је била реална, колико је могао да проникне у стање на фронтима и макар да наслути следеће догађаје. И ту се показао да је као војни „експерт“ - био дубоко испод нивоа генералштабног официра. Готово - дилетант. Сваком иоле образованом војнику је било јасно да је капитулација Немачке питање дана. А Михаиловић је ценио „да се може одржати још годину дана?!

Још је - Н2 \§1 рата довољно гс«)|
ћи о неспособност
радио на тсбсжш
отаџбини. Основна
основи: српска. хра
новима сам је
и давао им генегел
пуковника Маттгу
бец“ и одмах п _зр
у Дражиним пш21ч
дашњег пукоБЕгка:
био је ..Генерал Ће
ционалне тоб-ожње
четника је у Хрватс
само што је. нгзсиз
ви на располгта&е!
Михаиловић - иреќј
то било мутно. зео!
није стигло дгље
ста фантазијг. Сзе
формације налгзнил
реорганизапије моел
ности. Сам Мнхгаа
његов краљ и некгг
тичке ни војне

Трагај\“ћк за е.
илажења са потчиљ«
по који документ мз
ри. озбиљнје згмет
упућене на његову -
го чему је био чак а
и у тактичком и у ЈД
сарадника и свих згс

Очевидно несз
зећем“. он мисли нз.
ције и сл. Ипак. он^ :
ма. Посебно је био г
пу руковоћења. кгае

Догађаји су га.
ипак. истрајавао у СЕ

Још једна Михаиловићева комбинаторика из последњих дана рата довољно говори о његовим војничким способностима, боље рећи о неспособностима. Током јануара 1945. године он је једно време радио на тобожњој реорганизацији своје Југословенске војске у отаџбини. Основна замисао била је - створити војске по националној основи: српска, хрватска, словеначка и муслиманска. У својим плановима сам је „производио“ нове команданте „националних војски“ и давао им генералске чинове. Тако је за „хрватску“ војску одредио пуковника Матију Парца, давши му симболично име „Генерал Губец“ и одмах га „произвео“ у генерала. На челу „словеначке војске“ у Дражиним папирима нашао се „Генерал Андреј“, како је назвао тадашњег пуковника Ивана Презеља. А на челу „муслиманске војске“ био је „Генерал Ђерђелез“ (за кога није познато право име). Те националне тобожње војске нису имале скоро никаквог основа, јер четника је у Хрватској било веома, веома мало, у Словенији такође, само што је, наводно, Леон Рупник желео да своју „Белу гарду“ стави на расиолагање Презељу. А „српску војску“ - разуме се, водио би Михаиловић - преко генерала Мирослава Трифуновића. Али, све је то било мутно, неодређено и ништа од тих Михаиловићевих замисли није стигло даље од папирних планова. У основи, све је то била чиста фантазија. Све квислиншке и колаборационистичке оружане формације налазиле су се пред правом катастрофом, па су некакве реорганизације могле остати само као покушај - без основних реалности. Сам Михаиловић „производи“ генерале, а одrekli су га се и његов краљ и некадашња влада? Није ту било, нема сумње, ни иоличке ни војне мудрости, ни знања.

Трагајући за елементима Михаиловићеве „сарадње“ и размимомилажења са потчињеним командантима и саветницима може се наћи по који документ из којих се види да му „сарадња“, односно приговори, озбиљније замерке на начин руковођења. иа и одлуке, и посебно упућене на његову личност нису биле „јача страна“. Напротив, у много чему је био чак и превише искључив. Истицао је да је он војнички. и у тактичком и у стратегијском смислу, образованији и спремнији од сарадника и свих врста оперативаца.

Очевидно неспретан у формирању мисли како „руководи преузећем“, он мисли на сваку акцију: преговоре, сарадњу, заповести. акције и сл. Ииак, она је јасна: он. Михаиловић. све држи у својим рукама. Посебно је био тврд у таквом свом ставу, односно у свом принципу руковођења. крајем 1944. и у 1945. години!

Догађаји су га. међутим. из дана у дан демантовали. али је он. ипак. истрајавао у својој тврдоглавости - да му не требају савети ни

препоруке, јер он све боље зна од свих његових команданата. па и чланова Централног националног комитета!

Игнорисао је и савезничке и своје официре

Када је о Михаиловићу реч очевидно је да није узимао у обзир препоруке шефова страних војних мисија у његовој команди (Велике Британије и САД), које је називао „обичним поднаредницима“ (генерала Армстронга, пуковника Бејлија и др.) који су га и превише поштовали и веровали му, нарочито Бејли. Штавише, Михаиловић није уважавао ни препоруке, захтеве, па и наредбе савезничких команданата, поготову генерала Вилсона, врховног команданта за Средоземље, које су му „преносили“ шефови војних мисија. Понекад их је чак и грубо одбацивао, па и онда када су га „готово молили“ - да поведе неку акцију против окупатора, да сруши по неки мост. Познато је да су га Вилсон и Идн, а са њима и Черчил, чак и тестирали дали му конкретне задатке који мост на Ибру и Јужној Морави да сруши, слали му експлозив и стручњаке да то уради, како би га, колико-толико, бранили, јер је у својој заслепљености стратегијом атантизма запливао тотално у колаборацију с окупаторима и Недићем. Ни то није помогло. Михаиловић чак ни крајем 1943. године није могао да „осети“, а камоли да реално процени да његов „брод тоне“.

Познат је, и већ одавно објављен, тзв. Меморандум команданта 4. групе јуришних корпуса, мајора Драгослава Рачића (једног од Дражиних најсијаснијих команданата), од септембра 1944. године, писан после страховитог четничког пораза на Јеловој гори, између Ужица и Косјерића, и после Дражиног формалног бекства са Равне горе у Мачву, па у источну Босну о критичном војнополитичком положају четника и мерама које треба предузети за њихово „спасавање“. Рачић и његови потчињени команданти: Нешко Недић, Предраг Раковић, Драгомир Топаловић и Владимир Комарчевић изнели су реално стање у коме се налазе четници: испуштена иницијатива, нејасно заузимање ставова о политичким догађајима, неумесан став према савезницима „на које су се наслањали“, и „да су им комунисти преотели политички утицај на савезнике“, а одлуком британских војних мисија западне силе их већ „не признају за савезнике“, да би „закључили“:

„Сав досадашњи рад због нејасног става имао је за последицу наше очајно колебање у току протеклих година, што је често доводило до ужасног понижавања према нашим противницима: час смо нактирали, час били легални. час заузимали став оружаног сукоба, што је

најжалосније те фазе су се мењале врло брзо и према жељи наших противника и одлуци појединих команданата, а никад нису били израз иницијативе и одлуке Врховне команде..."²⁴

Рачић и његови сарадници су још предлагали: да се „престане са досадашњим ставом ишчекивања и да се отвореном акцијом против непријатеља поврати наш став код савезника, а избије из руку Тито", Или да се „потпуно наслонимо на Немце", или назад, да се нападне и ослободе градови у Западној Србији и да се тако загосподари Србијом.

Михаиловић је то „хладно" одложио у архиву, није чак ни разговарао са Рачићем. На документу стоји само „забелешка" од 5 речи коју је потписао пуковник Лука Балетић: „После усмене конференције у АРХИВУ".²⁵

Својеврсни „протест" мајора Војислава Лукачевића и мајора Петра Баћовића, да Михаиловић и четници после говора Краља Петра II од 12. септембра 1941. године, који је позвао четнике да се ставе под команду маршала Тита немају никаквих шанси сем да се боре против окупатора, Михаиловић такође није „ни узео у обзир". И Рачићев „Меморандум" и Лукачевићев и Баћовићев „протест" били су, поред осталог закаснили. Али за Михаиловића ни тада нису ништа значили!

У ствари, група четничких официра (мајор Војислав Лукачевић, потпуковник Захарије Остојић, Петар Баћовић и Павле Новаковић, на публициста Велимир Кривошић) образовала је „Независну групу националног отпора Југословенске војске у отаџбини" и 19. августа 1944. године издала „Проглас народу". У том Прогласу је речено, поред осталог, „да се прекинуте везе са великим и моћним савезницима" и то „кривицом нашег војног и политичког вођства", па су тражили: „да се одмах обустави братоубилачки рат, да се одмах отвори свим расположивим снагама борба против окупатора..."²⁶

Ову „акцију" повео је Лукачевић, који се у време боравка у Лондону (20. марта 1944, на венчању Краља Петра II) са британским обавештајцима (међу којима је био и пуковник Бејли, бивши шеф Британске војне мисије код четничке Врховне команде) договорио да формира један јачи одред четника којима би командовали британски официри када се британске трупе искрцају у Југославију! Међутим, овај „пуч" Лукачевића и „другова" је пропао. Лукачевић је, истина, водно борбу против Немаца у Билећи и „обавестио" четнике да су се савезници искрцали на територију Југославије. Дража није прихватио овај поступак Лукачевића и групе. Чак је издао и „Распис о нетачним вестима о искрцавању енглеских трупа у Херцеговини" и осудио по-

ступак Лукачевића, тражећи да се извршавају само наређења Врховне команде.²⁷ Лукачевић се у то време обратио чак и бригадиру Фицроју Маклејну, шефу британске војне мисије у Врховном штабу НОВЈ који је обавестио и Тита о тој понуди. Тито је сугерисао да се Лукачевић обрати Штабу 2. ударног корпуса. Међутим, у Лукачевића, као доказаног сарадника окупатора и ратног злочинца у народу, нарочито у Херцеговини, није се могло имати поверења, па су делови његових јединица разбиле снаге 29. херцеговачке дивизије. Лукачевић се „склонио“ у Калиновик. Одавде је поново дошао у Билећу, где је по одобрењу Врховног штаба НОВЈ, био стациониран један дивизион британских трупа. У децембру Британци су Лукачевића, као доказаног ратног злочинца, предали јединицама НОВЈ.²⁸

На свој начин је занимљив и „рапорт“ помоћника команданта Српског ударног корпуса (који се, у јесен 1944, ставио под команду Михаиловића) дивизијског генерала Боривоја Јонића, којег је 26. новембра 1944. године уручио свом команданту такође дивизијском генералу Стевану Радовановићу, а намењен четничкој Врховној команди. Јонић је извештавао „да људство тражи спаса на све стране“, па захтева да се нешто учини јер се претњама и преким судовима ништа не може постићи. Он истиче да „маршал Тито свакодневно објављује амнестије за све четнике и националисте... Преки судови нису никакав лек. Напротив, маршал Тито не прети никаквим преким судовима и стрељањима, већ преко савезничких радио-станица пружа амнестију и помирење“. Генерал Радовановић захтева да те чињенице „не смеју да се пренебрегну“. Генерал Јонић „препоручује“ да се тај предлог уважи.²⁹

Наравно да и од овог „упозорења“ није било ништа. Дража није реаговао.

Изгубљен и војни и политички компас

Мало је познато да је Михаиловић спроводио своје мобилизације чак и у јануару 1945. године, и то под смртним претњама за оне који се не одазову иако је био од свих одбачен, представљао „дивљу војску“. Он је наредбом од 19. јануара 1945. наредио „општу мобилизацију“ на територији Требавског корпуса, где су се у то време налазиле четничка Врховна команда и више оперативних јединица. Одредио је да извршилац мобилизације буде пуковник Драгутин Кесеровић, командант Расинско-топличке групе корпуса, а да се за спровођење мобилизације ангажују сви команданти бригада и батаљона Требавског

корпуса, па да после мобилизације лично одведе људство на положаје у борбу против јединица Народноослободилачке војске Југославије. Наредбом је одредио да Штаб Расинско-топличке групе корпуса формира „преки војни суд за све оне који се ухвате ван својих јединица било код својих кућа, било у позадини“, а да се „сви они који се не одазову позиву осуде на смрт као бегунци“.³⁰

Како се тај човек који је експресно, за само шест месеци, добио три генералска чина, па постављен за министра војске, проглашен за фантомског „борца“ против окупатора с којим је сарађивао у борби против сопственог народа, и на крају, кад је разголићен као издајник и ратни злочинац, одбачен од свих, па и од Краља Петра II, усуђивао да, у време кад није и представљао никога спроводи „општу мобилизацију“? Он је вршио насилне мобилизације, па и тако „чувао српски народ“?! Био је изгубио сваки компас. И војни и политички.

Фатално иогрешна стратегија атантизма, тј. чекања „док се савезници искрцају на Балкан“ толико је Михаиловића била обхрвала да је тешко наћи икакве разлоге за такву тврдоглавост. Поготову што је још на састанку двојице великих (Черчила и Рузвелта) у Квебеку (Канада, августа 1943), а поготову после Техеранског самита „тројице великих“ (Черчил, Рузвелт и Стаљин, новембра 1943) било јасно да неће бити искрцавања савезника на Балкан, односно да нема савезничког напада на немачки „меки трбух“ преко Балкана и Подунавља, јер су се тиме противили и Стаљин и Рузвелт. Михаиловић је и даље истрајавао на тези да се чекају савезници на Балкану?! Поготову је тешко разумети да Михаиловић, не само после савезничког искрцавања на Сицилији, односно у јужној Италији у јесен 1943. године чека савезнике, па да тек онда „отпочне борбу против окупатора“. Његове процене да ће се савезници искрцати на Балкану и после инвазије англоамеричких снага и бројних армија у Нормандији и Француској (6. јун 1944) биле су катастрофално погрешне.

Тешко је разумети и како је Михаиловић био толико тврд да ништа није разумео ни кад је био „потопљен“ од западних савезника, када је био развлашћен од своје Владе. Отада никога није представљао, а и поред тога је „спроводио мобилизацију“, одликовао чак и усташе, како би их тобож привукао на своју страну. И то све и у „име Краља Петра II“! Исто тако, немогуће је разумети како се Михаиловић обраћао писмима генералу Вилсону да прихвати његове четнике под своју команду, односно да му „пошаље авион“ да негде из Босне превезе његову делегацију у Италију, код савезника - када су политичке одлуке савезника на највишем нивоу биле донете у корист НОВЈ! Како би један војник реномеа генерала Вилсона или фелдмаршала Александре-

ра, могао нешто урадити против одлука Черчила и британеке владе?

Напоследку, још теже је схватити како се Михаиловић одлучио да тражи помоћ и спас чак и од таквих непријатеља српског народа (Павелић и Степинац) у НДХ, односно Хрватској и Босни и Херцеговини.

Закључак који следи из свега шта је и како радио јесте да је то катастрофа његове политике. Он није разумео политичке односе (иако је имао дуги дипломатски стаж као војни аташе у две земље), нити је био способан „да рационално процењује међународне заплете у оквиру антихитлеровске коалиције”.³¹ Дакле, показао се као неук политичар са катастрофалним промашајима. Служио се обманама, преварама и лажним извештајима. Није умео да довољно тачно оцени људе око себе како војне команданте, тако и савезнике, политичаре. Био је заслепљен антикомунизмом и својим „способностима” и готово редовно вршио промашене процене и доносио погрешне одлуке. Вербално је био на страни савезника, и то само каткад. Колаборисао је са свим окупаторима (Немци, Италијани, Бугари, Мађари), мислећи да је довољно само „да истури” своје ниже старешине да они потписују споразуме са Немцима и Италијанима, а да он, као бајаги тајно, повлачи све потезе и да ће тако остати „чист”? Обмањивао је и савезнике, и своју Владу, и Краља у чије име је вршио смртне казне са словом „3”. И, што је, такође, тешко разумети да ли је веровао да се његове „тајне” никад неће сазнати?

Таква политика неминовно га је морала одвести у катастрофу. Одсликала га је као „војника без компаса”. И неуког политичара.

Напомене

1. 36, XIV, 1, стр. 874 (Записник са састанка у Дивци.ма)
2. *Исто*, стр. 876.
3. Јозо Томашевић, н. д. стр. 182, фус. 6 и 7.
4. *Исто*, стр. 182, фус. 6 и 7.
5. 36. XIV, 2, стр. 399, Писмо Д. Михаиловића Бају Станишићу од 9. марта 1943. године
6. *Исто*, стр. 349. и 399.
7. Наводи Јозо Томашевић. Сличну оцену дао је и генерал Лер: „Досадашње борбе показују да је Михаиловић као војни командант затајио” (36. XIV, 2, стр. 1018).
8. Јован -Ђонових, Везе ДМ са Средњег истока и северне Африке, стр. 53, Гласник СИКД „Његош”.
9. Јозо Томашевић, н. д. стр. 344. фус. 69.

10. *Исто*, стр. 338.
11. Мартин Дејвид, н. д. стр. 436.
12. А VII, Ча. рег. бр. 33/3, к. 129.
13. Наводи Јозо Томашевић, н. д. стр. 339.
14. *Исто*.
15. *Исто*, стр. 340-341, фус. 63.
16. *Исто*. микрофилм бр, Т-6 311, ролна 189, цитира Ј. Томашевић, н. д. стр. 340.
17. Поруку наводи Ј. Томашевић, н. д. стр. 344.
18. Наводи Ј. Томашевић, н. д. стр. 381-382.
19. Бошко Костић, н. д. стр. 229-230, цитира Ј. Томашевић, н. д. стр. 393-394.
20. 36. XIV, 4, стр. 966, депеша бр. 946 од 1. априла 1945, Б. Костић, н. д. стр. 227-230.
21. Б. Костић, н. д. стр. 237-238, цитира Ј. Томашевић, стр. 394.
22. Ј. Ђоновић, „Извештај генерала Михаиловића из краја 1944. и у 1945“, стр. 74.
23. Наводи Ј. Томашевић, стр. 397-398
24. 36. XIV, 4, стр. 309-312.
25. *Исто*, стр. 312.
26. *Исто*, стр. 132-136.
27. *Исто*
28. *Исто*, стр. 135, фус. 2, Југословенски историјски часопис, стр. 4/1964.
29. *Исто*, стр. 421-422.
30. 36. XIV, 4, стр. 637, фус. 8, А VII, Ча, к. 6, рег. бр. 22/1.
31. Петрановић др Бранко, Србија у Другом светском рату, 1939-45, ВИНЦ 1992, стр. 582.

Историја га је сместила - на отпад

Очевидно, кад се све сумира, закључак је најоштрији да Михаиловић није имао реалну стратегију, није умео да води политику у сложеним условима. Никако није успевао да се ослободи високог мишљења о себи. Чак је наређивао појединим својим командантима да „праве“ његове „дублере“, двојнике, па чак им давао упутства „да буду средњег раста, да носе браду, да мало говоре, да пуше лулу!...“ Одређивао је и подручја где треба да се појављују: Повлен, у околини Соко Бање, на Копаонику... Уз све то, био је и аутократа. Није хтео да чује упозорења својих потчињених команданата да се четници не утопе у колаборацију са окупатором. Утонуо је у тероризам против сопственог народа. Био је фантаста „који лута земљом“.

Током рата 1941-1945. године четници под командом Михаиловића направили су праву пустош у народу, највећу у Србији. Почев од јесени 1941, после познате прве немачке офанзиве, четници су заробљене партизане (које нису стрељали или заклали), па и чланове ужих породица, предавали Недићевој војсци (Српској државној стражи и Српском добровољачком корпусу), Немцима и Бугарима, одн. Италијанима у њиховој окупациној зони. Ови су, опет, те заробљенике, које нису убили, спроводили у концентрационе логоре - дал^а мучилишта: Бањица, Сајмиште, Ниш (Бубањ), Смедерска Паланка. затим у логоре изван Југославије: у Норвешку, Немачку, Аустрију, Пољску, Грчку, Италију. Хиљаде и десетине хиљада младих из свих крајева Србије уморени су најсвирепијим методама у тим логорима смрти. Тај терор трајао је до јесени 1944. Четници су толико били сервилни према Недићевим властима и према окупатору, да су им своје противнике, које нису сами усмртили продавали за оружје и муницију. Таквом сулудом политиком починили су тешке злочине. Готово све што је било прогресивно оријентисане омладине, нарочито у Србији, Михаиловићеви четници (и њихови саучесници) су истребили, па је она на тај начин тотално десеткована. Тај доглед у историји нечувен и непознат терор против сопственог народа тешко оптужује Михаиловића и његове четнике. За таква нељудска, геноцидна злочинства, опроштаја нема.

Једна блиц-анкета извршена међу историчарима који су изучавали Други светски рат на тему - Да ли историјска наука може да ре-

хабилитује Михаиловића и четнички покрет - показала је врло убедљиве негативне резултате. Историчари, већином доктори наука и професори, који су дуго и темељито изучавали Други светски рат, или посебно четнички покрет, слажу се у једном - према досадашњим сазнањима - Михаиловић је оцењен као негативна историјска личност. У таквој оцени изричито су историчари који су посебно истраживали четнички покрет и колаборацију са окупаторима, и на тој проблематици докторирали и објавили опсежна историјска дела. Нема ниједног историчара од угледа и репутације, сем млађих или монархистички или шовинистички опредељених, који „дају шансу“ Михаиловићу да га историјска наука рехабилитује.

У новије време у нас само поједини историчари и други интелектуалци и новопечени политичари бране Михаиловића, стравичном селекцијом докумената! „Прескачу“ сва она документа која компромитују Михаиловића, тврдећи да је он трагична личност. Трагична личност, у неку руку, заиста јесте. Пошао је у рат као штићеник западних савезника, али је током рата био и партнер окупатора Немаца и Италијана. Борио се искључиво против НОП-а. Био је превасходно заљубљеник пасивног отпора, заробљеник атантизма, окупаторски сарадник, командант кољачких „црних тројки“ и терористичке војске! Михаиловић може неке изгледати као трагична личност, али крајњи исход његове политике је катастрофалан. У свему је промашио.

Колаборацију са окупатором, вешто скривану, али не сакривену, историја не прашта. Никома у свету, па неће моћи ни Михаиловићу. Французи не праштају Петену ни Лавалу. Норвежани не траже помиловање за Квислинга. Чеси и Моравци исто тако за Ханеа, Словаци за Тисоа. Свака историјска личност неминовно и законито, мора по заслуги да оде „да се смести“ онамо где га је одмерила непристрасна историјска вага. Тако и Михаиловић једноставно мора на историјски отпад. Он је већ тамо. Тамо ће, неминовно, и остати под тежином историјских докумената. Ратни вихор га је заплео, згужвао и одувао.

Због свега што је учинио за њега, Драгољуба Дражу Михаиловића, нема и не може бити рехабилитације. О њој могу „сањати“ само необјективни историчари. За његову рехабилитацију могу се само жучно залагати поједини загрижени лидери политичких странака, са високим шовинистичким набојем и претврди интелектуалци. Они га чак могу и рехабилитовати, служећи се фалсификатима, али само за себе.

Међутим, историјска наука је о њему већ дала свој суд. За њега нема и не може бити рехабилитације. Једноставно, за тоталну сарадњу са окупатором и за стравичан терор над сопственим народом у току Другог светског рата опроштаја нема. И не може га бити.

Кад је реч о тзв. помирењу, мора се поћи од чињенице да су и партизани и четници историјске категорије. О њима су и савезничка и наша историографија дале свој суд. Четници су оквалификовани као сарадници окупатора и што је још негативније, као терористичка војска која је широм земље извршила стравичне покоље, геноцид над муслиманским живљем, али и над српским народом под девизом фамозног слова „3". Четници, како је већ у овом спису речено, и како је историјска наука оценила, су током рата водили само борбу против народноослободилачког покрета (сем краћег периода кад су та два покрета сарађивала, септембар - октобар 1941), док се прогив окупатора уопште нису борили (сем повремених и врло ретких сукоба), а са квислиншким формацијама које су биле уз окупатора, такође нису ратовале (сем, опет, спорадичних сукоба). Партизани су се непрекидно борили против окупатора, а и против четника који су ту борбу наметали. Кад се ове чињенице узму у озбир, и упореде, долази се до питања: шта и кога треба мирити? Дела која су учинили борци против окупатора и за ослобођење земље и „дела" и недела која су починили четници - повремени или непрекидни сарадници квислинга и окупатора и истребљивачи народа?

Одговор, прави одговор заснован на чињеницама, на то питање може да буде један: учињена дела, посебно злочини, не могу да се мењају, да се занемарују, да се „мире". Ту сумње нема. А људи, следбеници и једног и другог покрета, поштоваоци историјских чињеница, немају правога разлога да се споре. Више од пола века су живели без свађа, сукобљавања, спорова. За такво стање подлога су бројне амнестије крајем 1944, посебно општа аменестија од августа 1945. године, којима је опроштено учешће у квислиншким формацијама, или сарадња са окупатором, сем онима који су починили ратне злочине у складу са одредбама међународног ратног права.

Не може историјски да се „опрости“ четнички терор у бројним местима у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и свуда, где је вршен покољ у селима: Вранић (код Београда), Друговац (код Смедерева), покољ грађана у Ћуприји, Јагодини и Параћину, а посебо продаја 365 заробљених партизанских бораца (за новац и муницију) Немцима у Ваљеву које су готово све стрељали. Не могу да се нреквалификују или да се опросте немачки и италијански савези са четничким јединицама у борбама против Народноослободилачке војске Југославије, ни споразуми четничких команданата (уз одобрење Драже Михаиловића) са окупаторима о вођењу тих борби. Не могу да се опросте или избришу четничка недела који су на хиљаде заробљених партизанских бораца или чланова њихових породица, предали Недићевим јединицама или Немцима, па их ови убијали или слали у логоре смрти у земљи (Бањица, Сајмиште, Црвени крст у Нишу) или широм поробљене Европе: Аустрија, Немачка, Пољска, Норвешка (из којих се само мали број вратио). Та и таква „дела“ не могу да се ставе у исту раван са борбом народноослободилачких снага које су се током читавог рата бориле против окупатора.

Последњих година има озбиљних покушаја да се изврши тзв. ревизија историје Другог светског рата, па и наше Народноослободилачке борбе. Шта то значи? Ревизија, значи мењати све „из темеља“. За такве тежње и покушаје једноставно нема аргумената. Историјска истраживања нису до краја завршена. Понешто се може допуњавати, мењати, додавати или одузимати, али само ако има довољно поузданих и јаких аргумената, нових доказа за то. Дакле, вредновање историјских догађаја, допуњавање оцена, темељно аргуменовање на основу јаких чињеница - да. Али, мењање оцена „из темеља“, тотална ревизија нема оправдане основе. Да је четнички покрет Драже Михаиловића био колаборационистички, да се ослањао на Недићеве и друге квислиншке снаге и војске, да се током свих ратних година ослањао некад дуже, некад краће време, на окупаторе, па и од њих помоћ добијао (храна, оружје, муниција, а легализоване јединице још и плате), у савезу с њима, често и под њиховом командом водио непрекидне борбе против народноослободилачког покрета (Народноослободилачке војске Југославије) то су необориве чињенице и никакве кампање и покушаји, па ни дневна политика, те чињенице не могу да измене. Исто тако, Дражин четнички покрет није хтео да се укључи у савезнички антиокупаторски фронт, већ одбијао захтеве савезничких команданата да руши пругу Београд-Скопље, а нарочито мостове на Ибру и Јужној Морави, ни онда кад су савезничке мисије обезбеђивале и минере и експлозив, чак и онда када су га шефови савезничких

војних мисија готово преклињали да изврши било коју диверзију да би се „легитимисао“ као борац против окупатора, Михаиловић је одбио. То су неспорне чињенице да су четници чекали „да се савезници искрцају на Балкан“, па да онда преузму власт. Исто тако неспорне су чињенице да су четници током рата спроводили терор и геноцид над другим народима нарочито покољима Муслимана (око Чајничка, Фоче, Бијелог Поља), па и Хрвата (под паролом „усташа“), посебно у долини Неретве и у околини Мостара. Исто тако, небориви су докази да је Михаиловић своје четнике претворио у терористичку војску и над сопственим народом, спроведећи у живот слово „3“ на култу ножа и клања!

Те оцене валоризовала је историјска наука, наша и савезничка. Тзв. ревизија историје не може се вршити за рачун и на захтеве дневне политике. Историјска наука не може да се развија на бази договорања, већ на утврђеним истинама о ономе шта се и како догађало. Сви неаргументовани покушаји да се тобож покаже како је досадашња историја „наручена“ и „идеолошка“ не могу да негирају вредност примарних докумената. Полуистине, фалсификати, оцене произашле из мржње, национализма, дневних политичких кампања, незнања не могу да се уврсте у историјске истине.

Партизани и четници, односно њихови следбеници и потомци, како је речено, немају око чега да се споре. Ко је био на страни демократије и антифашизма познато је и историјски оцењено. А ко је у том сукобу био на страни фашизма, такође је историјски утврђено. Нове генерације треба да живе у могућој слози. Историјска наука ће довести до краја све оно што није валоризовала, или око чега се споре појединци или групе. Али, никако то неће и не може учинити дневна политика. Најгоре ће бити ако, под притиском промена политичких покрета, односно политичких странака, које се смењују на власти, дође неодговорно и непромишљено до мењања оцена у изјављенима историје. То може постати својеврсни злочин са тешким последицама. Посебно је илузорно позивати се на помирење, а истовремено „брисати“ називе тргова, улица, школа, па и име државе. Једно са другим не иде, а најмање позив у стилу „ћераћемо се“.

Младе генерације могу и треба да живе у грађанској и људској слози. Да се не оптерећују еуфоричним спорњима у медијима. Судове о историјским догађајима треба оставити суду историјске науке. Историјска вага ће сваки догађај, сваки покрет, па и сваку историјску личност поставити на заслужено место. Учињена дела остају како су учињена. Она се не могу мењати.

РЕЗИМЕ

Трагољуб Дража Михаиловић, генералштабни пуковник Војске ј I Краљевине Југославије у Првом светском рату био је успешан и Ј-Храбар официр. Добио је висока одликовања. У војсци Краљевине Југославије двапут је био војни изасланик (у Бугарској и Чехословачкој). Али се и сукобљавао са војним властима. У два маха је осуђиван. У априлском рату 1941. године није прихватио капитулацију, него се са мањом групом официра, подофицира и жандарма повукао у илегалност и придружио се другим групама. Током лета те године припремао је организовање четничких јединица. Од средине августа и у наредна два месеца неки четнички одреди су, заједно са народноослободилачким одредима, које је организовала Комунистичка партија под руководством Јосипа Броза Тита и повела диверзије и борбене акције почетком јула, мимо воље Михаиловића ступили у оружане акције против окупатора. Партизанске и четничке јединице заједно су ослободиле неколико варошица и мањих градова у западној Србији. Крајем октобра, по тајној усменој поруци др Слободана Јовановића, потпредседника емигрантске Владе Југославије (који су му донели, мимо знања председника Владе Душана Симовића, мајори Захарије Остојић и Мирко Лалатовић), изазива шире сукобе и прелази на фронталне нападе на партизанске одреде, у чему се наслања на квислинга Недића и почиње тајну сарадњу са Немцима.

Ускоро, 11. новембра 1941. у селу Дивцима, преговара са Немцима и тражи муницију за заједничку борбу против партизанских одреда. Немци не прихватају његов захтев. Михаиловић легализује велики део својих одреда и код Недића и Немаца у Србији и код италијанског окупатора у Црној Гори, Далмацији, Лици, Херцеговини.

Партизанске одреде проглашава за своје непријатеље број један. И у јавној или тајној сарадњи са окупаторима, води борбе на читавој територији земље искључиво против снага народноослободилачког покрета за време целог Другог светског рата, до коначног пораза.

У новембру 1941. Михаиловић лажно извештава емигрантску Владу да је објединио партизански и четнички покрет под својом командом. Тада добијз чин генерала, а почетком 1942. године, у емигран-

ској Влади и положај министра војске, морнарице и ваздухопловства. Уз помоћ пропаганде емигрантске Владе, борбе коју воде партизански одреди, нарочито у Црној Гори, Босни и Далмацији, Лици, Хрватској, Михаиловић приписује својим јединицама па се у савезничкој јавности приказује лажно као борац против окупатора. Заварани његовим обманама и пропагандом југословенске емигрантске Владе савезници стварају од Михаиловића лажног хероја, чак и балканског Робина Худа! Слободан Јовановић, који је у међувремену постао председник емигрантске Владе, обмањује савезнике, предлаже генералима Де Голу и Ајзенхауеру да похвале и одликују Михаиловића, што ови и чине. А за то време, Михаиловић истовремено прима оружану и другу помоћ и од западних савезника и од окупатора - од Италијана и Немаца у оружју, муницији, храни, одећи и обући! У Србији његове јединице које су легализоване примају плате од квислинга Недића, а поједини његови команданти (као у Чачку у пролеће и лето 1942. године Предраг Раковић, заједно са немачким официром Фрикеом постаје један од команданата града), отворено сарађују са Немцима.

Почетком 1943. године Михаиловић изазива дипломатски инцидент са Великом Британијом, премијером Черчилем истичући јавно да су му пријатељи и италијански окупатори, а непријатељи југословенски партизански одреди и Енглези, јер му „не шаљу довољно помоћи"! Од тада савезници почињу губити поверење у Михаиловића, јер се његове јединице не боре против окупатора, већ само против партизанских одреда, не прихватају британске молбе да четници руше комуникације, нити хоће да прекину борбе против - своје браће, антифашиста оличених у партизанским снагама. После капитулације Италије Михаиловићеви команданти, по његовом одобрењу, улазе у сарадњу са немачким окупаторима, а у Србији склапају споразуме са Немцима о заједничкој борби против партизанских јединица. У појединим операцијама четничке јединице су под непосредном немачком командом, од окупатора добијају помоћ у наоружању и муницији.

Немци су га ценили као англофила, али су га обилато користили у борби против „Титових снага". Због колаборације са окупаторима, савезници, после одлука у Техерану, почињу дотурати помоћ у оружју, муницији, одећи и обући Народноослободилачкој војсци под командом маршала Тита у чије штабове упућују и војне мисије.

Михаиловић покушава да спроведе мобилизације и заједно са окупаторским јединицама и даље води непрекидне борбе против јединица Народноослободилачке војске, напада их и онда када ове воде борбе против окупатора.

У решавању српског националног питања, у тзв. Великој Срби-

ји и Великој Југославији, тражио је делове територија суседних земаља. Планирао је да у „српским земљама“ остане само српски живаљ.

Упоредо са таквим развојем догађаја Михаиловић и даље спроводи терор над присталицама народноослободилачког покрета, његове тзв. „црне тројке“ још немилосрдније кољу своје заробљене противнике. Терор кољача нарочито се спроводи у Србији. Његови одреди проглашавају све противнике за комунисте! „Црне тројке“ врше клања ноћу, по селима и градовима, кољу заробљенике и рањенике партизанских јединица, обичне грађане, сељаке. Само у току једне ноћи његови „тројкаши“ кољу 72 људи, жена и деце у селу Вранићу код Београда, 72 у селу Друговцу код Смедерева, преко 60 особа у Јагодини, Параћину и Ћуприји... Михаиловић претвара своје четнике у терористичку војску и тако губи поверење у народу.

Крајем маја 1944. године, под притиском владе Велике Британије, југословенска краљевска емигрантска Влада напушта Михаиловића, избацује га из свог састава, а августа те године укида и четничку Врховну команду. У септембру одриче га се и Краљ Петар II, распушта четничку војску и наређује да се све јединице ставе под Титову команду, односно постану део Народноослободилачке војске Југославије. Михаиловићеви одреди су у расулу, велики број њих напушта борбу, велики број њих улази у састав јединица под Титовом командом. Тито проглашава амнестију за све, осим за злочинце.

Међутим, Михаиловић не прихвата одлуке Владе, ни Краља Петра, ни маршала Тита. Сад су четници ничија, дивља војска, паравојска, са којом Михаиловић наставља борбу против снага под Титовом командом заједно, у истом фронту, са немачким окупаторима. И после пораза у Србији, повлачи се са њима у Босну. Не схватајући да је од свих напуштен, да је његова војска распуштена. Он из источне Босне покушава да тражи од савезничких команданата најпре од генерала Вилсона, па од генерала Александра да његове разбијене трупе ставе под њихову команду! Они то одбијају. Отвореније сарађује и са усташама, обраћа се писмима кардиналу Степинцу и Анти Павелићу, који је током рата извршио невиђен геноцид над српским народом. И то чини све без успеха. Не прихвата ни захтеве неколико својих команданата и сарадника да преда трупе народноослободилачким снагама под командом маршала Тита. Још 1943. године, преко др Слободана Јовановића, одбио је предлог СССР да прими његову војну мисију, а пред своју пронаст, тек у априлу 1945. безуспешно тражи „помоћ“ од Црвене армије!

Његове снаге се разилазе у пролеће 1945. године: један део креће према Западу. Усташе их у почетку прихватају, а на крају их и они на-

вару, побију. Други део предводи Михаиловић и упућује се планинским беспућима Босне према Србији и у борбама доживљава потпуни крах. Остаци његових јединица претварају се у одметничке и разбојничке групе које за годину - две бивају уништени. Он се крије у шумама и код јатака близу годину дана, али га органи безбедности хватају у пролеће 1946. године. На јавном суђењу, јуна 1946. године коме је присуствовало и око 100 страних новинара осуђен је као ратни злочинац на погубљење.

Као војник Михаиловић се показао неспособним, човек погрешних процена, предвиђања и руковођења. Све битке је изгубио. Није умео да процени да га користи окупатор, тиме што он и његове трупе воде борбе против сопственог народа. И као политичар није имао успеха. Није схватио да су *политичке одлуке* великих сила испред војних. И кад су га одбацили и савезници, његова влада и краљ, тражио је од савезничких команданата да прихвате његове трупе које су биле у истом табору са окупаторима!

Све је било погрешно!

Историјска наука оценила је Михаиловића као колаборанта окупатора, ратног злочинца који је четнике преобразио у терористичку војску и као комплетну негативну историјску личност, мада неки историчари и монархисти покушавају да га рехабилитују. Према досадашњим сазнањима историјске науке, злочин би био његова рехабилитација.

ПРИЛОЗИ

БРОЈ 1

Списак

стрљаних партизана и сарадника НОП-а које су на прсвару заробили четници, продали их Немцима у Ваљеву:

1. Аврамовић Борисав, студент из Влакче код Крагујевца
2. Анђелић Радомир, ученик из Београда
3. Аничић Борисав, фризер из Беле Паланке, срез млавски
4. Атанацковић Боривоје, инжењер агрономије из Ваљева
5. Бајазит Иван Иво, берберин из Смедеревске Паланке
6. Бајић Љубиша, ученик из Чачка
7. Бајић Милорад, механичар из Београда
8. Бјеговић Спасоје, рудар из Јунковца код Лазаревца
9. Бјелица Миодраг, ученик из Ужица
10. Рогић Радош, ученик из Горњег Милановца
11. Божић Лука, земљорадник из Злакусе код Ужица
12. Бојиновић Милош, земљорадник из Робаја код Мионице
13. Боленовић Јоцо
14. Боротањ Чедомир
15. Бошњаковић Станко, пекар из Мионице
16. Бугарчић Александар, радиомеханичар из Чачка
17. Вајић Благоје, земљорадник из Никојевића код Ужица
18. Вајовић Душан, земљорадник из Рогу код Пожеге
19. Велимировић Чедомир, пекар из Ваљева
20. Весић Живорад, земљорадник из Лалинаца код Љига
21. Веснић Стојан, земљорадник из Горјана код Ужица
22. Видаковић Драгослав, обућар из Субјела код Косјерића
23. Видојевић Милић, земљорадник из Луњевице код Горњег Милановца
24. Вирић Љубиша, земљорадник из Скржути код Ужица
25. Вранић Милутин, келнер из Ужица
26. Вранић Славко, келнер из Ужица
27. Вукајловић Миленко Јуле, металостругар из Чачка
28. Вукосављевић Бранко, машинбравар из Београда
29. Вукогић Будимир, земљорадник из Крчагова код Ужица
30. Вуловић Драго, земљорадник из Равни код Ужица
31. Вучићевић Бранко, пекар из Ужица

32. Вучковић Вукосав, обућар из Горњег Милановца
33. Гајић Стојан, пекар из Требовља
34. Гачић Миливоје, трговачки помоћник из Ужица
35. Гачић Милош, металостругар из Ужица
36. Георгијевић Стефан, кројач из Горњег Милановца
37. Глигоријевић Миливоје, земљорадник из Невада крај Горњег Милановца
38. Глишић Љубиша, студент из Чачка
39. Грбић Слободан, типограф из Београда
40. Груловић Првослав, бравар из Јездине код Чачка
41. Дамњановић Милојко, обућар из Бабајића код Љига
42. Дамјановић Миодраг, земљорадник из Коштунића код Горњег Милановца
43. Димитријевић Живан, земљорадник из Вранице код Тоиоле
44. Димић Милан, обалски радник из Београда
45. Дражевић Милош, металски радник из Горњег Милановца
46. Дубраја Тодор, земљорадник из Смоквића код Бенковца
47. Ђапа Драгути Драган, рудар из Јунковца код Лазаревца
48. Ђерасимовић Радиша, земљорадник из Никојевића код Ужица
49. Ђоловић Живко, ученик из Ужица
50. Ђорђевић Јоксим, земљорадник из Маљевића код Мионице
51. Ђорђевић Милан Зец, ученик из Чачка
52. Ђорђевић Милун, земљорадник из Накучана код Горњег Милановца
53. Ђорђевић Миодраг Прћа из Горњег Милановца
54. Ерић Миленко, пекар из Ужица
55. Ерјавец Петар Абисинац, обућар из Лазаревца
56. Ерчевић Здравко, земљорадник из Мрчића код Косјерића
57. Жарковић Здравко, опанчар из Ужица
58. Зендичек Драгутин, електричар из Чачка
59. Златановић Станимир, берберин из Ужица
60. Ивковић Миодраг, опанчар из Љига
61. Ивковић Тодор, обалски радник из Београда
62. Илић Миљко, земљорадник из Стапара код Ужица
63. Ирић Живојин, земљорадник из Волујца код Ужица
64. Јаворшек Вратислав, ученик из Ужица
65. Јанковић Живота, радник из Велишевца код Љига
66. Јанковић Илија, земљорадник из Речица код Пожеге
67. Јанковић Михаило из Узња код Пожеге
68. Јаћимовић Бранислав, земљорадник из Драгоља код Горњег Милановца
69. Јевтовић Драгомир, поднаредник БЈВ из Буара код Ужица
70. Јелачић Данило, фризер из Чачка
71. Јеремић Милан, земљорадник из Команица код Мионице
72. Јеремић Михаило, машиновођа из Добротина код Бајине Баште
73. Јефтовић Карло, ученик из Ветерника код Новог Сада
74. Јовановић Бранко
75. Јовановић Драгиша, земл.орадник из Јунковца код Лазаревца

76. Јовановић Милован, земљорадник из Сремчиде код Београда
77. Јовановић Милојко, учитељ из Чачка
78. Јовановић Петар, земљорадник из Радановаца код Косјерића
79. Јовићевић Јеремија, столар из Лорета код Пожеге
80. Јојић Саво, радник из Лочеваца код Горњег Милановца
81. Карајичић Милутин, земљорадник из Забучја код Ужица
82. Клемент Јосип, железничар из Ужица
83. Којадиновић Милош, земљорадник из Стапара код Ужица
84. Кораћ Сретен, подофицир БЈВ из Расне код Пожеге
85. Костић Милош, обућар из Ужица
86. Крекић Ранко, ученик из Београда
87. Кречковић Милорад, студент из Здравчића код Пожеге
88. Крстић Милић, абација из Команица код Мионице
89. Крстовић Драгомир, земљорадник из Буковика код Аранђеловца
90. Кузмановић Слободан Боја, учитељ из Жабара код Ваљева
91. Куловић Миодраг, столар из Чачка
92. Курђубић Радосав, столар из Криве Реке на Златибору
93. Кугић Слободан Кута, ученик из Ваљева
94. Лазаревић Миливоје, земљорадник из Севојна код Ужица
95. Лазић Милун, грађевински радник из Врутака код Ужица
96. Лазовић Миломир, земљорадник из Пријановића код Пожеге
97. Лековић Драгојле, земљорадник из Речица код Пожеге
98. Леловић Миодраг, трговачки помоћник из Горњег Милановца
99. Лесјак Дарко, ученик из Руша код Марибора
100. Лончар Никола, рудар из Великих Црљена код Лазаревца
101. Лончаревић Момчило, радник из Горњег Милановца
102. Лукић Александар, радник из Чачка
103. Лукић Витор Корчагин, земљорадник - слуга у Севојну код Ужица
104. Лукић Дејан, бравар из Вреоца код Лазаревца
105. Луковић Љубисав, земљорадник из Севојна код Ужица
106. Љубичић Младен, бравар из Биоске код Ужица
107. Максимовић Цветко, ученик из Јакља код Бајине Баште
108. Малишић Првослав Пилот, подофицир БЈВ из Чумића код Крагујевца
109. Маринковић Драгомир, земљорадник из Бранчића код Љига
110. Маринковић Милорад Лида, ученик из Аранђеловца
111. Маринковић Селимир Тира, абација из Јајчића код Љига
112. Маричић Радоје Раде, службеник из Београда
113. Маричић Славомир Слајо, ученик из Чачка
114. Марјановић Петар, некар у Убу
115. Марковић Браико, монополски службеник из Новог Сада
116. Марковић Милан, потпоручник БЈВ из Дебелог Брда
117. Марковић Момир, пекар из Чачка
118. Марковић Превислав Прево, иравник из Косјерића
119. Марковић Радош, земљорадник из Прањана код Горњег Милановца

20. Марушић Радош, земљорадник из Љутовнице код Горњег Милановца
21. Матијаш Марко, рудар из Јунковца код Лазаревца
22. Матићевић Десимир, земљорадник из Горобиља код Пожеге
23. Матовић Радомир Шоле, пушкар из Крчагова код Ужица
24. Матовић Стеван, трговачки помоћник из Чачка
25. Мијаиловић Милић, пекар из Грабовице код Горњег Милановца
26. Мијатовић Стеван, земљорадник из Луњевице код Горњег Милановца
27. Милановић Велисав, земљорадник из Доње Раче код Раче (крагујевачке)
28. Милетић Владан, опанчар из Горњег Милановца
29. Миливојевић Живан, столар из Ваљева
30. Миливојевић Миливоје, земљорадник из Севојна код Ужица
31. Милинковић Драгослав, земљорадник из Севојна код Ужица
32. Милићевић Милан Лоне, ученик из Чачка
33. Миловановић Петар, земљорадник из Буара код Ужица
34. Милосављевић Михаило, бравар из Ужица
35. Милосављевић Челиковић Павле, нушкар из Ужица
36. Милошевић Драгиша, земљорадник из Гукоша код Љига
37. Милошевић Драгомир Цига, земљорадник из Прислонице код Чачка
38. Милошевић Марко, аутомеханичар из Прислонице код Чачка
39. Милошевић Радомир Кезун, радник из Прислонице код Чачка
40. Милчановић Владимир, земљорадник из Рупељева код Пожеге
41. Милчановић Светомир, земљорадник из Рупељева код Пожеге
42. Митровић Димитрије, типограф из Београда
43. Митровић Милан, памуклијаш из Скопља
44. Митровић Миленко, столар из Венчана код Аранђеловца
45. Михаиловић Иван, столарски радник из Поповића
46. Михаиловић Миролуб, ученик из Чачка
47. Младеновић Светислав, радник из Рубрибрезе код Лајковца
48. Мунитлак Богољуб, земљорадник из Пресеке код Ариља
49. Недељковић Обрад, кројач из Годовика код Пожеге
50. Ненадовић Љубиша, кројач из Венчана код Аранђеловца
51. Несторовић Јован, земљорадник из Кључа код Мионице
52. Николић Гојко, земљорадник из Криве Реке код Горњег Милановца
53. Николић Драгиша Пикула, опанчар из Лазаревца
54. Николић Драгиша Ружић, кројач из Горњег Милановца
55. Николић Милан, земљорадник из Цикота код Косјерића
56. Николић Радивоје, земљорадник из Дучића код Мионице
57. Николић Стојан, обућар из Ужица
58. Обрадовић Драгослав Драган, земљорадник из Дубоког код Ужица
59. Овчаревић Драгослав, послатичар из Горњег Милановца
60. Павловић Драгиша, земљорадник из Јунковца код Лазаревца
61. Павловић Ђорђе Ђока, поштански чиновник из Београда
62. Павловић Ђурђе Ђука, земљорадник из Прислонице код Чачка
63. Пајић Драгутин, земљорадник из Доње Трешнице код Малог Зворника

164. Пајић Милан. трговачки помоћник из Виче код Гуче
165. Пановић Недељко, земљорадник из Буара код Ужица
166. Пенезић Предраг Драган, ученик из Ужица
167. Петровић Велисав, трговачки помоћник из Ракара код Мионице
168. Петровић З. Милан. земљорадник из Берковца код Мионице
169. Петровић Миливоје, земљорадник из Вртиглава код Мионице
170. Петровић Милорад Прћа, студент из Дренове код Горњег Милановца
171. Петровић Милун, угоститељски радник из Костојевића код Бајине Баште
172. Петровић Миодраг, ученик из Овсишта код Тополе
173. Петровић Михаило, каменорезац из Берковца код Мионице
174. Петровић Петар, електричарски радник из Ваљева
175. Петровић Стеван. земљорадник из Горњег Мушића код Мионице
176. Петронијевић Никола. студент из Горњег Милановца
177. Пичета Слободан, словослагач из Београда
178. Поповић Зоран, ученик из Горњег Милановца
179. Поповић Лазар, земљорадник из Костојевића код Бајине Баште
180. Поновић Михаило - Мика Попац, студент из Горњег Милановца
181. Поновић Петар - Пера Попац, студент из Горњег Милановца
182. Прелевић Владимир, службеник из Косјерића
183. Рабасовић Радован, пекар из Дуба код Бајине Баште
184. Радивојевић Тихомир, учитељ из Срезовеца код Чачка
185. Радисављевић Милојко. каменорезац из Велишевца код Љига
186. Радовановић Милован, ученик из Јунковца код Лазаревца
187. Радовановић Радивоје, каменорезац из Гуњце код Мионице
188. Радовановић Слободан. опанчар из Горње Добрње код Пожеге
189. Радовановић Страјин, земљорадник из Годовика код Пожеге
190. Радовић Милан, земљорадник из Ђурђевца код Мионнице
191. Радовић Урош, земљорадник из Ђурђевца код Мионнице
192. Радојичић Радоје. опанчар из Љига
193. Радосавчевић Стеван. кафеџија у Чачку
194. Радуловић Васа, ковач из Горњег Милановца
195. Радуловић Милорад, ученик из Горњег Милановца
196. Рађеновић Обрад, ткачки радник из Ужица
197. Рајичић Миленко, кројач из Кулиновачког поља код Чачка
198. Ракнић Спасеније. радник из Бијељине
199. Раковић Драган. стакларски радник из Панчева
200. Раковић Татомир. земљорадник из Мојсиња код Чачка
201. Раонић Милован. пушкарски радник из Крчагова код Ужнца
202. Рафаиловић Све гозар. бравар из Атенице код Чачка
203. Рафаиловић Урош. радник из Београда
204. Ристић Срба, земљорадник из Карана код Ужнца
205. Ристић Тихомир, седлар из Ђурђевог код Раче (крагујевачке)
206. Ршумовић Раденко, обућар из Севојна код Ужица
207. Савин Никола, обућар из Београда

208. Савић Бранко Ђаћа. абацијски радник из Аранђеловца
209. Савић Војислав Вока, учитељ из Петке код Лазаревца
210. Савовић Станиша, опанчар из Ужица
211. Симовић Јовановић Драгољуб, столар из Карана код Ужица
212. Словић Млађен. земљорадник из Стапара код Ужица
213. Смиљанић Јосип, опанчарски радник из Расне код Пожеге
214. Срећковић Милојко, радник из Ракара код Мионице
215. Срећковић Превислав, земљорадник из Маљевића код Мионице
216. Станић Благоје, радник из Ужица
217. Станић Станко, ковач из Атенице код Чачка
218. Станишић Душан, радник из Скопља
219. Станковић Боривоје, земљорадник из Остружнице код Београда
220. Станковић Жарко, берберин из Чачка
221. Стеванчевић Божидар. земљорадник из Атенице код Чачка
222. Стефановић Никола. апотекарски лаборант из Београда
223. Стјеповић Лука, земљорадник из Крчагова код Ужица
224. Стјеповић Петар. учитељ из Крчагова код Ужица
225. Стојановић Драгољуб, берберин из Чачка
226. Стојић Живојин, земљорадник из Севојна код Ужица
227. Стојковић Мнлан, земљорадник из Севојна код Ужица
228. Страњакковић Радомир, посластичар из Гостинице код Ужица
229. Страњанчевић Десн.мир. ученик из Чачка
230. Ступар Спавко, обућар из Чачка
231. Тасић Мнодраг Мнћа, ученик из Ужица
232. Тодоровић Живота, музканг из Мељака код Београда
233. Тодоровић Милутин Миле, професор из Крагујевца
234. Тодоровић Радомир, земљорадник из Љига
235. Томашевић Драгић, каменорезац из Чачка
236. Томић Војимир, земљорадник из Пресеке код Ивањице
237. Трипковић Давид, казанџија из Севојна код Ужица
238. Трипковић Мнлија, пекар из Севојна код Ужица
239. Трифуновић Вујица, земљорадник из Прањана код Горњег Милановца
240. Трифуновић Јован. земљорадник из Прањана код Горњег Милановца
241. Трифуновић Радош. земљорадник из Прањана код Горњег Милановца
242. Ћетенковић Јован, ученик из Чачка
243. Ћиковић Драгомир из Штрбаца
244. Ћурчић Илија. бравар из Чачка
245. Ћусловић Добросав, земљорадник из Прислонице код Чачка
246. Узелац Манојло, радник из Ондића код Удбине
247. Урошевић Драгољуб, земљорадник из села Шуме код Тополе
248. Ускоковић Александар, радник из Ракара код Мионице
249. Филиновић Драгослав, подофицир БЈВ из Горњег Милановца
250. Фучндзи Пеђа, студент из Бакионице код Пожеге
251. Цветковић Гвозден, земљорадник из Невада код Горњег Милановца

252. Цицварић Јовиша, земљорадник из Никојевића код Ужица
253. Чаранић Раденко, земљорадник из села Мионице код Мионице
254. Чворовић Александар, кројач из Придворице код Чачка
255. Чолић Видоје, земљорадник из Севојна код Ужица
256. Чолић Живорад, земљорадник из Севојна код Ужнца
257. Чолић Миливоје, земљорадник из Севојна код Ужица
258. Чолић Милисав, земљорадник из Севојна код Ужица
259. Чолић Милован, земљорадник из Севојна код Ужица
260. Чолић Младен, опанчарски радник из Оцака
261. Циновић Љубинко, санитарски подофицир БЈВ из Здравчића код Пожеге

(Списак Преузети аз књаје „ Трајом издаје“ сШр. 256-264)

БРОЈ2**СПИСАК****закланих, стрељаних и спаљених ссљака из Друговца**

Четници Драже Михаиловића, после нокоља од 29. априла иза себе су оставили: 24 заклана, 41 стрељаног, 4 изгорела, 3 умрла од батина, 120 кућа запаљених, преко 200 домова опљачканих

Заклани су:

1. Милутин Дачић
2. Милан С. Јоцић
3. Милоје М. Пантић
4. Владимир М. Јоцић,
5. Живан Ј. Радојковић
6. Милорад Ж. Радојковић
7. Драгомир А. Нешић,
8. Миленко Ж. Нешић
9. Милутин М. Псшић
10. Живан М. Петровић
11. Драгомир М. Петровић
12. Александар М. Илић
13. Милан М. Јовановић
14. Обрен В. Илић
15. Живадин С. Илић
16. Драгутин М. Живковић
17. Љубомир Ж. Миливојевић
18. Настас М. Бркић
19. Боривоје С. Сиасојевић

20. Здравка В. Грујић
21. Љубица В. Станисављевић
22. Живојин К. Јовановић
23. Драгомир Марковић
24. Драгиша Пауновић

Стрељани су:

1. Александар Ж. Ивановић
2. Стеван С. Радојевић
3. Михајло М. Живановић
4. Боривоје М. Грујић
5. Милан М. Бркић
6. Војислав Д. Милосављевић
7. Властимир М. Живановић
8. Живадин М. Марковић
9. Бранислав Ж. Пантић
10. Јован А. Пантић
11. Драгутин Ж. Пантић
12. Драгољуб Д. Радојковић
13. Драгутин Милашиновић
14. Љубомир М. Ристић
15. Милан Ж. Ристић
16. Милија М. Пешић
17. Љубица М. Пешић
18. Наталија М. Живојиновић
19. Живко А. Живојиновић
20. Ангелина М. Живановић
21. Спасенија Ж. Живановић
22. Драгомир Р. Пантић
23. Ђура Манојловић
24. Радосав А. Илић
25. Милан М. Илић
26. Милутин А. Јовановић
27. Чедомир Станисављевић
28. Милосав Радојевић
29. Живко Б. Јовановић
30. Радојко Н. Станић
31. Илија Ђ. Јовановић
32. Марко М. Петровић
33. Цвета Милић
34. Милутин Ж. Живковић
35. Божидар Ивановић
36. Божидар Јовановић
37. Лука Јовановић

38. Радисав Радојевић
39. Милева Радојковић
40. Живан Бркић
41. Бранислав Станисављевић

Изгорели су;

1. Милева А. Бркић
2. Радивоје М. Бркић
3. Милица В. Бркић
4. Димитрије Ђорђевић

Умрли су од батниа:

1. Светозар М. Ивановић
2. Живко Стевановић
3. Радомир О. Јанковић

(Радослав Пауноваћ: „Непокорени ДруТовац“, сир. 120)

БРОЈЗ**СПИСАК**

грађана села Вранића које су четници поклали у ноћи 20/21. децембра 1943. године

Презиме и име	Године старости
1. ПАНТИЋ Јована Јоксим	87
2. ПАНТИЋ Јоксима Стеван	60
3. ПАНТИЋ Стевана Милева	58
4. ПАНТИЋ Стевана Драгомнр	22
5. ПАНТИЋ Драгомира Милојка	20
6. ПАНТИЋ Драгомира Љубомир	1
7. ПАНТИЋ Милијана Видосава	16
8. ПАНТИЋ Јована Милена	33
9. ПАНТИЋ Јована Бранислав	10
10. ПАНТИЋ Јована Светомир	7
11. ЂОРИЋ Драгомира Јелена	65
12. ЂОРИЋ Драгомира Милорад	36
13. ЂОРИЋ Милорада Стамена	36
14. ЂОРИЋ Милорада Драгољуб	15
15. ЂОРИЋ Душана Живка	30
16. ЂОРИЋ Душана Томислав	10
17. ЂОРИЋ Милисав Ивка	30

18. ИЛИЋ Јовице Миливоје	55	62. ТОДОРОВ
19. ИЛИЋ Миливоја Даринка	55	63. ТОДОРОВ:
20. ИЛИЋ Миливоја Михаило	33	64. ЂОРИЋ Че
21. ИЛИЋ Михаила Милка	30	65. ЂОРИЋ П
22. ИЛИЋ Михаила Катарина	5 месеци	66. ЂОИНЧЕБ
23. ИЛИЋ Миливоја Светозар	20	67. ЈОКСИЋ Т
24. ИЛИЋ Миливоја Надежда	18	68. ЈОКСИЋ V
25. РАДОСАВЉЕВИЋ Милована Марко	48	69. КОЈИЋ На
26. РАДОСАВЉЕВИЋ Марка Драга	49	70. попов јп
27. РАДОСАВЉЕВИЋ Марка Јован	16	71. ТОДОРОВ I
28. РАДОСАВЉЕВИЋ Марка Јованка	16	72. ШУМАН 01
29. РАДОСАВЉЕВИЋ Марка Милан	14	
30. МАТИЋ Радоја Петар	56	<i>(Драи</i>
31. МАТИЋ Петра Марица	56	
32. МАТИЋ Петра Живко	29	
33. МАТИЋ Петра Катарина	20	
34. МАТИЋ Петра Анђелија	18	
35. МИТРОВИЋ Владимира Марко	35	СПИСАК
36. МИТРОВИЋ Марка Даринка	35	жна Ужичког
37. МИТРОВИЋ Марка Дикосава	16	ме Другог свет<
38. МИТРОВИЋ Марка Милан	11	
39. МИТРОВИЋ Марка Славољуб	69	1. Гмизовић С]
40. ПОПОВИЋ Стевана Благоје	55	2. Кусовац Ми
41. ПОПОВИЋ Благоја Даринка	55	3. Павловић N1
42. ПОПОВИЋ Велисава Даринка	33	4. Тошин Раде!
43. ПОПОВИЋ Велисава Бранислав	14	5. Јаснић Дани
44. ПОПОВИЋ Велисава Јулијана	12	6. Трајиловић I
45. САВИЋ Марка Анђелија	58	7. Савић Зора
46. САВИЋ Марка Мирко	32	8. Пацић Косај
47. САВИЋ Мирка Радмила	22	9. Смиљковић.
48. САВИЋ Марка Ката	36	10. Раковић Бра
49. ЂОИНЧЕВИЋ Благоја Миливоје	63	11. Јоксимовић]
50. ЂОИНЧЕВИЋ Миливоја Томанија	63	12. Мазијанин Л
51. ЂОИНЧЕВИЋ Животе Смиљка	80	13. Вићентијеви!
52. ЂОИНЧЕВИЋ Ненада Живко	23	14. Ковачевић 3
53. ЂОИНЧЕВИЋ Ненада Милорад	20	15. Пстровић Н:
54. ЂОИНЧЕВИЋ Ненада Станија	17	16. Александрић
55. СТЕПАНОВИЋ Љубомира Анка	56	17. Демин Томкг
56. СТЕПАМОВИЋ Љубомира Селимир	36	18. Поповић Сек
57. СТЕПАНОВИЋ Селимира Милена	30	19. Браловић Се
58. ТОДОРОВИЋ Марка Јелена	75	20. Ивановић Сл
59. ТОДОРОВИЋ Марка Миодраг	39	21. Спасојевић N
60. ТОДОРОВИЋ Миодрага Миљана	37	22. Милинковић
61. ТОДОРОВИЋ Спасоја Јелена	67	23. Ђурашевић С

62. ТОДОРОВИЋ Спасоја Миодраг	49
63. ТОДОРОВИЋ Миодрага Стана	45
64. ЂОРИЋ Чедомира Иван	23
65. ЂОРИЋ Мирка Олга	28
66. ЂОИНЧЕВИЋ Милана Живота	44
67. ЈОКСИЋ Тихомира Бошко	24
68. ЈОКСИЋ Милана Божидар	45
69. КОЈИЋ Николе Миливоје	48
70. ПОПОВИЋ Светозара Радивоје	43
71. ТОДОРОВИЋ Јовице Мирко	43
72. ШУМАНОВИЋ Андреја	32

(ПраТољуб Панкић: „Покољ у Вранићу“, књига у рукопису)

БРОЈ4

СПИСАК

жена Ужичког округа које су заклали или стрелали четници за време Другог светског рата

1. Гмизовић Субић Јелена
2. Кусовац Милева
3. Павловић Милунка
4. Тошић Раденка
5. Јаснић Даница
6. Трајиловић Милка
7. Савић Зора
8. Пацић Косара Комитара
9. Смиљковић Луковић Нада
10. Раковић Бранислава Пумпарка
11. Јоксимовић Ружица
12. Мазијанин Љубица
13. Вићентијевић Перка
14. Ковачевић Зора
15. Петровић Наталија
16. Александрић Стајка
17. Демин Томка
18. Поповић Секулић Миленија
19. Браловић Селаковнћ Станица
20. Ивановић Славка
21. Спасојевић Милена
22. Милинковнћ Станнмирка
23. Ђурашевић Станнслава

24. Јовановић Зорка
25. Ремовић Петрија
26. Милосављевић Зорка
27. Милић Перса
28. Жунић Јеленка
29. Мићић Стојанка
30. Никитовић Милева
31. Вукосављевић Даринка
32. Пантовић Довијана
33. Шолајић Кристина
34. Варничкић Станица
35. Тулимировић Ковина
36. Вирић Радунка
37. Димитријевић Јованка
38. Теофиловић Видосава
39. Пилчевић Тошић Миросанда
40. Николић Илинка
41. Благојевић Јована
42. Димитријевић Милица
43. Брковић Ангелина
44. Загорчић Рада
45. Јоковић Милосављевић Олга
46. Мијаиловић Ружица
47. Стаменић Живана
48. Милић Радивојевић Станојка
49. Јаковљевић Иванка
50. Ивановић Милојка
51. Милосављевић Радмила
52. Љубинковић Љубица
53. Андрић Јула
54. Шаптовић Даринка
55. Стефановић Милена Мила
56. Целебцић Олга
57. Кукањац Стана
58. Кустурић Стаменка
59. Марковић Мица
60. Станојевић Мила
61. Ђуровић Миливојка
62. Врањевац Миљанка
63. Пилчевић Божурка
64. Вујић Гвозденија
65. Токић Савка
66. Пајовић Милунка
67. Јоксимовић Славка

68. Матић Ружица
69. Ђокић Сава
70. Ковачевић Стана
71. Милосављевић Јулка
72. Јордовић Јула
73. Ђокић Олга
74. Миловановић Стевка
75. Арсовић Лекса
76. Ковачевић Миленка Миља
77. Бошковић Дринка
78. Вићентијевић Миланка
79. Срњић Лепосава Лепа
80. Букумировић Даница Дана
81. Тешић Тодорић Наталија
82. Минић Олга
83. Чучковић Катарина
84. Балтић Лепосава
85. Маринковић Станка
86. Миковић Давина
87. Панић Јелка
88. Зарић Јелисавета
89. Рогић Наталија
90. Миливојевић Миленија Мика
91. Мијушковић Љубица
92. Мијушковић Радосава
93. Миловановић Нада
94. Томић Ката
95. Милошевић Николнја
96. Вучићевић Минић Љубица
97. Маћић Јулка
98. Остојић Емилија Ема
99. Ђераси.мовић Десанка
100. Цицварић Милена
101. Јовановић Марија
102. Јовановић Радованка
103. Милојевић Мара
104. Делић Штефица
105. Миљковић Босиљка
106. Луковић Владимррка
107. Симовић Драгиља

Четници су заклали још и 8 партизанки и 3 домаћице чија имена нису позната. Укупно закланих - стрељаних 118 жена и девојака.

*(Злочине четника и имена закланих - стрељаних
реконструисао публициста Гојко Шкоро)*

Прилог 5

Списак

житеља села Копљара закланих у једном дану

Четници Драже Михаиловића односно Николе Калабића под командом Радојка Милосављевића и уз помоћ сарадника из села, похапсили су 26. децембра 1943. године и извели пред општину много Копљараца.

Издвојили су 32 особе, међу којима је било и стараца, жена и деце, одвели их у заселак Белосавци и све поклали - у једном дану! Жртве су:

1. ГАВРИЛОВИЋ МИЛУТИН, општински деловођа
2. МИЛОШЕВИЋ РАДОЈИЦА, земљорадник
3. ПАВКОВИЋ ТИХОМИР, земљорадник
4. СИМИЋ ВАСО, Ром - отац
5. СИМИЋ СТЕВАН, син
6. СИМИЋ ВЛАЈКО, унук
7. МИЛИЦА, супруга унука Тихомира
8. СИМИЋ ЈОВАН, Ром - отац
9. СИМИЋ УЛАТИЈА, супруга
10. СИМИЋ МИЛОВАН, син
11. СИМИЋ АЛЕКСА, брат
12. СИМИЋ РАДМИЛА, Алексина супруга
13. ЈОВАНОВИЋ ЉУБОДРАГ, Ром - отац
14. ЈОВАНОВИЋ АНКИЦА, кћи
15. ЈОВАНОВИЋ МИЛОВАН, синовац
16. ЂУРИЧИЋ БОЖИДАР, брат Ром
17. ЂУРИЧИЋ БРАНКА, сестра
18. МАТИЋ ЦВЕТА, Ром
19. ЂУРИЋ ДРАГУТИН, Ром
20. САВИЋ РАДМИЛ, глувонеми Ром
21. САВИЋ ЉУБОМИР, Радмилов брат
22. САВИЋ БРАНКО, глувонем

(Списак реконструисао инг. Слободан ПАНТИЋ из Београда, рођен у Копљарима)

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

АРХИВИ

Архив Југославије, Фонд владе Краљевине Југославије у избеглиштву
Архив Војноисторијског института, Београд
Архив Србије, Фонд докумената из Британског архива у Лондону, по избору проф. др. Јована Марјановића
Међуопштински архив Ужице
Међуопштински архив Чачак

ЗБОРНИЦИ

Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа: том I, књ. 1, 2. и 3.; том II, књ. 1, 2, 3. и 5; том XIV, књ. 1, 2, 3. и 4; документи јединица, команди и установа четничког покрета, избегличке Владе Краљевине Југославије, Велике Британије, САД и Немачког Рајха
Неретва, Зборник сећања, књ. I, II и III, Београд, 1960- 1963.
Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије 1941 - 1945.
Зборник радова III, књ. 1, *Допринос НОР-а Југославије победи над фашизмом*, Београд 1997.
Документа са суђен>а Равногорском покрету 10. јун -15. јул 1946. књ. 1, 2, 3, Београд 2001, Приредио проф. др. Миодраг Зечевић

КЊИГЕ

Антонић др Здравко, *Родољуб Чолаковић у светлу својих дневника*, Београд 1991.
Антонић др Здравко, *Устанак у Источној и Централној Босни 1941*, Београд 1973.
Бајт др Александар, *Берманов досије*, Љубљана 1997.
Босиљчић Слободан, *Тимочка крајина (Србија у рату и револуцији 1941-1945)*, Историјски архив Зајечар, 1988.
Барксер Елизабет, *Британска политики на Балкани у Другом светском рату*, Загреб, 1978.
Бракер Елизабет, *Србија 1944.* (Научни скуп у Купарима 1978), Београд
Вишњић Петар, *Операције за ослобађање Србије*, ВИИ, Београд 1978.
Вишњић Петар, *Продор Друге и Пете дивизије за Западну Србију*, ВИИ. Београд, 1968.

- Винстон Черчил. *Други светски рат* (Мемоари). том V, „Просвета“, Београд 1964.
- Вучковић Звонко, *Сећања из рата*, Београд 1990.
- Вучковић Звонко, *Од отпора до грађанског рата*, Београд 1990.
- Глишић др Венцеслав, *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941-1945*, Београд, 1970.
- Глишић др Венцеслав, *Ужичка рпублика*, Београд 1976.
- Глишић др Венцеслав, Миљанић др Гојко, *Руковођење ПОБ у Србији 1941 - 1945*, Београд 1994.
- Грол Милан, *Лондонски дневник*, Београд 1999, „Филип Вишњић“, библиотека „Стре.мљења“
- Дамјановић Божидарка-Кика, *Ја и моји ратни другови*, Београд 1978.
- Димитријевић Б. Бојан, *Ваљевски равногорци*, „Српска реч“, Београд и Историјски архив Ваљево, 1998.
- Дудић Драгојло, *Дневник*, Београд, 1958.
- Ђуковић Исидор, *Трећа српска бригада*, Београд 1971.
- Ђуретић др Веселин, *Савезници и југословенска ратна драма*, Београд, Просвета 1983.
- Ђуретић др Веселин, *Употреба Русије и Запада - обмане савезника зарад великохрватске Политике*, Београд 1990.
- Ђуретић др Веселин, *Насиље над српским устанком, опсене народа у име Русије и комунизма*, Београд 1991.
- Група аутора. *Жене Србије у НОР*, „Нолит“. Београд 1975.
- Илић П. Никола, *Колаборација четника са окупаторима и квислинзима у Србији*, Институт за савремену историју и Народни музеј, Лесковац, посебна издања, књ. 25, 1990.
- Јовановић др Драгољуб, *Медаљони (људи, људи)*, приватно издање
- Јовановић Радивоје Брадоња. *Увод у критичку анализу стратегије ПОР Југославије 1941-1945*. РО СУБНОР Србије, Београд. 1998.
- Јовановић др Жарко. *Неостварени ратни циљеви Драже Михаиловића у Србији 1941-1945*, Институт за историју, Београд 2001.
- Ковачевић Миленко, *Обрачун са одметницима*, „Култура“, Београд 1989.
- Лазич др Милан, *Равногорски покрет*, Институт за савремену историју, Београд 1992.
- Карапантић М. Боривоје, *Грађански рат у Србији 1941-1945*, Кливленд, Охајо. САД, 1968.
- Латас др Бранко, *Сарадња четника Драже Михаиловића са окупаторима и четашицама, 1941-1945*. (документи), Друштво за истину о НОР. Београд, 1999.
- Латас др Бранко. *Немачко-четнички споразуми у Србији 1943-1944*. Војноисторијски гласник 2/1978. Београд
- Латас др Бранко, *Сарадња бугарских окупаторских трупа и четника у борби Против ПОВ и ПО*. Војноисторијски гласник 2/73.
- Латас др Бранко и Целебичић Милован. *Четнички Покрет Драже Михаиловића 1941-1945*. „БИГЗ“, Београд. 1978.

- Миловановић Никола, *Кроз тајни архив УДБ-е*, „Слобода“ Београд, 1974.
- Миловановић Никола, *Дралиша Васић*, „Нова књига“, Београд, 1986.
- Миловановић Никола, *Контрареволуционарни покрет Драже Михаиловића*, „Слово љубве“, Београд, 1983.
- Минић Милош, *Народноослободилачки или грађански рат*, Нови Сад, 1993.
- Љубичић Никола, *Ужички партизански одред „Дшитрије Туцовић“*, Титово Ужице, 1981.
- Мартиновић Ратко, *Од Равне горе до Врховног штаба*, Београд 1979.
- Марјановић др Јован, *Прилози историји сукоба народноослободилачког покрета и четника Драже Михаиловића*, серија I, књ. 3. Институт друштвених наука 1963.
- Марјановић др Јован, *Дража Михаиловић између БриШтици и « > „БИГЗ“*, 1979. Београд
- Марјановић др Јован и мр Станишић Михаило, *Тајна и јавна сарадња четника и окупатора (документи)*, Архивски преглед, Београд, 1976.
- Мартин Дејвид, *Мрежа дезинформација*, „Просвета“, Београд 1991.
- Милетић др Антун, *О сарадњи команданта источне Босне Јездимира Дантића са Немцима*, Војноисторијски гласник 2/1974.
- Михаиловић М. Драгољуб, *Рат и мир ђенерала - изабрани списи*, „Српска реч“, Београд, 1998.
- Николић Коста, *Историја равногорског покрета*, књ. прва, „Српска реч“, Београд, 1999.
- Николић С. Никола, *ПокреШ Драже Михаиловића и немачка итијунажа*, „Графомарк“, Београд, 2002.
- Никшић Владимир, *Црвени цветови*, Историјски архив Чачка, 1972.
- Никшић Владимир, *Фрике*, „Литопапир“, Чачак, 1991.
- Петрановић др Бранко, *Србија у Другом светском рату 1939-1945*, „ВИНЦ“, Београд 1992.
- Петрановић др Бранко, *Револуција и контрареволуција у Југославији 1941-1945*, Београд, 1986.
- Пантелић Милојица, Маринковић Радован и Никшић Владимир, *Чачански партизански одред*, „Чачански глас“, 1982.
- Познановић др Радослав, Раонић Милун и Радојичић Милорад, *Трагом издаје*, Ваљево, 1987.
- Пауновић Радослав, *Непокорени ДруТовац*, „Дневник“, Нови Сад, 1967.
- Пејатовић Дико, *ЗлаШарке (жене нововарошког краја у НОБ)*, „Златарске новине“, Нова Варош, 1987.
- Радовановић Јован, *Пожега у НОР и револуцији*, Пожега 1986.
- Ракић Хранислав, *Терор и злочини окупатора и домаћих издајника у лесковачком и врањском крају*, Лесковац, 1986.
- Ранковић Александар Марко, *Дневничке белешке*, Београд, 2001.
- Станишић Милија, *Стратегијске вертикале НОР*, Београд, 2000.
- Тито-Черчил, *Строго тајно*, приредио Душан Бибер. Архив Југославије. Београд и „Глобус“, Загреб

- Томашевић Јозо, *Четници у Другом светском рату*, Загреб, 1979. Свеучилишна библиотека
- Тодоровић Мирослав, *Судија смрти*, Београд, 1998.
- Ђуковић Мирко, *Сањак у НОБ*, Београд 1964.
- Филис Оти. *Неки аспекти југословенско-британских оуноса 1941, устанаку Југославији 1941. и Европи*, Зборник радова, Београд 1973.
- Цветичанин Радивој и Даутовић Сава, *Повратак изТнаника*, „Вечерње новости" (посебна издања), Београд 1991.
- Чачански крај у НОР 1941-1944*, Хронологија догађаја, Историјски архив. Чачак, 1966.
- Шарл Де Гол, *Ратни мемоари*, „Просвета" - Београд. „Државна zaloжба" - Љубљана, 1968.
- Топаловић др Живко, *Србија под Дражом*, „Будућност", Лондон, 1968.

ЧАСОПИСИ

Војноисторијски гласник

ЛИСТОВИ

Политика

Борба

Вечерње новости

Народна армија

Службене новине емигрантске владе Краљевине Југославије

Регистар личних имена

А	Б
Аврамовић, Тихомир - 302	Бадер, Пауел - 57,58,62,63,99.1(X). 102.381
Авшич, Јака - 10,203	Бадовинац, Милан - 167
Адамич, Луј - 27	Бајовић, Никола - 81
Ајдачић, Филип - 146.151,223,233,237,285	Бајт, Александар - 347,371,423
Ајзенхауер, Двајт - 4,74,75,77,78,204,290,146	Бакић, Вуксан - 287
Аксентијевић, Александар Аца - 54,307,389	Бакић, Митар - 16
Александер, Харолд - 182,183,212,387,388,397	Балетић, Лука - 395,396
Алексић, Ђуро - 284	Балмазовић, Љубиша - 90
Алтман, Даница - 259	Бановић, Гојко - 174,255,352
Андрић, Јулка - 229,232	Баркер, Елизабет - 194,423
Андрић, ЈБубица - 229	Баћовић, Петар - 4,28.67,69,70,78,81,84,87,100,118,138.141,154,155,182,212.254.287, 288,355.354,380.395
Андрић, Младен - 271	Бејли, Стенли - 78,79,80.94,133.141,180,186,187,188,189, 193,195.207,208,212,296.315,355,394,395
Андрић, Паун - 271	Белић, Данило - 187
Анђелија - 274	Бсљан, Марко - 167
Антонеску, Јон - 178	Беме, Франц - 39,40.172
Антонић (делегат) - 57	Бенелер, Феликс - 345
Антонић, Здравко - 31, 101, 364,423	Бенеш, Едвард - 93
Антонић, Милорад - 271	Бентивоглио, кап. - 288
Апис-Драгутин Димитријевић - 206	Бенцлер, Феликс - 13.20
Апостолски, Михаило - 10	Берић, Јаков - 271
Армстронг, Чарлс - 136,189,190,191,193,195,199,200,210,215,355,394	Берић, Јела - 271
Арнаутовић, Петар - 167	Берта - види Ђуришић П.
Арсенијевић, Владимир - 274	Бесаровац, Стеван - 224
Арсенић, Милован - 270	Бибер, Душан - 158,425
Арсенић, Обрен - 270	Бироли, Пирцио - 59,65
Арсенић, Тихомир - 270	Бирчанин - види Трифуновић И.
Арсић, Љубиша - 252,254	Бићанић, Рудолф - 27
Арсић, Милић - 280	Бјелајац Н. Славко - 67,70,96.154
Артуковић, Андрија - 173	Благојевић, Драгутин - 274
Атанасковић, Алкса - 275	Благојевић, Душан Брадонја - 270
Аћимовић, Јован Жан - 259	Благојевић, Јована - 229
Аћимовић, Милан - 11,20.34.35.38.105.372	Благојевић, Милан - 236
	Блануша, Томо - 229

У Регистру се поименично наводе све личности по месту појављивања у КНИ ЈИ сем имена 534 жртве масовних злочина у Ваљеву (261), Друговцу (72), Вранићу (72), Ужичком округу (107) и Копљарима (22), која ће читалац добрим делом наћи у тексту одговарајућих поглавља, а на једном месту у прилозима број 1-5, на страницама 409-417.

Име Драгољуба Драже Михаиловића читалац ће наћи дословно на свакој страници књиге, па није било потребе да се у овом Регистру наводи више од 429 пута.

- Боганић, мајор-44,
 Божић, Виден - 274
 Божић, Живорад - 132
 Божић, Саво - 169
 Бојић, Георгије Джиджа - 271,272
 Бојић, Милева - 272
 Бојић, Милосав - 2
 Борисављевић, Драгица - 228
 Борисављевић, Сташа - 208
 Борота, Гојко- 131
 Борота, Стеван - 44.132
 Босиљчић, Слободан -273,281.423
 Бошковић, Владимир - 282
 Бошковић, Зора - 259
 Брајовић, Бошко-241
 Браловић, Милош - 239
 Бранко - види Остојић З.
 Брашић, Бранко-170,171,309
 Брдарцац, Дамјан - 274
 Бркић, Живан -268
 Бркић, Средоје - 352,353
 Брозовић, Иван - 167,174
 Бронз, Јосип-Тито - 14.16,36,37,38,40,
 62,65,79,86,95,97,99,134,155.156,
 158, 192,194,202,212,214,216,217,236,
 256,272,291,2%, 339,342.351,354,358,
 369,378,382,395,405,406,407,425
 Будац, Милс -371
 Букумировић, Дана - 229
 Булатовић, Веко - 203
 Булован, Жика - 57
- Вајел, мајор - 111,125,151,153,381
 Вајкс, Максимилијан - 103,104,106,156
 Валтер, Драгутин - 51
 Василевић, Радомир - 273
 Васић, Драгиша - 4,11,16,26,27,29,31,
 37,38,51,99,100.101,182,202,206,223,
 300,317,338,339,344,347.353,354.381,
 389,425
 Вебер, кап. -129
 Вејд, Роберт- 134.187
 Велебит, Владимир - 383
 Велимировић, Николај - 62,205, 390.391
 Величковић, Дикан - 89
 Вслчев, Дамјан - 164
 Верлимонт, Валтер- 138
 Весковић, Андрија - 84.85
 Весовић, Милан - 366
 Вигњевић М. Милош - 116
- Видић, Радојка - 229
 Виђак, пор. - 288
 Вили - 286
 Вилотијевић В. Рајко - 232
 Вилсон, Х. М. - 134.179,190,191,192,
 193.195.197.212.225,351,388,389,394,
 397
 Вимић, Милоје - 232
 Виндер - 27
 Винике-41
 Винклајт, Мира - 274,275
 Виторовић, Љубо - 228
 Вићентијевић, Велимир - 255
 Вишњић, Петар - 2.6.139,165,423
 Вишњић, Филип - 206,424
 Влајић, Божићар Бика -29,32
 Влаховић, Вељко - 76
 Војиновић, Добросав - 270
 Војиновић, Љубомир - 270
 Врањешевевић, Славољуб - 96,119,130,
 Вреде, кап.- 106,160,366
 Вујадиновић, Петар - 89
 Вујичић, Душан Вук - 118
 Вујичић, Нада - 236
 Вујошевић, Радомир - 61
 Вујошевић, Спавко - 90
 Вукадиновић, Саво - 113
 Вукашиновић, Вуле- 16,17,18
 Вуковић, Бранко - 32
 Вукосављевић, Ратко - 305
 Вукосављевић, Сретен - 325
 Вукотић, Јован - 10
 Вуксановић, Љубо - 113
 Вуксановић, Сава - 113,114
 Вучковић, Звонимир Звонко - 56,149,
 ' 150,154,158.223,238.243,244,245,270,
 315,356,362,373,424
- Г
 Гавриловић, Боривоје - 250
 Гачановић, Лознија - 245
 Гачановић, Милан - 245
 Гачановић, Стојан - 245
 Гачевић, Тадија - 89
 Гашпаревић, Гаврило Гара -360
 Гвоздић, Петар- 167
 Генерал Андреј - види Презељ И.
 Генерал Губец- види Парац М.
 Глигорјевић, Коста - 275
 Глишић, Венцеслав - 31,62,424
 Глишић, Марко - 245

Глишић, Милош - 54,149,154,257, 287
 Глушчевић, Зоран - 364
 Гмизовић, Јелена - 237
 Гогоић, Тодор - 154
 Гојинић, мајор - 82
 Голубовић, Драгољуб - 270
 Грацијани, Зануси - 67
 Грђић, Радмило - 182
 Гринвуд, Ерик - 187,197
 Грол, Милан - 29,32,63,86,94.102,203,
 204,205,206,391,424
 Грубач - 83
 Грујић В. Здравка - 416
 Грујић М. Боровоје - 416
 Грујић, Периша - 10
 Грујић, Радослав - 144
 Грујић, Светислав - 259
 Гујаничић, Глишо - 228

Д
 Далмацо, ген. - 288
 Дамјановић, Божидарка Кика - 266,267,
 269,424
 Дамјановић, кап. - 118
 Дамјановић, Стеван Леко - 224,276,290,
 323
 Дангић, Јездимир - 56,57,58,63,334
 Данкелман, гсн. - 367
 Дапчевић, Пеко - I(X), 381
 Даутовић, Сава - 101,206,371,374,426
 Де Гол, Шарл - 4,74,75,76,77. 78,87,
 204,290,350,406,426
 Дејвид, Мартин - 157,193,209,210,221.
 399,425
 Дероко, Јово - 18,19,20
 Диковић, Драгомир - 229
 Димитријевић Б. Бојан - 365,366,424
 Димитријевић, Ранко - 292
 Дирак, Зорка - 259
 Дмитрић М. - 300
 Дожић, Гаврило - 62
 Домнани - 288
 Донован, Вилијам - 386
 Драгашевић, Живко - 227
 Драшковић, Алекса - 120
 Драшковић, Вук - 157,232
 Дреновић, Урош - 137,166, 316,319,320
 Дрењанин, Спасоје Зека - 251,286
 Дудић, Драгојло - 348, 424

Ђ
 Ђаво. кољач - 332
 Ђекић, Радомир - 223
 Ђилас, Милован - 369
 Ђоинчевић, Живко - 247
 Ђоинчевић, Зорка - 247
 Ђоинчевић, Станија - 247
 Ђоинчевић, Томанија - 247
 Ђоинчевић, Милорад - 247
 Ђокић, Стевка - 229
 Ђоковић, Милан - 89
 Ђоковић, Милојко - 89
 Ђоловић, Ивко - 274
 Ђоновић, Јован - 194,398
 Ђордано, Бруно - 14
 Ђорђевић, Димитрије - 417
 Ђорђевић, Милорад Миле - 267
 Ђорђевић, Светозар - 228
 Ђорђевић, Урош - 232
 Ђорђевић, Цане - 232
 Ђорђевић, Цека - 55
 Ђузепе - 88

Бујић, Момчило - 67,96,137,138,168,
 225,226,291,292,280,304,335,356,390,
 391
 Букановић, Блажо - 59,65,154,225
 Букановић, Јово - 132
 Букановић, Мирко - 52
 Букић, Милета - 203
 Букић, Светомир - 130,161,172,174,333
 Буковић, Исидор - 139,424
 Бурашиновић, Војин Костја - 240
 Бурђевић, Живан - 231,365
 Бурђевић, Марко - 231,365
 Бурђевић, Ратомир - 231,365
 Буретић, Веселин - 72,102,126, 157,216,
 221,363,364,424
 Бурић, Миласав Павле - 246
 Бурић, Радојко - 347
 Бурић, Радослав - 18,19,51,105,142,159,
 188,196,197,201,290,339,344,353
 Бурић, Цвијетин - 167
 Буричић, Ђола - 270
 Буришић, Павле - 14,22,24,25,26,28,
 59,65,69,70,77,78,83,84,87,88,89,97,
 98, 100, 105, 111,117, 130, 138, 154, 173,
 223,224,226,287,305,325,354,368,374,
 380
 Бурковић, Зорка - 245
 Буровић, Машан - 18,223
 Буровић, Миливојка - 229

Емил. Милена - 270
Ерић - 145

Ж

Жагрић, Милош - 284
Живановић, Драгутин - 263
Живановић, Иванка - 263
Живановић, Јован - 263
Живановић, Крсто - 263
Живковић Н. Љубомир - 232
Живковић, Јован - 280
Живковић, Петар - 3'7
Живковић, Димитрије - 275
Жујовић. Младен -11,296,383,387,388,
389
Жујовић, Сретен - 16,236
Жупац, официр - 232
Журжул, Тамара - 272

З

Заре - види Остојић З.
Захријев, пук. -159
Здравковић, Никодије - 280
Зенит - види Павловић Д.
Зечевећ, Влада- 10
Зечевећ,Љубомир-2,16, 17
Зечевећ, Миодраг - 20,423
Зилиото, кап. - 288
Зобеница. Данило - 206

И

Иванов, пук. -115
Ивановић Р. Спасоје - 232
Ивановић, Радовинка - 280
Ивановић, Светозар - 268
Игњатовић. Вучко - 54,236,287,338,339,
344,347,317
Иди, Ентони - 73.74,141,187,191,
192,193,194,215,222,365,371,394
Илић П. Никола - 348,424
Илић, Богољуб - 340
Илић, Зорка -260
Илић, Милија - 251
Илић, Милка -247
Илић. Мирослава - 273
Илић, Наджда - 247
Илић, Павле Вељко - 10,65.381
Илић, Сима - 260

Јаворски - види Ћосовић Б.
Јаковљевић. Светолик - 284
Јаковљевић. Тривун - 276
Јакшић, Павле -18
Јанковић. Марија - 274
Јанковић, Милорад -10
Јанковић, Милутин - 43,85.88,151.223
Јахић. Фадил Шпанац - 276
Јевђевић, Добросав - 60.61,67,68,69,70,
72,73,81.82,87,88,380
Јездимир, наредник - 289
Јелнић, Милорад - 246
Јеловац, Јован - 60
Јеремић. Радојко Крмела - 282
Јовановић М. Драги - 280
Јовановић. Арсо - 100,102,203,381
Јовановић. Гвозден - 305
Јовановић,делегат - 57
Јовановић, Диша - 116
Јовановић. Драги - 34,35
Јовановић, Ђурђа - 273
Јовановић, Жарко - 20,62,213,262,263,
348,424
Јовановић, Здравко- 10
Јовановић, Зора - 270
Јовановић, Ленка - 273
Јовановић. Љуба Патак - 107,115,159,
294,295,358
Јовановић, пук. -151
Јовановић, пук, 72 - види Лукачевић В.
Јовановић. Радивоје Брадоња - 10,340,
347,348,427
Јовановић. Раја - 252,254
Јовановић, Слободан - 4,14,19,22,25,
27,28,38,64,65,68,73,74,75,76,77.80,
86.91,92,93,94.100,101,178,183,184,
185,202,203,205,206,213,221.222,236,
296,350,354,365.371,405.406.424
Јовановић, Станоје - 280
Јовановић, Тихомир - 231
Јовичић, Ненад - 360
Јововић. Радован - 245
Јововић.Јаков - 81,323
Јокнић, Перка-271
Јоковић, Олга - 228
Јоксић, Јулијана - 254
Јоксић, Мирко-245
Јолдић, Милица - 270
Јонић, Боривоје - 396
Јосић, Петар- 120

- Јоцић М. Владимир - 415
 Јоцић С. Милан - 415
 Југенфелд, пук. - 173
 Јунгић, Мирко - 166
- К**
- Казимировић, Васа - 213.240.241,242,
 357
 Кајпер, генерал - 113,123
 Кајтел, Вилхелм - 177,228,324
 Калабић, Милан - 54,55
 Калабић, Никола - 54,106,111,131,154,
 161,180,224,231,264,280,300,301,302,
 305,312,358,360,361,362,365,366,385
 Калантовић, Вук Калант - 60,88,116,
 120,128,227,228,324
 Карађорђевић, Петар Други - 16,24,50,
 73,91,94,134,141,155, 162,166,167,
 168,169,183,186,190,191,193,195,205,
 212,214,217,222,295,296,341,351,353,
 355,382,383,384,385,388,389,392,395,
 397,407
 Караклајић М. Вељко Миле - 232
 Карапанић Ј. Боривоје - 47,62,174,421
 Кардел, Хал - 136
 Кардељ, Едвард - 371
 Карла - 288
 Касаловић - 82
 Катанић, Урош - 85,87,88.89,90,222,
 224
 Катарина - 247
 Катић, поручник - 57
 Каше, Зигфрид - 102,208
 Квислинг - 8,401,
 Кевш. Ерих - 58,63
 Керовић, Радивоје - 52
 Керпер, поруч. - 149
 Кесеровић, Драгун - 88,89,105,107,
 111,125,136,143,153,181,187,188,197,
 199,201,289,316,396
 Кисел, Георг - 41,47
 Кљајић, Крста - 315
 Кнежевић, Владимир Волођа - 10
 Кнежевић, Живан - 65,73,74,91,102,
 178,183,205,206,222,296, 383,384,
 388,389
 Кнежевић, Радоје - 65.91.102,222
 Ковачевић, Живан - 271
 Ковачевић, Мила - 228
 Ковачевић, Миленко - 271, 281,424
 Ковачић, Иван Горан - 98
- Когард. Рудолф - 34.40.41.42,48,53.
 367.377.378.3%
 Козодер. Миле - 90
 Комарчевић. Владимир - 131,290,291,
 394
 Кораћ, Александар - 229
 Кораћ. Манојло - 54
 Кораћ, Ратко - 229
 Кордић, Миле - 2
 Косановић, Сава - 27,391
 Косовац, Милева - 237
 Костић, Бонжо - 390,391,399
 Костић, Коста - 55
 Крск, Миха - 27
 Кремплер, Карл - 111,120
 Кривић, Ранко - 274
 Кривошић, Велимир - 212,395
 Кригер - 56
 Крњевић, Јурај - 27
 Кугелман, Джмс - 193,214
 Кумануди, Коста - 370
 Кухар - 27
- Л**
- Лабудовић, Лабуд - 55
 Лавал, квислинг - 401
 Лазаревић, Божо - 10
 Лазаревић, Драгослав - 245
 Лазаревић. Љубисав - 245
 Лазаревић, Михаило - 245
 Лаззић, Милан - 31,32,91,102,424
 Лазовић. Живан - 54,116,230,231,269,
 292,294,307
 Лазовић, Миленко - 280
 Лалатовић, Мирко - 19,38,76,87.199,
 202,204,339.377,405
 Лалић - 113
 Лалић, Михаило - 242
 Лапчевић. кап. - 129,130,173
 Латас. Бранко - 2,6,61,63,101,157.158.
 165.174,194.206,233.255.263,374,424
 Лашић, Ђорђе - 24.25.26.113.114.226,
 323,368
 Лер. Александар - 72.97.99.102,218,
 380,400
 Лилић, Зорка - 258
 Лилић. Сима - 258
 Лозић. Миодраг - 87
 Лопичић, Ђуро - 257.260
 Лубурић, Вјекослав Макс - 172.173
 Лукачевић. Војислав - 3.4,69.70,71,72,

- 82, 87, 92. 100.106, 107. 111, 114.138,
141, 154, 160, 193,198,199,211,212,276,
277, 296.353,358, 368, 380. 385. 395
Лукић, Бора - 260
Лукић, Драган-270
Луковић, Павле - 229
- Љ
Љотић. Димитрије - 20,38,62.99.124,
130,135,150,205,218,221,264.339,342,
356,390,391
Љубинковић, Драгомир - 232
Љубинковић, Љубица - 232
- М
Маја, поручник - 55
Мајсторовић, Јелена - 274
Мајсторовић, Милић -162
Мак. Дауел - 133,156,170,218,333.355.
384. 385.386,388,390
Макис-215
Маклсји, Фирој - 192.212.215,396
Манић, Боривоје - 297
Манић, поручник - 280
Мањенчић, Никола - 270
Марга -131
Маринковић, Венијамин - 229
Маринковић. Радован - 285
Маринковић. Станка - 229
Маринов, Иван - 159
Марић, Милутин - 302
Марјановић, Богосав - 373
Марјановић, Јован - 20,26.27.32.62,179,
184,185,194,425
Маркићевић, Средоје - 10
Марко, командант- 114
Марковић, Душан - 274
Марковић, Жика - 3,125,126, 142,143,
144,187
Марковић. Иван Ирац-276
Марковић, Калча - 145
Марковић, Милоје - 271
Марковић. Милош - 124,125
Марковић. Михаило - 116
Марковић. Павле - 145
Мартиновић, Недељко - 271
Мартиновић. Ратко - 10.12.16. 17.20.43.
203.425
Марчетић. Вукашин- 167. 169,174
Маршал. Цори - 388
Масларевић. Косана - 90
- Матеис. мајор - 288
Матери-41
Матијевић. Богдан - 169
Матијевић, Светислав - 284
Матић. Ангелина - 254.321
Матић. Живко - 250
Матић, Катарина - 254
Матић. Костадинка - 260
Матић. Марнца - 250
Матић. Перо - 254
Матић. Ружа-229
Матићевић. Мате -169
Матл. Јозеф - 11.39.40.41,50.51,58,202
Матовић. Иван - 2.10.20
Маус 132 - види Борота С.
Мачек. Влатко - 26
Менсфилд. Валтер - 136,196
Мијанловић. Живан - 270
Мијатовић, Јанко - 106
Мијушковић Д. Љубица - 229
Мијушковић. Радосава - 229
Мики 132 - види Рачић Д.
Миладиновић. Нада - 273
Милановић, Владимир -185
Миленковић, Благоје - 280
Миленковић, Борче - 275
Милер. мајор- 107
Милетић, Антун - 425
Милетић. Драгић - 275
Милетић. Жива - 274
Милетић, Милета - 275
Милетић. Перо - 224
Милијановић, Никола - 229
Миликовић. Десанка - 271
Миликовић, Милан - 271
Миликовић. Милца - 271
Миликовић, Милорад - 271
Миликовић, Милутин - 271
Миликовић. Чеда - 271
Милинковић М. Мил. -296
Милић Д. Олга - 232
Милићевић. Првослав - 274
Милићевић. Сретен - 280
Миловановић. Јелисавета Јелица - 2
Миловановић. Коста Пећанац - 17.42,
45.54,223.361
Миловановић. Никола- 150, 158, ! 74,
194, 206. 232. 3(Н. 338. 347 425
Миловановић. нпу.С. -138
Миловановић. Раде - 229
Милојевић. Радисав - 24J

Милосављевић, Бранко - 266
 Милосављевић, Драгутин - 273
 Милосављевић, Илија - 275
 Милосављевић, Исак - 270
 Милосављевић, Радојко - 231
 Милошевић, Влада - 257
 Милошевић, Боко - 167
 Милошевић, Здравко - 117,256
 Милошевић, Радосав - 241
 Милошевић, Симо - 98
 Милутиновић Ј. Обрад - 232
 Милутиновић, Вукосава - 271
 Миљанић, Гојко - 2,5,424
 Миљковић, Боривоје - 274
 Миљковић, Босиљка - 229
 Миљковић, Душан - 260
 Милжовић, Милијана - 229
 Милић, Милош - 16,38
 Мисаловић - 55
 Мисита, Веселин - 17
 Мисојчић, Марко - 270
 Митић, Милорад - 105,106,120,121,125,
 139,151,161,339,340,377
 Митровић, Голуб - 169
 Митровић, кап. - 367
 Митровић, Ненад - 39,41,50,51,202
 Митровић, Ратко - 18,341
 Мићић, Живана - 228
 Мићић, Живко - 229
 Мићић, Миломир - 237
 Мићић, Славко - 276
 Мићић, Стојана - 279
 Мићовић, Миливоје - 233
 Михаиловић, Александар Саша - 51.160,
 300,360
 Михаиловић, Драгољуб Дража - од 2 до
 444 стране
 Михаиловић, кап. - 116
 Михаиловић, Љуба Лонго - 197,200.257
 Мићић, Илија - 67,68, 73,96
 Миховил - види Јовановић Љ.
 Мичијевић, Добрила - 228
 Мишић, Александар - 41,46,48. 61, 180.
 205,239,357,367,378
 Мишић, Живојин - 61,180
 Мишић, Јован - 167,168
 Младеновић, Живадин - 123
 Младеновић, инж. - 160
 Младеновић, Мирослав - 261
 Младеновић, Младен - 163, 353
 Младеновић, Никола - 54

Младеновић, Софија - 261
 Мојсиловић, Милоје - 53,277,336,357
 Мољевић, Стеван - 4,11, 21, 22, 25,26, 27,
 29,31,77,100,294,353,370,389
 Момчиловић - 118
 Монблан 130- види Борота Г.
 Мошков, Анте - 113
 Мулалић, Мустафа - 353
 Мусолини, Бенито - 114
 Мушицки, Коста - 366,378

Н

Наранчић, Иван - 270
 Наранчић, Павле - 270
 Наранчић, Никола - 270
 Недељковић, Милован - 115
 Недељковић, Раде Репонја - 228
 Недељковић, Радисав Димо - 243
 Недић, Милан - 8,11,19,20,34,35,38,39,
 43,50,54,55,57,62,63,73,74,91,99,
 110,111,134,135,155,178,183,202,203,
 204,218,221,236,240,264,339,343,
 365378. 394,403,405,406
 Недић, Нешко - 16,36.54,111,130,150,
 152,153,154,172.305.306,394
 Ненадовић, Љуба - 240
 Нетковић, Тодор - 261
 Нешић, Драгомир - 268
 Нешић, Миленко Муго - 268
 Нешић, Цветко - 271
 Никитовић, Милева - 228,279
 Ннкић, Бајо - 83
 Николић, Војин - 16
 Николић, Илинка - 228
 Николић, Коста - 139,366,373,427
 Николић, Милорад - 275
 Николић, Никола - 54.62.425
 Николић, Срећко - 276
 Николов, Асен - 115.159,160
 Никшић, Владимир - 282,283,285,425
 Нил.Селби - 187.188
 Нинковић, Велимир Веца - 271
 Новак, Карло Лудвиг - 226
 Новаковић, Боривоје - 246
 Новаковић, Драгомир - 270
 Новаковић, Јездимир - 245
 Новаковић, Павле - 395
 Нојбахер, Рудолф - 103.113.155.156

О

Обрадовић Б. Момчило - 116

- Обрадовић, Јован - 229
 Обрадовић, Миливоје - 303
 Обрадовић, Слободан Лале - 2
 Олујевић, Марко - 19,36
 Омега - види Милошевић 3.
 Орел, мајор - 88,130,173
 Орм, Саржент - 185
 Оровић, Саво - 10,203
 Осећански, Драгица - 271
 Остојић, Емилија - 128
 Остојић, Захарије - 4,19,26,28,38,70,
 72,76,77,80,82,83,84,87,88,120,149,
 155,193,202,204,210,226,287,290,322,
 339,368,377,380,395,405
 Оцокољић, Симеон Синиша - 265
 Оцокољић, Спасоје Пазарац-89,146,
 294
- П
- Павелић, Анте - 64,67,101,168,170,172,
 173,174,218,333,355,368,374,398,407
 Павићевић - 113
 Павићевић, Јован - 165
 Павловић Р. Светомир - 232
 Павловић, Андра - 87
 Павловић, Богосав - 271
 Павловић, Бранислав - 228
 Павловић, Драгослав - 16,37,89,90,197,
 198,201,223,334,338,339,347
 Павловић, Душан - 270
 Павловић, Жика - 301
 Павловић, Рајко - 132
 Пажин, Илија - 223
 Палошевић, Миодраг-47,54,105,151,
 353
 Пантелић, Војислав - 54
 Пантелић, Милојица - 285,425
 Пантић М. Милоје - 232
 Пантић, Бранислав - 16,39,41,47,48,82,
 202,249,345
 Пантић, Видосава - 249
 Пангић, Драгомир - 229
 Пантић, Јован - 229
 Пантић, Јоксим - 249
 Пантић, Милсва - 249
 Пантић, Милсна - 249
 Пантић, Милијан - 249,252
 Пантић, Милојка - 313
 Пантић, Милорад - 257,261
 Пантић, Милош - 357
 Пантић, Павлија - 249
- Пантић, Светомир - 249
 Пантић, Слободан - 257,263
 Пантић, Стеван - 229
 Парац, Матија - 339
 Пасали, капетан - 288
 Пауновић, Гојко - 284, 315
 Пауновић, Дара - 284,315
 Пауновић, Драгиша - 416
 Пауновић, Миломир - 229
 Пауновић, Радосав - 269
 Пауновић, Сибишка - 284,315
 Пашић, Мехмед-бег - 333
 Пејатовић, Дико - 213,235,425
 Пејчић, Живорад - 224
 Пенезић, Слободан Крцун - 369
 Перић, Арсен - 271
 Перишић, поп - 154
 Перовић, Тодор - 69
 Перхинец, Рудолф Раде - 114,120
 Петен, Филип - 8, 401
 Петковић, Живана - 229
 Петовар, Руди - 10
- Петрановић, Бранко-31,126,127,128,
 140,156,174, 194, 242,294,344,348,399,
 425
 Пестрић, Милош - 228
 Петровић, Богдан - 270
 Петровић, Брана - 258,289
 Петровић, Драгослав Горски - 10
 Петровић, капетан - 338
 Петровић, Марисав - 55,145,181,182
 Петровић, Перуника - 284
 Петровић, Радивоје - 280
 Петровић, Сима - 89
 Пећанац, Коста - види Миловановић К.
 Пецет, генерал - 135
 Пешић, Милија - 268
 Пијаде, Моша - 342,371
 Пилетић, Велимир Попеску- 16,152,
 188,389
 Пилчевевић, Миросанда - 229
 Пипан, Славко - 19,36
 Пирц, Франце - 10
 Питер, Бој-73,74,178,351
 Пленча, Душан - 106
 Погачар, Људевит - 131
 Познановић, Радослав - 425
 Пољанац, Бранко - 10,203
 Поповић, Жика - 118
 Поповић, Љиљана - 274
 Поповић, Љубинка - 283

Поповић, Љубинко - 284
 Поповић, Милан - 274
 Поповић, Никола - 270
 Поповић, Новица - 274
 Поповић, Радивоје - 249
 Поповић, Слободан - 271
 Поштић, инж. - 56
 Прајс, пук. - 215
 Предавец, Владимир - 172
 Предавец, Јосип - 172
 Презелј, Иван - 393
 Прелић, Милорад - 284
 Принц, Еуген - 129
 Пурић, Божидар - 29,148,149,155,204,
 216,383
 Пурић, Велибор - 228
 Пурић, Перунка - 228
 Пурић, Станислава - 228
 Пушица, Милорад - 228

Р
 Радисављевић, Бранко - 257
 Радић В. Ђуро - 368,374
 Радић, Раде - 169,276
 Радован, 145 - види Грујичић Р.
 Радовановић М. Младен - 293
 Радовановић, Драгомир - 129,173
 Радовановић, Јован - 233,347,425
 Радовановић, Миодраг Корчагин - 243
 Радовановић, Стеван - 396
 Радовановић, Чедо Комарац - 305
 Радовић, Дамјан - 261
 Радовић, Даринка - 231
 Радовић, Душан - 275
 Радовић, Душан Кондор Дебол - 89,105,
 106,114,147,148,161, 223,233,285,
 296,297,328.
 Радовић, Радмила - 231
 Радовић, Станка - 231
 Радојевић С. Стеван - 416
 Радојевић, Драгољуб - 228
 Радојевић, Милутин - 105,142,291
 Радојевић, падобранац - 189
 Радојичић, Милорад - 425
 Радојковић, Живан - 268
 Радојковић, Милорад - 268
 Радојловић, Милош - 196,265,266,293
 Радоњић, Обрен - 280
 Радосављевић, Бранислав - 261
 Радосављевић, Владета Влајко - 284
 Радосављевић, Добрила Стара - 275

Радосављевић, Милан - 261
 Радосављевић, Молеј - 18
 Радосављевић, Слободан - 275
 Радукловић, Драголјуб - 268
 Радукловић, Милева - 268
 Радуловић, Боривоје - 82,84
 Рајковић, Боривоје - 54
 Рајчић, Војислав - 275
 Ракић - 238
 Ракић, Бранислав - 280,281
 Ракић, Настас - 275
 Ракић, Ненад - 275
 Ракић, Хранислав - 425
 Раковић, Предраг Фрике - 50,54,55,56,
 88,105,121,138,151,154,161,182,183,
 196,199,200,223,245,278,280,282,283,
 284,359,372,394,406
 Раковић, Тисав - 245
 Ранковић, Алксандар - 16,38,62,425
 Раонић, Милутин - 425
 Ратај, Емил - 166
 Ратибор. 121 - види Митић М.
 Рачић, Драгослав - 3,58,111,122,125,
 128,129,131,132,151, 152,153,154,
 163,181,237,238,290,296,305,328,353,
 381, 394
 Рејмонд - 141
 Ремолд, пуковник - 111
 Рендел - 74
 Рибентроп, Јоаким - 345
 Ристановић, Бојан - 282, 284
 Ристић, Мирослав Попац - 258,262
 Ристић, Стана - 263
 Роата. Марио - 60,64,67,101
 Робертсон, Чарлс - 80,188
 Робин, Худ - 350
 Рогич, Мића - 223
 Рождаловски, мајор - 206
 Роквић, Мане - 137,138,168
 Ронкељи, генерал - 97
 Роса, капетан - 288
 Рузвелт, Франклин - 27,154,214,216,
 384,386,387,397
 Рукавина. Јосо - 173
 Рупник, Леон - 393

С
 Савановић, Петар - 167
 Савић, Витомир - 302
 Савић, Милорад - 279
 Савић, Милосав - 275,302

- Савић, Никола - 275
 Савић, Радомир - 284
 Саји, Алберт - 136,196,210,211
 Секулић, Милош - 11,22
 Секулић, Слободан - 10
 Сибиновић, Љубинка - 274
 Симић - 358
 Симић, Драгиша - 274
 Симић, Јеврем Јеша Дршка - 106,108,
 109,110,116,117,148,149,162,180,193,
 223,231,280,300,301,366,385
 Симов, Симон - 159,160,163,164
 Симовић, Давид Дача - 88,297
 Симовић, Драга - 229
 Симовић, Душан - 19,38,202,235,292,
 340, 344, 349,405
 Симовић, Љубомир - 373
 Синђић, Влада Шоро - 270
 Смиљанић, Божо - 131,237,279
 Смиљанић, Момчило - 10,150,280
 Спасојевић, Роксанда - 269
 Сремшек, Рудолф - 203
 Сретеновић, Павле - 243,244
 Срећковић, Софроније - 280
 Стаљин, Ј. В. - 154,214,397
 Стаматовић, Јован - 2
 Стаменић, Живана - 229
 Станимировић М. Милорад - 270
 Станимировић, Милорад - 270
 Станић, Бранко - 167
 Станишић, Бајо - 59,82,83,84,87,154,
 380,398
 Станишић, Милија - 425
 Станишић, Михаило - 425
 Станковић, Адам - 274
 Станковић, Радоје - 271
 Станковић, Селимир - 271
 Станковић, Станко - 274
 Станојевић-Алтман, Даница - 257
 Станчев, генерал - 159
 Стевановић, Анто - 89,90
 Стевановић, Божо - 270
 Степановић, Коста - 174,255,352
 Степинац, Алојч - 170,174, 208,310,355,
 374,398,407
 Стефановић, Милева Мила - 228
 Стефановић, Милета Шоро - 243, 246
 Стефановић, Милован - 246
 Стивенсон, Ралф - 133,192,215
 Стјуарт, капетан - 93
 Стојановић, Милош - 390
 Стојановић, Божидар - 262
 Стојановић, капетан - 238
 Стојановић, Милан Емил - 118
 Стојановић, Младен - 276
 Стојановић, Радован - 54
 Стојић, Миленко - 227
 Стојић, Симона - 227
 Стојковић, Драгомир - 257,262
 Стојковић, Јанко - 271
 Стојковић, Катарина - 257, 262
 Стојковић, Љубомир - 271
 Стојковић, Румена - 273
 Стругар, Ђуро - 16,36
 Судимац, Милорад Усташа - 250,255
- Т**
 Танасић, Светислав - 270
 Танасковић, Драгиша - 245
 Танасковић, Рајко - 10
 Тасић, Благоје - 280,
 Терзић, Велимир - 10,65,203,381
 Терзић, Танаско - 284
 Тешановић, Лазар - 169
 Тисо, квислинг - 401
 Тодић, Цвијетин - 167
 Тодоровић Ј. Мирко - 419
 Тодоровић, Бора - 196,200
 Тодоровић, Бошко - 57,60
 Тодоровић, Живојин - 274
 Тодоровић, Живота Гемето - 164
 Тодоровић, Милорад - 270
 Тодоровић, Милутин - 240
 Тодоровић, Мирослав - 368,370,426
 Тодоровић, Ненад - 274
 Тодоровић, Обрснија - 251
 Толмировић, Ковина - 229
 Томашевић, Јозо - 20,31,32,101,112,
 157,385,398,399,426
 Томић, Драгослав - 229
 Топаловић, Драгомир - 54,181,182,394
 Топаловић, Драгослав - 353
 Топаловић, Живко - 11,29,30,32,218,
 284,332,351,353,372,387,388,389,426
 Торман, Александар - 282, 284
 Торман, Војимир - 284
 Торман, Гордана - 284
 Торман, Данца - 284
 Торман, Станка - 284
 Тошић, Радиша - 232
 Триковић, Гвозден Гоца - 243
 Трифковић, Светислав - 247, 293

Трифунковић, Илија Бирчанин - 67, 68, 132,136,289
Трифунковић, Мирослав - 132,138,154, 162, 213,393
Тришић С. Душан - 232
Тришић, Љубомир - 254
Трнинић, Будисавка - 270
Трнинић, Зорка - 270
Трнинић, Љубиша - 270
Трнинић, Милица - 270
Турнер, Харолд - 40, 62
Туфегџић, Војислав - 128
Туцовић, Димитрије - 425

Ћ
Ћатовић, Сава - 225
Ћетковић, Перо - 10, 203
Ћирковић, Сенија - 229
Ћосић, Трифун - 359, 360
Ћосовић, Божо Јаворски - 85,87,88, 89, 90, 223,338, 341
Ћуковић, Војислав - 229
Ћуковић, Мирко - 207,208,209,211,213, 426

Ђурчић, Јанко - 284

У
Узуновић, Радоје Узун - 241,242
Ујевић, Мате - 347
Урошевић, Вучета - 274
Урошевић, Зорка - 274
Урошевић, Лепосава - 274
Урошевић, Љубиша - 10
Урошевић, Радомир - 274
Урумковић, Константин - 166

Ф
Фајфер, пуковник - 138
Фелбер, Ханс - 107,111,121,122,138, 141,152,153,162,181
Фелис, Оти - 426
Фенези, поручник - 288
Ферштетски, Петар - 187
Фирауновић, Милан - 270
Фортуато, кап. - 288
Фотић, Константин - 65, 209, 218,354, 387,389,390,391,392
Франко, Франциско - 204
Фрегл, Иван - 378
Фрике, 55 - види Раковић П.
Фром, генерал - 118

Х

Хадсон, Бил Марко - 38, 80,133,184,186, 193,196, 215
Хајдуковић, Лазар - 17
Хајнке, пуковник - 323
Хајнц, мајор - 96,111
Халис, генерал - 215
Хамовић, Раде - 10
Хејс, ппуков. - 138
Хекл, Вилхелм - 157
Херљевић, Албин - 276
Хинхофер, генерал - 203
Хитлер, Адолф - 62,106,133,177
Хорстенау, Едмунд - 67

Ц

Цанић, Михајло - 262
Цветић, Радомир - 87,134,135,142,145, 148,149,198,199,200,201,289,300,353
Цветичанин, Радивоје - 101, 206, 371, 372, 426
Цветковић, Драгиша - 26
Цвркота, Млађен - 229
Целебрано - 288
Црногорац, М. - 66
Црњански, Милош - 205
Цупарић, Марко - 231

Ч

Черчил, Винстон - 73, 91, 92, 95,133,154, 155,156,158,187,190,192,193,194, 214, 216, 218, 347, 389, 394, 397, 398, 424, 425
Чика Бранко - види Остојић З.
Чика Ђока - види Михаиловић Д.
Чолаковић, Родољуб - 423
Чолић, Милован - 243, 406
Чубриловић, Васа - 26
Чучковић М. Катарина - 232

Џ

Џексон, мајор - 198
Џелебџић, Милован - 61, 63,101,157, 158,174,194, 206, 233, 255, 263, 424
Џеспар, Рутем - 187,188
Џон, Семер - 187
Џорџ, краљ - 141
Џорџ, Мор - 187

Ш

Шведић, Александар - 2
Шегрт, Владо - 212, 213

Шекуларац, Милош - 120,123
Шекуларац, Никола - 203
Шестић, Сава - 270
Шешел, Војислав - 157
Шипегић, Раша - 177
Шићевић, Косара - 280
Шкава, Јован - 241
Шкоро, Гојко - 229,233,280,281,285
Шљивић, Велика - 270
Шојат, Иван - 167
Шојић, Адам - 128
Шолајић, Миодраг - 243,244
Штеркер, Рудолф - 155,156
Штетнер, Валтер - 87
Штимац, поручник - 288
Шубашић, Иван - 27,155,205,216,217,296,351,382,383,390
Шутеј, Јурај - 68,73

Садржај

Предговор другом издању.....	3
1	
УВОДНИ ДЕО	
Увод.....	8
Измишљен „први герилац Европе“.....	12
Сарадња и сукоб партизанских одреда и четника 1941. године.....	15
Михаиловићев програм о националним питању.....	21
КОЛАБОРАЦИЈА СА ОКУПАТОРИМА	
Михаиловић тражи оружје и муницију од Немаца у Дивцима.....	34
„Ненед Митровић добио задатак - од Матла...“.....	50
Дража: „Фрике, одличан рад“ - за сарадњу са Немцима.....	53
„Дангић у Београду ради... тражио новчану помоћ и добио два милиона...“.....	56
Дража: „Нека Јевђо тражи топове...“-од Италијана.....	58
Србин никад неће устати против италијанске војске.....	60
Од Неретве четници до Дрине у истом строју са Италијанима и Немцима.....	64
Четнички штаб у Ловрану.....	66
Оброци за четнике - као и за италијанске војнике.....	68
Италијани и Немци хвале Лукачевића.....	69
Немци дају муницију четницима.....	71
Срамна подвала Ајзенхауеру и Де Голу - да одликују Дражу.....	74
Стравичан покољ Мусмишна у срезу Чајниче.....	77
Дражин испад у Горњем Липову.....	79
Четници се осипају, преки судови и стрељања.....	82
Логори за четнике које су партизани пустили из заробљеништва.....	85
Баћовић: „Сваки дан стрељам!..“.....	87
„Првокласни борци“ из Србије побегли.....	88
Черчил: „Михаиловић се удружио са италијанском окупаторском војском...“.....	91
Дражини лажни извештаји да партизани сарађују са усташима.....	95
Чешнички „носачки“ и „коњоводачки“ батаљони у бици на Сушјесци... ..	96

<i>Немачки генерали Лер и Бадер и Драгиша Васић („Чича“ број 2)</i>	
<i>оцењују Дражу као неспособног команданта који је затајио.....</i>	99
Нојбахер и фон Вајкс прописују услове борбене сарадње са четницима.....	103
<i>Немачко-четнички споразуми о борбеној сарадњи у Србији</i>	
<i>крајем 1943. и 1944.....</i>	106
Колаборација 1943-1945. године.....	113
<i>Вуксановић: „Захвалност немачком Рајху и његовој јуначкој војсци...“.....</i>	113
<i>Немци превозе четнике на конгсу село Ба.....</i>	117
<i>Мајор Врањешевевић размешта чемачке радио-станице.....</i>	119
<i>Генерал Фелбер „Четници да нападају са линије Повлен - Косјерић...“.....</i>	121
<i>„Доктор“ моли немачког официра за везу мајора Вајела - за муницију ....</i>	125
<i>Историчар др Петрановић о колаборацији четника са окупаторима... </i>	126
<i>Врањешевевић: „Идите до Немаца ради муниције...“.....</i>	130
<i>Амбасадор Стивенсон: „Докази о Михаиловићевој сарадњи са</i> <i>чепријатељем не могу се објавити“.....</i>	133
<i>Бригадир АрмитШрои: „Кесеровић ради заједно са Немцима</i> <i>- на Ибру...“.....</i>	136
<i>Потпуковник Хејс - официр за везу код мајора Лукачевића.....</i>	138
Кошмар међу Михаиловићевим командантима.....	141
<i>Дража лично дели оружје и муницију добијену од Немаца.....</i>	144
<i>„Координатор“ четничко-немачке сарадње Нешко Недић жели - на</i> <i>Источни фронт!.....</i>	152
Непрекидно пријатељство са Бугарима.....	159
<i>Капетач Митић командује са 1.200 окупаторских војника.....</i>	161
<i>Михаиловић „Јоркожали“ због инцидента Бујари - четници.....</i>	163
Колаборација са усташама „у име Краља Петра II“ који се већ био одрекао Михаиловића.....	166
<i>Молба Степинцу ч писмо Павелићу - за помоћ.....</i>	169
<i>Михаиловићева делегација у априлу 1945. „тражи спас“ - од Павелића!....</i>	172
СТРАТЕГИЈА ИШЧЕКИВАЊА - АТАНТИЗМА	
„Чување“ српског народа.....	176
<i>Британски мајор Бој: „Кад се савезници искрцају на Балкан</i> <i>свеједно нам је да ли ће чам прћи Недић, Антонеску</i> <i>или Михаиловић“.....</i>	178
<i>Михаиловић одбија захтев Јенерала Александера да руши</i> <i>комуникације Београд-Солун и Шражи бомбардовање Београда.....</i>	184
<i>„Рушење комуникација пропало“.....</i>	187
<i>БриШанцч „Шестрају“ Михаиловића.....</i>	190

<u>САДРЖАЈ</u>	441
Дража саботира наредбе Вилсона о рушењу мостова на Ибру и Морави	195
<i>Ратне „црне мрље“ Слободана Јовановића</i>	202
Како су се четници борили против окупатора.....	209
Черчил консултује Рузвелта и Стаљина - војне експерте, најближе сараднике - о четницима.....	214
<i>Без међународне подршке Михаиловић се срушио у понор</i>	216
<i>IV део</i>	
ЧЕТНИЧКИ ТЕРОРИЗАМ	
Михаиловићево фамозно слово „3“, „црне тројке“ и заклетва на ножу!.....	220
<i>Поп Ђујић „искључује“ цело српско село - из српства!</i>	225
<i>Михаиловић наређује: „Нападајте комунисте и и док се боре против окупатора...!“</i>	227
<i>После покоља - похвала: „ Тако се ради! Продужите!“</i>	229
„Бенсралове“ ноћи и дани.....	234
<i>Четници продали 365 заробљених партизана Немцима у Ваљеву</i>	235
Вучковићеви четници заиграли коло око побијених сељака.....	243
Ноћ каме у Вранићу.....	247
„Крвави фебруар“ у Јагодини.....	256
Трагедија у Друговцу - заклана или убијена 72 сељака.....	264
Калуђер Џица „православни син божији“ - кољач - злочини у Шумадији, јужној Србији, Тимочкој крајини. Босни.....	270
<i>Михаиловић лично наређивао стрељања, клања, чак и убијао</i>	277
<i>Четници су имали своје јаме, пећине, бунаре, рударска окна - у које су бацали жртве!</i>	279
Стравична недела Раковићевих кољача.....	282
Четници о себи.....	286
<i>„ Списак поклона“ италијанским официрима - да ћуте о четничким злоделима</i>	287
<i>Лажни списак „стрељаних“ четника - који су убијали</i>	288
<i>Поп Ђујић: „Генерал Симовић - коњ, мишистар - идиот“</i>	292
<i>Потпуковник Љубо Јовановић „Патак“: „Стрељао сам 75 војника“</i>	295
<i>Кондор: „Биће спаљено и до темеља уништено цело нисеље</i>	296
<i>„ Трећи батаљон - побегао са положаја...“</i>	297
<i>Дража: „Нападати комунисте у - леђа...“</i>	299
<i>„Народ се више плаши четника него Немаца“</i>	300

V део

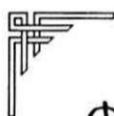
ПОКУШАЈИ РЕХАБИЛИТАЦИЈЕ

Ко је први почео тзв. грађански рат.....	338
Слава грађена на лажима и преварама.....	349
<i>Савезници нису успели да приволе Михаиловића за борбу</i>	
<i>против окупатора.....</i>	350
<i>Другачија мишљења, савете, процене - није прихватио.....</i>	352
<i>Катастрофалне оцене Армстронга и Мак Дауела о Михаиловићу</i>	
<i>и фаталан повратак у Србију.....</i>	355
<i>Како је Дража „чувао српски народ“.....</i>	356
<i>Превртљив савезник пао на испиту обавештајца.....</i>	358
„Рехабилитација“ у публицистици.....	363

VI део

ЗАКЉУЧНИ ДЕО

Војник без компаса и неук политичар.....	376
<i>Кратак период сарадње с партизанским одредима.....</i>	376
<i>Легализација понижења и промашаја .....</i>	379
<i>Пораз за поразом: на Неретви, на Буковику, на Копанику,</i>	
<i>на Јеловој гори.....</i>	380
<i>Губитник у Србији - пребег у источну Босну.....</i>	382
<i>Нереалне процене.....</i>	384
<i>Наседање на пропагандне смицалице.....</i>	385
<i>Крут и невестит политичар.....</i>	387
<i>Језик неистина и подвала.....</i>	388
<i>И последња одлука - знак војничке плиткости.....</i>	390
<i>Поруке Димитрију Љотићу - без реалне основе.....</i>	391
<i>Заблуда о четничким „националним војскама“.....</i>	392
<i>Шнорисао је и савезничке и своје официре.....</i>	394
<i>ИзТубљен и војни и политички компас.....</i>	396
Историја га је сместила - на отпад.....	400
О тзв помирењу.....	402
РЕЗИМЕ.....	405
ПРИЛОЗИ.....	409
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА.....	423
РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА.....	427

Фондација » Драгојло Дудић «
поводом Дана Формирања Главног
народноослободилачког одбора Србије
17 НОВЕМБРА 1941.

на књижевно-публицистичком конкурсу
за досад необјављена дела на тему
ОСЛОБОДИЛАЧКИХ РАТОВА СРПСКОГ
НАРОДА
ДОДЕЉУЈЕ ТРЕЋУ

НАГРАДУ » ДРАГОЈЛО ДУДИЋ «

РУКОПИСУ
ДРАГОЉУБ ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ У ОГЛЕДА-
ЛУ ИСТОРИЈСКИХ ДОКУМЕНАТА АУТОРА
Јована Радовановића

КАО ДРУШТВЕНО ПРИЗНАЊЕ ЗА СТВАРАЛА-
ЧКИ ДОПРИНОС НЕГОВАЊУ СЛОБОДАРЕКИХ
И РЕВОЛУЦИОНАРНИХ ТРАДИЦИЈА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
О ЧЕМУ СЕ ИЗДАЈЕ ОВА

ПОВЕЉА

БЕОГРАД 17. XI. 1994.

УПРАВНИ ОДБОР
ФОНДАЦИЈЕ
» ДРАГОЈЛО ДУДИЋ «
ПРЕДСЕДНИК
Кејовић

Аутор и издавачи се
ЗАХВАЉУЈУ

на подршци и материјалној помоћи коју су пружили:

- ИНТЕРФРИГО, Београд
- Фирма ГАНГА И СИН, Београд
- Зоран Поњавић, Београд
- Стана Јеж - Терзић, Нови Сад
- Милка Вучинић, Београд
- Микота Јокановић, Ариље
- Мића Мисајловић, Ужице
- Станислав Ивановић, Сараново
- Дојчило Радојевић, Београд
- Микула и Иван Терзић, Београд
- Јован Стамашовић, Београд
- Јанко Познановић, Нови Сад
- Савез бораца Народноослободилачког раша Србије
- Фондација "Драгојло Дудић "
- Окружни одбор СУБНОР Златиборског округа
и општински одбори: Ариље, Пожега, Нова Варош,
Бајина Башта, Нови Београд

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

, 355:929 Михаиловић Д.
94(497.1)"1941/1945"(093.2)

РАДОВАНОВИЋ, Јован

Драгољуб Дража Михајловић у огласу историјских докумената / Јован Радовановић : предговор Гојко Миљанић. - 2. допуњено и проширено изд. - Београд : Светоница ... [етц.], 2003 (Београд : ВМД). - 444 стр. : илустр. : 24 цм

Гираж I 000. - Преговор другом издању : стр. 3-5.
- Библиографија: стр. 423-426. -Регистар.

а) Чстнички покрст - 1941-1945 - Историјска грађа
б) Михаиловић, Дража (1893-1946) - Историјска фађа
ц) Народноослободилачка борба 1941-1945 - Историјска фађа
COBISS.SR-CH 10613144